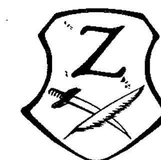
ŐRZŐK, VIGYÁZZATOK A HATÁRRA!

Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig

Szerkesztette:
Pósán László – Veszprémy László
Boda József – Isaszegi János

ZRÍNYI KIADÓ

Kiadja a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft., a Honvédelmi Minisztérium által alapított, annak kizárólagos tulajdonában lévő cég.

Cím: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/b
Honlap: www.honvedelem.hu
E-mail: kiado@armedia.hu

A kiadásért felel: Benkóczy Zoltán ügyvezető
A Zrínyi Kiadó mb. vezetője: Isaszegi János nyugállományú vezérőrnagy

Lektorok: Boldizsár Gábor (I. rész) és Samu István (II. rész)
Szakmai szerkesztők: Pósán László és Veszprémy László (I. rész),
Boda József és Isaszegi János (II. rész)

A térképeket rajzolta: Nagy Béla

A borítón a vasvári sánc kapujának rekonstrukciója (Zágorhidi Czigány Balázs fotója), katonák és rendőrök együttes részvétele a határőrizetben (Dévényi Veronika fotója).

TARTALOM

BELÜGYMINISZTERI AJÁNLÓ

Tisztelt Olvasó!

Mindenkori államhatáraink sérthetetlenek. Őrzésük államiságunk, szuverenitásunk védelme szempontjából meghatározó jelentőségű. Hívhatták gyepűnek, jelölhették végvárak, határkövek vagy éppen az ideiglenes biztonsági határzár, de ezeréves történelmünk minden egyes korszakát végigkísérte határaink őrzésének szükségessége. Ez adta meg a hazánk területén élők alapvető, elsődleges biztonságát.

A könyv, amelyet a tisztelt Olvasó a kezében tart, nem kevesebbre vállalkozott, mint ezer év határőrizeti változásainak áttekintésére: nyitó témakörében feldolgozza az egyetemes történelem meghatározó eseményeit és történéseit, hogy azután példaértékű igényességgel és részletgazdagsággal mutassa be a magyar határőrizet századokon átívelő alakulását – azt a kényszerűen rugalmas változást, amely mindig az adott történelmi kor kihívásaihoz igazodott. Ez napjainkban különös aktualitást hordoz. A kötet alkotói tudományos alapossággal, ugyanakkor közérthetően tárgyalják ezt a történelmi folyamatot, hogy azok számára is feltáruljon a folyamatos átalakulás, akik nem őrzik, de megélik és értékelik a határaink védelme által nyújtott biztonságot.

Ajánlom szíves figyelmükbe!

Dr. Pintér Sándor
belügyminiszter

HONVÉDELMI MINISZTERI KÖSZÖNTŐ

Bonyolult időket élünk. A nemzetközi politika törékeny lett a 2010-es évek derekára, a hidegháború megszűnése óta soha olyan megjósolhatatlan nem volt a globális folyamatok kimenetele, mint jelen könyv publikálásakor, vagyis 2017-ben. Világunkban nőtt az instabil államok száma, a biztonságpolitikában az új típusú kihívások nyomán a fenyegetettség érzékelhetővé vált. Ez volna „a történelem vége", amelyről Francis Fukuyama vizionált, miszerint a hidegháború lezárultával elértük az emberiség ideológiai fejlődésének végpontját? Esetleg Samuel P. Huntington teóriája kerekedik felül, és a jövő nem a liberális demokrácia diadalát hozza, hanem a civilizációk összecsapásait?

Ezek még továbbra is nyitott kérdések, 2015-ben azonban egy olyan jelenségnek lehettünk szemtanúi, amely túllépett a filozófia szintjén, és mindennapi életünket, a biztonságról alkotott elképzelésünket alapjaiban rengette meg. Aggódva figyeltük, ahogy a különböző híradások egyre nagyobb arányú, hazánk felé tartó migrációs hullámról számoltak be: először csak százak, ezrek, majd tízezrek, sőt a folyamatot látva és megtapasztalva, százezrek érkeztek a magyar határra, megcélozva Európa szívét, egy jobb élet reményében, vagy – ahogyan azt a szörnyű terrorista cselekmények mutatják – éppen ártó szándékkal.

Ekkor ez, a múltja tekintetében jelentős értékeket hordozó és az évszázadok alatt gyakran megtépázott ország, szembemenve a brüsszeli szólamokkal, történelmi tapasztalataira hagyatkozva cselekedett. A déli határvidéken éjt nappallá téve dolgoztak a katonák és a rendőrök vállt vállnak vetve, gyakran extrém hőségben, szinte sivatagi porban vagy éppen szakadó esőben és mély sárban, mindvégig a lakosság szimpátiáját élvezve, hogy megálljt parancsoljanak a kontrollálhatatlan embertömegnek. Tették a dolgukat azért, hogy szavatolják a haza és az emberek biztonságát, és hogy érvényt szerezzenek annak az egyszerű elvnek, amely szerint

egy ország területi integritását megsérteni törvénybe ütköző cselekedet. Ám fontos hangsúlyozni, hogy mindezt nemcsak Magyarországért, hanem az európai, ezzel együtt a schengeni határok megvédéséért cselekedték.

A határvédelem kérdése egy csapásra újra előtérbe került, pedig a rendszerváltás után és az Európai Unió nyitott határainak kiváltságait élvezve abban bíztunk, hogy ez a téma jó időre lekerül a biztonságpolitikai napirendről. Tévedtünk. Azonban ami ma politika, az holnap már történelem: sokak követték hazánk példáját Európa-szerte, hogy megóvják országukat, kultúrájukat, békességüket, hiszen mindannyiunk számára elsődleges szempont kell hogy legyen a biztonság kézzelfogható garantálása. Ahol nincs biztonság, ott a fejlődésnek is komoly gátat szab az a kaotikus belső állapot, amely nyomán a jövőkép is bizonytalanná válik.

A Magyar Honvédség – együttműködve a belügyi szervekkel – 2015 őszén először a magyar–szerb, majd a magyar–horvát határszakaszon emelt ideiglenes biztonsági határzárat, amelynek kiépítésében több mint 7000 katona vett részt, emberfeletti teljesítményt nyújtva. A visegrádi országok támogatása ekkor már nemcsak politikai szinten nyilvánult meg, hanem a gyakorlatban is megvalósult: segítséget nyújtottak, amelyhez az azóta eltelt időben az osztrák hadsereg műszaki kontingense is csatlakozott. Ez a nemzetközi szinten is példaértékű összefogás nemcsak önmagáért beszél, de jól érzékelteti az akkori és az azóta kialakult helyzet súlyosságát, rámutatva egyidejűleg a politikai hangsúlyeltolódások érzékeny folyamatára is.

A haza biztonsága össztársadalmi szinten nem magától értetődő, minden nap tennünk kell érte. A ma leginkább fenyegető veszély, a nemzetközi terrorizmus megjelenése és hatásai immáron kézzelfogható feszültségeket okoznak Európa-szerte. A borzalmas cselekmények nyomán a bizonytalanság érzékelhetővé vált, hiszen bárhol felütheti a fejét a világban a terror. Amikor ezeket a sorokat papírra vetettem, éppen a júniusi, londoni Tower Bridge hídon történt terrortámadásból ocsúdunk, ami sajnos csak egy az utóbbi időben Európa nagyvárosai ellen intézett merényletek sorában, amelynek révén kijelenthetjük: az öreg kontinens nem az a biztonságos hely többé, amelyet az elmúlt évtizedekben megszoktunk. Az új típusú kihívásoknak folyamatos technológiai és egyéb eljárásrendi fejlődéssel felelhetünk meg, a tömeges illegális migrációnak pedig nemzetközi szintű összefogással, ezzel együtt hatékony határvédelemmel szabhatunk gátat.

Persze ne legyünk naivak: ma már nem lehet érvényes a 19. századi fényes elszigeteltség elvrendszere. A leselkedő veszélyek egyre gyakrabban és egyre komolyabb fenyegetést magukban hordozva mutatkoznak meg a határokon átívelő események egymásutánjában, elég csak a kibertámadásokat, a terrorizmust vagy a különböző biológiai és vegyi fegyverek alkalmazását, továbbá a hibrid hadviselés elemeit említeni, amelyek nem ismerik az államhatárok fogalmát. A technológiai-technikai fejlődés nyomán gyakran már nem állapítható meg egyértelműen, honnan számítsunk ellenségre, és sokszor azt sem tudjuk pontosan, kikkel állunk

szemben. A klasszikus értelemben ismert hadszíntérelmélet fogalma mára kibővült a kibertér dimenziójával.

Ebben a bizonytalan világban a Magyar Honvédség, a katonák, valamint a belügyi szervek és azon belül is a határokat őrzők szerepe jobban felértékelődött, mint az utóbbi húsz évben bármikor. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a magyar katonák és rendőrök nemcsak Magyarország határait védelmezik, hanem egész Európát, a keresztény kultúrkört, közös értékeinket is, amelyért annyi évszázadon át harcoltunk. Küzdelmes múlt áll mögöttünk, aminek eredményeit nem szabad veszni hagynunk!

Nem először vagyunk Európa védőbástyái. „Vitézek, mi lehet ez széles föld felett szebb dolog az végeknél?" – tette fel a kérdést már bő ötszáz éve is Balassi Bálint. Végvárakról szóló versei pedig hitelesen adják vissza azt, hogy milyen nagy becsben tartotta a hazájuk a végvári katonákat, akik „emberségből példát, vitézségből formát" adtak mindenkinek.

Ma sincsen ez másképp: a katonák és a rendőrök munkáját ma is ugyanolyan nagyra értékeljük, mint ahogyan azt tették eleink is. Megbecsülésünket sokoldalú gondoskodásban megnyilvánuló odafigyeléssel és a társadalom felé történő nyitottsággal fejezzük ki. Mindezt a folyamatos illetményemeléssel, a katonai életpálya megerősítésével és vonzóbbá tételével, továbbá a „Zrínyi 2026" Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programban foglalt fejlesztésekkel, a széles körű modernizáció megvalósításával kívánjuk méltó módon érvényre juttatni.

Immár két éve annak, hogy az illegális migráció nyomására válaszul a kormány úgy döntött, hogy ideiglenes biztonsági határzárat állít fel, valamint a rendőri és katonai erők felhasználásával feltartóztatja az ellenőrizetlen tömegek Magyarországra áramlását. A fizikai határzárat jogi határzár lefektetése követte, majd egy évvel ezelőtt a rendőrség határvadász bevetési osztályainak 3000 rendőrrel történő megerősítéséről határoztak.

Az azóta már felesküdött határvadászok arra tettek fogadalmat, hogy Európa és egyben hazánk védelme érdekében oltalmazzák gazdasági, kulturális és morális értékeinket. Célunk, hogy mi magyarok, mi európaiak fenyegetettség nélkül élhessük mindennapjainkat egy kialakulóban lévő új, globális világban, amelyben ma már csak egy dolog állandó: a folytonos változás és az ebből fakadó átrendeződés.

Kedves Olvasó!
Ezúton ajánlom szíves figyelmébe ezt a kötetet, amely az elmúlt két esztendő történéseit és több évszázad határvédelmi krónikáját tárja elénk. Mi sem példázza jobban az őrzők és katonák áldozatos munkáját, mint az, hogy akár életük árán is megvédik hazánkat, garantálják biztonságunkat, lelkiismeretesen vigyáznak határainkra és ránk, magyar állampolgárokra.

Dr. Simicskó István
honvédelmi miniszter

ELŐSZÓ

A közös múlttal rendelkező közösséghez való tartozás érzése a történelem minden időszakában ugyanazt a jelentéstartalmat hordozta és képviseli ma is: olyan kötődést, aminek tudatában az ember nemzeti identitása kialakul. Ez a fajta hovatartozás több külső tényező által erősödhet (például a közös nyelvhasználattal), ám legmarkánsabb megnyilvánulása, ábrázolható és fizikai tulajdonságokkal felruházható formája mégis az államhatár, amely egyértelműsíti az adott területen élő népesség delimitációját.

Funkcióját tekintve ez az a vonal, amely az adott ország területét elválasztja más államoktól, valamint a *res communis omnium usus,* vagyis a mindenki által szabadon használható területektől. Ez a határvonal testesíti meg a nemzet térbeli elhelyezkedését, helyet ad és ugyanakkor korlátokat szab a nemzeti önrendelkezés jogának, az adott ország államigazgatási hatásköreinek, tulajdonképpen a nemzet saját értékek mentén, önálló entitásként való megnyilvánulásának.

Az államhatár puszta léte feltételezi és idézi elő azt a nemzetállami kötelezettséget, amelyet minden ország elsősorban saját lakosainak, természetes és épített környezetének, összességében nemzeti érdekeinek és értékeinek védelme céljából teljesít, azt az állami feladatot, amit határvédelemnek, határőrizetnek nevezünk.

Európai uniós tagállamként mindez még nagyobb felelősséget ró hazánkra. A magyar nemzet több évszázados múltra visszatekintő határőrizeti tapasztalata a törzsszövetségi határokkal kezdődően, a katonai határőrvidékek sajátosságain keresztül egészen a háborúk utáni klasszikus határőrség megszervezéséig jelentős szakmai és történelmi örökséget rejt magában, amely nem merülhet feledésbe a 21. század modern technológiai eszközökkel gazdagított, együttműködésen alapuló és közösségi megoldásokkal tarkított világában sem.

Hivatásos és kormányzati pályafutásom sok éve köthető közvetlenül és közvetetten a határvédelmi feladatrendszerhez, ezért is tesz büszkévé az a tény, hogy akik ezt a könyvet olvassák, teljes képet, részletes betekintést kaphatnak a hazai és az európai határőrizeti tevékenység különböző korszakaiba a középkori kezdetektől egészen napjaink egyik legmeghatározóbb biztonságpolitikai kihívásáig, a migrációhoz kapcsolódó határvédelmi feladatokig. Mindennek megismeréséhez és megértéséhez nyújt segítséget az egyetemes és magyar történeti áttekintés, valamint azok a szakemberek, akik ezt a kiadványt összeállították, felelősséget vállalva a kötet tartalmáért, amelynek mondanivalója az ő évtizedes tudományos kutatásaikon, illetőleg szakmai tapasztalataikon alapul.

Budapest, 2017. május 18.

Dr. Bakondi György
a miniszterelnök belbiztonsági főtanácsadója

BEVEZETŐ

Megtisztelő feladat, ugyanakkor komoly kihívás bevezetőt írni elfogultság nélkül olyan műhöz, amelyben bizonyos időszakokat illetően az alany maga is érintett.

Szerencsére a jelen mű engem is objektivitásra kötelez, miközben számomra is új ismereteket, összefüggéseket tár fel. Minden bizonnyal így lesz ezzel mindenki, aki a kezébe veszi és végigolvassa a könyvet: nagyon sok új ismeretet szerez, összefüggéseket lát meg a középkortól napjainkig terjedő időszakról. Sőt az itt áttekintett folyamatok előrevetíthetik a jövőt is, mint ahogy ez a múltbeli eseményeket nézve ebben a műben is nyomon követhető, hiszen sok vonatkozásban a történelem megismétli önmagát.

Érdemes elsőként áttekinteni a tartalomjegyzéket, amelyből kiderül, hogy minden egyes fejezet önállóan is megállja a helyét. Igen nagy értéke a műnek, hogy a szakirodalomban – ismereteim szerint – eddig még ezt a témát egységes rendben soha nem dolgozták fel.

Ugyanakkor nagyon fontos a pontosság és hitelesség, amikor történelmi léptékű témákat kutatunk, összegzünk, majd rövidebb vagy hosszabb távra vonatkozó következtetéseket vonunk le. A mű természetesen ezeknek a követelményeknek is megfelel. A tanulmányok megírásához felhasznált irodalom pedig további kitekintést és elmélyülést kínál a téma iránt érdeklődőknek.

További nagy értéke a kötetnek – és ez különös fontossággal bír napjainkban –, hogy az Európa egészét érintő eseményeken keresztül mutatja be fejlődésében, változásában a határvédelem, határőrizet céljait, módszereit, eszközeit, hozzákapcsolva az érintett államok politikai, gazdasági és katonai tevékenységét. Végigkísérhetjük, hogyan lettek a látófákból műholdas követőrendszerek, a gyepűkből határzárak, a lovas hírvivőkből mobiltelefonok és még sorolhatnám a példákat.

Jól megfigyelhető az anyagban, hogy a határral kapcsolatos tevékenység a Római Birodalomtól kezdve három fő területen jelent meg – és ez így van manapság is:
– a határ őrizete és védelme,
– a határforgalom ellenőrzése,
– a határrend fenntartása.

Úgy gondolom tehát, hogy ezek kiállták az idő próbáját.

A történelmi tanulságok és párhuzamok több kort is összekötnek napjainkkal. Ha a középkort vesszük figyelembe, érdekes összehasonlításokat tehetünk a ma zajló eseményekkel. Gondoljunk csak az újkori népvándorlásra, a tengeri határok védelmére vagy a déli végek biztosítására.

Ha a második világháborút, 19. századig visszanyúló előzményeivel együtt vizsgáljuk, szintén nyomon követhetjük múltunk fontos eseményeit a jelenkorig. Beleilleszthetjük a határok védelmét a történelmi léptékű események folyamába, úgy mint az 1848–1949-es szabadságharc, a kiegyezéstől (1867) a második világháború kitöréséig (1939) terjedő időszak, majd a második világháború alatt végzett határvédelmi tevékenység.

Továbblépve láthatjuk, hogy a második világháború utáni határvonal, a határvédelem, határőrizet és forgalom-ellenőrzés feladataihoz igazított szervezeti átalakítás jelentős mértékben a politika érdekei szerint alakult. A határőrizeti tevékenységet illetően a legfontosabb időszakot és a korszakos változások kezdetét az 1980-as évek jelentették. Szerencsére ezekből az időkből, ezekről az eseményekről a levéltárakban hatalmas mennyiségű dokumentum állt és áll rendelkezésre (többek között film, irat, hazai és külföldi sajtó). Így erről a korszakról (elektromos jelzőrenszer, EJR lebontása, román forradalom, az NDK problémája, délszláv válság stb.) a kötetben olvasható anyagoknak jelentős tudományos értékük van, miközben az sem egy utolsó szempont, hogy ezeknek az eseményeknek a döntéshozói és résztvevői még közöttünk élnek.

Amellett, hogy az egész mű felfogásában és összetételében újdonságnak tekinthető a szakirodalomban, szó esik két olyan témáról is, amelynek nyilvánosság elé tárása mindenképpen különlegességnek tekinthető, bátor vállalkozásnak. Az egyik *A határőrség felderítőtevékenysége,* Boda József tábornok írása, a másik pedig az *Elhárító munka a határőrségnél* Hegedüs László ezredes tollából. Meglehetősen hosszú, 37 éves határőr pályafutásomra visszaemlékezve, ezt a két tevékenységet mindig egy mesterségesen keltett, szinte misztifikált légkör vette körül, miközben mindkét terület munkájára elengedhetetlenül szükség van. Éppen ideje volt „kilépni a napra" ezekkel a szakterületekkel.

Összefoglalva tehát elmondható, hogy ez egy olyan mű, amely régen fennálló hiányt pótol és nagy segítséget fog jelenteni a határokról, határőrségről szóló ismeretek hiteles, tudományosan megalapozott bővítéséhez.

Ha a kötet végére ér az Olvasó, azt fogja érezni, hogy még nincs vége, folytatható, mint egy krónika.

Hadunk ma már nemcsak a saját országunk, hanem az Európai Unió határainak biztonságáért is felel. Ez a mű pedig arra tanít bennünket, hogy a múlt ismerete nélkül nincs jövő sem.

Budapest, 2017. május

Nováky Balázs
nyugállományú határőr altábornagy
a Határőrség Országos Parancsnokság
parancsnoka, 1990–1999

Parádi József

A MAGYAR HATÁRŐRIZET A KIEGYEZÉSTŐL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSÉIG, 1867–1939

A magyar határőrizet tekintetében a vizsgált időszak kezdete, azaz a dualizmus kora már önmagában is érdekes, hiszen olyan kérdés merülhet fel, hogy a korabeli magyar határőrizet mennyiben tekinthető magyarnak, vagy inkább az Osztrák–Magyar Monarchia közös ügyei közé tartozónak kell tekinteni.

A közös ügyek rendszerében egyedül a hadügy témájába lehetett volna besorolni a határőrizetet. Ez annál is inkább indokolt lehetett volna, mivel a határőrizet hagyományosan az uralkodói kompetenciák közé tartozott oly módon, hogy ezt a tevékenységet a haderő látta el.[1]

A 19. században azonban jelentős változás következett be a hadügyben elsősorban az ipari forradalom, a tömegtermelés kialakulása nyomán. Ebből következően Európa-szerte áttértek a teljes férfi lakosság igénybevételén nyugvó haderők létrehozására. A háborúk során jól felszerelt, kiképzett és ellátott csapatok erőkoncentrációjával lehetett sikert elérni.[2] A Habsburg Birodalomban az ilyen típusú haderőre a 19. század második felében tértek át.[3]

A határőrizet ekkor átkerült a honvédelem területéről a rendvédelem terrénumába. Így az nem képezte a közös ügyek részét, hanem a két társország

1 1867/XII. törvénycikk a Magyar Korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.; GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák–magyar dualizmus 1867–1918.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1985, 387 o., 87–110. o.

2 Karl von CLAUSEWITZ: *Vom Kriege. [A háborúról.]* (Ford. HAMARY Béla, HAZAI Samu) (A *Ludovica Akadémia Közlönye* mellékleteként jelent meg nyolc kötetbe foglalva.) Budapest, Ludovika Akadémia, 1892–1894, 720 o.

3 1868/XL. törvénycikk a véderőről.; 1868/XLI. törvénycikk a honvédségről.; 1868/XLII. törvénycikk a népfölkelésről.

hatáskörét gyarapította. A rendvédelem témáját a Habsburg Birodalomban az Olmützi alkotmány (1849) emelte be első ízben birodalmi hatáskörbe. Végül az alkotmányt ugyan nem helyezték hatályba, azonban a rendvédelem birodalmi üggyé válásának gondolatát az uralkodó magáévá tette, és a neoabszolutizmus rendszerében centralizált birodalmi rendvédelmi modellt hozatott létre. A kiegyezéssel azonban ez a modell, illetve maradványai megszűntek létezni a Magyar Királyságban.

Mivel tehát a rendvédelem a kiegyezéssel kikerült a birodalmi ügyek köréből, a honvédelemben pedig a határőrizetnek nem lehetett helye, így e feladatkör a két társország kompetenciájába került.

A dualizmus időszakában a Magyar Királyság 4166 kilométer hosszúságú határvonallal rendelkezett. Ennek többsége azonban belső határ volt, mivel a Magyar Királyságnak az Osztrák Császársággal és Bosznia-Hercegovinával – a tartomány okkupálását (1878), majd annektálását (1908) követően – közös határai nyitottak voltak, azaz bárki, bárhol, bármikor átléphette azokat, továbbá ezen határokon az átmenő áruforgalom vámmentes volt, Fiume pedig ugyancsak az Osztrák–Magyar Monarchia többi részével érintkezett. A román és a szerb határszakasz hossza – amely a Magyar Királyság vámhatárait képezte – összességében 1291,46 kilométer volt. Határőrizetet tehát eleve csupán a 833,2 kilométer hosszú román és a 458,26 kilométeres szerb határszakaszon kellett kiépíteni. A dualizmuskori Magyar Királyság határainak mintegy 80%-a természetes határ volt, amely megkönnyítette a határőrizetet.[4]

A dualizmus időszakában a magyar határok jelentős változtatására nem került sor, azonban több kisebb pontosítást végrehajtottak. Ezekre alapvetően két ok miatt volt szükség. Egyrészt a természet építő, illetve romboló erői hatottak a meglévő határokra, elsősorban a vízi határszakaszokon. Másrészt pedig a szomszédos országok polgárainak a határok túloldalán vásárolt földtulajdonait – amennyiben azok a túloldali térséggel érintkeztek – az idő múlásával annak az országnak a területéhez tartozónak tekintették, ahová a tulajdonos tartozott. Ezekben az esetekben a vitatott határszakaszokat pontosan felmérték és bírósági eljárás során tisztázták a helyzetet. Új jogszabályok létrehozására általában nem volt szükség, mivel a cél eleve a törvényes helyzet visszaállítása volt. A vitatott térségek hovatartozása tekintetében rendezési alapelvként a történelmi tényeket tekintették mérvadónak. Teljes határvonal felmérésére és újrakitűzésére a Magyar Királyság vonatkozásában a magyar–román, az Osztrák Császárság tekintetében pedig a bukovinai román határon került sor, ahol szintén hosszan elnyúló vita lezárását valósította meg a határkitűzéssel egybe-

4 Suba János: *Magyarország államhatárainak változásai 1867–1947. A határmegállapító bizottságok működése Magyarországon a XIX–XX. században.* PhD-értekezés. Kézirat. Budapest, ELTE-BTK, 2001.

kötött egyezmény. Az egyezményt a román és a magyar országgyűlés 1888-ben törvénybe iktatta, majd ennek érvényesítése nyomán megszűntek az addig gyakori határvillongások.[5]

A magyar határőrizet történetében a dualizmus időszakában vált szét a határőrizet a határvédelemtől. A határőrizet olyan rendvédelmi modell részévé vált, amelynek elvi alapjait a reformkorban a municipálisok és a centralisták között folyó közigazgatási vita hozadékaként állították fel. Ekkor azonban még nem merült fel annak a gondolata, hogy a határőrizet a honvédelemtől átkerül a rendvédelemhez. Az elméleti vita a municipálisok győzelmét eredményezte, amely nyomán olyan konklúzió keletkezett, hogy a magyar közigazgatás polgári fejlesztése során a rendvédelem kompetenciáit nem a központi államhatalom, hanem az önkormányzatok hatáskörébe kell helyezni.[6] Ennek megfelelően alakították 1870-ben a köztörvényhatóságokról és 1871-ben a községekről szóló törvényeket.[7] A törvényhozás a rendőrhatósági jogkört az önkormányzatokhoz telepítette. A magyar kormány közvetlen irányítása alá azok a területek tartoztak, amelyek exponált térségnek számítottak, mint például a főváros,[8] vagy a feladatkörük volt olyan jellegű, hogy azt nem lehetett az önkormányzatok között szétosztani. Ilyen testület volt például a pénzügyőrség és a büntetés-végrehajtás.[9]

A magyar rendvédelmi modell a dualizmus kezdetén erősen önkormányzatosított volt. Ekkor még a kormánynak közvetlenül alárendelt és a Magyar Szent Korona alá tartozó területek egészére kiterjedő hatáskörrel rendelkező egyetlen rendvédelmi testülete a Magyar Királyi Pénzügyőrség volt. E testület egységes öltözékkel, fegyverzettel, képzettséggel és szervezeti felépítéssel, valamint feladat- és hatáskörrel rendelkezett. Hasonló kvalitásokkal bírt a korabeli büntetés-végrehajtási szervezet is, amely ugyancsak a kormány közvetlen felügyelete alatt állt, és amelyet az igazságügyi tárca irányított. A fegyőrök intézkedési jogosultsága azonban csak a büntetés-végrehajtási intézetekre terjedt ki. E helyzetből fakadóan pedig a magyar kormány nem is vehetett igénybe más szervezetet a határvonal őrzésére mint a Magyar Királyi Pénzügyőrség vámhatárvonalat érintő működési

5 1888/XIV. törvénycikk az Osztrák–Magyar Monarchiának Romániával és a Monarchia két állama és Románia közt fennforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött s Bukarestben 1887. évi december 7-én november 25-én aláírt nemzetközi egyezmény beczikkelyezéséről.

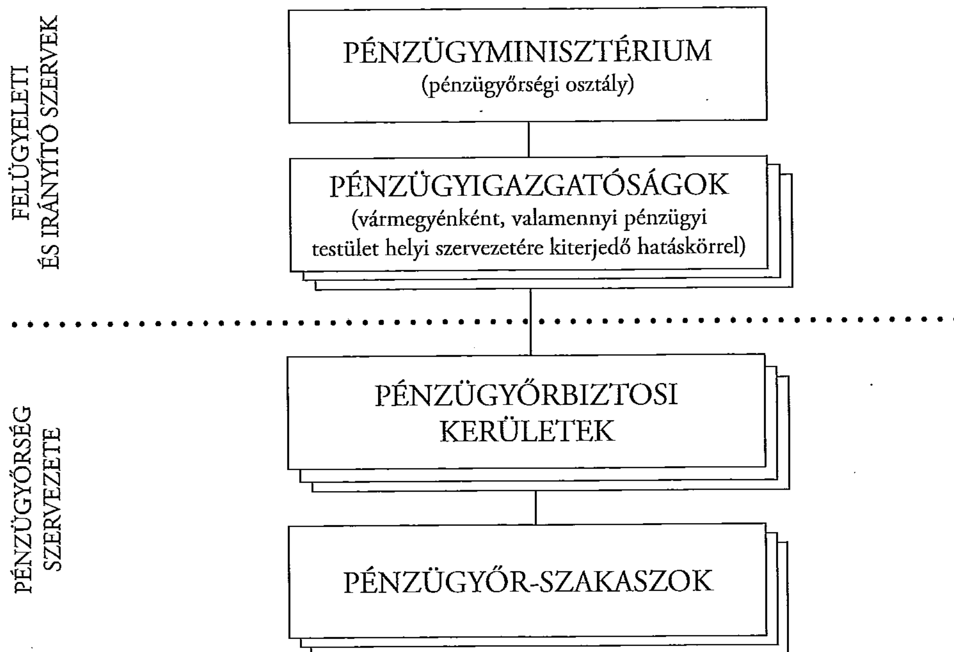
6 Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Budapest, Akadémia Kiadó, 1976, 560 o., 79–80. o.

7 1870/XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről.; 1871/XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről.

8 1872/XXXVI. törvénycikk Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről; 1881/XXI. törvénycikk Budapest Fővárosi Rendőrségről.

9 1/1867 (III. 10.) PM. kr. A magyar királyi Pénzügyőrség létrehozása tárgyában.; Házszabályok és szolgálati utasítások a magyar királyi országos fegyintézetek, úgyszintén az azoknál alkalmazott hivatalnokok és őrök számára. (1869. II. 10.) In: *Magyarországi Rendeletek Tára* III. évf. (1869) I. füzet, 49–143. o.

területtel rendelkező szakaszait. A határvonal őrzését kezdetben ez a testület látta el oly módon, hogy vámhatár menti szakaszai – a más irányú pénzügyőri teendőik mellett – ellátták a határvonal őrzését is.[10]

A Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezeti felépítése

Forrás: Parádi József: Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben. In: *Rendvédelem a határokon a XIX–XX. században.* I. kötet. Budapest, Tipico Design, 2003, 219 o., itt 212. o.

A magyar rendvédelmi modell – amelynek részét alkotta a határőrizet is – kezdetben az önkormányzati rendőrségekből, a pénzügyőrségből és a büntetés-végrehajtási őrségekből, azaz a fegyőrökből, valamint az 1867-ben Magyar Királyi Nemesi Testőrség néven újjászervezett, eredetileg Mária Terézia által, Magyar Nemesi Testőrség névvel alapított testületből, illetve az ugyancsak 1867-ben újjászervezett Magyar Királyi Koronaőrségből állt.[11]

10 Parádi József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* Budapest, Tipico Design, 2003, 219 o., itt 34–41. o.; Suba: *Magyarország államhatárainak változásai i. m.*

11 Parádi József: *A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) II. évf. (1992) 3. szám, 21–28. o.; Uő: *A Magyar Királyság rendvédelme 1867–1919.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiea Praesidii Ordinis) IX. évf. (1999) 10. szám, 98–147. o.; Uő: *A dualizmuskori magyar rendvédelem.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XVIII. évf. (2010) 21. szám, 66–84. o.; Uő: *A magyar rendvédelem 1867–1914.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XXII. évf. (2012) 25. szám, 80–84. o.

A polgári magyar állam időszakában a magyar rendvédelemben kétfajta rendvédelmi testület teljesített szolgálatot, nevezetesen a katonailag szervezett fegyveres őrtestület és a polgári fegyveres őrtestület. A katonailag szervezett fegyveres őrtestület személyi állománya katonai rangot viselt, a testületen belüli alá- és fölérendeltségi viszonyok katonaiak voltak. A testületi tagokat a katonákra általában vonatkozó jogosultságok illették meg, illetve kötelezettségek terhelték. Ezzel szemben a polgári fegyveres őrtestületek személyi állománya nem katonai rangot, hanem a testületi rendszer rangjait viselte, a testületen belüli alá- és fölérendeltségi viszonyok sem katonaiak, hanem hivatalnokiak voltak. A polgári fegyveres őrtestületek személyi állományának tagjaira a katonák jogosultságai és kötelezettségei nem vonatkoztak.[12]

A dualizmuskori magyar rendvédelem tehát kezdetben nem csupán önkormányzat-orientált volt, hiszen a magyar rendvédelmi modell legnépesebb részét a kiegyezést követően az önkormányzati rendőrségek alkották, hanem – a koronaőrség és a testőrségek kivételével – hiányoztak a modellből a katonailag szervezett fegyveres őrtestületek is. Ez az önkormányzati rendvédelmi modell azonban a 19. század hetvenes éveiben Magyarországon megbukott. Képtelen volt ugyanis garantálni a polgári elvárásoknak megfelelő, a polgári fejlődéshez szükséges közbiztonságot. Különösen vidéken alakultak ki áldatlan állapotok.[13]

Ezen a helyzeten az ország stabilitása érdekében feltétlenül változtatni kellett. Tisza Kálmán ekkor jutott arra a felismerésre, hogy – az Európa-szerte diadalútját járó rendvédelmi testület – a csendőrség intézményét létre kell hozni Magyarországon is, de már nem a Habsburg-ház, hanem a magyar kormány felügyeletével. Több éves előkészítő munka nyomán – amelynek részét alkotta az erdélyi és a horvátországi csendőrezredeknek a közös haderőtől való átvétele 1876-ban – került sor a Magyar Királyi Csendőrség létrehozására 1881-ben, majd az évtized közepére megvalósult a törvényhatósági jogú városok kivételével a testület kiépítése a Magyar Szent Korona alá tartozó teljes területre kiterjedően.[14]

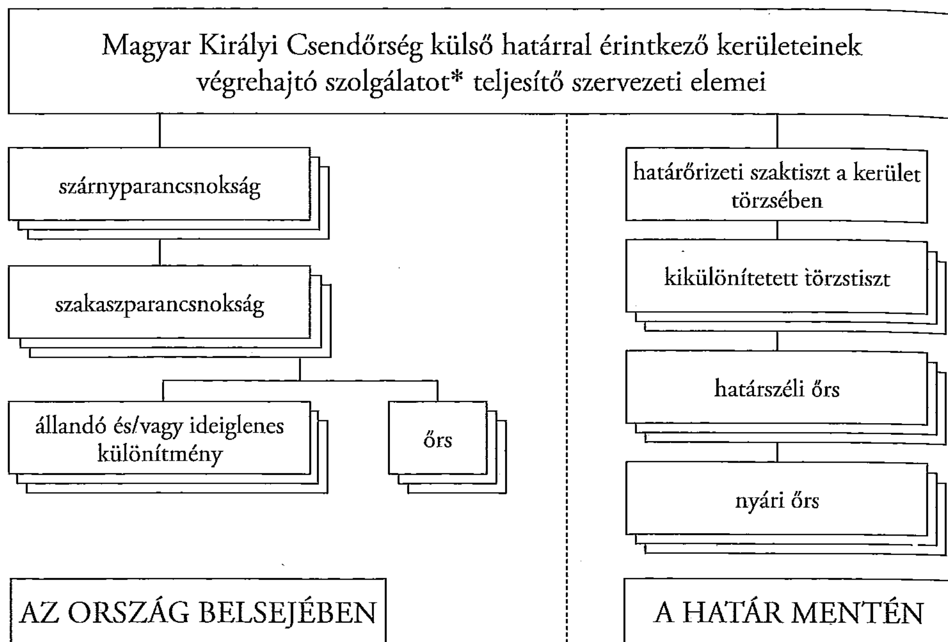
A mintegy 12 000 fős Magyar Királyi Csendőrség létrehozásával jelentősen megerősödött a magyar rendvédelem, hiszen az önkormányzati rendőrségek létszáma is 12 000 fő körüli volt. A korabeli magyarországi rendőrségek – a fővárosi állami rendőrség kivételével – és a Magyar Királyi Csendőrség teljesítménye és eredményessége között jelentős különbség volt a Magyar Királyi Csendőrség javára.

Mivel a Magyar Királyi Csendőrség a kontinentális típusú rendvédelmi modell elit szervezeteként működött, a kortársak számára nyilvánvaló volt, hogy

12 Uő: *A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordisnis) XXV. évf. (2015) 43–44–45–46. szám, 77–84. o.

13 Csapó Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása.* Pécs, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2007, 204 o.

14 Uő: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914.* Pécs, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 1999, 186 o., itt 13–19. o.

*Megjegyzés: A csendőrkerületeknek működési területtel nem rendelkező, úgynevezett pótszárnya is volt, amely feladatát a személyzeti munka, a kiképzés és a gazdászati ügyek végzése adta.

Az ország belsejében és a határ mentén szolgálatot teljesítő csendőrség szervezeti felépítése
Forrás: Parádi József: *A határszéli csendőrség 1891–1914.* Budapest, Határőrség, 1984, 91. o.; Parádi József: *Az Osztrák–Magyar Monarchia Magyar Királyságának határszéli csendőrsége.* Rendvédelem-történeti Füzetek XII. évf. (2012) 26. szám, 81–104. o.

– a több évtizedes huzavona és a több éves határpontosítási és -kitűzési munkálatok után, amelynek tetemes költségvonzata is keletkezett – az ország legszínvonalasabb rendvédelmi testületét, azaz a Magyar Királyi Csendőrséget bízzák meg a határvonal őrzésével. Ettől azt várták, hogy a korábbi határvillongásoknak is elejét veszik. Így került a Magyar Királyi Csendőrség feladatkörébe 1891-ben a határvonal őrzése. A testületen belül – szakszolgálati ág jelleggel, bár akkor ezt a kifejezést még nem használták – hozták létre a határszéli csendőrséget, a amelynek a felállítását elrendelő és működését szabályozó rendeletet hat tárca vezetője írta alá.[15]

Ezzel a vámhatárokon – ahol egyáltalán határőrzési tevékenységről lehetett beszélni – a határ őrzése kétlépcsőssé vált, mivel a Magyar Királyi Pénzügyőrség

[15] 50 431/1891. (VII. 1.) BM. r. A m. kir. belügyministernek 50.431. szám alatt I. Besztercze–Naszód, II. Maros-Torda, III. Csik, IV. Háromszék, V. Brassó, VI. Fogaras, VII. Szeben, VIII. Hunyad és IX. Krassó-Szörény vármegye közönségéhez intézett rendelete, az 1888. évi XIV. törvényczikkel beczikkelyezett magyar–román határegyezmény alapján kiadott határőrizeti utasítás tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára* XXV. évf. (1891) I. füzet, 877–902. o.; Parádi József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891–1914. *Hadtörténelmi Közlemények,* CIII. évf. (1988) 1. szám 56–92. o., itt 58–85. o.

vámhatárvonallal rendelkező szakaszainak határőrzési feladata nem szűnt meg. A kétlépcsős határőrzésen belül a pénzügyőrség és a csendőrség is többvonalas őrzést valósított meg a határsértők valószínűsíthető mozgási idejében és helyén.[16]

A határvonal őrzését tehát a központi államhatalom közvetlen irányítása alatt a pénzügyőrség és a csendőrség látta el. A határszéli csendőrség belépésével azonban e tevékenységben döntővé vált a katonailag szervezett fegyveres őrtestület súlya. Határőrzési teendőit a határszéli csendőrség is – a pénzügyőrség határ menti szakaszaihoz hasonlóan – a csendőrségi szolgálati feladatai mellett látta el, azaz a határszéli csendőrőrsök nem csupán a gondjaikra bízott határszakasz őrzését valósították meg, hanem működési területükön a közbiztonságért is feleltek.

A határszéli csendőrök egyenruházata, felszerelése és szolgálati szabályzata stb. azonos volt az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőrökével. Szolgálatellátásuk metodikája azonban némileg eltérő volt. A határszéli csendőrség járőrei számára csak a szolgálati időt és a figyelési pontokat állapították meg szolgálatba lépéskor. A menetvonalat és a figyelési pontokon eltöltött időt a járőrvezető határozta meg.

A magyar határőrizet tehát – a rendvédelmi modell részeként – követte a magyar rendvédelmi modell dualizmuskori fejlődési irányát: átalakulása az önkormányzati jelleg felől a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt, centralizált szisztéma irányába haladt.[17] Az első világháborút megelőzően a magyar rendvédelemben már kilenc, a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt rendvédelmi testület működött: a Magyar Királyi Nemesi Testőrség 1867 óta (katonailag szervezett fegyveres őrtestület 89 fővel), a Magyar Királyi Darabont Testőrség 1904-től (katonailag szervezett fegyveres őrtestület 53 fővel), a Magyar Királyi Koronaőrség 1867-től (katonailag szervezett fegyveres őrtestület 58 fővel), a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség 1912-től (katonailag szervezett fegyveres őrtestület 58 fővel), a Magyar Királyi Csendőrség 1881 óta (katonailag szervezett fegyveres őrtestület 12 000 fővel), a Magyar Királyi Pénzügyőrség 1867-től (polgári fegyveres őrtestület 5500 fővel), a büntetés-végrehajtási intézetek fegyőr őrségei 1869-től (polgári fegyveres őrtestület 4000 fővel), a fővárosi rendőrség 1872, illetve 1881 óta (polgári fegyveres őrtestület 3000 fővel), a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-tól (polgári fegyveres őrtestület 480 fővel). Az önkormányzati rendőrségek pedig – polgári fegyveres őrtestületként – mintegy 12 000 fővel működtek.

A polgári magyar állam szakigazgatási szervezeteinek kiépülésével egyúttal a határ menti térségű diszlokációval érintett szervezeteket bevonták a határőrizetbe.

[16] Parádi József: *A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.* Belügyi Szemle, XXX. évf. (1982) 10. szám 44–51. o., itt 45–49. o.
[17] Uő: *A magyarországi rendvédelem fejlődési tendenciái 1867–1950.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XI. évf. (2005) 13. szám, 84–96. o.

Nevezetesen az állami állategészségügyi struktúra kiépülésének részeként felállították a határállomásokon – korabeli szóhasználat szerint a határkapuknál – a belépőállomásokat. Feladatuk az volt, hogy a beteg állatok és egészségtelen mezőgazdasági termékek ki-, illetve beszállítását megakadályozzák. A belépőállomások vezetői állatorvosok voltak. A magyarországi állami állatorvosi rendszer háromlépcsős volt. A történelmi Magyarország területét három állatorvosi felügyelőségre osztották, budapesti, pozsonyi és kolozsvári székhellyel. A felügyelőségek állatorvosi kerületből álltak, amelyek területe általában egy vármegyére terjedt ki. A vármegyékben pedig járásonként hozták létre az állami állatorvosi státuszt. A járási állatorvosokkal azonos beosztási szinten álltak a belépőállomások állatorvosai. A forgalmasabb belépőállomások élén nem egy, hanem két állatorvos tevékenykedett vezetői és vezetőhelyettesi beosztásban. A belépőállomások nem a járási, vagy vármegyei állatorvos, hanem a területileg illetékes állatorvosi felügyelőség közvetlen alárendeltségébe tartoztak. A belépőállomások személyzete mintegy 20 fő körül volt.[18]

A határőrizethez kapcsolódó másik szakigazgatási szervezet az erdőhatóság volt, amely ugyancsak a földművelésügyi tárca felügyelete alatt állt. Az állami erdőhatósági rendszer – bár tekintélyes múltra tekinthetett vissza – a polgári magyar állam szakhatóságai kialakulási folyamatának részeként formálódott. A Magyar Királyi Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, majd 1889-től a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium alárendeltségében álltak, vármegyecsoportra kiterjedő hatáskörrel az erdőfelügyelőségek. Alárendeltségükbe az – általában egy vármegyére vonatkozó működési területű – erdészeti hivatalok tartoztak. Az erdőhatósági hierarchia legalsó fokát pedig a járásonként szervezett erdőgondnokságok képezték. Mivel a határ menti térségekben voltak az ország legkiterjedtebb erdővel borított területei, ezért logikus volt, hogy ezeknek az erdőségeknek kezelését megvalósító szakemberek, azaz erdészek, vadőrök stb. – akik attól függetlenül, hogy kinek a tulajdonában állt az az erdő, amit gondoztak, az állami erdészeti szakhatóság szakmai felügyelete alatt álltak – segítséget nyújtsanak a nem túl nagy számú határőrizeti szervezeteknek. Érthető elvárás volt ez a határ menti erdészekkel szemben, hiszen ők munkavégzésükből fakadóan ott is megfordultak, ahol mások általában nem, és szolgálati fegyverük használatával szükség esetén kényszerítést is foganatosíthattak.[19]

Mivel pedig az erdészek is a közhatósági személyek közé tartoztak, ezért egyrészt megbízhatóak, másrészt pedig – a közhatósági tanfolyam eredményes elvégzése nyomán – kellően felkészültek is voltak az intézkedések jogszerű ellátására.[20]

[18] Uő: *A dualista Magyarország határőrizete i. m.* 40–41. o.

[19] *Uo.* 42. o.

[20] Parádi Ákos – Parádi József: *Rendvédelmünk 1867–1945.* Budapest, Rendőrtiszti Főiskola, 2006, 81 o., itt 31–51. o.; Parádi Ákos: *A magyar rendvédelem civil szerveződései 1867–1945.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) XV. évf. (2008) 18. szám, 64–87. o.

Az erdészek ugyan határőrizeti feladatok szervezetszerű ellátásába nem voltak bevonhatók, azonban ha működési területükön, a munkájuk ellátása során gyanús egyénekre bukkantak, azokat kötelesek voltak – akár szolgálati fegyverük kényszerítő erejének felhasználásával is – a legközelebbi határőrizeti testület objektumába kísérni, illetve a határőrizeti járőrnek átadni. Ily módon nyújtott segítséget az erdészeti személyzet a magyar határőrizeti szervezeteknek.[21]

A dualizmuskori Magyar Királyság szakhatósági rendszerének elemeként vett részt a határőrizeti teendők ellátásában a Magyar Királyi Révhatóság, amely a közlekedésügyi tárcához tartozott. Hatósági területe a fiumei tengerpartra terjedt ki. Hat révhivatalból mint középfokú szervezetből és hat révkapitányságból mint alsófokú szervezetből állt a testület. A révhatóság szervezetei gépi és hagyományos meghajtású vízi járművekkel is rendelkeztek. A vezető tisztségeket ellátó személyek révkapitányi, révalkapitányi és révbiztosi rangban végezték feladataikat. Emellett kalauzfőnökök, révgyakornokok, orvosok, hajógépészek, matrózok, hivatalnokok és úgynevezett szolgaszemélyzet is dolgozott a révhatóságoknál, létszámuk mintegy 75 fő volt. A határőrizeti feladatok teljesítéséhez az ember- és árucsempészet felkutatásában nyújtottak segítséget.[22]

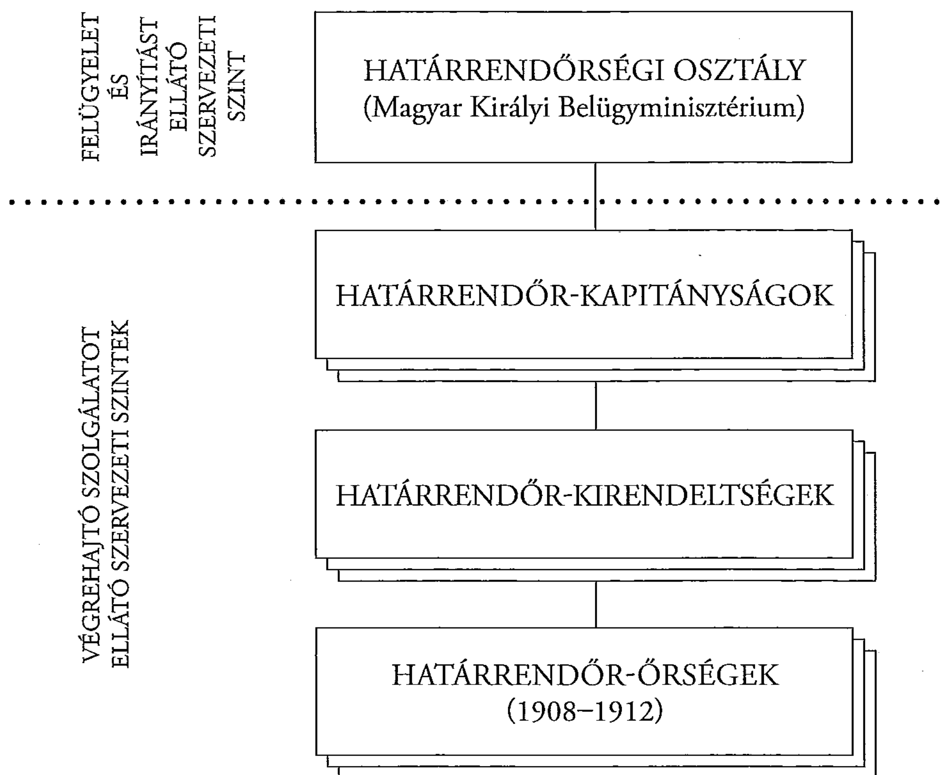
A korabeli magyar határőrizetben tevékenykedő szakhatóságok voltak a vámhivatalok is, amelyek a magyarországi vámhatárokon belépő áruk vámolási feladatait látták el. A vámhivatalok vámeljárási hatáskörükben tértek el egymástól, így megkülönböztettek fő- és mellékvámhivatalokat, azokon belül első- és másodosztályú vámhivatalokat is. A vámhivatalokban hozzávetőlegesen 500 vámhivatali tisztviselő tevékenykedett.[23]

A vámszövetségen kívül eső két szomszédos országgal, azaz Romániával és Szerbiával úgynevezett vámháború is dúlt. Az Osztrák–Magyar Monarchia piaca vonzó volt a környező kis országok számára. A dunai monarchia illetékesei viszont úgy gondolták, hogy termékkapcsolást hajtanak végre, azaz akkor engedik be ezen országok egyes mezőgazdasági termékeit, ha azok cserében a dualista államalakulat egyes ipari termékeinek megvásárlását előnyben részesítik. Ez azonban kétélű fegyvernek bizonyult, mivel a leendő antant országok mint vásárlók és eladók egyaránt beléptek az Osztrák–Magyar Monarchia helyébe. A vámháborúk a határőrizetet lényegesen nem befolyásolták.

[21] Parádi: *A dualista Magyarország határőrizete i. m.* 41–42. o.

[22] Uő: *A magyar határőrizet 1867–1945.* Határőrségi Tanulmányok V. évf. (1997) 1. szám különszáma, 11–35. o., itt 12–26. o.

[23] Parádi József: *A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák–Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867–1914.* Hadtörténelmi Közlemények CIV. évf. (1989) 2. szám, 177–196. o., itt 178–190. o.; Uő: *A dualizmuskori magyar pénzügyőrség és vámhivatalok.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) VIII. évf. (1998) 9. szám, 82–85. o., itt 80–84. o.

A Magyar Királyi Határrendőrség szervezeti felépítése

Forrás: PARÁDI József: Rendőrség a határőrizetben. In: *Rendvédelem a határokon a XIX–XX. században.* III. kötet. Budapest, Tipico Design, 2003, 266 o., itt 253. o.

Az immár több szervezet közreműködésével megvalósuló magyar határőrizetből azonban hiányzott a résztevékenységek összehangolására hivatott, a határ menti rendvédelmi erők tevékenységét a határőrizet érdekében koordináló szervezet. Ennek az űrnek a kitöltése céljából hozta létre a magyar országgyűlés 1903-ban a határrendőrségi törvényt, amelyet azonban – a korabeli politikai csatározások következményeként – csak 1906-ban valósítottak meg.[24]

A Magyar Királyi Határrendőrség – a törvényi felhatalmazásának megfelelően – az önkormányzati rendőrségek kikülönített csoportjaitól átvette a határforgalom ellenőrzését és a határ menti szolgabírói kirendeltségektől a határrend

24 1903/VIII. törvénycikk a határrendőrségről; 5 692/1905. (XII. 29.) ME. r. A határrendőrségről szóló 1903/VIII. törvénycikk életbeléptetéséről. *Magyarországi Rendeletek Tára* XXXIX. évf. (1905) I. füzet, 1455. o.; 91 000/1905. (XII. 29.) BM. kr. valamennyi törvényhatósághoz Fiume város kivételével a határrendőrségről szóló 1903/VIII. törvénycikk életbeléptetésének a végrehajtásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára* XXXIX. évf. (1905) I. füzet, 1455–1541. o.; PARÁDI József: *A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906–1914.* Hadtörténelmi Közlemények CI. évf. (1986) 3. szám, 541–570. o., itt 542–567. o.

betartatásával kapcsolatos teendőket. A határvonal őrzése azonban továbbra is a csendőrség és a pénzügyőrség feladata maradt, illetve – a törvényben meghatározott esetekben – a határrendőrség a határ menti önkormányzatok rendvédelmi szervezeteit bevonhatta a határőrizeti feladatok teljesítésébe. Ez a helyzet azonban súrlódásokhoz vezetett a csendőrség és a határrendőrség között. A csendőrség vezetői ugyanis teljes joggal tiltakoztak az ellen, hogy testületük személyi állományának tagjait az irányításukat végző tisztek mellőzésével utasítsák a határrendőrség illetékesei.[25]

Emellett – annak ellenére, hogy a határátlépés szabályozása messzemenően liberális volt – sokasodtak az illegális határátlépésekre visszavezethető panaszok. Ezek két nagy csoportra voltak oszthatók. A gazdasági jellegűek lényege az volt, hogy a magyar–román határon az illegális állathajtások miatt megfertőződött az erdélyi állatállomány, amely pedig a nyugat-európai piacokon elért magyar pozíciókat veszélyeztette. A Magyar Királyságban ugyanis – a kiépített állami állatorvosi rendszer következtében – az állatállomány egészséges volt, ez azonban a határvonaltól délre és keletre elterülő szomszédos államok esetében nem volt elmondható. A panaszok második csoportja közbiztonsági jellegű volt, nevezetesen a gyéren ellenőrzött határvonalon különösebb megerőltetés nélkül átjuthattak az illetéktelen személyek és a magyar állam ellen uszító felforgató irományok. Az is előfordult, hogy a hatóságok több mázsányi ilyen jellegű iratot foglaltak le, pedig ez minden bizonnyal csak a jéghegy csúcsa volt. A felforgató propaganda a többségében tanulatlan nemzetiségi lakosságot a magyar állam és a magyar nemzet ellen uszította. Ezek hatására – felhasználva az egyesülési jogosultság demokratikus szabályozását – különböző társadalmi szervezeteket is létrehoztak, amelyek nemritkán az ellenséges hírszerzés bázisaként is működtek. Ez a jelenség a századelő időszakában erősödött fel.[26]

Az örökös tartományok és Bosznia-Hercegovina határőrizeti tapasztalatainak tanulmányozása céljából Oláh Ödön csendőrtiszt vezetésével delegációt küldtek ki. A delegáció észrevételeit jelentésben foglalta össze. Lényegében ennek tartalma nyomán valósították meg a történelmi Magyarországon a magyar határőrizet utolsó átszervezését 1912-ben. Ennek részeként egyértelműen szétválasztották a határszéli csendőrség és a határrendőrség határőrizeti teendőit. Megszüntették a határrendőri őrségeket, mivel a határvonal őrzése a határvonalon szolgálatot teljesítő és a belügyi tárca irányítása alatt álló rendvédelmi testületek közül egyértelműen a határszéli csendőrség kompetenciájában maradt. A kishatárforgalom

25 PARÁDI József: *A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig.* Határőrségi Tanulmányok VII. évf. (1999) 5. szám (különszám), 27–48. o. és 14. melléklet, itt 28–32. o.

26 PILCH Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története.* Budapest, Franklin-Társulat, 1936, I. kötet: 366 o., II. kötet: 402 o., III. kötet: 386 o., itt 298–300. o.

ellenőrzése terén pedig kijelölték azokat a határátkelőhelyeket, ahol a határszéli csendőrség végezte az utasforgalom ellenőrzését. Megállapították továbbá, hogy a határszéli csendőrségnek mely határátkelőhelyekre kell őrséget vezényelnie és mi az odaküldött csendőrök feladata. Ily módon megszüntették, hogy a határrendőri tiszti kar utasíthassa a határszéli csendőrség tagjait. Emellett növelték a határszéli csendőrség létszámát, és szervezetébe speciális elemeket építettek be, illetve erősítettek meg a nyári őrsök és a kikülönített törzstisztek formájában.[27]

Az első világháború előtt tehát alapvetően három testület valósította meg a magyar határőrizetet, nevezetesen a Magyar Királyi Határrendőrség (kezdetben 160, végül 451 fővel), a Magyar Királyi Csendőrség (kezdetben 266, végül 1357 fővel) és a Magyar Királyi Pénzügyőrség (549 fővel, amely létszám nem gyarapodott). A határőrizet a magyar–román és a magyar–szerb határszakaszra terjedt ki, amelyek egyben vámhatárok is voltak. E határszakaszokon komplex határőrizet folyt. Emellett létesítettek ugyan határrendőri szervezeti egységeket a Magyar Királyságnak az Osztrák Császársággal közös határán is és – annak ellenére, hogy Horvátország a Magyar Királyság integráns részét alkotta – a magyar–horvát határon is. Ezeken a belső határokon azonban nem folyt komplex határőrizet. A belső határokra gyéren telepített határrendőr alakulatok feladata az illegális kivándorlás megakadályozása volt. Ezt a teendőjüket azonban csak mérsékelt eredménnyel voltak képesek megvalósítani, mivel az Osztrák–Magyar Monarchia belső határait bárki, bárhol és bármikor engedély nélkül átléphette.[28]

A dualizmuskori magyar rendvédelmi modell testületeiben összességében 37 238 fő vett részt, közülük határőrizeti szolgálatot 2287 fő látott el, amely a rendvédelmi testületekben szolgálatot teljesítők 6,14%-át alkotta.

A magyar határőrizeti testületek, elsősorban a határszéli csendőrség gyümölcsöző együttműködést alakított ki az Osztrák–Magyar Monarchia felderítő szervezetével. Mivel a Magyar Királyi Csendőrségnél minden szakmai tevékenységet igyekeztek részletekbe menően szabályozni és a szabályokat írásba foglalni, a testület története során több mint 80 szabályzat jött létre. Ezek közé tartozott a Magyar Királyi Csendőrség 1912. évi kiadású *Szolgálati Utasítások „Titkos függeléke"*, amely a határszéli csendőrségnek a felderítőtevékenységben végzendő teendőit szabályozta.[29]

27 1911-ben Oláh Ödön csendőr ezredes az általa vezetett bizottság tanulmányútjának tapasztalatait tanulmányjelentésben foglalta össze a belügyi tárca szakmai vezetése számára. Parádi József: *A Magyar Királyi Csendőrség szervezete.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XXI. évf. (2011) 24. szám, 80–90. o., itt 81–86. o.; 48 999/1912. (IV. 13.) BM. r. Határszéli külszolgálat átvétele a m. kir. csendőrség által. *Belügyi Közlöny* XVII. évf. (1912) 18. szám, 141–145. o.; 58 320/1912. (IV. 13.) BM. kr. A határrendőri külszolgálat ellátása a határ-rendőrségi őrségek megszüntetésével. *Belügyi Közlöny* XVII. évf. (1912) 8. szám, 136–140. o.

28 Parádi József: A történelmi Magyarország határőrizeti tapasztalatai. In: *Eckhart Ferenc emlékkönyv.* (Szerk. Mezey Barna) Budapest, Gondolat Kiadó, 2004, 682 o., 357–388. o.; Uő: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, Tipico Design, 2003, 186 o., 58–59. o.; Uő: *Rendőrség a határőrizetben.* Budapest, Tipico Design, 2003, 266 o., 37. o. és 252. o.

A felderítéshez az Osztrák–Magyar Monarchia határőrizeti szervezetei az Osztrák Császárságban és a Magyar Királyságban egyaránt a külső határok túloldali térségeire vonatkozó információszerzés által kapcsolódtak. E tevékenységet a Magyar Királyságban elsősorban a határszéli csendőrség – a területileg illetékes hadtestparancsnokság felderítő főállomásainak felügyeletével – látta el, és a megszerzett információkat is a felderítő főállomásokhoz továbbították. A határ menti felderítés célja az volt, hogy a túloldali határ menti területre vonatkozóan információkat szerezzenek be.[30]

Az információk megszerzése érdekében a határszéli csendőrség a túloldali határ menti térségre kiterjedően rezidentúrákat tartott fenn, illetve diszkréten igyekeztek kikérdezni a bőséges létszámú kishatárforgalmi utasokat, továbbá – mivel a határőrizeti szervezetek tagjai és házuk népe a túloldali szomszédos települést korlátozás nélkül látogathatták – igyekeztek személyes benyomásokat is szerezni. A beszervezett személyek jelentős része az utasforgalom azon túloldali tagjai közül került ki, akikről kiderült valamilyen érzékeny pontjuk, például kártyaadósság, felelőtlenül költekező életmód, ferde nemi hajlam stb., vagy ellenkezőleg, magyar érzelműek voltak.[31]

A határ menti felderítés, illetve az ellenséges felderítés elhárítása, valamint az utasforgalom szemmel tartása azonban nem jelentette azt, hogy a dualizmuskori Magyar Királyság valamilyen elzárkózásra, a határforgalom gátlására vagy polgárai utazásának mérséklésére törekedett volna. Ellenkezőleg: az útlevélről szóló 1903. évi törvényben rögzítették, hogy minden magyar állampolgár jogosult az ország határain kívüli utazásra útlevél nélkül is. Útlevelet Magyarország azoktól az idegenektől kérhetett, akiknek országa a magyar polgároktól is útlevelet kért az országukba való utazáshoz.[32]

29 Titkos Függelék az *Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára* című szolgálati könyvhöz. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.) In: *Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára.* Budapest, 1912, s. n., 384 o., 7–41. o.

30 Parádi József: *A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XI. évf. (2005) 14. szám, 91–94. o.; Uő: Felderítő szolgálat az Osztrák–Magyar Monarchiában. Kundschaftsdienst in der Österreichisch–Unagrischen Monarchie. In: *1872 Felderítő-szolgálati utasítás. Anleitung zum Kundschaftsdienste.* (Szerk. Boda József, Parádi József; ford. Regényi Kund Miklós) (Magyar nyelvű fordítás 69–161. o., német nyelven latin betűkkel 225–323. o., német nyelvű gót betűkkel 325–417. o.) Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2014, 441 o., 27–49. o. és 177–203. o.

31 Uő: Az Evidenzbüro. In: *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei.* (Szerk. Boda József, Parádi József et al.) Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2014, 399 o., 51–72. o.

32 1903/VI. törvénycikk az útlevélügyről.

A kivándorlást nem akadályozta a magyar kormány: minden bizonnyal több millió ember hagyta így el a Magyar Királyságot.[33]

A dualizmus időszakában a távolsági határforgalom – az útlevélköteles határszakaszokon is – a beutazók és a kiutazók tekintetében egyaránt dinamikusan gyarapodott. A távolsági határforgalom mellett pedig jelentős volt a kishatárforgalom is. A kishatárforgalmi rendszer – bár a Kárpát-medencében kétségkívül voltak történelmi gyökerei – a dualizmus időszakában alakult ki és erősödött meg. A kishatárforgalom keretében ugyan a határ mindkét oldalán a határ menti 40 kilométer széles területsávban élők vehettek részt, ezt a zónát használva a szomszédos ország területén is. Azonban sem a Magyar Királyságban, sem pedig a szomszédos országokban senki sem ellenőrizte, hogy a kishatárforgalmi úti okmánnyal utazók elhagyják-e ezt a zónát vagy sem. Emellett pedig a Magyar Királyságban a határ menti településeken mindenki kapott kishatárforgalmi úti okmányt, akinek a határ túloldalán intéznivalója akadt, akár határ menti lakos volt, akár nem. Maga az útlevél-ellenőrzés is liberális szemléletű volt. Utasításban rendelték el az útlevélkezelők számára, hogy azt az utast is át kell engedni a határon, akinél nincsen ugyan útlevél, azonban az útlevélkezelők látásból ismerik és tudják, hogy van útlevele.[34]

A dualizmuskori magyar határőrizet utolsó előtti fázisa volt a katonai határőrizetre való áttérés előkészítése, majd utolsó fázisként az érintett határszakaszokon a katonai határőrizet bevezetése. A katonai határőrizetre való áttérés, illetve annak előkészítése a magyar rendvédelmen belül a magyar határőrizet speciális vonása volt, hiszen a magyar rendvédelem többi területén ilyen jellegű előkészületi teendőkre nem került sor. A kivételes hatalom időszakára – azaz a fegyveres konfliktusok esetére – vonatkozóan Európa-szerte törvényeket alkottak a 19. század végén, illetve a 20. század elején. E jogszabályok lényege az volt, hogy a háború sikeres megvívása érdekében a végrehajtó hatalom pozícióit megerősítsék, illetve a háború időszakában a mai fogalmaink szerinti emberi jogokat szűkítsék. E szabályozás két fajtája alakult ki: a német minta szerint a kivételes hatalom

33 Parádi József: *A dualista Magyarország határőrizete a migráció tükrében.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XXII. évf. (2012) 26. szám, 66–80. o., itt 66–72. o.

34 Bencsik Péter: *Az útlevélügy jogi szabályozásának változásai és hatásuk a kishatárforgalomra 1903–1941.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XI. évf. (2000) 11. szám, 15–18. o., itt 15–17. o.; Uő: *A határforgalom szabályozása hazánkban és a környező államokban (1903–1941).* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordini) XI. évf. (2005) 13. szám, 15–26. o., itt 15–21. o.; Uő: *A kivándorlás jogi szabályozása 1903–1914.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XII. évf. (2007) 15. szám, 13–31. o., itt 13–25. o.; Uő: *A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok közt 1898–1941.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordini) XIII. évf. (2007) 16. szám, 15–24. o., itt 15–21. o.; Uő: *A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901–1915.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) *XVII. évf. (2009) 20. szám, 13–37. o., itt 13–20. o.;* Parádi József: *A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XII. évf. (2007) 15. szám, 125–138. o., itt 125–137. o.

jogosultságai a haderőt illették meg, míg a brit minta szerint a kivételes hatalmat a kormány gyakorolta. Az Osztrák–Magyar Monarchia két társországában kétféle módon szabályozták a témát. Az Osztrák Császárságban a német mintát követve több törvénnyel és a magyar intézkedéseket évtizedekkel megelőzve szabályozták a kivételes hatalmat. Ezzel szemben a Magyar Királyságban – a közös haderő többszöri sürgetése nyomán – az országgyűlés 1912-ben hozott törvényt a kivételes hatalomról. A magyar törvény nem a német, hanem a brit mintát követte.[35]

A kivételes hatalomról szóló magyar törvényben foglaltak szerint tehát – a hadműveleti területek kivételével – a magyar rendvédelmi testületek nem kerültek a haderő felügyelete alá.[36] A magyar kivételes törvénynek a magyar kormány az első világháború során érvényt is tudott szerezni.[37]

A magyar határőrizeti szervezeteknek azonban – határ menti elhelyezkedésükből fakadóan – fegyveres konfliktus esetén a haderő csapatainak alárendeltségébe kellett kerülniük, hiszen működési területük a védelmi és támadó műveletek színterévé vált abban az esetben, ha a szomszédos országokkal az Osztrák–Magyar Monarchia hadiállapotba került. A kivételes hatalomról szóló magyar törvény létrehozása nyomán a Magyar Királyság külső határain a területileg illetékes hadtestparancsnokságok vezérkarainak tisztjei a helyzetet felmérték, a terveket elkészítették és azokat a terepen egyeztették a határőrizeti szervezetek helyi alakulatainak képviselőivel.[38]

A katonai határőrizetre való áttérés időszakában a magyar határőrizetben a vezető szerep a Magyar Királyi Határrendőrségtől a határszéli csendőrséghez került. A határszéli csendőrőrsök elhelyezési körleteit kibővítették, hogy tekintélyesebb létszámú személyi állomány befogadására váljanak alkalmassá. Az őrsöket futóárokrendszerrel és tüzelőállásokkal vették körül, amelyeket drótakadályokkal erősítettek meg. A határszéli csendőrség őrsei körül – a rendszeresített lőfegyverek hatásos lőtávolságán belül – a kilövést akadályozó aljnövényzetet eltávolították. Mivel ebben az időben még sem telefonnal, sem pedig rádióval nem rendelkeztek a határszéli csendőrőrsök, ezért úgynevezett „optikai távjelző készülékekkel" látták el azokat. Ezek segítségével – fényjelek által – az őrsök egymással, illetve

35 Mezey Barna: Az első világháború jogi törvényhozói előkészítése: A kivételes hatalomról szóló 1912. évi 63. törvénycikk. In: *Első világháború a Kárpátokban. Prvá svetová vojna v karpatoch. Перша світова війна в карпатах.* (Szerk. Ádám János, Seges Vladimir, Pallai László et al.) Eperjes, Eperjesi Egyetem, 2016, 336 o., 11–18. o.

36 1912/LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről.

37 Parádi József: A hátország rendvédelme 1914–1918. In: *Trianoni Szemle. Évkönyv. 2015.* (Szerk. Szidiropulosz Archimedesz et al.) Budapest, Trianoni Kutatóintézet Közhasznú Alapítvány, 2015, 311 o., 108–119. o.

38 Gáspár László – Parádi József: *A magyar határőrizeti szervek feladatai, a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában 1912–1914.* ZMKA Akadémiai Közlemények XXII. évf. (1987) 134. szám, 131–151. o., itt 131–139. o.

feletteseikkel összeköttetést tudtak teremteni. A haderő a készülékek kezelésére kijelölt csendőrök számára tanfolyamot indított.[39]

A külső határok menti térségekben a határszéli csendőrség és a határ őrzésében részt vevő pénzügyőr szakaszok személyi állományának tagjait úgy válogatták össze, hogy ezen szolgálati helyeken fiatal és lehetőleg nőtlen testületi tagok teljesítsenek szolgálatot. A helyi pénzügyőrök mozgósításkor népfelkelői státuszba kerültek, és a határszéli csendőrség területileg illetékes őrse parancsnokának alárendeltségébe helyezték őket mint népfölkelőket. A határ menti térség mozgósítási terveit pedig úgy módosították, hogy a hadköteles lakosság ne az ország belsejében létesített bevonulási pontokra vonuljon, hanem a határszéli csendőrőrsökre. A határterületen az érintett sorkötelesek számára felszerelésükből, amit csak lehetett, már békeidőben kiadtak otthoni tárolásra, a többi felszerelési tárgy elhelyezésére pedig a kibővített őrskörletekben biztosítottak raktári tereket. Mozgósítás elrendelésekor az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőrök közül is vezényeltek a határra fiatal és nőtlen csendőröket, mivel őket a sorkötelesekkel ellentétben nem kellett bevonultatni és felszerelni, így jóval gyorsabban elérhették a határ térségét.[40]

Az így kibővített személyi állománnyal kellett a határszéli csendőrség őrseinek – a haderő csapatainak a határra való felvonulásáig, amikor a parancsnokságot a haderő tisztjei vették át – a határt őrizni. Ez a határőrizet azonban már gyökeresen eltért a békeidőszak határvonalának őrzésétől. A katonai határőrizetre való áttérés során a határ menti közlekedési infrastruktúrát és a nagyobb létszám befogadására alkalmas épületeket úgynevezett vonalszakasz- és műtárgyőrségekkel kellett őrizni, valamint tartalékokat is létre kellett hozni, hogy az esetleges támadások esetén a veszélyeztetett részek megerősíthetővé válhassanak. A korábbi 1-2 fős járőr helyett 6-12 fős járőröket kellett vezényelni, amelyek feladata az volt, hogy a túloldali eseményeket kiderítsék akár az ellenséges terültre behatolva, tűzharc árán is, illetve a túloldali felderítő járőröket, továbbá diverziós csoportokat kellett megakadályozniuk abban, hogy magyar területre jussanak. A járőröket pedig úgy kellett vezényelni, hogy a járőrök tagjai között mindig lennie kellett legalább egy főnek, aki a helyi terepviszonyokat ismerte. Emellett a helyi lakosság köréből azokat a személyeket, akiket valamilyen oknál fogva nem tartottak megbízhatónak, az ország belsejében kijelölt gyűjtőpontokra kellett kísérni.[41]

A támadó műveletek megindítása nyomán a határőrizeti szervezetek alakulatai helyben maradtak és a hadműveleti záróvonal teendőit látták el. Abban az esetben azonban, ha a honi haderő visszavonulásra kényszerült, a haderő csapataival együtt kellett visszavonulniuk. Abban az esetben pedig, ha a honi haderő

39 PARÁDI József: *Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) IV. évf. (1994) 5. szám, 13–17. o., itt 13–15. o.
40 *Uo.* 14–16. o.
41 *Uo.* 15–17. o.

megérkezése előtt a támadó ellenség túlereje miatt az ellenállás reménytelennek bizonyult volna, akkor szintén vissza kellett vonulni a magyar határőrizeti szervezeteknek, az iratanyagokat megsemmisítve, egyben pedig visszavonulásuk során lesállásokkal ritkítva az ellenség sorait.[42]

A dualizmuskori magyar határőrizet időszaka a katonai határőrizetre való áttéréssel zárult.

A dualizmuskori magyar határőrizet jellemzői:

- A nyugat-európai határőrizet speciális változata volt a dualizmuskori magyar határőrizet. Abban ugyan megegyezett a nyugat-európaival és az Osztrák Császárság a határőrizeti szisztémájával, hogy a határőrizet nem a haderő kompetenciájába tartozott, hanem a határőrizeti teendőket egymás között felosztva, a rendvédelmi testületek látták el. Magyar specialitás volt azonban, hogy a határőrizet összefogására és irányítására hivatott testület önálló rendőrség volt, amelynek alapfeladatát alkotta a határőrizet. A nyugat-európai térség országaira általában az volt a jellemző, hogy a határőrizeti teendők irányítását vagy a vámőrségek, vagy a csendőrségek végezték.
- A dualizmuskori határőrizetet a liberális szabályozás jellemezte. A polgári magyar állam lakosai számára oly kiterjedt mozgási lehetőséget biztosított, amelyet azóta sem sikerült utolérni. Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy az útlevélköteles határszakaszokon az ellenőrzés megszűnt volna. Ellenkezőleg, a dinamikusan gyarapodó határforgalom árnyoldalai ellen a magyar hatóságok erélyesen felléptek, egyes utaskategóriákat (például szerb medvetáncoltatók) eleve kizártak a Magyar Szent Korona területére való belépéstől, illetve más utaskategóriákat (például a balkáni úti céllal utazó fiatal nőket) szigorú ellenőrzésnek vetették alá. A határvonal őrzését pedig többlépcsősen, azon belül pedig többvonalasan szervezték meg, és a tevékenységet magát a korabeli rendvédelmi testületek közül a leginkább hadra foghatókra bízták.
- Egyértelmű, hogy a dualizmuskori magyar határőrizeti erők csekély létszámmal valósították meg határőrizeti teendőiket. A határőrizetet megvalósító élőerő létszáma ugyan dinamikusan gyarapodott, azonban – az őrzött határszakasz hosszához képest – még így is csekély létszám látta el ezt a feladatkört.
- A pénzügyi tárca szakterület feletti kezdeti dominanciáját fokozatosan a belügyi tárca vette át. E folyamat során pedig nem a pénzügyi tárca felügyelete alá tartozó szervezetnek mérséklődtek a határőrizeti feladatai, illetve nem e teendők megvalósítására biztosított személyi állomány létszáma csökkent, hanem azon határőrizeti feladatok gyarapodtak, amelyek a belügyi tárca kompetenciájába tartoztak, így azok végzésére a szükséges személyi állományt is a belügyi tárca biztosította.

42 *Uo.* 16–17. o.

- A szakterület csupán a 20. század elejére került abba a helyzetbe, hogy a Magyar Királyságban létrehozzanak egy olyan szervezetet, nevezetesen a Magyar Királyi Határrendőrséget, amelynek alapfeladatát a határőrizet alkotta, bár a határőrizet triászából csupán a határforgalom – elsősorban a távolsági határforgalom – ellenőrzését és a határrend betartatását végezte ez a testület, a határvonal őrzése pedig a továbbiakban is a Magyar Királyi Csendőrség, illetve a Magyar Királyi Pénzügyőrség kompetenciájába tartozott.
- A dualizmuskori magyar rendvédelmi modellben megvalósuló folyamat részeként a határőrizetben is mérséklődött az önkormányzati rendvédelmi testületek szerepe és nőtt a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt szerveztek súlya, azon belül pedig gyarapodott a katonailag szervezett fegyveres őrtestületek személyi állományának aránya a polgári fegyveres őrtestületekhez képest.
- A magyar határőrizeti szervek közötti együttműködés ugyan a vizsgált időszakban nem volt mindig felhőtlen, azonban a korszak végére a magyar állam úrrá lett ezeken a működési disszonanciákon. Emellett pedig a határőrizeti szervezeteknek kiváló együttműködése alakult ki a rendvédelmi társszervezetekkel. Különösen gyümölcsöző volt a kapcsolat az Osztrák–Magyar Monarchia felderítőszervezetével, a véderő kebelében, a vezérkari főnök közvetlen felügyeletével működtetett *Evidenzbürovál.*
- Végül pedig a határőrizeti szervezetek helyismerete, objektumai nélkülözhetetlenek voltak a haderő számára a határra való felvonuláskor és a helyi infrastruktúra biztosítása terén, továbbá a hadműveleti záróvonalak működtetésében való részvételükkel értékes élőerőket szabadítottak fel a honi csapatok számára.

Az első világháború időszakában lényegében a békebeli rendnek megfelelően folyt a határőrizet, illetve ahol fegyveres harcok alakultak ki a határtérségben, ott a katonai határőrizet szerinti metodikát követte. Az 1916. évi román hátba támadás szomorú epizódja a magyar határőrizetnek, hiszen a váratlanul Erdélyre támadó román haderő – annak ellenére, hogy messze elmaradt az Osztrák–Magyar Monarchia véderejének szintjétől – viszonylag gyorsan tudott előrenyomulni, mivel Erdélyben nem állomásozott számottevő honi haderő. A románok azonban elszámították magukat, amikor – az antant által a Magyar Királyság rovására nekik ajándékozandó hatalmas területek ígéretét a korrektség elé helyezve – úgy gondolták, a központi hatalmak oly mértékben kifulladtak, hogy retorzió nélkül hátba támadhatják őket. A Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia azonban képes volt még a teljes román haderőt felszámolni és a Román Királyságot megszállni.

A bukaresti békében, az 1888-ban törvénybe iktatott határvonalhoz képest új határvonalat állapítottak meg. Eszerint – a terepviszonyoktól függően – átlag mintegy 20 kilométer széles határ menti sávot csatoltak a Magyar Királyság területéhez, hogy a váratlan román támadás lehetőségét mérsékeljék. Vita alakult ugyan ki a katonai vezetés és a polgári kormány között a románoktól elcsatolandó területsáv szélességét illetően, mivel a katonák jóval nagyobb elcsatolást tartottak szükségesnek. Végül is a politikai vezetés álláspontja érvényesült, a gyakorlatban azonban ezen új határvonal terepen történő kitűzésére már nem került sor.[43]

A padovai fegyverszünet után pedig Magyarország határai helyett a demarkációs vonalak őrzése valósult meg, mivel az országhatárok – a későbbi osztrák határ kivételével – az antant csapatok mögöttes területévé váltak.

Az őszirózsás forradalom, majd a magyarországi tanácsköztársaság zavaros időszaka után a Dunántúl egy részének kivételével a Magyar Szent Korona alá tartozó területek túlnyomó részét az antant csapatok tartották megszállva. Ebben a helyzetben jött létre a szegedi kormány, amelynek honvédelmi minisztere Horthy Miklós altengernagy volt, aki hozzákezdett a magyar haderő újjászervezéséhez.[44] Kezdetben ez a haderő valósította meg a demarkációs vonalak őrzését, mivel a dualizmuskori határőrizeti szervezetek személyi állományának csupán a töredéke állt rendelkezésre. Ha azonban a dualizmuskori határőrszervezetek létszáma teljes egészében hadrafogható lett volna, az új körülmények között az is kevés lett volna.

A határőrizet központi irányítására úgynevezett határforgalmi katonai felügyelői tisztséget hoztak létre. Az e beosztásba kinevezett tábornok és segédszemélyzete fogta össze a magyar határőrizettel összefüggő valamennyi témát. Amellett azonban, hogy a magyar haderő közvetlenül őrizte a demarkációs vonalakat, a határőrizetbe igyekeztek bevonni az abban hagyományosan részt vevő testületeket is. Mivel pedig ezen testületek közül egyedül a Magyar Királyi Pénzügyőrség rendelkezett a demarkációs vonalak menti területeken ép szervezetekkel, ezért a pénzügyőrség demarkációs vonal menti szakaszaihoz úgynevezett pótpénzügyőröket irányítottak. Ők tehát olyan katonák voltak, akiket a Magyar Nemzeti Hadseregtől a Magyar Királyi Pénzügyőrséghez vezényeltek szolgálattételre.[45]

A magyar vezetés számára a magyarországi tanácsköztársaság bukását követően nyilvánvalóvá vált, hogy az új helyzetnek megfelelően kell az ország határainak őrzését újjászervezni, e folyamatban pedig a határforgalmi katonai felügyelő és a pótpénzügyőrök csupán kezdeti, átmeneti megoldások voltak. Az új határőrizet tartalmáról azonban vita alakult ki. Voltak, akik új határőrizeti testületet kívántak

43 Suba János: *Magyarország délkeleti határa.* Kézirat. (A szerző birtokában.) Budapest, 15 o.

44 Az új magyar hadsereget a szegedi kormány 1919. június 9-ei felhívása nyomán Horthy Miklós, a kormány honvédelmi minisztere kezdte el szervezni. A magyar haderő elnevezése Magyar Nemzeti Hadsereg volt. 1920. április 1-től a véderő nevét Magyar Királyi Nemzeti Hadseregre változtatták, 1922-ben pedig visszatértek a Magyar Királyi Honvédség elnevezéshez. Suba János: *„Csendőralakulások" a Magyar Nemzeti Hadseregben, majd a Magyar Királyi Nemzeti Hadseregben 1919–1921.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XXIII. évf. (2013) 27–28–29–30. szám, 169–178. o.

45 Parádi József: *A magyar állam határőrizete 1920–1941.* Kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1990, 264 o. és 562 o. melléklet, 21–23. o.

létrehozni, amivel ugyan lényegében mindenki egyet is értett, de Horthy Miklós környezete úgy gondolta, hogy ennek az időszerűsége a békeszerződés megkötése után fog elérkezni, a magyar haderő szabályozásának függvényében. Végül ez az álláspont diadalmaskodott, így a Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálatának a demarkációs vonalak menti megszervezéséhez fogtak.[46]

A Magyar Királyi Csendőrség 1920 januárjától 1920 márciusáig vette át a demarkációs vonalak őrzését. A határőrizeti tevékenység kijelölt területe az ezek mentén található 8-10 kilométer széles területsáv volt. Lényegében a demarkációs vonalak menti csendőrőrsök látták el az ideiglenes határvonal őrzését. Ezek a csendőrőrsök határőrizeti teendőiket közrendvédelmi feladataik teljesítése mellett valósították meg. Az érintett csendőrőrsökön szolgálatot teljesítő csendőrök létszáma nem eshetett nyolc fő alá. A határszéli csendőrőrsök megmaradtak a szervezetszerű parancsnokaik alárendeltségében, azonban határőrizeti irányításukat a kerületparancsnokság törzsében egy fő tiszt látta el. Ez a csendőrtiszt pedig kettős alárendeltségbe került: kerületparancsnokán kívül a területileg illetékes katonai körletparancsnok alárendeltségébe is tartozott.[47]

Ily módon a csendőrség határőrizeti szolgálatot ellátó része lényegében a katonai körletparancsnokságok közvetlen felügyelete alá került. Az ideiglenes határ mentén elterülő csendőrőrsökre ugyan vezényeltek csendőröket az ország belsejéből is, azonban szükségessé vált a testület teherbírását meghaladó mértékű megerősítésük is, ezért a Magyar Nemzeti Hadseregből mintegy 400 fő katonát vezényeltek a testülethez 'pótcsendőr' elnevezéssel.[48]

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum nyomán felállított határmegállapító bizottságok és a határmegállapító központ a szomszédos országok képviselőivel kitűzte, illetve pontosította az államhatárokat.[49] A trianoni békediktátum kapcsán egyértelművé vált az országhatárok elhelyezkedése, továbbá a magyar haderő számára engedélyezett keretek is.[50] A megcsonkított Magyarország négy állammal – valamennyi szomszédos ország határvonala a történelmi Magyarország területén húzódott – vált határossá, összesen 2266,28 kilométer hosszan. A magyar–csehszlovák államhatár hossza 828,62 kilométert tett ki, amely a magyar

46 *Uo.* 24–25. o.

47 Szigorúan bizalmas utasítás a Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálatára vonatkozóan. HIM. HL. HM. eln. 1920/1259. sz.

48 Gáspár László – Parádi József: *A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete a trianoni békeszerződésig (1919. 08. 07.–1920. 06. 04.)* ZMKA Akadémiai Közlemények XXXIII. évf. (1990) 167. szám, 87–100. o.

49 Suba János: *A trianoni országhatárok kitűzésének politikai és technikai kérdései.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) IV. évf. (1994) 5. szám, 61–64. o.

50 1921/XXXIII. törvénycikk az Észak-Amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

államhatár 36,56%-át alkotta, a magyar–román határ 431,53 kilométer hosszú volt, amely a magyar államhatár 19,06%-át képezte, a magyar–jugoszláv államhatár 630,62 kilométert tett ki, amely a teljes magyar határ hosszának a 27,82%-át alkotta, végül pedig a magyar–osztrák államhatár a maga 375,51 kilométerével a teljes magyar határ hosszúságának a 16,56%-át képezte.[51]

A Magyar Királyság – elveszítve területének mintegy kétharmadát, lakosságának pedig több mint a felét, közte több millió magyar ajkú személyt, akiknek felmenőik legalább 1000 éve a térségben éltek – a szomszédaival szemben kiszolgáltatott helyzetbe került. A 35 000 főben maximált létszámú Magyar Királyi Honvédség – amelynek technikai fejlesztését is megtiltották – a győztesek oldalán álló szomszédos országok hadseregei közül egyiknek az erejét sem közelítette meg. Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (később Jugoszlávia) szövetséget alkotott a Magyar Királysággal szemben. Összehangolták terveiket a maradék Magyarország lerohanására. A trianoni békediktátum által megcsonkított és legyengített Magyar Királyság pedig kiszolgáltatott volt.[52]

Az ország ipari centrumai olyan közel kerültek országhatárokhoz, hogy rövid időn belül elfoglalhatókká váltak. Ebben a helyzetben a magyar vezetés arra törekedett, hogy a határvonalra rejtett katonai erőt telepítsen, amely adott helyzetben lelassíthatta az ellenséges előrenyomulást. Az idő pedig fontos tényező volt, mivel a hadiállapot beállta és az ipari gócpontok eleste közötti időszakban vált gyarapíthatóvá – az ipari gócpontok hadi működtetésre való átállítása következtében – a magyar véderő készlete, amellyel felszerelhetők voltak az ország belsejében mozgósítottak. Ezzel az erővel pedig már el lehetett volna érni – a védelmi elképzelések szerint – hogy a diplomáciai útra terelt konfliktuskezelés során a magyar diplomaták ne a megszállt ország pozíciójával üljenek le a tárgyalóasztalhoz.[53]

A trianoni igazságtalan békediktátum káros hatásainak az enyhítésére irányuló koncepció szellemében került sor az új magyar határőrizet létrehozására. Az államhatár őrzésének legális céljával állították fel a Magyar Királyi *Vámőrséget*. Az érintett minisztériumok (pénzügyi tárca, honvédelmi tárca) közötti levélváltás és egyeztető értekezletek nyomán vált véglegessé a határőrizetet megvalósító új rendvédelmi testület jellege. Csakis rendvédelmi testület jöhetett szóba, mivel az antant a haderő fejlesztése elől mereven elzárkózott. A rendvédelem tekintetében azonban – figyelembe véve a magyarországi tanácsköztársaságot – jóval megengedőbb volt. Végül is az antant nem ellenezte a Magyar Királyi Vámőrség létrehozását, amelyet katonailag

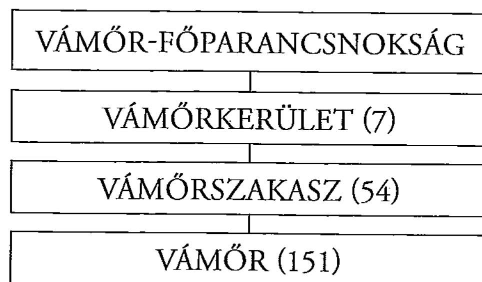
51 Suba: *Magyarország határainak kitűzése és felmérése 1921–1925.* Egyetemi doktori értekezés. Kézirat. Budapest, ELTE-BTK, 1996.

52 Raffay Ernő: *Magyar tragédia. Trianon 75 éve.* Budapest, Püski Kiadó, 1996², 233 o.

53 Parádi József: *A Magyar Királyi Vámőrség, a polgári magyar állam rendvédelmi testülete.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XXIV. évf. (2014) 39–40–41–42. szám, 81–98. o., itt 81–82. o.

szervezett őrtestületként állított fel a magyar állam. A testületről az 1921. augusztus 3-i minisztertanácsi ülésen döntöttek, a felállításról pedig az 1921. augusztus 25-i miniszterelnöki és pénzügyminiszteri rendeletekben.[54]

A belügyminiszter 1921. augusztus 27-én intézkedett arról, hogy az irányítása alatt álló szervezetek határőrizetben részt vevő alakulatai határőrizeti feladataikat adják át a Magyar Királyi Vámőrségnek. A vámőrség pedig 1921. szeptember 1-vel megkezdte a határőrizeti szolgálat átvételét. Az új testület hivatalosan a pénzügyi tárcához tartozott, rejtetten azonban a honvédség szemlejogot gyakorolt felette. A Magyar Királyi Vámőrség legénységi állománya az úgynevezett kényszertoborzottakból állt, amely lényegében sorozást jelentett, mert másként a létszámot nem lehetett kiállítani. A Magyar Királyi Vámőrség kezdetben 4913 főt tett ki, amelyet a későbbiek során több ízben módosítottak. A testület szervezeti felépítése négylépcsős volt. A struktúra alapelemét az őrsök jelentették, itt folyt a határ őrzése. Irányító parancsnokságként tevékenykedtek a szakaszok, több szakasz szolgálatát pedig egy vámőrkerület fogta össze. A vámőrkerületek határvonalai megegyeztek a csendőrkerületekével, illetve a vidéki rendőr-főkapitányságokéval, továbbá a vegyesdandár-parancsnokságokéval. A testület élén pedig a vámőrfelügyelőség állt. A szervezetben 151 őrs, 54 szakasz és 7 kerület működött. A testület feladata a határőrizet volt, a vámeljárásokban nem vett részt, azonban bevonható volt a vámobjektumok őrzésébe és – mivel a vámhivatalok fegyvertelen szervezetek voltak – a vámhivatalnokok tevékenységének fegyveres biztosításába. A Magyar Királyi Vámőrség személyi állományának fegyverzete, felszerelése és ruházata – néhány kisebb eltéréstől eltekintve, mint például a vámőrkalap – a honvédségével azonos volt. A testület nehézfegyverzettel nem rendelkezett, épületei védelme céljából azonban sorozatlövő fegyverekkel is felszerelték. Létreho-

A Magyar Királyi Vámőrség szervezeti felépítése

Forrás: *A magyar rendvédelem története.* (Szerk. Parádi József et al.) Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 367 o., itt 297. o.

[54] 6 200/1921. (VIII. 25.) ME. r. A vámőrség létesítéséről. *Magyarországi Rendeletek Tára* LV. évf. (1922) I. füzet, 223–232. o.; 114 440/1921. (VIII. 25.) PM. r. A Magyar Királyi Vámőrség létesítéséről szóló 6.200/1921. M. E. számú kormányrendelet végrehajtásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára* LV. évf. (1922) I. füzet, 1594–1623. o.

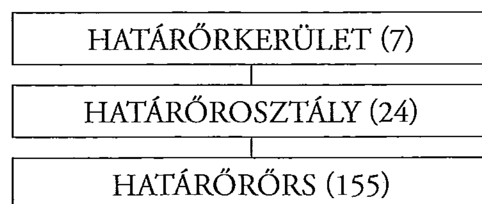
zásakor személyi állományának feltöltéséhez elsősorban a haderőtől kikerült katonákra számítottak.[55]

A testület rejtett feladatát, azaz a határok biztosítását, az esetleges támadások esetén az ellenséges előrenyomulás lassítását csupán csekély mértékben lett volna képes megvalósítani a Szövetségközi Ellenőrző Bizottság helyszíni ellenőrzésének időszakában. Miután azonban a nagykövetek tanácsának 1927. március 26-i határozatával a Magyar Királyságban a helyszíni ellenőrzés 1927. április 1-ével megszűnt, a testület rejtett feladataira való felkészítésre tágabb tér nyílt. Ettől fogva fokozatosan, egyre szorosabbra fűzték a Magyar Királyi Honvédség és a Magyar Királyi Vámőrség kapcsolatát. Végül pedig 1932. október 1-én a Magyar Királyi Vámőrség elnevezést Magyar Királyi Határőrségre változtatták.

A Magyar Királyi Határőrség szervezetében és létszámában, valamint fegyverzetében már nem a határőrzési, hanem a határvédelmi rész dominált. A határok őrzése terén a névváltoztatással nem történt jelentős változás. Lényegében ugyanazzal a szervezeti felépítéssel, diszlokációval és létszámmal látta el a határ őrzését a határőrség, mint a vámőrség, csupán az elnevezések változtak. *(Lásd a következő oldal ábráját.)* Lényeges változások a határ védelmére hivatott testületi elemek terén keletkeztek. 1932 után minden határőrkerület rendelkezett egy ezreddel. Ezen ezredek határőrizeti szolgálatot nem láttak el. Szervezetük, létszámuk, felszereltségük, kiképzettségük azonos volt a honvédség gyalogezredeivel. Ily módon a magyar haderő minden harmadik ezrede a határőrség kötelékében rejtetten létezett. Már a Magyar Királyi Vámőrség létszámát is több ízben gyarapították. A testület átnevezésekor azonban nem csupán a határvédelmi, hanem a határőrzési feladatokat ellátó személyi állomány létszámát is jelentősen növelték. A Magyar Királyi Határőrség határőrzési feladatait 5734 fővel látta el, a határvédelemre hivatott szervezeti elemekben pedig 7314 fő teljesített szolgálatot. A kétféle feladat végrehajtására hivatott szervezeti elemekben szolgálatot teljesítő személyi állományt elnevezésükben is megkülönböztették. A határőrzési teendőket végzőket határszolgálatosoknak nevezték, így különböztetve meg őket a határvédelem területén szolgálatot teljesítőktől. A Magyar Királyi Határőrség azonban továbbra is a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium névleges irányítása alatt maradt.[56]

1938. október 1-ével a határőrség kikerült a pénzügyi tárca alárendeltségéből, a testületet a Magyar Királyi Honvédség hadrendjébe integrálták határvadász-csapatnem elnevezéssel, a gyalogság részeként. Ezen aktus kapcsán jelentős átszervezésekre is sor került. A határőrség határvadász-csapatnemmé történő átszervezése – bár tekintélyes előzményei voltak – a bledi egyezménnyel (1938. augusztus 23.)

[55] Parádi József: *A Magyar Királyi Vámőrség i. m.* 83–98. o.
[56] Parádi: *A magyar állam határőrizete i. m.* 76–78. o.

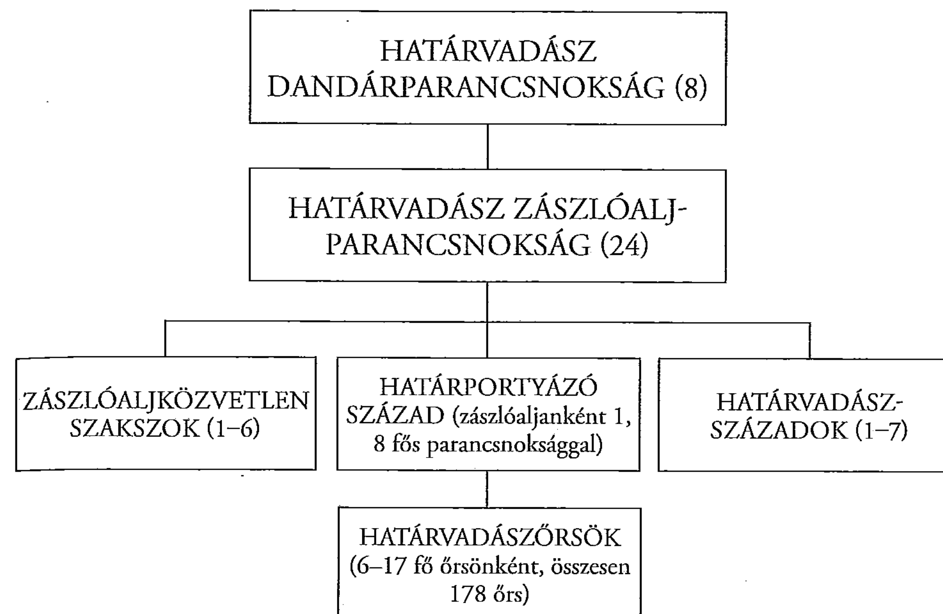
A határőrség határszolgálatos részének szervezeti felépítése
Forrás: *A magyar rendvédelem története.* (Szerk. Parádi József et al.) Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 367 o., itt 298. o.

állt összefüggésben: ekkor nyerte vissza fegyverkezési egyenjogúságát a Magyar Királyság. Az átszervezés nyomán – annak ellenére, hogy a határőrezredek a gyalogság integráns részeivé váltak – egyértelművé vált a csapatnemben újonnan létrehozott határvédelmi erők dominanciája, mivel a határvadászok szervezetében 24 határvadász-zászlóaljat hoztak létre. Kétféle zászlóaljat szerveztek, úgynevezett alacsony és magas állományú zászlóaljakat. A magas állományú zászlóaljak hét századból és zászlóaljközvetlenként aknavetővel, páncéltörő ágyúkkal, valamint egyéb haditechnikai eszközökkel felszerelt szakaszokkal is rendelkeztek. Ezzel szemben az alacsony állományú zászlóaljak csupán három századból és a zászlóaljtörzset kiszolgáló egyetlen szakaszból álltak. Mindkét típusú zászlóalj rendelkezett azonban portyázó századdal, amely a határőrzési feladatokat teljesítette. A 24 portyázó század – amelyeknek parancsnokságai századonként nyolcfősek voltak – 178 határvadászőrsöt irányított. Az őrsök létszáma pedig 6–12 fő között mozgott. A határvadászok létszáma kezdetben 14 717 fő volt, ezen belül pedig a határszolgálatosok 3222 fővel őrizték az országhatárt. 1939. év elején a határvadász-zászlóaljakat – állomáshelyük meghagyásával – csoportosították, és a zászlóaljcsoportok élére nyolc határvadászdandár-parancsnokságot szerveztek.[57] *(Lásd a következő oldal ábráját.)*

1939 után a határvadász-csapatnem létszámát több ízben fejlesztették és szervezeti felépítésüket is többszörösen módosították, illetve a Magyar Királyi Honvédség szervezetében a határőrizethez kapcsolódó új elemeket is létrehoztak, mint például az erődszázadok vagy a székely határőrség, illetve a délvidéken vitézi határőrszázadok létrehozását is tervezték.

A határvadászokra a terület-visszacsatolások kapcsán speciális feladatok is hárultak. A határszolgálatosok ekkor a trianoni határokon maradtak – amelyek a hadműveleti záróvonal funkcióját töltötték be –, és a katonai közigazgatás működése alatt a hadműveleti záróvonal őrzését látták el. A határvadászok pedig a Magyar Királyi Honvédség többi kijelölt alakulatával bevonultak a visszacsatolt területre, és ott az új határvonalra települtek, ahol tábori körülmények között

57 *Uo.* 79–82. o.

A Magyar Királyi Honvédség határvadász-csapatnem szervezeti felépítése 1939 elején
Forrás: *A magyar rendvédelem története.* (Szerk. Parádi József et al.) Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 367 o., itt 298. o.

láttak el határőrzési szolgálatot. A katonai közigazgatás időszakában pedig a honvédség műszaki alakulatai az új határvonalon elkezdték a határőrzési alakulatok elhelyezési körleteinek kiépítését. A katonai közigazgatás befejezésével pedig a határvadászok az új határvonalról levonultak és elfoglalták a béke elhelyezési körleteiket. A trianoni határvonal – a katonai közigazgatás időszakában hadműveleti záróvonal – őrzését megvalósító határszolgálatosok pedig felvonultak az új határvonalon a műszaki csapatok által számukra kialakított elhelyezési körletekbe.[58]

A terület-visszacsatolások kapcsán elsősorban a meglévő határőrizeti szervezetek tevékenységét terjesztették ki – új szervezeti egységek létrehozásával – az új határvonalra. Azonban előfordult az is, hogy új határőrizeti szervezetet hoztak létre. Ilyen volt Kárpátalján – a vidéki rendőr-főkapitányság közvetlen alárendeltségébe tartozó – határvidéki rendőrkapitányság, amely Ungvár székhellyel működött, kirendeltségeit pedig Aknaszlatinára, Fenyvesvölgybe, Husztra, Kőrösmezőre, Ökörmezőre, Szolyvára és Vodicára telepítették.[59]

A Magyar Királyi Vámőrség utódszervezetei azonban a határőrizet triászából a határvonal őrzését és a kishatárforgalom ellenőrzését látták el, illetve a határrend

58 *Uo.* 191–206. o.
59 *A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941.* (Szerk. Borbély Zoltán, Kapy Rezső) Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 1942, 594 o., 457–459. o.

betartását felügyelték. A távolsági határfogalom ellenőrzését 1919-től a Magyar Királyi Államrendőrség, illetve 1931-től a Magyar Királyi Rendőrség határszéli kirendeltségei végezték. A távolsági határforgalom ellenőrzésére hivatott határszéli rendőri kirendeltségek száma a terület-visszacsatolásokkal módosult. 1942-ben összesen 13 határszéli rendőri kirendeltség működött a Magyar Királyi Rendőrség szervezetében, hozzávetőlegesen 120 fő körüli létszámmal, amely – a terület-visszacsatolások előtti 12 000 fős rendőri létszámot figyelembe véve – a testület személyi állományának közel 1%-át tette ki.[60]

A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizetében tehát nem csupán a Magyar Királyi Vámőrség és utódszervezetei vettek részt, hanem a rendőrség is. Ezen túlmenően pedig a dualizmus időszakában a határőrizethez kapcsolódóan kiépült szakhatóságok – azaz a belépőállomások, erdőhatóságok és a vámhivatalok – is folytatták tevékenységüket a tengerpart hiányában megszüntetett révhatóságok kivételével, bár a vízi határszakaszokon az 1921-ben létesített Magyar Királyi Folyamőrség alakulatai végezték az utasforgalom ellenőrzését és részben a vízi határszakaszok felügyeletét is.[61]

A Magyar Királyi Pénzügyőrség határőrizeti feladatai is tovább éltek. A határőrizetben részt vevő szervezetek tevékenységüket a határövben végezték, amely határöv nem volt azonos az 1939. évi honvédelmi törvény nyomán létrehozott honvédelmi határsávval. A határöv az államhatár menti mintegy 10-15 kilométer széles területsáv volt, amely két részből állt. Közvetlenül a határ mentén húzódott a kezdetben 500, majd 100 méter szélességű határsáv. A határöv fennmaradó részét alkotta a határkerület. A határsávban az intézkedés joga a Magyar Királyi Vámőrséget, illetve utódszervezeteit illette meg. A határsáv és a határkerület érintkezési vonalát a Magyar Királyi Csendőrség határ menti őrsei őrizték közrendvédelmi teendőik ellátása mellett. A határöv fennmaradó területén pedig, azaz a határkerületben a vámőrség és utódszervezetei, a csendőrség és a pénzügyőrség egyaránt tevékenykedett. Itt azonban már nem a határvonal őrzése volt a fő cél, hanem a határ őrzésére veszélyt jelentő személyek ellenőrzése, illetve kiszűrése

60 *Uo.* 452–456. o.

61 A Magyar Királyi Folyamőrséget – az 1871-ben létesített, majd a trianoni békediktátum következtében megszüntetett – flottilla utódszervezeteként az 1921. I. 3-i minisztertanácsi ülés döntése alapján 1921. III. 1-én folyamrendészeti teendőket ellátó rendvédelmi testületként állították fel. A Magyar Királyi Folyamőrség a belügyi tárca alárendeltségébe tartozó katonailag szervezett fegyveres őrtestületként működött. A testület élén a révfőkapitány állt, alárendeltségébe 13 révkapitányság tartozott, a révkapitányságok pedig kilenc révkirendeltséget irányítottak. Emellett pedig hosszabb-rövidebb időre szükség szerint parti (rév) őrségek is felállíthatóak voltak. A testület Antant által engedélyezett létszáma 3420 fő volt. A Magyar Királyi Folyamőrséget – a fegyverkezési egyenjogúság visszaszerzése nyomán – 1939. I. 15-i hatállyal a Magyar Királyi Honvédségbe integrálták Magyar Királyi Honvéd Folyamerők elnevezéssel. A vízirendészeti teendőket pedig a rendőrség vette át.
Csonkaréti Károly – Benczúr László: *Haditengerészek és folyamőrök a Dunán. A Császári (és) Királyi Haditengerészet Dunaflottillájától a Magyar Királyi Honvédség Folyamerőkig 1870–1945.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 1991, 291 o., 10–11., 147., 150–153., 158. és 178. o.

– amelyet elsősorban a csendőrség végzett –, valamint a csempészek és a kurrens csempészcikkek felügyelete, amely a pénzügyőrség feladata volt.

A határkerületen belül tehát a csendőrség az utasforgalmat ellenőrizte, a pénzügyőrség pedig a vámjövedéki kihágások miatt már korábban elítélt személyeket, illetve a csempészés tekintetében kurrens árucikkek tárolását és mennyiségét ellenőrizte. A két világháború közötti időszakban tehát fennmaradt a kétlépcsős határőrizet, illetve a tiltott határátlépés tekintetében valószínűsíthető személyek és áruk fokozott ellenőrzése is. E teendőket ellátó szervezetek, azaz a Magyar Királyi Csendőrség és a Magyar Királyi Pénzügyőrség határkerületben állomásozó alakulatainak személyi állománya a testületi alapfeladatok teljesítése mellett végezték a határőrizetet segítő szolgálati teendőiket. Ezzel szemben a határsávban tevékenykedő vámőrség és utódszervezeteinek tagjai határőrizeti feladataikat testületük alapfeladataként hajtották végre.[62]

A két világháború közötti időszakban a magyar rendvédelmi modell lényege a dualizmuskorihoz képest nem változott, továbbra is a kontinentális rendvédelmi típushoz tartozott: a csendőrség és a rendőrség szervezetén – mint a modell két fő pillérén – nyugodott. Kikerültek azonban – az önkormányzati rendőrségek államosítása nyomán, azaz a központi hatalom közvetlen felügyelete alá helyezésével –[63] a magyar rendvédelmi modellből az önkormányzati rendfenntartó szervezetek. A két világháború közötti időszakban tehát – az egyébként már a dualizmus időszakában elindított folyamat betetőzéseként – a magyar rendvédelemben már a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt rendvédelmi testületek működtek.

A magyar rendvédelemben azonban továbbra is kétféle rendvédelmi testület tevékenykedett, nevezetesen a katonailag szervezett fegyveres őrtestület és a polgári fegyveres őrtestület. Ezek – a terület-visszacsatolásokat megelőzően rendszeresített létszámot figyelembe véve – a következők voltak: büntetés-végrehajtási intézetek fegyőr őrségei (1867–1945, polgári fegyveres őrtestület, 4000 fő), a Magyar Királyi Csendőrség (1881–1945, katonailag szervezett fegyveres őrtestület, 12 000 fő), a Magyar Királyi Folyamőrség (1921–1939, katonailag szervezett fegyveres őrtestület, 4320 fő), a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség (1912–1945, katonailag szervezett fegyveres őrtestület, 60 fő), a Magyar Királyi Koronaőrség (1867–1945, katonailag szervezett fegyveres őrtestület, 31 fő), a Magyar Királyi Pénzügyőrség (1867–1945, polgári fegyveres őrtestület, 3000 fő), a Magyar Királyi Állami Rendőrség, majd 1931-től Magyar Királyi Rendőrség (1919–1945, polgári fegyveres őrtestület, 12 000 fő), a Magyar Királyi Testőrség (1920–1944, katonailag szervezett

62 Parádi József: *A dualizmuskori és a két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XXIV. évf. (2014) 39–40–41–42. szám, 71–80. o., itt 71–77. o.

63 5 047/1919. (X. 1.) ME. r. A rendőrség államosításáról. *Magyarországi Rendeletek Tára LIII. évf. (1919) I. füzet, 752–767. o.*

fegyveres őrtestület, 230 fő) és katonailag szervezett fegyveres őrtestületként a Magyar Királyi Vámőrség (1921–1931, 4913 fővel), majd utódszervezetei a Magyar Királyi Határőrség (1932–1938, 5738 fő határszolgálatossal), végül pedig a honvéd határvadászok (1938-tól kezdetben 3022 fő határszolgálatossal).

Összességében tehát 41 375 fő teljesített szolgálatot 1937-ben a magyar rendvédelemben, közülük pedig mintegy 19 000 fő, a teljes létszám 45,9%-a tartozott a polgári fegyveres őrtestületekhez. A Magyar Királyi Határőrség határszolgálatos személyi állománya pedig a korabeli teljes rendvédelmi létszám 13,85%-a volt.

A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete azonban nem csupán a trianoni békediktátum következtében változott. Egyrészt a technika fejlődésével szélesebb rétegek számára vált elérhetővé a gépkocsi, bár még mindig nem a tömegek közlekedési eszköze volt. Emellett .pedig megjelent a légi közlekedésben a polgári utasforgalom, amely a határforgalom ellenőrzését új színfolttal gazdagította. A dualizmuskori időkhöz képest azonban a legjelentősebb változás az utasforgalom mérséklődése volt, mivel Európa-szerte nemcsak útlevélhez, hanem általában vízumhoz is kötötték a határforgalmat.

A két világháború közötti magyar határőrizet jellemzői:

- Magyarország kárára megváltozott környezetben kellett új határokon új határőrizetet létrehozni, merőben új viszonyok között, hiszen – a dualizmuskorival ellentétben – a trianoni békediktátum nyomán kialakított határvonal döntő többsége nem természetes határ volt, és az államhatár túloldalán élők többsége a magyar nemzet integráns részét képezte.
- A trianoni békediktátum utáni magyar határőrizet kiterjedt az ország valamennyi határvonalára.
- A megváltozott közép-európai erőviszonyokból fakadóan a magyar államnak át kellett térnie a kezdetben rejtett és minimális, majd gyarapodó és egyre nyíltabbá váló módon a haderő csapatait is felhasználó katonai jellegű határőrizetre.
- Megváltozott a határforgalom szabályozásának liberális jellege, bár ez nem csupán magyar specialitás volt, hanem európai tendencia. Ebből fakadóan, illetve a technikai fejlődés következményeként módosult a határforgalom mérete és összetétele.
- A határőrizeti testületek létszáma abszolút értelemben és a rendvédelmi társtestületek személyi állományához viszonyított arányában is növekedett.
- A magyar határőrizetből kikerültek az önkormányzati szervezetek, illetve katonailag szervezett rendvédelmi testületek kerültek túlsúlyba. Emellett pedig fokozódó mértékben nőtt a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium befolyása a határőrizetre.
- Tovább élt a dualizmus korában kialakított kishatárforgalmi rendszer, ami tág teret biztosított a határ menti lakosság helyi határforgalmának, bár országonként eltérő tartalommal és a dualizmushoz képest keskenyebb – átlag csupán 15-20 km széles – területsávban.
- A határőrizet triászából – határvonal őrzése, határforgalom ellenőrzése, határrend betartatása – azonban nem minden teendőt láttak el a vámőrség és utódszervezetei. A távolsági határforgalom ellenőrzését a rendőrség végezte, a határvonal két lépcsőben megvalósuló őrzésében pedig a csendőrség is részt vett. Emellett a szakhatóságok – hatáskörüknek a határőrizethez kapcsolódó feladatai által – elősegítették a színvonalas és eredményes határőrizet megvalósítását.

Összességében a vizsgált időszak határőrizetéről megállapítható, hogy:

- változó körülmények között – hiszen egy közép-európai nagyhatalmi államszövetség részeként, majd ellenséges érzületű országoktól körülvett kiszolgáltatott országként egyaránt –, az adott viszonyokhoz igazodó és eredményesen működő, rugalmas határőrizeti szisztémát valósított meg a magyar állam;
- a határőrizetet – habár a rendvédelem részét alkotta – sokkal inkább a külső, mint a belső körülmények alakították;
- a határőrizet és a határvédelem egymással párhuzamosan fejlődött annak ellenére, hogy a két feladatkör a 19. század második felében szétvált, bár teljesen nem szakadt el egymástól;
- a határőrizet a magyar szuverenitás fontos részét alkotta, amely nélkül az ország függetlensége nem volt sérülésmentesen biztosítható, ezért a magyar rendvédelmi modellben a határőrizeti testületek aránya ennek megfelelően alakult;
- a határőrizet nemzeti ügy volt, amely nem a társadalmi rétegek, pártok és egyéb érdekcsoportok elvárásai szerint, hanem a magyar nemzet érdekében a nemzetközi erőviszonyok által kialakított keretek között működött;
- a határőrizetben a korabeli elit rendvédelmi testület, azaz a Magyar Királyi Csendőrség – változó mértékben ugyan, de mindig – jelentős szerepet kapott;
- a vizsgált időszakok magyar határőrizete – összhangban a korábbi időszakok magyar határőrizetével – döntően a központi államhatalom irányítása alatt állt;
- határőrizetünk – az adott körülmények lehetőségein belül – igyekezett a helyi lakosság határátlépési szabadságát a lehető legnagyobb mértékben biztosítani.

Végezetül megállapítható, hogy a polgári magyar állam határőrizetének megvalósulása során számos olyan tapasztalat keletkezett, amely hasznosítható a későbbi időszakok kihívásainak kezelésére, ha alkalmazásuknak nem vet gátat a politikai prekoncepciók által motivált ellenérzés, illetve a kellő ismeretek hiánya.

Málházott határvadász hegyiágyús üteg menetben (A szerző gyűjteménye)

Illésfalvi Péter

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG HATÁRVADÁSZ-ALAKULATAI, 1938–1945

A magyar határőrizet és határvédelem 1938–1939. évi átalakításának közvetlen előzményei

1932. október 1. óta a magyar államhatár őrizetét és részben védelmét a Magyar Királyi Határőrség látta el. Az országot – a Magyar Királyi Honvédség vegyesdandárjainak kiegészítő területeivel szinte megegyezően – hét határőrkerületre osztották, de a kerületek által felállított határőrezredek valójában a vegyesdandárok harmadik gyalogezredeit jelentették a rejtés időszaka alatt. Ahogy elődje, a Magyar Királyi Vámőrség, úgy a határőrség is kettős szervezeti felépítésű testület volt. Ennek oka abban rejlett, hogy a trianoni békeszerződésben meghatározott, a haderőre vonatkozó előírásokat megváltoztatni nem lehetett, viszont a rendvédelmi testületek fejlesztése, sőt újak felállítása elé az antant nem gördített akadályt. A határőrség költségvetését a pénzügyi tárca biztosította, azonban a testületet minden szempontból a Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) irányította és ellenőrizte, természetesen rejtve. Ez azt jelentette tehát, hogy a határőrség egyik része a „legális" határőrizetet (rendvédelmi funkció) látta el, hiszen oda tartoztak az országhatár mentén felállított őrsök, valamint az végezte a határátlépéssel kapcsolatos teendőket is, másik része pedig „illegális" volt, mivel határvédelmi (honvédelmi funkció) feladatokat hajtott végre.[1]

Amint Magyarország az 1930-as évek második felében a megváltozott európai helyzet hatására egyre tudatosabban próbálta meg lerázni az elveszített első világháború minden szempontból gúzsba kötő következményeit, úgy került elsők között napirendre a honvédség komolyabb mérvű fejlesztése is. Az 1938. március

1 Parádi József: *Nemzeti határőrizetünk polgári szakasza.* In: Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) XXIII. évf. (2013) 27–28–29–30. sz. 147. o.

5-én bejelentett győri program[2] és a kisantant államokkal ugyanazon év augusztus 29-én aláírt bledi egyezmény[3] megteremtette mindennek pénzügyi és nemzetközi jogi alapjait is. Az új elképzelések részeként tervbe vették a határőrizetet és határvédelmet ellátó katonai alakulatok átszervezését is. Erre az 1938/39-es kiképzési év eredeti szervezési rendeletében találhatók az első utalások. Az 1938. június 15-én kiadott okmányban[4] meghatározottak szerint október 1-én lépett volna életbe az új hadrend, amellyel egy időben a Magyar Királyi Határőrséget megszüntették volna. Az elgondolás szerint a határ mentén elhelyezkedő és határőrizeti szolgálatot ellátó, úgynevezett határbiztosító osztályok bázisán határvadász-zászlóaljakat terveztek létrehozni, a határőrezredek (amelyeknek fedőneve „határőrkerületi parancsnokhelyettes" volt) pedig a gyalogezred megnevezést veszik fel, hiszen valójában azok is voltak.[5]

Ezt az elképzelést azonban gyökeresen megváltoztatta az 1938. szeptemberi mozgósítás, valamint az első bécsi döntést követő felvidéki bevonulás, amelynek során a ma Kárpátalja részeként értelmezett terület egy részét (Ungvár, Munkács, Beregszász városai és közvetlen környékük) is visszakapta Magyarország. Ehhez képest kellett módosítani a hadrendet is, hiszen a Csehszlovákiától hazánknak visszajuttatott 12 000 négyzetkilométernyi, régi-új országrészt katonai szempontból is integrálni kellett, amely feladat új békehelyőrségek létrehozását és ott új csapattestek megszervezését követelte meg.

A HM 1/a (elnöki) osztály által 1938. november 19-én és 28-án megtartott vezetőségi értekezleten dolgozták ki az 1938/39. évre szóló módosított szervezési rendeletet, amely aztán a kormányzó december 9-én kelt legfelsőbb elhatározásával nyert szentesítést. Ez egyúttal hatályon kívül helyezte az 1938. június 15-én kiadott 18.000/eln. 1/a – 1938. számú intézkedést, amelynek az újabb a pótlását is szolgálta, és amely végül 1939. január 23-án lépett életbe.[6] A hét vegyesdandár-parancsnokságot 1938. november 22-én hadtestparancsnokságokká nevezték át[7], és ez a rendelkezés azt követően véglegesen érvényben maradt.[8] Továbbá a Felvidék felszabadított területeinek visszacsatolása folytán egy új – a VIII. – hadtest felállítása is szükségessé vált.[9]

2 Egymilliárd pengős haderőfejlesztési program, amelyet Darányi Kálmán miniszterelnök jelentett be Győrben.
3 A mai Szlovénia területén található Bled városában megkötött nemzetközi egyezmény, amelyben Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, a Magyar Királyság pedig lemondott az elszakított területek erőszakos visszafoglalásáról.
4 HL HM 18.000/eln. 1/a – 1938.
5 Uo. Általános rész.
6 HL HM 60.000/eln. 1/a – 1938.
7 Az 57.861/eln. 1/a – 1938. számú HM rendelet alapján.
8 HL HM 60.000/eln. 1/a – 1938. II. fejezet, Részletintézkedések, 4. o.
9 Uo. I. fejezet, Általános rendelkezések, 1. o.

A határvadászcsapatok megszervezése

Most már hozzáfogtak a határvadász-alakulatok létrehozásához is. A meglévő határőrkerületi parancsnokságok határvadászdandár-parancsnokságokká alakultak át, eredeti hadrendi számaikkal. Mivel a visszatért felvidéki területek miatt elengedhetetlen volt a kassai VIII. hadtest megszervezése, ezért annak alárendeltségében létrehozták a 8. határvadászdandár-parancsnokságot is.[10] A korábbi határőrkerületi parancsnokságoknak addig alárendelt 24 határbiztosító osztályból[11] 1–29. folytatólagos számozással, önálló csapattesteket alkotva, 29 határvadász-zászlóaljat építettek ki. A zászlóaljak kereteinek (tiszti, altiszti állomány, kiképzők) kialakítása már 1938 végétől megkezdődött, de hadrendi elemként – a már hivatkozott, módosított szervezési rendelet szerint – csak 1939. január 23-tól jelentek meg a honvédség kötelékében.[12] A határvadászdandár-parancsnokságok az alábbiak voltak (zárójelben az alárendelt zászlóaljakkal és azok békehelyőrségeivel): 1. Salgótarján (1–5. határvadász-zászlóaljak: Jolsva, Rimaszombat, Losonc, Balassagyarmat, Ipolyság); 2. Komárom (6–9. határvadász-zászlóaljak: Léva, Érsekújvár, Galánta, Somorja); 3. Keszthely (10–12. határvadász-zászlóaljak: Sopron, Körmend, Nagykanizsa); 4. Pécs (13–15. határvadász-zászlóaljak: Gyékényes, Szigetvár, Villány); 5. Kiskunhalas (16–18. határvadász-zászlóaljak: Baja, Szeged, Szeged); 6. Mezőtúr (19–22. határvadász-zászlóaljak: Kevermes, Gyula, Berettyóújfalu, Debrecen); 7. Mátészalka (23–25. határvadász-zászlóaljak: Mátészalka, Beregszász, Munkács); 8. Sátoraljaújhely (26–29. határvadász-zászlóaljak: Ungvár, Sátoraljaújhely, Kassa, Rozsnyó).[13]

Ezek közül tíz zászlóaljat úgynevezett magas állományúként, a többi 19-et pedig alacsony állományúként állították fel. A magas állományú zászlóaljak a zászlóaljtörzsből, a közvetlenekből (egy-egy páncéltörő ágyús, aknavető-, távbeszélő- és árkászszakasz), három puskás, egy-egy géppuskás, kerékpáros és portyázó századból, valamint egy fogatolt hegyiágyús ütegből álltak. Ezzel szemben az alacsony állományúaknál csökkentett létszámú és fegyverzetű zászlóaljközvetleneket, egy puskás századot, egy portyázó századot, továbbá egy-egy géppuskás és kerékpáros szakaszt állítottak hadrendbe. Üteggel nem rendelkeztek.[14]

10 Uo. II. fejezet, Részletintézkedések, 8–9. o.
11 A korabeli források hol a határbiztosító osztály, hol pedig a határbiztosító zászlóalj megnevezést használják.
12 Ez természetesen nem jelentett azonnali hadrafoghatóságot, hiszen az új csapattestekhez az első újoncok csak 1939. február 1-gyel kezdődően vonultak be.
13 HL HM 60.000/eln. 1/a – 1938. 99. vázlat.
14 Uo. II. fejezet, Részletintézkedések, 16–17. o.

Egy zászlóalj létszámára, fegyverzetére álljanak itt példaként a magas állományú beregszászi 24. határvadász-zászlóalj állománytáblában meghatározott legfontosabb adatai.[15]

A beregszászi 24. határvadász-zászlóalj állománytáblájának adatai

Alosztály	Tiszt	Legénység[16]	Fegyverzet[17]	Ló	Jármű
Zászlóaljtörzs	2 törzstiszt[18] 3 főtiszt[19]	9 altiszt 4 tisztes 18 rendfokozat nélküli	–	4	–
Zászlóalj-közvetlenek[20]	5 főtiszt	6 altiszt 23 tisztes 104 rendfokozat nélküli	2 aknavető 2 páncéltörő ágyú	21	5 országos jármű 4 taliga 3 kerékpár
1–3. puskásszázad (századonként)	5 főtiszt	2 altiszt 19 tisztes 100 rendfokozat nélküli	16 golyószóró 2 gránátvető 1 nehézpuska	2	1 taliga
Géppuskás század	4 főtiszt	3 altiszt 14 tisztes 70 rendfokozat nélküli	12 géppuska	34	3 országos jármű
Kerékpáros század	4 főtiszt	2 altiszt 19 tisztes 100 rendfokozat nélküli	9 golyószóró 3 állványos golyószóró 2 géppuska	–	140 kerékpár 1 kis parancsnoki személygépkocsi
Üteg	4 főtiszt	4 altiszt 19 tisztes 76 rendfokozat nélküli	4 7,5 cm-es hegyiágyú 2 géppuska	56	7 országos jármű
Portyázó század[21]	2 főtiszt	13 altiszt 63 fő tisztes és rendfokozat nélküli	9 golyószóró	1	2 kerékpár 1 kis parancsnoki személygépkocsi 1 taliga
Összesen	39 fő	910 fő	69 golyószóró (ebből 3 állványos) 16 géppuska 6 gránátvető 4 löveg 2 páncéltörő ágyú 2 aknavető	122	145 kerékpár 16 országos jármű 7 taliga 2 kis parancsnoki személygépkocsi

15 A 24. határvadász-zászlóalj megalakulása és részvétele az 1939. évi kárpátaljai harcokban. In: *Historia est lux veritatis – Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján.* II. kötet. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016, 314–315. o.

16 A magyar királyi Honvédségnél az altisztek, tisztesek és a rendfokozat nélküliek egyaránt a legénységi állománykategóriába tartoztak.

17 Az egyéni lőfegyverek (puska, pisztoly) nem szerepelnek külön.

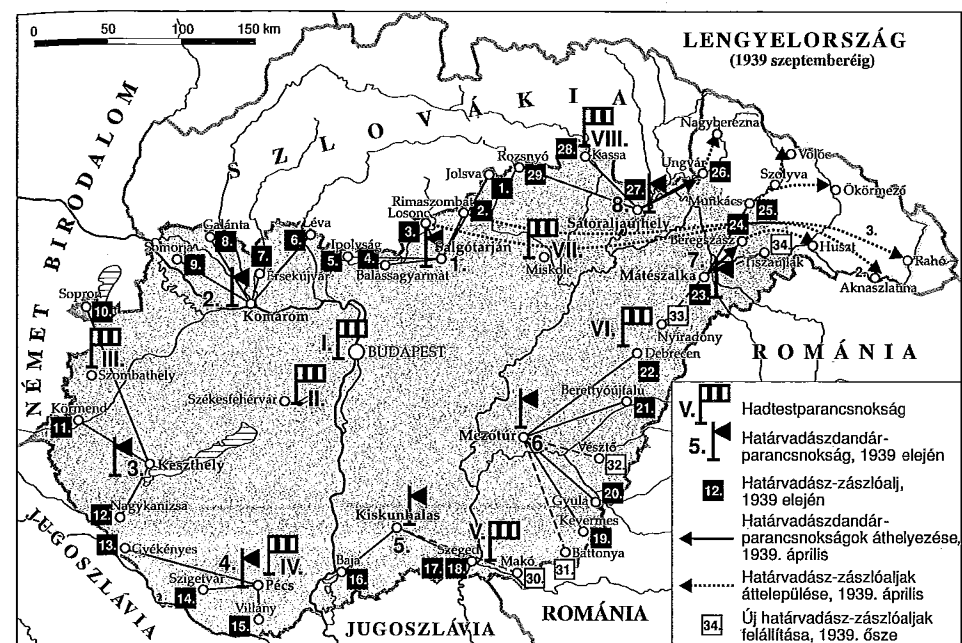
18 A magyar királyi Honvédségben az őrnagyi, alezredesi, ezredesi rendfokozatúak tartoztak a törzstisztek közé.

19 A főtiszti rendfokozatok a következők voltak: hadnagy, főhadnagy, százados.

20 Aknavető-, páncéltörő ágyús, távbeszélő- és árkászszakaszok.

21 A portyázó század a századparancsnokságból, valamint az alárendeltségébe tartozó határvadászőrsökből állt. Felállításkor a 24. határvadász-zászlóalj határszakaszán kilenc határvadászőrsöt szerveztek. Az egy portyázó századhoz tartozó határvadászőrsök száma, területi elhelyezkedése változhatott. Erre ez a zászlóalj is kitűnő példa, ugyanis a csehekkel való feszült viszony miatt már 1939 márciusára további két őrsöt kellett felállítani.

Határvadász-alakulatok 1939-ben

Itt kell említést tennünk a határvadász-zászlóaljak kettős szerepéről, amelyre már utaltunk korábban. Ezek a csapattestek – eltérően a korábbi vámőr- és határőr-alakulatoktól – teljes egészében és minden szempontból a Magyar Királyi Honvédség kötelékébe tartoztak, de feladatuk továbbra is egyszerre volt rendészeti és katonai jellegű. Előbbit a zászlóaljak portyázó századainak alárendeltségében működő határvadászőrsök végezték, s ez volt a zászlóaljak úgynevezett határszolgálatos része. Az első 29 határvadász-zászlóalj összesen 208 őrssel vigyázta az első bécsi döntés következtében meghosszabbodott államhatárt. A katonai feladatot (főként határvédelem) pedig az úgynevezett csapatrész volt hivatva végrehajtani, amely felépítését, fegyverzetét tekintve hasonlított a gyalogezredek zászlóaljaihoz, azzal a különbséggel azonban, hogy a határvadász-zászlóaljak mind harcvezetési szempontból, mind pedig gazdászatilag-közigazgatásilag önállóak voltak, s ehhez képest zászlóaljközvetlenjeik és fegyverzetük is erősebbek.

A határvadász-alakulatok részvétele a területgyarapításban

A 1919–1920. évi Párizs környéki békék következtében létrejött Csehszlovákia területi integritására az első csapást az 1938. szeptember 29-i müncheni egyezmény (aminek következtében október 1-én a lengyelek is birtokba vették Český

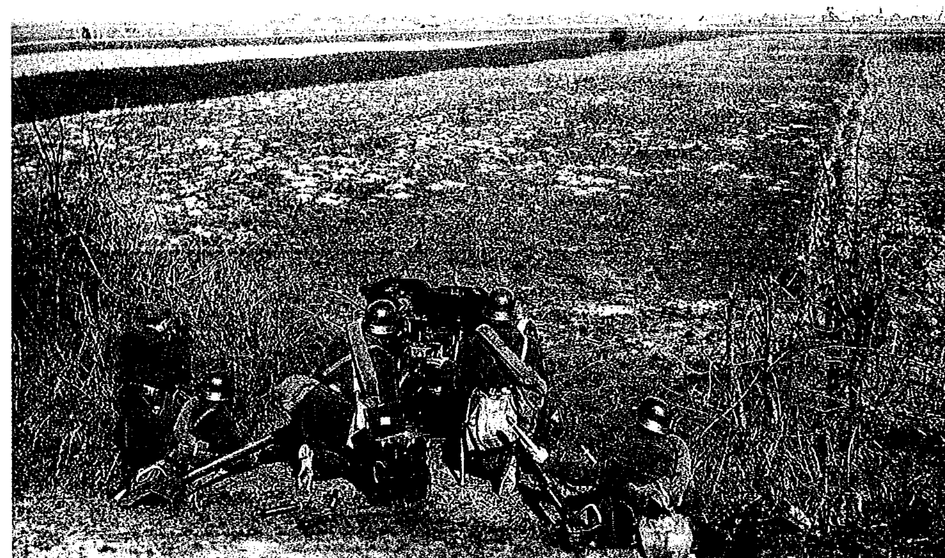
Těšínt), a másodikat a nem sokkal később, november 2-án meghozott első bécsi döntés mérte. A fiatal állam tényleges megszűnését a német csapatok 1939. március 13-i, Prágába történő bevonulása jelentette. Ezt a történelmi pillanatot használta ki Magyarország is, amikor a széthulló Csehszlovákiától egy rövid, mindösszesen háromnapos katonai akció keretében visszavette Kárpátalját.

Ezekben a műveletekben, bár részt vettek a 7. és 8. határvadászdandár zászlóaljai, egy csapatteste kivételével komolyabb harcokra nem került sor. Munkács térségében (Klastromalja) március 14-én a 25. határvadász-zászlóalj két, ugyanazon a napon és 15-én Ungvár mellett (Ungdarócon és Klastrompusztán) a 26. határvadász-zászlóalj pedig négy fő halottat veszített az ellenséggel történt egy-egy kisebb összeütközésben.[22]

A 24. határvadász-zászlóaljat a Tisza völgyében támadó erők részeként 1939. március 14-én késő este riadóztatták, majd éjjel 1 órától 28 kilométeres gyalogmenetet végrehajtva Nagyszöllős előtt elérte a határt, és arra mintegy 70 kilométer hosszban rázárkózott. A 24-esek első feladata Nagyszöllős városának elfoglalása volt. A Beregszász felől elsőként beérkezett kerékpáros század hajnali 4 óra tájban fel is vette az összeköttetést a részeivel már harcban álló tiszaújlaki 24/6. határvadászőrssel, majd Fancsikánál átlépték a határt. Eközben a zászlóalj zöme hajnali 2 órától megkezdte gyalogmenetét Nagyszöllős felé, de egyes részeit városi bérautókon szállították előre. Az üteg ugyancsak megindult keleti irányba azzal a feladattal, hogy Tiszaújlak-nyugatra beérkezve ott tüzelőállást foglaljon, és készüljön fel a zászlóalj harcának tűztámogatására. Reggel 6 órakor érte a támadó élt a csehek első, majd nem sokkal később a második, harckocsikkal is megerősített ellentámadása, amelyet Szöllősvégardó irányából számos géppuska és golyószóró is támogatott. A páncéltörő ágyús szakasz egyik lövegével megerősített zászlóalj azonban a veszélyt elhárította. Közben fokozatosan beérkezett a zászlóalj gyalogmenetben elindult legnagyobb része is, így a támadást 10.30-kor fel lehetett újítani. A város nyugati előterében a volt csehszlovák haderő huszti 45/II. gyalogzászlóalja védekezett megerősítve csendőrökkel, pénzügyőrökkel és mintegy 330 főnyi Szics-gárdistával[23], valamint néhány páncélgépkocsival. A zászlóalj azonban – köszönhetően az üteg és a géppuskás század hathatós közreműködésének – felszámolva a szórványos ellenállást, délután fél három körül bevonult Nagyszöllősre. Március 16-án a zászlóalj tovább folytatta előrenyomulását keleti irányban. A 14. kerékpáros zászlóaljjal együtt végrehajtott előretörés során csak elvétve voltak harcok, és 15 óra tájban sikerült a

[22] SŐREGI Zoltán: *Kárpátalja hősi halottai, 1939.* http://www.hungarianarmedforces.com/karpatalja/index.html (A letöltés ideje: 2017. április 24.)

[23] Ukrán nacionalista szervezet, amely az Avgusztin Volosin által 1939-ben kikiáltott, rövid életű *Karpatszka Ukrajina* nevű állam egyetlen fegyveres támaszát jelentette, és amely az államalakulathoz hasonlóan nem volt legitim. Tagjai civil ruhában jártak, különös megkülönböztető jelzésük nem volt, és többnyire orvul támadtak a honvédcsapatokra.

A 24. határvadász-zászlóalj páncéltörő ágyúja tüzelőállásban Nagyszöllős mellett, 1939. március 15-én délelőtt (A szerző gyűjteménye)

következő várost, Husztot birtokba venni. Ezzel a konkrét harccselekmények véget is értek, amelynek során a zászlóalj összesen 20 halottat és 21 sebesültet veszített.[24]

A kárpátaljai hadműveletet követően több változás is bekövetkezett. A Honvéd Vezérkar főnöke már április 5-én rendelkezett a 7. és a 8. határvadászdandár parancsnokságainak végleges áthelyezésére Mátészalkáról Beregszászra, illetve Sátoraljaújhelyről Ungvárra. Ez feltételezte, hogy a dandárok alárendeltségébe tartozó zászlóaljak egy része is helyőrséget fog változtatni, már csak azért is, mert a Kárpátokban is meg kellett szervezni a határszolgálatot és gondoskodni kellett annak védelméről. A HM III. Csoportfőnökség április 8-i értekezletén határoztak arról, hogy a 24. határvadász-zászlóalj Beregszászról Husztra, a 2. Rimaszombatról Aknaszlatinára, a 3. Losoncról Rahóra kerüljön. A 25. határvadász-zászlóaljnak Munkácsról Szolyvára, Volócra és Ökörmezőre, a 26-nak Ungvárról Nagybereznára kell áttelepülnie. A 24. és 2. határvadász-zászlóaljaknak a magyar–román, a 3.-nak a magyar–román és magyar–lengyel, a 25.-nek a magyar–lengyel, a 26.-nak pedig a magyar–lengyel és magyar–szlovák határt kellett zárni.[25]

1939. október 1-gyel Makón megszervezték a 30. határvadász-zászlóaljat, amely az 5. határvadászdandár-parancsnokság alárendeltségébe lépett. A 6. határvadászdandárt a szintén újonnan felállított 31. és 32. határvadász-zászlóaljakkal erősítették

[24] LÓSY Alajos: *Nagyszöllős felszabadítása.* Magyar Katonai Szemle 1940. 3. szám, 596–607. o.

[25] HL VKF 1. o. 3642/1939. számú irat melléklete.

meg, és azokat Battonya, illetve Vésztő helyőrségében helyezték el. Mindhárom alakulat alacsony állományúként lett hadrendbe állítva. A 7. határvadászdandárnál két magas állományú határvadász-zászlóaljat szerveztek meg: Nyíradonyban a 33.-at, Tiszaújlakon pedig a 34.-et. Így a határvadászőrsök száma 270-re szaporodott.[26] A kárpátaljai határvadász-zászlóaljakat hegyi felszereléssel látták el, amelynek következtében kerékpáros szakaszaik, századaik megszűntek, ütegeiket (amelyeknek volt) fogatoltból málházottá fegyverezték át. 1940 márciusában Nyugat-Magyarországról Kárpátaljára helyezték még a 10. és 11. határvadász-zászlóaljakat, amelyeket szintúgy hegyi felszerelésűvé alakítottak. A 2. és 3. határvadász-zászlóaljakat hadiállományra emelték, csapattestenkénti összlétszámuk így meghaladta az 1580 főt.[27]

A revízió lázában égő magyar politikai vezetés 1940-ben Romániával is dűlőre akarta vinni az Erdély-kérdést. Májusban bizonyos seregtesteknek részleges mozgósítást vagy állományfelemelést rendeltek el, majd június 29-étől a határvadász-zászlóaljak előrevonását a román határra.[28] Noha a konfliktus fegyveres megoldása is tervbe volt véve, a második bécsi döntés következtében szerencsére mégsem került sor a magyar–román háborúra. Az 1940. szeptember 5–13. között lezajlott erdélyi bevonulásban a gyalogdandárok kötelékébe beosztva a 6. és 7. határvadászdandárok több zászlóalja is részt vett, míg az 5. határvadászdandár csapatai a Nagyszalontától nyugatra eső szakaszon a határt biztosították. A bevonulásban részt vevő határvadász-zászlóaljak szerepe azért is fontos volt, mert 1940. november 20-ig közvetlenül ezek védték és biztosították az akkor még határnak nem tekintett demarkációs vonalat. Az új határvonal mögött Kötegyántól kelet, majd a legkeletibb ponttól észak–északnyugat felé az alábbi határvadász-zászlóaljak parancsnokságai tartózkodtak:

32. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Nagyszalonta;
21. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Nagyvárad;
18. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Kőrösbarlang (vagy Zichy-barlang);
33. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Csucsa;
17. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Bánffyhunyad;
7. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Gyalu;
22. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Apahida;
34. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Vasasszentgotthárd;
3. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Teke;
23. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Marosvásárhely;
8. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Gyulakuta;
15. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Székelyudvarhely;

26 HL HM 39.000/eln. 1/a – 1939. 100. vázlat.
27 HL HM 39.000/eln. 1/a – 1939. és mellékletei.
28 Illésfalvi Péter – Szabó Péter: *Erdélyi bevonulás, 1940.* Barót–Budapest, Tortoma–Kiskapu, 2015, 9–12. o.

24. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Sepsiszentgyörgy;
4. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Bereck (Ojtozi-szoros és -hágó);
1. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Gyimesbükk (Gyimesi-szoros, Úz-völgy);
14. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Almásmező (Békás-szoros);
29. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Gyergyótölgyes (Tölgyesi-szoros);
16. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Tihuca (Borgói-hágó);
2. határvadászzászlóalj-parancsnokság: Borsa (Borsai-hágó).

E felsorolt parancsnokságok zászlóaljaikkal a lehető legrövidebb időn belül megszervezték ideiglenes védőkörleteiket, ellátták a határőrizetet és a határvédelmet, őrseikkel és járőreikkel pedig – a határvonal egy adott mértékig történő megszállásával – biztosították az ország keleti végeinek területi épségét.[29]

Mivel a visszatért észak-erdélyi területeket be kellett tagolni az országvédelmi rendszerébe, de az ott létrehozandó új alakulatok megszervezéséhez a honvédség nem rendelkezett elegendő fegyverzettel és felszereléssel, ezért a sürgető problémát úgy oldották meg, hogy 1940. december 1-gyel a határvadász-zászlóaljak egy részéből hozták létre az IX. hadtest új 25., 26. és 27. gyalogdandárainak gyalogezredeit, és tábori tüzérosztályait az alábbi módon[30]:

A IX. hadtest 25., 26. és 27. gyalogdandárainak átszervezése, 1940. december 1.

Megszűnő			Átalakuló			
Határvadász-zászlóalj	Határvadász-üteg	Helyőrsége	Mely gyalog-zászlóaljjá	Helyőrsége	Mely üteggé	Mely helyőrségben
Száma						
17.	17.	Szeged	25/I.	Nagyvárad	25/1.	Zilah
18.	–					
27.	27.	Sátoraljaújhely	25/II.	Szilágy-somlyó	25/2.	
28.	28.	Kassa				
19.	19.	Kevermes	25/III.	Nagykároly	25/3.	
30.	–	Makó				
6.	6.	Léva	26/I.	Kolozsvár	26/1.	Szamosújvár
7.	7.	Érsekújvár				
8.	8.	Galánta	26/II.	Dés	26/2.	
9.	9.	Somorja				

29 Illésfalvi Péter – Számvéber Norbert – Szabó Péter: *Erdély a hadak útján 1940–1944.* Nagykovácsi, Puedlo Kiadó, 2010, 16–34. o.
30 Uo. 1. sz. függelék, 179. o.

Megszűnő			Átalakuló			
12.	–	Nagykanizsa	26/III.	Beszterce	26/3.	Dés
13.	13.	Gyékényes				
14.	–	Szigetvár	27/I.	Sepsi-szentgyörgy	27/1.	Maros-vásárhely
15.	15.	Villány				
4.	–	Losonc	27/II.	Székely-udvarhely	27/2.	
5.	5.	Ipolyság				
1.	1.	Rimaszombat	27/III.	Maros-vásárhely	27/3.	
29.	–	Rozsnyó				

Mivel ennek következtében jelentős számú határvadász-zászlóalj szűnt meg, 1940. december 1-től igen komoly szervezeti változásokat léptettek érvénybe a határvadász-alakulatnál. Kárpátalján megmaradt a 8. határvadászdandár összes alárendelt hegyi felszerelésű határvadász-zászlóaljaival, a többi határvadászseregtest-parancsnokságot viszont megszüntették. A megmaradó 20. és 31. határvadász-zászlóaljak vezetésére Orosházán létrehozták a 66. határvadászezred-parancsnokságot. Az Erdélybe helyezett határvadász-zászlóaljak irányítására előbb Gyergyószentmiklós, majd Csíkszereda székhellyel létrehozták a 9. székely határvadászdandár-parancsnokságot, alárendeltségében a 21. székely (Gyergyótölgyes), 24. székely (Kézdivásárhely), 32. székely (Csíkszereda) és a 33. (Beszterce) határvadász-zászlóaljakkal (hegyi felszerelésűek), továbbá az újonnan létrehozott 59. határvadász portyázó osztállyal (Tusnádfürdő), valamint a 69. határvadászezred-parancsnokságot Marosvásárhelyen, ahová a 22. (Beszterce), 23. székely (Marosvásárhely), 34. székely (Székelyudvarhely) határvadász-zászlóaljakat, és az ugyancsak ekkor felállított 60. (Kolozsvár) és 61. (Nagyvárad) határvadász portyázó osztályokat osztották be. Az V. hadtest kötelékében egyedül a 16. határvadász-zászlóalj maradt meg. Az erdélyi gyalogezredek felállításához csak az érintett határvadász-zászlóaljak csapatrészeit használták fel, a nyugati és északi határon visszamaradt határszolgálatos részeinek elöljáró katonai szervezeteiként hadrendbe állították az 52. (Komárom), 53. (Keszthely), 54. (Pécs) és 57. (Salgótarján) határvadász portyázó osztályparancsnokságokat. A határvadászőrsök száma az erdélyi részek visszakerülésével 332-re nőtt, amelyek feladatait összesen 51 határvadász portyázó század irányította.[31]

Az 1941. áprilisi délvidéki katonai művelet során a határvadászcsapatok csak a határ biztosításában vettek részt, a harcokban nem. A Dél-Bácska visszatértét követően a 16. határvadász-zászlóaljat Újvidékre helyezték, majd Zentán felállították az 55. határvadász portyázó osztályt. 1941. október 1-től Sátoraljaújhely székhellyel pedig az 58. határvadász portyázó osztály is a békehadrend részévé

[31] HL HM 40.400/eln. 1/a – 1940. 101. vázlat.

vált.[32] Amíg 1937-ben a 2117 kilométernyi államhatárt a határőrség 7314 katonája őrizte és védte, addig 1941 őszére a magyar határ hossza 3385 kilométerre növekedett, amit a határvadászcsapatok 9474 határvadásza őrzött (154 tiszt, 1078 altiszt, 8242 tisztes és rendfokozat nélküli, amely csak a határszolgálatos összlétszámot jelenti).[33]

Határvadászok részvétele a Szovjetunió elleni 1941. évi hadjáratban

Miután a kassai bombázást és a Kőrösmező és Budapest között közlekedő gyorsvonatot ért repülőtámadást követően Magyarország kinyilvánította, hogy közte és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott, a magyar politikai vezetés elhatározta, hogy csatlakozik a Wehrmacht 1941. június 22-én megindított támadásához. A feladatot a Honvéd Vezérkar főnöke az úgynevezett Kárpát-csoportra és a Gyorshadtestre bízta. A Kárpát-csoportot a 8. határvadászdandárból (parancsnok: Rakovszky György tábornok) és az 1. hegyidandárból (parancsnok: Felkl Jenő tábornok) hozta létre a hadvezetés, s az volt az érdekessége, hogy e seregtestek nem békehadrendi elemeikkel vettek részt a műveletben. Ez azt eredményezte, hogy a 8. határvadászdandár eredeti csapattestei közül csak a 10. és 25. határvadász-zászlóaljak maradtak a dandár kötelékében[34], az 1. hegyidandárhoz pedig átkerült a 2., 3., 11. és 26. határvadász-zászlóalj.[35]

Noha a Kárpát-csoport általános támadása csak június 28-án indult meg, a határ menti járőrharcok már június 27-én megkezdődtek, mivel a felderítést a csapatok azonnal bevezették, ahogy hozzájuk a hadiállapot beálltának híre elért. Ezzel az addigi passzív határvédelmi tevékenység aktívvá vált. A Rakovszky-csoport néven tevékenykedő 8. határvadászdandár katonái léptek először a szovjetek által megszállt lengyel területre. Június 28-án a 25. határvadász-zászlóalj a Vereckei-hágón előretörve elérte Klimiecet, a 10. határvadász-zászlóalj előőrsei pedig a Toronyai-hágó keleti előterében fekvő Wyszkówig jutottak. Másnap a település környéki magaslatokon a zászlóalj erősebb szovjet utóvédekbe ütközött, és igen heves tűzbe került. A harcokban a június 30-án leadott veszteségi jelentések szerint a tiszti állományban 32, a legénységi állományban

[32] HL HM 41.000/eln. 1/a – 1941. 26. vázlat.
[33] Parádi József: *A magyar állam határőrizete 1920–1941.* I–II. kötet, kézirat, kandidátusi értekezés. 325. o. (7. számú táblázat, XIX. melléklet) és 494. o. (8. számú táblázat, XXIII. melléklet)
[34] Ezenkívül beosztották még az 1. és 2. hegyizászlóaljakat, a VIII. és a 15. kerékpáros zászlóaljakat, a 24/II. fogatolt közepes tarackos tüzérosztályt, az 1. lovasdandár légvédelmi gépágyús ütegét és több vonatalosztályt.
[35] Az 1. hegyidandárhoz tartozott még a 3. és 4. hegyizászlóalj, az V. és VIII. légvédelmi tüzérosztályok, az 1. hegyi huszárszázad, két utász- és egy árkászszázad, valamint három légvédelmi gépágyús üteg.

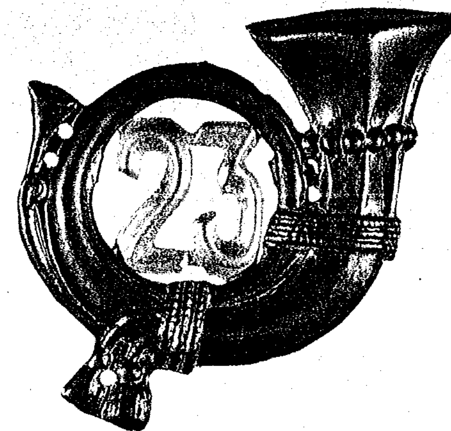
pedig 36%-os veszteséget szenvedtek. A második világháborúban ez volt a határvadászcsapatok tűzkeresztsége. Mivel a dandár gyorscsapatai (kerékpárosok) mindenütt elöl haladtak, így a gyalog mozgó két határvadász-zászlóalj ezt követően jelentősebb harctevékenységben már nem vett részt. 1941. július 9-től október 6-ig a seregtest megszálló feladatot látott el galíciai, nyugat-ukrajnai területen.[36]

A támadás megindulásakor Tatárhágó térségében az 1. hegyidandár állt készenlétben, majd július 1-én a seregtest két csoportosításban lépte át a határt. A Kögler-csoport 3. és 26. határvadász-zászlóalja a Delatyn felé vezető főközlekedési úton, illetve annak tengelyében nyomult előre, és aznap elérte Worochtát. A két harccsoportot keleti irányból a 2. és a 11. határvadász-zászlóaljak fedezték, amelyeknek csapatai a Hoverla 2061 magassági pont térségében derítettek fel. Jelentős harctevékenységet itt sem folytattak a határvadászok, a szovjet 12. hadsereg és a határőrcsapatok az általános helyzet miatt mindenütt visszavonulóban voltak. A 26. határvadász-zászlóalj július 5-ig a Mikuliczyn Berezów Wízny–Jablonów vonalon haladva Pistynt érte el, a 2. és 11. határvadász-zászlóalj a hegyeken át Worochtába vonult be, majd onnan Tatarówba menetelt, a 3. pedig Mikuliczynig jutott el. Július 9-étől a 8. határvadászdandárhoz hasonlóan az 1. hegyidandár is megszálló feladatokat látott el Ukrajna és Északnyugat-Bukovinában. Október 1–18. között hajtották végre a seregtest felváltását, és november elejéig utolsó alakulata is hazatért békehelyőrségébe.[37]

Egyenruházat és felszerelés

Kezdetben a határvadászokat csak a határőröktől „örökölt", piros alapon zöld színű, kettős paroli (nem tévesztendő össze a csendőrökével, amely zöld alapon volt piros) különböztette meg a honvédség többi gyalogosalakulatától. (A határvadász-zászlóaljak állományában lévő kerékpáros századok katonái gyakran a gyorsfegyvernem búzavirágkék hajtókáját viselték, az üteghez beosztottak pedig buzérvöröset, de mindkettő szabálytalan volt.)[38] E sajátos alakulatokhoz tartozó katonák önérzetét, fegyvernemi büszkeségét növelendő, a határvadászcsapatok további megkülönböztető jelvényeiről már 1939. április közepén értekezletet tartottak, és javasolták, hogy mind a tiszti és az altiszti csákón, mind pedig a tábori sapkán elöl, a sapkarózsa alatt kis vadászkürtöt rendszeresítsenek, benne

[36] *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938–1945).* (Szerk. Csima János) Budapest, HM Központi Irattár, 1961, 80–88., 105–107. o.
[37] Illésfalvi Péter: *Az 1. hegyidandár hadialkalmazása 1941-ben.* Katonaújság I. évf., 2010/1. 43–47. o.
[38] Illésfalvi Péter: *„Zöld a paroli..." – Határvédelmi és határőrizeti alakulataink egyenruházata, felszerelése és jelvényei 1762–1990 között.* 3. rész. Határőr 59. évf., 2004/4. szám, 29–31. o.

A marosvásárhelyi magyar királyi 23. határvadász-zászlóalj sapkajelvénye, 1940–1945 (A szerző gyűjteménye)

a zászlóaljszámmal. Ezenkívül a sapkán viseljenek kakastollat, a tisztek pedig a nadrágon zöld lampaszt (az oldalvarráson végighúzódó széles sávot), az altisztek és a legénység paspoilt (szegélyt, paszományt). A kürt a tiszteknél arany-, az altiszteknél ezüst-, a legénységnél bronzszínű legyen. Ugyancsak ezekben a színekben készüljön el az egységes határvadászjelvény is.[39] Ezek az elképzelések egyértelműen mutatják a régi Osztrák–Magyar Monarchia vadászcsapataihoz való kötődést, az egykori császári és királyi tábori vadászzászlóaljak hagyományainak ápolását.

A kérdés legközelebb 1940 februárjában került elő ismét, ekkor a honvédelmi miniszter a zubbonygalléron tölgyfalevél rendszeresítését javasolta egységes határvadászjelvényként. Ekkor vetették fel először a csapatnemi jelvények kérdését, amelyeket kizárólag a bal felsőkaron lehetne viselni. Ilyenre jogosultként vannak feltüntetve a hegyi- és a határvadászcsapatok is. Az alapgondolat az volt, hogy a már békében is különlegesen nehéz szolgálatot teljesítő csapatnemek az önérzet fejlesztése érdekében, a csapatnemi jelvényen felül még egyéb megkülönböztető jelvényeket is kapjanak. A tárgykörben 1940. április 20-án tartott honvédelmi miniszteri értekezleten döntés született, hogy a határvadászok hajtókája a továbbiakban olyan legyen, mint a gyalogságé, tehát fűzöld. A tábori sapkán bal oldalt kakastollat viseljenek, alatta, a sapkatopán (csúcsára állított háromszög alakú, fegyvernemi színű posztó alátét, három vitézkötéssel) helyén a zászlóalj

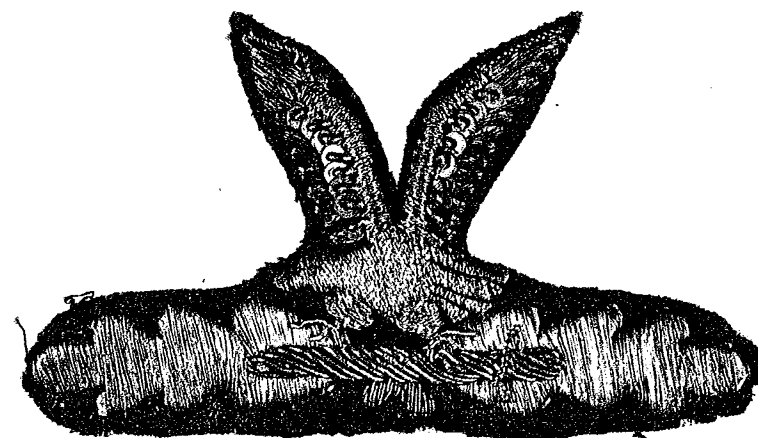
[39] HL VKF 1. o. 3610/1939.

hadrendi számát feltüntető, úgynevezett vadász nagykürttel. Hegyi felszerelésű határvadász-zászlóaljak részére bőr szemernyős tábori sapka lett a fejfedő, az előbb leírt kürttel, de fajdkakastoll-bokrétával. A határvadászcsapatnem-jelvény a jobb zubbonyzseb fölött viselendő álló szárnyú turulmadár lett.[40]

1940. szeptember közepén végleg, rendelet formájában határozták meg a határvadász-csapatok megkülönböztető jelvényeit. 1940 M sapkadísz elnevezéssel megvalósult a sárga fémből sajtolt vadász nagykürt, amelyben a zászlóalj (és később a portyázó osztályok) száma fehér volt. Ezt a sapkatopán helyére, tehát a sapka bal oldalára kellett feltenni.[41] Ugyancsak ezen az oldalon kellett viselni a vadász tollforgót, amelyet egységesen acélkék kakastollból rendeltek készíteni (a hegyi felszerelésű alakulatok számára is), de azzal a megjegyzéssel, hogy anyaghiány miatt egyelőre nem kerülhet beszerzésre. A kiskürtöt a tiszteknek és altiszteknek a társasági sapkán kellett viselni, a sapkarózsa alatti gomb helyén. Ezek csak békében voltak viselhetők. A kardot markoló álló szárnyú turulmadarat mint csapatnemjelvényt (1940 M határvadász-csapatjelvény) rendszeresítették a jobb zubbonyzseb felett, de köpeny esetében nem a bal, hanem a jobb felkaron, a zubbonyzseb felső szegélyének magasságában. A jelvény tisztek számára arany, altiszteknek ezüst, a legénységnek pedig barna alapon zsakard szövéssel készült. Háború idején mindenki egységesen a legénységi kivitelt volt köteles viselni.[42] A fekete pantalló viselésére jogosultak piros helyett fűzöld oldalszegélyt hordhattak. A határvadász-őrsparancsnokok szolgálatban viselendő kör alakú jelvényt (1942 M határvadász-őrsparancsnoki jelvény) kaptak, amelyet zöld koszorú övezett, vörös középmezejében felül fehér korongon arany korona, alatta turul. Az őrsparancsnoki jelvényt a jobb mellre kellett tűzni, tisztek esetében a csapattiszti jelvény alá.[43]

A hegyi felszerelésű határvadászok további megkülönböztetésben részesültek. Ezek közé tartozott a bőr szemernyővel ellátott tábori sapka, a fajdkakas hegyi tollforgó, az 1941 M sícipő és az ugyancsak 1941 M sínadrág is. Ellátták még őket az 1939 M sífelszereléssel, amely többek között hószemüveget, hólepelt és hótalpakat, valamint egyéb kiegészítő és javító eszközöket, valamint manilakötelet (növényi rostból font, igen nagy szakítószilárdságú kötelet) is tartalmazott. Ezeknek a határbércek között portyázó járőrök télen különösen nagy hasznát vették. A hegyi határvadászok jellegzetessége volt még, hogy menetkor a gyalogsági hátbőrönd helyett hátizsákot csatoltak fel. 1944-től a hegyi felszerelésű határvadász-zászlóaljak katonaállományú egyénei a sapka bal oldalán a sapkatopán helyett a vadász nagykürtöt, a jobb oldalon pedig a havasi gyopárt, a hegyicsapatok

[40] HL VKF 1. o. 3220/1940.
[41] Viselését 1941-ben kiterjesztették a rohamsisakra is, ahol a jelvényt a szellőzőcsap alá kellett felerősíteni.
[42] HM 46.785/eln. o. – 1940. Honvédségi Közlöny 1940. 23. szám, szeptember 15.
[43] Illésfalvi Péter: *„Zöld a paroli..." i. m.* 29–31. o.

Határvadász csapatjelvény tisztek részére, 1940–1945 (A szerző gyűjteménye)

jelvényét viselték. A szóban forgó rendelet úgy intézkedett, hogy a határvadászok turulos jelvényének viselését megtarthatják a határvadászokból az 1943. évi átszervezés során alakított hegyivadász-zászlóaljak katonái is.[44]

A határszolgálat ellátása – élet a határvadászőrsökön

A határvadász-zászlóaljak csapatrészeinek személyi állománya ugyanolyan kiképzést, felkészítést kapott, mint a többi gyalogosalakulat, ezért mindennapjaik teljes mértékben megegyeztek egy-egy gyalogzászlóaljéval. Az ettől eltérőt, a különlegeset a határszolgálatos rész adta, hiszen az végezte azt a speciális feladatot, amely a határ őrizetét, a határon átmenő személy- és áruforgalom ellenőrzését jelentette. Ez többirányú volt, hiszen végrehajtása során meg kellett akadályozni többek között az ellenség betörését és a kémek beszivárgását; a társadalmi, politikai, közbiztonsági és közrendészeti okokból nem kívánatos elemek határátlépését; a valuta- és árucsempészetet; az állat- és növénybetegségek behurcolását. A portyázó szolgálatot ellátók, a határvadászőrsök személyzete mindenkor a határszolgálati utasítás[45] alapján járt el, amelyből tisztnek és legénységnek egyaránt vizsgáznia kellett.

A határszolgálat alapeleme a határvadászőrs volt. Az őrsparancsnoki beosztást többnyire hivatásos tiszthelyettes töltötte be, helyettese ugyancsak hivatásos tiszthelyettes volt. Az őrsök egy részéhez hivatásos határvadász-nyomozó tiszthe-

[44] Illésfalvi Péter: *„Zöld a paroli..." i. m.* 29–31. o., valamint Baczoni Tamás – Tóth László: *A magyar királyi Honvédség egyenruhái 1926–1945.* Budapest, szerzői kiadás, 2009, 154–163. o.
[45] Pontos megnevezése: Honvédelmi határszolgálati utasítás a m. kir. honvédség, csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség és az állami erdészet számára. HM 80/Om. biz./eln. – 1940.

lyettest rendszeresítettek, akiket erre a különleges feladatra tanfolyamokon készítettek fel. Ők szolgálatukat polgári ruhában látták el. Rajtuk kívül egy hivatásos vagy továbbszolgáló írnok tisztes vagy éppen tiszthelyettes is tartózkodott az őrsön. A legénység kizárólag alaposan válogatott, tényleges katonai szolgálatának első évét már letöltött, magyar nemzetiségű honvéd lehetett.

A komplex feladat minél hatékonyabb elvégzése érdekében a határszolgálati ügyekben az őrsparancsnok személyesen és írásban érintkezett a vámhivatalokkal, a pénzügyőri szervekkel, a csendőrőrsökkel, a községi elöljáróságokkal, az I. fokú rendőrhatóságokkal, a határszéli úti okmányokkal kapcsolatban pedig a szomszédos állam határőrizeti szerveivel. Utasellenőrzés során – sürgős esetekben – a minisztériummal is levelezhetett.[46]

Az őrsök teljesen önálló gazdálkodásra rendezkedtek be, az őrskörleteket is így alakították ki. Az őrslaktanya körül veteményes- és gyümölcsöskertet gondoztak, sőt állatokat is tartottak. A többi szükséges holmit az elöljáró portyázó század parancsnoksága biztosította és szállította. A személyi állomány fegyverzetét az 1935 M puskákon és a 1937 M Frommer öntöltő pisztolyokon kívül egy 1931 M 8 mm-es golyószóró, valamint indokolt esetben nagyobb mennyiségű kézigránát és robbanóanyag jelentette.

A portyázás elsősorban az illegális határátlépések és a csempészet megakadályozására irányult, de fontos szempont volt a kémgyanús személyek kiszűrése és a kettősbirtokosok tevékenységének ellenőrzése is. Ahol vasút és/vagy út vezetett keresztül a határon, ott a határvadászok a határrendőri kirendeltségekkel közösen látták el a legfontosabb feladatokat.

Az őrsszolgálat nem volt könnyű, és veszélytelennek sem volt mondható. A járőrözés jó fizikai állóképességet, tájékozódni tudást és terepismeretet követelt meg a határvadászoktól. A járőr nemritkán tűzharcba keveredett bűnöző elemekkel, de a legtöbb gondot mégis a határincidensek jelentették. A román granicsárok (határőrök) gyakran agresszív fellépése és a hegyi terepviszonyok miatt a legkeményebb szolgálat kétségkívül az erdélyi határszakaszon állomásozóknak jutott.

Erdélyben 1943 végén 75 határvadászőrs, 16 határvadász tiszti őrs, és ez utóbbiak alárendeltségében 46, úgynevezett kisőrs működött. A magas hegyek között meghúzódó őrsökön és még inkább az ezekhez tartozó kisőrsökön, ahol a nehéz terep és a viszontagságos időjárás mellett a teljes elszigeteltség is nehezítette a katonák életét, a szolgálat komoly helytállást követelt. A szorosok, hágók kivételével ezek az őrsök lakott területektől, utaktól távol estek.

Míg a határvadászőrsöket általában egy-egy hivatásos határvadász tiszthelyettes irányította, a hegyi őrsök szinte kivétel nélkül úgynevezett tiszti őrsök voltak.

46 Szikora János főtörzsőrmester: *A határvadászőrs.* Honvéd Altiszti Folyóirat, 1944/4. 3–8. o.

Parancsnokságukat többnyire tartalékos vagy továbbszolgáló zászlós látta el, bár néha Ludovika Akadémiát végzett hadnagyokat vagy főhadnagyokat is megbíztak ezzel a feladattal. Létszámuk a hely fontosságának, illetve a mozgósítottság fokának függvényében 15–70 fő körül mozgott.

Az őrsökhöz tartozó kisőrsök legénysége 8-10 főt számlált, akik egy tizedes vagy szakaszvezető parancsnoksága alatt, heti váltásban látták el e nehéz szolgálatot. Az akkori Magyarország legmagasabb fekvésű határvadászőrsét is Erdélyben alakították ki: ez a 33. portyázó századhoz tartozó Kelemen Cserbükk 1862-es magassági ponton telepített kisőrs volt.

Egyes katonai személyek – magyarok is – felhasználva az egyenruha tekintélyét és azt, hogy a megfelelő hivatalos nyomtatványokhoz is könnyen hozzájuthattak, embercsempészettel is foglalkoztak. 1941 szeptemberében a kökösi határállomáson az 59. határvadász portyázó osztály útellenőrző járőre egy hamisított különleges igazolvánnyal *(Sonderausweis)* közlekedő német katonát ért tetten ilyen tevékenység közben. Az ellenőrzött személy ezzel párhuzamosan áru- és pénzcsempészettel is foglalkozott.

Az 1940 és 1944 közötti időszakban igen sok, nemegyszer halálos kimenetelű határincidens történt a magyar–román határon. Kialakulásukban többnyire mindkét fél egyaránt hibás volt. A magyar–román általános rossz viszony és bizalmatlanság miatt a magyar határvadászok – csakúgy, mint a román granicsárok – gyakran hatoltak be egymás területére meghatározott felderítési vagy egyszerűen csak provokációs céllal. A határvonalon történt, valóban véletlen áttévedéseknek is nemegyszer puska- vagy szuronyhasználat, esetleg kézigránátharc lett a következménye. A fogolyejtés a szerencsésebb esetek közé tartozott. Példák a határ mindkét oldalán akadtak.

1941. február 12-én az Ojtozi-szorosban a 24. határvadász-zászlóalj három katonája egy kilenc főből álló román tiszti síjárőrt kényszerített megadásra, a következő évben pedig a románok a 21. határvadász portyázó század kötelékébe tartozó egyik tiszti őrsparancsnokot „rabolták el", akit szabadon bocsátása után le is váltottak beosztásából.

Az egyes összetűzések okán a két fél minden esetben határértekezletet hívott össze. Csak a legritkább esetben tudtak egyezségre jutni, sőt az eseteket ugyancsak tárgyaló német–olasz vegyes bizottságnak sem sikerült a fegyverhasználatok többségének lefolyását megnyugtatóan tisztázni, és ennélfogva az igazságot kideríteni.

A fennmaradt korabeli magyar adatok szerint 1940. szeptember 5. és 1943. november 20. között a magyar–román határon 74 incidens történt, amelyek során 17-17 fő volt a román halottak és sebesültek, 41 fő pedig a román elfogottak száma. Ugyanezen határesemények során nyolc magyar személy vesztette életét, heten megsebesültek, 40-en pedig a román határőrök fogságába kerültek.

Akadtak olyan határszakaszok is, ahol az érintkezés korrekt volt, a légkör szinte szívélyes, ami minden esetben a helyi magyar és román parancsnokon múlott. A 33. határvadász portyázó század parancsnokának, Éltető Gábor századosnak már 1940 decemberében, az első határtárgyaláson sikerült megállapodnia a vele szemben lévő granicsárszázad első emberével, hogy egymással jó viszonyt tartanak fenn, és egyik fél sem fogja provokálni a másikat. Éltető százados olyan ajánlatot is tett, hogy ahol az egyetlen határösvény a Kelemen Cserbükk közelében akár magyar, akár román területen kanyarog, ott azt mindkét járőr használhassa, és találkozáskor inkább üdvözöljék egymást, mintsem felszólítás nélkül lőjenek. E humánus gondolattal a román granicsárszázad parancsnoka, Dumitru Dumitrescu százados is teljes mértékben azonosult, és amikor 1944 nyarán őt más szolgálati helyre irányították, a Kosna román oldalán tartott tiszti búcsúebédjére magyar kollégáját is meghívta.[47]

Az 1943. évi átszervezés

A határvadászcsapatokat érintő utolsó nagyobb átszervezés 1943-ban történt, amelynek elsődleges oka az volt, hogy a 8. határvadászdandárból megalakították a 2. hegyidandárt, és addigi hegyi felszerelésű határvadász-zászlóaljainak nagy részét (2., 3., 10., 11., 25.) hegyivadász-zászlóaljakká nevezték és szervezték át. A fennmaradó portyázó századok fölé – az 1940-es megoldáshoz hasonlóan – újabb határvadász portyázó osztályparancsnokságokat szerveztek, Erdélyben a már 1942 óta létező Székely Határvédelmi Erők ezredszintű vezetési törzseiként pedig határvadász csoportparancsnokságokat. Az 1943. október 1-én életbe lépett békehadrend határvadász-alakulatai az alábbiak voltak:[48]

Alakulat megnevezése	Békehelyőrsége	Felettes parancsnokság
66. határvadász csoportparancsnokság[49]	Orosháza	VI. hadtest
20. határvadász-zászlóalj	Gyula[50]	66. határvadászcsoport
31. határvadász-zászlóalj	Battonya	66. határvadászcsoport
52. portyázó osztály	Komárom	II. hadtest
53. portyázó osztály	Zalaegerszeg	III. hadtest

47 Illésfalvi, Számvéber, Szabó *i. m.* 44–45. o.
48 HL HM 43.000/eln. 1/a – 1943.
49 A 66. határvadászcsoport és két zászlóaljának megtartását a mindvégig feszült román–magyar viszony indokolta. Ennek ellenére az ezredet 1944 májusában a Kárpátokban bevetették az 1. hadsereg kötelékében.
50 A zászlóalj (később osztály) parancsnoksága. Az alárendeltségébe tartozó, esetlegesen kikülönített századainak vagy századainak, a portyázó századok parancsnokságainak, továbbá azok őrseinek elhelyezési körleteit sem itt, sem a továbbiakban nem adjuk meg.

Alakulat megnevezése	Békehelyőrsége	Felettes parancsnokság
54. portyázó osztály	Pécs	IV. hadtest
55. portyázó osztály	Zenta	V. hadtest
16. határvadász-zászlóalj[51]	Újvidék	V. hadtest
57. portyázó osztály	Salgótarján	VII. hadtest
58. portyázó osztály	Sátoraljaújhely	VIII. hadtest
60. portyázó osztály	Kolozsvár	IX. hadtest
61. portyázó osztály	Nagyvárad	IX. hadtest
62. portyázó osztály[52]	Nagyilva	1. hegyidandár
erődzászlóalj	Kisilva	1. hegyidandár
63. portyázó osztály	Rahó	2. hegyidandár
64. portyázó osztály	Szolyva	2. hegyidandár
65. portyázó osztály	Nagyberezna	2. hegyidandár
9. székely határvadászdandár-parancsnokság	Csíkszereda	Székely Határvédelmi Erők[53]
65. székely határvadászcsoport-parancsnokság	Gyergyószentmiklós	9. székely határvadászdandár
21. székely határvadász-zászlóalj	Gyergyótölgyes	65. székely határvadászcsoport
67. székely határvadászcsoport-parancsnokság	Sepsiszentgyörgy	9. székely határvadászdandár
24. székely határvadász-zászlóalj	Kézdivásárhely	67. székely határvadászcsoport
26. határvadász-zászlóalj	Nagyberezna[54]	67. székely határvadászcsoport
59. portyázó osztály	Tusnádfürdő	67. székely határvadászcsoport
68. székely határvadászcsoport-parancsnokság	Székelyudvarhely	Székely Határvédelmi Erők
34. székely határvadász-zászlóalj	Székelyudvarhely	68. székely határvadászcsoport
69. székely határvadászcsoport-parancsnokság	Marosvásárhely	Székely Határvédelmi Erők
22. határvadász-zászlóalj	Beszterce	69. székely határvadászcsoport
23. székely határvadász-zászlóalj	Marosvásárhely	69. székely határvadászcsoport
70. székely határvadászcsoport-parancsnokság	Csíkszereda	9. székely határvadászdandár
32. székely határvadász-zászlóalj	Gyimesfelsőlok	9. székely határvadászdandár

51 A visszacsatolt Bácska határőrizetéhez nem volt elégséges erő az 55. portyázó osztály. Az állandó partizánveszély és a szerb terrorcselekmények miatt szükség volt a 16. határvadász-zászlóaljra, amelyet folyamatosan teljesen feltöltve készenlétben tartottak.
52 Fennállásuk alatt az Árpád-vonal erődkörleteit kiszolgáló úgynevezett erődszázadok mindvégig a határvadász-alakulatok részét képezték, 1943. október 1-től a Kárpátokban lévő portyázó osztályok alárendeltségében. Hadrendi megnevezésük, alárendeltségi viszonyaik és elhelyezkedésük közlését terjedelmi korlátok miatt mellőzzük.
53 A Székely Határvédelmi Erők részét képezte még 20 székely határőrzászlóalj is. Bár az erdélyi határvédelem sajátos, történelmi gyökerű csapattestei voltak, a székely határvadászcsoportok alárendeltségébe tartoztak, és az 1944. őszi hadműveletek során a székely határvadász-zászlóaljakkal együtt harcoltak, mégsem tartoztak a határvadász-alakulatok közé.
54 A zászlóaljat 1944. január folyamán helyezték Sepsiszentgyörgyre és Uzonba, de már 1943. október 1-től a 67. székely határvadászcsoportnak rendelték alá.

Az 1944–1945. évi hadműveletek

1944 tavaszán a magyar 1. hadsereg felvonult az ezeréves határon túlra, hogy Kárpátalja előteréből támadást indítson kelet–délkeleti irányban, elérje a Dnyesztert folyót, és betömje azt a rést, amely az 1944. februári–márciusi szovjet támadó hadműveletek következtében a német arcvonalon keletkezett. Első lépcsőben még nem, de május 16-ától kikerült a harctérre az első határvadász-csapattest is, nevezetesen a 66. határvadászcsoport két zászlóaljával, a 20. és 31. határvadász-zászlóaljjal. A határvadászok a debreceni VI. hadtest jobb szárnyára kerültek, és gyakorta zászlóaljaira bontva, vagy egy-egy századát bevetve, az 1. és a 2. hegyidandár, vagy a 27. székely könnyűhadosztály alárendeltségében alkalmazták. A csoport első veszteségeit május végén szenvedte el Sipotele és Gura Putilei térségében, majd június 26–27-én különösen a 31. határvadász-zászlóalj az úgynevezett horodi betörés felszámolására Horodnál és Kosównál vívott igen heves harcokat. Ellentámadásra a 20. és 31. határvadász kerékpáros századokból alakított, rögtönzött kerékpáros zászlóaljat is bevetették.[55]

A hegyek közötti kisebb, ám nem kevésbé erőt próbáló küzdelmeket követően a 66-osok részt vettek az igen súlyos lefolyású delatyn-mikuliczyni csatában, amely a július 13-án Brody és Tarnopol között megindult nagy szovjet áttörő hadművelet következménye volt a Kárpátokban. 1944. július 19-én a hadtestparancsnok a csoport teljes egészét még a pistyni völgy lezárására rendelte, mivel azonban 23-án megindult a szovjet 18. hadsereg támadó hadművelete is, ezért onnan 27-én hadtesttartalékként kivonta, és külön feladattal a Prut völgyébe rendelte. A folyóvölgyben a Tatárhágó felé előretörő szovjetekkel még aznap harcérintkezésbe kerültek, és komoly veszteséggel vívták harcukat. A 20. határvadász-zászlóalj Jamna térségében, a 31. határvadász-zászlóalj pedig Luczkynál és Dora községnél szenvedett nagy veszteségeket.[56] A határvadászcsoportot a csata idején többnyire széttagolva vetették be: a 20. határvadász-zászlóalj és a 31. határvadász-kerékpáros század a Rumy-csoporthoz[57], a 20. határvadász-kerékpáros század pedig Pápay Lajos ezredes harccsoportjába volt beosztva. A 66. határvadászcsoport tüzérosztálya ugyancsak külön alárendeltségben harcolt.[58]

A harc nemcsak a Pruth völgyében futó út- és vasútvonal, hanem a környék uralgó magaslata, az 1467-es háromszögelési pont, a Jawornik Gorgan birtoklásáért folyt, mert onnan belátható volt a folyóvölgy és a műút egészen a Tatárhágóig.

[55] HL Központi Irattár veszteségi adatbázis, továbbá *Adalékok... i. m.* 220., 223. o.
[56] HL II. 1453. 1. hadsereg iratanyaga, VI. hadtest harctudósítása a delatyn-mikuliczyni csatáról. (A továbbiakban: VI. hadtest harctudósítása)
[57] Rumy Lajos ezredesnek, a 2. hegyidandár gyalogsági parancsnokának harccsoportja.
[58] *Adalékok... i. m.* 232. o.

A csúcs visszavételére indított, sikerrel járó augusztus 8-i támadásban részt vettek a 66. határvadászcsoport részei is.[59]

Miután a Tatárhágót fenyegető veszély egy időre elmúlt, a magyar csapatok a Hunyadi-állásban védelemre rendezkedtek be. Szeptember 9-e után azonban a szovjetek felújították támadásukat, és ismét igyekeztek elérni a magyar határt és benyomulni a Tisza völgyébe. Ennek érdekében a honvédség halogató harcokat folytatott a térségben. Szeptember 16-án a szovjetek Zabie–Ardzeluza irányából megtámadták a leharcolt 1. hegyidandár 35 kilométer hosszú, fátyolszerű védelmi vonalát. Az úgynevezett worochta-ardzeluzai csatában többszörös túlerővel szemben hat napig tartották magukat a hegyiek, amikor 22-én megindult az ellentámadás, amelyben a 66. határvadászcsoport oroszlánrészt vállalt. Noha ugyanekkor a szovjetek iszonyú véráldozat árán elfoglalták Worochtát, s úgy látszott, hogy a Tatárhágót ezután akadály nélkül birtokba vehetik. Azonban ez mégsem következett be, mert másnap az ellenség leállította előrenyomulását. Ez kétségkívül annak a páratlan vállalkozásnak köszönhető, amelyet a 20. határvadász-zászlóalj hajtott végre mélyen az arcvonal mögött: Zabie városkában néhány órára körülzárt egy szovjet hadikórházat, ahol 900 sebesültjük feküdt. Ennek felmentésére a szovjet vezetés kénytelen volt erőket elvonni a fő irányból.[60]

A határvadászok sok magyar vérrel fizettek a sikerért, amely azonban nem sokáig tarthatta fel a Vörös Hadsereget. A 66. határvadászcsoportot Tiszabogdány területére vonták vissza, ahol hadtesttartalékba került. Személyi állományából nagyon sokan tűntek el vagy estek fogságba október 16-án Tiszalonkánál, de maradványai tovább küzdöttek a csapi hídfőben. A majdnem teljesen felmorzsolódott csoport zászlóaljai még harcoltak a Bükkben és Lévánál, ezután további adat harctéri szereplésükre már nincsen. Két pótalakulata, a 20. és 31. határvadász-pótzászlóaljak rövid szerepet kaptak az 1944. szeptember 13-án meginduló dél-erdélyi magyar hadműveletben, ahol a gyengén felszerelt, csökkentett létszámú alosztályok Temesillésd térségében szenvedtek nagyobb veszteséget, majd október elején az Alföld délkeleti peremén felmorzsolódtak.[61]

A magyar határvadászcsapatok zöme természetesen akkor lépett harcba, amikor az ellenség elérte Magyarország határait. Ez 1944. augusztus 26-án az Úz-völgy térségében történt meg, így az elsőként érintett alakulatok a Székely Határvédelmi Erőkhöz tartoztak. Mielőtt a szovjet magasabbegységek elérték volna a határt, az őrsökről és kisőrsökről bevonták a határszolgálatos állományt, és azok őrsparancsnokaik vezetése alatt csatlakoztak a határvadász-zászlóaljak harcos

[59] VI. hadtest harctudósítása VIII. 9.
[60] Kisbarnaki Farkas Ferenc: *Tatárhágó visszanéz.* Buenos Aires, Kárpát Kiadó, 1953, 132–133. o.
[61] HL Központi Irattár veszteségi adatbázis.

részeihez. Ezt követően a határvadász portyázó osztályok is határvadász-zászlóaljakká alakultak át.

A 67. és a 70. székely határvadászcsoportok részei először közvetlenül az országhatáron próbálták meg feltartóztatni a szovjeteket – kevés sikerrel. A határvédelmi harcokban az első komoly sikert a 26. határvadász-zászlóalj érte el: augusztus 27-én az Aklos-csárdánál, ahol az Úz-patak völgye egészen összeszűkül, megállította az előretörő szovjet lövészgyalogságot. A zászlóalj támogatva saját hegyiütegével, egy légvédelmi gépágyús üteggel és a 10. rohamtüzér osztály egy ütegével, valamint székely határőrzászlóaljakkal, szeptember 10–11-ig feltartóztatta a szovjeteket, akik így egyelőre nem tudtak kijutni a Csíki-medencébe.

Augusztus 27-én Magyarország legkeletibb pontjára, az Ojtozi-szorosba is betörtek az oroszok, ahol ugyancsak a 67. székely határvadászcsoport lépett harcba, amelyet német csapatok, többek közt a 4. hegyi hadosztály is támogattak. A 24. székely határvadász-zászlóalj nehéz feladata az volt, hogy megakadályozza az ellenség behatolását a Háromszéki-medencébe egyrészt Ojtoz–Bereck felől, másrészt az Úz völgye irányából is elreteszelje a hegyeken át délnyugati irányban előremozgó szovjetek útját. Ezt a többszörös túlerő miatt megakadályozni természetesen nem, csak lassítani tudta. Azonban ez, valamint a Sepsiszentgyörgy térségében, majd onnan északnyugatra tevékenykedő saját erők – többek között az 59. határvadász-zászlóalj – halogató harca elég volt ahhoz, hogy Székelyföld kiürítése keletről nyugat felé mozogva megkezdődhessék, és nagyobb magyar–német csapatrészeket ne keríthessenek be, amire pedig a szovjet hadvezetés mindvégig törekedett.

A Gyimesi-szorosban a 70. székely határvadászcsoport 32. székely határvadász-zászlóalja és székely határőrzászlóaljai – megerősítve itt is kis létszámú, ám nagy tűzerejű és gyorsan mozgó német harccsoportokkal – küzdöttek. Kitartásuk, hősiességük ellenére a szovjet taktika itt is sikeres volt: a mozgékony (lovasság), sok esetben ezrederejű, sorozatlövő kézi fegyverekkel, valamint gyalogsági nehézfegyverekkel (golyószóró, géppuska, aknavető) alaposan ellátott kötelékek a csak támpontszerűen védett hegyeken keresztül átszivárogva, a fő közlekedési utak mentén állásba ment védők hátába kerültek. Bár az anyaországból érkezett 2. tábori póthadosztály alakulatait Felcsíkban, a Székely Határvédelmi Erők tartalékában lévő 68. székely határvadászcsoportot pedig Alcsíkban vetették be a Tatros völgyében harcoló saját erők alátámasztására, Csíkszeredát a szeptember 12-ről 13-ára virradó éjjelen mégis ki kellett üríteni.

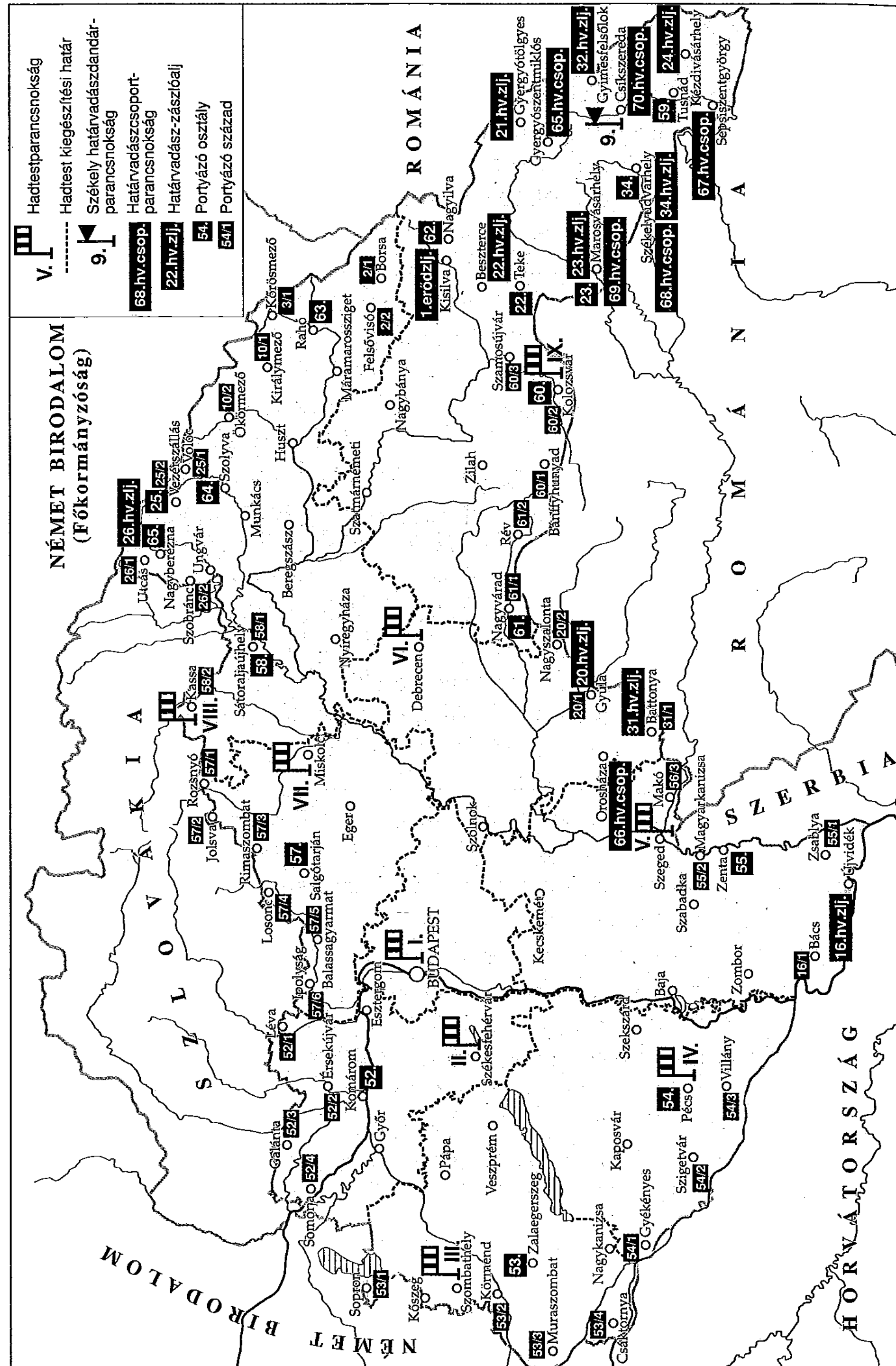
Gyergyóban és attól északra a 65. és 69. székely határvadászcsoportok vették fel a harcot. Szeptember első napjaira értek a szovjetek a Békás-szoros elé, és a harceljárás itt is ugyanez volt: amíg ott és a Tölgyesi-hágó térségében még védtek a magyar csapatok, addig szeptember 6-án és 7-én Gyergyószentmiklóst meglepték a beszivárgott szovjetek, s csak súlyos utcai harcokban sikerült onnan rövid időre kiseperni az ellenséget. A Maros-szűkület felé folyó általános visszavonulásba szeptember 13-ától ezek a csapatok is bekapcsolódtak, s a Csíkból és Háromszékből érkező maradványokkal együtt csak a Ratosnya és Palotailva térségében létrehozott erődkörletben sikerült megvetni lábukat. Ott a Maros-védelem legkeletibb pontjaként október 8-ig tartották fel a szovjet erőket.

Jóval nyugatabbra, a Marosludashoz közeli Hadrév térségében, valamint a Gyalui-havasok keleti előhegyeiben is harcoltak magyar határvadászok 1944 kora őszén. Mielőtt szeptember 5-én megindult az újra felállított magyar 2. hadsereg támadása súllyal Torda irányába, még augusztusban számos alakulatot mozgósított a tábori póthadsereg parancsnokság. Ennek következtében a már ismert 66. határvadászcsoport pótteste felállította a békeidőben nem létező 66/I., valamint 66/II. határvadász-zászlóaljakat, és mint hadseregközvetlen alakulatokat, az említett dél-erdélyi támadásban alkalmazta azokat. Noha hadrendi megnevezésükben nem szerepelt a „pót" megjelölés, valójában mégis pótalakulatok voltak, csökkentett létszámmal, fegyverzettel. A legnagyobb gondot azonban inkább az jelentette, hogy inkább idősebb korosztályú tartalékosokkal, póttartalékosokkal töltötték fel, kiképzésükre, összekovácsolásukra pedig alig maradt idő. Ezért a harcokban nagy veszteségeket szenvedtek, harcértékük igen hamar nullára csökkent.

A 60. és 61. portyázó osztályok ugyancsak határvadász-zászlóaljakká alakultak át, és megerősítve a 10. tábori pótgyalogezreddel a Nagyvárad–Kolozsvár közti határszakaszt védték a betörni szándékozó román hegyi és határőrcsapatokkal szemben. Halogató harcot vívva, a Sebes-Kőrös vonalát átlépve, északnyugati irányban mozogtak, és a Szilágyságon át, többszöri bekerítésekből kitörve érték el az Alföld peremét. Az 57. portyázó osztályból felállított 57. határvadász-zászlóalj a Nagyvárad körüli harcokban vett részt 1944. szeptember 20-ától október 12-ig, ahol felszereltségéhez, létszámához és fegyverzetéhez képest igen kimagasló teljesítményt nyújtott.

Az Erdélyből kihátráló határvadász-alakulatok mind a Tiszántúl felé igyekeztek, és meglehetősen leharcolva, sok esetben szinte teljesen felmorzsolt állapotban érték el az Alföldet. A székelyföldi harcokban elvérzett 9. székely határvadászdandárt október végén három gyalogezredes[62] seregtestté szervezték, új elnevezése 9. határvadász-hadosztály lett. A hadosztály október–novemberben még részt vett a Nyírségben lefolyt súlyos elhárító harcokban és a Tisza-védelemben, majd fokozatosan kivonva, a háború végéig jelentős hadműveletekben már nem kapott feladatot.[63] A leharcolt, felbomlás szélén álló székely határőrzászlóaljak és a

[62] A fennmaradt kevés forrásban gyalogságát hol gyalogezredként, hol határvadász gyalogezredként, hol pedig határvadászezredként említik. Magáról az átszervezésről az eredeti forrás eddig nem került elő.
[63] Illésfalvi – Számvéber – Szabó *i. m.* 74–185. o.

Határvadászcsapatok 1944 elején

határvadász-alakulat másik részéből megszervezték a 70. gyalogezredet, amely a 27. székely gyaloghadosztály harmadik gyalogezrede lett.[64]

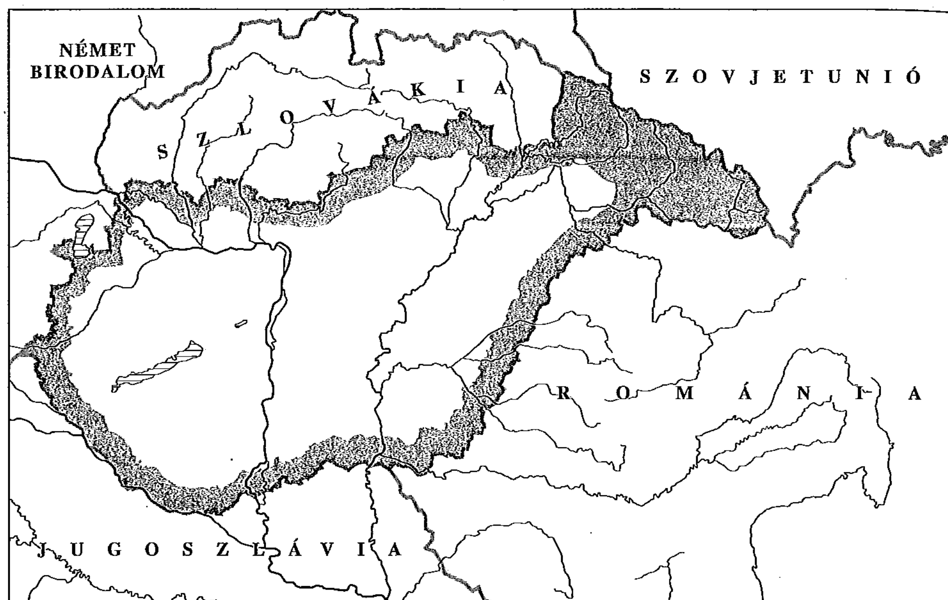
Kárpátalján és Máramarosban, miután 1944 tavaszán az 1. és 2. hegyidandár elvonult a harctérre, az alárendeltségükbe beosztott portyázó osztályok irányítás nélkül maradtak. Ezért vezetési törzsként létrehozták a 71. és 72. határvadász-csoport-parancsnokságokat. Mivel a portyázó osztályok és a hozzájuk beosztott erődszázadok részben ikreződtek – vagyis mozgósítás esetén a békeidőben is meglévő szervezet a saját tiszti és legénységi kerete terhére állította föl az ún. ikeralakulatokat –, így létszámuk megnövekedett. A kárpátaljai 72. határvadászcsoport hadiállományra emelt alakulataival elérte a 20 000 fős létszámot.[65]

A Kárpátalja területét 1944. szeptember végén, október elején elérő szovjet csapatoknak nemcsak a határon túli területről oda harcolva visszahátrált, vagy az ország belsejéből frissen felvonult seregtestekkel kellett felvennie a küzdelmet, hanem az ott lévő határvadászcsapatokkal is. Harcaik rekonstruálása a rendelkezésre álló igen csekély forrásanyag miatt nehezen megoldható. Az ebben az időszakban már csak esetlegesen kitöltött veszteségi lajstromokból, valamint a szintén hiányos veszteségi kartonok információiból épített adatbázisból is csak töredékesen lehet megállapítani e csapatok mozgását. Az bizonyos, hogy a heves kárpátaljai, északkelet-magyarországi harcokban ezek a határvadász-kötelékek gyorsan felmorzsolódtak, egymást érték az átszervezések: 1943. októbertől a hegyidandárok alárendeltségébe voltak utalva, 1944 kora őszétől ismét ezek kötelékébe léptek, ahogy a harcok elérték Kárpátalját. Az 1. hegyidandár 1944. november 27-éről fennmaradt harcértékjelentése már csak néhány alakulatot említ, amely korábbi határvadász-csapattesteket takart.[66]

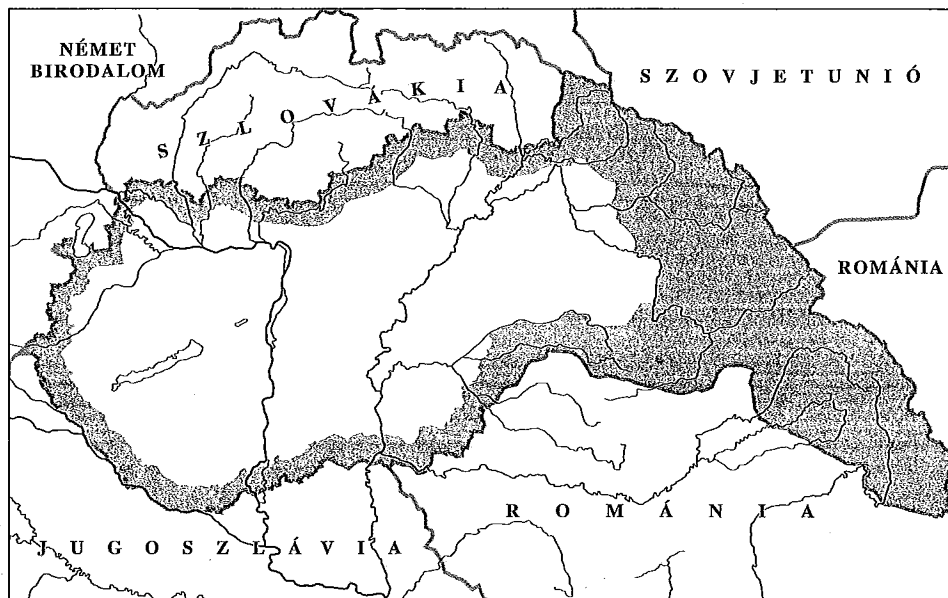
Hiteles dokumentumok hiányában, részleteiben szintén nem követhető nyomon a 16. határvadász-zászlóalj, továbbá az 52–58. határvadász portyázó osztályok sorsa a háború utolsó szakaszában. Arra még van adat, hogy a Német Birodalomba kitelepült alakulatok között 1945 tavaszán létezett a 62. határvadász portyázó törzspótszázad (Thaya), de tényleges szerepéről már semmit nem tudunk.[67]

64 Berekméri Árpád Róbert: *„Lesz még kikelet!" A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály a második világháborúban (1940–1945).* Marosvásárhely–Kolozsvár, 2015, 213. o.
65 *Dr. Bodor Imre, a szolyvai 64. határvadász portyázó osztály tartalékos tisztjének naplója 1944/1945-ből.* Másolat a szerző birtokában.
66 HL A m. kir. Honvédség németországi meghatalmazott tábornokának naplója és mellékletei. Az 1. hgy. dd. és alárendelt alakulatainak harcértéke, 1944. november 27. 65. hegyivadász-zászlóalj: eredetileg 65. határvadász portyázó osztály, amely 1944 őszétől zászlóaljként működött, a megnevezés megváltozásának oka ismeretlen. 66. határvadász-zászlóalj: a már tárgyalt, eredetileg két zászlóaljból és egy kétüteges tüzérosztályból álló 66. határvadászcsoport maradványa. 10/III. erődzászlóalj: feltehetően a kárpátaljai 10/1., 10/2. és 10/3. erődszázadok, valamint azok ikeralakulatainak maradványát magába foglaló zászlóalj.
67 *Adalékok… i. m.* 353. o.

Határsáv 1939 márciusától

Határsáv 1940 szeptemberétől

Suba János

HATÁRVÉDELEM A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN, 1938–1944

A sikeres katonai tevékenység alapja mindig a tér és a táj kihasználása, történelmi koronként változó módon és mértékben. A határok védelme hadtudományi és katonaföldrajzi szempontból nem egyszerűsíthető le a fegyveres küzdelem problémájára, hiszen itt a politikai életről, valamint a társadalom teljes egészét érintő földrajzi kérdésekről van szó.

Az államhatár védelme

Az államhatár katonai védelmének kérdései a hadművészet témáival függenek össze. A katonaföldrajz alaptétele szerint a határ két államot egymástól elválasztó vonalat jelöl, amelynek védhetőségét elsősorban az határozza meg, hogy milyen természetföldrajzi objektum mentén halad, és ez az államterület földrajzi pontjai közül hol fekszik legközelebb a szomszéd államhoz. Egy másik megfogalmazás szerint a határvonal mintegy tükörképe az ország erejének. Ez az államhatár két fontos funkciójára utal: az elválasztásra és az összekötésre, ezek egymáshoz való viszonya leképezi az adott társadalom hadtörténelmét. A „nyitott határszakasz", amely természetföldrajzi szempontból nincs alátámasztva, „nem látható", az állam szerveződésének gyenge pontját jelöli.

A határvédelem

A határvédelem feladata és annak megszervezése más a teljesen sík vidéken futó, más a hegyvidéken és megint más a folyók mentén haladó államhatár esetén. Ez a katonai elméletben az erők térbeli elosztását és egyesítését jelenti. Az egyszerű vonalat jelentő határ védelme csak úgy oldható meg, hogy a rendelkezésre álló erőket a védő fél – miután előre nem tudhatja, hogy ellenfele mely ponton támad – egyenletesen osztja meg. Ezzel pedig megfosztja magát erőinek hatékony alkalmazásától. Ezt az általános jelenséget azonban jelentősen módosítja, hogy a hadszíntér földrajzi viszonyai és a terep determinálják a fegyveres erők tevékenységét. Azaz a vonalak (a vízválasztók, a folyók és egyéb vízfolyások) védelme soha nem egyetlen topográfiai vonal statikus védelmét jelenti – mert erre nem tudnak soha elég erőt felsorakoztatni –, hanem aktív és mozgó védelmet jelent. Egyrészt törekednek a támadó fél erejének szétforgácsolására, másrészt a földrajzi térben való manőverezésre, erőkoncentráció létrehozására. Ez nem az államhatáron zajlik le, hanem egy meghatározott földrajzi sávban (mélységben). Ez pedig már átvezet az állam belső területeinek védelméhez.

HATÁRVÉDELEM HEGYVIDÉKEN

A hegyvidéki államhatár védelme katonai és földrajzi szempontból eleve determinált, kedvezőtlen irányban. Katonai szempontból a határvédelem az úgynevezett járható irányokra szorítkozik, és ezek befogadóképessége szabja meg az abban alkalmazható támadó erők nagyságát. A támadó erők így csak korlátozottan képesek, vagy egyáltalán nem tudják érvényesíteni erőfölényüket. Mind a védők, mind a támadók erőiket szétforgácsolják, ha a járható irányokat lezárják, illetve betörnek, mert a támadók több járható irányból fognak érkezni. Ez azt is jelenti, hogy a kedvezőtlen terepviszonyok és az erők szétforgácsolása miatt nincs lehetőség arra, hogy egyetlen döntő csapással vereséget mérjenek a betörő ellenségre. Ekkor ugyanis fennáll annak veszélye, hogy a betörő fél, az első nehézségek hatására a járható völgyekbe húzódik vissza, ami lehetetlenné teszi erőinek teljes szétverését. Döntő csapást vagy a hegyvidék előterében, az ellenséges állam területén, vagy mélyen bent, a saját ország területén lehet mérni.

Ez tehát azt jelenti, hogy az ellenséget bizonyos mélységig be kell engedni saját országunk területére, vagy vele a döntő küzdelmet még a határ előterében kell felvennünk. A katonai tervezés szempontjából az államhatár előterének megszállása, annak semleges térségként történő fenntartása pufferzóna létrehozásának irányába hat. A pufferzóna védelmi hadműveletekre történő felhasználása lehetővé teszi a védelmi tevékenység hátrányainak csökkentését. Az ellenséges kötelékek megsemmisítésének földrajzi feltételeit teremti meg, a hadműveleti előnyök kihasználásával, azaz a hadműveleteknek az ütköző területre történő áthelyezésével.

Határvédelem a Magyar Királyi Honvédségnél

A HATÁRVÉDELEM ELVE ÉS GYAKORLATA A HÁBORÚ ELŐTT

A határőrizetet és határvédelmet különböző szolgálati utasítások szabályozták. Ezek meghatározásában a határszolgálat I. fokozata a „Határszolgálat rendes viszonyok között" volt, ami a normális „béke" állapotokat jelölte. Ez volt az alapszolgálat. A határszolgálatot a határőrség és a közrendészeti szervek utasításaiknak megfelelően végezték. Az összeköttetés biztosításra nagy hangsúlyt fektettek. A földi figyelés megszervezésére, magasfigyelők saját hatáskörben (községek közreműködésével stb.) való létesítésére és az éjjeli figyelés előkészítésére nézve a határőrkerületeknek minden lehetőt el kellett követni – állt az utasításban. A figyelőrendszert már békében a határvédelem szükségletei szerint telepítették.

A határszolgálat II. fokozata a „Fokozott határszolgálat" volt. Ez általában megegyezett a rendes viszonyok közötti határszolgálattal, csak az ellenőrzés intenzitása, mértéke volt nagyobb, amelyet a járőrszolgálat sűrítésével értek el. Fokozott határszolgálat elrendelése után minden kiképzést beszüntettek, és az összes rendelkezésre álló erőt a járőrözésnél „külszolgálatban" alkalmazták. A határőrség esetenkénti megerősítését más alakulatokkal csak a hadtestparancsnokság rendelhette el.

A határszolgálat III. fokozata a „Határzár" volt. A határzár elrendelésének részleteire vonatkozó utasítás megérkezéséig a határon átvezető minden utat azonnal és megbízhatóan lezártak. A biztosító osztagok öt főből álltak. Határzár esetén a határőrség teljes állománya a járőrözésnél, a „külszolgálatban" működött közre. A hadtestparancsnokság a határőrség tervezett megerősítését külön rendelte el. A határzár elrendelése estén tervbe vett és előkészített, katonai szempontból fontos műtárgyak (utak, vasutak, távíróvezetékek stb.) megrongálására, megsemmisítésére vonatkozó parancsot csak a vezérkar főnöke adhatott ki.

A határszolgálat IV. fokozata a „Határvédelem" volt. Ez volt a határszolgálat legfontosabb és „legéletbevágóbb", legmagasabb fokozata. A mozgósítást (akkori elnevezéssel „felriasztás") megelőző határvédelem elrendelésével a hadiállományra való feltöltést azonnal, automatikusan végre kellett hajtani.[1] A mozgósítás elrendelésével a határvédelem azonnal automatikusan életbe lépett.

A csendőr, rendőr és pénzügyőri szerveknek a határövbe eső részei mozgósítás elrendelésekor annak a határügyi tisztnek a parancsnoksága alá léptek, akinek területén szolgálatot teljesítettek. Azonban figyelemmel kellett lenni a mozgósítás alatti feladataikra.

[1] A mozgósítás korabeli – rejtési célból történő – megnevezése volt a „felriasztás". A mozgósításnak két fajtája volt. Az általános mozgósítás a hadihadrendnek teljes hadiállományra való megalakulását jelentette. A részleges mozgósításkor a haderőnek csak bizonyos seregtestei vagy fegyvernemei egészültek ki hadiállományra. A hadrendnek fokozatai voltak: békehadrend – békeállománnyal, békehadrend – hadiállománnyal, hadihadrend – békeállománnyal és hadihadrend – hadiállománnyal.

Abban az esetben, ha a határvédelem elrendelését határzár előzte meg, akkor az ott igénybe vett közrendészeti megerősítések a határbiztosító alakulatok feltöltésének befejezésével, egységeikhez vonultak be. Határvédelem elrendelése után a határszolgálat különleges rendelkezései (például a naplóvezetés) léptek érvénybe.

Minden határvédelmi egység, őrsig bezárólag, önállóan, saját körletében elrendelte a felderítést. A közrendvédelmi erőket eredeti feladatuk teljesítése mellett a rend fenntartására is alkalmazhatták. Ők csak mozgósítás elrendelésekor kerültek a területileg illetékes határügyi tisztek alárendeltségébe.

Külön intézkedéseket adtak ki a műszaki munkálatokra, a híradásra és a híradó-berendezésekre vonatkozóan, illetve az anyagi (logisztikai) intézkedésekre. Kémelhárításra és hírszerzésre is külön rendelkeztek. Az idegen hadseregről pedig külön tájékoztatót adtak ki.

A katonai vezetés a határövben lakó megbízhatatlan – ellenséges érzelműnek ismert és valamilyen okból nyilvántartott – polgári egyéneknek a határövből való eltávolítására nagy súlyt helyezett. Számoltak azzal, hogy a szomszédos államok hadseregei ezekből az elemekből külön szervezetet akarnak kiépíteni a határövben. Ezért a határvédelem esetén „ezen egyének azonnali kiemelése, és az ezekkel szembeni kíméletlen fellépés honvédelmi érdek" – hangsúlyozta az utasítás. Ezeknek az embereknek az elfogását és a csendőrségnek való átadását külön szabályozták. A csendőrség feladata volt, hogy összegyűjtse és a felállítandó internálótáborokba szállítsa őket. Az előkészítő munkálatokat (szemrevételezés, kijelölés) az állomásparancsnokságnak kellett elvégeznie. Ugyancsak tervezték az internáltak felügyelet alatti munkába állítását is.

A határvédelmi tervekben, illetve intézkedésekben foglaltakat a végrehajtásra kijelölt csoportokkal, személyekkel állandóan gyakorolták, alkalmazó megbeszéléseken, gyakorlati foglalkozásokon – természetesen anélkül, hogy a legénységi állományukat a gyakorlat konkrét céljáról tájékoztatták volna.

A katonai vezetés a határvédelemre kikülönített, illetve a mozgósított alakulatok oldalainak és hátának biztosítására szolgáló „községi osztagok" szervezését is tekintetbe vette. Ezek egyszersmind az ellenség rajtaütéseinek kivédésére is felkészültek. A községi osztagok célja a határbiztosító századok körletében, a határövben, kellő mélységben egy összefüggő, ellenőrző szervezet létesítése volt.

A községi osztagokat a határ menti községekben lévő, a nem hadköteles évfolyamokba tartozó egyénekből – megszervezett, de be nem vonult tűzoltókból, erdő- és mezőőrökből, 15 évesnél idősebb leventékből – kellett létrehozni. Ezen belül tervezték megalakítani a határvédelmi erődítésekbe bevont rögtönzött munkásalakulatokat is. A községi osztagok feladata kizárólag a megfigyelés, a helységbiztosítás figyeléssel és figyelő őrszolgálattal, a kémelhárítás, a zavarkeltés és a pánik megakadályozása, a gyújtogatások és kártevések elhárítása; illetve azok bekövetkezésekor az elhárításukban való közreműködés, továbbá az összekötő

szolgálat ellátása, a műszaki munkákhoz való munkaerő biztosítása és a műszaki munkák elvégzése, az anyagi utánszállító szolgálatban való közreműködés volt. Az osztagokat nem látták el katonai fegyverzettel, ruhával, ezért „őket a harcmező közelében alkalmazni nem szabad" – írta elő az utasítás.

A határvédelem elrendelésekor (amikor a határvédelmet nem előzte meg a mozgósítás) és a mozgósítással életbe lépő határvédelem (amikor a mozgósítás elrendelésével automatikusan életbe lép a határvédelem) esetén a határövbe eső összes községben a határőrkerület-parancsnokság irányítása mellett a határügyi tisztek megalakították a községi osztagokat a helyi közigazgatási vezetők közreműködésével. A határügyi tisztek a körletükbe eső községek közigazgatási elöljáróival az osztagok felállítását megbeszélték, szolgálati útjaik alkalmával azokat esetenként ellenőrizték. Az év folyamán a közigazgatási vezetők az osztagokat időről időre összeállították. A beszervezett egyénekről a határügyi tiszt és illetékes közigazgatási közeg névjegyzéket vezetett, amelyet minden év március 10-ig felterjesztettek a kerületparancsnoksághoz.

Az osztagoknak a határvédelem 6. órájától együtt kellett lenniük. Ettől az időponttól kezdve alkalmazásukat és irányításukat tekintve alárendelték őket a területileg illetékes határbiztosító századparancsnoknak (határügyi tisztnek). A határügyi tiszteknek gyakorlatilag legalább évente egyszer ellenőrizniük kellett az összes községi osztag működését. Minden egyes községi osztagról, azok elhelyezéséről, helyi speciális alkalmazásukról, felszerelésükről (a helyben összeszedhető polgári, vadász- és zsebfegyverekkel való ellátásukról) jelentést kellett tenni.

Az elmondottak alapján tervezték és szervezték meg a Magyar Királyi Honvédség határ menti alakulatainak alkalmazását a közbiztonsági szervek bevonásával a határvédelem területén, az alacsony intenzitású fegyveres konfliktustól a háborúvá eszkalálódásig.

A határőrség, a határvadászok, mint a honvédség részei, intenzíven részt vettek a szomszédos országok katonai potenciáljának felderítésében. Különösen kiemelkedő szerepük volt a kisantant államok Magyarország határai mentén kiépült erődrendszereinek felderítésében.

A határvadászok egyik része, a portyázó századok – amelyek ellátták a határőrizetet – feladata volt, hogy béke idején, rendes viszonyok között őrizzék a határt, a hadiállapotot megelőző külpolitikai feszültség idején végrehajtsák a határzárat – határbiztosítást – és a figyelést, a saját előkészületek leplezése céljából. A hadiállapot bekövetkezésekor a határszakasz védelme, az ellenséges betörés megakadályozása, illetve a betört ellenség visszavetése vagy elreteszelése, továbbá a túlerejű ellenség elleni halogató harc vívása volt a feladatuk. A cél az ellenség korai felfejlődésre kényszerítése és késleltetése volt, valamint erejének és csoportosításának harc árán való felderítése, illetve időnyerés és kedvező harchelyzet teremtése a határvadász-zászlóalj harcba vetéséhez.

Honvédelmi határsáv

A határsáv fogalmát a magyar jogban a honvédelemről szóló 1939. II. törvénycikk vezette be. A hivatkozott törvény szerint a határsáv alatt a határterületnek a határvonalhoz közel eső, meghatározott mélységű részét értjük, ahol határrendi, határvédelmi érdekből államigazgatási korlátozásokat rendel el az erre vonatkozó jogszabály.

Magyarország határai a trianoni békeszerződés következtében „nyitottak" voltak. Ezért – követve a szomszédos államokat – állambiztonsági szempontból olyan rendszabályokat kellett bevezetni, amelyek alkalmasnak látszottak arra, hogy területéről a nemkívánatos elemeket távol tudják tartani. E különleges rendelkezések egyrészt az ingatlanok, másrészt az idegenforgalom (szállók, panziók) és a vendéglátóipar (italmérési jog) engedélyezése tekintetében tartalmaztak korlátozásokat. Az italmérés és a fogadóipar gyakorlásánál ez azt jelentette, hogy a folyamodó esetleg nem kapta meg a működési engedélyt. A korlátozó rendelkezések alapján ingatlant elkobozni, vagy annak tulajdonjogát elvonni még kártérítés ellenében sem lehetett.

A magyar kormány 1939. november 22-én jelölte ki először a határsávot, az ország akkori teljes határa mentén. Erdély visszatérése után a határsáv belső vonalát kelet felé kitolták. Ez az ország összes lakott helyeinek 20%-át jelentette. Végül 1943. július 5-én újra módosult a határsáv területe. A határsáv kiterjedése igen nagy volt, az ország egész területének (160 400 km^2) majdnem fele, körülbelül 76 400 km^2. A határsáv nagy kiterjedéséből, illetve a határsávban lévő települések nagy számából egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a határsáv kijelölésének nem katonai, hanem politikai okai voltak.

Határvédelem – államerődítések a határon

A hadtörténelmi tapasztalatok bebizonyították, hogy csak az olyan tartós erődítési rendszerek voltak hatásosak, amelyek a hadászati elgondolással összhangban nagy területen zárták le a hadászati-hadműveleti irányokat, biztosan hárították el az ellenséges haderő támadását, továbbá kedvező feltételeket teremtettek az erődvonal mögött felvonuló saját csapatok számára a támadásba való átmenethez.

A határ menti területek erődítésénél két irányzat érvényesült. Amennyiben az államerődítés az ellenség betörése ellen készült, védőleges, ha a saját erők felvonulását és támadását biztosította és támogatta, akkor támadólagos jellegűnek tekintették a korabeli szakértők. A vegyes államerődítés pedig mindkét követelménynek megfelelt.

A világháború előtt kiépült tartós erődítési rendszerek nagyobb részét a határok közelében, szélességben és mélységben összefüggően építették ki. Az erődvonalak szárnyai természeti akadályokra (hegyvonulatokra, tengerpartra) vagy semleges országok határaira támaszkodtak. Hozzátartoztak még az ország mélységében lévő, védelemre előkészített fontosabb területek (útcsomópontok, átkelőhelyek stb.) is. Ezeket a kedvező terepszakaszokon tábori erődítési elemekkel megerődített védőállások és védőövek formájában hozták létre, amelyek kivitelezésére csak a háború folyamán került sor.

A tartós erődítési építmények anyaga elsősorban páncél, vasbeton, kő, esetleg tégla volt. Az erődelem kiépítésénél a fő cél az volt, hogy az az erőd személyzetét és fegyverzetét a leghatásosabb tűzfegyverek és repülőbombák hatásaitól megóvja. A tartós védelmi építményeket minden esetben a földbe süllyesztették. Az erődelemek előterében, a támadó mozgásának megnehezítésére és a védő tűzhatásának fokozására kihasználták a természetes akadályokat (bevágásokat, vízmosásokat, mocsarakat stb.). Ezeken túl pedig nehezen leküzdhető műszaki zárakat telepítettek.

Határvédelem a keleti határon

AZ ÁRPÁD-VONAL TELEPÍTÉSÉNEK ÉS MŰKÖDÉSÉNEK ELVE

A magyar katonai vezetés a háború addigi tapasztalataiból levont következtetések alapján olyan erődvonal kiépítését határozta el, amely nem hasonlított egyetlen addigi rendszerhez sem. Működési elve alapján egyedülálló volt Európában: minimális erőbefektetéssel, élőerőt kímélve, a lehető legnagyobb teljesítményre volt képes.

Az alapelv az volt, hogy a Kárpátokon átvezető irányokat (hágókat, szorosokat, folyóvölgyeket) kell lezárni, mert a folyó- és patakvölgyek, valamint a szorosok bizonyultak alkalmasnak a közlekedésre. Az ezerméteres és annál magasabb hegyek a csapatok számára támadásra alkalmatlanok voltak.

Ezeket a völgyeket és járható irányokat az ország területén (jóval a határvonal előtt) erődítésekkel zárták le, amelyet völgyzárnak neveztek. Egy völgyzár általában egy-két kilométer szélességben védte a kelet–nyugati, illetve az észak-déli irányba vezető utakat. Később a megfelelő mélység biztosítására a völgyzárak mögött, a terepviszonyoknak megfelelően öt-tíz kilométer távolságban az elsőhöz hasonlóan egy másik völgyzárat telepítettek. A völgyzárak közötti, gépjárművel járhatatlan terepen határvadász- és határőrcsapatok építettek ki hevenyészett védővonalat.

A völgyzárak (megerődített csomópontok) általában 15-25 bunkerből álltak, feladatuk a személyi állomány és a fegyverzet megóvása volt a tüzérségi tűz ellen. Ezért nem rendelkeztek lőréssel és szellőzéssel. Csak ritkán és végszükség esetén

építettek lőréssel ellátott bunkert a völgyzárak megközelítő és visszavonulási útvonalai mentén. Kétfajta bunker létezett: az egyik egy raj, a másik egy félraj befogadására volt alkalmas. Födémvastagságuk 60–100 centiméter volt, amit földréteggel álcáztak. Vezetési pontok és segélyhelyek is készültek a föld alá süllyesztett vasbeton bunkerek mintájára.

A bunkerekhez csatlakoztak a futóárkok, amelyek a nyílt tüzelőállásokhoz vezettek. Minden fontosabb fegyvernek több váltóállást is kiépítettek. Ezek a tüzelőállások általában egymás fölött, a hegyoldalban helyezkedtek el, emeletes tűzrendszert képezve, egymást fedezve zárták le tüzérségi tűzzel a kijelölt irányokat.

A védőállások egymással tűzösszeköttetésben álltak, hogy egymást tűztámogatásban tudják részesíteni. A völgyzárban a gépkocsival járható utakat és a patakvölgyeket elaknásították és lebetonozott harckocsiakasztó prizmákkal tették járhatatlanná. Az utakat kettős vasbeton sorompókkal látták el, amelyek között kanyarogva lehetett áthaladni.

A völgyzárakban egy erődszázad teljesített szolgálatot, létszámuk a rendszeresített tűzfegyverek számától függött. Az erődszázad mögött öt-tíz kilométerre építették ki annak a határvadász-zászlóaljnak a védőkörletét, amelyikhez az erődszázad is tartozott. Itt már nem állt annyi bunker. Ez nem jelentette az erődrendszer hátsó határát, a határvadász-zászlóaljak mögött (az elvek szerint) hegyi- vagy gyalogoscsapatok álltak még szükség szerint készenlétben, hogy a betört ellenséget visszaverjék.

A völgyzárak nem alkottak összefüggő vonalat, hanem az egyes támpontok között óriási hézagok voltak, így könnyű volt átszivárogni, mert csak a páncélos- és a gyorsan mozgó alakulatok lerohanása ellen védett. Időt biztosított a saját nagyobb erők bevetéséhez.

A völgyzárak közötti hegygerinceken határportyázó századok tartották az összeköttetést és látták el a határőrizetet. Háború esetén – az elképzelések szerint – a völgyzárak között gyalogoscsapatok által kiépített és védett tábori erődítések húzódtak volna.

A völgyzárban védekező erődszázadnak az ellenség tüzérségi előkészítése idején a bunkerben kellett tartózkodnia, a gyalogság támadásakor a nyílt tüzelőállásokból kellett megvívnia a harcot a mögöttük álló határvadász-zászlóalj hegyiágyús ütegének támogatásával.

A völgyzárat csak addig kellett védeniük, amíg a támadást fölényesen vissza tudták verni. Amikor az ellenség nyomása olyan nagy volt, hogy az már veszélyeztette a század létét, akkor a rajok ismét – teljes fegyverzettel – saját bunkereikbe vonultak volna, és magukra zárták az ajtót vagy visszavonultak volna a határvadász-zászlóalj támpontja mögé.

Amennyiben az ellenség folytatja a támadást a völgyben a határvadász-zászlóalj támpontja felé, az tüzérségének és gyalogságának összefogott tüzével megállítja az előretörést. Ez volt a feltétele annak, hogy a zászlóalj mögül meginduló, csoportosításban lévő hegyi- vagy gyalogos csapattestek ellenlökése visszavegye a völgyzárat, ami után az erődszázad ismét felveheti eredeti harcrendjét, és minden kezdődhet elölről, mintha nem történt volna semmi.

Megállapíthatjuk, hogy az Árpád-vonal védelme az erődszázadok és a határvadász-zászlóaljak együttműködésén alapult, völgyzáró erődök rendszere volt, amit 1944 tavaszától összefüggő rendszerré és mélységben tagolttá, „állássá" kívántak kiépíteni. Ezt nevezték Árpád-állásnak. Azonban a völgyzárak közötti terepszakaszokat sem lehetett mindenütt lezárni. Az állások kiépítése tábori föld-fa erődítés jellegű volt, és kisebb raj-, illetve szakasztámpontok, óvóhelyek, megfigyelőállások építését jelentette, vagyis a meglevő völgyzárak (betonerődök) közeit tábori erődítések beiktatásával védőállássá fejlesztették. Még ez sem volt teljesen összefüggő vonal, de mégis az egész vonal tűzzel mindenütt lezárható volt.

Az Árpád-vonal 1944 késő nyarán, Románia átállásakor még nem volt készen, ám egy ideig így is feltartóztatta a Vörös Hadsereg nagyszabású támadását addig, ameddig délről meg nem kerülték a szovjet csapatok, így további védelme értelmetlenné vált. Jelentőségét csak ekkor veszítette el.

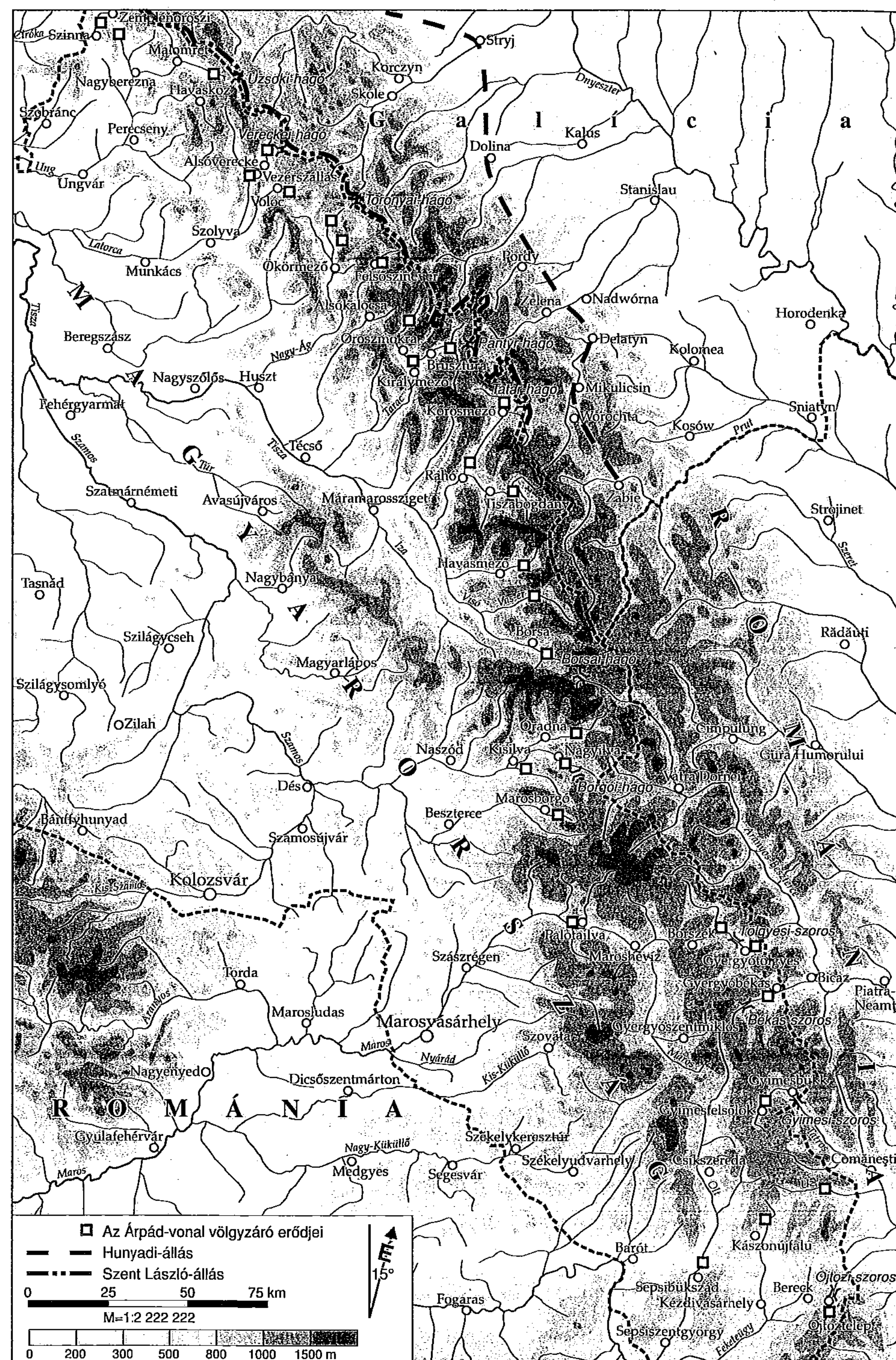
A Keleti-Kárpátokban (északról dél felé haladva) a következő völgyzáró erődök létesültek: Malomrét, Havasköz, Vezérszállás, Alsóverecke, Volóc, Ökörmező, Felsőszinevér, Alsókalocsa, Királymező, Oroszmokra, Kőrösmező, Rahó, Tiszabogdány, Vasér, Havasmező, Borsa (Priszlop), Óradna, Kisilva, Nagyilva, Marosborgó (Tihuca), Gyergyótölgyes, Borszék, Palotailva (Szalárd), Gyergyóbékás, Gyimesfelsőlok, Kászonújfalu, Sepsibükszád, Úz-völgy, Ojtoz-telep.

HADMŰVELETI ELŐTÉR – AZ ÁRPÁD-VONAL ELŐTTI FELVÉTELI ÁLLÁSOK

1943-ban határozták el az Árpád-vonal előtti hadműveleti előtér megerődítését. Az ezeréves határokat, azaz a Kárpátok fő hegyvonulatának hágóit, csak néhány irányból lehetett megközelíteni és ez a terep alkalmas volt erődítésre. A Hunyadi-állás az Északkeleti-Kárpátok hágóit lezáró erődítések legkülső vonala volt. Nem képezett összefüggő védelmi vonalat, hanem műszakilag megerődített támpontokból, völgyzárakból, műszaki zárakból és az azokat fedező fa- és földerődök, illetve reteszállások rendszeréből állt.[2] Feladata a szovjet támadóerők lelassítása és szétbontakozásra való kényszerítése volt, hogy azok túlerejükkel ne tudjanak menetből

[2] A Keleti-Beszkidekhez és a Máramarosi-havasokhoz vezető utakat zárta le a völgyek bejáratánál. Déli végpontja a Csorna Hora előterében lévő Zabie, Mikulicsin és Jaremcsa helységek térsége volt, fontosabb támpontjait a Javornik és a Gorgan előterében, a Tatár-hágó felé vezető úton Gyeljatyinnál, a Toronyai-hágó előtt Zielonánál és a Vereckei-hágóhoz felvezető úton, Sztrijnél építették ki. A Hunyadi-állás északi végpontja a Magura lábainál, az Uzsoki-szoros felé vezető völgyben, Turka volt.

Az Árpád-vonal a Keleti-Kárpátokban 1944-ben

azonnal teljes erővel a fő védőövre zúdulni, és az állások leküzdése során mind élőerőben, mind haditechnikában minél nagyobb veszteségeket szenvedjenek.

A Szent László-állás 1943-ig nem kapott nevet, nem is számított külön vonalnak, a Keleti-Kárpátokban, az ezeréves határok mentén kijelölt felvételi állás volt: az Árpád-vonal előretolt állásrendszereként a Keleti-Beszkidek és a Máramarosi-havasok hágóit, illetve azok megközelítési útjait zárta le a korabeli magyar határon. Létrehozását az Árpád-vonallal egy időben kezdték.

A „Kárpát-védelem" elgondolásában az ezeréves határok külön szerepet kaptak, a Szent László-állást ezért felvételi állásként jelölték ki, hogy a Hunyadi-állás és az Árpád-vonal között legyen még egy terepszakasz, ahol a védők esetleges visszavonuláskor megkapaszkodhatnak. Feladata volt, hogy az Árpád-vonal előtt ismételten szétbontakozásra, lelassításra, a támadás megszervezésére késztesse az ellenséget. Műszakilag megerődített, körkörösen védhető század-, illetve zászlóaljtámpontokból és reteszállásokból állt. 1944 augusztusában megkönnyítette a magyar 1. hadsereg visszavonulását az Árpád-vonalba, de hosszabb ideig nem tartották.

A magyar hadvezetés a Keleti-Kárpátokban kiépített három védelmi vonalat egy rendszernek tekintette, amit a későbbi események is igazoltak.

Határvadász-zászlóaljak – erődszázadokkal

Az Árpád-vonal erődszázadait a határvadász-zászlóaljak alárendeltségében szervezték meg, tovább növelve azok sokszínűségét. Az erődszázad abban különbözött egy gyalogszázadtól, hogy több sorozatlövő fegyverrel, aknavetővel, gránátvetővel rendelkezett és páncéltörő fegyvereket is kapott. 1942-ben 20 erődszázad volt, számuk 1943-ra 27-re (három század erődzászlóalj-szervezetben), 1944-re 39-re növekedett.

A VIII. hadtest területén – Kárpátalján – 1942-ben 9 erődszázad volt, 6 zászlóalj kötelékében. 1943-ban 14 erődszázad volt, 6 zászlóaljhoz rendelve, amelyek 5 portyázó-osztályparancsnokság alá tartoztak, és irányították a 12 portyázó századot és a 69 őrsöt.

A 3. határvadász-zászlóalj felállította a 3/1. erődszázadot, amelynek parancsnoksága Kőrösmezőre települt. A 3/2. erődszázad parancsnoksága Felsővisón volt. 1943. október 1-gyel, a „Szabolcs-hadrend" bevezetésével, a zászlóaljat átszervezték és átfegyverezték hegyivadász-zászlóaljjá, belőle alakult meg a 13. hegyivadász-zászlóalj.

A 10. határvadász-zászlóalj erődszázadai közül a 10/1. Királymezőn, a 10/2. erődszázad először Ökörmezőn, majd Torcskán települt, a 10/3. parancsnoksága Vizközön volt.

A 25. határvadász-zászlóaljnak két erődszázada volt. A 25/1. erődszázad parancsnoksága Volócon, a 25/2. erődszázad századparancsnoksága Vezérszálláson volt. 1943. október 1-gyel a határvadász-zászlóaljat átszervezték és átfegyverezték hegyivadász-zászlóaljjá, és mint a 25. hegyivadász-zászlóalj tevékenykedett tovább.

A 26. határvadász-zászlóalj két erődszázadot állított fel, a 26/1. nagybereznai és a 26/2. malomréti erődszázadokat.

A 2. határvadász-zászlóalj 1941. október 1-én állította fel 2/1. erődszázadát Felsővisón, feladata a Visó-völgy lezárása volt. 1942-ben a zászlóalj 2/1. erődszázadát 2/2. számúra változtatták, és 2/1. hadrendi számmal új erődszázadot állítottak fel Borsán. Feladata a Borsai-hágó védelme volt.

A Kárpátok átjáróinak lezárására a IX. hadtest területén kezdetben 11 erődszázadot állítottak fel, amelyeket az adott területet felügyelő öt határvadász-zászlóalj állományából szerveztek meg. Az erődszázadokat 1942. október 1-től a 9. határvadászdandárnak rendelték alá és annak védelmi rendszerébe illesztették be.

A 21. határvadász-zászlóaljnál négy erődszázadot állítottak fel. Az erődszázadok az alábbi helyeken voltak, a következő feladatokkal: A 21/1. erődszázad parancsnoksága Gyergyóbékáson, feladata: a Békás-szoros lezárása; a 21/2. erődszázad parancsnoksága Maroshévízen, feladata: a Székpatak körüli területek biztosítása; a 21/3. erődszázad parancsnoksága Borszéken, feladata: a Borszéki-hágó lezárása; a 21/4. erődszázad parancsnoksága Gyergyótölgyesen, feladata: a Tölgyesi-szoros lezárása. 1943. október 1-gyel a „Szabolcs-hadrend" bevezetésével felállították a zászlóalj 5. és 6. erődszázadát. A 21/5. erődszázad parancsnoksága Gyergyótölgyesen települt, feladata a Balázsnyaki-hágó lezárása volt. A 21/6. erődszázad parancsnokságát Palotailván helyezték el, feladatul a Maros völgyének lezárását kapta. Az új átszervezéseket követően a zászlóalj új 21/5. és 21/6. erődszázadainak parancsnokságát átvette az újonnan felállításra kerülő 62. határvadász portyázó osztály (parancsnoksága: Kisilva). A zászlóalj málházott hegyiágyús ütegét kivonták a zászlóalj alárendeltségéből, és az újonnan felállítandó 2. székely hegyitüzérosztály parancsnokságának rendelték alá, azonban állomáshelye továbbra is Gyergyótölgyes maradt.

A 24. határvadász-zászlóalj felállította a 24/1. erődszázadot, amely Ojtoz-telepre került. Feladata az Ojtozi-szoros lezárása volt. 1943. október 1-gyel állt fel 24/2. hadrendi számmal Kászonújfalun a zászlóalj 2. erődszázada. Feladata az ellenséges erők kijutásának megakadályozása a Kászon völgyéből a Csíki-medencébe. A zászlóalj málházott hegyiágyús ütegét kivonták a zászlóalj alárendeltségéből és az újonnan felállításra kerülő 1. székely hegyitüzérosztály-parancsnokságának rendelték alá. Állomáshelye továbbra is Kézdivásárhely maradt.

A 32. határvadász-zászlóalj két erődszázadát 1941-ben állították fel. A 32/1. erődszázad Úzvölgy-telepre került, feladatul pedig az Úz-völgy lezárását kapta.

A 32/2. erődszázad Gyimesfelsőlokra települt, feladata a Tatros-völgy lezárása volt. 1943-ban felállították a zászlóalj 3. erődszázadát, 32/3. hadrendi számmal. A zászlóalj málházott hegyiágyús ütegét az 1. székely hegyitüzérosztály parancsnokságának rendelték alá. Állomáshelye továbbra is Gyimesfelsőlokon maradt.

1941-ben állították fel a 33. határvadász-zászlóalj három erődszázadát a következő helyeken és feladatokkal: a 33/1. erődszázad parancsnoksága Marosborgón, feladata a Borgói-hágó lezárása; a 33/2. erődszázad parancsnoksága Nagyilván, feladata az Ilva-völgy lezárása; a 33/3. erődszázad parancsnoksága Óradnán, feladata a Radnai-hágó lezárása. 1943-ban felállították a zászlóalj 4. erődszázadát, 33/4. hadrendi számmal: parancsnoksága Tihucára települt, feladata a Borgói-hágó lezárása volt. Ekkor a zászlóaljat hegyivadász-zászlóaljjá szervezték át, erődszázadait pedig átvette az újonnan felállított 62. (Kisilvai) portyázó osztály – a VIII. hadtest alárendeltségébe kerültek.

1943-ban a jobb vezetés miatt a zászlóaljak portyázó századait és erődszázadait a portyázóosztály-parancsnokságok alá rendelték. Így a VIII. hadtest területén, a szlovák és német viszonylatban diszlokáló 58. portyázó osztály (két század, 23 őrs) mellé még négy (hadrendi száma 62–65.) osztályparancsnokságot szerveztek, alárendeltségében tíz portyázó századdal (46 őrssel) és 14 erődszázaddal. Külön szerveztek még egy erődzászlóaljat három századdal (1/1–1/3.)

Erődszázadok

Az erődszázadok létszáma állandóan emelkedett, ahogy a völgyzárak kiépítése megtörtént. A völgyzárak legfontosabb kritériuma a szakemberek szerint, hogy körvédőképesnek kell lenniük, ezért az ennek a feladatnak megfelelő völgyzáró erődcsoport nagysága terep és feladat szerint változott. A gyakorlat azt mutatta, hogy egy század volt az a legkisebb erő, amely a terepen, körkörös támadásnak kitéve, elszigetelten, ám a védelmi technika összes vívmányának felhasználásával még harcolni tudott. A századot meg kellett erősíteni páncéltörő eszközökkel, géppuskákkal, aknavetővel, gránátvetővel, valamint egyes lövegekkel. Így kerültek az erődszázadok állományába golyószórós, géppuskás, nehézpuskás, páncéltörő ágyús, gránátvető és aknavető rajok, valamint gépkezelői és akadálytelepítő rajok. Ezáltal a magot képező puskás század létszáma gyakran megkétszereződött. A század, zászlóalj megnevezés csak az erődcsapatban alkalmazott erő nagyságát mutatta, ezért nem is szívesen használták az erődszázad megnevezést. Helyette az erődalosztály, erődcsapat volt a hivatalos megnevezés.

A valóságban mindig a terep és a veszélyeztetettség foka döntötte el a védelem erejének nagyságát és összetételét, valamint a rendszer kiterjedését. Általában egy

megerősített század támpontja egy négyzetkilométer volt, egy zászlóalj négy-öt négyzetkilométer területen helyezkedett el. Ez azonban sohasem jelentett merev normát. Ezért nem találunk két egyforma erődszázadot. Az erődszázadok kiképzése is speciális volt, eltért a gyalogságitól és hegyivadászokétól, ezért nem is szabályzatot, hanem iránymutatást adtak ki a kiképzésre. Így elmondható, hogy egy új csapatnem született, az erődalakulatoké.

Erődszázadok rendszeresített létszáma és fegyverzete 1944-ben

sorszám	erődszázad	létszám			fegyverzet					
		tiszt	legénység	összesen	golyószóró	géppuska	nehézpuska	páncéltörő-ágyú	gránátvető	aknavető
1	2/10	13	703	716	26	15	3	7	12	10
2	2/1	11	466	477	19	5	1	4	6	4
3	2/20	10	310	320	10	4	1	3	2	2
4	2/20	8	219	228	11	2	–	1	2	2
5	3/1	12	503	515	18	6	2	6	6	6
6	3/10	10	320	330	10	3	1	3	4	4
7	10/1	9	243	252	10	1	–	3	2	2
8	10/10	11	267	278	8	2	1	3	2	2
9	10/3	13	496	509	18	4	2	7	4	4
10	10/30	10	452	462	18	4	3	6	8	6
11	10/2	11	309	320	12	3	1	5	2	2
12	10/20	9	298	307	12	3	1	6	4	2
13	11/1	11	418	429	18	3	1	6	2	2
14	11/10	8	194	202	9	–	1	2	2	2
15	11/11	9	241	250	9	1	1	2	4	2
16	25/1	10	390	400	15	6	1	6	4	2
17	25/2	12	550	562	21	10	3	5	6	2
18	25/20	11	311	322	12	3	2	4	2	2
19	26/1	10	409	419	18	3	2	6	6	4
20	26/10	9	258	267	12	2	1	3	2	2
21	59/1	12	483	495	20	8	2	5	2	2
22	24/1	12	437	449	18	6	2	4	2	2
23	24/2	11	640	651	19	11	1	5	10	8
24	32/1	11	359	370	14	6	2	2	2	2
25	32/2	12	508	520	20	8	4	6	2	2
26	33/3	10	605	615	25	9	1	7	12	8
27	21/1	10	301	311	12	3	1	2	2	2

sorszám	erődszázad	létszám			fegyverzet					
		tiszt	legénység	összesen	golyószóró	géppuska	nehézpuska	páncéltörő-ágyú	gránátvető	aknavető
28	21/2	11	361	372	12	3	1	3	4	4
29	21/3	11	331	342	12	3	1	3	2	2
30	21/4	11	340	351	12	3	1	4	2	2
31	21/5	11	619	630	25	–	1	5	10	6
32	21/6	10	550	560	20	8	2	4	10	6
33	33/1	11	390	401	13	3	1	3	6	4
34	33/2	11	416	427	16	5	1	4	4	2
35	33/3	11	386	397	15	5	1	2	4	2
36	33/4	10	553	543	21	7	1	5	10	6
37	1/1	8	448	456	11	14	1	2	8	4
38	1/2	6	361	367	14	6	1	7	6	2
39	1/3	8	394	402	12	5	2	1	8	6
összesen		**404**	**15 839**	**16 224**	**597**	**193**	**55**	**162**	**188**	**136**

Székely határvédelmi erők – határőrzászlóaljak

1942 márciusában Észak-Erdélyben felállították a székely határőrséget. Ezt a katonai helyzet romlása indokolta, kimondottan határvédelmi célból szervezték meg. Úgy gondolták, hogy Erdély magyarlakta területein olyan fegyveres erőt nyernek, amely adott esetben képes eredményesen szembeszállni a román csapatokkal és a szovjet hadsereggel egyaránt.

Ez a szervezet a 48–60 éves (III. korcsoportbeli) tartalékosokból álló, milícia-rendszerű fegyveres erő volt. Békeidőben csak keretekkel létező alakulatok voltak, amelyek alosztályait a székely városok, falvak állították volna fel. Az elképzelés szerint a zászlóaljakat a nagyobb városok és járások szervezték volna meg, a nagyobb települések, falvak pedig a századokat és a szakaszokat. A fegyverzetet és lőszert, valamint az egyenruhát a határőr otthon tárolta. A határőrök harcképességét meghatározott idejű fegyvergyakorlattal tökéletesítették. A kiképzés községenként hetenként egy-két napon folyt, majd 1942-től kéthetes kiképzőtáborban folytatódott. Békeidőben a határőrzászlóalj keretlétszáma kilenc főből állt, feltöltés után elérte majdnem az ezer főt. A zászlóaljak szervezésében és kiképzésében szinte a teljes székelyföldi katonai, kiegészítő- és leventeparancsnokság részt vállalt.

Emellett azonban a fiatalokra is szükség volt, így a legfiatalabb korosztályt, a 18–19 éves, még nem hadkötelezeseket is beosztották: 1943 októberében nyolc gyalogos és két tüzér kiképzőtábort hoztak létre, ahol mintegy 8000 székely

határőr kapott rövid kiképzést. Így az apa a fiával együtt vett részt szülőföldje védelmében.

Ez az erő 20 székely határőrzászlóaljból állott. A zászlóaljak székhelye a következő volt:

1–2. Gyergyószentmiklós,
3. Ditró,
4. Csíkszépvíz,
5. Csíkszentdomokos,
6. Csíkszereda,
8. Kézdivásárhely,
10. Kovászna,
11–12. Sepsiszentgyörgy,
13. Barót,
14. Székelyudvarhely,
15. Oklánd,
17. Székelykeresztúr,
18. Parajd,
19. Marosvásárhely,
20. Erdőszentgyörgy,
21. Ákosfalva,
22. Mezőmadaras,
27. Nyárádszereda.

Ennek a fegyveres erőnek a feladata, egy esetleges román támadás esetén – a segítség megérkezéséig – a határvadász-alakulat harcának támogatása volt.

A székely határőrség irányítását az 1942. november 15-én alakult Székely Határvédelmi Parancsnokság látta el. A parancsnokságnak Csíkszereda volt kijelölve állomáshelyül, azonban ideiglenesen Marosvásárhelyre települt. A határvadász-zászlóaljakon kívül a Határvédelmi Erők parancsnokságának a 9. határvadászdandár és a 69. határvadászezred is alárendeltségébe lépett. A jobb vezetés érdekében a Székely Határvédelmi Erők keretén belül öt (65., 67., 68., 69. és 70.) határvadász-csoportparancsnokságot hoztak létre, amelyek irányították a határvadász-zászlóaljak csapaterőit, portyázó századait, erődszázadait és a székely határőrzászlóaljakat.

A 9. csíkszeredai határvadászdandár parancsnoksága alá három határvadász-csoportparancsnokság tartozott. A 65. határvadász-csoportparancsnokság Gyergyószentmiklósra települt, alárendeltségébe a 21. (gyergyótölgyesi) határvadász-zászlóalj (hat erődszázaddal) és az 1., valamint a 2. gyergyószentmiklósi és a 3. ditrói székely határőrzászlóalj tartozott.

A 70. csíkszeredai határvadászcsoportnak a 32. (gyimesfelsőloki) határvadász-zászlóalj (három erődszázaddal) és a 4. (csíkszépvízi), az 5. (csíkszentdomokosi) és a 6. (csíkszeredai) székely határőrzászlóaljak voltak alárendelve.

A 67. sepsiszentgyörgyi határvadász-csoportparancsnokság alá volt rendelve a 24. (kézdivásárhelyi) és a 26. (nagybereznai) határvadász-zászlóalj. (A 26. nagybereznai határvadász-zászlóaljat útba indították Sepsiszentgyörgyre megerősítésül.) A két határvadász-zászlóaljat a 8. (kézdivásárhelyi), a 10. (kovásznai), a 11–12. (sepsiszentgyörgyi) és a 13. (baróti) székely határőrzászlóaljak támogatták.

A 9. határvadászdandár alárendeltségébe tartozott az 59. (tusnádfürdői) portyázó osztály két századdal, hét őrssel és négy erődszázaddal.

A 69. marosvásárhelyi határvadászezred megszűnt, leadott állományából két határvadász-csoportparancsnokságot hoztak létre. A 68. székelyudvarhelyi székely határvadászcsoport alárendeltségébe a 34. (székelyudvarhelyi) határvadász-zászlóalj, valamint a 14. (székelyudvarhelyi), a 15. (oklándi), a 17. (székelykeresztúri) és a 18. (parajdi) székely határőrzászlóaljak tartoztak.

A 69. marosvásárhelyi székely határvadászcsoport alárendeltségébe a 22. (marosvásárhelyi) és a 23. (besztercei) határvadász-zászlóaljak, valamint a 19. (marosvásárhelyi), a 20. (erdőszentgyörgyi), a 21. (ákosfalvai), a 22. (mezőmadarasi) és a 27. (nyárádszeredai) székely határőrzászlóaljak tartoztak.

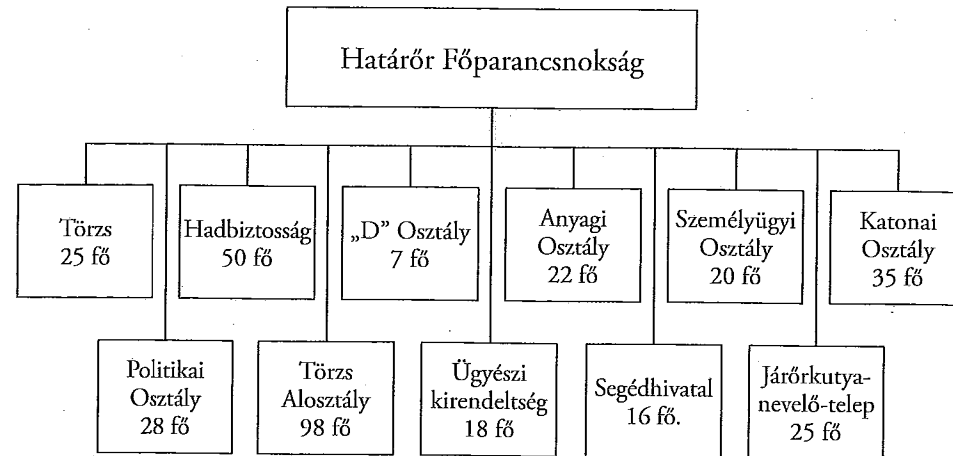
A székely határvédelmi erők a 9. határvadászdandárból és öt határvédelmi csoportból tevődtek össze, összesen hat határvadászzászlóaljra (nyolc portyázó századra), 20 székely határőrzászlóaljra, és 13 erődszázadra tagozódtak.

A határvadász-zászlóaljak ütegeiből felállították az 1. székely hegyitüzérosztályt Csíkszeredán. A 11 erődszázadot átszervezték és átnevezték erődalosztályokká.

A székely határvédelmi erők parancsnoksága alá tartozott a 2. székely tüzérosztály négy-négy üteggel (állomáshely: Gyergyótölgyes, Dés, Marosvásárhely, Székelyudvarhely), a X. székely légvédelmi osztály (két üteggel Ditrón), a 2. székely huszárszázad (ideiglenesen Szilágysomlyón), a X. székely utászzászlóalj (Sepsiszentgyörgyön), a X. székely híradózászlóalj és a vonat (Csíkszeredán). A X. szám a Határvédelmi Erők parancsnokságának átszervezésével tervbe vett új hadtest számát jelentette, ami a hadiesemények miatt azonban nem valósult meg.

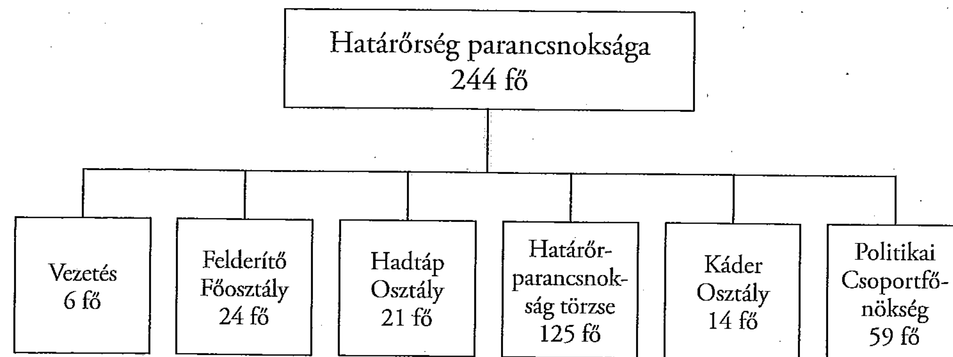
Az 1944–1945-re tervezett „Szabolcs-hadrend" azzal számolt, hogy ez az erő az 1943–1944-től kiképzendő fiatal évfolyamokkal megerősödve, a közvetlen határvédelemre kielégítően alkalmas lesz, és az így felszabaduló határvadász-zászlóaljakkal a kétezredes, 27. székely könnyű hadosztályt háromezredes gyaloghadosztállyá alakíthatják át. Az erdélyi határvédelmet 1944. október 1-től a 26 zászlóaljnyira bővített székely határvédelem látta volna el. Ennek az erőnek keleten mintegy 200 kilométer, délen és nyugaton ugyancsak 200 kilométer hosszú síkságot és hegyvidéket kellett megvédenie, körülbelül 40-50 000 főnyi élelmezési létszámmal. Egy határvadász-zászlóaljra mintegy 70-80 kilométer, egy ütegre 50 kilométer határszakasz jutott.

1944. augusztus 24-én az erdélyi szorosok védelmére a Székely Határvédelmi Erők keretében mozgósították a székely zászlóaljakat, amelyek a határvadász-alakulattal részt vettek az erdélyi hadműveletekben.

A Határőr Főparancsnokság szervezete 1949-ben

Forrás: HI-40.500/Eln.kat-1949. In: Gáspár László: *A határőrség fejlődése 1950–1956 között.* Egyetemi doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, NKE Kutatókönyvtár, 1989, 181. o.

A BM Határőrség parancnokságának szervezete 1956. márciusban

Forrás: HI-0123/Szerv./73.-1956. In: Gáspár László: *A határőrség fejlődése 1950–1956 között.* Egyetemi doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, NKE Kutatókönyvtár, 1989, 204. o.

Fórizs Sándor

A HATÁRŐRSÉG MEGSZERVEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE, 1945–1956

Amennyiben a magyar határőrség második világháború utáni, 1945 tavasza és 1956 nyara közötti történetét szeretnénk megérteni, ismernünk kell az ebben az időszakban hazánkban lezajlott politikai folyamatokat. A rendészet különböző területei közül talán az állambiztonsági (nemzetbiztonsági) tevékenységet leszámítva egyetlen feladat (közlekedés, közbiztonság, bűnüldözés, katasztrófavédelem) sem kapcsolódik olyan mértékben a napi politikai mozgáshoz, változáshoz, mint a határőrizet. Az egyik nap kedvezményezett, szabadon beutazó és az ország területén korlátozás nélkül tartózkodó külföldi állampolgárok a következő napra éppen nemkívánatos kategóriába tartozhatnak, és az államhatár biztosítását egyik napról a másikra jelentősen megerősíthetik vagy éppen csökkenthetik, az állam mindenkori, napi politikai érdekei szerint. Jó példa erre Magyarország európai uniós csatlakozása, a határellenőrzés feladása az osztrák, szlovák és szlovén határokon (szakmai néven: viszonylatokon), az önálló határőrség megszüntetése és integrálása a rendőrség szervezetébe.

A második világháború után, 1956 nyaráig tartó közel tizenegy évet több, egymástól lényegesen eltérő, más feladatokkal és határőrizeti sajátosságokkal rendelkező szakaszra bonthatjuk. A felosztás egyik változata szerint ezek az alábbiak:

– Az első szakasz az 1945. februártól 1947. szeptember 15-ig tartó időszak. Ekkor hazánk a vesztes háborút követően katonai megszállás alatt állt. Önálló állami létről nem beszélhetünk. Nem volt rögzített államhatár, helyettük fegyverszüneti vonalak funkcionáltak. A győztes nagyhatalmak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) útján biztosították érdekeiket, amelyben a szovjet tagok képviselték a meghatározó szerepet, illetve befolyást, teljes mértékben

ellenőrizve az országban zajló folyamatokat, az új közigazgatás kiépítését (benne a Honvéd Határőrség megszervezését). A bizottság lehetőségei közé tartozott az új Ideiglenes Nemzeti Kormány tevékenységének felügyelete, miniszterek elmozdítása, szervezetek alakításának, illetve betiltásának engedélyezése, elrendelése. Első elnöke K. J. Vorosilov marsall lett, utódja Szviridov tábornok volt. A grémium tevékenységét a Párizsban megkötött békeszerződés (1947. február 10.) életbelépéséig, azaz 1947. szeptember 15-ig folytatta, majd kimondta feloszlását. Az államhatárokat az 1937. december 31-i helyzetnek megfelelően kellett helyreállítani. Mivel a háború alatt működött fegyveres és rendészeti szerveket feloszlatták, ekkor vált szükségessé a határőrséget a régi/új államhatárokon a semmiből felállítani.

- A második szakasz az 1947. szeptember 15-től 1949. december 31-ig tartó időszak. Záró mozzanata a Honvéd Határőrség áthelyezése a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségéből az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) kötelékébe. A határőrség tevékenységének hátterében az országban kiélezett politikai harc zajlott az egyes pártok között a hatalom megragadásáért egészen 1949 végéig, és ez nem tette lehetővé az egységes, stabil szakmai irányítás kialakítását, mivel egyre újabb feladatokkal terhelték meg a fiatal köteléket.
- A harmadik szakasz 1950. január 1-től 1953 közepéig tartott. Egy totalitárius társadalmi és despotikus politikai személyi hatalom és állam alakult ki és működött 1950 és 1953 nyara között hazánkban. A szélsőséges döntések, a harmadik világháborúra történő erőltetett felkészülés, a társadalom életében keletkezett feszültségek a határőrség működését is hátrányosan befolyásolták. 1950. január 1-től az ÁVH a Belügyminisztérium (BM), majd a Minisztertanács alárendeltségébe került. Vezetője Péter Gábor államvédelmi altábornagy lett (akit 1953 januárjában letartóztattak), és rajta keresztül egészen 1953 júliusáig érvényesült Rákosi Mátyásnak a szervezetre gyakorolt közvetlen irányító szerepe. Jellemzi az időszakot a fegyveres erők, illetve a határőrség létszámának indokolatlan mértékű felfejlesztése a szükséges anyagi háttér és minőség biztosítása nélkül.
- A negyedik időszak egybeesik egy új politikai periódussal az ország életében 1953. július és 1955. április között. Modellváltási kísérlet volt ez a politikai vezetésen belül, amely hatott a biztonsági szervekre is. Az első Nagy Imre-kormány működése 1953. július 4. – 1955. április 18. között reformkísérletekkel zajlott. Gerő Ernő lett a miniszterelnök-helyettes és az új belügyminiszter. Az eseményeket a Sztálin halála (1953. március 5.) és temetése (1953. március 11.) után a Szovjetunióban lezajló változások indukálták. A határőrségen belül átszervezésekkel és a korábbi szigorítások részbeni visszavonásával jelentkeztek a politika módosulásának hatásai. Rákosi Mátyás visszakerülése a hatalomba, majd végleges leváltása 1956. július 18-án zárja ezt a periódust.

A következő körülmények befolyásolták jelentős mértékben az említett tizenegy év határőrizetét:

- A szovjet csapatok a békeszerződés életbelépéséig mint megszálló erők funkcionáltak az országban. További magyarországi tartózkodásukat kétoldalú magyar–szovjet kormányegyezmény biztosította az Ausztriában tartózkodó megszálló szovjet csapatok összeköttetésének fenntartására egészen 1955. május 15-ig, amikor sor került az osztrák államszerződés aláírására. Ezt követően az ország csatlakozása a Varsói Szerződés Szervezetének megalakításához (1955. május 11–14.) alkotta a szovjet csapatok itt-tartózkodásának kétoldalú jogalapját. Folyamatos jelenlétük meghatározó szerepet játszott a határőrség szakmai tevékenységében, többek között a tanácsadói funkciók bevezetése útján. Kelet-Közép-Európában a Szovjetunió vált meghatározó tényezővé, hatása alól senki és semmi sem vonhatta ki magát.
- Az ország vezetése ebben a bonyolult négy időszakaszban gyakran cserélődött, és nem létezett egységes belbiztonsági stratégia. Az elképzelések gyors változásai, felfejlesztés és csökkentés, az ellenségkép módosulása, az ahhoz kapcsolódó szervezeti változtatások mind áttekinthetetlen és követhetetlen történéseket okoztak. Szakember számára is igen nehéz az események nyomon követése. A szervezetet terhelő feladatok szélsőséges mértékben ingadoztak, mint például az aknamezők telepítése 1949-től, majd azok felszedése 1956 nyarára. A magyar kormány három-négy esetben módosította a határőrizet fő irányát, és ennek megfelelően csoportosította át az erőket és eszközöket.
- 1945 és 1949 között következett be a két világrendszer közötti szakítás. Leereszkedett a „vasfüggöny", amelynek keleti oldalán rekedt hazánk is. A harmadik világháborúra történő felkészülés 1949 után jelentős mértékben megváltoztatta, torzította az ország katonapolitikáját és ezzel együtt a határőrség tevékenységét. Rendszerváltás következett be az 1948–1950-es években a kommunista párt hatalomra kerülésével és az államgépezet azt követő újabb átalakításával.
- A potsdami értekezleten (1945. július 17. – augusztus 2.) véglegesítették a megszállási övezeteket, amelyek kialakításáról már a jaltai konferencián elkezdődött az egyeztetés. Hatására Magyarország véglegesen a szovjet érdekszférába került. Ugyanitt döntés született a német anyanyelvű kisebbség Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról történő kitelepítéséről. Eltávolításuk és a visszaszökők elfogása a határőrségnek jelentős nehézséget okozott.
- A Csehszlovákiával megkötött magyar–szlovák lakosságcsere-egyezmény mellett, amely magában is jelentős feszültségeket gerjesztett, a csehszlovák kormány a magyar kisebbség elüldözése céljából kötelező munkaszolgálatot rendelt el a magyar nemzetiségűek számára, és megkezdte azok erőszakos kitelepítését Csehország belsejébe 1946–1947-ben. Az intézkedések rendkívüli menekülthullámot gerjesztettek a zöldhatáron át Magyarország irányába.

– A szovjet és a jugoszláv kormányok közötti politikai szakítást követően a magyar kormány Jugoszláviát kiáltotta ki fő ellenségnek. Ez a déli államhatáron példátlan terrorhullámot indított be a délszláv nemzetiségekkel szemben, és háború közeli állapotok alakultak ki Jugoszlávia irányában határprovokációkkal, lőfegyverhasználattal, gyilkosságokkal. A kapcsolatok csak 1955-ben stabilizálódtak.

A Honvéd Határőrség felállítása 1945-ben

Magyarország területén még folytak a harcok, amikor 1945. január 20-án Moszkvában aláírták a fegyverszüneti egyezményt. Az új államszervezetnek az 1937. december 31. előtti határok között kellett működnie, és a határőrséget is ehhez a kerethez, a régi államhatárokhoz igazították. Ez a feltétel a későbbiekben jelentős nehézségeket okozott olyan kérdésekben, mint a határőrségi infrastruktúra kiépítése lényegében a semmiből, vagy a magyar állampolgárság megállapítása az államhatáron kívülről érkezők esetében.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány meghatározó döntései (hadüzenet Németországnak, 1944. december 28.; fegyverszüneti egyezmény megkötése Moszkvában a szövetséges hatalmakkal, 1945. január 20.) képezték alapját a további változásoknak. Csak a Szovjetunió hozzájárulásával alakulhattak meg az állam csúcsszervei a szovjet Állami Honvédelmi Bizottság 7147. számú határozata alapján. A Szovjetunió pénzt, gépjárműveket, élelmiszert és mozgási-utazási lehetőségeket biztosított a szervezés megkezdéséhez. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányt a Nemzetgyűlés 1944. december 22-én választotta meg: létre kellett hozni az új demokratikus államszervezetet.

A fegyverszüneti egyezmény a jövőbeni határőrséget is erősen befolyásolta. Objektív, kényszerítő okok vezettek ahhoz, hogy a határőrséget a honvédség keretein belül szervezzék meg. Részben az eddigi tapasztalatok: a háborút megelőzően és alatta a honvédség állományába tartozott a szervezet. Másrészt a kialakult viszonyok, a még folyó fegyveres küzdelem, illetve az ország biztonsági helyzete nem tette lehetővé egy rendőri kötelék határőrizetre történő alkalmazását. A közbiztonság egészen 1948-ig rendkívül rossz volt. A nyugati irányba menekülő német katonák, a velük együttműködő nacionalista-fasiszta fegyveres csoportok erőszakkal próbáltak utat törni maguknak nyugat felé. Az 1946–1947-es évek egyik nagy határőrizeti problémája a megállíthatatlannak tűnő ember- és árucsempészés lett. Ez a két terület mondhatni örökzöld téma az államhatárok történetében, a második világháborút követően pedig hosszú ideig nagy haszonnal kecsegtető, viszonylag veszélytelen foglalkozásnak bizonyult. A háború utáni gazdasági összeomlás, az inflációs hullám és az áruhiány táptalaja volt a kiterjedt

csempészetnek, amelyet különösen a határ menti lakosok űztek az államhatár mindkét oldalán. Lényegében mindent csempésztek, de természetesen voltak kiemelt kategóriák, hiánycikkek: többek között valuta, só, tűzkő, élelmiszerek, élő állatok, autókhoz gumiabroncs. A határőrizet és a vámtevékenység gyerekcipőben járt, csak a felszínét érintette a jelenségnek, igazi veszélyt sokáig nem jelentett a csempészszakma legjobbjaira. Természetesen ehhez a tevékenységhez gyakran kapcsolódtak egyéb bűncselekmények, amelyek már komolyan befolyásolták az akkori rendészeti munkát.

Az államhatár mentén 1945-től kialakult körülmények kedveztek a legsúlyosabb fegyveres rablások, emberölések elkövetéséhez, az utazók és a tanyasi lakosok kifosztásához. Nem csak azért, mert a rendvédelmi szervezetek felállítása és felkészítése még kezdeti stádiumban leledzett. Az elkövetők többnyire katonaviselt személyek voltak, kiképezve a különböző fegyverek tökéletes kezelésére. Sokan közülük komoly harci tapasztalatokkal rendelkeztek, és számukra már nem okozott gondot megtámadni valakit. A határtérségben fegyver is bőségesen maradt a háborúból. A határvadászok éjjelente rendszeresen hallották a lövéseket az erdőkben. Többnyire csupán orvvadászatról volt szó, de kétszer is meggondolta mindenki, hogy ilyen körülmények között merre kószáljon sötétedést követően. Speciális lehetőség nyílt az államhatár két oldalán párhuzamosan elkövetni a cselekményeket. Egyrészt kijátszották a bűnüldözést, hiszen a rendőri szerveknek ekkor többnyire nem volt kapcsolatuk a másik országgal, nehézkes és lassú lett a bűnüldözés. Másrészt a rablott értékek, élő állatok és áruk eladását a szomszédos országban könnyebben meg lehetett oldani. Szemrebbenés nélkül hajtották el a szarvasmarhát, birkát, lovakat és ökröket. Gyakran erőszakkal törték fel az istállókat, állították meg az országúton a járműveket, fogták ki fegyveres fenyegetés mellett a lovakat.

Ilyen körülmények között nyilvánvalóan a zöldhatáron katonai jellegű határőrizetet kellett szervezni, és csak a távolsági, alapvetően vasúton zajló forgalom ellenőrzése került a szintén újonnan felállított államrendőrséghez tartozó határrendőrség határrendészeti kapitányságaihoz.

A határőrség felállításával párhuzamosan sor került az államrendőrség megszervezésére a 6690/1945. ME rendelet alapján. Ez felhatalmazta a belügyminisztert határrendőrségi feladatokat ellátó szervezet létrehozására: 3. § (5) „összhangban a honvédelmi szervekkel a határrendészeti, folyamrendészeti és légiforgalmi rendészeti szolgálat ellátására az államrendőrség keretein belül különleges hatóságokat és szerveket állíthasson fel". A Magyar Határrendőrség felállításáról a 145.389 számú belügyminiszteri rendelet intézkedett 1945. augusztus 17-én; ez november 10-én jelent meg a Rendőrségi Közlönyben. A határrendőrség az akkor működő Vidéki Főkapitányság állományába tartozott, szervezetileg elválasztva a rendőrség többi részétől.

A határőrségbe a toborzás az Ideiglenes Nemzeti Kormány felhívása alapján már 1945. január 30-án megkezdődött. Az 1945. január 31-én kiadott rendelet

a háború előtti szervezetet követve a felállított honvédkerületekbe illesztette az új határportyázó századokat.

„A határőrség struktúrájának kialakítása a honvédség keretében 1945 februárjában kezdődött meg egy 1945. február 23-i rendelet alapján. A határőrizeti egységeket kezdetben határportyázó századok, azon belül őrsök alkották. Egy század működési területe az adott vármegye határszakasza volt. Ha az 50 kilométernél hosszabb volt, két századot kellett szervezni. A határportyázó századokat a honvédkerületi parancsnokságoknak rendelték alá. A Honvédelmi Minisztérium 1945. április 24-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak (SZEB) küldött jelentése arról számolt be, hogy az ország keleti és délkeleti határain már öt határportyázó század tevékenykedett.

A határőrség megszervezése tehát a hadsereg megszervezésével együtt, annak részeként indult el, mindazonáltal a Honvédelmi Minisztériumnak a határőrség megszervezésére a SZEB-től külön engedélye nem volt. Utóbbi 1945. április 25-én utasította a HM-et [Honvédelmi Minisztérium] a határőrség helyzetének tisztázására, és az ország határainak hosszára tekintettel 5000 főben határozta meg a határőrség létszámát. Ennek megfelelően készítette el Vörös János honvédelmi miniszter a határőrcsapatokra vonatkozó tervezetét. 1945. április 27-i feljegyzése szerint a Honvédelmi Minisztérium 27 század felállítását tervezte, amelyek 15–31 főből álló őrsre tagolódtak volna. Ezt az elképzelést a Szövetséges Ellenőrző Bizottság részéről Kolesznyikov ezredes 1945. május 14-én jóváhagyta. (A későbbiekben ezt a napot tekintették a határőrség »születésnapjának«.)

A határőrség felállítására ezt követően a háborús körülményekből adódóan három lépcsőben került sor. 1945. február–április folyamán a miskolci 7., a debreceni 6. és a szegedi 5. honvédkerület területén jöttek létre határőrizeti alegységek, míg március–május hónapokban a budapesti 1. és a pécsi 4. kerületnél alakultak meg a határportyázó századok és őrsök; ezt a dunántúli német ellentámadás egy időre megakasztotta. A székesfehérvári 2. és a szombathelyi 3. kerület esetében a határőrizet megszervezésére 1945. május–júniusban került sor, s ekkor zárták le a magyar–osztrák határt is.

Vörös János honvédelmi miniszter Miklós Béla miniszterelnök számára készített 1945. július 4-i tájékoztatója szerint az 1., 5., 6. és 7. honvédkerületi parancsnokságok területén a határőrizet akkor már kifogástalanul működött, míg a dunántúli 2., 3. és 4. kerületi parancsnokságok területén a határőrség még csupán alakulóban volt. A 2. és 3. kerületi parancsnokságok területén működő határőr-egységek állományát jórészt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által feloszlatott 5. hadosztály katonáiból hozták létre."[1]

1 Baráth Magdolna: *Adalékok a határvédelem/határőrség második világháború utáni újjászervezéséhez.* Betekintő 2013/4, 1. o.

A határőrség szervezetének és vezetési rendszerének változásai 1945–1956 között

AZ 1945–1949-AS ÉVEK: A HONVÉD HATÁRŐRSÉG

1945. február 23. után szakaszosan megkezdődött a határőrség megszervezése, a határportyázó századok felállítása. A SZEB által 1945. május 14-én jóváhagyott tervezet alapján 5000 fős, 27 határportyázó századból és 150 határportyázó őrsből álló határőrizeti szervezetet alakíthatott ki a HM. A határőrség szervezésének kezdetekor még folytak a harcok az ország területén. Nagyon gyorsan bizonyossá vált, hogy az 5000 fős létszám a fennálló viszonyok mellett elégtelen a határőrség elé kitűzött célok teljesítéséhez. Az ország vesztes félként került ki a háborúból, szomszédjaink közül egyedül Ausztria volt hasonló helyzetben. Az általános biztonsági, bűnügyi helyzet rendkívül rossz volt. Létfontosságúvá vált az államhatárok biztonságos lezárása, amelyet ekkor csak katonai erővel lehetett megoldani.

A határportyázó századok hét honvédkerületi parancsnokság alárendeltségébe tartoztak, és ez a decentralizáltság vezetési nehézségeket okozott. Bár az államhatár őrizete országos érdek volt, maga a határőrség először nem rendelkezett központi, országos szinten irányító parancsnoksággal. Az állomány és a szervezet hét kerületi vezetéshez történt szétosztása lehetetlenné tette egy központi koncepció kialakítását, az erők súlyponti átcsoportosítását, a szolgálati rendszer egységesítését.

Az előző problémák felismerését jelentette az 1946 márciusában végrehajtott átszervezés. Ezek a változtatások viszont már az országban zajló politikai harc jegyében is folytak: a kommunista párt magának szerezte meg a határőrség vezetését. Felállították a Határőrség Parancsnokságát; 14 határvadász-zászlóaljat, 50 századot és 250 őrsöt, valamint egy vasútbiztosító zászlóaljat szerveztek; 4000 fővel emelték a létszámot.

1948-tól folyamatosan növelni kezdték a jugoszláv államhatáron alkalmazott erőket.

A határőrség csúcsvezetése a politikai döntések nyomán sűrűn változott, és ez nem tette lehetővé a stabil irányítás kialakítását. Az első parancsnok, Pálffy György (eredeti neve Oesterreicher György) törzsparancsnokával, Németh Dezső ezredessel a koncepciós perek áldozata lett, 1949 októberében kivégezték. Hasonló sorsra jutott Korondi Béla György ezredes is, aki 1946 elejétől a Határőrség Főparancsnokságán vezető beosztásban dolgozott, majd novembertől a Belügyminisztériumban szervezte a karhatalmat. 1949. július 6-án őt is letartóztatták, a Pálffy-perben másodrendű vádlott volt, kivégezték.

Az 1949. májusi díszszemlén a határőrség díszalakulatát már az új parancsnok, Szalvai Mihály vezette. 1950-ben, az ÁVH-hoz kerülését követően Kajli József

államvédelmi ezredes lett a parancsnok, majd Piros László államvédelmi vezérőrnagy lett a Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka.

1949 márciusában újabb átszervezésre került sor, honvédségi nevén a „Klapka-hadrendre", amely a honvédelmi miniszter 8.000/eln. H.V.K. 5.n.-1949. számú rendeletével március 16-án lépett életbe. A Határőrség Főparancsnokság alá egy határvadász központi kiképzőzászlóalj (a vasútbiztosító zászlóaljból), egy önálló határvadász híradószázad és 14 zászlóalj tartozott. A határvadász-zászlóaljak állományába határvadászszázadokat szerveztek, összesen 43-at, a századok három-hat őrsre tagozódtak, 194 őrizte az államhatárt.

Az őrsöket differenciálták: létszámuk és szervezetük különböző lett. 87, 33 fős „A" típusú és két nagyobb létszámú őrs volt az osztrák és a jugoszláv határon. Az összes többi szakaszon 104 „B" típusú, 17 fős, és egy megnövelt létszámú volt. Az „A" típusú parancsnoka tiszt, a „B" típusúé tiszthelyettes lett, a „B" típusúban még tiszthelyettes rendfokozatú parancsnokhelyettes és nyomozó képviselte a hivatásos állományt.

A Klapka-szervezet a határőrség létszámát 11 493 főben határozta meg. Ez a felállás már súlyozott a jugoszláv és az osztrák államhatárt tekintve. 1949-re lényegében a jugoszláv irány fontossága egy időre megelőzte az osztrákét. A szigorítások – aknamező létesítése, a kettős birtokosság és a kishatárforgalom megszüntetése, a határsávi rendszabályok – jelzik a politika törekvéseit.

1949 tavaszáig a továbbiakban annyi változás történt, hogy a határvadász-zászlóaljakhoz kiképzőszázadokat szerveztek. Ezek bizonyos mértékig csökkentett értékű manővertartalékot jelentettek.

1949-re végletesen megromlottak a politikai kapcsolatok Jugoszláviával. Októberben új szervezetben, a „Zalka-hadrend" keretében a jugoszláv határon elhelyezkedő határvadászszázadokat erősítették meg más, elsősorban a keleti és az északi, de még a nyugati viszonylatok terhére is. Az átcsoportosítás során megszüntettek egy zászlóaljat a parancsnokságával együtt, továbbá kilenc határvadászszázad parancsnokságát, és 36 őrsöt vontak ki teljes állományukkal, hogy belőlük délen egy új zászlóalj- és 5 határvadászszázad-parancsnokságot, valamint 36 őrsöt állítsanak fel. Más zászlóaljaknál jelentős belső átcsoportosítást hajtottak végre. További jelentős szervezeti változtatásként az öt déli zászlóaljnál egy-egy 22 fős tartalékőrsöt állítottak fel. Ezek a mélységben, a zászlóalj-parancsnokságokon helyezkedtek el és manővertartalékként szolgáltak. Feladatukat mindenesetre csak nem tudták teljes körűen ellátni a nagy távolságok és a korlátozott szállítási lehetőségek miatt.

1949 novemberében további erőátcsoportosítás történt. Valamennyi nyugati és déli századhoz szerveztek tartalékőrsöket (összesen 21-et): hat osztrák viszonylatút 15-15 fővel, a délieket pedig 22 fővel. Továbbdifferenciálták az őrsök szervezetét: „A" (36 fős), „B" (21 fős) és „C" (14 fős) típusúakra. Ezzel a zászlóaljaknál található erők 50%-a a déli, 20%-a az osztrák, a többi 30%-a

a csehszlovák, szovjet és román viszonylatban helyezkedett el. Öt év alatt a határőrség létszáma két és félszeresére növekedett, miközben jelentős minőségi változáson is keresztülment.

AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG SZERVEZETÉBEN

A határőrséget teljesen váratlanul érte az a politikai döntés, hogy a szervezetet kiemelik a honvédség állományából, és az ÁVH-hoz helyezik át. A megszabott rövid határidő átgondolt, módszeres átadást-átvételt nem tett lehetővé.

A Minisztertanács 4.353/1949/268. M. T. számú rendelete 1950. január 1-től a Honvéd Határőrséget leválasztotta a honvédségről és az Államvédelmi Hatósághoz helyezte. Az ÁVH vezetőjét a Minisztertanács előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezte ki. Első vezetője Péter Gábor altábornagy lett, aki a határőrséget a IV. főosztály vezetőjén keresztül irányította. Az ÁVH-nak mint országos főhatóságnak költségvetése az állami költségvetésben önálló fejezetként szerepelt.

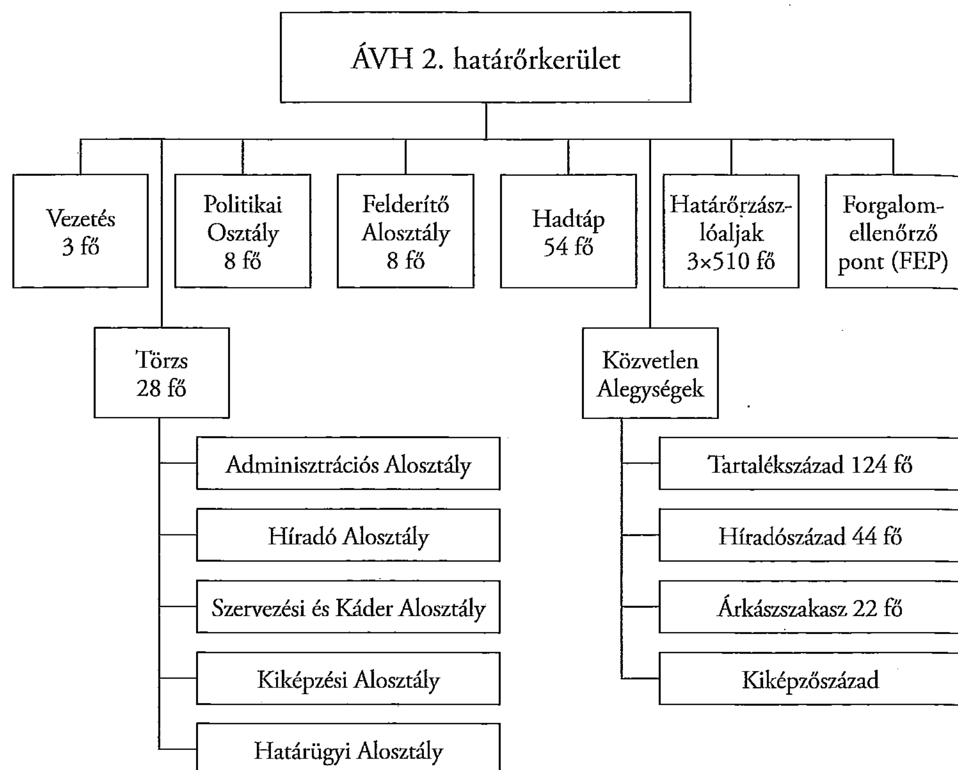
Az ÁVH IV. főosztálya először a Határőrség és Belső Karhatalom Főparancsnoksága elnevezést viselte, két részre, IV/1. osztály (Belső Karhatalom Törzs) és IV/2. osztály (Határőrség Parancsnokság Törzs) tagozódva. A megnevezés 1950 decemberétől ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokság elnevezésre módosult. A főosztály megalakulásakor annak vezetésével Kajli József államvédelmi (áv.) ezredest bízták meg, őt 1950. október 24-én Piros László áv. vezérőrnagy váltotta. A Határőr Parancsnokság Törzs osztályokra tagozódott (határügyi, szervezési, határforgalmi és szervezési, híradó, adminisztrációs, kiképzési, fordító). Területi szervezetként először kilenc kerületet (kerületenként három-négy zászlóaljjal) és egy önálló zászlóaljat (Győr) állítottak fel.

A honvédelmi miniszter 1949. december 30-án kelt 17. számú napiparancsa (55.372/eln. Min. Ir.-1949) rendelte el a szervezet átadását.

Az alábbi kimutatás tartalmazza a Honvéd Határőrség 1950. január 1-i létszám- és felszerelésadatait, amelyeket a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság részére átadtak:

- Létszámadatok: 525 fő tiszt, 921 tiszthelyettes, 9485 legénység (sorkatona).
- Felszerelés: 18 darab motorkerékpár, 787 kerékpár, 79 személygépkocsi, 40 tehergépkocsi, 278 országos jármű (lovas kocsi), 684 ló.
- Fegyverzet: 1680 darab pisztoly, 1929 géppisztoly, 9406 puska, 600 golyószóró, 94 géppuska, 6 darab 61 milliméteres aknavető, 8 darab 120 milliméteres aknavető, 17 páncéltörő ágyú.

Az átadás gyorsan és kapkodva történt. Leváltották Szalvay Mihályt, a határőrség parancsnokát és politikai helyettesét, valamint több osztályvezető helyére kerültek

Az ÁVH 2. határőrkerület felépítése 1950-ben

Forrás: HI-Szerv.-2/a-N/1950. In: Gáspár László: *A határőrség fejlődése 1950–1956 között.* Egyetemi doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, NKE Kutatókönyvtár, 1989, 192. o.

tisztek, akik eredetileg az Államvédelmi Hatósághoz tartoztak, és a határőrségi viszonyokat és feladatokat nem ismerték. A határőrség 1950. évi átszervezésekor a korábbi Határőr Főparancsnokság állományából leszerelték az összes osztályvezetőt, aki a volt Horthy-hadsereg állományában szolgált, és a parancsnokság összes vezetői helyére összesen 17 fő került az ÁVH központjából.

1950. február 1-gyel az addig a rendőrség szervezetébe tartozó határrendőrség feladata, állománya és eszközei beépültek a határőrség szervezetébe. Ezzel a távolsági határforgalom és a „zöldhatár" ellenőrzése egy országos hatáskörű szervezetbe került. Ez a megoldás napjainkig változatlan maradt.

A határőrség parancsnoksága 1950–1952 között összevonva a Belső Karhatalom parancsnokságával a hatóság IV. főosztályaként funkcionált. Ezen belül a két szervezet külön- külön működött, a határőrség és a karhatalom kötelékei szervezetileg alacsonyabb szinten nem érintkeztek egymással, csupán a közös parancsnokság kötötte őket össze.

Ezután 1952-ben a parancsnokságot kettéválasztották az ÁVH vezetőjének 028/1952. számú parancsával, május 15-i hatállyal. Az ÁVH Határőrség lett a IV. főosztály, a Belső Karhatalom pedig a IX. számú.

1953–1956 között ismét egységes parancsnokságot hoztak létre BM Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnoksága néven, a Belügyminisztérium alárendeltségében (01. számú belügyminiszteri parancs 1953. július 22-én a Belügyminisztérium és az ÁVH új szervezetéről), de az összevonás formális volt, az alsóbb szervezetek elkülönültek egymástól. 1956 májusától pedig ismételten és véglegesen szétváltak. A határőrség a továbbiakban a rendőrséggel történt integrálódásáig saját, önálló, a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó Parancsnokság, majd Országos Parancsnokság megnevezésű, saját vezetési szervvel rendelkezett.

VÁLTOZÁSOK AZ ÁVH ÁLLOMÁNYÁBA KERÜLÉST KÖVETŐEN

Az első évben jelentős módosulás még nem következett be. Az ÁVH vezetőjének 041. számú parancsa 1951. január 3-ával állította fel az új szervezetet. Meg kellett oldani a határrendészeti kapitányságok rendszerbe való illesztését a távolsági határforgalom ellenőrzése céljából.

Az ekkor bekövetkezett módosulások a következők voltak:

- Az ÁVH Határőrség és a Belső Karhatalom irányító parancsnokságát egységes szervezetben egyesítették, amely az ÁVH vezetőjének alárendeltségében működött.
- A korábbi határőrzászlóaljakból kilenc határőrkerületet és egy önálló zászlóaljat hoztak létre. A kerületek állományában három-négy határőrzászlóalj működött, a századok felfejlesztésével. A kerületeknél egy-négy határforgalom-ellenőrző pontot, híradó-, árkász-, valamint tartalékalegységeket hoztak létre. A déli és nyugati kerületek tartalékszázadokat kaptak, 80-90 fős létszámmal, kilenc déli század 80-100 fővel, két lövész, egy aknavető és egy géppuskás szakasszal.
- A határőrségnél híradózászlóaljat, a kerületeknél híradószázadot szerveztek.
- Az országos parancsnokság irányítása alatt árkászszázadot, a kerületeknél árkászszakaszt hoztak létre.

Az intézkedések hatására a határőrség létszáma 1951-re 22 618 főre emelkedett.[2] Ez lehetővé tette, hogy a jugoszláv viszonylatú őrsök (77 darab) állományát 36 főről 60 fősre, a nyugati viszonylatú őrsök (36) létszámát pedig 36 fősről 50-60 fősre

2 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953).* Betekintő 2009/2.

növeljék. Így délen hét, nyugaton 5,5 fő teljesített szolgálatot az államhatár egy kilométerére számolva. Fokozatosan megteremtették annak lehetőségét, hogy valamennyi őrsparancsnoki, politikai helyettesi, majd őrsparancsnok-helyettesi beosztást tiszttel, az őrs szolgálatvezetői (gazdasági) beosztását pedig hivatásos tiszthelyettessel töltsék fel. 1951 őszén bevonulás volt, és ekkor a határőrség létszámát ismételten 1000 fővel növelték. Ez az állomány 1952 februárjában jelent meg az államhatáron.

A határőrségnél évente csak egyszer történt bevonulás és leszerelés. Az állomány váltását az őrsökön hajtották végre. Így a kiképzésen lévő létszám az összlétszám 1/3-ával mindig az engedélyezett létszám fölött volt. Ez körülbelül 4000 embert jelentett. „1950 végén ebből adódóan a határőrség összlétszáma az éppen folyó kiképzés miatt 22 618 főre növekedett. Ebből azonban 1951. február 15-én leszerelt 5149 fő, tehát az állandó létszám csak 17 469 fő volt."[3]

A BM Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka 0081. számú (1954. november 16.) parancsa alapján 3000 fővel csökkent a határőrség létszáma:
- megszüntettek 14 zászlóalj-parancsnokságot;
- felszámolták az aknavető-alegységeket;
- leszervezték az összes román, szovjet, csehszlovák viszonylatú zászlóaljat.

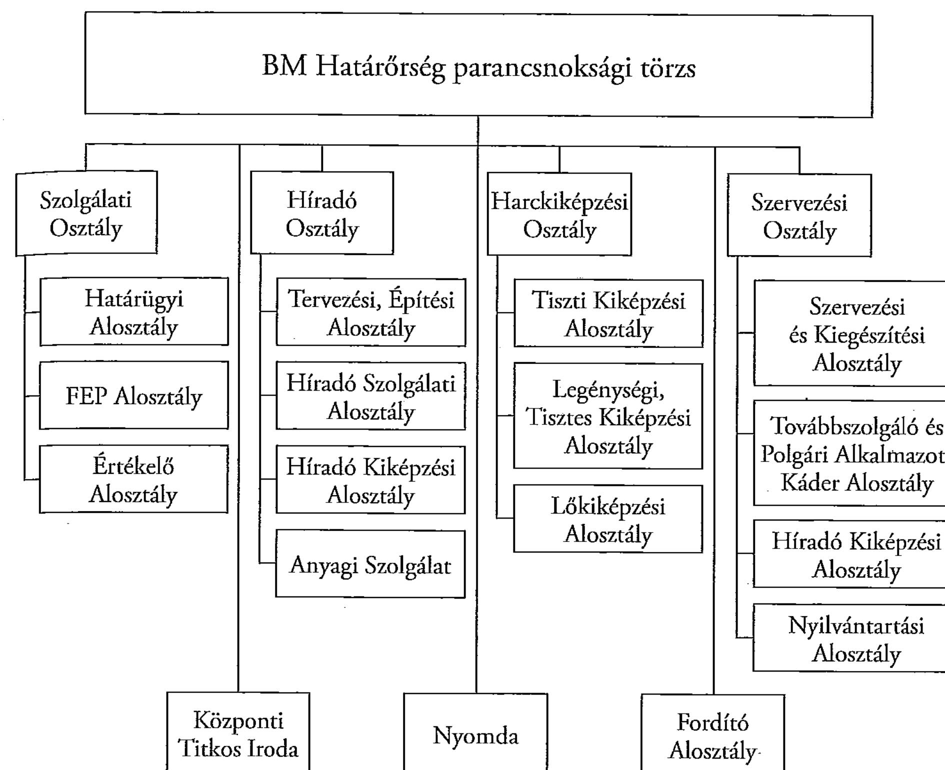
1955 átalakításait a szovjet csapatok Ausztriából történő kivonása és a Jugoszláviával fennálló feszültség fokozatos oldódása indukálta. Lényegesen változott a politikai helyzet: az osztrák államhatár vált a fő erőkifejtés irányává, és jelentős létszámot csoportosítottak át oda délről.

1956-ban többször is módosították a szervezetet, főleg az év első felében, stabilitásról szó sem lehetett. Januárban kettő kivételével (Szeged, Őriszentpéter) megszüntették a megmaradt déli és nyugati viszonylatú zászlóaljakat, amelyeket később számoltak fel. Márciusban újabb létszámcsökkenés következett be, 750 főt pedig jugoszláv irányból átcsoportosítottak az osztrák határra.

Az így kialakított rendszerben délen három kerület és egy zászlóalj, 53 őrs (50 fős) és négy forgalom-ellenőrző pont (FEP) maradt. A jóval rövidebb osztrák államhatáron négy kerület, három zászlóalj, 56 őrs (60 fős) és három FEP diszlokált. Ezekkel a változtatásokkal a határőrizet fő iránya és a legtöbb erő átkerült az osztrák államhatárra.

A határőrség létszáma 1949–1953 között több lépcsőben folyamatosan emelkedett, a csúcsot 1953-ban érte el, majd 1956-ig folyamatosan csökkent, bár kisebb mértékben, mint a honvédség állománya, és magasabb maradt az eredeti szintnél.

[3] Gáspár László: *A határőrség fejlődése 1950–1956 között.* Egyetemi doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1989, NKE Kutatókönyvtár KD 527, 151. o.

A BM Határőrség parancsnoksági törzs felépítése 1956. márciusban

Forrás: HI-0123/Szerv./73.-1956. In: Gáspár László: *A határőrség fejlődése 1950–1956 között.* Egyetemi doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, NKE Kutatókönyvtár, 1989, 204. o.

A határőrség 1945–1956 közötti szervezetéről bizonnyal elmondható, hogy állandó változások között hullámzott az országos politika ingadozása nyomán. Ez sem a stabil vezetést, sem a megalapozott szakmai munkát nem segítette elő.

A POLITIKAI SZERVEZETEK

A politikai tisztek először a „Klapka-hadrendben" szerepeltek 1949 márciusától.

A háborút követően nevelőtiszti rendszer működött, ezt váltotta fel az egész hadseregnél a politikai tiszti intézmény, amelynek bevezetését a honvédelmi miniszter 1949. február 18-án rendelte el.[4]

A nevelőtiszteket felváltó politikai tisztek már társparancsnokként tevékenykedtek a zászlóaljaknál. A parancsokat, jelentéseket közösen írták alá a parancs-

[4] Hàncs Ernő: *A politikai tiszti intézmény szervezetének létrehozása a Magyar Néphadseregben.* Hadtudományi Közlemények 32. évf. 2. szám, 1985, 372–385. o.

nokkal. Az alacsonyabb beosztású politikai tisztek nem mint társparancsnokok, hanem mint beosztottak dolgoztak, de a parancsnokok kötelesek voltak megbeszélni velük a tervezett döntéseket. Megkülönböztetésül zubbonyuk bal ujján vörös csillagos rátétet viseltek.

A pártszervezetek rendszere 1950-ben alakult ki. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége (MDP KV) 1950. február 10-i határozata alapján a zászlóaljaknál pártbizottságokat, a századoknál alapszervezeteket és az őrsökön pártcsoportokat hoztak létre. A pártbizottságok fölött a politikai csoportfőnök, illetve a politikai osztályvezetők diszponáltak.

Az ÁVH vezetőjének 1952. március 24-i 016. számú parancsával változtatásokat hajtottak végre: megtartották a társparancsnoki rendszert, jelentősen átalakították azonban a politikai szerveket. Az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokságán politikai csoportfőnökséget hoztak létre. A kerületeknél politikai osztályokat szerveztek, amelyek vezetői továbbra is társparancsnokként funkcionáltak. A politikai szervek a pártellenőrzés letéteményesei voltak.

A Minisztertanács 1952-ben a Magyar Néphadseregnél megszüntette a politikai tiszti rendszert, amelyet 1953-ban az MT 67/6/1953. számú rendeletével kiterjesztett az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom szervezetére is. Erről az ÁVH vezetőjének 014/1953. (03. 17.) számú parancsa intézkedett, a társparancsnoki rendszer megszüntetésével és az egyszemélyi parancsnoki rendszer bevezetésével.

A politikai szervek havi helyzetjelentést készítettek. Már 1949-ből találhatunk úgynevezett „hangulatjelentéseket", „Helyzetjelentés felterjesztése a hv. ala-ok [határvadász-alakulat] politikai és katonai helyzetéről" címmel. Ezek az anyagok, illetve ez a szokás majd az 1970-es évek végéig elkíséri a szervezetet – viszont információkat nyerhetünk belőle, amelyek többek között a következőket árulják el:

- „Verseny Sztálinért" néven vetélkedő zajlott 1949. december 27-én, ahol minden Sztálinról és Rákosiról szólt.
- A karácsonyi szabadság megvonása egy nappal az indulás előtt, 1949. december 22-én sokat rontott a hangulaton, a megbízhatatlan, destruáló elemek kiemelése (sic!) azonban javított a helyzeten.
- A tisztek egy része jobban szeretett volna honvédségi alakulathoz, például a harckocsizókhoz, mint a BM-hez kerülni a határőrség ÁVH-hoz helyezése alkalmával.

1950-től szerveződtek a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) szervezetei a fiatalok mozgósítására. Agitációs tevékenységet végeztek, továbbá kulturális rendezvényeket, filmvetítést és versenymozgalmakat szerveztek. Ebbe a mozgalomba igyekeztek bevonni a polgári lakosságot, különösen az elmaradott tanyasi régiókban, ahol egy egyszerű filmvetítés is nagy szó volt. Ilyen módon is próbálta a szervezet a helyi lakosság támogatását megszerezni az eredményes határőrizethez.

A lakosság határőrséget támogatni hajlandó tagjai közül Hazafias Együttműködő Csoportokat (HECS) szerveztek.

A HATÁRFORGALOM ELLENŐRZÉSE

A háborút követően, bár több százezer ember lépett át az államhatáron, ezt a népvándorlás jellegű mozgást mégsem mondhatjuk a mai értelemben vett határforgalomnak. Hadifoglyok hazatérése, menekülés, kivándorlás, kitelepítés, megszálló csapatok átutazása jelentette a fontosabb, meghatározó kategóriákat. Mindegyikhez speciális szabályok és nehézségek kapcsolódtak. A magyar–szlovák lakosságcsere alkalmával vagyontárgyak elvitele-behozatala is zajlott, különösen megnehezítve az ellenőrzést végző vámőrség, rendőrség és határőrség munkáját.

1948-ban a határforgalmat 21 határrendészeti, hét rév- és hét légi rendészeti kapitányság ellenőrizte. Ezeket 1950-ben beépítették a határőrség állományába, közvetlenül a kerületekhez és nem az akkor még funkcionáló zászlóaljakhoz. A budapesti, a dunaföldvári és a szobi kapitányságok a határőrség parancsnokához tartoztak.

1951-ben 100 000 legális határátlépés történt, 1953-ban 165 000, 1954-ben 250 000, 1955-ben több mint félmillió, 1956 első fél évében pedig a határforgalom meghaladta az egymilliót.

A HATÁRŐRZÉSI FELADATOK ELLÁTÁSA

A hivatalos statisztika szerint 1950-ben az elfogott határsértők 3,4%-a, 1951-ben 4,1%-a, 1952-ben 7%-a volt kém és ügynök. Ezek 80%-át jugoszláv viszonylatban fogták el. Az embercsempészés főbb gócpontjai Szombathely, Kőszeg, Sopron voltak. Az elfogott határsértők 10%-át gyanúsították meg embercsempész tevékenységgel. Az árucsempészés egyéb viszonylatokban folyt, leginkább a keleti és az északi államhatáron.

Az államhatárokra nehezedő jelentős nyomást mutatja a Péter Gábor altábornagy, az ÁVH akkori vezetője részére felterjesztett 1950. január havi statisztika egyetlen hónap adataival:

„Az összes határsértő száma 455 fő volt. Ebből elfogás 351 fő, 186 kifelé, 165 befelé. A környező államoktól visszakaptunk 57 magyar állampolgárt, mi 1 személyt adtunk át (egy román katonát). Az általunk januárban elfogottak között volt 41 cseh, 12 román és 4 osztrák állampolgár.

Büntetlen határsértés volt 46, ebből 43 kifelé és 3 befelé.

7 államvédelmi határőr szökött ki, 6 a kőszegi zászlóaljtól, a legtöbb határsértés az osztrák sávban történt."[5]

KISHATÁRFORGALOM, KETTŐS BIRTOKOSOK

A kettős birtokosi rendszer még az Osztrák–Magyar Monarchia időszakából öröklődött, és az első világháborút követő határvonal-kijelölésekkel jött létre. Minden viszonylatban jelentkezett: a szomszédos országokban mindkét oldalon éltek olyan gazdák, akik az államhatár másik oldalán, azaz külföldön rendelkeztek birtokokkal. Ezek művelése, az átjárás, a termények átszállítása, az adózás normál körülmények között sem bizonyult egyszerű kérdésnek. 1949 végéig annyira megromlottak hazánk kapcsolatai szomszédaival, valamint a magyar állam olyan mértékben akadályozta (a szomszédos államokkal együtt, Ausztriát kivéve) ezt a gazdasági tevékenységet, hogy az lényegében elhalt. A határátlépésekre kijelölt ellenőrzési pontokat gyakran bezárták, nagy kerülőre kényszerítve az átlépni szándékozókat. Nem adták ki időben a szükséges okmányokat. Visszatartottak terményeket, állatokat és járműveket. Személyeket esetenként hónapokig őrizetbe vettek. A sérelmek kivizsgálására, a gyors ügyintézésre nem volt lehetőség. Különösen sok birtokot foglaltak le Csehszlovákiában és Jugoszláviában, ahol a magyar nemzetiségekkel szemben jelentős korlátozásokat vezettek be. A gazdák igyekeztek menteni a menthetőt: külföldi földeiket eladták, bérbe adták, kinti rokonoknak ajándékozták.

Lényegében hasonló módon megszűnt a kishatárforgalom is. Az Ausztriával 1926. július 14-én Bécsben kötött megállapodást, amely 11.110/1926. M. E. számú rendelettel lépett életbe, a magyar kormány 1948. december 1-én felmondta, a felmondás 1949. március 1-gyel lett joghatályos.

A kettős birtokosság nagyságrendjét így érzékelteti Bencsik Péter:

„A trianoni békeszerződés határmegállapító rendelkezései által megvont határvonal sok esetben községeket vágott el a hozzájuk tartozó földbirtokoktól, sőt gyakran egyes földbirtokokat, majorokat vágott ketté. E határ által kettészelt földek, illetve a birtokos lakóhelyétől a határ által elválasztott birtokok tulajdonosait nevezték a két világháború közötti korszakban kettős birtokosoknak. A teljes elcsatolt területen 8494 magyarországi gazdának volt 113 438 katasztrális holdja, míg Magyarországon 13 988 idegen gazdának 57 434 katasztrális holdja. Összesen tehát 22 482 gazda volt érdekelve 170 872 hold erejéig a kérdésben. Ebből 2690 magyar gazdának volt birtoka Jugoszláviában (26 086 katasztrális hold),

[5] Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 1. folyószám.

míg 7122 jugoszláv állampolgár 14 506 katasztrális hold földbirtokkal rendelkezett Magyarországon"[6]

A kiépített akadályrendszer alapjaiban veszélyeztette a kettős birtokosi intézményt. A műszaki zár létesítése gyorsan, a helyi körülmények ismerete nélkül történt. Nem létesítettek kapukat a korábbi kishatárforgalmi határátlépési pontok helyén, lehetetlenné téve ezáltal a gazdák mozgását. Egy példaként a kőszegi zászlóalj jelentése[7] szerint a túloldalon, pornóapátival szemben magyar tulajdonban voltak területek, így a következők elérése vált lehetetlenné:

- 135 katasztrális hold szántóföld,
- 70 katasztrális hold erdő,
- 20 katasztrális hold szőlő,
- 5 katasztrális hold rét,
- 20 darab borpince épülete.

AZ ANYAGI HELYZET ÉS A FELSZERELÉS

Az ellátás 1950-ig lényegében katasztrofálisnak mondható. Volt olyan őrs ahol az ellenőrzés megállapítása szerint 30 emberre egyetlen mosdótál jutott. 1950–1953 között jelentős fejlesztésekre került sor, meghatározóan délen és nyugaton. Ezek eredményeként 1952-re majd' minden őrsre bevezették a villanyt. A sok átcsoportosítás miatt azonban zsúfoltak voltak a laktanyák. 1953 után a fejlesztés üteme lelassult. Az objektumok helyének kiválasztásánál harcászati szempontokat követtek, ami később sok problémát okozott. A vezetékes híradást 1950-től kezdték kiépíteni nyugaton és délen. 1951-ben 1500 kilométer távbeszélővonalat, ebből 900 kilométer hosszúságban teljesen új oszlopsort építettek ki. A vonalépítés 70%-át erdős-hegyes terepen hajtották végre.

Rendkívüli nehézséget jelentett az állomány étkeztetése, ellátása. Az élelmiszerhiány és az infláció hajtotta a csempészet növekedését és akadályozta a katonák megfelelő kiszolgálását. Rövid ideig – valószínűleg mert nem mérlegelték megfelelően a lehetséges következményeket, illetve a viszonyok annyira katasztrofálisak voltak – engedélyezték, hogy az őrsök az elkobzott élelmiszer és egyes áruk (só, dohány) bizonyos részét megtartsák. Ezt követően azonban elveszítették az ellenőrzést a folyamat felett. Hiányzott a lefoglalt anyagok vissza-ellenőrizhető nyilvántartása. Amikor a felhasználhatónál több só, dohány, zsír került az őrshöz, megkezdték azok elcserélését a lakosság körében más szükséges anyagokra, esetleg

[6] Hornyák Árpád: A kettősbirtokosság intézménye a magyar–jugoszláv határon a két világháború között. In: *Találkozások – ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből.* Pécs, Bocz, 2010, 61–73. o.

[7] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 32. sz. doboz, XIII/3. tárgykör, 2. folyószám „*Tárgy: Műszaki zár kapukról jelentés.*"

italra. Robbanásszerűen beindult az üzletelés, megszüntetésére végül központilag kellett intézkedni.

Az általános szegénységet a szervezeten belül és a megfelelő felszerelés hiányát több módon is megkísérelték ellensúlyozni. Ennek egyik változata a honvédelmi miniszter engedélye volt, amely szerint a lakosságtól minden katonai vonatkozású eszközt, ruházati cikket el lehetett venni. Durván szólva még a használt egyenruhanadrágot, lábbelit is lehúzták viselőjéről, amennyiben kincstári tulajdonról volt szó. Kulacs, csajka, derékszíj, semmi sem volt biztonságban. A fegyverekről nem is szólva. A határőrség több alkalommal egész településeket, több száz lakást és gazdasági épületet is átkutatott arra hivatkozva, hogy adatai vannak személyek illegális ott-tartózkodásáról. Egyébként ebben az időben a szervezet nyomozóhatósági jogkörökkel is rendelkezett. A rendőrség, miközben féltékenyen figyelte az illetékességi területére történő behatolást, többször is felpanaszolta ezt a tevékenységet. Véleménye szerint az akciókra csak a felszerelések utáni kutatás céljából került sor. A panasz jogossága egyébként nem is vitatható, hiszen a határvadászok illetékessége csak az államhatártól számított 200 méteres sávra terjedt ki. Ezen még az sem változtat, hogy a kutatás kezdetekor értesítették a rendőrséget, és számukra a tevékenységben részvételt biztosítottak.

A következő esetet példaként említhetjük. A 4. határvadász-zászlóalj razziát tartott Sárisáp településen 1947. december 17-én. Sárisápot lezárták, a községet egész nap csak engedéllyel lehetett elhagyni. Belső feljegyzés szerint a razzia célja katonai anyagok, fegyver, lőszer és csempészáruk felkutatása volt, „bár a 4. hv. zlj. pk. [4. határvadászzászlóalj-parancsnok] a fentiek alapján elrendelt sorozatos házkutatások megtartásával kissé túlzásba ment [...] ennek ellenére eljárását az elérendő cél érdekében – az elért eredmények alapján – indokoltnak és szükségesnek tartjuk"[8] – írja a parancsnokság I. b osztályának vezetője. A tevékenység jogalapjául az 1945. évi 3. számú Honvédségi Közlönyben közzétett 3009/1945. számú körrendeletre hivatkoztak, amely lehetővé tette honvédségi anyagok lefoglalását polgári személyektől. A zászlóaljparancsnok szerint fegyverrejtegetésről kaptak adatokat, ezért vezetett be razziát, amely reggel hattól délután kettőig tartott, és nagy felháborodást váltott ki. 1127 főt igazoltattak, két főt fegyverrejtegetésért átadtak a rendőrségnek (pisztoly, géppisztoly, lőpor). Egy fő jogtalanul tartózkodó külföldit, nyolc főt pedig jövedéki termékekkel történő visszaélés miatt. Egy 43 M magyar géppisztolyt lőszerrel, egy 7,65 mm-es Frommer-pisztolyt, egy darab kincstári írógépet és fényképezőgé-

[8] MNL HOP XIX-B-10 1948. év 13. sz. doboz IV/-4 tárgykör 001. folyószám. „Honvéd határőrség főparancsnoksága" fejrészes iratgyűjtő. *„Tárgy: Razzia megtartása Sárisáp községben a 4. hv. zlj. pság. által."* (1947. december 17.)

pet (haditudósítók részére), egy darab autóponyvát és nagyobb mennyiségű kincstári felszerelési tárgyat, kis értékű anyagokat (derékszíj, kulacs, kenyérzsák) foglaltak le. A tevékenységet ért kritikák kiemelik: „A határőrség hatáskörét a vámőrség felállításáról szóló 1924. évi XIX. törvénycikk állapítja meg [...] lakást és ezzel összefüggő zárt helyiséget nem kutathatnak át." A település lakossága túlnyomórészt bányász, „demokratikus érzelmű", fel volt háborodva. Mindenesetre az eredmény egy egész napos zászlóaljrazzia esetén meglehetősen „soványnak" mondható. Esetleg ezzel is magyarázható, hogy a felszerelésszerző akciókat leállították, arra hivatkozva, hogy a határőrség megfelelő ellátása már biztosított. Természetesen nem erősítette a lakosság és a határőrség kapcsolatát az az eljárás, amikor az ellenőrzött személyről lehúzták a lábbelit, a nadrágot, köpenyt, vagy elvették a kulacsot, csajkát.

A központi anyagi, élelmezési ellátás hiányosságai miatt szükségmegoldásokat alkalmaztak. Az őrsök a helyi földosztó bizottságoktól néhány hold földet igényeltek. Természetesen ezek megmunkálása is csökkentette a szolgálatba küldhető létszámot. Az általános hiány kiterjedt többek között a ruházatra, katonai felszerelésre, kabátra, bakancsra és ágyneműre. A határőrség a 37.694/Eln.hf. tab.-1945. számú rendeletnek megfelelően átvette a nyugatról visszatérőktől és a hadifoglyoktól a kincstári eredetű ruházatot és felszerelési tárgyat.

Könnyítésképpen kedvezményes, soron kívüli, gyakran részletre történő vásárlást szerveztek karórára, élelmiszerre, biciklire, szénre stb.

A határőrség honvédségi felszerelést és ruházatot használt. Ez egyszerűsítette a két szervezet ellátását. Bizonyos anyagok, különösen a ruházat területén, megfeleltek a honvédségnek, de nem az állandóan szabadban tartózkodó határőröknek. Az ÁVH-hoz kerülést követően bevezették a zöld színű sapkaszegélyt, parolint, váll-lapot. 1952-től szovjet minta alapján áttértek a Szuvorov-váll-lap alkalmazására. A zöld hajtókás „honvéd határvadász" megnevezés „államvédelmi határőr" megszólításra változott.

A gyors létszámnövekedést nem tudta a ruházati ellátás követni. Ezért sok anyagot nem selejteztek le, hanem tovább viselték. A gyenge minőségű ruházat, például a gumicsizma, hamar tönkrement, hiány volt belőle.

A SZEB kezdetben fegyverzetnek csak puskát engedélyezett. A csempészek, fegyveres bandák sorozatlövő fegyverekkel és kézigránátokkal is rendelkeztek, ezekkel jártak át az államhatáron, és nem haboztak alkalmazni azokat.

A határőrség fegyverzete megegyezett a honvédség gyalogsági fegyverzetével, és az 1950-es szervezeti fejlesztéssel erősödött: 48 M 7,62 mm-es karabély, PPS-(dobtáras) géppisztoly, golyószóró, Maxim-géppuska állt rendelkezésre. 1956-ig a járőr felszereléséhez tartozott a 42 M kézigránát (2 darab). A járőrök vegyes fegyverzettel mentek szolgálatba, a parancsnok géppisztollyal, a járőrtárs karabéllyal, szuronnyal. Nyugaton és délen esetenként rajfegyverrel erősítették meg a járőrt.

Az éjszakai szolgálatban világító pisztolyt használtak. Egyes magasfigyelőket fényszóróval láttak el.

A szolgálati állatok folyamatosan fontos szerepet játszottak a határőrség tevékenységében. Az 1940-es évek végén 50-60 szolgálati kutyával rendelkeztek, ez a szám az igényeknek nem felelt meg. 1950-ben már 750 állt szolgálatban. 1951-ben kutyakiképző iskolát alapítottak Alagon, majd az elköltözött Berettyóújfalura, onnan Kiskunhalasra. Az évi szükséglet 120-150 kiképzett kutya volt.

1949 elején 688 ló szerepelt az állományban, az 1950-es szervezésben már 767 katonai hátas- és 821 vonathámos lóval rendelkeztek. 1953-ig a lovakat honvédségi lópótló telepről kapták, 1953 után Kiskunhalason, a korábbi lovasrendőr-iskola helyén alakult határőr lovasiskola.

AZ OPERATÍV, FELDERÍTŐMUNKA

A határőrség 1945-ös alapításától kezdve folytatott fedett információgyűjtést működése elősegítése céljából. 1950-től ilyen irányú tevékenysége fellendült, létszámban emelkedett. Ezt a munkát alapvetően a határrendőrségtől átkerült személyek végezték, akiknek szakfelkészültsége erre alkalmasabbnak bizonyult. Az adatgyűjtéshez hálózatot működtettek. Külső felderítés folyt Jugoszlávia és Ausztria irányába 15 kilométeres mélységig. Az ország belsejében is ugyanilyen mélységig dolgoztak. Fő cél az információk beszerzése lett. 1953-ban a felderítőállomány szervezetszerűen, 225 beosztással rendelkezett, amelyből 31 munkakör nem volt betöltve. 1950-től jelentősen képezték az állományt.

A határőrizet sajátosságai az első években

VISZONY A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOKKAL

A háborút követően a kapcsolat a szomszédos államokkal rossz, sőt inkább egyes esetekben ellenséges volt. Mint a háborúból vesztesen kikerülő országnak, amely ráadásul még katonai megszállás alatt áll és a békekötés feltételeit várja, vezetésének lényegében semmiféle mozgástere sem volt. Eszközök hiányában az államhatáron bekövetkezett eseteket, határrendsértéseket, esetleg provokációkat nem tudták normális, kétoldalú módon rendezni. A másik fél, ha akart, megjelent a helyszínen tisztázni a problémát, ha azonban ő követett el valamit, akkor nem vett tudomást a tárgyalásra vonatkozó meghívásról. Csehszlovák, román és jugoszláv viszonylatban megkezdték a német és magyar ajkú lakosság elüldözését, tovább növelve a feszültséget. Sok volt a hivatalos személyek által szolgálatban elkövetett határsértés, határon átnyúló fegyverhasználat vagy személyek üldözése magyar területen. Akadályozták a kettős birtokosok mozgását. Eltitkolták a külföldön előállított magyar személyekkel kapcsolatos információkat. A kétoldalú megbeszéléseken általában hatásköri problémákra hivatkozva elutasították a magyar fél kéréseit. Nem meglepő módon viszont azonnal rugalmassá és készségessé váltak, ha az általunk fizetendő háborús jóvátétel fogadásáról, ehhez kapcsolódóan átkelőhely megnyitásáról, vonatok beléptetéséről volt szó. Nem kaptak tájékoztatást vagy nem időben a jogszabályok életbeléptetéséről, új okmányok bevezetéséről, általuk az államhatár őrizetében foganatosított rendszabályokról. Ez utóbbiakat úgy kellett kikövetkeztetni a túloldali szervek magatartásából. 1948-tól különösen problémássá lett a jugoszláv államhatár, miután az országot ellenséggé nyilvánította a politika, és megkezdődött a határőrség erőinek idecsoportosítása. Ugyanebben az évben vette kezdetét az aknamezők (műszaki akadályok) telepítése nyugaton és délen, a látást zavaró növényzet, valamint az épületek letarolása ötvenméteres sávban az osztrák és jugoszláv szakaszon.

Különösen rontotta a Jugoszláviával való kapcsolatot két magyar rendőr eltűnése. Az 1949. szeptember 15-én bekövetkezett esetet a magyar hatóságok a jugoszláv szervek által elkövetett emberrablásnak minősítették. Az Orfalunál szolgálatot teljesítő két magyar rendőr a határ melletti manőverúton ment hazafelé, miután az átkelőhelyen voltak egy megbeszélésen, majd eltűntek. A magyarok helyszíni szemlét tartottak: a műszaki záron kifelé vezető nyomokat találtak, amik erőszakos elvitelre utaltak. Ekkor már drótakadály volt az államhatáron. Megtalálták a testek átemelésének és vonszolásának nyomait, az egyik rendőr levéltárcáját és egy véres zsebkendőt. A közös kivizsgálásra vonatkozó meghívót a jugoszláv fél először nem vette át, majd késve érkeztek és tagadták, hogy tudnának az esetről. A magyar területre, a helyszínre nem voltak hajlandók átjönni, a jugoszláv oldalon a helyszínre a magyar felet nem engedték be, holott ezek szokványos megoldások közös kivizsgálás esetén. Mindkét bizottság külön fogalmazott meg jegyzőkönyvet, mert nem tudtak megegyezni. A jugoszlávok csupán a személyek keresését ígérték meg. Az országos parancsnokság a Külügyminisztériumhoz fordult a szükséges lépések megtétele érdekében. Az eset levéltári dossziéját olvasva, az ügy még zavarosabb és a valódi események még nehezebben kibogozhatók. Szeptember 26-án estéről található egy kézzel, ceruzával írt táviratot „...f. hó 25-én 12,30-kor kiadott távmondati pcs-át [parancsát] végrehajtani nem tudom, mert a rendőr hatóság a 2 rendőr kihallgatását nyomozó közegemnek nem engedélyezte, az elől mereven elzárkózott."[9] Tehát végül a rendőrök előkerültek, de hogy mikor és miként, azt az anyagból nem tudjuk meg. A határőrségi kivizsgálást, az érintettek kikérdezését éppen a magyar rendőrség akadályozta meg.

[9] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 26. sz. doboz, IV-15. tárgykör, 13. folyószám. *„Tárgy: Jugoszlávok által elkövetett erőszakos emberrablás."* (1949. szeptember 15.)

Ezt a zavaros ügyet használta fel a határőrség parancsnoksága, hogy újraszabályozza a határesemények kivizsgálásának rendszerét jugoszláv viszonylatban. Megtiltották az úgynevezett közös kivizsgálásokat, vagyis a bekövetkezett események kétoldalú mérlegelését, ami pedig a realitás alapfeltétele lett volna. Az anyagban tájékoztatják a zászlóaljak parancsnokait, hogy a határesemények kivizsgálására vonatkozó eddigi szabályozások érvényüket vesztik. Újraszabályozzák a határesemények esetén teendő eljárást. Felmondják a frissen aláírt szabadkai megállapodást, pedig azt két hónappal korábban, 1949. augusztus 3-án kötötték meg. Tanulságos az anyag fogalmazása: „A jugo. [jugoszláv] viszonylatú hőrség-eknél [határőrségeknél] a fenti rendelettel szabályozott közös kivizsgálások foganatosítását azonnali hatállyal beszüntetem. Megtiltom, hogy határsértés esetén a jugo. hőr. [határőr] szervekkel a közös kivizsgálás lefolytatása céljából az érintkezést felvegyék. [...] a Magyar Népköztársaság kormánya az 1949. augusztus 3-án Szabadkán kötött egyezmény alól ily módon felmentve érzi magát és magára nézve nem tartja kötelezővé."[10] A szabadkai megállapodás egy, a dossziéban szereplő, kézzel írt feljegyzés szerint november 4-én hatályát vesztette.

A SZOLGÁLAT MEGSZERVEZÉSE

A határőrség infrastruktúrájának létrehozása, az őrs- és századlaktanyák kiépítése 1945 elején elkezdődött, igazodva az akkori viszonyokhoz, és már röviddel később, az 1950-es évek igényeinek sem felelt meg.

Egy határportyázó századhoz három–kilenc határportyázó őrs tartozott. Az őrsök határszakasza 14-15 kilométeres volt, létszámuk kezdetben 15-20 fő között mozgott. Az őrsöket körben az ország határán egyenletesen osztották el, lényeges erőösszpontosítás 1948 végéig nem történt. Tartalékalegységek a mélységben nem léteztek. A kis létszám miatt járőröket csak korlátozottan tudtak alkalmazni. A szabadság, a pihenőnap, az ügyeletes szolgálat, a szakács és az őrsparancsnok jelentősen csökkentette a kiküldhető létszámot. A határőrség ellenőrizte a kishatárforgalmat, amely a határ két oldalán a kettős birtokosok átlépését biztosította a kijelölt határátlépési pontokon. Ez naponta helyhez kötött, álló járőrök alkalmazását kívánta, tovább csökkentve a portyázás, a tényleges határellenőrzés lehetőségét.

Nem állt rendelkezésre elegendő őrsobjektum, kiépítésük egészen 1950–1953-ig elhúzódott. Ideiglenes megoldásként tanyákat, kocsmákat, iskolákat vettek igénybe. Ezek gyakran nem megfelelő helyen álltak, nem biztosították az állomány elhelyezését, a közösségi helyiségeket, a főzést és fürdést, a fegyverek

[10] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 26. sz. doboz, IV-15. tárgykör, 048. folyószám. „Honvédelmi Miniszter" fejrészes iratgyűjtő. „*Tárgy: Szabadkai 1949. VIII. 3-i megállapodás felmondása.*"

és a lőszer tárolását, a szükséges ügyeleti szobákat. A katonák gyakran egyetlen szobában, zsúfolt körülmények között aludtak. Mivel kezdetben nem rendelkeztek gépkocsival és lovakkal, lovas kocsival is csak korlátozottan, igyekeztek az objektumokat az államhatár közelében elhelyezni a gyors reagálási lehetőség érdekében. Így sok őrshöz még kiépített földút sem vezetett, nem volt villany és telefon-összeköttetés. A sáros földutakon gyakran kilométereket kellett gyalogolni a köves útig, onnan lovas kocsival menni a legközelebbi fürdőbe, majd vissza. Talán ezért is volt az első években a folyókban olyan sok halálos baleset fürdés közben.

A szolgálatellátás alapja a többfős, két-három fős járőrszolgálat volt. Az álló (figyelő, okmányellenőrző, útellenőrző) és portyázó járőrök rendszere először a kis létszám miatt csak közvetlenül az államhatár mellett a határvadászoknak engedélyezett 200 méteres mélységre szorítkozott. Az úgynevezett hosszú portyák 12-16 órán keresztül tartottak, szolgálati lap alapján, amelyre részletesen felírták a járőr menetvonalát, a kijelölt figyelési pontokat és az azokon eltöltendő időt, valamint az engedélyezett pihenések helyét és hosszát. A katonák meghatározott épületekben, fészerekben, istállókban, elhagyott tanyákon felváltva pihenhettek. Ezekkel a megoldásokkal ellensúlyozták az alacsony létszám és a nagy távolságok hatásait. A többvonalas, nagyobb mélységű ellenőrzés fokozatosan az 1950-es évek elejére valósult meg. Az államhatár műszaki megerősítése átalakította a járőrszolgálat rendszerét. A magasfigyelőkben megjelentek a világosodástól sötétedésig tevékenykedő figyelő járőrök. A műszaki zár valamint a mellette létrehozott nyomsáv megkövetelte a napi többszöri nappali és esetenként az éjszakai ellenőrzést, a bekövetkezett aknarobbanások és jelzőtöltény-működések lehetőleg gyors kivizsgálását. Megkezdődött a riadó-, záró-, kutató- és üldözőcsoportok alkalmazása. Az államhatártól távolabbi, valamint az erdős területeket lovas portyázó járőrökkel vizsgálták át.

A határőrség összlétszámában ugyan szerepelt, de a határőrizeti tevékenységből kiesett az úgynevezett vasútbiztosító zászlóalj állománya. A közbiztonság színvonalát jelzi, hogy 1945–1947-ben minden áruszállító vonatot és a rakodópályaudvarokat fegyveres erővel kellett őrizni, és ez képezte a zászlóalj feladatát. Ellenkező esetben kifosztották a vagonokat, különösen, ha élelmiszert vagy ritka iparcikkeket szállítottak. A levéltári anyagok több, a vonatokon, illetve a pályaudvarokon bekövetkezett, határvadászok és fosztogatók közötti fegyveres összecsapásról szóló jelentést tartalmaznak. 1949 márciusában a belső biztonsági helyzet konszolidálódásával szüntették meg a vasútbiztosító zászlóaljat, átalakítva központi kiképzőzászlóaljnak. Ilyen körülmények között természetesen az 5000 fő nem volt elég az államhatár biztonságos őrizetére, valamint arra, hogy az állampolitikai vezetésének elvárásait teljesítse. 1950-ig több lépcsőben átszervezték és megerősítették a határőrséget.

HAZATÉRÉS KÜLFÖLDRŐL

Speciális, de igen nehéz feladatot jelentett a nyugatról, a francia–amerikai–angol megszállási zónából hazatérő volt hadifoglyok, menekültek ellenőrzése. Nem csupán a nagy számok okoztak problémát. A vasúton, vízi úton hajókkal érkezők közül szerette volna a politikai vezetés kiszűrni a körözött személyeket, háborús bűnösöket. Sokuknál voltak kincstári tulajdonú felszerelések, értékek, mint például gépkocsik, lovak, valuta, arany, amelyekre a nehéz gazdasági körülmények között a kormány igényt tartott. Az érkezők Komáromban ellenőrző táborba kerültek, ott látták el őket okmányokkal és onnan bocsátották őket haza. Az államhatáron a határőrség és a vámszervek ellenőrizték a behozott ingóságokat, illetve kísérték a vasúti-közúti szállítmányokat Komáromba. Az okmányok elkészítése, a lefoglalt javak őrzése és a személyek kísérése jelentős energiákat kötött le.

A Belügyminisztérium Határ-, Folyam- és Légirendészet SZEB-nek küldött 1947. szeptember 5-i jelentése[11] szerint 1945. március 10. és 1947. szeptember 1. között nyugatról, négy helyről 300 839 fő tért haza:

- amerikai zónából 240 906 fő,
- angol zónából 37 393 fő,
- francia zónából 20 809 fő,
- egyéb helyről 1731 fő,
- a hazajöttek közül megszökött 1179 fő.

A SZOVJET MEGSZÁLLÁS

A szovjet katonai jelenlét a háborús viszonyok közötti rendteremtésben jelentős segítséget nyújtott, ugyanakkor számtalan gondot is okozott. Ezek a problémák érdekes módon tűnnek ki az ekkor a határvadász-alegységek által felterjesztett jelentésekből. A fegyverszüneti megállapodás értelmében a szövetséges katonaság szabadon mozoghatott az ország területén. A magyar hatóságok kötelesek voltak számukra mindenben segítséget nyújtani, személyeket kívánságukra elfogni és azokat részükre átadni. A SZEB hozzájárulása kellett minden belbiztonsági intézkedéshez, a magasabb beosztásokba történő kinevezésekhez, továbbá átszervezésekhez és szakmai akciókhoz. A szovjet ügyészség nyomozást rendelhetett el magyar állampolgárokkal szemben, nyomozó hatóságot jelölhetett ki erre a célra, ügyeket vehetett el a rendőrségtől és azokat a határőrségre szignálhatta, illetve fordítva. A szovjet katonai bíróságok magyar állampolgárokkal szemben is eljártak. A szovjet alakulatok és szállítmányok ellenőrzésére a határőrségnek nem volt engedélye.

[11] MNL HOP XIX-B-10 1947. év 8. sz. doboz 0541 folyószám. *„Tárgy: Jelentés a hazahozatali szervek által 1945. IX. 10. – 1947. IX. 1. között lebonyolított forgalomról."*

A megszálló hatalmak képviselőinek és az újjáalakuló hatóságok tagjainak együttműködése sem nyugodott egyenlő alapokon. A vitás szituációkat csak közös magyar–szovjet járőrözéssel lehetett megakadályozni. A katonai megszállás idején természetesen kizárólag szovjet irányítás alatt működhetett együttes tevékenység. Természetesen, ahogy távolodtunk időben a háborútól, egyre szervezettebb lett a kapcsolat és javult a kontroll a viszonyok fölött. A külföldi katonaság sok esetben különleges jogokat vindikált magának: gyakran semmibe vették az újonnan felállt határőrizeti, rendvédelmi szerveket. Technikai értelemben megtehették, hiszen jelentős tömegben, fegyveresen mozogtak. Saját parancsnokságaik esetenként elveszítették az ellenőrzést fölöttük, különösen menet közben, a vasúti és közúti szállítások idején. Senki sem tudta, az adott pillanatban hol tartózkodnak, milyen alegységről van szó és az hova tart, probléma esetén kihez lehet fordulni. A háború befejeztével megkezdődtek a hazaszállítások, és a túléléstől megrészegedett alakulatok egy részén eluralkodott a „nekünk minden lehet" hangulat. Tudunk esetről, amikor a fosztogatást megakadályozni szándékozó határvadászt a város területén, az utcán agyonlőtték. Vasúti szerelvényeiket, gépjárműveiket kivonták az ellenőrzés alól. Idegeneket szállítottak magukkal (feltehetően anyagi ellenszolgáltatás ellenében), akiket szintén nem engedtek ellenőrizni. A szolgálati érdekből országok között ingázó, Bécs–Budapest között gyakran utazó személyeknek lehetőségük nyílt jelentős értékeket kockázat nélkül csempészni, amely tevékenység valóságos iparággá fejlődött.

Hogy a határvadászok mennyire nem mertek eljárni szovjet személyekkel szemben, szemlélteti egy Olmódról felküldött jelentés.[12] 1949. január 24-én egy határvadász járőr feltartóztatott egy öttonnás, ponyvás tehergépkocsit. Három szovjet tiszti egyenruhás, géppisztollyal felszerelt személy ült benne, akik orosz nyelvű okmányokkal igazolták magukat. A gépkocsi átkutatását megakadályozták. Továbbinduláskor a járművel az út menti vizesárokba csúsztak, és a helyszínt nem tudták elhagyni. A járőr erősítésért ment az egy kilométerre lévő őrsre, látva, hogy a kocsi nem tud továbbmenni, valamint azért, mert az erőviszonyok számára kedvezőtlenek voltak. Mikorra a segítséggel visszaérkezett, a személyek csomagjaikat hátrahagyva már elmenekültek, valószínűleg osztrák területre. A kocsiban hátramaradt magyar iratok vizsgálatából kiderült, hogy illegálisan kitelepülni akarók éltek vissza a szovjet fedéssel, a gépjármű rakterében 10-20 fő lehetett. Megelőzően már több esetben is észlelték a határőrök a terepen olyan szovjet jelzésű gépkocsik forgalmát, amelyeknek feltételezhetően hasonló volt a céljuk. A közbiztonsági helyzet még négy évvel a háború után is igen gyenge lábakon állt, amennyiben idegen egyenruhában, felfegyverkezve mozoghattak személyek az országban.

[12] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-7. tárgykör, 01. folyószám. „Honvéd határőrség főparancsnoksága" iratgyűjtő. *„Tárgy: Olmód-i határszakaszon elfogott gk. átadása tbn."*

AZ IDEGENRENDÉSZETI HELYZET

A határőrség számára az egyik legnagyobb gondot az idegenrendészeti helyzet jelentette, amely 1949-ig csak lassan javult. A szervezet a rendőrség és a Belügyminisztérium egyik főosztálya (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság, KEOKH) mellett idegenrendészeti hatóságként funkcionált. Részt vett személyek ellenőrzésében, azoknak az ország területére történő beléptetésében, az elfogottak őrizetében és a kitoloncolásban. Problémásnak bizonyult a magyar állampolgárság meghatározása, és így az eljárás bizonyos személyi kategóriákkal szemben. A háborút követően három ország, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia a területén élő magyar és német (szász) lakosok közül sokat már nem ismert el saját állampolgárnak, üldözték őket. A volt hadifoglyoknak, elmenekülteknek nem engedélyezték a hazatérést. A magyar álláspont szerint viszont ezek a személyek a szomszédos országok állampolgárainak minősültek.

Megkezdődött Magyarországról is a német nemzetiségűek kitelepítése. Családok szakadtak szét; jelentős vagyon, házak, földek maradtak itt. A kitelepítettek közül sokan szöktek vissza Magyarországra. A német lakosság Romániából és Jugoszláviából nyugatra, Ausztriába tartott, ugyanakkor osztrák területről hazafelé is jöttek hozzánk, illetve Erdélybe és a Bánátba. Teljesnek mondható volt a zűrzavar.

Keletről nyugatra menekült a háborút túlélt zsidó lakosság, hogy Izraelben találjon új otthonra. Gyakran minden okmány nélkül, csoportosan próbáltak több államhatáron is átjutni.

1946. február 27-én lakosságcsere-szerződést írtunk alá Csehszlovákiával. Ennek alapján a magyarországi szlovák lakosság önként, javaival együtt elhagyhatta az országot. A csehszlovák kormány erős propagandát folytatott körükben az őshazába történő visszatérés érdekében. Magyarországról 95 421 szlovák származású jelentkezett kitelepülésre, majd 73 273 fő települt át ténylegesen. Akik csalódtak a kinti viszonyokban, azok akkor már illegálisan próbáltak visszajutni, hiszen az átköltözéssel elveszítették magyar állampolgárságukat. A kitelepülők államhatáron történő kiléptetése a vámmal és a határrendőrséggel közösen történt, esetenként ideiglenesen megnyitott átkelőhelyeken és rengeteg gondot okozva. A távozók vittek magukkal mindent, amit lehetett: az élő állattól a konyhai felszerelésig. Megbecsülték az egy főre jutó bemutatott holmik értékét. Az eljárás bőven adhatott okot vitára, nem csak a kivándorlók és a hivatalos szervek között. Gyakran a határvadászok és a vámőrség képviselői is vitába keveredtek egymással. Szlovákiából 68 407 fő magyar származású települt át. Az ő esetükben a magyar álláspont az volt, hogy lehetőleg ne csehszlovák valutát, hanem egyéb anyagi javakat hozzanak magukkal, a meghatározott értékkeretet csoportos kilépésnél átszámolták az adott létszámra. Ez sem könnyítette meg azonban a hivatalos szervek munkáját.

Csehszlovákiában az 1945. évi 88. számú elnöki rendelet egyéves kötelező munkaszolgálatot vezetett be, amelyet a Szlovákiában egy tömbben élő magyar lakosságnak az ország más részeibe, többek között a Szudéta-vidékre történő áttelepítésére használtak fel. Az intézkedés és a katonai erővel történő végrehajtás deportálás jellegű módszere menekülthullámot eszkalált Magyarország irányába. Az események 1946 novemberétől 1947 közepéig tartottak. A határőrséget jelentős mértékben lekötötték az ekkor bekövetkezett határprovokációk, fegyverhasználatok. A menekültekről meghallgatási jegyzőkönyvet készítettek, valamint jegyzéket a magukkal hozott vagyontárgyakról, majd egyszeri anyagi támogatásban részesültek, amelyet részben szintén a határőrség fizetett ki.

A személyek ellenőrzésénél gyakran okozott gondot az elfogadható okmányok kérdése. Alapvetően a háború előtt és alatt kiadott dokumentumokat lehetett figyelembe venni, ezek voltak ugyanis túlnyomórészt használatban. A csehek a németek által, még a megszállás idején kiadott, a szlovákok és horvátok az egykori fasiszta kormány által forgalomba hozott papírokat használták. A szomszédoknál a háború után érvénybe léptetett új okmányokról gyakran nem rendelkeztünk információkkal az együttműködés hiánya miatt: csak akkor szereztünk róluk először tudomást, amikor az ellenőrzés során felbukkantak. A szövetséges hatalmak több százezer volt hadifoglyot, menekültet bocsátottak el az őrizetből. Ellátták őket igazolással, úti okmányokkal. Ezeket viszont a román és jugoszláv hatóságok csak korlátozottan fogadták el a hozzájuk történő beutazásra. Magyar, illetve szász származás esetén már megtagadták az állampolgárság elismerését, hiába származott az illető az adott területről, és élt a családja még mindig ott. Megjelentek a cirillbetűs okmányok, amelyeket kezdetben senki sem tudott elolvasni, ezért minden szélhámosnak, katonaszökevénynek és banditának védelmet nyújtottak. Senki se mert eljárni ilyen dokumentumok esetén felmutatójával szemben. Elegendő volt az embercsempészeknek egy orosz rendszámot feltenni a tehergépkocsira, hogy a magyar szerveket kijátszszák. Arra természetesen fokozottan vigyázniuk kellett, hogy ne szaladjanak bele egy szovjet ellenőrző pontba.

A MAGYAR ÁLLAMPOLGÁRSÁG KÉRDÉSE

Ki számított magyar állampolgárnak a háborút követően?

Nem utolsó kérdés, meghatározó választóvonal, ha idegenrendészeti feladatokba kívánunk kezdeni. Lehetséges, hogy ebben az időben a hatóságok néha ezt a kérdést sem tudták megválaszolni?

A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH), mint a Belügyminisztérium legfelsőbb idegenrendészeti szerve, ebben az évben két körrendeletet adott ki ezen a területen.[13] Egyiket a belügyminiszter, a másikat távollétében az államtitkár írta alá. Lehetséges, hogy ez az első anyag részben hibásra, végrehajthatatlanra sikerült, így lett szükséges a második szabályozás.

Az első, az 194/38. eln. 1947.IV/4.b körrendelet így fogalmazott az állampolgársággal kapcsolatban:

„A felszabadulás időpontjától kezdődően a környező államok lakosságának (főleg Románia felől) egyre fokozódó beszivárgása indult meg, ami 1947 folyamán, főleg gazdasági okok következtében már olyan mértéket öltött, hogy a további illegális határátlépések erélyes és hathatós elhárítása vált szükségessé." Tehát kedvezőnek ítélték volna, legalábbis gazdasági szempontokból, ha a környező területekről sem magyarok, sem mások nem jönnének be az országba. Ezzel szemben a hatósági személyek az újra külföldön élő magyar nemzetiségűeket gyakran magyar állampolgárként kezelték. Ez nem helytálló, mondja ki a körlevél: aki az államhatár túloldalán él, „az a »bécsi döntés«-nek a Fegyverszüneti Egyezménnyel történt megsemmisítése folytán magyar állampolgárságát elvesztette, és régi külföldi állampolgárságát nyerte vissza". Ennek ellenére némelyik szomszéd ezt nem teljesen így gondolta.

Ugyanakkor „mindazon személyek, akik az úgynevezett »bécsi döntés«-sel átcsatolt területrészekről származnak, és a felszabadulás előtt vagy a Fegyverszüneti Egyezmény kihirdetése időpontjától (1945. évi március 17.) 1945. július hó 21-ig terjedő időpontban érkeztek az ország területére, s az óta megszakítás nélkül mind a mai napig Magyarországnak az 1937. évi december hó 31-én fennállott határain belül laknak, az 5070/1945. M. E. számú rendelet értelmében további rendelkezésig a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá esnek. Az a személy, aki az erre vonatkozó, a Belügyminisztérium Állampolgársági Ügyosztálya által kiállított »Igazolvány«-t bemutatja, magyar állampolgárként kezelendő, és a külföldiek nyilvántartásából törlendő."

A 1945–1946-os években érkezetteknél egyéni elbírálás szerint volt szükséges dönteni: „Figyelembe venni az esetleges közeli családi kapcsolatot, magyar nővel kötött házasságot, igazoltan magyar katonai alakulatban teljesített szolgálatot és hadifogságot." Számított, előnyt jelentett a speciális szakképzettség.

„A 194/38.eln.1947.IV/4.b számú rendelet hatálybalépésétől – 1947. március hó 28-tól – kezdődően illegálisan úti okmány nélkül az ország területére belépő külföldi állampolgár részére bármilyen indokra is hivatkozik (állampolgárságról való lemondás, szökés stb.) – a rendeletben hivatkozott kivételtől eltekintve – tartózkodás nem engedélyezhető. [...] Az ily módon belépett külföldi állampolgárt

[13] MNL HOP XIX-B-10 1947. év 5. számú. doboz 0349. folyószám. *„Tárgy: Romániából jogtalanul belépő személyekkel szemben követendő eljárás módosítása."*

a legrövidebb időn belül, lehetőleg a belépés útvonalán, a honvéd határőrizeti szervekkel karöltve, rövidúton kell az országból eltávolítani."

Ebből az utóbbi bekezdésben szereplő megfogalmazásból hátráltak ki a következő rendelettel, mert az előző szerint minden magyar nemzetiségű személyt vissza kellett volna toloncolni.

Kiadták a 194/51. eln. 1947. IV/4.b számú körrendeletet: *„Tárgy: Romániából jogtalanul belépő személyekkel szemben követendő eljárás módosítása"*, amely szólt „valamennyi Vármegyei Felügyeleti Körzet Szemlélőjének, Városi és Járási Kapitányság Vezetőjének". Az új megfogalmazás szerint: „Az 1947. évi augusztus hó 1-én kiadott 194/38. eln. 1947. IV/4.b sz. körrendeletemet olyképpen módosítom, hogy az illegálisan, úti okmány nélkül Magyarország területére érkezett magyar nemzetiségű (főleg észak-erdélyi) román állampolgárok részére – további újabb rendelkezésemig – véghatározatilag 30 napi tartózkodás engedélyezhető.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok ellen tiltott határátlépés miatt folyamatba tett kiutasítási eljárást fel kell függeszteni és előterjesztett kérelem esetén 30-napi tartózkodást engedélyezni.

Hasonlóképpen, a jogtalan határátlépés miatt őrizetben lévő és toloncolási eljárás alatt álló magyar nemzetiségű román állampolgárokat az őrizetből el kell bocsátani és részükre fenti módon 30-napi tartózkodást engedélyezni [...] 1947. 08. 19. miniszter helyett államtitkár."

A körrendeletet természetesen megküldték a határőrségnek, miheztartás végett.

Ha a tartózkodásra vonatkozó kérelmet elutasították: „az ország területének elhagyására méltányos határidőt (15, esetleg 30 nap) kell engedélyezni [...] Az elutasító véghatározat ellen a külföldi állampolgár fellebbezéssel élhet, melyet a vonatkozó ügyiratokkal együtt a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatósághoz kell felterjeszteni."

Másodfokú döntést mindig a KEOKH hozott, és az érintett addig az országból nem volt eltávolítható. Ez alapvetően korrekt védelmet biztosított.

„Az a külföldi állampolgár pedig, aki korábban, még 1945, vagy 1946 év folyamán érkezett illegálisan, úti okmány nélkül az ország területére, de jelentkezési kötelezettségének ez ideig nem tett eleget, tartózkodási engedélyt nem kaphat és kiutasítandó. [...] Rajk László sk. Belügyminiszter."

Aknamezők alkalmazása a határőrség tevékenységében

Magyarországon 1949-től megszakítással egészen 1970-ig alkalmaztak az államhatáron kiépített műszaki zárnál aknamezőt, telepített aknákat az áthaladás megakadályozása céljából. A határőrség vezetése lényegében soha nem törekedett

robbanó műszaki zárak létesítésére, ezt az ország politikai vezetése erőltette, döntötte el. A szakmai vezetés, a határőrség parancsnoksága kezdeményezte az államhatár műszaki megerősítését, de nem gondolkodott aknák alkalmazásában.

Magát az aknamezőt, az ahhoz kapcsolódó munkálatokat, a politikai kérdéseket, telepítést és megszüntetést, majd az 1957-es újratelepítést széles körű irodalom dolgozza fel.[14]

Mivel a határőrség a háborút követően folyamatosan létszámhiánnyal küzdött a ráterhelt feladatok nagysága miatt, és mivel az eredetileg 20 000 fősre tervezett honvédség egynegyedét tette csak ki állománya, maga a vezetés is az államhatár műszaki megerősítésében gondolkodott. Ez a magasfigyelők létesítését, az ehhez kapcsolódó vezetékes telefonhálózat kiépítését, az államhatárt keresztező földutak torlaszokkal és árkokkal történő lezárását, valamint az államhatártól számított 50-100 méteres területsávban a látást zavaró növényzet letarolását, továbbá hidak és járőrutak kiépítését foglalta magába. A határvadász-zászlóaljaktól bekért javaslatok egyike tartalmaz drótkerítés létesítésére vonatkozó felvetést, de azt az országos vezetés akkor még elvetette, kétségbe vonva hatékonyságát. A Jugoszláviával és Ausztriával megromlott viszony, a politika szélsőséges követelményei vezettek 1949 folyamán a drótakadályok és az aknazár építésének megkezdéséhez.

„1949 nyaráig 227,5 kilométer kettős drótkerítést és 194,55 kilométer egyes drótkerítést építettek meg. Ezt később, összesen 942 559 folyóméter hosszúságban, aknazárral egészítették ki, 3 572 139 folyóméteren 49 M gyalogsági taposóaknák, 343 752 folyóméteren pedig 49 M érintőaknák felhasználásával; 26 658 folyóméteren vegyes aknamezőt telepítettek, összesen mintegy 2 000 000 aknát. 1949-től 1955 végéig folyamatos volt az aknásítás és az aknasűrűség növelése, mert a 49 M taposóaknákat – amelyek élettartama csak 1-2 év volt – 1952-től cserélni kellett. 1949-ben az aknamezőket a drótakadályok közé telepítették, ám ez nem vált be, ezért 1952-től a különösen »veszélyeztetett« szakaszokat többsoros aknamezővel látták el."[15]

Az elsőnek megépített drótkerítés hamarosan a műszaki zár államhatár felőli külső tagja lett. A kerítés mellett az ország belseje felé húzódott a 24 méter széles aknamező, mellette a 10 méter széles nyomsáv, majd egy 10 méter széles, a látást zavaró növényzettől megtisztított területsáv. Az egész rendszer méreteit a műszaki leírás 50 méter szélességben határozta meg. A nyomsáv és az aknamező között egy figyelmeztető drótszálat húztak ki, hogy a járőröket megóvják a balesetektől.

[14] Léka Gyula: *A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámoldsa, 1948–1989.* Hadtudomány IX. évfolyam, 3–4. szám, 1999.; Suba János: *Magyarország határán létesített műszaki zárak felszámolása 1956-ban.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), XVII. évf. 20. szám, 2009.; Sallai János. *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Hans Seidel Alapítvány, 2012.

[15] Suba *i. m.*

Valójában a telepítés a tereptől és a rendelkezésre álló anyagoktól függően nagyon eltérő volt, az 50 méteres szélességet általában nem érte el.

Szakmai körökben is vita folyt az aknamező hatékonyságáról. Egy, a kiskunhalasi kerülettől felterjesztett jelentés nagyon határozottan fogalmaz: „A bizottság összefüggő aknamező telepítését nem javasolja [...] A kerület területén 1949 – az aknatelepítés megléte – óta eddig három fő határsértőt fogtunk el az aknatelepítés segítségével, ugyanakkor a műszaki zár karbantartása és egyéb esetek közben 5 fő műszaki elvtárs robbant fel az aknazáron, akik komoly testi sérüléseket szenvedtek (amputálták valamelyik végtagját)."[16] A szakmai meglátásokat azonban ebben az esetben a politika felülbírálta.

Az aknamező létesítésére és kiszolgálására a határőrség nem volt felkészülve. A drótakadályok közé telepített taposó és botlódrótos robbanó műszaki zár komoly felkészültséget, figyelmet és mindenekelőtt a létesítéshez szükséges elegendő időt igényelt. Ezekből semmi sem állt a rendelkezésre. A szervezetnek nem voltak műszaki képzettségű tagjai, nem volt műszaki részlege. A kivitelezést a honvédség speciális alakulatai végezték, ezek azonban nem maradtak ott a kiszolgálás biztosítására, hanem mentek tovább a feszített ütemű telepítés következő szakaszára. A határőrségi műszaki századot 1949-ban állították fel, mindenféle tapasztalat nélkül, decemberben még a laktanyai elhelyezés lehetőségét keresve. A terepen az akadály vonalának kiépítésekor sok volt az improvizáció, különösen a kisebb vízfolyások, folyók, szurdokok térségében. Miután a természet, az esőzések felülírták az eredeti elképzeléseket, a módosítás, áttelepítés veszélyes munkája következett. A telepítési vázlatok pontatlansága mellett gondot okozott a felrobbant aknák pótlása. Ehhez speciális járőröket kellett kiképezni. A pótlás és az eredeti rendszer nem mindig volt összhangban: egyéni jelzések és megoldások alakultak ki. A katonák a drótakadály faoszlopaiba bevert szögekkel jelezték a robbanótestek elhelyezkedését. Amennyiben rá kellett menni a tiltott sávra, szúróbotokkal kísérelték meg felderíteni az aknák elhelyezkedését. Időközben az eső esetenként lemosta a talajt és kilátszottak a taposóaknák, vagy ellenkezőleg, annyi hordalékot hordott rájuk, hogy nem lehetett megtalálni, de veszélyességük nem változott. Hónapokon (éveken) belül a növényzet teljesen benőtte a létesítményt: eredetileg ugyan tisztították a gaztól, de a balesetek miatt leálltak ezzel a munkával. Ennek eredményeként egy átláthatatlan, életveszélyes dzsumbuj keletkezett. Ezen ugyan jól látszottak az áthatolás nyomai, de az aknakutatás még veszélyesebb lett. Különösen problémásak voltak a botlódrótos megoldások. A vadszeder indái rátekeredtek a drótra, majd továbbkúsztak az akadályrendszeren kívülre és maguk is indikátorként működtek, ha valaki, esetleg a járőr megbotlott bennük. Ezért a katonák igyekeztek a járőrcsapást a kerítéstől minél messzebb kialakítani.

[16] *Határműszaki helyzet kiértékelése.* Határőrség irattára, 00797/1953.

Különösen féltek a vadak felriasztásától, amelyek a lábuk alól felugorva és a drótok közé szaladva robbanást okoztak. Az éjszaka bekövetkezett robbanásokat nappal vizsgálták ki. Ha valaki sérülten, segítségért könyörögve feküdt is az aknák között, kérdéses volt, hogy ki és miként mer a közelébe menni.

Az aknamező alkalmazásának nyilvánvalóan volt elrettentő hatása, sokakat visszatartott a ki- illetve beszökéstől. Megszűnt a korábbi árucsempészet a zöldhatáron át, hiszen a remélt haszon nem állt arányban az újfajta kockázattal. Míg a határőrségi okmányok osztrák viszonylatban 1945–1947 között alapvetően csempészetről számoltak be, 1949 májusától megjelentek az aknamező kiépítéséről és alkalmazásáról szóló jelentések, és ezt követően ezek szerepeltek túlnyomó többségben. A műszaki zár teljes egészében módosította a határőrizet rendszerét. Minden akadály akkor ér valamit, ha azt folyamatosan figyelik és ellenőrzik. Tehát sem anyagi, sem emberi erőforrásokat nem lehet vele megtakarítani. A kiépítés nyilvánvalóan rengeteg pénzbe került. Ezt követően a tevékenység a rendszer fenntartását, tökéletesítését szolgálta. Figyelőjárőrök tartották szemmel a megközelítési utakat és a kerítés vonalát. Sötétedés előtt és világosodás után portyázó járőrök ellenőrizték az aknamezőt és a mellette létesített nyomsávot. Az éjszaka közepén lehetőleg egyszer végighaladtak vonalán. Aknarobbanás esetén a legközelebbi járőr sietett a helyszínre, majd világosodás után, jó látási viszonyok mellett pontosan kivizsgálták a robbanás okát. Ezután következett az eredeti helyzet visszaállítása, az akna pótlása, a sérült kerítés javítása, valamint a jelentések megírása. Az első hónapokban az országos parancsnokság minden robbanásról írásos tájékoztatást kért. Ezek gyakorisága miatt hamarosan elálltak ettől a megoldástól. A Honvédelmi Minisztérium is célszerűtlennek látta a folyamatos jelentéseket, és az országos parancsnokságnak küldött levelében azok mérséklését kérte.

A felrobbant aknák pótlása az egyik legveszélyesebb feladatnak bizonyult az esetleges rossz időjárási körülmények mellett, valamint arra való tekintettel, hogy az aknamezőn az éles robbanó testek között kellett dolgozni. Tűzszerész veszélyességi jutalomdíj kifizetését kezdeményezték az ilyen feladatot ellátók részére napi 50, pihenőnapon napi 25 Ft értékben.

A csornai zászlóalj (csupán egy zászlóalj) havi összesített jelentéséből betekintést nyerhetünk egy adott időszak átlagáról, „Kimutatás a december hó-ban előfordult akna és jelzőtöltények robbanásáról"[17] címmel. Ez összesen 28 esetet tartalmaz, ebből négy alkalommal csak jelzőtöltény működött aknarobbanás nélkül. A „Rozi" nevű jelzőtöltényt az aknákkal vegyesen alkalmazták, így az aknarobbanással együtt legtöbbször az is működésbe lépett. A többi 24 alkalommal 35 darab jelzőtöltény működése és 57 darab akna felrobbanása következett be. Általában 1-2 akna robbant, de 2×3, 1×9, 1×16 is előfordult. Az okok között mindig vadmozgás, általában nyúl volt megadva, hét esetben nyúltetem maradt a helyszínen. A párhuzamosan felküldött melléklet szerint ebben az időszakban elfogtak 43 főt, köztük 16 befelé irányuló személyt, kitelepített svábokat, akik megpróbáltak hazajutni és három embercsempészt. Az aknamezőn bekövetkezett esetleges sérülésről velük kapcsolatban nem írnak, tehát ebben a hónapban személytől eredő aknarobbanás nem történt. A sorozatos robbanások kivizsgálása, a felhasznált aknák pótlása rendkívüli módon leterhelte az állományt, ráadásul igen veszélyesnek bizonyult.

[17] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 25. sz. doboz, IV-11. tárgykör, 02. folyószám, jelentés. *„Tárgy: Jelentések felterjesztése előfordult eseményekkel kapcsolatban."* (1950. január 2.)

Az aknamezők működését és az események további rendezését pontosan ismerjük a fennmaradt jelentésekből. Néha a profik számára is gondot jelentett az átjutás a műszaki záron. Ismerünk egy halállal végződött esetet, amikor a holttestet Szombathelyre, a kórházba szállították a hörmannforrási őrsön 1951. októbr 23-án történtek után. A „Szigorúan titkos" minősítésű jelentés[18] címzettje a történések jelentőségének megfelelően Péter Gábor államvédelmi altábornagy, az ÁVH vezetője. A szerencsétlenség mutatja, hogy nemcsak egyszerű menekülők, hanem a rendszer hivatásos ellenségei is fennakadtak néha a műszaki záron. A tragédia hajnali aknarobbanással indult, amely hangra a közelben tartózkodó járőr a helyszínre sietett, és 25-30 méterre a műszaki zártól, már osztrák területen egy jajgató sebesültet látott. Nem egészen szabályosan, de átmentek érte és a hátizsákjáért. Természetesen ilyen esetben a határvonal átlépésénél lehetett hivatkozni a halaszhatatlan életmentő tevékenységre. A sérült férfit Szombathelyre a kórházba szállították, ott hunyt el a bal halántékát ért aknaszilánk következtében. A határ másik oldalán még egy hátizsákot és egy véres géppisztolyt fedeztek fel, ebből következtettek egy második személy mozgására is.

A helyszínen az alábbi tárgyakat találták:

- 2 darab német gyártmányú géppisztoly és három teli tár,
- 2 darab amerikai gyártmányú kézigránát,
- 1 darab Walter-pisztoly több doboz lőszerrel,
- 2 darab drótvágó olló,
- 2 darab tőr,
- 1 fiola méreg,
- térképek, hamis iratok, sok más tárgy.

A jelentés fogalmazása szerint „az illetők hamis névre szóló igazolványokkal voltak ellátva" [...] Megállapításunk szerint mind a kettő amerikai kémszervezet ügynöke." 1951-ben történt mindez, amikor még szovjet csapatok tartózkodtak Ausztriában, és egészen az Enns folyóig működtek ellenőrző pontjaik. Az osztrák

[18] MNL HOP XIX-B-10 1951. év 11. sz. doboz, III./4. tárgykör, folyószám. *„Tárgy: Jelentés az I. határőrkerület Hörmannforrás-i őrsének határsávjában történt aknarobbanásról."*

csendőrség a napvilágra került konkrét esetekben kénytelen volt együttműködni velük, bár ezt gyakran megkísérelték elmulasztani. Ám ha a keleti fél már adatokhoz jutott valamilyen eseménnyel kapcsolatban, ezt már nem tehették meg. A helyzetnek megfelelően nem volt elég leküzdeni a műszaki zárat és kijutni Ausztria területére, még a továbbjutás is jelentős veszélyeket tartogatott. Ennek fényében kell értelmeznünk az anyag következő bekezdését: „A kerület parancsnokság érintkezésbe lépett az ausztriai szovjet elvtársakkal, ahonnan átjött egy főhadnagy bajtárs és elmondta, hogy f. hó 23-án a reggeli órákban az osztrák csendőrök elfogtak egy 27-28 év körüli fiatalembert, aki Hörmannforrás felől ment és átadták a szovjet elvtársaknak. Az illető beismerte, hogy Magyarországról akart kijutni és társával együtt a műszaki zárnál a robbanás következtében megsebesült. A szovjet elvtársak az illetőt át fogják adni nekünk."[19]

A helyszínt jól ismerő határőrök és helyi lakosok sem lehettek biztonságban. Bozsokról két határvadász, valamint két ottani lakos, egy nő és egy férfi akart kiszökni 1949 decemberében.[20] Az aknamezőn a nő felrobbant és osztrák oldalon meghalt, a férfi súlyosan megsebesült. A határőrök civil ruhát vittek magukkal és a túloldalon átöltöztek, majd elmenekültek. Ilyenkor az egyik alkalmazott módszer volt a vonattal való bejutás Bécsbe, majd onnan tovább az amerikai megszállási övezetbe. A határőrök közös kivizsgálást tartottak az osztrákokkal, ők azonban a katonákról nem akartak tudni.

Az aknamező létesítésének és fenntartásának költségei, valamint az állományra gyakorolt fizikai veszélyei messze meghaladták annak eredményességét, hatásfokát. Rövid időn belül kialakultak és elterjedtek leküzdésének módszerei. A kormány határozata alapján a határőrség országos parancsnoka 0043. (1956. május 16.) számú parancsa intézkedett a nyugati határszakaszon a műszaki zár megszüntetésére. Ezt később a déli határszakaszra is kiterjesztették. A felszámolást 1956. szeptember 15-re végrehajtották.

Adminisztratív eszközök alkalmazása a határőrizetben

A HATÁRŐRSÉG HELYZETÉNEK JOGI MEGHATÁROZÁSA

Az 1945-ös, a határőrség alapításakor hatályos törvényi szabályzás szerint (a 4.444/P. M.-1924. számú rendelet) az államhatár vonalától számított 200 méteres területsávban a Honvéd Határőrség látta el a rendőri feladatokat. Ezt a

[19] Uo.
[20] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 25. sz. doboz, IV-11. tárgykör, 32. folyószám. „*Tárgy: A Bozsok-i határvadász őrs működési területén történt aknarobbanás kivizsgáló jelentés.*"

lehetőséget a szervezet igyekezett maximálisan arra is kihasználni, hogy ebből a területsávból minden rendőri erőt kiszorítson, még olyan helyen is, ami már teljesen indokolhatatlan volt. Így lett vita például Komárom egyes utcáit illetően közvetlenül a Duna partján, ahol a lakott terület egy részére a határvadászok nyújtottak be ellenőrzési igényt, szerették volna azt saját működési területükhöz csatolni. Természetes módon a rendőrség szembeszállt ezekkel a törekvésekkel. Mivel a két szervezet két különböző minisztérium alárendeltségébe tartozott, és mindkét országos vezető számított saját minisztere hathatós támogatására, a vitát nem volt könnyű rendezni. Amint a jogalkotás folyamatosan lecserélte a háború előtti szabályozást, 1948-ban felruházták a határvadász-alegységek tagjait rendőrségi jogkörökkel (nyomozati és eljárási): a HI. 176/Eln.kat.ell.-1948. értelmében „Az államhatárral közvetlenül szomszédos járások területén a határszolgálat ellátásával kapcsolatban a honvédség határvadász-alakulatainak parancsnokai rendőri hatóságnak is, egyéb tagjai pedig rendőri közegeknek is tekintendők...".

Változott a tiltott határátlépés jogi megítélése. 1945-ben az útlevél-kiállítás joga a vármegyei közigazgatástól, az alispántól a rendőrséghez került. A második világháború kezdetén az 1903. évi VI. törvénycikk módosításával, amely először iktatta a törvények közé az illegális határátlépést, „bűncselekmény" lett: egy évig terjedő fogházzal büntetendő vétség, amelynek megítélése a háborút követően három évig állt fenn. Ezt revideálta az 1948. december 7-én kihirdetett 1948:XLVIII. törvénycikk 48. §-a, bűntettként határozva meg a tiltott határátlépést, súlyos börtönbüntetéssel szankcionálva azt.

AZ ÁLLAMHATÁR MŰSZAKI MEGERŐSÍTÉSE

A határőrség vezetése már 1948-ban kezdeményezte az államhatár vonala melletti 50 méteres területsávban a látást zavaró növényzet letarolását, a határon átvezető utak úttorlaszokkal és árkokkal történő lezárását és magasfigyelők felállítását, valamint vezetékes híradórendszer kiépítését. Az államhatár műszaki megerősítésének célja az elégtelen szolgálati létszám ellensúlyozása, továbbá a határőrizet biztonságának növelése volt. Az első időszakban az intézkedések az ország valamennyi államhatárára kiterjedtek, később az osztrák és a jugoszláv államhatárra koncentráltak. A tevékenységet a következő jogszabályok biztosították:

- 3.810/1948. számú Korm. rendelet „A jogtalan határátlépés és a határon folyó csempészés megakadályozásának előmozdítása" (Rendőrségi Közlöny 4. évfolyam 9. szám, 1948. április 15.);
- 286.970/1948. B. M. számú rendelet „A jogtalan határátlépés és a határon folyó csempészés megakadályozásának előmozdításáról szóló 3.810/1948. számú Korm. rendelet egyes rendelkezéseinek végrehajtása" (Rendőrségi Közlöny 4. évfolyam 16. szám, 1948. augusztus 1).

A szabályozás főbb szempontjait a következők adták:

- Az ország teljes államhatára mentén az 50 méteres sávban magas növésű növényzetet (a rendelet 60 centiméterben határozta meg) nem lehet termelni, a fás területeket le kell tarolni. Ezt a kultúrnövényzetet október 15-ig, tehát nem azonnal kellett eltávolítani. A határidővel az állampolgároknak és a különböző szervezeteknek még sok problémájuk lett, mivel a rendelet július végén lépett hatályba. Egyes helyeken 100 méteres sávot is ki lehetett jelölni, amelynek eldöntésére egy bizottság volt jogosult.
- A határ menti ingatlanok tulajdonosainak tűrniük kellett, hogy a határőrség a birtokán figyelést szolgáló műtárgyakat helyezzen el, és az ezek megközelítésére szolgáló utakat használja.
- Ugyancsak tűrniük kellett, hogy a határvonalat átszelő, azonban a határforgalom számára meg nem nyitott utakat a határőrség a határvonalnál torlaszokkal elzárja. Ilyen útvonal, többnyire földút, ma is sok található az országban. Az első világháborút megelőzően, amikor a később más-más ország területére került falvak lakossága még zavartalanul közlekedhetett, mert a határvonal nem vágta ketté a közöttük található területet, a kapcsolattartás és a terményszállítás természetes dolog volt. Ezeket az útvonalakat zárták le torlaszokkal és árkokkal.
- A nyugati államhatáron azonnal elrendelték az 50 méteres (egyes helyeken 100 méteres) sávban valamennyi fa letarolását szintén október 15-i határidővel. A többi viszonylatban csak azt követően, ha a bizottság a sávon kívüli területeket kijelölte. A megjelölt dátum rendkívül szűk időt adott, mivel a rendelet július végén lépett hatályba. Tekintettel arra, hogy az erdők részben magántulajdonban voltak, és a gazdák augusztusban egyéb mezőgazdasági munkát végeztek, a csúszás előre látható volt. Az állami területeken, például a Kőszegi-hegységben, a tennivaló nagyságát nem mérték fel reálisan.
- Az érintett területek megállapítására bizottságot hoztak létre.
- Azok a gazdák, akiket a munkálatok során anyagi hátrány ért, kártérítésért folyamodhattak, amelyet a honvédelmi tárca költségvetéséből kellett kifizetni.
- A rendelet egyben lehetővé tette, hogy a munkát késedelem esetén a tulajdonos költségére a honvédség elvégeztesse. A határ vonalát bizottság szemrevételezte, amelynek tagjait a központi és a helyi szervek képviselőiből állították fel, illetve a gazdákat is meghívták a helyszínekre. A legnagyobb problémát a végrehajtásban a sietség, a szűk időhatár jelentette. Egyes helyeken, mint a Kőszegi-hegység állami erdei területén, az értékes faállomány nagy mennyiségével nem számoltak, és a kivágott faanyagot csak osztrák területen keresztül lehetett Magyarországra szállítani, amely különböző adminisztratív, engedélyezési gondokba ütközött.

A határvonal melletti terület letarolásával kapcsolatos intézkedések érzékenyen érintették a lakosságot. Lendvakecskés faluban kiürítettek és lebontottak egy 15 házból álló utcasort, a gólai vasútállomást és magányos tanyákat. Térvárnál lebontott a honvédség az államhatártól 14 méterre lévő lakó- és gazdasági épületeket, holott a jogszabály (akkor) csak a növények letarolását írta elő. A polgárok kártérítést követeltek a Honvédelmi Minisztériumtól, amelyet Csanád vármegye alispánjának 1949. október 26-án tett panasza is támogatott.

A szegedi zászlóalj jelentése[21] szerint 19 házat bontottak le, amelyben 20-25 család lakott. A bontást a B. M. Államvédelmi Hatóság 400.411/1949. számú rendelete alapján rendelték el. A tarolással kapcsolatos kárigényét Szeged városa a honvédelmi miniszterhez terjesztette fel.

HATÁRÖVEZET LÉTREHOZÁSA

1949-ben a déli határszakaszon határövezetet hoztak létre, benne 50 méteres és 500 méteres határsávokkal. A beutazást, belépést engedélyhez kötötték. Az 50 méteres sáv szinte üres területté vált. A határövezet általában 15 kilométer mélységű volt. Külső vonalát az államhatár, belső vonalát a közigazgatási határokhoz kapcsolódóan jelölték ki. Az ide tartozó településeket a belügyminiszter rendeletileg határozta meg. A Minisztertanács felhatalmazta a belügyminisztert határövezet létesítésére. Az engedélyt a határövezetben való tartózkodásra a rendőrség adta ki. Volt az okmánynak egy hónapos és 90 napos változata is.

Az 500 méteres sávban való tartózkodásra az engedélyt napkeltétől napnyugtáig folytatandó mezei munkára az őrsparancsnok javaslata alapján a zászlóalj parancsnoka adta ki (majd később a kerület parancsnoka). Az 50 méteres sávban való tartózkodást egészen magas szinten, 1955-ig a határőrség, azt követően a kerület parancsnoka engedélyezte.

Létezett „határvízi közlekedési" és „határvízi halászati" engedély is.

A BM 1952. augusztus 29-i 0390/1952. IV. ü. cs. számú utasításával a 15 kilométeres határövezetet kiterjesztette a nyugati határvidékre is, és egyúttal újraszabályozta a határövezettel kapcsolatos rendeletet. Két különböző fajta engedéllyel lehetett a határövezetben tartózkodni. Aki ilyennel nem rendelkezett, azt tilos volt foglalkoztatni vagy szállást adni neki. A határvonaltól számított két kilométeren belül mindenfajta munkavégzésre engedélyt kellett kérni. Egy kilométeren belül tilos volt a vadászat. Az 500 méteres sávban napnyugtától napkeltéig tilos volt a munkavégzés, nappal csak az őrsparancsnok engedélyével lehetett itt dolgozni. Az 50 méteres sávban tilos volt épületet létesíteni, ott-tartózkodást

[21] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-8. tárgykör, 03. folyószám. *„Tárgy: Határsávból történt kitelepítések tbn."*; *„Tárgy: Lakóházak lebontása a határsávban."*

csak a határőrség engedélyezhetett, még akkor is, ha az illetőnek határövezeti engedélye volt.

A 0185/III. 12. 1956. számú MT-határozat alapján a BM 6. számú utasítása 1956. március 15-i hatállyal szüntette meg a határövezetet.

A határövezetben a határvonaltól számított két kilométeren belül végzendő munkákat azonban be kellett jelenteni, és a vállalat itt dolgozó munkásait külön engedéllyel kellett ellátni. Ezenkívül továbbra is érvényben maradt az 500 méteres sávban a vadászati és az 50 méteres sávban az építkezési és tartózkodási tilalom.

A HATÁRREND

A háborút követően az ideiglenes fegyverszüneti vonal, majd az új államhatár a párizsi béke ratifikálása után az 1938. január 1-i államhatár lett, egy módosulással: Pozsony előterében három községet, Horvátjárfalut, Oroszvárt és Dunacsunyt 1947. október 15-én reggel 5 órával át kellett adni Szlovákiának. Az itt működő magyar szervezeteket, az Oroszvári Határrendészeti Kapitányságot is 1947. október 11-gyel elköltöztették. A 65., 66. és 67. határvadászőrsöket új helyükre a pozsonyi hídfőből kivonták.

Egyes határszakaszokon még a határvonal megjelölése is elpusztult, illetve elvesztek a határokmányok. Az új határrendészeti szervek munkatársai gyakran az ország mélységéből származtak, a hadsereg kötelékéből helyezték át őket, a helyi viszonyokat ezért nem ismerték, és időre volt szükségük a tájékozódáshoz. Az államhatár vonalának újbóli megjelölése, redemarkációja, a határjelek pótlása, felújítása és kiegészítése egészen 1949-ig eltartott. A munkálatokat határbizottságok irányították a szomszédos országok hasonló szerveivel együttműködve. Tevékenységüket csak a békeszerződés aláírását követően kezdhették el, amikor jogilag tisztázódott, hogy hol húzódik a régi-új határvonal a terepen. A kapcsolatok valamennyi szomszédos országgal eleinte minősíthetetlenek, ellenségesek voltak. Hosszú időn keresztül nem alakulhattak ki az együttműködés megfelelő formái és szervei a felsőbb politikai akarat hiánya miatt, megakadályozva még a vétlenül bekövetkezett események rendezését is.

A határrend nem más, mint az államhatár menti kiegyensúlyozott helyzet, amely biztosítja mindkét fél számára a normális tevékenység feltételeit; jogok és kötelességek összessége a határ két oldalán élőkre vonatkozóan. A háborút követő években egészen 1956-ig komoly problémák jelentkeztek ezen a téren lényegében valamennyi viszonylatban, talán a Szovjetuniót leszámítva, ahol a határt a túloldalról hermetikusan lezárták, és ezért zavaró esemény nagyon ritkán fordult elő.

1951-ben a jugoszláv viszonylatra vonatkozóan a Magyar Nemzeti Levéltár 179 határprovokációról, határrendsértésről szóló dokumentumot tartalmaz. Mivel a súlyosabb esetek okmányai felkerültek egészen a Külügyminisztériumig, és

nemzetközi úton próbálták azokat rendezni, fontos volt a pontos dokumentálás. Ezért 1950-ben két alkalommal szabályozták a felterjesztendő okmányok formai és tartalmi követelményeit, különös tekintettel a térképi adatok pontosságára, visszakereshetőségére.

A tipikus határrendsértések az alábbiak voltak:

- Átlövés. Halálesetekről és sebesülésekről is vannak adataink. Belelőttek magasfigyelőkbe, épületekbe, gépkocsiba. Gyújtólövedékkel rongáltak meg szalmakazlakat. Lövésekkel segítették elő a kifelé menekülők mozgását, folyosót nyitva számukra. A magyar határőrök is gyakran alkalmazták ezeket a módszereket. Tipikus szituációk voltak a fegyverrel való fenyegetés, illetve a másikra történő ráirányítás, csőre töltés.
- Átbeszélés, átkiabálás. Nappal és éjszaka gyakran előfordult. A hivatalos besorolás szerint ez is provokációnak számított még abban az esetben is, ha feszültségoldó köszönésnek szánták.
- A műszaki akadályok megrongálása. Ez a drótok átvágását, az aknák felszedését és átjáró nyitását jelentette. Éjszaka az arra haladó magyar járőr közelébe köveket dobáltak az aknamezőre, robbanás előidézése céljából. Ez az osztrák határon is gyakran előfordult. Több esetben a járőrök figyelmeztető lövéssel kergettek el osztrák civil és csendőr személyeket, akik a határvonalat átlépve aknarobbanást akartak előidézni.
- A szolgálati kutya határvonalon keresztül járőrre való uszítása. Több esetben előfordult, valószínűleg egy részük az állat vétlen elszabadulásával történt, ennek ellenére az állatot lelőtték, vagy felrobbant a drótakadály közé beszorulva.
- Berepülések. Feltételezhetően felderítési céllal került sor ezekre, repülőgéppel.
- Fegyveres behatolás. Esetenként, személyeket üldözve, fegyveresen hatoltak be magyar területre, azok visszakényszerítése céljából. Ilyen körülmények között kapott jugoszláv határőr halálos lövést a mi területünkön.
- Propagandaanyagok átdobása. Egy ideig jellemző volt a jugoszláviai viszonyokat bemutató újságoknak és brosúráknak a határjelek vagy a műszaki akadály mellé helyezése, esetleg cigarettával, itallal együtt. A szokványos eljárás szerint laboratóriumban vizsgálták, nincsenek-e megmérgezve.
- Megtévesztő nyomok elhelyezése. Kedvenc időtöltés lett a túloldalról a magyar nyomsávra és a műszaki zárra való elhelyezése, majd az ezek által kiváltott riadó és kivizsgálás figyelése.

Az 1951-ben előfordult események a következők voltak – feltételezhetően nem teljes számban:

- átbeszélés, 47 (esetben);
- átlövés, 48;
- műszaki zár megrongálása, 11;

- kutya uszítása, 13;
- tűzátterjedés, 2;
- behatolás, 10;
- járőr megdobálása, 7;
- propagandaanyag átjuttatása, 11;
- fenyegető magatartás, 8;
- átvilágítás, 3;
- sértegetés, 7;
- átfényképezés, 7;
- tárgyátdobás, 3;
- berepülés, 2;
- összesen, 179.

Az adatok szerint „1950–1952 között három év alatt 1020 esetben követtek el provokációt jugoszláv részről, 129 esetben lőttek rá magyar határőrökre, illetve lakosokra, 35 esetben szórtak ellenséges tartalmú röplapot, 34 esetben rongálták meg a műszaki zárat, de előfordult a magyar magasfigyelők gyújtólövedékekkel való felégetése is".[22]

Az 1949–1955 közötti évek szolgálati körülményei a jugoszláv államhatáron mind szakmailag, mind emberileg rendkívül nehezek voltak.

Feltételezhetően továbbra is problémák jelentkeztek a felterjesztett jelentések minőségével, és ezért 1951. július 26-i keltezéssel körlevelet[23] adtak ki az országos törzsparancsnok-helyettes aláírásával. Felhívták a figyelmet az előző évben kiadott két hasonló tartalmú parancsnoksági rendelet betartására. A fontosabb feladatokat ezen esetekben az alábbiakban határozzák meg:

- a megtörtént eseményt pontosan rögzíteni;
- minden katonai és polgári személyről, akit meghallgatnak, jegyzőkönyvet felvenni;
- események helyét úgy rögzíteni, hogy ne csak a határőrség, hanem a külügyi apparátus is be tudja azonosítani, a térképek adatait polgári személyek is használni tudják;
- az egész kérdéskört újraoktatni.

Az általános helyzet zavarosságát mutatják a felterjesztett, értelmezhetetlen tartalmú információk, jelentések. Egy ilyen szerint a szolgálatot teljesítő magyar járőrnek a túloldalról jugoszláv katona magyarul kiabált, hívta át, majd sértegette.

[22] Gáspár László: *A határőrség fejlődése 1950–1956. között.* Egyetemi doktori értekezés. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, NKE Kutatókönyvtár KD 527, 1989, 158. o.

[23] MNL HOP XIX-B-10 1951. év 14. sz. doboz, 74. folyószám. *„Tárgy: Határincidensek kivizsgálása, jegyzőkönyvek felvétele."*

A meglepetés – amely csak egy mondatban szerepel az okmányban –, hogy az írás készítője feltételezi, de bizonyítani nem tudja: az elkövető azonos azzal a „Kovács áv. hőr-el", azaz államvédelmi határőrrel, aki „folyó év január hónapban megszökött", itt az eseménynél viszont szerintük „jugo egyenruhában volt".[24]

A tanulmányozott dokumentumokból messzemenően kitűnik a felsőszintű magyar politikai vezetés akkori jugoszlávellenessége. A határőrizetben olyan módszereket alkalmaztak, amelyeket a normális és elvárt határ menti kapcsolatok nem indokoltak. Nem kívánta ezt meg a jugoszláv magatartás sem. A kiadott felsőszintű intézkedések az általános tevékenység módjára vonatkozóan leginkább saját határőreinket és helyi lakosainkat sújtották, az ő mindennapi életüket nehezítették. Példa erre a műszaki zár, a határsáv, a minden közlekedési lehetőségtől és infrastruktúrától távol telepített őrsök. Bár a jelentésekben, nyilvánvalóan felsőbb szintű elvárásra, hangoztatják, hogy a provokációk veszélyeztették katonáink életét, a vizsgált okmányok között többnyire még sérülésekről sincs szó. Ha a túloldalról valakit le akartak volna lőni, azt minden további nélkül megtehették volna, hiszen a határőrök szolgálatuk jellegénél fogva mindig közvetlenül a határon, védtelenül járőröztek. A kivizsgáló jelentések hangvétele is az ellenséges szándék bizonyítására törekszik. Amikor maguk a meghallgatott járőrök mondják, hogy szerintük a túloldalon vadásztak a szerb határőrök, az összegzés mégis határprovokációt ír. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy voltak tipikus helyszínek, ahol folyamatosan, rendszeresen történtek események, míg más irányokban, más őrsökön csend volt. Valószínűleg sok függött a mindenkori, az adott helyen szolgálatot teljesítő magyar és jugoszláv őrsparancsnok hozzáállásától, mérséklő vagy túlzó szerepétől.

A határesemények kivizsgálása történhetett a szomszédos szervekkel közösen, vagy azok távollétében, egyoldalúan. Természetesen a közös kivizsgálás mutatkozott célszerűnek, amikor mindkét fél bizottságai a helyszínen hátramaradt nyomokat értékeltek és sokoldalúan (írásban, vázlaton, fényképeken) dokumentálták. Lehetőség nyílt közös jegyzőkönyv készítésére, a felelősség megállapítására, a későbbi megelőző rendszabályok rögzítésére és a keletkezett kár mértékének meghatározására. Ilyen jellegű tevékenységhez szükséges volt mindkét fél pozitív hozzáállására, amely osztrák viszonylatban gyorsan kialakult a déli helyzettel szemben. Jugoszlávia esetében tipikusan a kivizsgálásra vonatkozó meghívásnak gyakran egyik fél sem tett eleget, vagy pedig nem volt hajlandó elismerni a felelősséget az elkövető. Végül a magyar határőrség vezetése betiltott minden közös kivizsgálást, tovább mélyítve a kétoldalú kapcsolatok romlását. A helyzet csak 1953 után kezdett igen lassan oldódni.

[24] MNL HOP XIX-B-10 1951. év 14. sz. doboz, 85. folyószám. Jelentés.

AZ ÁLLAMHATÁR MEGSÉRTÉSÉHEZ KAPCSOLÓDÓ BÜNTETÉSI TÉTELEK SZIGORÍTÁSA

1950-ben megjelent az Elnöki Tanács 1950. évi 26. számú törvényerejű rendelete az ország területének illegális elhagyására vonatkozó büntetőrendelkezések kiegészítéséről:

Az 1. § (1) pontja a Néphadsereg, az Államvédelmi Hatóság, a rendőrség és a büntetés-végrehajtás tagját életfogytig tartó büntetéssel fenyegette; (2) pontja a polgári személyt, amennyiben repülővel vagy bármilyen más légi járművel kísérli meg a határsértést szintén életfogytig tartó büntetéssel fenyegette; a (3) pont szerint a büntetés halál az első kettő pont esetében, ha a cselekményt csoportosan vagy felfegyverkezve követik el.

A 2. § szerint, ha valaki az 1. §ban szereplő cselekményhez a szükséges feltételeket biztosítja, segítséget nyújt, illetve felajánlkozik, a büntetés tíz év.

A 3. § (1) pont szerint az 1. § esetében a tettessel egy háztartásban élő hozzátartozót vagy általa eltartott felnőtt korú hozzátartozóját öt évig terjedhető börtönbüntetéssel, ha a hozzátartozó a bűntett elkövetéséről megelőzően tudott és arról a hatóságnak jelentést nem tett, tíz évig terjedő börtönnel kell büntetni.

A 4. § (1) pontja szerint az 1–3. §ok esetében a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését is ki kell mondani.

A (2) pont alapján az 1–2. §-ok és a 3. § (2) pont esetében az elkövető egész vagyonának elkobzását minden esetben ki kell mondani.

Az 5. § értelmében mind katonák, mind civilek esetében, ezen bűncselekménynél a Budapesti Katonai Törvényszék kizárólagos hatáskörébe és illetékességébe tartozik az eljárás.

A nagyszámú külföldre történő szökésnek kívánták elejét venni ezekkel a drasztikus intézkedésekkel.

A személyi állomány

A határőrség személyi állománya folyamatosan jelentős változásokon ment át. Az önkéntes toborzás rendszerét a sorkatonai szolgálat bevezetése követte 1945-ben, majd idejének három évre történő meghosszabbítása, később pedig 27 hónapra való leszállítása, valamint a szükséges hivatásos tiszti és tiszthelyettesi létszám kialakítása. Az ország politikájának irányváltozásai hullámszerűen vezettek bizonyos állománycsoportok, a háború előtt és alatt szolgáltak kirostálásához, amely a minőségi fejlődést akadályozta. A határrendészeti jellegű szervezetek már elhelyezkedésüknél fogva is rendkívül érzékenyek az ott dolgozók megbízhatóságára, hiszen az államhatár mellett teljesített szolgálat miatt különleges megterheléseknek vannak kitéve, illetve viszonylag könnyen megszökhetnek egy adott probléma során.

KÜLFÖLDRE SZÖKÉSEK

A személyi állománnyal kapcsolatosan fontos tárgy a külföldre szökések kérdése.

A Nemzeti Levéltár 1951-es évi okmánydobozai egy év alatt 14 esetben 21 határőr kiszökéséről szólnak, egy esetben pedig három civil is velük ment. Feltételezhetően ez a szám valójában magasabb volt, csak nem rendelkezünk minden adattal. A feljegyzés tartalmaz „zendülésnek" minősített cselekményt. Az okmányok a „szökés", a „hazaárulás", „hazaárulást követett el" vagy „átszökött az ellenséghez" megfogalmazást alkalmazzák. A dokumentumok hangneme és a tett intézkedések 1945–1953 között egyre drasztikusabbak lettek, követve az ország politikájában bekövetkezett változásokat és a szomszédokkal megromlott kapcsolatokat. A szökésekről szóló jelentések gyakran nem külföldre jutást említenek, az ország belsejébe irányuló, hagyományosnak, „hétköznapinak" mondható eltűnéseket ez a kategória nem érinti. Nem létezik olyan fegyveres szerv, illetve jogrendszer, amelyik a szökéseket, zendüléseket tolerálná, azt minden ország büntetni rendeli. Ezek a magatartások a katonai rendet mindenkor közvetlenül sértették, másként – Hautzinger Zoltán[25] szerint – fogalmazva olyan cselekményekként minősültek és minősülnek napjainkban is, amelyek a katonai életviszonyok között megvalósuló jogellenes állapotot hoznak létre. A határőrségnél a külföldre irányuló szökés fokozottabban elítélt cselekmény, hiszen a szervezet célja éppen az államhatár jogellenes átlépésének megakadályozása.

Az eseményeket minden esetben bizottságok vizsgálták ki és azokról jelentéseket készítettek, néha ismételten, többször is, ha az elöljáró parancsnokság az első alkalmakkor azokat nem fogadta el. A szökést támogatta az a tény, hogy Ausztria és Jugoszlávia általában nem adta vissza a területére kijutott személyeket. A jugoszláv hatóságok több alkalommal is kölcsönösségi alapon tőlük kiszökött személyeket, gyakran tiszteket szerettek volna visszakapni. Az ottani politikai vezetésben is zajló harcok, a szakítás a moszkvai irányvonallal vezetett katona- és belügyi tisztek Magyarországra való meneküléséhez. Az osztrák hatóságok, a csendőrség a kezdetektől fogva támogatta a területükre jutottak, civilek és katonák továbbjutását, bár elvileg kötelesek voltak elfogni és kiadni őket. Mivel 1955-ig a szovjet katonaság náluk tevékenykedett, ellenőrző pontokat működtetett, a magyar hatóságoknak megvolt a lehetőségük, hogy gyors információ esetén a szovjet fél segítségével „visszaszerezzék" a kiszökötteket. Ismerünk olyan

[25] Hautzinger Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana.* Pécs, AndAnn, 2010, 109. o.

eseteket, amikor a szovjet katonák átkutatták az osztrák csendőrség fogdáját, menekülőket keresve.

Más államhatárokon külföldre szökés lényegében nem következett be, hiszen az elkövetőket rövid úton visszaszolgáltatták volna.

A határőrök kiszökését az aknamezők sem akadályozták meg. Részben ismerték a telepítés módját, esetenként beléptek a kizárt területekre, illetve segédeszközök, deszkák, pallók alkalmazásával haladtak át a veszélyes területen.

A kiszökések okait a bizottságok eleinte igyekeztek reálisan megfogalmazni. 1949-től megállapítható, a felülről érkező politikai elvárás, nyomás a legtöbb esetben szemlátomást megakadályozta a tényleges helyzetkép megfogalmazását. A szökések motívumai rendkívül eltérőek voltak:

- fiatalos kalandvágy, a világlátás gondolata;
- családi problémák, válás, szakítás a feleséggel, terhes barátnő;
- Nyugaton élő rokonokhoz, barátokhoz történő csatlakozás;
- anyagi elszámolási problémák, felelősségre vonás előli menekülés, vitatható életmód, tartozások;
- vétlen fegyverhasználat, baleset okozása;
- a hazai megélhetési lehetőségek problémái;
- politikai mozgatórugók, az országban bekövetkezett politikai változásokkal való szembenállás, értelmiségi vagy kulák származás miatt a családot ért üldöztetés elszenvedése;
- az időszak elején, a háborút követő első években jellemző volt az egykori SS-szolgálat, nyilas párttagság indukálta menekülés.

A kivizsgálást követő intézkedések 1953-ig egyre drasztikusabbak lettek. Míg a határvadászoknál esetenként megelégedtek az őrsparancsnok szobafogságra ítélésével, az ÁVH-hoz kerülés gyökeresen megváltoztatta a hozzáállást. A bíróságok súlyos, esetenként halálos ítéleteket hoztak a külföldről visszahozottakkal kapcsolatban. Egész őrsöket oszlattak fel, áthelyezve az ott szolgálókat más laktanyákba, esetleg másik (úgynevezett demokratikus) államhatárra. A tiszteket leváltották, megfenyítették. Eljárást indítottak szülők, nevelőszülők, testvérek ellen, a határőrség internálásukat kezdeményezte. A katonák helyi lakosok közötti ismerőseit, barátait kitelepíthették az államhatár közeléből.

A bevonuló állományt 1950-ig lényegében politikai, bűnügyi, származási szempontok alapján egységesen, átfogóan nem szűrték. 1951-ben még szolgálatot teljesítettek olyanok, akik a háború végén nyugati fogságban voltak, majd hazajöttek, Nyugaton rokonokkal rendelkeztek. A bevonulók ellenőrzéséhez szükséges nyilvántartások, illetve felkészített tiszti állomány nem is állt rendelkezésre. Az alapkiképzéseken nem törekedtek adatgyűjtésre, az emberek megismerésére.

A közben lezajlott szökések, események hatására fokozatosan alakult ki az ellenőrzés átfogó rendszere.

Különösen tragikus következményei voltak egy zendülésnek minősített esetnek. Ismerünk jelentést, amelynek eseményei 1949-re nyúlnak vissza, ez a legsúlyosabb fegyelmi eset a rendelkezésünkre álló okmányok között. A „Budapest, 1951. november 15."[26] keltezésű anyag, *„Tárgy: Steindl Tibor volt hőr. őrv. [határőr őrvezető] bűnügye".* „Steindl Tibor őrv. 25 éves, vagyontalan, volt műegyetemi hallgató, apja asztalos volt, majd tisztviselő. Az egész családot Pozsonyból telepítették Magyarországra." Nyilvánvalóan valamikor ez után hívhatták be sorkatonai szolgálatra a Honvéd Határvadászokhoz. A felterjesztés szerint: „A Budapesti Katonai Törvényszék kötél általi halálra ítélte katonai zendülés, szökés és kémkedés miatt." „Nevezett 1949. januárban, [ekkor a határőrség nem tartozott az ÁVH-hoz] 5 bajtársával együtt a somogyudvarhelyi őrs körzetében fegyveresen átszökött a határon Jugoszláviába. Erőszakkal elszedték a napostól a fegyverraktár kulcsát, fegyvereket szereztek és felfegyverezve, az őrs többi tagjait megfélemlítve elhagyták az őrs színhelyét és átmentek a határon. Ezen fegyveres zendülésnek Steindl Tibor volt az irányítója. [...] Jugoszláviában az U.D.B.-nek[27] adatokat szolgáltatott az őrs létszámára, fegyverzetére vonatkozóan, ezenkívül az általános gazdasági és politikai helyzetről. 1949 májusában visszadobta az U.D.B. Magyarországra és szülei lakásán 2 éven keresztül bujkált. Nevezett ítélete nem jogerős."

A szélsőséges hisztérikus hozzáállást mutatja egy másik eset. Tornyiszentmiklósról 1951. július 5-én este tíz órakor négy határőr szökött ki. Ketten közülük szolgálatban voltak, ketten pedig az őrsről csatlakoztak hozzájuk. A műszaki zárra, az aknamezőre deszkát fektettek és azon haladtak át. A kivizsgáló jelentés egész összeesküvő csoportot nevez meg kulákokból, volt nyilasokból, egykori keretlegényekből, korábbi embercsempészekből. Gyanúba keveredett olyan gazdálkodó is, aki 1949-ig átjárt Jugoszláviába kinti földjeit művelni, mint kettős birtokos. Nyilvánvalóan nem lehetett mindennapos eset egyszerre négy ember hazaárulása, az intézkedések is ennek megfelelően igen súlyosak voltak. Őrizetbe vették az őrs parancsnokát, az őrs politikai vezetőjét, két őrsparancsnok-helyettest, a helyi kocsmárost és három másik helyi lakost: „két kulákot és egy embercsempészt". Továbbá őrizetbe vették az egyik katona anyját és mostohaapját, a másik határőr apját és anyját, a harmadik anyját és bátyját. Az őrs állományát szétszórták. A három helyi lakos esetében javaslatot tettek hozzátartozóik határsávból történő kitelepítésére. Fenyítésben részesült a zászlóalj parancsnoka, politikai tisztje, a

[26] MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./12. folyószám, az okmány eredeti nyilvántartási száma: 101-2740/51.

[27] *Uprava Drzsavna Bezbednosti* – Állambiztonsági Igazgatóság.

határőrkerület parancsnoka és a kerület politikai alosztály-vezetője. Az értékelés szerint káros összefonódás alakult ki az őrs állománya és a helyi lakosok között. Az esemény utáni napon Budapest részvételével kivizsgálás keretében feltérképezték a kiszököttek kapcsolatrendszerét. Az ismételt kivizsgálás ekként fogalmaz: „Megállapítottuk, hogy a hazaárulást az őrsön belül Kukovics Gusztáv államvédelmi határőr szervezte meg, aki egyébként az őrs agit. [agitációs] felelőse volt. A hazaárulók szoros kapcsolatot tartottak a polgári lakosság fasiszta elemeivel, klikket alakítottak, állandóan rontották az őrs hangulatát és dezorganizálták a szolgálatot. A klikk tagjai rendszeresen találkoztak egymással."[28]

A kivizsgálásokat követően természetesen megoldási, intézkedési javaslatokat is szükséges volt megfogalmazni. Az érzékelhető feszültség enyhítésére rendszabályok bevezetését javasolták:

- a járandóságként előírt két szabadnap pontos kiadását, lehetőleg hétvégenként;
- sportolási és kulturálódási lehetőségek biztosítását;
- az elismerések növelését;
- több kimaradás adását;
- az általános rezsim szigorítását;
- a katonák jobb megismerését, beszélgetéseket velük;
- aktívabb politikai munkát;
- az elhárító tevékenység növelését;
- a tisztekkel való foglalkozást, mert nem elég képzettek.

1949 novemberében a határőrség parancsnoksága felterjesztést kér a zászlóaljaktól a megbízhatatlannak mondható határőrökről. Az utasítás alapján összeállított kimutatások már tükrözik az országban bekövetkezett politikai változásokat. Nagykanizsáról 25 főt jelentenek, mindenféle okokkal, „kulák származás, demokráciaellenes, szovjetellenes, barátja nyugati megszállási övezetben tartózkodik"[29] stb. A megnevezettek között tiszthelyettesek is vannak. Kőszeg 38 főt jelent indoklás nélkül. A jelentést aláírta a zászlóalj politikai tisztje, a „D" (elhárító) tiszttel egyeztetve. Csornáról 35 név érkezett: volt SS-katona, szövetkezetellenes magatartás az indok többek között.

A megbízhatóság kérdéskörének fontosságát és a külföldre szökések gyakoriságát szemlélteti egy főparancsnoksági intézkedés 1949 decemberéből. Körözését rendeli el a kiskunhalasi és nagykanizsai zászlóaljaktól megszökött honvéd határőröknek, akik a feltételezés szerint Jugoszláviában tartózkodnak. „Feltételezhető, hogy nevezett szökevények már vagy visszaszivárogtak, vagy a jugo. hatóságok a közeljövőben küldik vissza őket hírszerző feladattal"[30] – írja a körözésre felhívó rész. A kiadvány – amelyet a Belügyi Hírközpont vezetője kapott körözés elrendelése céljából – a dosszié belső oldalán, tartalmaz egy névjegyzéket 29 névvel, adatokkal, lakcímmel. Mindenesetre elgondolkodtató a keresett személyek nagy száma és a szomszédos országról alkotott vélemény. Két másik listában,[31] az egyik 31 fős, a másik kilenc, a Honvédelmi Minisztérium Jugoszláviába kiszökött katonák magyarországi lakóhelyeinek ellenőrzését kéri esetleges visszatérésük megállapítása és elfogásuk érdekében. Az 1949 decemberében készült okmányból látszik, hogy abban az egy évben két zászlóaljtól (Nagykanizsa, Kiskunhalas) a helyiek felterjesztése szerint összesen 30 fő szökött Jugoszláviába.

A Katonai Törvényszék ítéleteiből is láthatunk tipikus eseteket, amelyeket az országos parancsnok parancsa ismertet az állománnyal:

- Egy fő hét hónap büntetést kapott, mert a nyomsávon a nyomokat elgereblyézte és ezzel a kiszökést eltitkolta.
- Egy államvédelmi szakaszvezető öt év börtönt mint főbüntetést és hat év jogvesztést és lefokozást kapott mellékbüntetésként, mert szolgálati helyén fegyvert rejtegetett, majd azt Jugoszláviába kiszökni szándékozó személynek továbbadta.
- Egy államvédelmi határőrt egy év négy hónap börtönbüntetésre mint főbüntetésre, öt év hivatal és politikai jog vesztésére mint mellékbüntetésre, továbbá vagyona felének elkobzására ítéltek, „mert bajtársaival való beszélgetés közben izgatási célzattal a régi rendszert dicsérte és Rákosi elvtárssal kapcsolatban becsmérlő kijelentést tett".
- Két államvédelmi határőrt egy év négy hónap és egy év egy hónap börtönbüntetésre mint főbüntetésre, három év hivatal és politikai jog vesztésére mint mellékbüntetésre ítéltek, mert tudomást szereztek arról, hogy civilek disszidálni szándékoznak és azt nem jelentették.
- „A Budapest-i Katonai Törvényszék, 1950. november 22-én megtartott főtárgyaláson az ÁVH Határőrség (Somogyudvarhely) állományába tartozó I. r. Orbán Lajos áv. hőr-t és II. r. Sodics Ferenc áv. hőr-t hűtlenség bűntette miatt és azért, mert Jugoszlávia területére való szökésük minden körülmények között való végrehajtása céljából – az alosztály – napossal szemben fegyverüket használták az-által, hogy fegyverüket betöltve azt a naposra ráfogták, 10-10 év fegyházra mint főbüntetésre, továbbá 10-10 évi jogvesztésre mint mellékbüntetésre ítélte."[32]

[28] MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör, 35. folyószám.

[29] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 30. sz. doboz, VII-1. tárgykör, 009. folyószám. *„Tárgy: Megbízhatatlan honv. egyénekről jelentés."*

[30] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-5. tárgykör, 01. folyószám. *„Tárgy: Jugo. területre szökött hv. egyének visszatérésének ellenőrzése lakóhelyükön."* (1949. december 7.)

[31] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 32. sz. doboz, XV-1. tárgykör, 03. folyószám.

[32] Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1950. év 34. sz. doboz, I-2. tárgykör, 5. folyószám. *„Tárgy: Hőr. 52. sz. pcs."* (1950. december 7.)

KIKÉPZÉS, FELKÉSZÍTÉS

A személyi állomány felkészültségének növelésére az első időszakban a vezetés tanfolyami rendszerben keresett megoldásokat. Így szakterületenként, beosztásonként (őrsparancsnok, nyomozó, kutyavezető) rövid idejű összevonásokat tartottak. Bár 1945-től először katonaviselt honvédek kerültek a határőrséghez, ezek szakmai, határőrizeti ismeretei nem feleltek meg a feladatoknak. Gondot okozott a határesemények kivizsgálása, a jelentések formai és tartalmi követelményei, a térképolvasás és a bekövetkezett események pontos térképi meghatározása, a szomszédos határőrizeti szervekkel történő érintkezés.

1950. január 14-én, a hat hónapos őrsparancsnoki tanfolyamot követően kinevezésekre került sor. Az 59 fő végzett hallgató őrsparancsnoki, illetve őrsparancsnok-helyettesi beosztásokat kapott. A déli viszonylat fontosságát mutatja, hogy 35 fő került a jugoszláv, kilenc fő az osztrák, nyolc a csehszlovák határra. A kilenc fő három olyan őrsre az osztrák határon, ahol súlyos problémák voltak. A gyorsított felkészítés jele, hogy újabb 48 fő állt a tanfolyam befejezése előtt.

A tiszti állomány felkészültsége sokáig nem felelt meg a követelményeknek, a kihívásoknak. Új politikai elvárások jelentkeztek alapvetően 1949-et követően. A munkás-paraszt származású tisztek aránya 1949-ben nem érte el a 27%-ot. Ők is alacsonyabb beosztásokban, főhadnagyi vagy ennél alacsonyabb rendfokozattal rendelkeztek. A régi tapasztalt tisztek elfogadták az új demokratikus rendszert, de a későbbiekben osztályellenségnek számítottak. A határőrség ÁVH-hoz kerülését követően eltávolítottak több mint 400 régi tisztet és tiszthelyettest, megfosztva a szervezetet egy igen értékes állománytól. A régi tisztek ezután megmaradt szűk rétege az 1954 utáni létszámcsökkentések áldozata lett. Az eltávolítottak pótlását alapvetően a munkás-paraszt származás szerint hajtották végre. Ők szakmailag még hosszú ideig nem tudták helyettesíteni a kiesetteket. Felkészítésük sok energiát vett igénybe a rövidített képzések ellenére is.

1950-ben a gyalogos-, híradó- és hadtáptiszti iskolán 277 fő határőr tanult. 1951-ben 194 fő.[33]

Az ÁVH Határőrség parancsnoka 1952. július 3-i bizalmas parancsában elrendelte a nyugati és déli viszonylatú kerületek állományának ellenőrzését, és akinek a legkisebb kapcsolata is volt ezen a területen nyugatra, azokat áthelyezték a többi viszonylatba.

1952 augusztusa után előválogatást követően hívták be a sorállományt a határőrséghez. A BM Határőrség parancsnoka 087. számú (1956. szeptember 28.)

[33] Gáspár: *A határőrség fejlődése i. m.* 157. o.

parancsával a határőrség is áttért a háromévesről a 27 hónapos sorkatonai szolgálatra.

A határőrség sorozott állománya számára szabadság nem járt. Adható volt kiemelkedő tevékenység esetén évente tíz nap jutalomszabadság, egészségügyi vagy rendkívüli szabadság kettő–öt napra, eltávozás 36 órára.

A sorozott állomány kiképzését 1950-től szovjet minta alapján szervezték. Ez alap újonckiképzésre, tiszteskėpzésre, az alegységeknél folyó képzésre és a kerületparancsnokságokon végrehajtott összevonásokra tagozódott. A három és fél hónapos újoncfelkészítést a kerületek kiképző bázisain hajtották végre. Az újoncok első felkészítése alap- és szakkiképzésre tagozódott, egységes tematika alapján. Megfelelő csapatgyakorlatot követően válogatták ki a tiszteskėpzésre kerülőket Fótra, a három hónapos kiképzésre. Közülük a legjobbak további háromhetes felkészítést követően a sorállomány által betölthető legmagasabb beosztásokba (határügyi vagy kiképző tisztesi, szakaszparancsnok-helyettesi) beosztásokba kerültek.

Az őrsökön heti nyolc óra katonai és hat óra politikai kiképzést tartottak.

Egészségügyi kérdésekbe, 44 fő egészségügyi felülvizsgálati okmányaiba (Füv. okmányok) tekinthetünk be egy levéltári dossziéban,[34] bizonyos áttekintést nyerve az akkori problémákról. A személyi dokumentumokat 1949. március 11-én állították össze, de tartalmaznak 1948-ból átnyúló okmányokat is. Figyelemre méltó az esetek megoszlása:

- Hivatásos állományból leszerelését kéri egy fő.
- Lövéstől sérült 8 fő. Egynek az okát nem tartalmazza a kimutatás. Három főt a társai lőttek meg véletlenül, saját magát balesetben két fő, két határőrt ismeretlen személyek sebesítettek meg.
- Egy fő robbanóanyagot barkácsolt, baleset érte.
- Szolgálatban szerzett sérülés, törés, súlyos megfázás stb.: 13 fő.
- Gümőkor: 10 fő.
- Szívbetegség: 4 fő.
- Idegi problémák: 2 fő.
- Egyéb betegség: 5 fő.

Az okmányok a Hadigondozó Bizottsághoz kerültek a további ellátás biztosítása céljából. Megalapozottnak tűnik az a vélemény, hogy az állományba vételt nem előzte meg átfogó egészségügyi ellenőrzés, illetve a nehéz szolgálati körülmények (például az elégtelen öltözet, hiányos fűtés) okozták a súlyos megbetegedések egy részét.

[34] MNL HOP XIX-B-10 1949. év 32. sz. doboz, XIII/2. tárgykör.

Halálesetek a határőrségnél

A határőrség hivatalos kiadványa, a „Határőr hősök nyomában”[35] 1979-ben jelent meg először és bővített kiadásban, másodszor is 1987-ben. Összesen 63 hősi halottá nyilvánított katona szolgálatát ismerteti. 1949. március és 1956. július közötti időszakban 29 fő szerepel a könyvben. Haláluk okai az évszámok feltüntetésével a következők:

- Másik járőr tévedésből éjszaka agyonlőtt egy főt, egyet megsebesített. (1949)
- Járőrszolgálatban jugoszláv oldalról agyonlőttek négy esetben összesen négy főt. Az egyik eseményhez kapcsolódik egy sebesülés is. A Kelebiánál történt esetről meg kell említenünk, hogy a túloldalról megsebesített járőrt társa otthagyta a helyszínen és elmenekült. Az elkövetők a magatehetetlen határőrt tarkón lőtték, kirabolták, majd jugoszláv területre menekültek. (1949 – kétszer, 1953 – kétszer)
- Csempészek lőtték agyon egy alkalommal egy kétfős járőr mindkét tagját. (1949)
- Osztrák területen szolgálati feladatot végrehajtó határőr nyomozót ismeretlen körülmények között agyonlőtték. (1949)
- Határvadászszázadparancsnokot beosztottja, egy határőr, kihallgatás közben pisztollyal meggyilkolta. (1950)
- Őrsparancsnokot szolgálatban határőr agyonlőtte, majd Ausztriába szökött. (1950)
- Csehszlovák területről szolgálatban lévő járőr mindkét tagját ismeretlen személyek agyonlőtték. (1950)
- Műszaki munkálatok, aknapótlás, illetve akna felszedése közben életét vesztette hét esetben összesen hét fő. Két alkalomhoz kapcsolódik még két-két súlyos sérülés is. (1950 – kétszer, 1951 – kétszer, 1954 – kétszer, 1956)
- Járőrszolgálatban határsértő kézigránáttal megölt egy határőrt és társát megsebesítette. (1951)
- Járőrszolgálatban egy határőrt embercsempész tűzharcban pisztollyal ölt meg. (1955)
- Szolgálatban vízbe fulladt négy alkalommal összesen hat fő. Közülük öten árvízi mentésen vettek részt. (1951, 1952, 1954, 1956)
- Társa az őrsön vitatkozást követően meggyilkolt egy főt. (1952)
- Lövészeten vesztette életét egy fő. (1952)

[35] Szilvási Ferenc: *Határőr hősök nyomában.* Második bővített kiadás. Budapest, BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség, 1987.

Az 1949. évi levéltári dokumentumok között két anyag is szerepel, amely jugoszláv szervek által okozott halálesetről szól: a „kiadvány: Hőr. fpság-i pcs-ba”, azaz határőrség főparancsnoksági parancsba megnevezésű okmány, „Honvédelmi Miniszter” fejrésszel és „Honvédségi Közlöny Szerkesztőségének […] Budapest” címzéssel készült, *„Tárgy: Horváth Pál hősi halált halt honvéd örm.-é [őrmesterré] előléptetése és ht. [hivatásos] állományba való felvétele.”* Az aláírás géppel „Farkas s.k.”. A szöveg szerint:

„A 11. hv. zlj. pság. [határvadászzászlóalj-parancsnokság] állományába tartozó Horváth Pál honvéd 1949. május hó 7-én járőrszolgálatának teljesítése közben a jugoszláv határőrizeti szervek fegyveres beavatkozása következtében a határvonal mentén hősi halált halt. Nevezettet hűséges és önfeláldozó magatartása elismeréséül a MK elnöke a Magyar Köztársaság érdemérem arany fokozatával kitüntette. (Rendelet száma: 5.221/M.E.I.A.-1949. sz.) A Honvédelmi Miniszter Bajtárs 17.420/eln.szü.-1949. sz. rendeletével a hősi halált halt Horváth Pál honvédet 1949. évi május hó 6-ával a III/a állománycsoportban gyalogságnál őrmesterré soron kívül előléptette, egyidejűleg a honvédség hivatásos állományába felvette.”[36]

Egy másik tájékoztatást szintén a Honvédségi Közlöny számára szántak. Az „Emlékeztető” megnevezésű dokumentum keltezése „1949. V. 16.” és aláírói „pol. ov.”, azaz politikai osztályvezető és „hőr. fpk.”, vagyis határőrség főparancsnoka jelöléssel szerepelnek. A főparancsnok tollával belejavított az aláírásra eléje tett szövegbe. Áthúzta az eredeti „beavatkozásának” szót és helyette a „támadása” kifejezést írta be, valamint hozzáfűzte a „magyar területen a határvonaltól kb. 120 m-re” meghatározást. Ezzel kialakult a Közlöny által véglegesen leadandó forma:

„Kiadvány: Hőr. fpság-i pcs-ba: A 9. hv.zlj. pság. [határvadászzászlóalj-parancsnokság] állományába tartozó Puskás Imre […] honv. 1949. évi május hó 14-én járőrszolgálatának teljesítése közben a jugoszláv határőrizeti szervek fegyveres támadása (beavatkozása) következtében a magyar területen a határvonaltól kb. 120 m-re (határvonal mentén) hősi halált halt. Nevezettet hűséges és önfeláldozó magatartása elismeréséül a Magyar Köztársaság elnöke a Magyar Köztársaság Érdeméremaranyfokozatávalkitüntette.(Arendeletszáma:5.490/M.E.I.A.-1949.) A Honvédelmi Miniszter Bajtárs 18.296/eln.szü.-1949. sz. rendeletével a hősi halált halt Puskás Imre honvédet 1949. évi május hó 14-ével a III/a. állománycsoportban gyalogságnál őrmesterré soron kívül előléptette, egyidejűleg a honvédség hivatásos állományába felvette.”[37]

Mindkét fent említett határőr szerepel a határőrség hősi halottai névjegyzékében.

[36] MNL HOP XIX-B-10 1949 doboz II-7 001 folyószám.
[37] MNL HOP XIX-B-10 1949 doboz II-7 002 folyószám. Emlékeztető.

A kiadvány az első haláleseteket 1949-től datálja. Mivel hősi halottaknak nyilvánítottakról van szó, az egyéb körülmények között elhunytakat természetesen nem tartalmazza a könyv. Nagy valószínűséggel ma már teljes pontossággal, a levéltári adatok hiányossága miatt, nem lehet megállapítani, hogy határőr szolgálatuk teljesítése közben különböző okok miatt hányan veszítették el az életüket.

Rendelkezésünkre áll egy lista,[38] amely az 1951-ben elhunytakat tartalmazza. Ennek már a címe is igen vitatható: „Névjegyzék az 1951-ben, akik saját hibájukból meghaltak" megnevezéssel 34 halálesetet sorol fel. Nyilvánvalóan erősen relatív, mit tekintünk saját hibából bekövetkezett halálos balesetnek. Ezekben a szituációkban határőr katonákról és nem polgári személyekről van szó. Éves viszonylatban a szám kiemelkedően magasnak mondható, ugyanakkor eszerint aknarobbantástól „csupán" négyen haltak meg (saját hiba okán). A többi aknarobbanás miatt bekövetkezett elhalálozást (amennyiben történt ilyen), ebben az évben ezek szerint nem „saját hibásnak" tekintette a statisztika összeállítója, és ezért nem kerültek a névjegyzékre. Viszont ha ebben az egy évben 34 fő halt meg különböző okok miatt, mennyien hunyhattak el 1945–1956 között?

A halálesetek okai az okmány szerint:

- Öngyilkosság: 10 fő. Rendkívül sok. A részletezésben okok is szerepelnek: nem tudott pénzzel elszámolni, családi problémák miatt, meglőtte a társát és megijedt, civil személyt véletlenül agyonlőtt és utána követte el a tettét.
- Aknarobbanás: 4 fő.
- Fegyvertől bekövetkezett halálos sérülés: 7 fő.
- Vonatbaleset: 3 fő.
- Vízbefulladás fürdés közben: 5 fő.
- Gépkocsibaleset: 3 fő.
- Társa leszúrta: 1 fő.
- Veszekedés közben társa agyonlőtte: 1 fő.

Bár az esetek nincsenek egyenként részletezve, feldolgozva, valószínűleg nem sokat tévedünk, ha a történtek egy részét a kiképzés gyenge szintjére vezetjük vissza, különösen a fegyverrel bekövetkezett problémáknál.

A négy akna miatt történt halálesetből csupán kettőt nevez meg az irat, Fertőrákos, 1951. december 15. és Nemesnép, 1951. november 18. időpontokkal. Érdekesség, hogy az itt említett, aknarobbanástól elhunytak közül két fő szerepel a hősi halottak jegyzékében is. Ezek szerint a későbbiekben felülbírálták a saját hibából bekövetkezett halál minősítését.

[38] MNL HOP XIX-B-10 1951. év 12. sz. doboz, III./5. tárgykör, 115. folyószám. *„Tárgy: Névjegyzék az 1951-ben, akik saját hibájukból meghaltak."*

A hozzátartozók, szülők természetesen tragédiaként élték meg gyermekük elvesztését, és néha nem nyugodtak bele a kapott tájékoztatásba. A levéltár egyik dossziéja tartalmazza B. Zsigmond államvédelmi határőr öngyilkosságát, aki szolgálatba induláskor agyonlőtte magát géppisztolyával, annak csövét szájába véve. Az ügyészség az eset egyértelműsége miatt (több tanú is volt) nem indított eljárást. A szülők láthatóan nem tudtak belenyugodni a fiú elvesztésébe. B. Imréné írt a *Szabad Nép* újság „Munkáslevelezési Osztályára" segítségért, ők pedig a levelet átküldték az Államvédelmi Hatóság Határőrség Parancsnokságra azzal a kéréssel, hogy 14 napon belül kapjanak választ az eseményről és annak kivizsgálásáról. B. határőr a halasi kerület táltosmajori őrsén teljesített szolgálatot, és 1951. augusztus 4-én indult szolgálatba.

A történteket a Szegedi Katonai Ügyészség vizsgálta. Megállapításuk szerint az érintettnek beképzelt betegsége volt, barátaival többször is beszélt arról, hogy nem fog sokáig élni. Az öngyilkosság helyszínén rajta kívül hárman is tartózkodtak bent az őrsön a töltőhely közelében, és az őrszem is látta az eseményeket a figyelőből. A végső következtetés így hangzik: „A kivizsgálás megállapítása szerint B... hőr. öngyilkosságát beképzelt betegségéből eredő pillanatnyi elmezavarában tette és semmi vétkes körülmény elhalálozásával kapcsolatban nem merült fel."[39] Az újságnak küldött válaszlevelet aláírta Piros László államvédelmi vezérőrnagy, a Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka.

[39] Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1951 III/4 tárgykör, 71. folyószám. Iratgyűjtő.

Sallai János

AKNAZÁRBÓL ELEKTROMOS JELZŐRENDSZER – A HATÁRŐRIZETI RENDSZER 1957–1989 KÖZÖTT

Az 1956-os forradalom előtt felszedett aknazár nem vetett véget a „vasfüggönynek", mivel az nem egyedül az aknazárat, hanem azt a résmentes határőrizeti, határforgalom-ellenőrzési rendszert jelentette, amely hermetikusan elzárta Magyarországot Ausztriától, Nyugat-Európától, azaz a világtól.

A forradalmi események után, az ismert nemzetközi körülmények miatt, a magyar kormány teljesen elszigetelődött. A harcok után hatalomra került vezetés kiemelt figyelmet fordított a fegyveres szervek újjászervezésére. Létrehozta a Fegyveres Erők Minisztériumát, amelynek alárendeltségébe került a határőrség. A fegyveres csúcsminiszter 1956. december 3-tól naponta, folyamatosan kért jelentést a Magyarországot Ausztria irányába elhagyó és ott tartózkodó személyekről. Az első szolgálati nap jelentései a következő főbb adatokat tartalmazták: 1956. december 3-án 8.00 órától december 4-én 8.00 óráig Ausztria felé elfogtak 388 főt, a büntetlen határsértések száma 45 volt. Bécsben 29 000, az eisenstadti táborban 8-10 000 kiszökött személy tartózkodott. Ez azt mutatja, hogy korábban, a forradalom ideje alatt és azután is folytatódott a hazájukat elhagyó magyarok kiáramlása.

A következő napokban is hasonló arányban hagyták el Magyarországot az illegális határátlépők.

A nyugati határ fontosságát jelzi, hogy a belügyminiszter 1957-ben kiadott első parancsa is erre irányult: kifogásolta az együttműködést a nyugati határon szolgálatot teljesítő határőrség és rendőrség között. A nyugati határvédelem érdekében a következő végrehajtandó feladatokat szabta meg parancsában:[1]

[1] Sallai János. *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története.* Hans Seidel Alapítvány, 2012, 26. o.

- A BM Győr és Vas megyei politikai osztályai és a határőrség kerületi felderítő osztályai negyedévente tervezzék meg a közösen végrehajtandó feladatokat.
- A BM II/2. osztálya és a határőrség felderítő osztálya állapodjon meg, hogy melyik kém-, illetve csempészügyben ki járjon el.
- Állítsanak fel egy elemzőcsoportot a BM Győr és Vas megyei politikai osztályai, és az elemzésekről tájékoztassák a határőrséget.
- A Győr és Vas megyei Rendőr-főkapitányság vezetői és a határőrség kerületi vezetői közösen dolgozzanak ki karhatalmi feladatok végrehajtására terveket.
- A nyugati határvédelemre beosztott rendőröknek, határőröknek tartsanak nyolcórás kémelhárítási előadást.
- A BM II. főosztály állítsa össze az összes Nyugatra szökött személy névsorát, mert valószínűleg közülük kerülhetnek ki az ügynökök.
- A nyugati kerületparancsnokságok területén elfogott, befelé irányuló határsértőket azonnal konspiráltan kell elszállítani a kerület felderítőihez, és azonnal értesíteni kell a BM II/2. osztályt.

Az akkori pártvezetés valószínűleg az 1956-os aknamező felszedését elhamarkodottnak vélte, és a forradalom alatt, valamint az azt követő időben Nyugatra kiszökött 150-200 000 magyar miatt átértékelte a műszaki zár szerepét, és a visszaállítás mellett, azaz az aknamező újbóli lerakása mellett döntött. Mindezt 1957. január 24-én a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ülésén Kádár János 3. napirendi pontként terjesztette be, és a kormány tagjai a nyugati aknamező újratelepítését feltétel nélkül támogatták.[2]

Szalva János, a határőrség parancsnoka, Tömpe István miniszterhelyettesnek 1957. február 6-án írt levelében kétsoros tüskés drót két ütemben való telepítését javasolta, részletes költségvetéssel. Ezenkívül javasolta, hogy „a műszaki zár felépítése mellett szükséges, hogy a nyugati határszakasz őrzését ellátó kerületek rendelkezzenek olyan anyagokkal, amelyek adott esetekben nemcsak feltartóztatják az ellenséges elemeket, hanem meg is semmisítik azt. Ezért javaslom, hogy az 1–4. kerületeket lássuk el 500-500 db érintő aknával, és 2-2000 gyalogsági taposóaknával."

A fenti javaslat meghallgatásra talált és a Honvédelmi Tanács 1957. március 12-én kelt határozata utasította a belügyminisztert, hogy az osztrák–magyar határ műszaki lezárását két ütemben hajtsák végre, továbbá utasította a pénzügyminisztert, hogy ehhez 2 millió forintot biztosítson, ami csak a kezdeti munkák elvégzésére nyújtott fedezetet.

A nyugati határszakasz lezárásának első ütemében, 1957. április 30-ig a veszélyesebb irányokat, szakaszokat zárták le, míg a hátralévőket június 30-ig fejezték

[2] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) XIX-A-83.

be. A határzárat kétsoros tüskésdrótkerítéssel, illetve háromsoros dróthengerrel és teljes hosszában gyalogsági aknazárral valósították meg. Bár a műszaki csapatok az elmúlt években szereztek tapasztalatot az aknatelepítésben, mégis léptek fel zavarok. Így például „az ellenség kifigyelte", és Márialiget-Hegyeshalom térségében 70 darab aknát felszedett, valamint még az is előfordult, hogy az aknamezőt esetenként osztrák területre telepítették.[3] A határőr vezetőkre a műszaki zár felépítése után máris újabb feladat várt, a határőrizet újbóli megszervezése.[4] A műszaki zárrendszer lerakásával új helyzet állt elő, ami szükségessé tette a helyi viszonyok megváltoztatását. Az aknamező és a tüskésdrót megnehezítette, de nem tette lehetetlenné a határsértés elkövetését. Az akkori helyzetértékelés szerint a kalandvágyók várhatóan elhalasztották az „utazást", de az ügynökök, bűnözők, ellenséges, akkori szóhasználattal „ellenforradalmi" elemek, nem mondtak le a határsértésről. Ezért a következő fő, határőrizetet érintő változásokkal számolt az akkori határőrségi vezetés, a korábbi évtized határőrizeti tapasztalatai alapján:

- új határsértő fő irányok jönnek létre,
- kapukat nyitnak az ügynök határsértők,
- megrongálják a műszaki zárakat,
- kifigyelik a járőrözést.

A fentiek megakadályozása céljából a következőket kellett a nyugaton szolgálatot teljesítő határőröknek tenniük:

- lezárni azokat a szakaszokat, ahol a műszaki zár megszakadt;
- átjárót (a műszaki záron) csak a határőrség országos parancsnoka (a továbbiakban: Hőr. OPK/OPK) nyithat;
- tájékoztatni a helyi lakosságot a műszaki zár szükségességéről;
- vezényelni a többlépcsős járőrszolgálatot;
- figyelmeztetni a járőröket az aknazárral kapcsolatos biztonsági rendszabályról;
- a járőrnek ellenőriznie a nyomsáv mellett a műszaki zárat is;
- felkészíteni a járőrt a robbanás esetén szükséges teendőkre;
- álcázást, rejtést megkövetelni;
- agitációs munkát fokozni.

Az új helyzetben is folytatódtak a titkos operációk, az ügynökök átdobása a nyugati határszakaszon. Ezek az operációk sokszor az ügynökök felelőtlen magatartása, az utasítások be nem tartása miatt kudarcot vallottak, így dekonspirálták őket a határőrség végrehajtó állománya előtt. Ezért az ilyen akciókat egy 1957-ben

3 MNL OL HOP 1957 iratai XIX-B-10 29. doboz.

4 MNL OL HOP 1957 iratai XIX-B-10 15. doboz 4 folyószám.

kiadott belügyminiszteri parancs[5] szerint azt követően csak a határőrség parancsnoka és a felderítőosztály vezetője, illetve a határon illetékes kerületparancsok és felderítő vezetője tudtával lehetett végrehajtani.

A határőrizeti szolgálat minél eredményesebb végrehajtása érdekében számos változtatást is alkalmaztak. Több új helyen állították fel magasfigyelőket, illetve a nyugati határon lerakott műszaki zárakat megváltoztatták, például Narda, Szentpéterfa, Olmód, Peresznye, Zsíra térségében áthelyezték az aknamezőket.

Azt, hogy a nyugati határszakaszon hosszú távon is erős határőrjelenlétben gondolkodtak az akkori szakmai és politikai vezetők, legjobban szemlélteti az ez időben épített „Dőridomb" típusú őrsök sorozata (Márialiget-puszta, Erzsébet-puszta, Rohrerföld, Dőridomb, Sopron-puszta, Horvátlövő, Felsőcsatár, Nemesmedves, Rábafüzes, Szakonyfalu, Felsőszölnök). Az egyemeletes laktanyaépület és a hozzá tartozó négy tiszti lakás (őrsparancsnok, parancsnok-helyettesek és az őrsellátó részére) egy típusterv alapján épült az '50-es évek végén, '60-as évek elején.

1958-ban, az újonnan lerakott műszaki zár első évében is már komoly gondok merültek fel. Ezeket a gondokat, problémákat jelezte az országos parancsnok a kerületek parancsnokainak. „A nyugati határszakaszon telepített műszaki zár jelenlegi állapotában nem nyújt megfelelő biztonságot, és az akadály anyagát figyelembe véve számolni kell fokozatos elhasználódásával. Az elhasználódástól függően szükségessé válik fokozatos kicserélése és korszerűbbé tétele. Ezért a műszaki zárt néhány év alatt teljesen ki kell cserélni. A munkálatokat még ebben az évben meg kell kezdeni. A vasbeton oszlopok legyártására intézkedtem."[6] A műszaki munkák elvégzésére a határőrség törzsparancsnoka intézkedett, és a munkák elkezdésének idejét 1958. október 1-re tette.

Az eredeti javaslat és terv szerint a nyugati határ teljes hosszában, az államhatártól befelé 2,5 méterre, 2 méter magas, 20 szálas, kétsoros, vasbeton oszlopokon felépített akadályrendszert kellett kiépíteni. Az akadályrendszerek közé aknát nem volt szabad telepíteni. Az OPK ezt 1958. október 16-án egysoros akadályra módosította. Ezenkívül egy szál drót kihúzására intézkedtek a talajnál, hogy ne lehessen alatta átbújni.[7]

Vizsgálva az 1958–1959-es határőrizeti eredményeket,[8] megállapítható, hogy a nyugati határszakaszon meglevő műszaki akadályrendszer nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Talán az eredménytelenségnek köszönhetően tartott

5 Magyar Népköztársaság (MNK) Belügyminisztériuma 11. számú parancsa, 1957. április 19.

6 Az országos parancsnok levele az 1–3. határőrkerület-parancsnoknak, 1958. június 14.

7 A telepítés eredménye: 370 kilométeres, egysoros drótkerítés, 1 850 000 darab taposóakna, 1959–1962 között, a telepítés költségei: 36 299 560 Ft.

8 1957-ben 740 határsértés, 1958-ban 797 határsértés, amelyből 131 lett büntetlen határsértés. Az összesből csak 137 fő volt határövezeti lakos.

a belügyminiszter 1959 áprilisában váratlanul határszemlét, majd 1959. április 8-án a 2-452/1/1959. BMH (BM Határőrség) utasításában elrendelte a kétsoros drótakadály telepítését.

Ebben az időszakban is folytatódtak az 1950-es években megszokottá vált, osztrák oldalról magyar terület felé irányuló határprovokációk. Mivel a magyar oldal ismét le volt zárva, a határövezetbe csak nehezen lehetett bejutni, ezért magyar oldalról ritkán történt incidens.

1960-ban új szelek kezdtek fújdogálni az osztrák–magyar határkapcsolatokban. Először történt évek óta, hogy az osztrákok közös kivizsgálást javasoltak, és intézkedtek az osztrák határrendsértés abbahagyására.[9] Az osztrák–magyar határtárgyalások javuló kapcsolatokról tanúskodtak, de a tárgyalásoknál a magyar féltől nem merült fel a műszaki zár felszedése.

Közben szóba került Sopron határövezetből való kivétele, de a határőrség nem járult hozzá, mivel ebben az időben nagyon nagy volt a térségben a határsértők aktivitása.

Egy 1963-as, aknamezőről szóló jelentésből megtudhatjuk, hogy a kedvezőtlen időjárás miatt az alábbi robbanások történtek:

- Csorna kerületparancsnokság területén: 542 darab,
- Szombathely kerületparancsnokság területén: 287 darab,
- Zalaegerszeg kerületparancsnokság területén: 2168 darab.

Ezenkívül a tavaszi áradás miatt aknaátmosások is bekövetkeztek: mintegy 328 darab, ezért például Kemenestaródfa területén áthelyezték az aknamezőt a kiáramlott Pinka miatt.

Majd a következő végleges jelentés készült az aknamező újratelepítéséről 1963. október 1-ig:

- 1. kerületi parancsnokság: 133,2 kilométer;
- 2. kerületi parancsnokság: 85,5 kilométer;
- 3. kerületi parancsnokság: 62,4 kilométer;
- összesen: 281,1 kilométer.

A jelentés szerint az 1958 és 1960 közötti években, műanyag akna hiányában telepített fatestű aknákat cserélni kellett. Erre 1964. április–szeptember havában került sor. Már ekkor jelezték, hogy 1965-ben az elavulás miatt, az aktivitás fenntartása érdekében meg kell kezdeni az aknamezők folyamatos cseréjét.

Miközben a '60-as évek első felében Magyarország elszigetelődése folyamatosan csökken, és az ENSZ-ben levették a magyar kérdést a napirendről, a nyugati végeken a műszaki zár még kikezdhetetlen volt. Olyannyira, hogy 1964-ben a

9 MOL határőrségi iratok 1960. XIX-B-10 15. doboz.

határőrség országos parancsnoka jelentést[10] készíttetett a műszaki zár fenntartásának szükségességéről. A jelentésben a következő megállapításokat és érveket sorakoztatta fel:

1. 1949-től az 1956-os évet kivéve a műszaki zár a következő kettős feladatot látta el:
   - védelmet nyújt Ausztria felől az incidensek és más ellenséges cselekedetek ellen;
   - visszatartó erő a határsértők ellen.
2. Az osztrák kormány hadászati célból erődcsoportokat épített: Brucknál, Eisenstadt-Mannersdorfnál: 30-50 erődelemet, egy méter vastag betonfallal, két emelet mélységben, amely 40-50 fő befogadására alkalmas, vízvezeték-hálózattal, áramfejlesztővel, központi fűtéssel, rádióközponttal, kórházi ágyakkal felszerelve.
3. Az osztrák kormány 1961 óta határvédelmi egységeket szervez, akkor 12 százada volt.
4. Az osztrák csendőrség, vámőrség gyakran szervezett provokációkat.
5. Ausztriában szabadon tevékenykedhet az MHBK.[11]
6. Lágerekben nagy számban éltek disszidensek Ausztriában, akik kiszökdösnek – velük számolni kell.
7. Burgenlandban történelmi hagyományai vannak a szomszédos, rokoni kapcsolatoknak, ezért azok határsértéseivel számolni kell.
8. Az osztrák kormány tűri, hogy területén nyugati imperialista ügynökök, hírszerző szervek tevékenykedjenek.
9. Az 1963–1964. években annak ellenére, hogy a legális forgalom növekedhet a nyugati országok felé, az illegális határsértés is figyelemre méltóan nő.
10. A baráti országokból hazánkba érkező állampolgárok rajtunk keresztül akarnak Nyugatra szökni.
11. Mivel az osztrákok idáig nem ratifikálták a határjelek felújítására vonatkozó szerződést, a határjelek nagy része pontosan meg nem állapítható, így a műszaki zár akadályozza meg az áttévedést.
12. A műszaki zár visszatartó erő a határsértés és a csempészet tekintetében is.[12]
13. Segítséget jelent a helyi lakosság vagyontárgyainak megőrzésében.
14. Biztonságot ad a járőrnek.

10 MNL OL Határőrségi iratok 1964. XIX-B-10 23. doboz.

11 A második világháború végén számos kelet- és közép-európai ország mellett Magyarország is a szovjet megszállás áldozata lett. A menekültek százezrei között a harcoló magyar katonák is a határon túlra kerültek: leventék, fegyveres önkéntesek, a Szent László-hadosztály és más katonai alakulatok. Belőlük jött létre a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) katonai szervezet. Az osztrák–magyar határ osztrák oldalán évtizedekig fennálltak az MHBK egységei.

12 A nyugati határszakaszon 1963–1964-ben az összmozgás 1025 fő volt, ami 17%-kal több, mint az előző időszakban.

A fenti jelentés azért nagyon érdekes, mert korábbi években már jártak határőr tisztek[13] a Szovjetunióban, és megtekintették az SZ–100 elektromos jelzőrendszert. Sőt ugyanebben az időben, 1964 júniusában, Adyligeten felépítették[14] a kísérleti SZ–100 elektromos jelzőrendszert, amelyet a határőrségi vezetők és a nyugati kerületparancsnokok megtekintettek. Mindennek és a nyugati aknamező elhasználtságának[15] ismeretében, valamint a műszaki zár lerakása során előfordult jelentős számú baleset miatt[16] nem érthető az országos parancsnok érvelése a műszaki zár fenntartása mellett.

Az SZ–100-as elektromos jelzőrendszer kísérlete mellett 1964-ben előtérbe került a H–63-as jelzőkészülék rendszeresítése is a határőrségnél. A Haditechnikai Intézettől átvett néhány kísérleti példányt később körülbelül 10 000 darab komplett H–63 megrendelése követte.

Mindezek már jelzik, hogy a fentiekben bemutatott brutális aknamezők napjai meg voltak számlálva. Csak egy fontos, határozott döntésre volt szükség, amely kezdeményezi a felszedést.

A javaslat[17] az új rendszer bevezetésére 1964. december 12-én készült el és terjesztették fel a Belügyminisztériumba: nyolc nyugati határőrörsön tervezték megépíteni az SZ–100-as rendszert:
- a csornai kerületnél: a márialigeti, hegyeshalmi, pusztasomorjai örsökön;
- a soproni kerületnél: a bécsi úti, ágfalvai örsökön;
- a szombathelyi kerületnél: a kőszegi, jáki, bucsui örsökön.

Az SZ–100-as költségeit összehasonlították a műszaki zárral, amelynek telepítési és karbantartási költségei magasabbak voltak, mint az SZ–100-as megépítési költségei.

Ám az aknamezők felszámolásának végrehajtására erős politikai szándék csak Bruno Kreisky osztrák külügyminiszter magyarországi látogatása után mutatkozott.

A magyar és a nemzetközi politikai életben egyaránt kiemelkedő eseménynek számított, hogy 1964. október 29. és november 1. között Bruno Kreisky osztrák külügyminiszter Magyarországon tárgyalt. A tárgyalások során sok, a közös államhatárral kapcsolatos kérdés szóba került, amelyek rendezése a következő években megvalósult. Nem kerülték meg az aknamezők kérdését sem, amelyről igen eltérő álláspontot képviselt a magyar és az osztrák fél. Egyértelművé vált, hogy a további jó kapcsolatokat befolyásolhatja a műszaki zár. A magyar fél komolyan vette, hogy az aknamező a későbbiekben is jelentős akadálya lehet a jó irányba

[13] Mergel Kálmán főhadnagy jelentése 1960-ból a szovjet gyártmányú jelzőkészülékek tanulmányozásáról.

[14] A szovjet tanácsadók 12 napi szemle után javasolták az SZ–100 elektromos jelzőrendszer nyugati viszonylatban történő alkalmazását. Ez kilométerenként 140 000 Ft költséget jelentett, kiegészítve a Kiparis távbeszélőközponttal. A miniszter engedélyével a tervezést 6-8 őrsre megkezdték.

[15] 1964-ben az aknamezők működőképessége 30-40%-os volt.

[16] Ezen időszak alatt 44 műszaki katona sérült meg.

[17] BM Hőr. OPK 03113/1964. számú javaslat.

elmozduló osztrák–magyar kapcsolatoknak,[18] ezért a politikai vezetés annak felszámolása mellett döntött.

A politikai és belügyi (határőrségi) vezetés is kereste a megoldásokat az aknamező kiváltására. A szakmai útkeresés egyik meghatározó állomása volt az az előadás, amely a Szovjetunió határain létesített műszaki akadályokról szólt. Ezen az előadáson a magyar illetékesek a következő technikai eszközökkel és eljárásokkal ismerkedtek meg:
- Klon–55 drótakadály és jelzőkészülék, amely megmutatja, hogy kifelé, vagy befelé történt a határsértés;
- Tantál–2 elektromos jelzőrendszer;
- nyomsáv;
- aknamező;
- akadálydrót;
- H-s jelzőkészülék;
- jelzőrakéták;
- járőrbürük (egyszerű gyalogos hidak);
- folyók lezárása;
- járőrlépcsők, járőrutak;
- SZ–100-as elektromos jelzőrendszer (EJR);
- infravörös-sugárzó készülék.

A fenti eszközök közül a magyar határőrség két technikai szakembere 1965. február 12–13. között a szovjet munkácsi határőrkerület két őrsén tanulmányozta az SZ–100-ast. Tapasztalataikat részletesen leírták. A bemutató helyszínén a szovjet legfelsőbb Hőr. OPK is jelen volt, és megígért minden segítséget az SZ–100-as felépítéséhez.[19]

Az akkori politikai struktúra szerint a legfelső szinten a Politikai Bizottság 1965. május 11-i ülésén határoztak az aknamező felszedéséről és az SZ–100-as elektromos jelzőrendszer megépítéséről.[20] A Politikai Bizottság ülésére készült anyagban részletesen ismertették a műszaki technikai eszközt: „Az SZ–100-as műszaki jelzőtechnika a Szovjetunióban és Csehszlovákiában alkalmazásban lévő gyengeáramú rendszer, amely a terepviszonyoktól függően 500-1500 méter távolságra épül fel az államhatártól. A jelzőrendszer a határon minden mozgást időben jelez, és a határ lezárása gyorsan és eredményesen biztosítható. Bevezetésével élő

[18] Az 1965. április 22-én kezdődő árvizek 5000 darab aknát átmostak Ausztriába. Erről tájékoztatták az osztrák biztonsági főnököt.

[19] MNL OL Határőrségi iratok 1965. XIX-B-10. 20. doboz.

[20] Az elektromos jelzőrendszer az őrs működési területén kiépített olyan technikai berendezés, amelyet a határvonaltól nagyobb mélységben, a határőrizet elősegítése, a határsértők időben és térben való felfedése és jelzése céljából létesítenek. A jelzőrendszer ellenőrzését és karbantartását az őrs technikai csoportja végezte.

erőket megtakarítani nem tudunk, költségkihatása megegyezik a jelenlegi aknazár költségkihatásával. A jelzőrendszer és a határvonal közötti területen dolgozó személyek biztosítása azonban nehezebbé válik."

Az újonnan bevezetendő határőrizeti eszköz, az SZ–100-as gyakorlati kivitelezésére 1965. július 10-én adták ki az utasítást, amelynek első és legfontosabb feladata a nyomvonal kitűzése volt. Ezt követte a terepen kitűzött nyomvonal térképi rögzítése, valamint az építéshez szükséges terület kisajátítása, a nyomvonal kialakítása, a terep rendezése és az SZ–100-hoz szükséges anyagok előkészítése. Sor került az építőállomány összevonására, az akkor még fennálló drótakadály lebontására, az aknamező felszámolására, valamint a műszaki és híradófeladatok végrehajtására.

Az EJR telepítését nagy érdeklődés fogadta. Erről tanúskodik az 1965. augusztus 30-án kelt hangulatjelentés is. Már az első időszakban sor került több elfogásra is az EJR segítségével. A lakosságot is nagyon érdekelte az SZ–100-as, több helyen azt hitték, hogy magasfeszültség van a vezetékekben. Természetesen nem mindenki örült az új rendszernek, így például többen megfogalmazták, hogy a munkálatokba befektetett pénzt az állam inkább az életszínvonal emelésére fordíthatná, illetve Vaskeresztesen hangzott el a következő kijelentés: „Bennünket, svábokat gettóba zárnak, lehet, hogy később ki is leszünk telepítve." Az SZ–100-as építése és közben az aknamező felszedése hihetetlen nagy kihívás volt mind a műszaki munkákat végző állomány, mind a népgazdaság teherbíró képessége szempontjából. Erről tanúskodik az alábbi jelentés, amely bemutatja az SZ–100-as építési nehézségeit Mosonmagyaróvár körzetében:

- A késve kiadott utasítások miatt az előkészületekben késés mutatkozott.
- A hűvös időjárásban a fűthetetlen sátrakban nem volt megfelelő az elhelyezés, a ruhák, ágyneműk nyirkosak lettek.
- A barakkok még nem készültek el.
- A vízellátás lajtos kocsival történt.
- Akkumulátoros lámpákra lett volna szükség.
- Több gumicsizmára, esőköpenyre lett volna igény.
- Még egy tehergépkocsi és UAZ kellett volna.
- Száraz idő esetén locsolóautóra lett volna szükség, a karhatalomtól kapott vízágyú nem működött.
- Az Észak-magyarországi Áramszolgáltató Vállalt (ÉMÁSZ) a határőrség helyi szerveinek számlázott, de vajon ki fizeti az áramdíjat?

Az SZ–100-as építési nehézségei Szombathely–Kőszeg körzetében is megmutatkoztak:

- Ebben a körzetben – annak ellenére, hogy a munkát a saját karhatalmi ezred végezte – sokkal több probléma jelentkezett.

- Kedvezőtlenebbek voltak a terepviszonyok, ami miatt többlet építési munkák jelentkeztek.
- A tisztek elszállásolása nem volt megoldott.
- Hiányos volt a vízellátás.
- A felszedett és felszedendő aknatestek elhelyezése nem volt megoldott.
- 50 aknaszedőnek vattaruhára lett volna szüksége.
- Probléma jelentkezett a mosatás terén is.
- Gondot okozott az élelmezés, kevés volt a szakács.

Az első szakaszban felépített SZ–100 elektromos jelzőrendszer beindítására 1965. december 15-én 17.00 órakor került sor. A Határőrizeti Szabályzatot (HSZ) kiegészítették az EJR-es őrsök részére: a HSZ 328. pontja kiegészült a riadócsoport felállításával és a jelentési kötelezettséggel. Mindennap 20.00 óráig kellett jelenteniük az EJR-es őrsöknek, hogy mi történt az EJR mentén, hány jelzést adott a rendszer. 1966-ban az EJR bevezetésének első tapasztalatai[21] alátámasztották a rendszer felépítésének helyességét:

- Az EJR a legkritikusabb téli időben is működött.
- Sok volt a jelzés, főleg a vadaktól.
- A személyi állomány bizalommal volt az SZ–100 EJR felé.
- Az EJR letelepítésével kizárt lakosok ki- és beléptetése gond nélkül zajlott.
- Az SZ–100-asnak nagy volt az erkölcsi visszatartó hatása, mert még mindig azt hitték, hogy magasfeszültség van benne.
- A határsértők 11%-os mozgáscsökkenése volt tapasztalható, ami az EJR-nek tudható be.
- Az SZ–100-as területén az aknamentesítés során 5 fő külföldre szökött, 3 fő visszajött.
- Összességében az EJR a határőrizet biztonságát szolgálta, továbbépítését javasolták.[22]

Több évi előkészítő munka eredményeként Bruno Kreisky 1964-es látogatása során aláírtak két, a közös államhatárra vonatkozó, fontos megállapodást,[23] amelyek 1965-ben léptek életbe. Az egyik megállapodás, a közös államhatár láthatóságának biztosításáról és az ezzel összefüggő kérdések szabályozásáról szóló egyezmény[24] a következőket rögzítette:

[21] Az elsődleges tapasztalatok a csornai és szombathelyi kerületek 50 kilométeres szakaszára vonatkoznak, ahol 1965. december 15-én kapcsolták be a rendszert.
[22] MNL OL Határőrségi iratok 1966. XIX-B10. 24. doboz.
[23] Az MNK részéről a szerződéstervezeteket már 1961-ben átadták az osztrák félnek.
[24] 1965. évi 10. számú törvény.

– az államhatár menetét;
– a határjelek megóvásának és az államhatár menetének láthatósági biztosítását;
– az államhatár felmérését és megjelölését;
– a feladatok megszervezésére és végrehajtására vegyes bizottság megalakítását;
– határutakat, határvizeket és lelőhelyeket.

A szerződés rendelkezése értelmében a határmegállapító bizottság által meghatározott államhatár menete bármilyen földrajzi vagy egyéb körülményekben bekövetkezett változás esetén sem változtatható meg.

A fentihez szorosan kapcsolódott a második megállapodás, a közös államhatáron előforduló események kivizsgálásával kapcsolatos eljárásról szóló egyezmény.[25] Ez a megállapodás a gyakorlati végrehajtást szabályozta a következőket tartalmazva:
– vizsgálóbizottság megalakítását,
– a vizsgálóbizottság szervezetét és tevékenységét,
– a vizsgálóbizottság tagjainak jogállását.

A szerződés egyértelműen a határkapcsolatok javítását eredményezte, hisz ettől az időponttól működött egy közös intézményrendszer, amely az eltérő politikai berendezkedés ellenére közösen tudott dolgozni. A kedvezőtlen geopolitikai feltételek ellenére a határszerződések azt igazolták, hogy Európában lehet konstruktívan együttműködni a „vasfüggöny" két oldalán élő országok között.

További bizalom- és kapcsolaterősítést hozott a két ország között az 1967-ben életbe lépett megállapodás, amely az útlevél- és vámkezelésről szólt,[26] megkönnyítve és meggyorsítva a határ átlépését.

Az 1960-as évek utolsó éveiben tovább folytatták az aknamentesítést és az EJR telepítését. Mivel több helyen erdős-hegyes területen húzódott a nyomvonal, ezért a korábbi tapasztalatok alapján áttervezték az építést. 1967-ben az EJR hossza már 120 kilométer volt.

Az EJR építése még folyt, amikor az 1967-es *Határőrizeti Szabályzatban* már megjelent az EJR-rel rendelkező őrsök határőrizetének megszervezésére vonatkozó szabályozás is, amely a következő sajátosságokat, feladatokat tartalmazta:
– A jelzőrendszer hibátlan működése és a jelzőműszerek folyamatos figyelése biztosítja a határsértők eredményes elfogását.
– Fontos a jól megszervezett összeköttetés a járőr és az őrs között.
– EJR-jelzés esetén az előzetes intézkedési tervben (EIT) megfogalmazott feladatokat kell gyorsan és pontosan végrehajtani, zárni az államhatárt és kivizsgálni a jelzés okát.

[25] 1965. évi 11. számú törvény.
[26] 1967. évi 21. számú törvény.

– Határsértőtől származó jelzés esetén a riadócsoport átalakul üldözőcsoporttá, és megkezdi a határsértő üldözését, elfogását.
– Az EJR-t karbantartás idejére csak az őrsparancsnok engedélyével lehet kikapcsolni, a kikapcsolás idejére kiegészítő járőröket kell vezényelni.
– Villámlásokkal járó esők, zivatarok idejére, valamint szélsőséges téli időjárás esetén az EJR-t ki kell kapcsolni.
– A gazdasági kapukat, a járőrkapukat vagy megszakításokat őrizetlenül nyitva tartani szigorúan tilos.[27]

Az 1968. június 22-én kelt utasítás szerint az SZ–100-as jelzőrendszert aláásás elleni védelemmel kellett ellátni. Ezt a jelzőkerítés oszlopaira szerelt két szál tüskésdrót földbe helyezésével, illetve ott, ahol lehetőség volt, kőtörmelék bedöngölésével biztosították.

Az alegységparancsnokok mind jobban felismerték az EJR hatékonyságát, és az ezzel összefüggő szolgálatszervezési lehetőségeket, amelyek pozitívan befolyásolták a határőrizeti helyzetet és az állomány terhelését.

A létráról történő leküzdés lehetőségeit minimalizálva 1967-től az EJR-t tetőfával építették.

Az osztrák–magyar–jugoszláv hármas határon (Felsőszölnök térségében) 7,5 kilométer hosszan nem javasolták az EJR felépítését, mert a határőrizeti operatív helyzet ezt nem indokolta. (A nemzetiségi települések itt széttagoltak, a terep átszegdelt, az építési költségek emiatt magasak lettek volna.)[28] 1968-ban az EJR építését a csornai és a soproni kerületeknél teljesen, a szombathelyi kerületnél két őrs kivételével (Hétforrás, Hörmanforrás) befejezték.

Magyarország 1968-ban, az ismert augusztusi csehszlovák események során, VSZ-tagságából adódó kötelezettségei miatt, részt vett Csehszlovákia megszállásában. Ausztriában akkor a csendőrséget riadókészültségbe helyezték, és felkészültek a csehszlovákiai menekültek fogadására.

A 2002/1969/I.28. kormányhatározat szerint 1969. május 1-gyel a nyugati határövezetet megszüntették, és helyette a két kilométeres határsávot vezették be. A határsáv az EJR és az államhatár közötti, általában két kilométeres területsávot jelentette, ahova az ott lakókon kívül másnak csak engedéllyel lehetett bemenni.

1970-ben is folytatódott az EJR építése, döntően a zalaegerszegi határőrkerület-parancsnokságon. Ekkorra a műszakiak a következő jelentős eredményeket érték el:
– az EJR hossza összesen: 248,7 kilométer,
– jelzőkerítés: 251 186 folyóméter,

[27] Határőrizeti szabályzat 1967. 120. pont.
[28] MNL OL Határőrségi iratok 1968. XIX-B10. 25. doboz.

- vadfogó: 254 527 folyóméter,
- gazdasági kapu: 123 darab,
- áteresz: 515/9719 darab/folyóméter.

1971. augusztus 20-a lényeges dátum a magyar határőrizet története szempontjából. Ekkor szedték fel az utolsó aknamezőszakaszt (16,5 kilométert) a Rábafüzes–Rönök határszakaszon. Ez a robbanásveszély megszűnése mellett más szempontból is jelentős, ugyanis ezt követően vált lehetővé az osztrák–magyar határon a határjelek felmérése, láthatóvá tétele. Korábban az 1930-as években volt utoljára lehetséges a határjelek összefüggő ellenőrzése.

1971-ben az EJR felépítése az egész osztrák–magyar határszakaszon befejeződött. Az újonnan telepített elektromos jelzőrendszer és az államhatár vonala közötti területen 33 lakott település „ragadt benn", amelyek lakosainak és a hozzájuk látogató állampolgároknak a mozgását jelentősen korlátozták. A látogatóknak csak (zöld vagy piros) határsávi engedéllyel lehetett belépni az így lezárt határsávba.[29]

Azáltal, hogy az EJR az osztrák–magyar viszonylat teljes határszakaszán rendszerbe állt, a határőr magasabb egységek és alegységek határőrizeti rendszere is megváltozott. Az EJR-t és a vele párhuzamosan haladó nyomsávot a nap több időszakában ellenőrizni kellett. Az EJR jelzésére végrehajtandó feladatokra előzetes intézkedési tervet (EIT) dolgoztak ki a határőrcsapatok. A riadó- és zárócsoportoknak folyamatosan készenlétben kellett lenniük.

A kerület határőrizetét a minden év elején kiadott 01-es parancs szabályozta, amelynek megfelelően aztán az őrsök elkészítették az adott évre vonatkozó elhatározásaikat. A soproni kerületparancsnok az alábbiakkal számolt a 01-es parancsában:

> A kerület határszakaszán intenzív mértékben kifelé irányuló határsértési kísérletekkel, a nemzetközi helyzet alakulásától függően provokációkkal, ügynöki tevékenységgel, befelé irányuló határsértésekkel, a túloldali területről kiinduló határrendsértésekkel, nemzetközi szervezetű és egyéni jellegű ember-, árucsempészettel, növekvő utas- és járműforgalommal számolok.

Az EJR miatt és a határsávból adódóan a következő feladatokat írta elő a 01-es parancs:

[29] Ekkorra megszűntek a vízi határsértések a Fertőn, de ugyanakkor nőtt a légi határsértések száma, továbbá csökkent a határeseményeké. Valószínűleg a műszaki zár felszámolása is szerepet játszott abban, hogy többször rongálták meg beszántással a határjeleket.

> A határsávban rendszeresen közlekedő helyi járatú autóbuszok utasainak ellenőrzését az elektromos jelzőrendszer gazdasági kapuinál szolgálatot teljesítő járőrökkel kell végrehajtani.
>
> Az elektromos jelzőrendszertől visszaforduló határsértők elfogását a kerület közvetlen alegységek és a tartalék őrs erejéből létrehozott záró- és kutatóerőkkel kell végrehajtani. A határeseménye gyors kivizsgálása érdekében a kerületparancsnokság és közvetlen alegységek állományából heti váltásban riadócsoportot kell alkalmazni.
>
> Az elektromos jelzőrendszer vasút illetve műút megszakításokat helyiváltású járőrökkel őriztessék. Az elektromos jelzőrendszer határsértők által legaktívabb szektorainak körzetébe az éjszakai órákban szolgálati kutyával megerősített járőröket vezényeljenek.
>
> A nyomsáv és az elektromos jelzőrendszer összefüggő ellenőrzését reggel kivilágosodás után és este sötétedés előtt technikai járőrrel, egyéb esetekben - főleg ahol jelzés nélküli leküzdése várható - ki- és bevonuló vagy e célra vezényelt mozgó, gépkocsival megerősített járőrrel hajtsák végre. A hivatásos állomány az elektromos jelzőrendszer vonalát hetenként, a külső drótkerítést és határjeleket havonta egy esetben ellenőrizze. A külső drótkerítés kisebb rongálódásait folyamatosan javítsák ki.
>
> Biztosítsák az elektromos jelzőrendszer működőképességét, szervezzék meg a rendszeres karbantartást, javítást. Havazás esetén hozzanak létre hónyomsávot. Az állomány nyomolvasó készségét hetenként 2-3 esetben nyomolvasási gyakorlattal fejlesszék.

Az EJR-rel kapcsolatosan a fentieken túl a határőrőrsöknek részletes feladatot szabott a megszakításoknál, gazdasági kapuknál a határsávba való beléptetésre, a csatlakozásoknál az együttműködésre vonatkozóan.

A határőrség szakmai delegációja 1975-ben Bulgáriában járt, ahol az EJR működését tanulmányozták. Mivel ekkorra már a magyar határőröknek is voltak tapasztalataik és a sok vadjelzés miatt gondjaik is, e problémák kiküszöbölése iránt érdeklődtek. Innen adaptálták a szigetelő- és vadfogóléceket, amelyeket a következő határőrőrsökön kísérletként alkalmaztak is: Várbalog, Pornóapáti, Nemesmedves, Ágfalva, Bécsi út, Tőzeggyármajor, Miklós-major térségében.

Az újítás tapasztalatai szerint 60–90%-kal csökkent ugyan a jelzések száma, a szolgálati élet is javult, üzemanyagot tudtak megtakarítani, de a nagyvadak ellen nem volt hatékony.[30] Később belső vadfogót is építettek, és vadriasztó szert is alkalmaztak.

[30] MNL OL Határőrségi iratok 1976. XIX-B-10 17. doboz.

Az EJR által bezárt falvakat vagy kisebb településeket nagyon hátrányosan érintette a határsáv rendszabályainak betartása. Fejlődésükre negatív hatást gyakorolt. Ebből a helyzetből tört ki sikeresen 1981-ben Szentpéterfa, amelynek lakosai viszonylag jó körülmények között éltek, és több alkalommal sikeresen lépték át illegálisan az államhatárt. A falu kérelmét az akkori pártszervezetek is támogatták, végül sor is került a kikerítésre. A következő kikerített település 1986-ban Brennbergbánya[31] volt, ahol ezt az idegenforgalom indokolta.

Az 1970-es évek Európában az enyhülés évei voltak. Előtérbe került a vitás kérdések békés rendezése. A Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) rendezte viszonyát a szomszédos Csehszlovákiával és a Német Demokratikus Köztársasággal (NDK), továbbá Lengyelországgal és a Szovjetunióval. Aláírták a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezményt. Európa országai Helsinkiben megállapodtak a következő fő alapelvek betartásában:

1. Szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása.
2. Tartózkodás az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetéstől.
3. A határok sérthetetlensége.
4. Az államok területi integritása.
5. A viták békés rendezése.
6. A belügyekbe való be nem avatkozás.
7. Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát.
8. A népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga.
9. Az államok közötti együttműködés.
10. A nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.

A fentiek mind hatással voltak az osztrák–magyar kapcsolatokra is, amelyek Európában ekkor már példaértékűen rendezettnek voltak mondhatók. A jó kapcsolatok kialakulásának főbb állomásai a következő szerződések, megállapodások voltak:

- 1971. április 28-án aláírták az útlevél- és vámkezelésről szóló szerződést, ahol meghatározták, hogy mely helységekben végezhetik az osztrák útlevélkezelő- és vámszervek a munkájukat, továbbá rögzítették, hogy az osztrák határkezelést magyar területen hol hajthatják végre. (Úgy gondolom, ez mérföldkő a második világháború utáni határkapcsolatokban.)
- 1973. március 29-én egyezményt írt alá a két fél, a Mörbisch és Sigendorf közötti földút Fertőrákos térségében – mintegy 1300 méter hosszan – húzódó szakaszainak osztrák állampolgárok által történő használatáról.

[31] A kikerítés oka: Brennbergbánya körzetében megnőtt az idegenforgalom, a turisták és a kirándulók száma, de a meglévő határsávi korlátozások egyre feszítőbb gondokat eredményeztek.

- 1979. szeptember 14-én megállapodtak a közös határon átmenő vasúti forgalomról.
- 1978. július 5. – a vízumkényszer eltörlésének napja. Ez volt az a megállapodás, amely egyértelműen javította a két ország és állampolgárai között a kapcsolatot. Egyben jelentős hatást gyakorolt az osztrák–magyar határforgalomra, amely ettől kezdve folyamatosan növekedett.
- 1980. február 6-án szerződést kötött a két fél a vízgazdálkodási feladatok ellátásához szükséges határátlépések szabályozásáról.
- 1980. szeptember 13-án egyezményt írtak alá a Sopronon és környékén átmenő vasúti forgalom szabályozásáról.[32]

A fenti egyezmények jó hatással voltak az osztrák–magyar kulturális, gazdasági, vízügyi és más határkapcsolatokra. Ezt bizonyítja, hogy 1979-ben 814 024 osztrák állampolgár utazott Magyarországra, ami 50,2%-kal volt több az előző évinél. 1979-ben 60,7%-kal emelkedett az Ausztriába irányuló utazók száma az előző évhez képest. Ekkor még érvényben volt a háromnapos társasutazás lehetősége, amelyek száma 135,2%-kal növekedett ugyanebben az időszakban.

Az 1980-as évek első fele az EJR szempontjából különleges esemény nélkül telt. (Kivétel Brennbergbánya[33] kikerítése 1985–1986-ban.) A járőrök nap mint nap kilométerek százait teljesítették az EJR és a nyomsáv között. A riadó- és zárócsoportok éjjel és nappal reagáltak a jelzések ezreire, függetlenül attól, hogy azok vadtól, széltől, hótól vagy határsértőtől származtak. Ám az EJR kerítését és technikai eszközeit is kikezdte az időjárás vasfoga. Ezért a kerületek műszaki szakemberei és az őrsök technikai járőrei folyamatos karbantartásokat végeztek: drótokat, technikai födarabokat (például UD-blokkokat) cseréltek, a szigetelőléceket és a vadvédelmi léceket antracénolajozták.

Az EJR-t továbbra is többféle módon akarták a határsértők leküzdeni. A kettős létra, a leszigetelés ugyanúgy előfordult, mint az aláásás. Az aláásás ellen a ’80-as évek elején az EJR drótszálai alatt betonsáv építését alkalmazták.

Az EJR-rel kapcsolatos utolsó nagy átalakítás Rábafüzes működési területéhez kötődik. 1986-ban a Rábafüzesről Szentgotthárdra vezető út mellett az EJR-t áthelyezték 150 méterre a határ irányába. Ám az, hogy ez volt az utolsó nagy átalakítás, ekkor még csak sejthető volt, de biztosan nem tudható.

Az EJR ekkor már két évtizede működött. Több százezer jelzést vizsgáltak ki a határőrök, amire sok-sok álmatlan éjszakájuk, valamint több millió futott

[32] Szalontai János: *Tanulmányok a magyar határőrizet történetéből. (A magyar–osztrák közös államhatár kialakulásának és a határkapcsolatok fejlődésének története az első világháborút követő évektől 1980-ig.)* Budapest, BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség 1985, 92–95. o.

[33] Ezzel szükségessé vált az MNK BMH 017/1970. számú utasítás 2. számú mellékletének módosítása, Brennbergbánya, Újhermes és Óhermes törlése a határsáv-települések közül.

gépjármű-kilométer ment rá. Egy 1986. december 10-én kelt jelentés[34] szerint helyszíni szemrevételezést hajtottak végre a teljes EJR nyomvonalon. Az EJR mentén található vadterelőt 260 kilométeren rendben találták. A vizsgált 1986-os időszakban 14%-kal kevesebb vadjelzés volt. A jelentésben a jelzések okaira vonatkozóan a következő adatok találhatók:

- vadtól származó jelzés: 5252 (őz, nyúl, vaddisznó, madár);
- műszaki technikai jelzés: 2519;
- vihar által kiváltott jelzés: 332;
- határsértő által leadott jelzés: 44;
- egyéb jelzés: 1266;
- összesen: 9413.

Mindehhez a végrehajtó alegységek gépjárművei 1 millió kilométert tettek meg.

A jelentés kitért még arra, hogy az EJR utánpótlása,[35] valamint az új berendezések beszerzése a szovjet részről nem volt biztosított, az évi karbantartás pedig 1 millió forintba került.

Világossá vált, hogy az EJR-jelzések döntő részét a vadak és technikai okok idézik elő. A határsértők által okozott jelzések száma elenyésző az összes jelzéshez képest. Ennek oka valószínűleg az lehetett, hogy ekkorra már sokan kiismerték a jelzőrendszer működését, illetve a társadalomban beállt változások eredményeként szinte mindenki kaphatott „kék" útlevelet, továbbá Ausztriába már nem kellett vízum. A nagy határforgalom által kölcsönösen megtapasztalhatták a vasfüggöny két oldalán élők a valóságot, amely sok esetben nem hasonlított az előző időszakban a propagandagépezetek által lefestett képhez. A korábbi szigor ekkor már a fegyveres testületek állományával szemben is csökkent, és egyedi kérelmek alapján a BM és a HM hivatásos állományú tagjai is utazhattak Nyugatra. Mindehhez hozzájött az információáramlásban döntő változást hozó parabolaantennák elterjedése: ezáltal a hazai híreket már fölösleges volt manipulálni, hisz a lakosság jelentős része nézhette és hallgathatta a nyugati tévé- és rádiócsatornák híreit, így közvetlenül értesülve a kapitalizmus „haldoklásáról". Tehát a nyugati végeken szolgálatot teljesítő határőröknél és szakmai berkeken belül is elgondolkodtak az EJR szükségességéről. A sok jelzés jelentős pszichikai, fizikai megterhelést jelentett a személyi állomány számára, komoly költségvonzattal járt, ugyanakkor csak csekély számban sikerült határsértőt felfedni, elfogni.

1987 az EJR szempontjából a változás kezdetének, a nyitásnak az éve volt.

[34] MOL határőrségi iratok 1986. XIX-B-10. 23. doboz.
[35] Ekkor már tervezték az SZ–100-ast kiváltani a szovjet gyártmányú „Szkála" típussal, de 1986-ban még nem szállították ezeket. A „Szkála" az SZ–100-as modernebb formája volt.

A határőrségnél minden évben elkészült a műszaki munkálatokra vonatkozó terv, így 1987-ben, sőt 1988-ban is tervezték, és valószínűleg végre is hajtották az EJR karbantartásával kapcsolatos műszaki feladatokat (drótcseréket, a vadfogók javítását, az aláásás elleni védekezést). Ugyanakkor 1987-ben már előkészítés alatt volt a világútlevél bevezetésére vonatkozó jogszabály, amely 1988. január 1-gyel soha nem látott rohamokat indított el az útlevelet kiállító rendőrség felé, és ezt követően a nyugati határszakasz határátkelőinek irányába.

A határőrség országos parancsnoka 1987. február 9-én a belügyminiszter-helyettesnek elküldött jelentésében a korábbi időszakban (valószínűleg az 1986 decemberében végrehajtott terep-szemrevételezés tapasztalatai alapján) bekövetkezett EJR-jelzések és a technikai meghibásodások növekedéséről számolt be. Az okmány szerint a technikai eszközök által kiváltott jelzések növekedését az impregnált faanyagok szigetelőképességének csökkenése okozta, továbbá a bolgár lécek elhasználódása, illetve a tetőfa-biztosítók szakszerűtlen felszerelése. A jelentés értelmében a fenti hibák kiküszöbölése és a megelőző karbantartások elvégzése után, viszonylag kis költségráfordítással biztosítható az EJR középtávú fenntartása és a jelzések számának csökkentése.[36]

A határőrség 1987. március 13-i parancsnoki értekezletén Földesi Jenő belügyminiszter-helyettes a következő mondatokkal érzékeltette jelképesen a kialakult és várható helyzetet. „Most összességében megmondhatjuk, elvtársak, északról, kelet egy részéről és délről nyugodt fuvallatok vannak. Nincs olyan széljárás, ami a határőrség tevékenységét más irányba terelné, jelentősen befolyásolná vagy befolyásolhatná. Ami befolyásolja, elvtársak, az az előző időszakban kialakult folyamat, tendencia, a határforgalom növekedése." Noha Földesi Jenő ekkor már részletesen ismerte az EJR problémáit, annak létéről vagy lebontásáról nem szólt, csak a határforgalom növekedését emelte ki.

Mind a lakosság, mind a határőrök között nap mint nap beszédtéma volt az, hogy elindult valami a nyugati határon. Sokszor szóba került az EJR, és hogy ebben a formában szükség van-e rá? A Nyugat-Európából visszajött magyar turisták sorra számoltak be arról, hogy több kapitalista országban jártak, és sehol sem bélyegeztek az útlevelükbe, sőt több helyen, például a Benelux államokban, nem is találkoztak határellenőrzéssel.

A nyitás fontos állomásaként 1987. június 15-től a Fertő tó üdülőtelepe Sopron, Fertőrákos és Sopronkőhida állandó lakosai számára határsávi engedély nélkül is látogathatóvá vált.[37]

Valószínűleg a nemzetközi helyzet, a világútlevél bevezetése, valamint az EJR felújításával és alkalmazásával kapcsolatos okok játszhattak szerepet abban, hogy

[36] MOL Határőrségi iratok 1987. XIX-B-10. 23. doboz.
[37] 08/1987. BM Hőr. OPK parancs, 1987. június 15.

1987 őszére a témát a Belügyminisztériumban a miniszteri értekezleten napirendre tűzték.

Ehhez az országos parancsnok a következő kérdések megválaszolására utasította az érintett kerületeket:

1. Milyennek ítéli az EJR állapotát; javítással, karbantartással meddig tartható fenn, szükséges-e az újjáépítés?
2. Milyen hatással van az EJR az állományra?
3. Milyen hatással van az EJR a határsávban lakókra?
4. Az EJR felszámolása milyen hatással lenne a határőrizetre?
5. Mit gondol arról, ha az EJR-t csak a valószínű mozgás irányában, erdős-hegyes terepen tartanák fenn?
6. Az EJR megszüntetése mennyi járőrt szabadítana fel?[38]
7. Mennyi erőt igényelne, ha a forgalom-ellenőrző pontokra (FEP) vezető és a nemzetközi utakról látható EJR-t bontanák le?

A kerületektől érkezett válaszokat a miniszteri értekezlet anyagába dolgozták be. Szintén Földesi Jenőt tájékoztatták 1987 augusztusában egy NDK-ban járt magyar határőrküldöttség[39] tapasztalatairól. Eszerint érdemes lenne csapatpróbára megkérni a PSZG–85 típusú jelzőkészüléket. A levélre nem találtam írásos reagálást. Valószínűleg a későbbi, októberi OPK-jelentés elsodorta az NDK-s verziót.

Az EJR fenntartása, kiváltása vagy elbontása szempontjából meghatározó Székely János tábornoknak, a BM Határőrség országos parancsnokának 1987. október 5-én a belügyminiszter részére írt jelentése:[40]

„A határőrség nyugati viszonylatú határőrizeti rendszere az SZ–100 típusú elektromos jelzőrendszer (továbbiakban EJR) felépítéséig alapvetően védelmi jellegű volt. Ez magába foglalta a határvonal közelébe telepített műszakizár-rendszert; a külső, belső drótkerítést, az összefüggő aknamezőt, a nyomsávot és egyéb akadály jellegű és mozgást gátló akadályokat.

Az 1960-as évek közepére a nemzetközi helyzetben bekövetkezett enyhülés, belpolitikai helyzetünk szilárdsága lehetővé tette a műszaki zár és a határövezeti rendszer felülvizsgálatát, és egy új, korszerű technikai berendezés alkalmazásával a határőrizet eredményességének fokozását.

A Politikai Bizottság 1965. május 11-i határozata alapján 1965 augusztusától megkezdődött az aknamező felszedése és az elektromos jelzőrendszer megépítése, ami 1971-ben befejeződött.

[38] 1987. július 29-én Hőr. OPK levele a kerületekhez.
[39] MOL Határőrségi iratok 1987. XIX-B-10. 23. doboz.
[40] BM Hőr. OPK 0022/431987. számú jelentése. Budapest, 1987. október 5.

Felszedtük a 318 km hosszú aknamezőt és 246 km hosszú EJR épült, kilométerenként 600 ezer Ft/költséggel. Az építést az M[agyar] N[éphadsereg] kijelölt műszaki alakulata végezte.

A jelzőrendszer nyomvonalának létrehozása nagy mezőgazdasági földterületek kisajátításával járt, amiért azóta is a B[elügy]m[inisztérium] 15-18 millió, a határőrség külön 5-7 millió Ft kártérítést fizet évente.

A határvonal és az elektromos jelzőrendszer közötti határsávba 33 lakott település került.

Az elektromos jelzőrendszer megépítése után, a kezdeti időszakban, jelentős eredményeket hozott, a határőrizet eredményessége több mint 96%-os volt, mert:

- az EJR nagy pontossággal jelezte a határsértők áthaladását, ez pedig módot adott a gyors és megfelelő csapatintézkedésekre.
- a határsértők az EJR jelzés nélküli leküzdésének módszereit nem ismerték; és féltek a kerítéstől, mivel úgy vélték, hogy abban nagyfeszültségű elektromos áram van.

Az 1970-es évek közepétől a határőrizetet ellátó állomány létszáma jelentősen csökkent a FEP-ek létszámának nagymérvű növelése, a műszaki-építőzászlóalj hadrendbe állítása, valamint a szakalegységek kis számú növelése miatt. Egyidejűleg 7 nyugati viszonylatú őrs megszűnt.

A megnövekedett idegenforgalom zavartalan, gyors, kulturált és biztonságos ellenőrzése érdekében az aktív időszakban jelentős erőket kell átcsoportosítanunk a határátkelőhelyekre, nagyrészt az őrsök terhére. Előfordult, hogy egyes őrsök 60% körüli feltöltéssel oldják meg feladataikat, ugyanakkor az őrsökön is a nyári időszak volt a legaktívabb, ekkor lenne a legnagyobb szükség a rendszeresített állományra.

Az eredeti EJR-en különböző változtatásokat hajtottunk végre annak érdekében, hogy alkalmazását eredményesebbé tegyük: így »bolgár lécet« szereltünk fel a kisvadak ellen; aláásás elleni akadály építettünk; mindkét oldalon összefüggővé tettük a vadterelő kerítést; tetőfa biztosító hurkokat szereltünk fel stb. Erőfeszítéseink ellenére az EJR jelzéseinek döntő többsége nem határsértőtől eredt (vadmozgás, időjárási viszonyok, technikai hiba stb.). A gyakori jelzés, a többször megszakított pihenő negatívan hat az állományra, növeli fizikai, pszichikai megterhelését, áttételesen károsítja egészségi állapotát.

Ahol a határsáv keskeny, vagy az őrsről időben nem érhető el, ott járőrházakat építettünk, mert csak az éjszaka oda vezényelt állománnyal biztosítható, hogy jelzés esetén időben végrehajtsuk a határzárást. Egyes helyeken egy-egy határőr 10 napból 5-7 napot a járőrházakban tölt, méltatlan, mostoha körülmények között.

A gazdasági kapuk és a megszakítások őrizetére naponta átlagban 260, kétfős járőrt vezénylünk. A karbantartást és a nyomsáv ellenőrzését általában

naponta 95, kétfős járőr hajtja végre. A műszaki századok egy-egy szakaszát egész évben a manőverutak javítása, a drótcsere, a gyomtalanítás, a nyomsáv művelése, az időjárás által okozott károk helyreállítása, az áteresz felújítása, javítása köti le.

Jelentős személyi, anyagi, technikai és pénzügyi kereteket köt le az üzemképesség folyamatos biztosítása. Az elektromos jelzőrendszer fenntartására jelenleg évi 22-25 millió forintot költünk.

A drótcseréhez szükséges rozsdamentes drótanyagot nyugati importból, valutáért szerezzük be.

Az elektromos jelzőrendszer hatásosan segíti az államhatár őrizetét, de a megépítése óta tartó, megszakítás nélküli üzemelés felszínre hozta technikai fogyatékosságait is.

Ezek:
- az állandó jellegű felépítmények a terepen messziről felismerhetővé teszik,
- a 20 éves, folyamatos működés következtében erkölcsileg elavult,
- működési elve kiismerhetővé vált, a határsértők gyakrabban küzdik le jelzés nélkül,
- a jelzések döntő többsége nem határsértőtől ered,
- üzemben tartása, folyamatos működőképességének biztosítása egyre költségesebb,
- az alkatrész-utánpótlás jelentős devizát köt le,
- az időjárás változásaira mindinkább érzékeny,
- ahol a határsáv keskeny, ott rendkívül gyenge a hatékonysága.

Az EJR miatt körülményesebbé vált a határsávban való tartózkodás és munkavégzés, nőtt az engedélyek kiadása miatti adminisztráció. A települések párt- és állami szervei különböző fórumokon mind gyakrabban vetik fel, hogy Nyugat-Dunántúl idegenforgalmi fejlesztésének legnagyobb akadálya a határőrség: ezen az elektromos jelzőrendszer alkalmazását értik. Az idegenforgalmi szervezetek, a Hazafias Népfront, a környezetvédelmi szervek több alkalommal jelentettek meg a sajtóban, vagy hangoztattak más fórumokon kifogásokat az elektromos jelzőrendszer és a határsáv megléte miatt. [...]

1985. május 30-tól egyszerűsítettük az utasok beléptetését a határátkelőhelyekre vezető utak és az EJR találkozásánál. Biztosítjuk csoportok számára a nemesmedvesi felszabadulási emlékmű határsávengedély nélküli látogatását. 1987-ben egyszerűsítettük a beléptetést a Fertő tóra. [...]

A határőrizeti operatív helyzet az utóbbi időben jelentősen változott. A határsértési kísérletek száma nőtt (1987-ben 71%-kal), a növekedés a külföldieknél mutatkozik meg, az összmozgás 81%-a.

Ezért:

a) jelenlegi létszámviszonyaink mellett az EJR-t mint egyetlen összefüggő technikai eszközt az 1990-es évek elejéig a határőrizet biztonsága érdekében szükségesnek tartjuk fenntartani. Ennek feltétele évi 25-30 millió forint fenntartási költség biztosítása, és vállalnunk kell az állami és társadalmi szerveknek, a lakosságnak az EJR-rel szembeni kifogásait, felvetéseit.

b) a változások megfelelő előkészítése, a megfelelő anyagi fedezet biztosítása miatt meg kell vizsgálni az EJR 1990 utáni alkalmazásának kérdését. Két választási lehetőség adódik:

1. elavultsága, amortizációja miatt új, teljesen átépített rendszerrel váltjuk ki, amit a Szovjetunió és az NDK már folyamatosan végrehajtott. Ennek pontos költségkihatásai a jelenlegi gazdasági helyzet bonyolultsága és a kiváltáshoz szükséges technikai eszközök konkrét beszerzési lehetőségeinek ismerete nélkül nehezen állapíthatók meg. Az NDK-ban kiépített rendszer importanyagok nélkül kilométerenként 190-210 ezer márkába került (ez nálunk becslés szerint 1,3-1,5 millió forint/km).
   A felújítás, újraépítés esetén számolnunk kell:
   - a magas személyi és anyagi ráfordítással (mai áron kb. 1 milliárd forint);
   - a társadalmi, politikai vélemények negatív jelentkezésével;
   - Nyugat-Dunántúl idegenforgalmának további akadályoztatásával;
   - a lakosság mozgásának változatlan korlátozásával, az ezzel járó adminisztrációs terhek növekedésével.
2. megszüntetjük az EJR-t, figyelembe véve a végbemenő társadalmi változásokat, a nemzetközi helyzet alakulását. Ez esetben új határőrizeti rendszert kell kialakítanunk, amely szintén pénzügyi, anyagi, technikai kihatásokkal jár, és megköveteli az állomány magas szintű felkészítését. Az a tény, hogy az új technikai eszköz és ennek ára ma még nem ismert, ezért ennek költségkihatását nem tudjuk megmondani. Várhatóan növekedni fog nyugati viszonylatban a tiltott határátlépések száma. Szükségessé válik a határsáv rendjének újbóli szabályozása.

A BM Határőrség vezetése a társadalmi, politikai helyzet elemzése és a sokoldalú szakmai mérlegelés alapján az EJR megszüntetésében, viszont az MNK [Magyar Népköztársaság] államhatárának biztonságos őrizete érdekében a feltételek szükséges biztosításával új, a járőrök szolgálatát segítő technikai eszközök rendszerbe állításában, manőverezési lehetőségeink javításában látja a megoldást."

Utólag kifejezetten abszurdnak mondható, hogy a korábban a kapitalista rendszer ellen felépített EJR karbantartása, illetve felújítása nyugati valutával volt csak megoldható.

A jelentésnek, így írójának, az akkori határőrség országos parancsnokának is, az a történelmi jelentősége, hogy 1987-ben felvállalta az EJR bontását,[41] ezzel elindítva egy lavinát, amiről ekkor még nem lehetett tudni, hogy hol áll meg, és mit vált ki a Szovjetunióban, valamint a többi, ekkor még baráti szocialista országban. A jelentésben kitértek a nyugati határ őrzésének aknamezővel, majd EJR-rel való őrzésére, de nem elemezték, milyen hatást gyakorolhat a szocialista táborra az, hogy kapuvá válhatunk Nyugat felé, amely a berlini fal megkerülhetőségét teszi lehetővé, ezáltal utat nyitva az NDK-ból való szabad távozáshoz. Nem véletlen, hogy a jelentés napjainkban a marburgi Herder Intézet hallgatói számára tankönyvi tananyag lett.

A miniszteri jelentéshez később, 1987. október 23-án Nováky Balázs ezredes törzsfőnök készített egy EJR-hez kapcsolódó, kérdésekre adott válaszgyűjtemény, amelyből megtudható, hogy:

- milyen létszámviszonyok voltak a nyugati határon a határőrizetet ellátó őrsöknél, tartalékőrsöknél, vonatellenőrző szakaszoknál és tartalékszázadoknál 1965 és 1987 között;
- az EJR alkalmazása miatt 649,64 hektárt vontak ki a művelés alól, ezért a BM 1986-ban közvetlen kárért 7,9 millió, közvetett kárért 16,6 millió forintot fizetett ki;
- az EJR és a határsáv 33 lakott települést zárt el, amelyek közül az évek során több tanya és majorság megszűnt, illetve Szentpéterfa 1981-ben, Brennbergbánya pedig 1986-ban kikerült;
- a jelentést közvetlenül megelőző időszakban hét nyugati határőrőrs megszűnt;
- a nyugati kerületek 1985-ben és 1986-ban is több mint egymillió kilométernyi üzemanyagot használtak fel az EJR jelzésére történő reagálás következtében;
- az EJR fennállása alatt a hatékonyság növelése érdekében bolgár léceket szereltek fel (kisvadak ellen), védekeztek az aláásás elleni tetőfa-biztosító hurkokat szereltek fel, továbbá 180 centiméter magas vadterelő kerítést építettek az EJR határ felőli oldalán;
- az EJR mentén kilenc őrsön 13 járőrház üzemelt, amelyek hatékonysága azonban alacsony volt;
- az EJR-kapuk és megszakítások száma: 179 volt, amelyből állandóan nyitva tartottak 51-et;
- „Szkála" központtal hat őrs rendelkezett 1987-ben, amelyből 1988-ra 15 készletet, 1989-re 30 készletet igazoltak vissza.

[41] Később erről Székely János így emlékezett: „Az akkor már több mint 20 éves szerkezet összevissza jelzett. Madarak, vadak és széllökések akár naponta 3-4-szer is riasztották az ettől már kissé demoralizált állományt, így nyilvánvaló volt, hogy a vasfüggöny mind kevésbé felel meg a feladatnak, amire szánták."

A miniszteri jelentéshez adott válaszokból, például a „Szkála" rendszer rendeléséből, még jól látszik, hogy ha nem születik döntés az EJR ügyében, akkor minden megy tovább a rendes úton: azaz felújítás, modernizáció és a K–55-ös blokkok kiváltása következik. Ezekben az években folyamatosan napirenden voltak az őrsfelújítások. Ebben az időszakban készült el például a Brennbergbánya közelében lévő modern hermesi őrs.

A miniszteri értekezlet, amelyre az anyagok készültek, azonban egyértelmű választ adott az EJR körüli vitás kérdésekre. Az akkori belügyi vezetés Kamara János belügyminiszterrel és Földesi Jenő államtitkárral az élen már egyértelműen a vasfüggöny bontása, felszámolása mellé álltak.[42] A dilemma csak az volt, hogy mit szólnak hozzá a szocialista tábor politikai vezetői, és milyen módon, melyik szinten szülessen meg a felszámolásról a döntés, hisz annak telepítéséről 1965-ben a Politikai Bizottság döntött. Ettől a miniszteri értekezlettől, amely a „B" verziót, azaz a felszámolást támogatta, a döntés útja kettévált. Egyszer BM-szinten, egy újabb értekezleten megtárgyalták, de akkor már csak a „B" variánst. A továbbiakban a kormány is már ezt támogatta, és egy későbbi időpontban erről hozott döntést. A másik úton a belügyminiszter a Politikai Bizottság elé vitte a határőrség hosszú távú feladatairól szóló anyagot, melynek részeként szerepelt a vasfüggöny sorsa, de mivel „isten malmai lassan őrölnek", erre a PB-ülésre csak 1989 februárjának utolsó napján került sor.

Ez tehát az az időszak volt, amikor már érezni lehetett, hogy a régi módon nem lehet tovább őrizni az osztrák–magyar államhatárt, de a hogyan tovább még nem volt világos. Mindenki várta, hogy a politikai vezetés miként reagál az országban zajló változásokra, amelynek elindítója a gorbacsovi *peresztrojka* és *glasznoszty* (átalakítás és nyitottság) volt.

Az osztrák–magyar határkapcsolatok további javulását jelezte, hogy 1987. október 23-án új témákról, a rönöki Szent Imre-templom[43] helyzetéről, valamint a Fertő tó körbejárhatóságáról indult tárgyalás az osztrákokkal.

Már a korábban megszüntetett vízumkényszer is jelentős határforgalom-növekedést eredményezett, de közelébe sem jutott annak, amit a Magyarországon bevezetett világútlevél okozott. 1988. január elsejétől mi, magyarok is szabadon utazhattunk a világ bármely országába, ám honfitársaink milliói csak Ausztriára voltak kíváncsiak. Ott is főleg Bécsre és a Mariahilfer Straßéra, a bevásárlóutcára, illetve minden olyan határ közeli osztrák településre, ahol levásárolhatták

[42] *Határőrség és társadalom.* Záró konferencia. 1994. március 11. Szabó József Jenő előadása.

[43] Az 1902-ben épült rönöki Szent Imre-templom a trianoni határkitűzéssel került közvetlenül az ország szélére úgy, hogy hívei Ausztriában maradtak. A kishatárforgalom idején még szabadon átjárhattak istentiszteletekre, de a vasfüggöny leereszkedésétől elzárták a hívektől a templomot. Az '50-es évektől pusztulásra volt ítélve, már majdnem lebontották volna, de nem vállalta senki a bontást, miközben csak romlott az állaga.

valutakeretüket, főleg elektromos háztartási készülékekre. A jó idő beköszöntével nem lehetett olyan korán elindulni Budapestről Hegyeshalom felé, hogy Győr közelében ne ütközzünk gépkocsioszlopokba, amelyek természetesen Ausztriába igyekeztek. A „második kalandozások” okozta nagy határforgalom első lecsapódásának helyszínei Hegyeshalom, Sopron, Rábafüzes határátkelőhelyek voltak, ahol a korábbi átlépők sokszorosa jelentkezett délelőtt kilépésre, majd este belépésre. A reggeli csúcs után valószínűleg ki lehetett volna tenni a megtelt táblát Ausztriára, míg hazafelé a vámellenőrzések és a „mervertstájer”[44] beváltása miatt Hegyeshalom határátkelő dugult be nap mint nap. A nagy tömeg miatt az útlevélkezelés sokszor formálissá vált mindkét oldalon. Miközben a sok autós az EJR-megszakítás mellett elhaladva, látva az ott formálisan szolgálatot teljesítő határőröket, már nem is gondolt az aknamezőre vagy a „vasfüggönyre”.

Azzal, hogy a Politikai Bizottság[45] 1987-es döntésével világútlevelet[46] adott a magyar állampolgárok számára, teljesen más dimenzióba helyezte a vasfüggönyt és a nyugati határszakasz őrizetét. Az emberek nagy tömege gyorsan kihasználta a világútlevelet, és azonnal elindult Ausztriába. Közben pedig azt kérdezte, hogy ha szabad utazni a világban, miért nem lehet ugyanígy a határsávban is? Egyébként akkor már a határsértők jelentős számban nem magyar, hanem 96,5%-ban külföldi állampolgárok voltak, főleg az NDK-ból és Romániából. Az utóbbi országból 1985 óta folyamatosan emelkedő számban érkeztek Magyarországra, főleg magyar nemzetiségűek, akiknek egy része letelepült Magyarországon, a többi pedig tovább kívánt utazni Nyugatra. A helyzet kezelése ekkor egyre feszültebbé vált, hisz ekkor még Magyarországot Romániával szerződés kötelezte a határsértők visszaadására. Ezt magyar oldalról már rég nem tartották be, sőt már érvényben volt az a titkos parancs is, amely lehetővé tette a román állampolgárok kiengedését az osztrák–magyar határon. Statisztikai adat szerint a Romániából hozzánk, befelé irányuló határsértések száma a 16,5-szeresére nőtt. Ezzel párhuzamosan, a nyugati és déli határszakaszokon, a kifelé irányuló határsértések száma is növekedett, amelyek között ott található a keleti határszakaszon átjött magyar

44 Az ausztriai „kalandozások” egyik legfontosabb mozzanata volt az osztrák határon az osztrák általános forgalmi adó („mervertstájer”, azaz *Mehrwertsteuer*) ügyintézése, ami nálunk akkoriban még ismeretlen kifejezés volt. A határátkelő osztrák oldalán kellett kitölteni az ehhez szükséges nyomtatványokat, amit az osztrák vámosok lepecsételtek. Természetesen a vásárlást a számlával igazolni kellett. A következő út során abban az üzletben, ahol a terméket vásárolta az ember, ennek a nyomtatványnak a fejében visszafizették az általános forgalmi adót, ami egy-egy nagyobb értékű termék esetében több száz schilling is lehetett. A későbbiekben már a határhoz közeli városokban lévő IBUSZ-irodákban is, bizonyos százalék levonása fejében kifizették a „mervertstájert” schillingben.

45 A dolog érdekessége, hogy az ekkor még központi bizottsági titkár Németh Miklós is támogatta a világútlevél bevezetését, azt a feltételt szabva, hogy „De úgy kell megoldani, hogy az ország adóssága ne növekedjen!”. Ezt a „házi feladatot” a később miniszterelnökké megválasztott Németh Miklósnak kellett abszolválnia. (Forrás: interjú Németh Miklóssal)

46 1988-ban a határőrség által ellenőrizve 40,5 millió személy és 11,5 millió jármű lépett át a magyar határokon.

nemzetiségű román állampolgárok egy része. Megnövekedett az EJR-jelzés nélküli leküzdések a száma is: aláásás és a drótszál szétfeszítése volt a bevett módszer, illetve segédeszközök alkalmazása.

Míg a határőrség számára a legnagyobb terhet a kiemelt határforgalom okozta, még mindig téma volt a „vasfüggöny” is, ám a hozzáállás fokozatosan változott. Az 1988. június 4-i vezetői értekezlet még abban a szellemben folyt le, hogy az EJR működési feltételeit minden területen biztosítani kell. De az ezt követő június 29-i határőr bizottsági ülésen már az EJR megszüntetése és kiváltása volt a fő napirendi pont. Konkrétan az EJR állapotáról, alkalmazási tapasztalatairól, a felújítás, megszüntetés és kiváltás lehetőségeiről tanácskoztak a legfőbb határőrségi vezetők. Kiss Kálmán ezredes ismertette az EJR-kiépítés történelmi körülményeit, a fennállása óta szerzett tapasztalatokat, állagát, és azt, hogy léte egyre többször politikai jellegű bírálat tárgya. Ismertette a lehetséges megoldásokat, egyértelműen utalva a megszüntetés mellett szóló javaslatra a határőrség részéről. A felmerült kérdések kapcsán később a vezetők döntő többsége az EJR egy időben történő kikapcsolását tartotta célszerűnek. Egyedül (talán) Máday András ezredes szólt hozzá a Határőr Bizottságban a régi szellemben. Ő felemlítette, hogy a nyugati határ őrizete egyben koalíciós feladat is. (Ez a szempont egyetlen műszaki zár telepítésénél sem merült fel.) Ez azonban 1988-ban már a belügyi és határőrségi vezetést nem befolyásolta, ők az EJR bontása mellett tették le a voksot. Később Németh István ezredes, a szombathelyi kerületparancsok jelezte, hogy sem a személyi állomány, sem a lakosság részéről nincs ellenérzés az EJR felszedése kapcsán. Az ülés végén Zakor Sándor ismertette az MSZMP KB KAO (a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Közigazgatási és Adminisztrációs Osztálya, amely az adminisztratív és fegyveres szerveket felügyelte) véleményét, amely szerint egyetértenek az EJR bontásával és egy új határőrizeti rendszerre való áttéréssel. A napirend végén Székely tábornok így összegezett: „Az EJR léte vagy felszámolása politikai kérdés, erről döntés elősegítéséhez az elhangzottakat figyelembe kell venni, az 1988. XII. hónapban tervezett előterjesztés anyagának összeállításához.”[47]

1988 nyarán a legfelsőbb politikai, belügyi döntéshozókon túl már a nyugati határszakaszon szolgáló határőröket és a lakosságot is komolyan foglalkoztatta az EJR sorsa. A határőröket főleg az, hogy mi lesz az EJR után, valamint az az új intézkedés, hogy Nyugaton is bevezették az egyfős járőrt. A lakosság körében kialakult helyzetről 1988. szeptember 23-án a következőképpen számolt be a 2. határőrkerület parancsnoka: „A határ menti lakosság legfoglalkoztatottabb kérdése az EJR sorsa. A határsávban lakók elfogadták az EJR-t, de mára a lakosság

47 MOL Határőrségi iratok 1988. XIX-B-10. 62. folyószám.

körében a köztudatba ivódott a felszámolása. Naponta konfliktushelyzetet teremt a járőröknél a szolgálatellátásban."[48]

A fentiek is azt igazolják, hogy ekkorra az EJR sorsa megpecsételődött, ugyanakkor lebontásának kimondásával a politikai vezetés még várt. Az EJR felszámolása a Politikai Bizottságra várt, amely akkor azonban még hallgatott.

Nem úgy, mint a szakma, amelynek berkein belül ekkor már nem volt kérdés az EJR bontásának szükségessége. A határőrség pénzügyi szolgálatának vezetője a BM Határőrség törzsfőnökhelyettesnek még 1988 májusában írt levelében vázolta a lehetőségeket és azok anyagi vonzatait:

I. változat – ha az EJR 1990. december 31-ig fennmarad: 25-30 millió Ft/év a mezőgazdasági károk megtérítése;

II. változat – ha az EJR a jelenlegi technikai berendezéseivel határozatlan ideig fennmarad: kisajátításra 292 millió Ft szükséges, amelyet 70 millió Ft költségcsökkentő tényező enyhíthet;

III. változat – ha az EJR-t megszüntetik, az újrahasznosított területeket visszaadják a tulajdonosnak, a határ melletti 15 kilométeres sávra nincs szükség, az EJR bontása 128 millió Ft, az újrahasznosítás költsége 86,6 millió Ft, a csökkentő tényező 13 millió Ft;

IV. változat – az EJR megszüntetésével annak területe újrahasznosításra alkalmas állapotban visszaadható, 15 kilométeres sávra szükség van, költsége 279 millió Ft;

V., VI., VII. változat – az EJR megszüntetésével annak területe újrahasznosításra alkalmas állapotban visszaadható, de különböző határ melletti területekre szükség van;

VIII. változat – az SZ–100-as EJR-jelzőrendszer kiváltása más technikai eszközzel, kisajátítás 262 millió Ft, bontás 128 millió Ft, új technikai eszköz beszerzési forrása és így költsége nem ismert.

A fenti levél jelzi, hogy a pénzügyi-anyagi területen dolgozó határőrségi vezetők apparátusukkal már az EJR lebontására és az EJR utáni helyzetre készültek, de mivel ekkor még nem volt politikai döntés erről, minden szóba jöhető változatot kidolgoztak.

1988-ban más, több irányból jövő támadásoknak is ki volt téve a BM Határőrség, szervezete, feladatrendszere. A zöldhatárőrizetet a HM, a határforgalom-ellenőrzést a rendőrség szerette volna magához venni, költségvetésével együtt. Ehhez a sorhoz csatlakozott még a Vám- és Pénzügyőrség is, amely szintén a határforgalom-ellenőrzést kívánta bekebelezni. E támadások kivédésére a határőrség vezetése különböző alternatívákban gondolkodott. Ezek közül Kiss Kálmán ezredes

48 MOL Határőrségi iratok 1988. XIX-B-10. 12. doboz.

az 1988. november 7-i ünnepséget követően a hivatásos határőrizetre való áttérés gondolatával állt elő Németh Miklós miniszterelnöknek. Az érveket az illetékesek elfogadták, és a gyors jogszabályalkotási folyamat eredményeként megszületett a döntés, amely szerint az elkövetkezendő években a határőrség a sorozott állomány helyett hivatásos (profi) határőrökkel folytatja feladatai ellátását. Mindezt már jelezte a korábban, 1988. augusztus 6-án, a *Népszabadságban* megjelent belügyminiszteri interjú[49] is.

Ugyanebbe a sorba illik bele a BM Határőrség pénzügyi anyagi főnökének a BM I. főcsoportfőnök-helyetteséhez írt levele, amelyben jelezte, hogy az „EJR létjogosultsága azonban ma [1988] már nem kérdéses. A jelzőrendszer és a határsáv, valamint a határvizeken meglévő korlátozások további fenntartását sem a nemzetközi helyzet, sem a belpolitikai helyzet nem indokolja. [...] Az elektromos jelzőrendszer fenntartását határőrizeti szempontok sem indokolják. [...] Az elektromos jelzőrendszer üzemeltetése nem gazdaságos, másfél év múlva teljes felújításra szorul."[50]

A fenti levélben már benne van az a fontos gondolat, hogy a „vasfüggöny", azaz az EJR, „politikailag, műszakilag, erkölcsileg elavult", már csak arra volt szükség, hogy ezt egy olyan valaki mondja ki, akinek mind a politikai életben, mind a médiában súlya van. Erre teremtette meg a lehetőséget a következő esemény: Pozsgay Imre látogatása a nyugati határszakasz kapujában, majd sajtótájékoztató Győrben. A kialakult helyzetet jól illusztrálja, hogy a konvoj már a látogatás helyszínére való úton találkozott az Ausztriába tartó kocsisorokkal. A hegyeshalmi FEP 16 sávos betonterén folyó útlevél-ellenőrző munka is nagy hatást gyakorolhatott a delegáció tagjaira. Pozsgay Imre, aki ekkor a Politikai Bizottság és a kormány államminiszteri rangban lévő tagja volt, megismerkedve a FEP-et, majd a zöldhatárt őrző hegyeshalmi őrs munkájával, Győrben a kerületparancsnokságon aktívaértekezleten vett részt. Itt a határőrség munkáját a következő szavakkal minősítette: „Viharos előzmények, ellentmondásos időszakok után, mostanra tudatosult a közvéleményben, hogy a határőrség a fegyveres erők részeként nemzeti szolgálatot tölt be magas fokon, a rábízott feladatokkal

49 „A mostani helyzet – én is így látom – hosszú esztendők alatt fokozatosan érlelődött. De ténylegesen ez év elejétől gyökeresen más... Ugyanakkor a határőrség szervezete a hidegháború időszakában olyan körülmények között épült ki, amikor a határőrizetről, a határrendészetről, a határforgalom lebonyolításáról egészen másképp gondolkodtak. Aki a határ mentén él, vagy a határátkelőhelyeken megfordul, az tapasztalhatja, hogy mennyit változott a világ a határőrségnél. De nem vitás, a mi tágra nyílt világunkban és a szinte korlátlanul szabaddá tett utazási forgalmunkban is jelen van, hogy a határőrség a határőrizet szerve. Az államhatárok bizonyos szakaszán még valóban jelen vannak a régi idők relikviái, berendezései is. Ami pedig a határőrség személyi összetételét illeti, nagy többségében 18-20 éves, rövid kiképzésben részesült, sorozott fiatalok látják el az útlevélkezelést. Az utazó emberek tapasztalhatják a nagy idegenforgalmú országokban, hogy ezt a munkát vérbeli profik, hivatásos szakemberek végzik. Nos, gondolom, ezekből érzékelheti, hogy nem felületi intézkedések, hanem lényegbe vágó döntések kellenek, s ezek előkészítése foglalkoztat bennünket."

50 MOL határőrségi iratok 1988. XIX-B-10. 22. doboz.

politikailag és erkölcsileg azonosulva teljesíti kötelezettségeit."[51] A látogatás során hallottak és látottak alapján a „vasfüggönnyel"[52] kapcsolatosan a következő fontos megállapításokat tette, amelyeket ezt követően a média átvett: „Nyilvánvaló, hogy ez a műszaki berendezés (EJR) technikailag, erkölcsileg, politikailag túlhaladott, s lebontása, amennyiben erről megfelelő szintű döntés születik, javítja a magyar állampolgárok közérzetét és más országokkal kiteljesülő kapcsolatainkat is."[53] Az már csak a sors pikantériája, hogy mindez a *Határőr* újság 1988. november 7-i ünnepi számában[54] jelent meg.

Ami a döntést illeti, arra még továbbra is várni kellett, de Németh Miklós[55] miniszterelnök, aki konzultált belügyminiszterével, már úgy készült, hogy az akkor zajló következő évi (1989-es) költségvetés készítése során az EJR felújítására szolgáló költségeket nem tervezte be a kiadások közé. A vasfüggöny sorsa ekkor pecsételődött meg. A felszámolás kivitelezése két pályán mozgott tovább. Az egyik döntési pályát a miniszterelnök által irányított Belügyminisztérium és határőrség jelentette, ahol ezt követően, a döntést előkészítő munka során háttéranyagok készültek az EJR felszámolása utáni időszak határőrizetéről,[56] annak anyagi konzekvenciáiról. A belügyminisztert és a miniszterelnököt folyamatosan tájékoztatták a határon és a határátkelőhelyeken kialakult helyzetről. Németh Miklós bekérte[57] a statisztikai adatokat, amelyekben jól látszott, hogy a határsértők több mint 95%-a nem magyar állampolgár volt. Mindezek természetesen tovább erősítették a miniszterelnököt az EJR bontásában való elkötelezettségében.

A másik döntési pálya az MSZMP Politikai Bizottsága volt, ahova szintén készültek az EJR felbontásával kapcsolatosan anyagok. De ebben az időben a döntés centrumát már a miniszterelnök uralta, így az EJR kapcsán is az ő elhatározásai szabták meg a sebességet és az irányt. Ehhez nyújtott segítséget az EJR bontását támogató Székely János tábornok, Földesi Jenő belügyminiszter-helyettes és Horváth István belügyminiszter.

51 *Határőr.* XLIII. évfolyam 45. szám, 1988. november 4., 5. o.

52 A Pozsgay-látogatást megelőzte egy korábbi, 1988. szeptember 26-án délelőtt az Országgyűlés Honvédelmi Bizottság tagjainak Sopronba, a Határőrkerület Parancsnokságára tett látogatása, de az nem kapott országos visszhangot, csak a *Kisalföld* 1988. szeptember 27-i (keddi) száma írt róla: „Az országos parancsnok közölte a Honvédelmi Bizottsággal, hogy a határszakaszon működő elektromos jelzőrendszer politikailag, erkölcsileg, de technikailag is elavult, ezért a BM Határőrség javaslatot tesz a Minisztertanácsnak annak teljes megszüntetésére." Az idézett mondat pedig ugyancsak rászolgált volna, hogy mindenki a határőrség akkori parancsnokától, Székely tábornoktól értesüljön a vasfüggöny felszámolásának közelgő bekövetkeztéről.

53 *Határőr.* XLIII. évfolyam 45. szám, 1988. november 4., 5. o.

54 November 7-re, a nagy októberi szocialista forradalom ünnepére.

55 Interjú Németh Miklóssal.

56 1988. október 31.: BM HŐR OPK vezetői értekezlet. Az EJR megszüntetése maga után vonja, hogy az államhatárt EJR nélkül hogyan, milyen módon és módszerrel őrizzük.

57 Interjú Németh Miklóssal.

A határőrség politikai információs csatornáin[58] keresztül eljuttatott közlések szerint „A nyugati határ menti községekben többen várják, hogy rövid időn belül lebontásra kerüljön az EJR. Ugyanakkor elvétve hallani, hogy az NDK kérése, hogy ne bontsák le, pénzzel is hozzájárul a fenntartási költségekhez."

Az EJR lebontásához akkor már inkább formálisan, de mégis szükség volt az addigra már erejét vesztett Politikai Bizottság döntésére, amelyre a belügyminiszter készített előterjesztést. A PB-ülésre majd csak február 28-án került sor, de addig még egy fontos fórum, mégpedig a határőrség éves parancsnoki értekezlete[59] hátra volt, amelyen a Belügyminisztériumot Földesi Jenő képviselte. Székely János az értekezleten a kialakult helyzet áttekintésével indított, amely szerint az osztrákokkal jó az együttműködés, az NDK-s viszony merev és a román határhelyzet bonyolult, továbbá „meg kell barátkoznunk újabb olyan kormányzati lépésekkel, mint az 1951-es nemzetközi menekültügyi konvencióhoz való csatlakozásunk lehetőségeinek az igénybevételével".[60]

Székely János tábornok utalt az ország politikai vezetésében kialakult összetett helyzetre, és az országos vezetés nehézségeire is, amikor azt mondta: „A bonyolult helyzetben – Földesi és Kun elvtárs is azt mondta – tisztánlátást kell hogy biztosítsunk, hát én is azt szeretném. Először az kell, hogy mi lássunk tisztán, aztán mi biztosíthassuk a tisztánlátást az állomány felé. Álljunk ki a párt politikája mellett, ezzel én egyetértek, csak hogyan? Melyik a párt politikája, amit Grósz elvtárs mondott, vagy amit Németh Miklós elvtárs mondott, vagy amit Pozsgay elvtárs mondott? Melyik a párt politikája, mindegyik elvtárs a Pol. Biz. tagja – persze mondják, hogy hozzászokhattunk ehhez – és mindenki mást mond, de akkor melyik mögé sorakozzunk fel, azt is el kell dönteni. Nagyon nehéz, hogy erre menjünk, mert ott viszik a zászlót, arra menjünk."[61]

A vasfüggönnyel kapcsolatosan Földesi Jenő a következőket mondta hozzászólásában:

„A hazai és a nyugati közvéleményt is irritálják a határőrizetben felhasznált technikai eszközök, mindenekelőtt az SZ–100-as. Ráadásul ez az SZ–100-as rendszerünk annyira elöregedett, hogy ennek felújítása nem állna arányban a befektetéshez felhasználandó pénzzel. Ezért elvtársak mi egyértelműen az SZ–100 mint jelzőrendszer megszüntetése mellett tettük le a voksot. [...] Azt tervezzük, hogy 1991. január 1-re kerüljön befejezésre az SZ–100-as rendszer lebontása. [...] abból kell kiindulni, hogy a mai felgyorsult társadalmi és politikai fejlődés mellett a nyomások erősödése mellett nem lehet egy rendeletet 1991-es hatálybalépéssel kihirdetni."

58 1988. dec. 8.: Összefoglaló a BM határőrség politikai információiról.

59 1989. január 31.: határőrség parancsnoki éves értekezlet.

60 MNL OL Határőrségi iratok 1989. évi XIX-B-10. 23. folyószám.

61 Uo.

A belügyminiszter-helyettes beszédében világos a miniszterelnök álláspontjával azonos megfogalmazás: vége a vasfüggönynek, le kell bontani, le fogják bontani az EJR-t. –100 Hozzászólásában elhangzott Romániával kapcsolatosan egy akkor még talán meglepő, őszinte mondat is: „Románia egy nem baráti országgá változott." Ezzel utalt a hideg magyar–román viszonyra és az onnan tömegesen érkező menekültekre is, akik jelentős részben munkás, paraszt származásúak voltak, és csak kb. 10%-uk ment tovább Nyugatra.

Ebben az időszakban már mindenki a PB-határozatot, a döntést várta, amelyre Horváth István belügyminiszter készítette az előterjesztendő anyagot[62] a határőrség hosszú távú feladatairól. Ebben felvázolták a határőrség aktuális helyzetét és az ahhoz vezető utat. Kiemelten kezelték a nyugati határszakasz elmúlt időszakban történt őrzésének sajátosságait, majd statisztikai adatokkal támasztották alá, hogy az előző években, például 1987-ben, a határsértők 97%-a külföldi állampolgár volt. Ennek döntő többsége a román–magyar határon befelé irányuló román állampolgár,[63] míg a kifelé irányulók döntő többsége NDK-s állampolgár volt. A nyugati határszakaszon az EJR segítségével a határsértők 93-95%-át elfogták. Ahol nem volt EJR, ott is 85-92%-os volt az elfogási arány. Ezt követően megállapította az anyag, hogy az elmúlt 20 évben az EJR segítette a nyugati határ biztonságos őrzését, de „létjogosultsága ma már kérdéses. A jelzőrendszer és a határsáv, valamint a határvizeken meglévő korlátozások további fenntartását sem a nemzetközi, sem a belpolitikai helyzet nem indokolja." A továbbiakban érzékeltette az előterjesztés, hogy a határsáv az idegenforgalomra negatív hatást gyakorol, továbbá zavarja a gazdálkodást is. Mindezek mellett „az elektromos jelzőrendszer fenntartását ma már határőrizeti szempontok sem indokolják: a határőrség a nyugati viszonylatban a határsértők 80-90%-át már az elektromos jelzőrendszer előtt, a mélységben elfogja. Elektromos jelzőrendszer segítségével évente 100-120 fő határsértőt fognak el. A jelzőrendszer azonban állati érintésre is reagál. Évente a mintegy 10 ezer esetben a vadaktól eredő jelzés a személyi állományt fáradttá, fásulttá teszi. [...] Az elektromos jelzőrendszer műszakilag is elavult, üzemeltetése nem gazdaságos, másfél, két év múlva teljes felújításra szorul. [...] A vizsgált alternatívák közül – mind politikai, mind gazdasági szempontból – a legcélszerűbb változat az elektromos jelzőrendszer felszámolása."[64]

Az előterjesztést megtárgyalta 1989. február 28-i ülésén a Politikai Bizottság, és a fenti érveket tudomásul vette. Az ott készült jegyzőkönyv szerint a PB „egyetért azzal, hogy a határőrség a nyugati és a déli viszonylatban is az állampolgárokra vonatkozó korlátozó intézkedések megszüntetésével valósítja meg az államhatár

[62] Előterjesztés az MSZMP Politikai Bizottságához a határőrizet hosszú távú feladatairól.
[63] 1987-től érvényben volt egy titkos parancs, amely lehetővé tette a román állampolgároknak bizonyos utaskategóriákban, hogy a FEP-en Nyugatra mehessenek.
[64] Előterjesztés az MSZMP Politikai Bizottságához a határőrizet hosszú távú feladatairól.

eredményes őrizetét. Szükségesnek tartja a határsáv, a határvizekkel kapcsolatos korlátozások felszámolását, az elektromos jelzőrendszer megszüntetését és 1991. január 1-ig történő lebontását, nem tartja indokoltnak a nyomsáv fenntartását sem nyugati, sem déli viszonylatban."[65] A jegyzőkönyvből is jól kitűnik, hogy a PB nem hozott határozott, nem döntött az EJR gyors lebontásáról, amely így, ebben a formában sem a belügyminiszternek, sem a miniszterelnöknek[66] nem tetszett. A halogató határozatot valószínűleg nagyban befolyásolta, hogy Grósz Károly felszólalásában a varsói szerződésbeli tagságunkból adódó tájékoztatási kötelezettségekre hivatkozva nem sürgette a bontást. Talán pont ez motiválta Németh Miklóst[67] abban, hogy a készülő, Gorbacsovval való találkozó öt fő témája között szerepeltette a vasfüggöny bontását is. Erre a találkozóra 1989. március 3-án Moszkvában[68] került sor. Ám Németh Miklós csak tájékoztatta Gorbacsovot a „vasfüggöny" bontásának tényéről, engedélyt nem kért tőle. Gorbacsov a bejelentést röviden nyugtázta: „Őszintén szólva, semmi problémát nem látok ebben."

Azt, hogy a szovjet határőrvezetőket is érdekli a kérdés, a következőkből tudhattuk meg: „Nem egészen két héttel később a határőrség vezetőinek szovjetunióbeli tapasztalatcseréjén a szovjet tárgyalópartner, Sislov kijelentette: a közeljövőben várható, hogy a szocialista államok határain, egyes szakaszokon vagy teljes egészében megszüntetik az elektromos jelzőrendszert, a határsávot, szélesítik a határ menti településen lakó állampolgárok utazási lehetőségeit."[69] Nehezítette a helyzetet, hogy ekkor még tagja voltunk a VSZ-nek és a KGST-nek, és az akkori politikai vezetés (élén Grósz Károllyal) csak hosszabb időszak alatt tudta elképzelni a szocialista országokkal alkotott gazdasági, politikai és katonai szervezetekből való kilépést.[70]

A gorbacsovi találkozó utáni időszaktól kezdve a PB döntésén túlhaladva Németh Miklós[71] utasítást adott Horváth Istvánnak arra, hogy amint az időjárás

[65] MOL 288.f 5/1054.öe. 5–7.
[66] Interjú Németh Miklóssal.
[67] Ebben az időszakban Bécs Budapesttel készült a világkiállításra, melynek kapcsán Németh Miklós több alkalommal tárgyalt Bécs főpolgármesterével és az osztrák kancellárral is. A világkiállítás megrendezése is azt erősítette a miniszterelnökben, hogy a vasfüggönyt minél hamarabb le kell bontani.
[68] 1988–1989-ben Moszkvában is más idők jártak. A korábbi sikertelen afgán bevonulás után, a romló hazai gazdasági feltételek mellett egyre jobban előtérbe kerültek a Szovjetunión belüli nemzetiségi konfliktusok. 1988 novemberében Észtország kikiáltotta függetlenségét, amit Litvánia 1989 májusában, Lettország pedig júliusban követett. Gorbacsovnak nem hiányzott egy '56-os magyar, '68-as csehszlovák bevonulás után egy újabb Varsói Szerződésen belüli katonai konfliktus.
[69] Katona Klára: *A határőrség a rendszerváltás időszakában (1987–1990).* Levéltári közlemények 82. évfolyam 1. szám, 88. o.
[70] Vizi László Tamás: *Kihívások és alternatívák a rendszerváltás magyar külpolitikája előtt.* Kézirat. Székesfehérvár, 2012, 7. o.
[71] 1989. február 13-án hétfőn délben a soproni Lövér Szállóban Németh Miklós találkozott Franz Vranitzky osztrák kancellárral. A délutáni eszmecserén Németh Miklós bejelentette, hogy Magyarország az osztrák határon lévő műszaki zárat – a szükséges műszaki és szervezési feladatok megoldásával – 1991-ig fel kívánja számolni. A kormányfők megállapodtak, hogy lépéseket tesznek a magyar–osztrák határforgalom gyorsítására, és ezzel kapcsolatban szó volt öt határátkelőhely létrehozásáról, illetve bővítéséről. (Forrás: MTI, 1989.)

engedi, kezdjék meg az elektromos jelzőrendszer bontását,[72] de az erre vonatkozó kormánydöntés majd csak május 18-án született meg. Tulajdonképpen egy szóbeli utasításra látott neki a BM Határőrség a bontás tervezéséhez. Arra, hogy ez a szóbeli utasítás mikor hangzott el, csak következtetni lehet. Egy fegyveres erő, testület vezetője csak parancsra intézkedhet olyan nagy volumenű feladat végrehajtására, mint az EJR bontására. Ez a határőrség vezetője esetében is így történhetett. Az elektromos jelzőrendszer és nyomsáv felszámolására, valamint az új határőrizeti rendszer kidolgozására készült feladatterv első bekezdése alapján pontosítható, hogy a határőrség vezetése ezt a feladatot már a politikai bizottsági döntés és a gorbacsovi találkozó előtt megkaphatta. Ezt igazolja a következő felvezetés: „Az MSZMP Politikai Bizottság február 28-i, majd a Minisztertanács áprilisi ülésén várható, hogy a határőrség tevékenységével összefüggésben olyan döntés születik, amelynek alapján számolni kell az alábbiakkal." Itt már jól tetten érhető, hogy a PB-döntések csak formálisak, hisz a feladat meghatározása megelőzte azokat. Ezt követően a határőrség törzsfőnöke, Nováky Balázs ezredes által kiadott feladatterv határozta meg a végrehajtás szervezeti rendjét. Az új határőrizeti rendszer kidolgozására Kiss Kálmán ezredes vezetésével létrehoztak egy bizottságot. A feladatterv részletesen felsorolta az országos parancsnokság és a magasabb egységek (kerületek) feladatait, felelőseit és a végrehajtás határidejét. A bevezető szerint a határőrség az alábbiakra számíthat:

- Az elektromos jelzőrendszer megszűnésével nem lesz technikai akadálya a határ megközelítésének. A nyugati irány aktivitása várhatóan tovább növekszik.
- Az összefüggő technikai jelzőrendszer hiányában a magasabb egységek, alegységek előzetes intézkedési terveinek alapját képező információs rendszerrel lehet számolni.
- A határsáv nyugaton és délen történő megszüntetésével a határ megközelítésében sem magyar, sem külföldi számára nem lesz korlátozó jogszabály, növekedni fog az idegenforgalom. Szűkül a jogos feltartóztatások, előállítások lehetősége. A tiltott határátlépési szándékkal elfogottak esetének bizonyítása nehezebbé válik.
- Minden valószínűség szerint szűkül a határterület mélysége, a határőrség nyílt erőinek, eszközeinek alkalmazására a határvonaltól számított eddigieknél kisebb távolságon belül lesz lehetőség.
- Az osztrák, jugoszláv határszakaszokon a nyomsáv megszűnik, az események regisztrálására nem lesz lehetőség.
- A határsáv, a határvízi korlátozások teljes megszűnése miatt számolni kell a turizmus növekedésével, új fürdőhelyek, kirándulóhelyek, üdülőterületek kialakulásával, a horgászok, halászok nagyobb számú megjelenésével, különösen a Fertő tó, a Mura és a Dráva térségben.
- A különböző korlátozások megszűnése után az állampolgárok jogosultak bármilyen nem bűnös szándékkal az államhatár közelében tartózkodni. Ezért számolni kell a határrendsértések számának növekedésével, árucsempészet kialakulásával osztrák és jugoszláv viszonylatban is.
- Az új módon jelentkező feladatokat a jelenlegi létszámmal és anyagi, technikai biztosítási feltételekkel kell megoldani.

[72] Interjú Németh Miklóssal.

Az új helyzet új szabályozást igényelt, amelyre az EJR-re vonatkozó döntést követően kerülhetett sor, ez pedig az egy új határőrizeti törvény, illetve azt követően az új határőrségi szabályzat lehetett. Azóta tudjuk, hogy az új határőrizeti törvényre majd tíz évet kellett várni, míg 1997-ben az Országgyűlés elfogadta.

A határőrség vezetőinek az EJR és a nyomsáv felszámolása iránti elkötelezettségét bizonyítja az 1989. március 17-én, a déli és nyugati viszonylatú kerületparancsnokok számára megtartott értekezlet, amelynek emlékeztetője szerint már az EJR-nyomsáv utáni helyzetre készültek. Így például feladatot kaptak a saját erőből való bontás technikai és pénzügyi lehetőségeinek felmérésére.[73] Az értekezleten a következő döntésekről tájékoztatják a kerületparancsnokokat:

- a határsávot megszüntetni addig nem szabad, míg az EJR le nem bontják;
- május 1-től az engedéllyel rendelkezőknek a határsávban való éjszakai benntartózkodását korlátozni nem szabad;
- ahol az EJR-t felszedik, ott a határsávot táblával kell jelölni;
- a győri kerület készüljön fel az EJR-bontás módszertani bemutatójára.

A miniszterelnök szóbeli utasítása és a megszületett PB-ajánlás, valamint a várható minisztertanácsi döntés alapján elkészült a határőrség országos parancsnok 05/1989. számú parancsa az elektromos jelzőrendszer és a kapcsolódó műszaki létesítmények lebontására. A parancsot[74] 1989. április 27-én adták ki, de a tartalma már visszamenőleg is határozott meg feladatot a győri kerület részére. Eszerint:

„Kísérleti jelleggel – kikülönített állománnyal – heti 5 munka- és 1 kiképzési és karbantartási napban 1989. május 2-től a 076/461989. sz. feladatterv III. fejezet 9. pontjában meghatározott terepszakaszon telepített EJR-t bontsák le. A feladatot az 1989. április 19-én a győri kerület rajkai őrs határszakaszán megtartott módszertani foglalkozáson bemutatottak figyelembevételével kell végrehajtani."

[73] Emlékeztető 076/5/1989.

[74] A kiadott parancsot megelőzte a jól értesült MDF soproni szervezete, amely az 1989. április 14-i *Soproni Hírlapban* nyílt levelet írt a belügyminiszternek, kérve őt, hogy történelmi (Sopron a hűség városa) és idegenforgalmi okok miatt Sopronban kezdjék el az EJR bontását.

Az említett bemutatóra vagy módszertani foglalkozásra a győri kerület rajkai őrsének határszakaszán, a csehszlovák–osztrák–magyar hármas határ térségében került sor 1989. április 19-én. Módszertani megnyitójában Székely tábornok a következőkkel kezdte: „Fontosnak tartom, mert történelmi pillanat ez életünkben, jelentős változást hoz az állampolgárok életében és a külpolitikai megítélésben. Az 1966–70 között telepített elektromos jelzőrendszer technikailag és műszakilag is kiszolgálta magát, megérett a lebontásra."[75]

Az OPK rövid bevezetője után Fülep Imre alezredes, műszaki, technikai osztályvezető ismertette a próbabontással[76] kapcsolatos tudnivalókat. Majd a győriek bontócsapata elkezdte a bontás bemutatóját. Az élen haladók megszabadították az oszlopokat a drótoktól, a második csoport a vadterelő drótokat szedte fel. Ezt követte a daru, amellyel kiemelték az oszlopokat, majd jött a romaletakarító, egyengetőcsoport. Így tűnt el a tájból az elektromos jelzőrendszer kerítése, vadfogója. A felszedett anyagok nagy részét újrahasznosításra szánták. A teljes szakasz felszedése után értékesített oszlopok, drótok ma sok, a nyugati határ mentén élő állampolgár szőlőjében szolgálnak tovább. A bontáson részt vett a *Határőr* magazin fotósa és újságírója, de a közmédia ekkor még távol maradt. A bontást árgus szemekkel nézték a hármas határ miatt közvetlenül is érintett csehszlovák határőrök, akik szinte nem hittek a szemüknek.[77]

A próbabontást követte a szakmai megbeszélés, amelyen számtalan kérdésre kerestek és kaptak is választ a határőrök és műszakiak. Ám arra még néhány napot[78] várni kellett, hogy az országos bejelentést követően a teljes nyugati határszakaszon elindulhasson a „nagy bontás". Winston Churchill vasfüggönyén tehát egy jelentős rés keletkezett, amely közvetve Németország és Európa egyesítéséhez vezetett. Ahogy a vasfüggöny elválasztotta Kelet- és Nyugat-Európát egymástól, úgy annak felszedése újraegyesíthette Európát. Ennek a folyamatnak a kezdete a magyar–osztrák államhatárszakaszhoz köthető, ahol 1989-ben először bontották le az elektromos jelzőrendszert, lehetővé téve, hogy újra a közös államhatár összekötő jellege dominálhasson.

75 *Határőr i. m.*

76 A volt kerületparancsnok, Vidus Tibor így emlékszik erre vissza: „Rajkánál, a csehszlovák szakaszon indult meg az EJR bontása mintegy modellt képezve – mivel kell számolni, milyen problémák léphetnek fel; technológia, ütemezés, felszereltség –, hiszen a hármas határ mellett 3,5 kilométer hosszan is működött a műszaki zár. Ez a bontás még nem volt nyilvános."

77 Interjú Nováky Balázzsal.

78 1989. május 2., Hegyeshalom.

Ritecz György

HATÁRŐRIZET A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG, 1990–2017

Sorozott állományú szervezetből hivatásos szervezetté válás

A rendszerváltás időszakától eltelt közel három évtized alatt nemcsak a társadalmi-gazdasági berendezkedés változott meg, hanem jelentős mértékben átalakult a biztonság értelmezése és – részben ebből eredően – a biztonság kialakításában, fenntartásában részt vevő szervek is jelentős változásokon estek át. Az államhatár szerepe, funkciója is módosult, és ebből adódóan az ennek ellenőrzésére, őrzésére hivatott szervezet is átformálódott, továbbá az idekapcsolódó fogalmak is egyfajta permanens fejlődésen estek át. Ezért is szükséges mindjárt az elején a címben szereplő „határőrizet" kifejezés[1] tisztázása. Ugyanis a rendszerváltás előtti időktől egészen hazánk EU-csatlakozásáig a határőrizet alatt valamennyi olyan tevékenységet értettük, amit a határőrség végzett: a határforgalom ellenőrzését és a határátkelőhelyek közötti határszakaszok (úgynevezett zöldhatár) őrizetét, valamint a mélységi ellenőrzést is. Több nyugat-európai államban a 20. század második felében a határforgalom ellenőrzését és a zöldhatár őrizetét más-más szerv végezte, így a hazánkban használatos „határőrizet" kifejezés mint gyűjtőfogalom nem egyezett meg az ott használatos kifejezésekkel. Európai uniós, illetve schengeni felkészülésünk egyik elemének tekinthető az is, hogy fogalmainkat is harmonizálni kellett. Ezért a csatlakozás részeként a korábbi „határőrizet" kifejezés helyett lényegében a „határellenőrzés" vált elfogadottá, amely magában foglalja az említett határforgalom-ellenőrzésen és a határőrizeten túl a kockázatelemzést és a határellenőrzéshez

1 A címből eredően legalább e fogalom meghatározása szükséges, mivel a terjedelmi korlátok nem engedik a kapcsolódó fogalmak tartalmi és formai változásainak bemutatását, amelyet részletesebben lásd Kiss Lajos: *A határrendészeti képzés fejlődési vonalai a schengeni térségben.* PhD-értekezés. Budapest, NKE, 2015, 16–25. o.

kapcsolódó bűnügyi felderítőtevékenységet is.[2] Talán még célszerűbb a „határrendészet" kifejezés használata, amely az idegenrendészeti[3] tevékenységet is magában foglalja, így ez felel meg napjainkban leginkább a negyedszázaddal ezelőtti „határőrizet" kifejezésnek. *(A fogalmak definiálására lásd a* Fontosabb [határőrizeti] alapfogalmak *című fejezetet.)*

A tényeket tehát folyamatukban szükséges vizsgálni: jelen fejezet ezért nem kizárólag a zöldhatárőrizet, hanem a széles értelemben vett határrendészet fejlődését, átalakulását kívánja áttekinteni.

A 20. század második felében, annak utolsó éveiben globális hatású, földcsuszamlásszerű társadalmi-politikai változások zajlottak a világban, főként Európában, ezek átrajzolták a világ stratégiai térképét. Megszűnt a Varsói Szerződés, felbomlott a Szovjetunió. Véget ért a hidegháború, minimálisra csökkent a nagyhatalmak és az általuk vezetett koalíciók közötti világméretű nukleáris fegyveres konfliktus veszélye. A katonai tömbök szembenállásának megszűnése, a gyors ütemű gazdasági-társadalmi átalakulás azonban régóta elfojtott problémákat hozott felszínre, kiélezve mindenekelőtt a szomszédos államok közötti rendezetlen viszonyokat és az államokon belüli nemzetiségi, nyelvi, vallási, kulturális ellentéteket, tág teret adva a szélsőséges nacionalizmus előretörésének. Beindultak egyfajta dezintegrációs folyamatok. Egyes államszövetségek az etnikai választóvonalak alapján – békésen vagy erőszakos módon – több kisebb országra estek szét. A második világháború óta először Európát is fegyveres konfliktusok, polgárháborúk rázták meg.[4]

A rendszerváltás időszakában nyilvánvalóvá vált, hogy egy demokratikus társadalom „erőszakszervei" csak nyílt jogszabályokban rögzített keretek között tevékenykedhetnek. Ennek megfelelően az államhatárokról, azok őrizetéről szóló korábbi[5] szabályozást szükségessé vált egy korszerűbbel felváltani, amely egyben megteremti a demokratikus jogállam és a kor követelményei között is eredményesen tevékenykedni tudó határőrség működéséhez szükséges jogszabályi feltételeket. Ennek szellemében született meg a 3141/1989. és a 2046/1989. (HT 17.)

2 Lásd *Határellenőrzési Katalógus.* (A külső határellenőrzésre, kiutasításra és visszafogadásra vonatkozó európai uniós schengeni katalógus frissített változata.) Brüsszel, 2009. március 19., 8. o. Igaz, az úgynevezett Schengen Kódex (A személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexének létrehozásáról szóló, 2016. március 9-i Európai Parlament és a Tanács 399/2016/EK rendelete – későbbiekben Kódex) fogalom értelmezése ennél szűkebb, ami azt is jelzi, hogy még ezen a területen is van fejlesztésre, előrelépésre lehetőség és szükség.

3 Ezt azért említem külön, mert a Kódex ezt nem nevesíti (2006-os és 2016-os verziója sem), de gyakorlatilag ide tartozik, a határrendészeti szervek végeznek ilyen munkát. Ezt igazolja az is, hogy a Határellenőrzési Katalógus második fejezete taglalja a kiutasítás és visszafogadás kérdéseit.

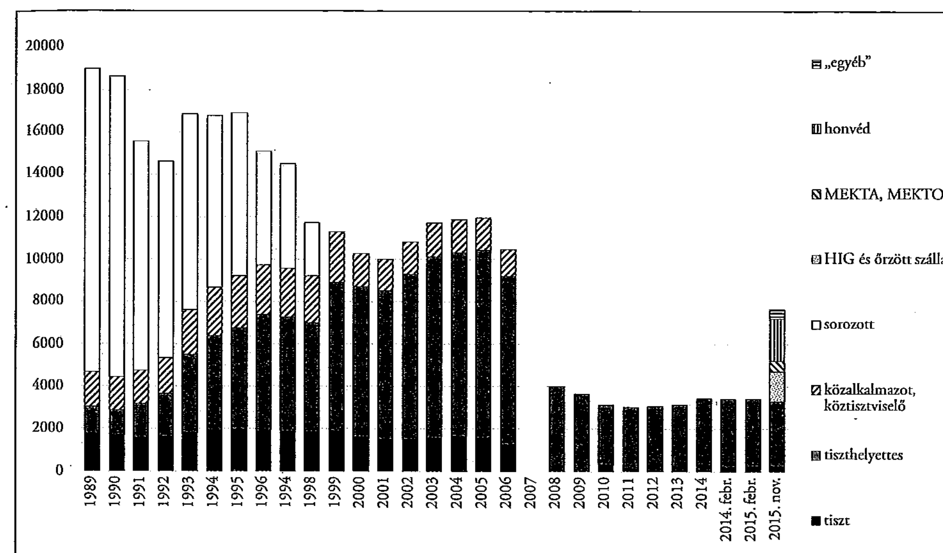
4 Deák József – Gáspár Szabolcs – Háncs Tivadar – Révai Róbert: *A migráció rendészeti és egészségügyi aspektusai napjainkban.* Belügyi Szemle 2016/9, 5–15. o., itt 7. o.

5 40/1974. (XI. 1.) MT rendelet a Magyar Köztársaság államhatárának őrizetéről.

MT határozat a Magyar Köztársaság államhatáráról, annak rendjéről, őrizetéről és átlépésének szabályairól szóló törvényjavaslat alapelveiről.

Ez a dokumentum előírta, hogy 1990 és 1995 között fokozatosan ki kell vonni a sorozott állományt a határőrség szervezetéből, és meg kell teremteni a hivatásos határőrizeti rendszert.[6] Vagyis középtávon a határőrségnek át kellett alakulnia egy, a kor követelményeinek megfelelni tudó, sorozott állománnyal nem rendelkező, úgynevezett hivatásos, professzionális szervezetté. A korábbi közel 20 000 fős katonai szervezetből egy kétharmad akkora, alapvetően rendészeti feladatokat ellátó, ugyanakkor adott esetben az országvédelmi feladataiban is aktívan tevékenykedni képes szervezet lett.

Rendszerváltáskor a szervezet több mint 75%-át (14 351 fő) a sorozott állomány képezte, ennek ellenére egy merész vállalkozással a hivatásos rendszer öt év alatt való kialakításába kezdtek. 1992-ig a sorozott állomány kivonása ütemezetten zajlott, melynek eredményeként arányuk 63,5%-ra csökkent, és a határőrség összlétszáma is 15 000 fő alá esett, miközben a tiszthelyettesek száma majdnem megduplázódott.

A határrendészek létszámának alakulása 1989 és 2017 között

Forrás: Határőrség Országos Parancsnokság és Országos Rendőr-főkapitányság[7]

6 1989-ben a Határőrség Országos Parancsnoksága pályázatot írt ki a határőrség várható jövőbeni feladatai, szervezete feldolgozására vonatkozóan. Fórizs Sándor, Gáspár László és Paku József *Határőrizet és határőrség a kilencvenes években című pályamunkájukkal megosztott első díjat kaptak, de a dolgozat javaslatait – vegyes sor- és hivatásos állománnyal működő szervezet létrehozását – az idő gyorsan meghaladta.* Fórizs Sándor – Gáspár László – Paku József: Határőrizet és határőrség a kilencvenes években. Határőrségi Közlemények I. évf. 1. szám (152/8/1990), 40–73. o.

7 MEKTA és MEKTO – Mélységi Ellenőrzési és Közterületi Támogató Alosztály, illetve Osztály; HIG – Határrendészeti Igazgatóság.

Ennek keretében 1990-re megszűnt a határőrség valamennyi (15) mélységi és négy első lépcsős őrse, illetve kísérleti jelleggel felállították az úgynevezett „dunai" hivatásos őrsöket (Esztergom, Komárom, Győr, Mosonmagyaróvár, Rajka). Ezzel párhuzamosan a miskolci és a balassagyarmati kerületek átszervezésére intenzív létszámgazdálkodási intézkedések történtek.[8] 1990. május 1-i hatállyal felállították a körmendi Határőr Kiképző és Továbbképző Intézetet, a hivatásos határőrizethez szükséges zászlósi és tiszthelyettesi állomány felkészítésére. Ugyancsak 1990-ben a határőrségnél megszűntek a nevelési szervek, és létrehozták az ellenőrzési, a sajtó- és tájékoztatási, valamint a fegyelmi és szociális szerveket.

Technikai, technológiai oldalról tekintve meg kell említeni, hogy a rendszerváltással egy időben eltűntek az addigi, úgynevezett „totális" határőrizet hatékonyságát nagyban segítő technikai eszközök is, mint az elektromos jelzőrendszer, a magasfigyelők, jelzőkészülékek stb. *(Lásd az előző fejezetet.)* Közben pedig kidolgozták az új típusú határőralegységek alkalmazására vonatkozó központi elképzeléseket is.[9]

1991-ben felállították a miskolci és a balassagyarmati határőr-igazgatóságot a tervezett határrendészeti szerveknek megfelelő, de az átmeneti feladatok ellátására is alkalmas szervezettel.

Meg kell jegyezni, hogy a jogszabályalkotásra vonatkozó intézkedések az akkori információk birtokában korrektek: figyelembe vették a (belátható) migrációs és társadalmi változásokat, így jó alapot nyújtottak a további jogszabályalkotási munkához, de nem számoltak a szocialista rendszer teljes összeomlásával és az ezt követő regionális konfliktusokkal, a jugoszláv polgárháborúval és ezek következményeként a felerősödő migrációval. Ezek a változások[10] viszont rányomták bélyegüket az akkori határőrizetre, és lényegében késleltették, illetve némileg más mederbe terelték a határőrizetet érintő jogalkotást.

Mindez nem jelent mást, mint, hogy elsősorban a Jugoszlávia volt köztársaságai között kirobbanó polgárháború és háború miatt, valamint a volt Szovjetunióból „várt" óriási migrációs hullám miatt a határőrségtől nem lehetett az előre eltervezett ütemben kivonni a sorozott állományt, sőt új, kellő mobilitással és a feladat végrehajtáshoz szükséges „erővel és eszközzel" rendelkező szervezeti egységek felállítása is szükségessé vált.

8 A hivatásos határőrizetre való áttérés témakörét rendkívül részletesen elemzi Pálvölgyi László egyetemi doktori értekezése (Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1992).

9 Lásd Fórizs Sándor: *A határőrség feladatai, tevékenysége rendkívüli állapot idején.* Ideiglenes jegyzet. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1993.; Uő: *Határőr akciózászlóalj alkalmazása.* Tansegédlet. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1993.; Uő: *A határvadász-zászlóalj alkalmazása felelősségi körzetben.* Budapest, Határőrség Országos Parancsnokság, ZMNE EKK Kat. Szabv. Kvt.: H4448:1, 1993.; Uő: *Határvadászszázad fegyveres bűnöző csoport elleni tevékenységének megtervezése, megszervezése, vezetése.* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1993.; Uő: *Az államhatáron áttevődő veszélyhelyzetek kialakulásának lehetőségeiről és elhárításának elveiről a déli határszakaszon szerzett tapasztalatok alapján.* Budapest, Határőrség Országos Parancsnokság, 152/9/92. szám, 1992.

10 Talán a rendszerváltás jogalkotási dömpingjében nem is kapott túlzott prioritást e terület.

Megszűnt a Műszaki Zászlóalj, majd a Határőr Ezred állományában felállítottak egy azonnal igénybe vehető, tartalékerőként funkcionáló rendészeti akciószázadot.[11] Ezt követően, kormányzati döntés alapján, 1991. november 15-i hatállyal[12] hat, kettős rendeltetésű (határőrizeti és határvédelmi), nehézfegyverzettel ellátott akciószázadot állítottak fel a nagykanizsai, pécsi és a kiskunhalasi kerületeknél, mivel ezeken a határszakaszokon (jugoszláv, illetve volt jugoszláv államokkal való közös határszakasz) volt várható, illetve jelentkezett leginkább olyan feladat, amelyre az addig meglévő (határőr és honvédségi) szervek nem voltak alkalmasak vagy alkalmazásuk nem volt célszerű. Itt kell megjegyezni, hogy hazánk érzékeny helyzetben volt, tekintettel a történelmi előzményekre: nem lett volna szerencsés a hadsereg erőit felvonultatni a déli határok mentén még védelmi céllal sem, tekintettel arra, hogy a nemzeti önállóságukat éppen kivívó, illetve nemzeti öntudatra ébredő országokról volt szó. Így a határőrség volt predesztinálva ezeknek a feladatoknak a megoldására. Ennek megfelelően látható módon elsősorban a határőrség megerősített erői őrizték az államhatárt és annak rendjét még e kritikus időszakokban is.[13]

Ennek szellemében fogant a 3028/1992. kormányhatározat az államhatárok azonnali lezárására alkalmas kötelékek felállításáról. Ennek megfelelően létrejöttek az „akció-rendészeti" századok, amelyek rövid időn belül elnyerték a korábbi hagyományokra építkező elnevezésüket, vagyis a „határvadászszázad" elnevezést.

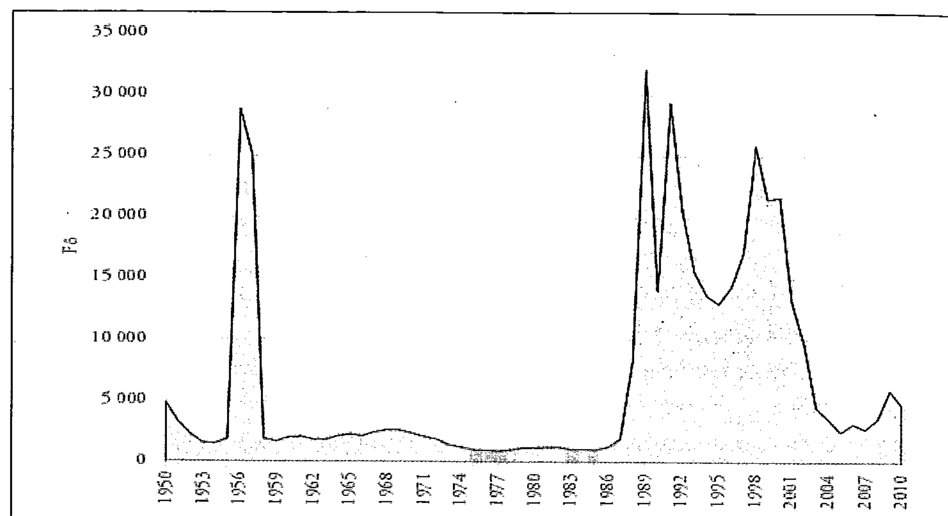
Közben 1991. március 1-gyel valamennyi határőrkerület helyett határőr-igazgatóságot állítottak fel. Ennek keretében az eddigi törzs kettévált az alaptevékenységet irányító rendészeti szervekre, illetve az alapfeladatok vezetésbiztosítási és háttértevékenység-szervezési tevékenységét végző (szervezési) szervekre, továbbá a pénzügyi-anyagi főnökségek helyett gazdasági igazgatóhelyettesi szervek jöttek létre, vagyis folyamatban volt a korábbi katonai jellegű szervezet átalakulása egy korszerű, rendészeti, menedzserszemléletű vezetéssel rendelkező szervezetté. Eközben a győri, balassagyarmati és a miskolci határőr-igazgatóságok szervezete is kiegészült a sorállományú rendészeti akciószázadokkal, majd egységesítették a századok szervezetét és átalakították azokat határvadászszázadokká.

11 Megjegyzendő, hogy jelen mű szerzője 1991 szeptemberétől részt vett ennek a századnak a felállításában és felkészítésében. Ez is jelzi, hogy a gyakorlati élet nemegyszer megelőzi a jogalkotást.

12 „A Kormány 3061/91. számú határozata alapján a Jugoszláviában kialakult válsághelyzet miatt a HŐR OPK 025/1991. sz. parancsa szerint, 1991. november 06–11. között a déli viszonylatú határőr igazgatóságok állományában került sor a jelenlegi határvadászszázadok elődeinek – az akciószázadoknak – a felállítására." Idézet forrása: Kovács Gábor: *A rendészet, határrendészet értelmezése a határőrségi csapaterő feladat és tevékenység rendszerében.* In: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I. (Szerk. Hautzinger Zoltán) Pécs, 2002, 90–99. o., itt 94. o.

13 Mindezeket jól érzékelteti és leírja: Dsupin Ottó: *A Határőrség Viszonylati Parancsnokság és az alárendeltségében alkalmazásra kerülő erők feladatai konfliktushelyzet kezelésében.* Egyetemi doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1996.

Valamennyi határforgalom-ellenőrző pont terhére „határforgalmi kirendeltségeket" hoztak létre, és megkezdődött a szükséges hivatásos állomány felvétele és képzése.[14] Mindez jelzi, hogy az eredetileg eltervezett sorállomány-kivonás ütemterve nem volt tartható, mivel elsősorban a déli határok mentén jelentkező feladatok nem nélkülözhették a kellő létszámot, a hivatásos állomány felvétele és kiképzése viszont nem tette lehetővé az optimális humán erőforrás biztosítását. Ez bizonyos értelemben visszalépés volt a hivatásos határőrizetre való áttérés folyamatában, de jól jelzi, hogy a jelentkező új feladatokra nemcsak jogszabályilag, de szervezetileg is képes és kész volt reagálni a határőrség. Ezt mutatja az is, hogy a migrációs hullám emelkedése kapcsán szükségessé vált idegenrendészeti feladatok ellátásához idegenrendészeti központokat is felállítottak ebben az évben.

A határőrség által felfedett illegális migrációs cselekmények 1950 és 2010 között
Forrás: Határőrség Országos Parancsnokság és Országos Rendőr-főkapitányság

Eközben idegenrendészeti hatósággá vált a határőrség, a külföldiek beutazásáról és a magyarországi tartózkodásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény előírásainak megfelelően. A védelmi feladatokat viszont a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény rögzítette. Az „1994. évi XXXIX. tv. A Rendőrségről" pedig már szinte valamennyi rendőri jogosultsággal, intézkedési jogkörrel felruházta a határőrséget is. Mindezek elengedhetetlenek is bizonyultak az illegális migráció elleni hatékony fellépés érdekében. Lényegét tekintve tehát „határőrizeti törvény" nélkül is megteremtődtek a határőrizet és a határőrség működéséhez szükséges alapvető jogszabályi feltételek.

[14] Például az igazgatóságokon és a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán.

A képzés intézményei és annak tartalma is folyamatosan igazodtak a határőrség elé kitűzött célokhoz, illetve a számára és az általa megfogalmazott feladatokhoz. Ennek szellemében kezdődött meg a határőrtisztképzés 1992-ben a Rendőrtiszti Főiskolán, és jött létre egy Határrendészeti Tanszék, pontosabban a Kossuth Lajos Katonai Főiskoláról (KLKF) „települt át" a tanszék,[15] illetve csak majdnem. Létrejött ugyanis az új tanszék a rendészeti szerepkörhöz igazodva, de a délvidéki események azt jelezték, hogy a határőrök továbbra sem maradhatnak katonai ismeretek nélkül. Így maradt meg a KLKF Határőr Tanszék még tíz évig.[16] Itt továbbra is kiemelt hangsúlyt kapott a parancsnoki munka és a vezetési funkciók elsajátítása, de 1996-tól a határőrség vezetése részéről elvárásként jelentkezett a rendészeti ismeretek nagyobb óraszámú oktatása is, amely már a kettős rendeltetés képzésben való megszűnését vetítette előre.[17] 1995-ben a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolán alakult meg a Határőr Tanszék, amely a határőrség számára a műszaki, technikai szakokon tanulóknak biztosította a határőr szakismereti felkészítést. Az akkreditációs jogszabályok révén, a ZMNE bázisán létrejött a főiskolai és egyetemi végzettséget biztosító határrendészeti és -védelmi vezetői szak.

1995 jelentős év volt a szervezeti változások tekintetében, ugyanis megszűntek a soproni és a zalaegerszegi határőr-igazgatóságok, és egyben minden határőrizeti kirendeltség hivatásos státusát rendszeresítették. A Budapesti Határforgalmi Igazgatóság és a Biztosító és Kiszolgáló Igazgatóság összevonásával létrejött a Budapesti Határőr Igazgatóság. A soproni igazgatóság bázisán létrehozták a Soproni Kiképző és Továbbképző Intézetet a hivatásos tiszthelyettesi állomány nagyobb létszámú felkészítése érdekében. Még 1994-ben is a katonai felkészítés erősítését szorgalmazta a határőrség vezetése a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán, vegyes rendészeti-katonai működésben gondolkodva. Az akciószázadok tiszti állományának képzéséhez ismételten fejlesztették a Határőr Tanszéket.[18] Ezzel együtt a kormány takarékossági intézkedésére és a behívható sorkötelesek csökkenő létszáma miatt jelentős mértékben csökkent az igazgatóságok sorállományának létszáma. Mind eközben a délszláv feszültség nem enyhült, sőt 1995. augusztus 23. és december 20. között sor került az ország biztonságát tekintve és migrációs szempontból

[15] Virányi Gergely: *Határőrizetből határrendészet, határőrtisztképzésből határrendészeti tisztképzés.* In: *A határrendészeti tisztképzés negyedszázada.* (Szerk. Varga János) Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 12–29. o., itt 18. o.

[16] Kovács Gábor: Az alap- és felsőfokú határőr tisztképzés sajátosságai a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Határőr Tanszékén 2002 és 2008 között. In: *A modernkori magyar határrendészet száztíz éve.* (Szerk. Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán) Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, 2013, 257–273. o.

[17] Balla József: Felsőfokú szakirányú képzés a Határrendészeti Tanszéken 2005-ben és 2015-ben. In: *A határrendészeti tisztképzés i. m.* 47–54. o.

[18] Lásd Fórizs Sándor: *A katonai képzés helyzete, soron lévő feladatai a Kossuth Lajos Katonai Főiskola Határőr Tanszékén.* Határőrségi Tanulmányok 1994/4.; Uő: *Mozzanatok és gondolatok a főiskolai szintű határőr tisztképzéshez.* Határőrségi Tanulmányok 1997/2, 26–34. o.; Fórizs Sándor: *A századgyakorlat szerepe a tanszéki oktatásban.* Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 1997, I. évf. 2. szám, 9–15. o.

is rendkívül kiemelkedő „Baranyavár '95" elnevezésű konfliktuskezelő tevékenységre. Ideiglenes jelleggel viszonylati parancsnokságot állítottak fel, amely összehangolta, koordinálta és irányította az ideiglenes jelleggel határőrzászlóaljakba összevont határvadászszázadok és az illetékességi területén lévő valamennyi határőrszervezetet és a megerősítő, illetve támogató erők tevékenységét. Ez jó példa volt arra, hogy időszaki feladatokra ideiglenes szervezeti forma kialakítása célszerű, amely hatékonyan működött.[19]

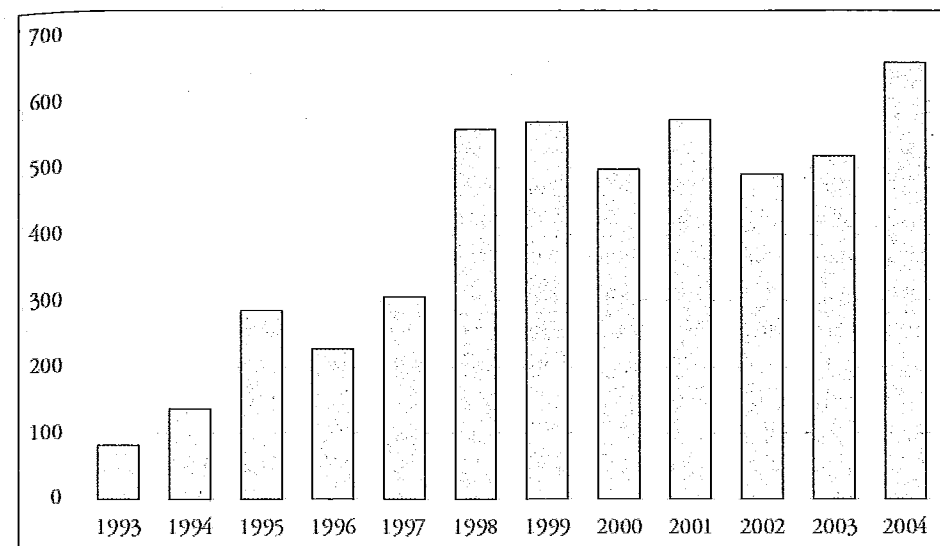
Ugyanakkor a migrációs, illetve a „mindenkori operatív" helyzet változásához való igazodást jelzi, hogy a délszláv háborús időszakban a határőrség fegyverzetét kiegészítették hatékonyabb[20] páncéltörő eszközökkel (Fagott, Metis), valamint páncélozott szállító harcjárművekkel (PSZH, BTR). Az utóbbihoz meg kell jegyezni, hogy mire az orosz államadósság terhére a határőrség megkapta a 68 darab BTR–80-at, addigra (1996–1997) már nem igazán volt rá szükség, így nem is került rendszeresítésre és alkalmazásra sem.[21]

Eközben eltelt a hivatásos határőrizet megszervezésére eredetileg tervezett öt év, amelyet a kormány értékelt, és rögzítette a további feladatokat is a 2186/1996. (VII. 16.) kormányhatározatban. Ezt követően ezzel összhangban született meg a 73/1997. (VII. 17.) országgyűlési határozat a határőrség fejlesztésének irányairól. Ez meghatározta a kettős rendeltetésből eredő további fejlesztési feladatokat, amelyek során az euroatlanti integrációt kellett alapul venni, majd a sorozott állomány teljes kivonásának ütemét a 2141/1997. (V. 30.) kormányhatározat írta elő. Végül is egy törvényben, egységes szerkezetben a „határőrizetről és a Határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvény" (Hőr. tv.) foglalta össze az e témát érintő normatívákat, amelyeket a határőrség nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről szóló 59/1997. BM rendelet, valamint a törvény végrehajtásáról szóló 66/1997. BM rendelet fejtett ki kellő mélységig. A legjelentősebb újdonságot a nyomozási jogkör jelentette, és megkezdődhetett az ehhez szükséges szervezeti egységek kialakítása is.

A jogalkotási lépésekkel összhangban 1997-ben a határvadászszázadoknál felszabaduló 400 főnyi sorállomány költségvetési fedezetéből öt hivatásos határvadászszakaszt hoztak létre. Ugyancsak ebben az évben az EU integrációs feladatainak kidolgozása és koordinálása érdekében megalakították az Európai Integrációs Munkabizottságot, továbbá az illegális migrációból eredően egyre szaporodó idegenrendészeti feladatok eredményes ellátására az idegenrendészeti osztály bázisán az Idegenrendészeti Főosztályt. A nyomozati feladatokhoz illeszkedően a Határőrség Országos Parancsnokságán Bűnügyi és Felderítő

[19] Dsupin *i. m.*
[20] Addig csak RPG–7 gránátvető volt.
[21] Kovács Gábor: *A határőrségi csapaterő határrendészeti alkalmazásának szükségessége, elvei, módszerei és lehetőségei.* PhD-értekezés. Budapest, ZMNE, 2001.

Főosztály, az igazgatóságokon pedig bűnügyi és felderítőosztályok, valamint bűnügyi felderítőszolgálatok jöttek létre, amelyek a jogszabályokban biztosított nyomozási és szabálysértési hatósági feladatok ellátásának hatékonyabb végrehajtását voltak hivatottak segíteni,[22] ezzel is követve az illegális migrációban beálló változásokat, vagyis a mind szervezettebben fellépő embercsempészetet és útiokmány-hamisítást.

A határőrség által felfedett embercsempészek száma 1993 és 2002 között
Forrás: Határőrség Országos Parancsnokság

A Hőr. tv. hatálybalépésével az igazgatóságok szervezetében hivatásos határvadászszázadokat, közösségi szállásokat és objektumbiztonsági szolgálatokat rendszeresítettek. Megszűnt az őr- és kiképzőzászlóalj, valamint több határvadászszázad és határőrizeti kirendeltség. Az állománytáblában rendszeresített hivatásos szervezetek teljes feltöltéséig és a sorállomány kivonásáig vegyes szervezetek működtek a határőr-igazgatóságokon.

A hivatásos határőrizeti rendszer kialakításának keretében a zöldhatárt illetően 183, sorozott állománnyal rendelkező őrsből 75 határőrizeti kirendeltség alakult, amelyek már hivatásos állománnyal látják el hatósági tevékenységüket, valamint az eredetileg tervezett 27 sorozott állományú határvadászszázadból időközben 14 hivatásos állománnyal rendelkező század jött létre.

[22] A hatékonyságot jól példázzák a statisztikai elemzésben bemutatott embercsempészet, valamint a más jogsértések vonatkozásában elért eredmények.

A professzionális határőrség

Végül is 1998 áprilisában befejeződött a határőrség teljesen hivatásos szervezetre történő áttérése, miután eltávozott a testülettől az utolsó sorozott állományú is. Tovább csökkent a vezetőszervek rendszeresített létszáma, a Szervezési Főigazgatóság Humánszervezési Főigazgatósággá alakult át. Ennek szervezetébe került a Személyzeti, Munkaügyi és Szociális Főosztály, a Fegyelmi Osztály és az Egészségügyi Szolgálat. A korábbi Kiképzési, Humánszolgálati és Közművelődési Főosztályból megalakult a Képzési Főosztály és a Pszichológiai Szolgálat. A Tájékoztatási és Társadalmi Kapcsolatok Osztályát főosztállyá szervezték át. Az Informatikai Főosztály a Gazdasági Főigazgatóság szervezetébe került. Ennek megfelelően az igazgatóságoknál is létrehozták a humán szerveket. A hivatásos létszámfeltöltési igények mihamarabbi kielégítése érdekében, létrehozták a Balassi Bálint Határrendészképző Szakközépiskolát, és létrejött a tiszavirág-életű Budapesti Vezetőképző Továbbképző Intézet (BVTI), amelynek első és legnagyobb feladata a határőrség vezető állományának[23] a schengeni feladatokra való felkészítése volt.

1998-ban megszületett az EU-hoz való csatlakozásról szóló Nemzeti Program,[24] amely nemcsak a fő jogharmonizációs és intézményfejlesztési feladatokat határozta meg, hanem a tárgyalási fejezetek tárgyalásvezetőit és a tárgyalási célkitűzéseket is. A határőrség, illetve a határőrizet szempontjából a legfontosabb állásfoglalás az volt, hogy hazánk e területen derogáció nélkül kíván megfelelni, vagyis a csatlakozás idejére maradéktalanul meg kell felelni az EU- és a schengeni elvárásoknak. A főbb csatlakozási feladatokat ütemezve és a várható költségigényeket, valamint a részletes jogharmonizációs lépéseket a kormány a 2211/1998. (IX. 30.) határozatában tette közzé. Ezzel összhangban a Nemzeti Program megvalósulását és a további feladatokat, valamint a PHARE-[25]programok prioritásait évente[26] értékelte, illetve megfogalmazta.

1999-ben, részben anyagi megfontolásokból, részben pedig a feladatarányos szervezetátalakítás érdekében a Határőrség Országos Parancsnokságán és az igazgatóságokon racionalizálták[27] a gazdasági szerveket, ugyanakkor jelentős státuszbővítés történt a közösségi szállásokon és a határforgalmi kirendeltségeken.

[23] Valamennyi osztályvezetői, illetve magasabb beosztásban lévő állományt.

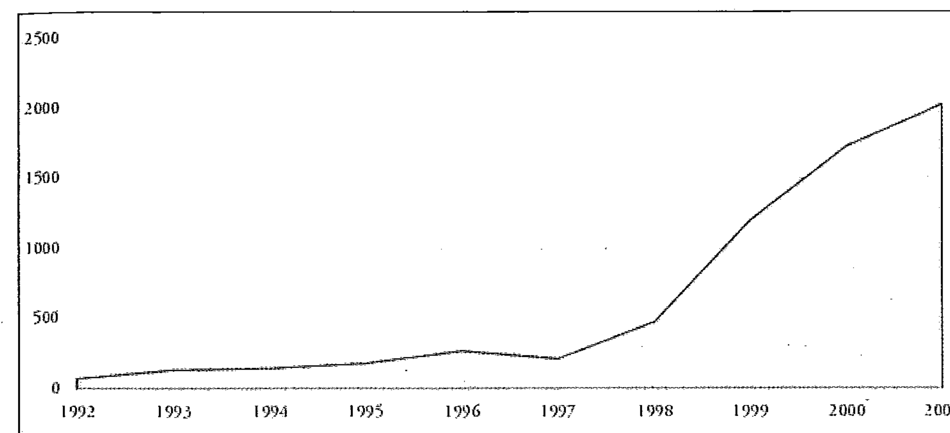
[24] 2084/1998. (IV. 8.) Korm. határozat Magyarország és az Európai Unió közötti csatlakozási tárgyalások alapvető kérdéseiről, a tárgyaló delegáció kijelöléséről, az Európai Unió közösségi vívmányai *(acquis communautaire)* átvételének Nemzeti Programjáról, valamint a csatlakozásra való felkészülés gazdaságstratégiai hátteréről.

[25] PHARE – *Poland and Hungary: Assistance for the Reconstruction of their Economy* (segély Lengyelország és Magyarország gazdaságának átalakításához).

[26] 1108/1997. (X. 11.) Korm. határozat az Európai Unió PHARE-programja és az OECD-országok által Magyarországnak juttatott segélyek kormányzati irányításának és koordinációjának új rendjével összefüggő egyes feladatokról.
1065/2001. (VII. 10.) Korm. határozat a PHARE 2002. évi Nemzeti Programjának intézményfejlesztési prioritásairól és tárgyalási irányelveiről.

A határőr (határrendész[28]) tiszthelyettesképzés intézményeinek létrejötte, a hivatásos határőrizetre való áttérés folyamatának köszönhetően valósult meg. Budapesten (Adyliget) is létrejött egy tiszthelyettesképző, 1999-től pedig valamennyi határrendész tiszthelyettesképző már szakközépiskolaként működik. Ezzel együtt a tamperei csúcs ez irányú állásfoglalásával összhangban, az egységes rendészeti tiszthelyettesképzés érdekében a BM alárendeltségébe kerültek a szakközépiskolák, és így a korábbi miskolci rendőr tiszthelyettesképző intézményben is megkezdődhetett a határrendészek képzése.

Az 1999. évi LXIX. törvény a szabálysértésekről egyértelműsítette a határőrség szabálysértési hatóság mivoltából eredő jogosultságait és egyéb normatívákat, míg az 1999. évi LXXV. törvény[29] a szervezett bűnözésről kötelezte a határőrséget az úgynevezett „határregisztráció" bevezetésére, valamint szélesítette az operatív nyomozó munkához szükséges jogosítványokat, ezzel is az illegális migráció elleni hatékony fellépés lehetőségét teremtette meg.

A határőrség által felfedett, elfogott körözött személyek számának alakulása 1992 és 2001 között.
Forrás: Határőrség Országos Parancsnokság

A szinte permanensnek tekinthető fejlődést és a rendészeti jelleg dominánssá válását időszakonként megtörte valami: a '90-es évek végén az újabb délszláv konfliktus, a koszovói válság indukált ideiglenes lépéseket. A „Bácska '99" feladat végrehajtása során a jugoszláv határszakaszon kilenc határvadászszázad vett részt a határbiztosítási

[27] Annak idején így nevezték a létszámcsökkentést.

[28] Hivatalosan, szakmaként bejegyezve.

[29] 11/2000. (II. 23.) BM rendelet a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény végrehajtásáról.

feladatokban 1999. március 24. és június 6. között. „Kiskunhalas térségében ismét megalakult a Viszonylati Parancsnokság. A hivatásos századokat zászlóaljkötelékekbe vonták össze, majd rendészeti célú határbiztosítási feladatokat hajtottak végre az államhatár mentén."[30] Közvetlenül ezt megelőzően hazánk tagja lett a NATO-nak.[31]

A szervezetracionalizálás szellemében[32] 2000-ben megszűnt a Humán Főigazgatóság, csökkentették a vezetési szinteket (45-tel lett kevesebb a vezetői beosztások száma és 26-tal az ezredesi rendfokozatú munkakörök száma), illetve homogenizálták a státuszokat, a Budapesti Határőr Igazgatóság keretén belül pedig Idegenrendészeti Szolgálat jött létre.

Az EU-konformitás érdekében megvalósítandó született meg a 2013/2001. (I. 17.) kormányhatározat az egységes határellenőrzési rendszer megvalósításáról szóló kormányzati koncepcióról, amely rögzítette a várható külső határokat és célként határozta meg, hogy 2002. december 31-ig[33] a határellenőrzésnek meg kell felelnie az uniós követelményeknek. Ezzel egy időben elkészült az úgynevezett „Schengeni Akcióterv," amelyet lényegében magába foglalt a 17/2001. (BK 7.) BM utasítás, a schengeni joganyag átvételéről és annak gyakorlati megvalósításáról.

Ennek folyományaként került a parlament elé, majd elfogadásra a 2001. évi XXXII. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról, a 2001. évi XXXIII. törvény „a határőrizetről és a Határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvény módosításáról", a 2001. évi XXXVIII. törvény a menedékjogról szóló 1997. évi CXXXIX. törvény módosításáról és a 2001. évi XXXIX. törvény a külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról. Lényegét tekintve egyértelművé vált (nagyon leegyszerűsített értelmezés szerint), hogy az illegális migrációban a határőrség, míg a legális migrációban, illetve a menekültügy intézésében a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) az illetékes hatóság. Elkülönült a külső és a belső határ, növekedett a határőrség határterületén kívül ellátható feladatainak száma, megteremtődtek az EU-elvárásoknak megfelelő információcserének és a határon átnyúló figyelésnek és követésnek jogi alapfeltételei. Mindezekkel lényegét tekintve megvalósult a jogharmonizáció a határőrizet területén.

2001-ben megalakult az Országos Parancsnokságon az Igazgatási és Koordinációs Főosztály, a növekvő idegenrendészeti és szabálysértési feladatokkal összhangban az Idegenrendészeti Osztály Főosztállyá bővült, a Közgazdasági Főosztály alárendeltségében – a racionalizálás keretében – három osztály alakult, eközben megszűnt a Pécsi és a Miskolci Igazgatóságokon a közösségi szállás, valamint a miskolci bűnügyi felderítőszolgálat, illetve folyamatosan adtak át, nyitottak meg új határátkelőhelyeket, határforgalmi kirendeltségeket. A feladatokhoz illeszkedően, illetve a technikai fejlesztésekkel összhangban a kirendeltségeken és más szervezeti egységeknél rendszergazdastátuszokat alakítottak ki. Megkezdte működését a Hegyeshalmi Határőrizeti Kirendeltség keretében az első Közös Kapcsolattartási Szolgálati Hely (KKSZH). A szervezet racionalizálása és az EU-elvárásoknak való megfelelés érdekében 2001-ben 350 státuszt átcsoportosítottak a leendő belső határokról a leendő külső határokra. Az uniós csatlakozás tervszerű előkészítése és a szakmai feladatok hatékonyabb végrehajtása érdekében felállították az Integrációs és Stratégiai Tervező Osztályt, az elemző-értékelő szerveket, a Központi Nyomozó Osztályt, illetve a kettős rendeltetésből adódóan is megkerülhetetlen Védelmi Osztályt. Az illegális migrációra és más jogsértő cselekményekre való hatékony reagálás és egyben az uniós követelményeknek való mind magasabb fokú megfelelés érdekében az Akció Osztály átalakult Bevetési Főosztállyá, az igazgatóságok akcióalosztályai és határvadászszázadainak integrációjaként bevetési osztályok jöttek létre. A ZMNE Hadtudományi Kar Határőr Tanszéke[34] és a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Kar Határőr Tanszéke összevonása is megtörtént 2001 novemberben, illetve megszűnt a határőrtisztképzés Szentendrén, a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán.[35]

Mind a tiszti,[36] mind a tiszthelyettesi képzések tartalmába, a tematikákba, az oktatott tananyagokba folyamatosan beépítették a határőrség feladatrendszerében, módszertanában, eljárásaiban és tevékenységében beállt változásokat. A katonai jellegű képzés háttérbe szorult valamennyi intézményben, illetve csak annyiban maradt meg, amennyire a fegyvereserő-jellegből eredő feladatok megkívánták, ugyanakkor jelentősen megnövekedett a jogi és rendészeti képzés aránya. A szakmai képzésen belül a megújuló határőrizeti rendszer tervezését, szervezését, illetve működtetését és végrehajtását sajátították el a hallgatók. Folyamatosan beépült a tananyagba az EU- és a schengeni határőrizeti ismeretek oktatása is. A képzési intézetekben tanulókon kívül a már meglévő állomány továbbképzésének tartalma is igazodott az új feladatokhoz és elvárásokhoz.

Az ezredfordulón a PHARE Twining- és Tempus-programok keretében a schengeni jogszabályok ismeretét és gyakorlatát közel ezer határőrtiszt sajátította el, részben Németországban. Közel másfél ezer határőr idegen nyelvi képzése

30 Kovács: *A rendészet, határrendészet értelmezése i. m.* 97. o.

31 Ennek két szempontból volt jelentősége: egyrészt, így hazánk területén keresztül folyhatott Szerbia bombázása; másrészt, mivel a határőrség a fegyveres erők része volt, ezért további források állhattak rendelkezésre. Így 2001–2002-ben a normál költségvetésben biztosított beruházási költségek több mint kétszeresét (7,7 milliárd Ft) használhatta fel a határőrség a szükséges EU-konformitást lehetővé tevő fejlesztésekhez, többek között a létszámfejlesztés, az informatikai fejlesztések, illetve a működési költségek (például üzemanyag) fedezésére.

32 1999-ben Béndek József lett a Határőrség Országos Parancsnoka, amelyet egészen a szervezet megszűntéig, illetve a rendőrséggel való integrációig (2008. január 1.) vezetett. Elődje, Nováki Balázs is közel egy évtizeden át (1990–1999) állt a szervezet élén.

33 Ekkor még ez volt az úgynevezett céldátum, vagyis a várt EU-csatlakozás dátuma.

34 Fórizs: *A sorállományhoz kapcsolódó i. m.*

35 Kovács: *Az alap- és felsőfokú határőr tisztképzés i. m.*

36 Kiss Lajos: *A határőrizeti kirendeltség feladatai, tevékenységi rendszere és határőrizetének megszervezése.* Budapest, ZMKA Szolg. Könyvtár, 1994, 69. o.

is sikeresen megtörtént. Ezeken kívül a Közép-európai Rendőr Akadémia által szervezett képzések keretében folyamatosan vettek részt határőrök a regionális és az EU-tagállamokkal való rendészeti együttműködést és szakismeretet növelő képzési programokban. Mindez még az akkor várt 2002-es csatlakozásig, majd a 2004-es tényleges csatlakozás időpontjáig lényegében a határőrség valamennyi hivatásos (tiszt és tiszthelyettes) állományú tagja részt vett az úgynevezett schengeni felkészítés valamilyen formájában.

2002-ben a hatályba lépett új idegenrendészeti jogszabályokkal összhangban a közösségi szállásokat átadták a BÁH részére, és megkezdődött az idegenrendészeti őrizeti feladatokat lehetővé tevő Idegenrendészeti Központok létrehozása. A leendő belső határokon úgynevezett regionális határőrizeti kirendeltségek (HÖK) jöttek létre több HÖK összevonásával.

Amint az plasztikusan érzékelhető, a határőrség szervezeti átalakulására jelentős hatással volt a hivatásos rendszerre való átállás, ugyanakkor a szervezet folyamatosan „lekövette" a migrációs változásokat is, vagyis amikor a délszláv események megkívánták, új, a feladatokhoz illeszkedő szervezeteket alakítottak ki; nyugatról keletre, a migrációs mozgásoknak megfelelően jelentős szervezeti átcsoportosítás történt, folyamatosan igazodva az EU-elvárásokhoz. Megjegyzendő, hogy az EU-konform jogszabályi háttér és szervezet kialakításában nagy segítséget jelentett, hogy már 2002-től részt vehettek a magyar határőr szakértők az Európai Unió munkacsoportjainak[37] tevékenységében, és adott esetben javaslataikkal, véleményükkel befolyásolhatták azok döntéseit. Ezt a folyamatot továbberősítette, hogy 2002-ben megkezdődtek a határellenőrzés európai szintű koordinálását segítő projektek is, amelyekben szintén részt vettek magyar szakértők.[38]

Az EU csatlakozás követelményeinek való megfelelés, illetve a feladat- és jogkörébe tartozó intézkedések eredményes végrehajtásához a határőrségnek minimálisan 14 000 fős szervezetre volt szüksége. Ezt az Országgyűlés határozatban is rögzítette. A Nemzeti Program, illetve a BM hároméves fejlesztési koncepciója szintén megfogalmazta a 2000–2002. évekre vonatkozó létszámfejlesztéseket.

Mindazonáltal megjegyzendő, hogy az EU-csatlakozás és a teljes jogú schengeni státus biztosítása közötti időszakban elkerülhetetlennek tűnt az úgynevezett jóváhagyott határőrségi összlétszám túllépése is, mivel a belső határokról még nem lehetett embereket elvonni, illetve átcsoportosítani a külső határokra, mivel a leendő belső határokon a határforgalom-ellenőrzést és a határőrizetet is fent kel-

37 A magyar határőrséget az alábbi munkacsoportokban képviselték kollégák: *Strategic Committee on Immigration, Frontiers, and Asylum (SCIFA+)* – migráció és kiutasítás, vízum; *Centre for Information, Discussion and Exchange on the Crossing of Frontiers and Immigration (CIREFI)* – határok, információs rendszerek és adatvédelem; SIS, SIRENE, hamis okmányok, schengeni értékelés, határőrszervek vezetőinek munkacsoportja.

38 Kiss Lajos: *Hová indultunk és hová jutottunk? A schengeni eszmétől a Frontexig.* In: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XVII. (Szerk.: Hautzinger Zoltán, Gaál Gyula) Pécs, 2016, 127–132. o., itt 130. o.

lett tartani az úgynevezett teljes jogú schengeni csatlakozásig. A tervezett létszám az átmeneti időszakban ideiglenesen megközelíthette volna a 15-16 000 főt, a teljes jogú schengeni tagságot követően viszont a határőrség létszáma visszaállhatott volna az eredetileg tervezett és jogszabályban is rögzített[39] 14 000 főre, amely a „*Schengen-Land*" államok határőrizeti szerveinek tapasztalataiból volt kikövetkeztethető, illetve schengeni és hazai határőr szakértők számolták ki kirendeltségről kirendeltségre a szükséges létszámokat. Az uniós csatlakozás feltételeinek való megfelelés érdekében az „erőltetett" beiskolázásokhoz illeszkedően 2001-ben Szegeden is indult határőr szakképzés a rendészeti szakközépiskolában.

Egy másik problémát jelentett akkoriban, hogy úgy tűnt Szlovákia csak később tud csatlakozni az EU-hoz és a schengeni övezethez. Ami nemcsak azt jelezte, hogy innen nem lehet erőket és eszközöket átcsoportosítani a keleti és déli külső határokhoz, hanem adott esetben még további fejlesztések is szükségesek lettek volna a szlovák–magyar határszakaszon. A 2004. évi tízek EU-csatlakozásával viszont ez a dilemma megoldódott. Miközben a külső határok létszámfejlesztése kontra a képesség fenntartása a belső határon oly módon volt kezelhető, hogy Brüsszel azt a tájékoztatást kapta, hogy a külső határok mentén lévő rendőrkapitányságok közrendvédelmi állománya részt vesz, illetve a Készenléti Rendőrség két bevetési százada bevonásra kerülhet a határőrizeti feladatok végrehajtásában. Egyben megkezdődtek a határőrség és a rendőrség között a feladatmegosztási egyeztetések, amely tulajdonképpen elvezetett az integrációig. Emellett természetesen intenzívebbé vált a toborzó- és kiképzőmunka, így 2001 és 2003 között közel 2000 főt iskoláztak be a határrendészeti szakközépiskolákra.

A korszerű rendészeti jellegű és az EU-, valamint schengeni követelményeknek megfelelő, úgynevezett „EU-konform" szervezet kialakításában, működtetésében meghatározó szerepet játszottak a meglévő, illetve az újonnan alkalmazott technikai eszközök is, így ezekről sem feledkezhetünk meg.

Az informatikai fejlesztés akadozva indult a határőrségnél. Annak ellenére, hogy már a '80-as években megszületett az informatikai fejlesztési elképzelés, források és egységes belügyi koncepció hiányában mégis részlegesen és területenként eltérő jellegű és volumenű rendszerek alakultak ki, nem utolsósorban az USA támogatásával. A '90-es évek második felére egységesedtek többek között az alkalmazott szoftverek, az idegenrendészet, a statisztikai nyilvántartás, a gazdálkodási és személyügyi nyilvántartások, valamint a szolgálatszervezés. A hardver-, illetve hálózatfejlesztés területén az Unióhoz való csatlakozás feltételeinek való megfelelés „kényszere" hozott igazi előrelépést. 1998-ban EU-szakértőkkel közösen a határőrség szakemberei kidolgozták azt a határőrségi alrendszert, amely elősegítette a határőrizeti feladatok hatékony végrehajtását, és egyben megfelelt a

39 7/2000. (II. 16.) országgyűlési határozat.

SIS-követelményeknek. Ennek megfelelően PHARE-programok keretében nagy mennyiségű, úgynevezett végeszköz[40] került a határőrség tulajdonába, majd kiépült az informatikai hálózat is.

A határregisztrációs rendszer nagyban megváltoztatta a határforgalom-ellenőrzés technikai támogatottságát és hatékonyságát is. 1999–2000-ben a jogszabályokkal összhangban kiépítették az okmány- és rendszámleolvasó és -nyilvántartó rendszert, amelyet valamennyi közúti határátkelőhelyen és a ferihegyi határátkelőhelyen telepítettek, a folyami és a vasúti átkelőhelyeket érintően pedig bevezették a „mobil okmányolvasó" rendszert. Ennek hatékonyságát jól mutatja, hogy többek között a körözött személyek és tárgyak felfedése az 1998. évi 479-ről 2001-ben 2029-re emelkedett. *(Lásd a 653. oldal ábráját.)*

A hivatásos, illetve a korszerű schengeni gyakorlattal harmonizáló határőrizeti rendszerben rendkívüli jelentősége van a mobilitásnak, ezért is volt olyan fontos, hogy a határőrség járműparkja korszerű, a feladatokhoz illő gépjárművekkel legyen ellátva.[41] A kilencvenes években a járművek elhasználódtak, mennyiségük töredéke volt a kívánatosnak, sőt forráshiány miatt az amortizációs cseréket sem hajtották végre. Mindez jelentős mértékben nehezítette a határőrizeti tevékenységet, valamint az eredményességet is negatívan befolyásolta. A belügyi vezetés az orosz államadósság terhére beszerzendő terepjárók beérkezésében bízva nem nyújtott ilyen irányú támogatást, míg végül – ötéves várakozást követően – 2000-ben 883 darab Lada Niva gépjárművet vehetett át a határőrség. Az akkori 375 darab terepjáró gépjárműhöz képest ez rendkívül nagy előrelépést jelentett. 2001 végén mégis csak 997 ilyen kategóriájú járműve volt a határőrségnek, ami jelzi, hogy az amortizálódottság nagyon magas mértékű volt. Ez az összes jármű-kategóriára igaz volt, ugyanis az eszközök 55–73%-a már lecserélésre szorult, erre azonban nem volt fedezet, sőt a működtetésre is szűkösek voltak a források. Ezt jól jelzi az is, hogy a Nivák megérkezésével négyszeresére növekvő járműparkhoz csak 20%-os üzemanyagköltség-növekmény járult, ami azt is jelentette, hogy egy-egy szolgálati gépjármű kevesebb kilométert futhatott, mint előtte, miközben a korábbi futásteljesítmény is már nagyságrendekkel elmaradt a feladatarányostól, nem is beszélve az uniós gyakorlattól.

Hasonló helyzet alakult ki a járőrcsoportok és a csoportos határsértők szállítását is biztosító mikrobuszok vonatkozásában. Ennek megfelelően a PHARE részét képező COP- *(Country Operation Programs)* program keretében beszerzett közel hatvan mikrobusz lényegében az amortizációs cserét fedezte. A speciális járműveknél, illetve a mobilitásnál meg kell említeni a mobil bevetési központokat

[40] Például 991 darab laptop, 296 darab munkaállomás, 69 darab szervergép, 290 darab nyomtató.
[41] Kovács: *A határőrségi csapaterő i. m.*

és az úgynevezett „Schengen-buszokat"[42] is, amelyek szintén PHARE-programok keretében jutottak a határőrség birtokába 2001–2002 folyamán. A bevetési szervek kialakításához szükséges szárazföldi mobilitás érdekében határvadászszázadonként egy-egy csapatszállító busz beszerzése is megtörtént. A mobilitáshoz tartozik a szárazföldin kívül a vízi mobilitás biztosítása (két tucat különböző kategóriájú járőrhajó beszerzése) is, különös tekintettel arra, hogy hazánk határainak közel harmada vízi határszakasz.

A mobilitáson kívül a másik legfontosabb technikai fejlesztés a felderítést érinti. Ide tartoznak az okmányhamisítás felderítését elősegítő eszközök. A határőrség határátkelőhelyei már korábban is rendelkezettek nagyítókkal, sztereó mikroszkópokkal, UV-lámpákkal, de ezek nem voltak elégségesek a jogsértők, főleg az egyre szervezettebb nemzetközi bűnözők által alkalmazott hamisítások felfedésére, valamint az okmányvédelem fejlődésének követésére, így korszerűbb eszközök beszerzése vált szükségessé. Ennek megfelelően, főleg a COP-programok keretében, jelentős lépések történtek ezen a területen is, így százas nagyságrendben került beszerzésre például asztali okmányvizsgáló, kézi okmányvizsgáló, asztali nagyító, sztereó mikroszkóp, valamint az elsődleges okmányvizsgálat elvégzésére is alkalmas okmányolvasó (valamennyi elsődleges ellenőrzési helyre). Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a magyar határőrség – az illegális migrációs mozgás arányaihoz és szervezetéhez képest[43] – nagyságrendekkel több okmányhamisítást derített fel, mint más országok határőrizeti szervei.

Ugyancsak a határforgalom-ellenőrzés hatékonyságát volt hivatott elősegíteni a különböző helyeken (például személygépkocsiban, leplombált kamionban, vasúti kocsi tetőterében) megbújt személyek és elrejtett áruk felderítését támogató eszközök beszerzése is. Ilyen eszközökkel az uniós csatlakozásra való felkészülésig a határőrség szinte nem rendelkezett (kivéve az alvázvizsgáló tükröt), így ezek beszerzésére is lépéseket kellett tenni: határátkelőhelyenként legalább két-három CO-mérőt, endoszkópot, kézi sugárzásmérőt[44], kézi fémkeresőt, valamint kábítószer-azonosító készletet szereztek be.

A felderítés egyik legnagyobb problematikája az éjszaka, illetve rossz látási viszonyok közötti vizuális felderítés a zöldhatáron. A határőrség e képességeinek javítása érdekében a '90-es évek közepén viszonylag nagy mennyiségben – az orosz államadósság terhére – jutott éjjellátó eszközökhöz (BN–1 és BN–2). Ezek felderítési távolsága viszont igen szűkös (100-200 méter), így a hatékonyság érdekében újabb, korszerűbb eszközök beszerzése vált szükségessé, amelynek forrásai szintén csak a csatlakozásra való felkészülés keretein belül teremtődtek

[42] 2002 februárjában 26 darabbal rendelkezett a határőrség.
[43] Ahogy azt a Frontex későbbi adatai is mutatják: a 27 tagállam által felfedett okmányhamisítások 14-23%-át magyar határrendészek leplezik le.
[44] Megállapodás alapján az úgynevezett sugárkapuk beszerzése a Vám- és Pénzügyőrség feladata volt.

meg. Német bilaterális támogatás révén, illetve a COP-programok keretében néhány tucat különböző típusú eszközt szerezett be a határőrség. Majd ugyancsak a PHARE-támogatások segítségével kezdte meg a határőrség „hőkameraprogramját". Ennek keretében komplex hőkamerás felderítőrendszer kiépítése kezdődött meg, amelynek elemei a mobil hőkamerás gépjármű,[45] az irányító gépjármű, az elfogóegység, valamint a stabil telepítésű hőkamerák és kézi hőkamerák, de a komplex határőrizeti rendszer részét képezték a lépés- és mozgásérzékelők, illetve a radarok is.[46] A kialakított hazai rendszert képességei az EU-gyakorlat fölé emelték: integrált GPS, digitális térkép, lézertávmérő és korszerű adat- és beszédkommunikációs alrendszere is volt. (A határőrizeti rendszer technikai szemléletű felépítésének különböző aspektusait, a technikai támogatás jelenlegi helyzetét Kui László részletesen feldolgozta.)[47]

A schengeni normarendszer és gyakorlat igazán az Amszterdami Szerződés (1997) után kezdett kibővülni, elmélyülni és egységesedni, ennek eredményeképpen alakították ki az úgynevezett Integrált Határigazgatás (IBM[48]) elvét 2002-ben.[49] Ennek magyarországi kifejtése vagy inkább lebontása lett az úgynevezett tízlépcsős szűrő, melynek elemei:

1. politikai, gazdasági és tájékoztató eszközök a migráció kezelésében;
2. vízumrendszer;
3. delegált okmányszakértők;
4. összekötő tisztviselők;
5. a szállítóvállalatok felelőssége;
6. a tranzitállamok határellenőrzési rendszere;
7. biztonságos harmadik országok;
8. a külső határok szigorú ellenőrzése;
9. kiegyenlítő intézkedések;
10. a belső határ térsége.[50]

[45] Határvadászszázadonként egy-egy, a frekventáltabb kirendeltségekre is egy-egy hőkamerás gépjármű, az elfogószemélyzet és a járőrállomány számára kirendeltségenként 4-8 kézi hőkamera, illetve fejre szerelhető éjjellátó, valamint a terepadottságok és a migrációs jellemzők alapján a külső határra 8-12 stabil hőkamera volt ütemezve.

[46] Kiss Lajos: *Az éjszakai határőrizet tapasztalatai.* Hadtudomány 1998/1. szám, Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1998, 95–100.

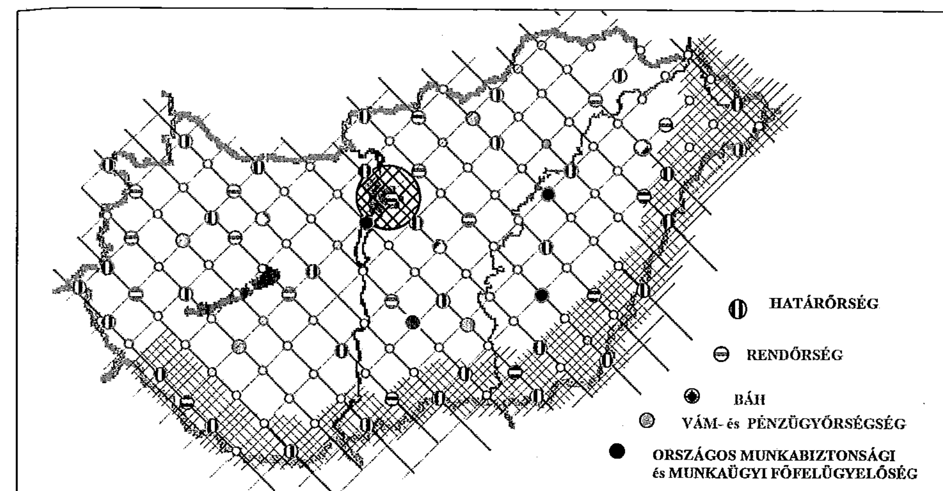
[47] Kui László: *A magyar határőrizet technikai támogatásának aktuális helyzete.* Határrendészeti Tanulmányok 2016/1. szám, 118–129. o.

[48] *Integrated Border Management.*

[49] *Feasibility study for the setting up of a European Border Police (2002): Feasibility study for the setting up of a European Border Police. Final report.;* European Parlament (2002): *Report on the communication from the Commission to the Council and the European Parliament entitled 'Towards integrated management of the external borders of the Member States of the European Union'.* (COM(2002) 233 – C5-0505/2002 – 2002/2212(INI)). Final A5-0449/2002.

[50] Ennek mai változata a Schengen Acquis System (SAS), lásd Ritecz György – Sallai János: *A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0.* Budaörs, Hanns Seidel Alapítvány, 2016.

Illegális migrációt ellenőrző háló működésének elvi vázlata

Forrás: A CheckNet ilyen jellegű vizuális megjelenítése Ritecz György műve

Ennek részeként az ország teljes területére kiterjedő szisztémát dolgozott ki a magyar határőrség, amely az illegális migrációt ellenőrző mélységi háló *(CheckNet)*[51] elnevezést kapta. Ennek megvalósítása érdekében az érintett miniszterek (belügy-, pénzügy-, foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter) az egymással kötött együttműködési megállapodások alapján közös utasítást adtak ki,[52] majd ennek eredményeként 2004-ben[53] az illegális migráció és az ahhoz kapcsolódó más jogellenes cselekmények elleni hatósági fellépés hatékonyságának növelése, illetve összehangolása érdekében létrehozták az Integrált Vezetési Központot. A CheckNet feladata volt, hogy a szolgálati és a hatósági tevékenység időben, térben és módszereiben történő összehangolásával, a rendelkezésre álló erők és eszközök gazdaságos felhasználásával, az információcsere felgyorsításával, a totális ellenőrzés mellőzésével, differenciált és szelektív módon, az ország egész területén biztosítsa a külföldiek jogszabályokban meghatározott hatósági ellenőrzésének végrehajtását, továbbá az illegális migráció, valamint az ahhoz kapcsolódó más jogellenes cselekmények felfedését, illetve a szükséges hatósági eljárások lefolytatását. Mindezt olyan módon kellett megvalósítani, hogy a jogkövető polgárok felesleges zaklatása elkerülhető legyen.

A szelektív és differenciált elv, amelyet a határforgalom ellenőrzésében vezetett be először a határőrség jó alapot teremtett az EU-konform határforgalom-

[51] Ritecz György által, az „ellenőrző hálózat" angol fordításával megalkotott kifejezés.

[52] 2/2002. BM–PM–SZCSM együttes utasítás.

[53] 20/2004. BM–FMM–PM együttes utasítás.

ellenőrzéshez is. Ennek lényege, hogy a külső határokon[54] a szabad mozgás közösségi jogával rendelkezők[55] csak úgynevezett minimum ellenőrzésen esnek át, míg a harmadik országok állampolgárait ki- és beutazáskor is alapos ellenőrzés alá kell vonni.[56]

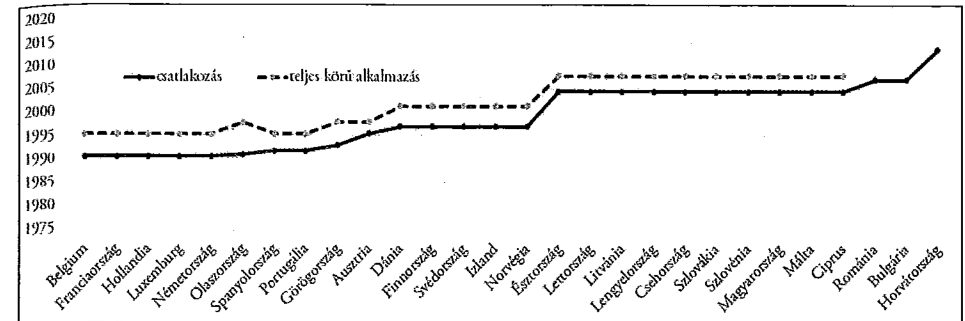
Az EU-csatlakozás folyamatában Magyarország volt az úgynevezett tízek közül az első, aki leghamarabb lezárhatta a bel- és igazságügyi tárgyalási fejezetet, amelyben döntő része volt, hogy a határőrség ténylegesen felkészült az EU-csatlakozásra.[57] Ennek megfelelően Magyarország 2004. május 1-gyel tagja lett az Európai Uniónak. Kevesen vannak azzal tisztában, hogy ezzel együtt a Schengeni Egyezmény részesévé is váltunk, bár nem „teljes jogú" tagként, vagyis bizonyos intézkedéseket még nem vezethettünk be.[58] Ezek közül is a legismertebb, hogy a belső határok bárhol, bármikor való átlépése még váratott magára.

Az Európai Unió tagjaként

A csatlakozással Szlovéniával, Ausztriával és Szlovákiával közös határunk 1139 kilométer hosszúságban az Európai Unió belső határává vált.[59] Az Ukrajnával, Romániával, Szerbia-Montenegróval[60] és Horvátországgal közös határunk 1103,5 kilométer hosszan pedig az EU külső határává vált. Tehát államhatáraink közel fele külső, a másik fele belső határrá vált.

Vagyis ekkortól a belső határok átkelőhelyein egyszerűsített ellenőrzéssel léphettek át az utazók: az úti okmány érvényességének ellenőrzése, a személyazonosítás és a gépjármű megtekintése történt meg. Azoknál a személyeknél, akiknek úti okmányában az átlépést regisztrálni kellett, az ellenőrzés kiegészült bélyegzéssel is. Fontos változás volt, hogy az Európai Unió tagállamaiba, valamint Norvégiába, Izlandra és Liechtensteinbe is útlevél mellett már személyi igazolvánnyal is lehetett utazni, illetve, hogy a belső határ átkelőhelyein a vámellenőrzés megszűnt.

54 Csak itt van határforgalom-ellenőrzés, a belső határok bármikor, bárhol ellenőrzés nélkül átléphetők.
55 Kódex 2. cikk. 5.
56 Kódex 7. cikk.
57 Az Európai Unióhoz egy időben csatlakozó tíz ország közül Magyarország készítette el először saját anyanyelvén a Schengeni Közös Kézikönyv nemzeti példányát. A kidolgozó csoportot a Rendőrtiszti Főiskola Határrendészeti Tanszékének akkori vezetője, Fórizs Sándor irányította: Fórizs Sándor: *Schengeni Közös Kézikönyv Nemzeti Példány.* 1–2. kötet. Budapest, Határőrségi kiadvány, 2002.
58 Lásd Csatlakozási Okmány 3. cikk és 1. melléklet. – A Cseh Köztársaság, az Észt Köztársaság, a Ciprusi Köztársaság, a Lett Köztársaság, a Litván Köztársaság, a Magyar Köztársaság, a Máltai Köztársaság, a Lengyel Köztársaság, a Szlovén Köztársaság és a Szlovák Köztársaság csatlakozásának feltételeiről, valamint az Európai Unió alapját képező szerződések kiigazításáról szóló okmány – AA2003/ACT/hu.
59 A teljes jogú schengeni csatlakozásig a belső határok úgynevezett „ideiglenes külső határnak" minősülnek, ezzel is indokolható, hogy a határforgalom-ellenőrzés továbbra is fennmaradt ezen a szakaszon. Ugyanez a helyzet jelen mű írásakor a magyar–román viszonylatban is, csak hogy ott már tíz éve tart ez az állapot, és még nem látszik, hogy meddig, továbbá a horvát viszonylatban is.
60 Igyekszem a 'szomszédunk' megnevezését az éppen aktuális elnevezés szerint jelezni.

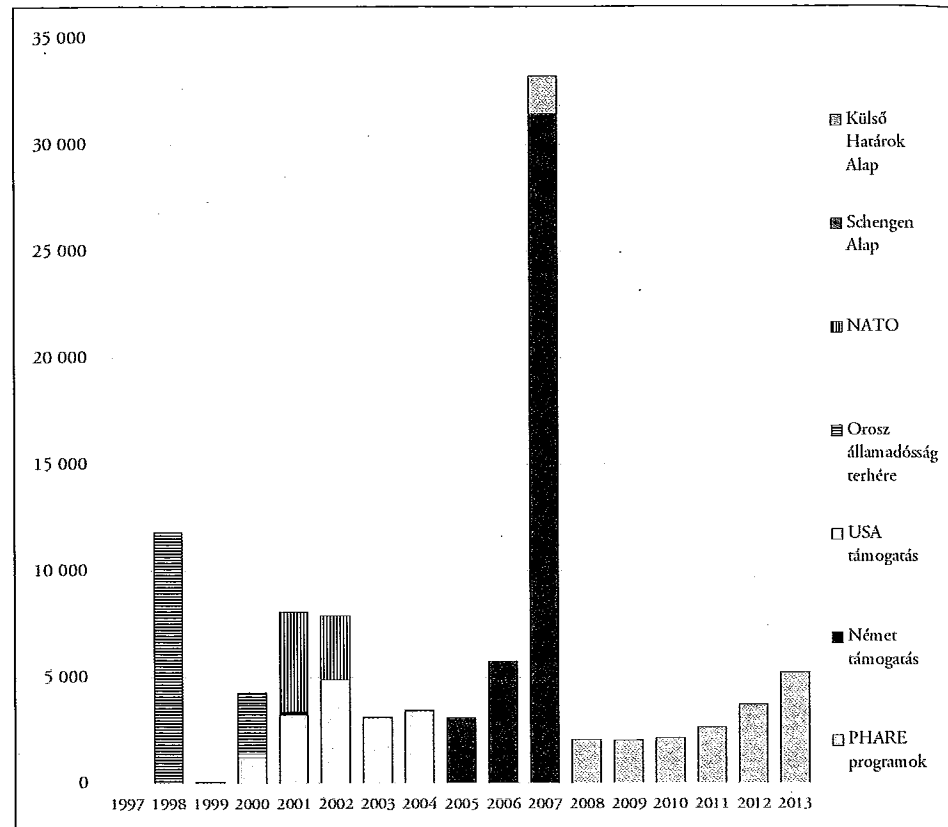
A schengeni rendszerbe való belépés és a teljes jogú tagság időpontja tagállamonként

A határforgalom gyorsítása érdekében a szomszédos határellenőrző szervekkel összehangolt, közös, úgynevezett „egymegállásos" ellenőrzést vezettek be. Ezzel együtt a zöldhatár őrizete a belső határokon megmaradt, vagyis az államhatár továbbra is csak a kijelölt határátkelőhelyeken volt átléphető. A zöldhatár engedély nélküli átlépése továbbra is szabálysértés.

A külső határok átkelőhelyein a Magyarországra érkező – és nem az unióhoz tartozó államokból jövő – polgárokat teljes körű ellenőrzés mellett lehetett csak beléptetni. Külön sávokon érkezhettek az unióhoz tartozó és az unión kívüli államokból jött polgárok. A zöldhatár őrizete a külső határokon a korábbi fejlesztések eredményeként erősödött, de a kialakított többlépcsős rendszeren már nem kellett változtatni. Mindezekkel egy időben megtörtént a határforgalmi és a határőrizeti kirendeltségek összevonása és az új határrendészeti kirendeltségek megszervezése. Ennek megfelelően a helyi szintű szervek vonatkozásában a korábbi (2003. november 30-i) 71 Határőrizeti Kirendeltségből és 54 Határforgalmi Kirendeltségből 2004 második felére már 48 Harárrendészeti Kirendeltség alakult, és még maradt 17 határőrizeti és 4 határforgalmi kirendeltség, de ezek összevonása is folytatódott, így 2006-ra már „csak" 45 Határrendészeti Kirendeltség működött.

Ezzel egy időben az Európai Unió is szükségesnek látta az integrált határigazgatás (IBM) elveinek gyakorlatban történő továbbfejlesztését, és ezért is hozta létre a Frontexet.[61] A nemzetközi együttműködés erősítése érdekében hazánkban a külső határok mentén úgynevezett fókuszponti irodákat állítottak fel, és továbbfolytatódott a belső és külső határok mentén egyaránt a közös kapcsolattartási szolgálati helyek[62] kialakítása is. Ebbe a folyamatba tartozik, hogy a Frontex létrehozta az

61 A Tanács 2007/2004/EK rendelete (2004. október 26.) az Európai Unió Tagállamai Külső Határain Való Operatív Együttműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökség felállításáról.
62 Jelenleg (2017) már tíz működik, a Hegyeshalmin túl Rajkán, Balassagyarmaton, Sátoraljaújhelyen, Rédicsen, illetve Záhonyban, Ártándon, Kiszomborban, Röszkén és Mohácson.

A határrendészetre fordítható fejlesztési források a központi költségvetésen kívül (milliárd Ft)

úgynevezett Gyorsreagálású Hartárvédelmi[63] Csapatokat (RABIT),[64] amelyek tevékenységében a kezdetektől aktívan részt vesznek a magyar határrendészek.

Az EU- és a teljes jogú schengeni csatlakozás közötti időben tovább folytatódtak a fejlesztések, amelyekhez innentől szinte kizárólagosan EU-források álltak rendelkezésre, a 2005 és 2007 közötti időszakban az úgynevezett Schengen Alap. Ennek keretében többek között 14 új objektum (elsősorban kirendeltségek a külső határon) épült, illetve újult meg, közel ezer gépjármű beszerzésére került sor, lényegében lecserélve az amortizálódott Nivákat. Jelentős fejlesztések történtek a

[63] Megjegyzendő, hogy személy szerint nem értek egyet a szervezet nevében szereplő 'határvédelmi' kifejezéssel, mert nem egyezik a tényleges feladattal – célszerűbb lenne a 'határellenőrzés' kifejezés használata, azonban terjedelmi okokból, illetve mivel jelen könyvben van egy fogalmakat kifejtő és értelmező fejezet, így ezzel részletesebben nem foglalkozunk.

[64] Az Európai Parlament és a Tanács 863/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a gyorsreagálású határvédelmi csapatok felállítására szolgáló eljárás bevezetéséről, valamint a 2007/2004//EK tanácsi rendeletnek ezen eljárás tekintetében történő módosításáról és a kiküldött határőrök feladatai és hatáskörei szabályozásáról.

hamis okmányok felfedését támogató eszközparkban és kiépült a hazai FADO[65] rendszer. Folytatódott a felderítőeszközök beszerzése, illetve a rendszer korszerűsítése is éjjellátókkal, hőkamerákkal. Lényegében kiépült a korszerű informatikai hálózat a megfelelő „végeszközökkel" (például csak PC-kből és laptopokból több mint 2000-et szereztek be) és szoftverekkel, amely megteremtette a lehetőségét, hogy a SIS-hez csatlakozhassunk. Az amortizálódott irodatechnikai és rendészettechnikai eszközök leváltása is megtörténhetett, illetve az egyenruhacsere jelentős részét is finanszírozni lehetett ebből a forrásból. Továbbfolytatódtak a képzések: a teljes állomány úgynevezett Schengen Alap továbbképzésen, több ezren pedig speciális szakképzéseken, illetve szintén több mint ezren idegen nyelvi tanfolyamokon[66] is részt vettek. Nem mellesleg a külső határ létszámfejlesztését segítendő a Schengen Alap 574 fő fizetését is biztosította.

Még 2004-ben megtörtént a katonai jelleg teljes elhagyása, vagyis az Alkotmány módosítása[67] során a határőrség kettős rendeltetése megszűnt: már nem fegyveres erő, hanem tisztán rendészeti szerv.

Az integrációt követően

A 2007. év végét nemcsak azért várták a határrendészek, mert akkortól válhatott hazánk teljes jogú schengeni taggá, hanem mivel időközben megszületett a politikai döntés arról, hogy a határőrség és a rendőrség integrálódik. 2007. december 21-től a szárazföldi határszakaszok vonatkozásában, míg a légi határokat érintően 2008. március 30-tól[68] a külső határokon már a schengeni előírások valamennyi pontját be kellett tartani, így a SIS-t is működtettük, illetve a belső határokon már bárhol és bármikor át lehetett lépni. Talán mégis kijelenthető, hogy a határrendészek életében az integráció nagyobb jelentőségű volt, mint a teljes jogú tagság. Ugyanis 2008. január 1-gyel megszűnt az önálló határőrség, a korábbi 12 000 fős szervezetből már csak alig 4000-en tevékenykedhettek határrendészként.[69] A határrendészet az általános rendőri feladatokat ellátó szerv egyik szolgálati ágává

[65] *European Image Archiving System (FADO – False and Authentic Documents Online):* európai képarchiváló rendszer.

[66] Ennek is köszönhető, hogy a határrendész-állomány nemcsak az országos, de még a rendőrségi átlagnál is jobb arányban beszél idegen nyelvet. Egy felmérés szerint 84%-uk beszél idegen nyelvet, 32%-uk két vagy több nyelven is. Lásd Borszéki Judit: A Rendőrség határrendészeti feladatokat ellátó állományának idegen nyelvi ismeretei és érdeklődése a nemzetközi határrendészeti tevékenységek iránt. In: *A hadtudomány és a 21. század.* Tanulmánykötet. (Szerk. Szelei Ildikó, Berki Gábor) Budapest, 2015, 163–196. o., itt 166. o.

[67] 2004. évi CIV. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról 40/A §.

[68] A repülőterek határállomásain a nyári menetrend életbelépéséhez igazították a tényleges hatálybalépést.

[69] Több mint 2000-en nyugállományba vonultak vagy leszereltek, míg a nem határrendészként továbbszolgálók más szolgálati ágban vagy más szakterületen kaptak beosztást.

vált. Országos szinten a Rendészeti Főigazgatóságon belül lévő Határrendészeti Főosztály négy osztállyal (Határrendészeti és Kompenzációs, Határképviseleti, Dokumentációs, Idegenrendészeti) látja el szakirányító feladatait.

A schengeni külső határszakasszal rendelkező megyei rendőr-főkapitányságok rendészeti igazgatóinak hatáskörében létrehozták az úgynevezett Határrendészeti Szolgálatokat, amelyek rendelkeznek Határrendészeti, Idegenrendészeti, illetve Mélységi Ellenőrzési és Közterületi Támogató Osztállyal (MEKTO), valamint őrzött szállással. Helyi szinten, a külső határon pedig lényegében a rendőrkapitányság jogállásának megfelelő jogállású önálló határrendészeti kirendeltségek működnek, vagyis megmaradtak a korábbiak. A későbbi,[70] úgynevezett ideiglenes külső határon, vagyis horvát viszonylatban a helyi szintű határrendészeti szervezet nem önállóan, hanem a határszakasszal rendelkező rendőrkapitányságok osztályszintű szervezeti elemeként végzi feladatát.

A schengeni belső határ fontosabb irányaiban szintén a rendőrkapitányságok szervezetében, annak közrendvédelmi és határrendészeti osztályának egyik alosztályaként hajtják végre szolgálati tevékenységüket a határrendészek.[71]

A külső határon lévő 33 határátkelőhelyet a kirendeltségek, rendőrkapitányságok, illetve a Budapesti Repülőtéri Igazgatóság működtetik a Kódexben és a Schengeni Kézikönyvben viszonylag részletesen szabályozottaknak megfelelően.

Az átkelőhelyek közötti határszakaszok kevésbé szabályozottak, így talán megérdemli a magyar határőrizeti rendszer, hogy egy kicsit bővebben is kifejtsük. A rendszer egymásra épülő, egymást nem nélkülöző rendszerelemekből áll.[72] A hazai határőrizeti rendszert a többvonalas és többlépcsős rendszerben alakították ki. Ebben működik, felépítése az alábbiakban összegezhető:

- I. lépcsőben a határrendészeti kirendeltségek (21) és a magyar–horvát határszakaszon a határszakasszal és határterülettel rendelkező rendőrkapitányságok (5) határőrizeti szolgálati tevékenysége többvonalas. Az első lépcsőben általában kétvonalas a határőrizet, ahol az első vonal az államhatártól számított egy–öt kilométeres „zöldhatár" övezetében, míg a második vonal az államhatártól öt–húsz kilométer közé eső határterületen – esetenként az illetékességi terület mélységi vonaláig terjedő határterületen – valósul meg.

  A második vonalban alapvetően a természetes akadályokon történő áthaladási lehetőséget, az úthálózatok kereszteződését tartják ellenőrzés alatt. Ebben a lépcsőben elsődlegesen a kirendeltség saját erőit alkalmazzák. Megjegyzendő, hogy a gyakorlatban kirendeltségenként egy időben általában – a létszám, illetve a feltöltöttség függvényében – két-négy járőr van szolgálatban, prioritást a határforgalom-ellenőrzés élvez.
- II. lépcső a schengeni külső határszakasszal rendelkező megyei rendőr-főkapitányságok (8) Mélységi Ellenőrzési és Közterületi Támogató Osztályainak határőrizeti tevékenysége. Ez szerves összhangban van az I. lépcső határőrizeti rendszerével, arra épülve, azt kiegészítve működtetik, alapvetően az érintett megyei rendőr-főkapitányság határterületen kívüli illetékességi területén az ország mélységének irányába menő migrációs útvonalakon, csomópontokban. A feladat ellátásához a megyei rendőr-főkapitányság saját erejét alkalmazza.
- A III. lépcsőt az országos hatáskörrel rendelkező Készenléti Rendőrség elsősorban a Rendészeti Igazgatóság Mélységi Ellenőrzési Osztályát alkalmazva biztosítja az országon áthaladó irreguláris migránsok által használt útvonalak ellenőrzés alatt tartására.[73]

Mindennek megvalósítását nehezíti, hogy a Készenléti Rendőrség Mélységi Ellenőrzési Osztálya, a megyei rendőr-főkapitányságok Mélységi Ellenőrzési és Közterületi Támogató Osztályai nemcsak a határterületen teljesítenek határrendészeti végrehajtó szolgálatot, hanem a megyék és az ország mélységi területein idegenrendészeti, közrendvédelmi feladatokat is elláttak.[74] Sőt valójában a közrendvédelmi feladatok élveztek elsőbbséget, így a határrendészeti mélységi ellenőrzési feladatok némileg háttérbe szorultak. Ezt jól jelzik a statisztikai adatok is: például 2005-ben a mélységben felfedett illegális migrációs cselekmények száma 1559 volt, 2008-ban 37 és 2009-ben 26.[75]

Talán itt kell megjegyezni, hogy az integráció következtében az illegális migrációval foglalkozó, illetve az államhatárhoz kapcsolódó felderítő és bűnügyi szerveket szinte teljesen leépítették. A korábbi 600 fős szervezetből, illetve rendszerből alig 30 fős egység maradt, a Nemzeti Nyomozó Iroda berkeibe ágyazva. A határőrség által működtetett elemző-értékelő szervezet is visszaszorult, és csak az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) Rendészeti Főigazgatóságán belül maradt egy osztály, annak ellenére, hogy a schengeni elvek szerint a határellenőrzésnek éppen a kockázat elemzésen kell alapulnia.[76]

70 Horvátország 2013. július 1-én csatlakozott az EU-hoz és a Schengeni Egyezményhez, addig ez a viszonylat külső határnak minősült, teljes jogú Schengen-tagságáig viszont ideiglenes külső határnak kell tekinteni ezt a határszakaszt.

71 Varga János: *A határrendészeti kirendeltség szervezeti rendszerének sajátosságai és vezetésének aktuális kérdései.* Kézirat. Budapest, Hadtudományi Szemle, 2017.

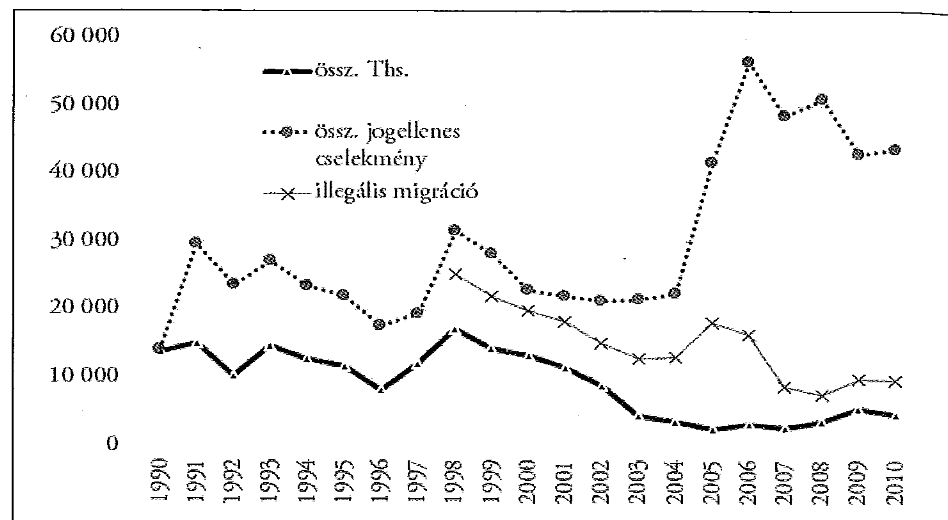
72 Lényegét tekintve 2008-tól egészen 2017-ig így néz ki az elvi rendszer, ezért használjuk a jelen időt. Természetesen a 2015-ben, illetve utána kialakított „ideiglenes" rendszerre külön kitérünk.

73 Balla József: Határőrizeti intézkedések a migrációs válság kezelésére és megszüntetésére. In: *Magyarország és a 2015-ös migrációs válság.* (Szerk. Tálas Péter) Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 83–100. o.

74 Varga: A határrendészeti kirendeltség *i. m.*

75 Ritecz–Sallai *i. m.* 140. o.

76 Ezekre a kockázatokra Ritecz György már 2012-ben felhívta a figyelmet: Ritecz György: A migráció trendje hosszabb távon. In: *Sodorvonalon.* (Szerk.: Hautzinger Zoltán, Verhóczki János) Budapest, Magyar Rendészeti Tudományos Társaság, 2012, 223–248. o.

A határrendészek által felfedett illegális migrációs cselekmények és az általuk felfedett összes jogellenes cselekmény alakulása[77]

Forrás: Határőrség Országos Parancsnokság és Országos Rendőr-főkapitányság

A 2007 és 2013 közötti EU-pénzügyi időszakban az úgynevezett Külső Határok Alap keretében volt finanszírozható a határellenőrzés fejlesztése. Ennek köszönhetően több mint egy tucat stabil hőkamera került a rendszerbe, további hőkamerás gépjárműveket és kézi hőkamerákat szereztek be, és egységes rendszerbe szervezésük műszaki alapjai is megteremtődtek. A hőkamerával szerelt helikopter- és a légi támogatás biztosítása érdekében az ukrán és a szerb viszonylatban is helikopter-leszállópálya épült. Járőrgépkocsikat és mikrobuszokat, valamint okmányvizsgáló berendezéseket százas nagyságrendben szereztek be, és biometrikus azonosításhoz[78] szükséges eszközöket is rendszeresítettek. A képzések is jelentős ütemben folytatódtak:[79] ezres nagyságrendben vettek részt okmányvizsgálói továbbképzésen, és a teljes határrendész-állománynak több mint a fele rész vett a különböző módszertani és taktikai továbbképzéseken.[80] A informatikai fejlesztések eredményeként zökkenőmentesen felkészült hazánk a SIS II bevezetésére.

Az úgynevezett „arab tavasz" eseményei és az utána kialakult polgárháborús viszonyok elgondolkodtatták és bizonyos mértékig lépésekre is késztették a „brüsszeli bürokráciát" és az integrált határigazgatást koordinálni hivatott Frontexet.[81] Ennek eredményeképpen 2013-ban megjelent az európai határőrizeti rendszerrel (EUROSUR[82]) kapcsolatos rendelet,[83] mivel azonban az illegális migrációnak ez a része ekkor még nemigen érte el Európát, így csak 2015-ben kezdte meg tényleges működését. A rendszer korszerű, a legújabb technológiák bevonásával állt fel, így megjelentek benne az űrtávközlési eszközök, a nagytávolságú felderítő repülőgépek és a hajókra, tengerpartokra telepített radarok is. Ez utóbbi is jelzi, hogy alapvetően a rendszer a tengeri határokra koncentrált.

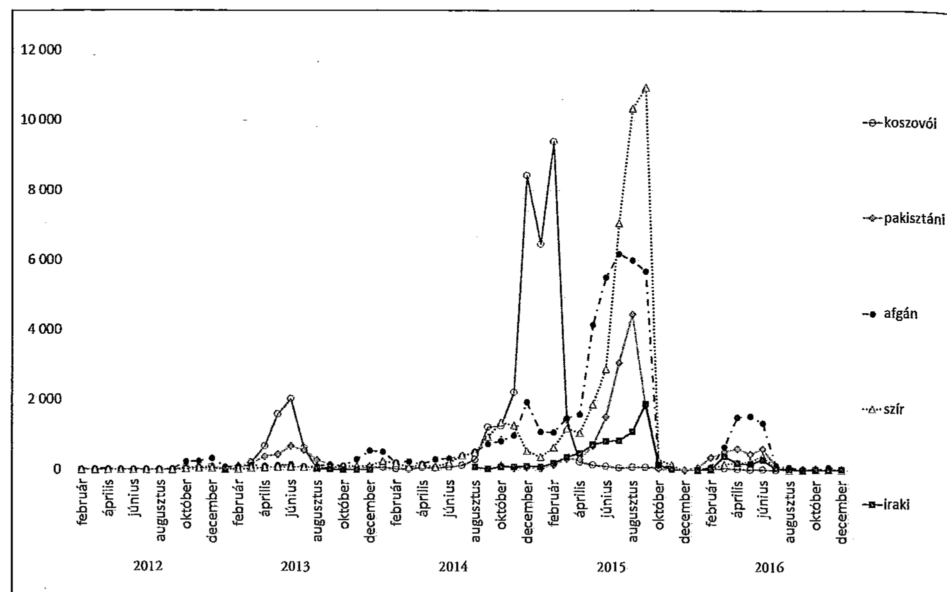
[77] Jól érzékelhető, hogy nemcsak az illegális migrációhoz kapcsolódó jogsértések felfedése, hanem a határrendészek által felfedett összes jogsértés is csökkenő trendet mutat az integráció után.
[78] A SIS II-höz igazodva.
[79] Vagy mondhatnánk, újrakezdődtek: a korábban kiképzett állomány jelentős része ekkor már nem határrendész.
[80] Ritecz György: *Migrációs kockázatokra Külső Határok Alap támogatásával adott „válaszok" hatékonysága.* Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV. (Szerk. Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán) Pécs, 2014, 269–280. o.

A tömeges migráció közepette

Mindeközben elérte az EU területét is a tömeges migráció.[84] 2013-ban a menekültügyi szabályozás változása, az illegális migrációt kibocsátó országokban zajló háborús konfliktusok és a gazdasági válság következtében a tiltott határátlépési kísérletek száma ugrásszerűen megnövekedett.[85] Időközben részben a korábbi határőrségi állomány jelzéseinek hatására ismét elkezdték a felderítőállományt fejleszteni egyes külső határos megyékben, illetve a bűnügyi igazgatóság keretében, valamint a kockázatelemzés is kezdett népszerűvé válni, továbbá az ORFK-n lévő osztály is szinte többszörösére duzzadt, és a megyékben is alosztályok szerveződtek.

„A migrációs helyzethez igazodva a határrendészetben megkezdődött az ideiglenes tevékenységi formák és kötelékek céltudatos alkalmazása.[86] Jellemző példái ennek az Ideiglenes Meghallgató Központoknak az idegenrendészeti tevékenység és a menekültügyi feladatok szervezett és hatékony végrehajtása céljából való létrehozása 2014-ben,[87] valamint a Határrendészeti Operatív Törzs felállítása[88] 2015-ben."[89]

[81] Hazánk nemzetközi szerepét is jelzi, hogy a mű írásakor is 11 határrendész dolgozik a Frontexnél.
[82] *European Border Surveillance System.*
[83] Az Európai Parlament és a Tanács 1052/2013/EU-rendelete (2013. október 22.).
[84] Ritecz–Sallai *i. m.*
[85] Lásd Varga János: *A magyar határrendészeti rendszer működése a tömeges méretű migráció kezelése során.* (Szerk. Oláh Norbertné) Határrendészeti Tanulmányok 2016/3, 94–108. o. A részletekről Ritecz György *Ami a számok mögött van, avagy amiről nem beszélünk* című tanulmányában olvashatunk.
[86] Varga János: *Ideiglenes tevékenységi formák és kötelékek alkalmazásának jelentősége az államhatár őrzésében, a vezetésükre való felkészítés helyzete és feladatai.* Egyetemi doktori értekezés. Budapest, ZMKA, 1992.
[87] Az első Idegenrendészeti Meghallgató Központot a Bács-Kiskun Megyei Rendőr-főkapitányság a koszovói állampolgárok tömeges méretű migrációjának kezelése során hozta létre 2014-ben a Bácsbokodi Határrendészeti Kirendeltségen, azért, hogy tehermentesítse az akkor éppen szorult helyzetbe került Bácsalmás, valamint Kelebia határrendészeti kirendeltségeit.
[88] Az országos rendőrfőkapitány az illegális migrációhoz kapcsolódó szolgálati feladatok eredményes végrehajtása, a rendőri szervek és az együttműködő hatóságok közötti koordináció, valamint a tevékenység minden oldalú biztosítása érdekében 2015. május 15-én rendelte el a Határrendészeti Operatív Törzs működését.
[89] Varga: *A magyar határrendészeti... i. m.*

Menedékkérelmet benyújtók állampolgársági megoszlásának alakulása 2012 és 2017 között, havi bontásban

Forrás: Országos Rendőr-főkapitányság

Időközben a személyi állomány leterheltsége a tűréshatárokat feszegette: a folyamatossá vált túlmunka, a fizikai igénybevétel, az idegi és pszichikai megterhelés miatt érzékelhető volt a kiégés, a megnövekedett fluktuáció. A tanulságok összegzése, a helyzetelemzések alapján már látható volt, hogy a határrendészeti rendszer tartalékai fogytán vannak. A helyzetelemzések következtetései jelezték, hogy a határrendészeti szervek feladata, szervezete és tevékenysége között feszültségek keletkeztek, normál időszakra létrehozott szervezetükkel, műszaki-technikai eszközrendszerükkel és eljárásaikkal már nem képesek az illegális migráció hatékony rendőrségi kezelésére. A tranzitállamok határőrizetének támogatására tett tagállami intézkedések már több eredményt ígértek, végül azonban mégsem bírtak jelentős csökkentő hatással. Sőt több esetben nyíltan vagy burkoltan nemhogy akadályozták volna az illegális migrációs hullámot, hanem éppen hogy siettették, gyorsították további hömpölygését.[90]

Ezt belátva a kormány döntést hozott, hogy a szerb viszonylatban körülbelül 175 kilométer hosszúságban négy méter magas határőrizeti célú Ideiglenes Biztonsági Határzár (IBH) épüljön.[91] A kerítés kiépítését a Magyar Honvédség

[90] *Uo.*

[91] A rendkívüli bevándorlási nyomás kezelése érdekében szükséges egyes intézkedésekről szóló 1401/2015. (VI. 17.) számú kormányhatározat.

alakulatai végezték. Megjegyzendő, hogy ekkor még nem született döntés az integrált határbiztonsági rendszer (IBM) szükséges humánerőforrás biztosításáról.

A 2015 augusztusában és szeptemberében kialakult (a médiában szemléletesen prezentált) szinte kaotikus helyzet következtében, illetve részben azt előidézve újabb jogszabályváltozások történtek.[92] Ennek részeként megtörtént a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet fogalmának meghatározása, törvénybe illesztése, amely a cselekvési lehetőségeket jelentős mértékben kiterjesztette. Új, önálló büntetőjogi tényállásokként megjelent a határzár tiltott átlépése, a határzár megrongálása, a határzárral kapcsolatos építési munka akadályozása, valamint a kiutasításra vonatkozó korrekció. A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet kezelése érdekében tranzitzónákat alakítottak ki, ahol az illegális migránsok benyújthatják menedékkérelmüket.[93]

Csak a kerítés elkészültével (2016. szeptember 15.) egy időben állították fel a Készenléti Rendőrségen belül az úgynevezett Határrendészeti Igazgatóságot 2106[94] fővel, továbbá jogszabály született arról, hogy a honvédségi erői is bevonhatóak.[95] Ez további 2000 (majd csak 1300) főt jelentett.[96] Más megyei rendőrkapitányságoktól (ideiglenes csapatszolgálati századok) időszakosan átlagosan[97] három század (kb. 300 fő) megerősítés volt/van jelen. Ezeken kívül a Frontextől 2015-ben összesen 376 fő „vendégtiszt" segítette a magyarok munkáját, ami átlagban 30-45 főt jelentett egy időben. A Visegrádi Négyektől is érkezett támogatás:[98] 2015 októberében a szlovákoktól 50 fő, novemberben a csehektől 50 és a lengyelektől 43 fő.[99] Mindez együtt közel 8000 főt jelentett, vagyis a „normál" időszaki létszám két és félszeresére volt szükség, hogy a kerítés mellett képes legyen kezelni az illegális migrációs folyamatokat.

Ahogy épült a szerb szakaszon az IBH, egyre nyilvánvalóbbá vált terelő hatása, így a horvát viszonylatban is ki kellett építeni: október közepére már itt is elkészült a „kerítés". Elkészülését követően hamar felszínre kerültek azok a problémák, amelyek jól prognosztizálhatók voltak a létesítmény statikus jellege, valamint „zöldmezős" telepítési körülményei alapján. Az irreguláris migránsok és a határon való átjuttatásukra szakosodott embercsempész szervezetek tagjai számára az állandó jellegű technikai felépítmények a terepen jól láthatóvá tették a

[92] 2015. évi CXL. törvény egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról.

[93] Varga: *A magyar határrendészeti... i. m.*

[94] Elvileg, amely a gyakorlatban ekkor nem volt több 1383 főnél.

[95] 2015. évi CXLII. törvény egyes törvények Magyarország államhatárának hatékonyabb védelmével és a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról.

[96] Megjegyzendő, hogy a megerősítő erők határrendészeti felkészültség nélkül látták el feladataikat, így a határőrizeti elvek, törvényszerűségek alkalmazásuk során nemegyszer sérültek.

[97] Volt olyan időszak, amikor kilenc század erősítette meg a határőrizetet.

[98] Ezzel egy időben hazánk is vezényelt 25 főt két hőkamerás gépjárművel a makedón–görög határszakaszra a helyi szervek megerősítésére, illetve demonstratív jelleggel.

[99] Az ORFK Határrendészeti Főosztályának tájékoztatása szerint.

rendszert, amelynek gyengeségeit hamar felismerték, és igyekeztek azokat minél inkább kihasználni. Tömegessé váltak a kerítésátvágások, akár egy időben több ponton is, amit a kerítés átlépése követett vagy csak a szándékot színlelték a hőkamera kezelői és a járőrszolgálat figyelmének megosztása és az élőerő egy adott kerítésszakaszról történő elvonása érdekében. További elkövetési módszerként jelent meg kisebb létszámú irreguláris migránscsoportok látványos mozgatása a stabil vagy a mobil hőkamerák látóterének egy adott pontján, szintén figyelem- és erőelvonási céllal, miközben egy másik ponton nagy létszámú csoportok megkísérelték az IBH-n való átjutást. Sőt a járőrszolgálat feltérképezésére az embercsempészek részéről megjelent a drónok használata is.[100] Az IBH statikus jellege megköveteli a nagy létszámú élőerő folyamatos jelenlétét a rendszer mentén.[101]

Szervezeti változások röviden az alábbiak szerint foglalhatók össze. Ideiglenes jelleggel gyűjtőpontok, regisztrációs gyűjtőpontok és egészségügyi áteresztő pontok jöttek létre. Az ideiglenesen alkalmazott Határrendészeti Operatív Törzs mellett újabbak jelentek meg, például az érintett megyei rendőr-főkapitányságok szintjén az Operatív Törzs, az országos rendőr-főkapitányság szintjén a Központi Operatív Törzs, a műveleti területen a Készenléti Rendőrség kötelékében a Határrendészeti Igazgatóságok[102] Bevetési Központjai. Az ideiglenes meghallgató központok átalakultak folyamatosan működő idegenrendészeti meghallgató központokká, tranzitzónát alakítottak ki Röszkén és Tompán. Országos és megyei szinten egyaránt megtörtént a bűnügyi szervezetfejlesztés. Lényegét tekintve a határrendészeti rendszerben az erők és eszközök alkalmazása az IBH őrzésére, védelmére összpontosult. Az IBH melletti manőverúton végrehajtott járőrözés létszámigénye nagy volt, ezért a mélységi területek ellenőrzésére már nem maradt elég erő. A terep sajátosságaiból adódóan egyes szakaszokon esős időben gépjárművel nem lehet közlekedni, ezért a gépjárművel való járőrözés sem volt lehetséges.[103] A határrendészeti rendszer elvesztette mély felépítését, szinte egyvonalassá vált.[104]

Ebben a helyzetben az országos rendőrfőkapitány 2016. július 5-től[105] a Bács-Kiskun és Csongrád megyei rendőr-főkapitányság illetékességi területére, a közrend, a közbiztonság és az államhatár rendjének védelme érdekében elrendelte a „BIZTONSÁGOS HATÁR" elnevezésű határőrizeti művelet végrehajtását. A művelet során az erők és eszközök alkalmazása három vonalban történt. Ha

[100] Balla József – Kui László: *A határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár és határőrizetre gyakorolt hatásai.* Hadtudományi Szemle, Budapest, 2016.

[101] *Uo.*

[102] 2016-ban a Készenléti Rendőrségen belül a korábbi egy Határrendészeti Igazgatóság két igazgatósággá alakult.

[103] 2016 második felére elkészültek a manőverutak.

[104] Varga: *A magyar határrendészeti... i. m.*

[105] A 2016. évi XCIV. törvény 2. §-nak megfelelően. Megjegyzendő, hogy időközben megszületett a 2017. évi XX. tv., amelynek 11. §-ában foglaltak már az egész ország területére kiterjesztik az illegálisan Magyarország területén tartózkodó külföldiek IBH-kapun való átkísérését.

a rendőr az államhatártól számított 8000 méteres sávon belül tiltott határátlépést elkövetett külföldit tartóztatott fel, figyelmeztette és az IBH legközelebbi kapuján átkísérte, magyar területen a tranzitzónához irányította, kivéve, ha bűncselekmény gyanúja merült fel.[106]

Az intézkedés hatására szinte minimalizálódott a mélységbe bejutott irreguláris migránsok száma. Ezzel együtt is a rendszer létszámigénye rendkívül nagy, ezért 2016 szeptemberétől 3000 fő határvadász felvételét, illetve kiképzését hirdették meg. Ez azt jelenti, hogy a Készenléti Rendőrség szervezetében jelenleg működő hét határvadász bevetési osztály mellett további nyolcat hoznak létre. 2017 március elejéig a toborzás hatására 1200 határvadász beiskolázása történt meg. Jelenleg épül az úgynevezett második vagy más néven „intelligens" kerítés is. Egyelőre hivatalos adat nem áll rendelkezésre az IBH költségeiről, mindenesetre egyes információk szerint meghaladta a 100 milliárd Ft-os nagyságrendet, ami azt jelenti, hogy a korábban jelzett *(lásd 664. oldal ábráját)* két évtizedes fejlesztésnél is nagyobb összeget vitt el másfél év alatt a „kerítés".[107]

Összefoglalva tehát a rendszerváltás időszakát részben megelőzve a magyar határőrségi vezetés elindított egy modernizációs folyamatot, amely tisztán hivatásos, jogállami alapokon nyugvó és korszerű elvekre épült. Ezt a folyamatot csak lassítani tudta – megakadályozni, eltéríteni nem – a délszláv válság. A folyamat a határőrség kezdeményező készségének köszönhetően az EU-konform, Schengenre kész szervezetben teljesedett ki. Politikai döntés eredményeként viszont az önálló szervezet megszűnt, csak az általános rendőri feladatokat ellátó szervezet egyik (sokadrangú) szakterületévé vált. Ezután egy évtized sem kellett hozzá, hogy a nemzetközi és hazai események igazolják: a határőrizetre, a határrendészetre – még globalizálódó környezetben is – szükség van és lesz. Egyelőre még nem világos, hogy ez a határrendész szakirány erősödével vagy inkább a Készenléti Rendőrség ez irányban történő átalakulásával valósul meg.

Soha ne rombolj le kerítést addig,
míg ki nem deríted, miért emelték!
(Robert Frost)[108]

[106] Varga: *A magyar határrendészeti... i. m.*

[107] A rendszer része a kerítésen kívül többek között a manőverút, továbbá (csak a Bács-Kiskun megyei határszakaszon) 105 magasfigyelő, 60 esőbeálló, 70 hőkamera, 172 lézerkamera, 242 nappali kamera. Forrás: Dávid Károly rendőr dandártábornok megyei főkapitány 2017. március 1-i előadása a *„Közszolgálati képzés kihívásai a határrendészeti tisztképzés tükrében"* című konferencián, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar.

[108] Nem véletlenül figyelmeztetett már 2012-ben Ritecz György *A migráció trendje hosszabb távon* című tanulmánya elején.

Boda József

A HATÁRŐRSÉG FELDERÍTŐTEVÉKENYSÉGE

A határok őrzésének és védelmének kezdetei és az ezzel kapcsolatos felderítőtevékenység hazánkban a honfoglalásig (895) nyúlik vissza. Ebben az időszakban kezdődött meg a gyepűk, a gyepűrendszer[1] kialakítása. A gyepűt őrző határőrök elsősorban székelyek és magyarok voltak. Szent István király nevéhez fűződik a határvármegyék és azok őrzésének, védelmének megszervezése. A határőrök védőszentjeként tisztelt Szent László királyunk nevéhez pedig a határvédelem megszervezése és megszilárdítása kapcsolható.

A határvédelem szerepét a tatárjárás (1241–1242) után a várak vették át. A várak őrsége végezte a határbiztosítást és az útvonalak felderítését, ellenőrzését.

Az 1526-os tragikus mohácsi csata után az ország két, majd Buda 1541-es elfoglalása után három részre szakadt, és a határok védelme a végvárak katonaságára hárult, egészen az oszmán haderő országból való kiszorításáig és a karlócai béke (1699) megkötéséig.

I. Lipót német-római császár (1655 és 1705 között magyar király) utasítására az ország törökkel határos területein, az Adriai-tengertől egészen Erdélyig, katonai Határőrvidéket szerveztek. Erdélyben ebben az időszakban három székely határőrezred látta el a határbiztosítási, felderítési és védelmi feladatokat.

Az 1867-es kiegyezés nem terjedt ki a katonai Határőrvidék felszámolására, azonban hazánk polgárosítása miatt ez az 1880-as évek közepére bekövetkezett. A változás magával hozta a határőrizeti rendszer átalakulását és a határszéli csendőrség létrehozását (1891). A magyar országgyűlés az 1903. évi VIII. törvényben szabályozta a határrendészettel kapcsolatos feladatokat. A törvény 31. §-a rendelkezett arról, hogy „...a határrendészeti teendők ellátására állami határrendőrség állíttatik fel". A Magyar Királyi Határrendőrség volt az első olyan határőrizeti szervezet, amely a korabeli Belügyminisztérium (BM) alárendeltségében viszonylagos önállósággal bírt, és magyar állami szervként működött. A Magyar Királyi Határrendőrség határőrizeti, határforgalom-ellenőrzési, idegenrendészeti egységekkel rendelkezett. A szervezet ebben a formában az első világháború végéig működött.[2]

A Tanácsköztársaság (1919) idején a Vörös Őrség keretein belül határvédelmi kerületparancsnokságokat hoztak létre, amelyek a Vörös Hadsereg hadtestparancsnokságainak állományába tartoztak.

A trianoni békediktátum (1920) súlyos korlátozásokat írt elő a fegyveres és rendvédelmi szervekre vonatkozóan Magyarország számára. Csak vámőrségi (1921) fedéssel sikerült létrehozni a korabeli határőrizeti szervezetet. A vámőrség a Magyar Királyi Honvédség álcázott része volt, amely katonailag szervezve tevékenykedett, őrizte az államhatárt, biztosította a határvédelmet, valamint a kishatárforgalom ellenőrzését, azonban vámügyi feladatokat nem látott el. A távolsági személyforgalom ellenőrzését ebben az időszakban a Magyar Királyi Államrendőrség határszéli kirendeltségei végezték. A politikai helyzet csak 1932-re vált annyira kedvezővé, hogy a vámőrkerületeket át lehetett nevezni határőrkerületekké. Ezek a határőrkerületek a második világháború elején határvadászdandárokká alakultak, és a Magyar Királyi Honvédség alárendeltségébe kerültek, egészen hazánk 1945-ös szovjet megszállásáig.

A határőrség felállítására, megszervezésére a Honvédelmi Minisztérium (HM) 20.183. számú rendeletével került sor 1945. február 23-án. A határportyázó századok létrehozására az intézkedést a Honvéd Kerületi Parancsnokságok már 1945. február 23-án megkapták, a feladat végrehajtása azonban a kiegészítő parancsnokságokra hárult. A megalakult századok a Honvéd Kerületi Parancsnokságok alárendeltségébe tartoztak. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) azonban csak május 14-én hagyta jóvá a HM addigi intézkedéseit a határőrség felállítására vonatkozóan, és a határőrség számára 5000 fős létszámot engedélyeztek. A szervezet 27 határportyázó századot és 150 határportyázó őrsöt foglalt magába.

Az önálló Határőr Parancsnokságot 1946-ban hozták létre és 7000 főt számlált. A parancsnok közvetlenül a honvédelmi miniszternek volt alárendelve.

1950. január 1-én a határőrség az önállóvá vált Államvédelmi Hatóság (ÁVH) részévé vált. A határforgalmi szerveket katonai típusú szervezetekké alakították

1 A gyepűrendszer a korabeli határvidéket foglalta magában, amely alapvetően egy 100 kilométeres lakatlan határsávot jelentett, és amely nehezen járható, elsősorban, erdős, hegyes, mocsaras terület volt, nehezítve az országra támadó ellenség mozgását, betörését. Ezt a területet a közelben letelepedett törzsek fegyveres alakulatai folyamatosan ellenőrzésük, felügyeletük alatt tartották.

2 Parádi József: *Rendvédelem a határokon a XIX–XX. században.* II. kötet. Csendőrség a határőrizetben. Budapest, Tipico Design Kft., 2003, 26. o.

át, ezáltal a határőrizeti tevékenység is egységes lett, a határőrizet katonai vonásai megerősödtek. Ez a rendszer kisebb változtatásokkal egészen a rendszerváltásig működött.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatására a határőrséget a Belügyminisztérium önálló fegyveres testületévé szervezték át. A szervezet létszáma a rendszerváltásig 15-20 000 fő volt. Működési területének mérete ebben az időszakban a határ menti öt-tíz kilométeres területsávra terjedt ki. A határ „totális" lezárása volt a fő cél, amihez a Szovjetunióból beszerzett SZ–100-as elektromos jelzőrendszert használták fel. A rendszer kiépítésére 1965 és 1970 között került sor.

1989 a határőrség életében is komoly változásokat eredményezett. A nyugati és déli határszakaszokon megszüntették a nyomsávot, és lebontották az osztrák határon az elektromos jelzőrendszert.

A határőrségnél 1990-ben kezdődött meg a hivatásos határőrizeti rendszerre való átállás és ezzel együtt a szervezet gyökeres átalakítása. Az 1997. évi XXXII. számú törvény a határőrizetről és a Határőrségről szabályozta az átalakított szervezet feladatait. A határőrség 1998-ban kezdte meg az európai uniós csatlakozás feltételeként a Schengeni Egyezmény által előírt határőrizeti követelményekre való felkészülést, amelyet két lépcsőben, 2007. december 27-én teljesített, és ezzel megszűnt az ellenőrzés az EU belső határain. Emiatt azután a testületet 2008. január 1-én beolvasztották a Magyar Köztársaság Rendőrségébe.

A határvédelem érdekében végzett felderítőtevékenység a kezdetektől 1945-ig

A fizikailag jól védhető határok mentén megszervezett felderítő-, portyázótevékenység elemi érdeke volt a Kárpát-medencében letelepedett magyar törzseknek. A gyepűrendszer jól szolgálta a határok hatékony védelmét. A gyepűrendszer alapeleme volt a gyepűelve, amely a gyepű külső oldalán elhelyezkedő, olykor több napi járóföldet is kitevő, nagyrészt lakatlan széles sávot vagy erdős övezetet foglalt magában. A gyepűelve szerepe az volt, hogy megakadályozza a váratlan támadásokat. Ezen a területen végezték a gyepűrendszerben szolgáló csapatok a felderítő-, járőr- és portyázótevékenységüket, de közben a vadászterület szerepét is betöltötte. A határvármegyék élén egy ispán állt. Az országból ki- és az oda bevezető utak mentén határvárakat létesítettek, ahonnan a határvédelmet ellátó csapatok figyelemmel tudták kísérni az utak forgalmát, ellenőrizték a kereskedelmet és szervezték felderítőtevékenységüket.

Az Árpád-házi királyok idejéből származó információk alapján tudjuk, hogy a gyepűrendszer nemcsak a határ helyi védelmét, de a szomszédos népek szándékainak felderítését is szolgálta. A határőrök között jelen voltak az *explorator* néven

említett felderítők (kémlelők, lesők), ami rendszeres felderítőtevékenységet feltételez. Ez a rendszer a tatárjárásig töltötte be a neki szánt szerepet.

A határbiztosítási és útvonal-ellenőrzési feladatokat, a szomszédos országok határvidékének felderítését 1442 után a várak őrsége vette át. Háború idején lesállásokkal, portyázással, rajtaütésekkel zavarták az ellenséget, és megpróbálták lassítani, megnehezíteni behatolásukat az ország területére. Az ellenséges államok területére indított portyázó-, felderítőtevékenység a határok mentén békeidőben is feladatot jelentett.

A mohácsi csata (1526) után a végvárrendszer nyújtott több-kevesebb védelmet a törökkel határos területeken. A határvédelmi feladatokhoz kapcsolódóan a felderítőtevékenységet a végvárak katonasága, a földesurak magánbandériumai és a határok mentén megszervezett parasztkatonaság végezte. Alapvetően a lovasság volt az, amely mozgékonysága miatt hatékonyan el tudta látni a felderítési feladatokat. Bevett szokás volt ebben az időszakban a kereskedők, markotányosok alkalmazása hírszerzési célokra a határ menti területeken.

A török kiűzése (1699) után kialakított katonai határőrvidékeken a felderítési feladatokat az ott létrehozott határőr-alakulatok végezték, az önállóvá vált Erdélyben pedig a székely határőrezredek (két gyalogos- és egy huszárezred), amelyeket az 1848–1849-es szabadságharcban történő részvételük miatt aztán megszüntettek.

Az Osztrák–Magyar Monarchia (1867–1918) külső határainak védelmét, beleértve a nyílt és titkos információgyűjtést a Magyar Királyi Csendőrség (1891) és a Magyar Királyi Határrendőrség (1906) látták el. Fontos információk forrásául szolgáltak még a Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezetei és a vámhivatalok. A határtérségben ezek a szervezetek végezték a felderítőmunkát. A megszerzett információkat továbbították a Monarchia katonai hírszerző szerve, a Nyilvántartó Iroda *(Evidenzbüro)* számára.

1912-ben a határszéli csendőrség számára kiadott utasítás a következőképpen szabályozta a nyílt és titkos információgyűjtésre vonatkozó feladatokat:

„a) A határon átkelők figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő – államrendészeti szempontból fontosabb – mozzanatokról és eseményekről tájékozás szerzése és az észleltekről az illetékes hatósággal való közlése;
b) Államellenes nyomtatványok becsempészésének megakadályozása, és feljelentése;
c) Idegen politikai ügynökök megfigyelése;
d) Külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtásának ellenőrzése az 1912. évi 48 999/V-a. és az 58 320/V-a.sz. belügyminiszteri rendeletben meghatározott mérvben;
e) A kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek elfogása és az illetékes hatóságoknak való átadása."

A határszéli csendőrség a Magyar Királyi Csendőrségen belül nem alkotott külön testületet, csupán a szervezeten belüli szolgálati ágként jelent meg. Szolgálati tevékenysége során pedig a zöldhatár őrizete mellett, működési területén ellátta a klasszikus csendőri teendőket is. A Magyar Királyi Csendőrség szolgálatellátásának részét képezte az Osztrák–Magyar Monarchia hírszerző szervezetével való együttműködés, illetve a részvétel a háború időszakára tervezett katonai határőrizetben. A határszéli csendőrség az önállóan végzett felderítő jellegű munkája mellett az Osztrák–Magyar Monarchia felderítőszervezetével, a Nyilvántartó Irodával közösen is hajtott végre hírszerzői feladatokat.

A magyar belügyminiszter hozzájárulásával az egyes csendőr-kerületparancsnokságokon is létrehozhattak hírszerzői mellékállomásokat. A Monarchia hírszerző tevékenységét a teljes Magyar Királyi Csendőrségnek támogatnia kellett, de konkrét formában ez a határszéli csendőrségnél jelentkezett. A csendőrség többi szervénél sokkal általánosabb jelleget öltött a hírszerzők munkájának segítése.[3]

1906 és 1914 között működött a Magyar Királyi Határrendőrség, amely természetesen felderítési feladatokkal is rendelkezett.

A feladatokat az 1903/VIII. törvénycikk határrendőrségi törvénye határozta meg:

„a) a határon átkelők figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő, államrendészeti szempontból fontosabb mozzanatokról és eseményekről tájékozás szerzés és az észlelteknek az illetékes hatóságokkal való közlése;
b) a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtása;
c) a kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek letartóztatása;
d) a szomszédos állam lakói részéről személyek és tárgyak ellen jöhető erőszakos támadás meggátlása, különösen pedig a katonai védművek, az ország határának megjelölésére szolgáló határjelek, jelzők katonai vagy polgári hatóságok által felállított földmérési jelek megrongálásának, megsemmisítésének vagy megváltoztatásának megakadályozása és feljelentése;
e) kitiltott, rendőri kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó egyének az állam területére belépésben megakadályozása;
f) nyomozott vagy valamely bűntethető cselekménnyel gyanúsított s a törvények vagy a fennálló szabályok értelmében előzetesen letartóztatható egyéneknek a határszélen való letartóztatása;
g) a határszélen letartóztatott a toloncz szabályok rendelkezései alá eső egyének eltolonczolása, külföldről érkező tolonczok átvétele és tovább indítása;
h) fegyverek, lőszerek és hadiszerek ki- vagy bevitelének ellenőrzése, valamint tilalom esetén ilyenek és más tárgyak kivitelének és behozatalának megakadályozása;

[3] Parádi: *Rendvédelem a határokon.* II. kötet *i. m.* 65. o.

i) hadköteles egyének kiszökésének megakadályozása;
j) nőcsempészet meggátlása;
k) határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendőri és közbiztonsági teendők ellátása s a közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzése;
l) határszélén lévő szállodák, vendéglők, korcsmák, kávéházak és egyéb nyilvános helyek ellenőrzése;
m) azon határvonalon, hol útlevél kötelezettség áll fenn az útlevek vizsgálata, határátkelési igazolványok kiállítása;
n az útlevél szabályok áthágása, tilos visszatérés, nőcsempészés, a külföldiek bejelentése és lakhatására vonatkozó szabályok megszegése által elkövetett kihágások eseteiben I. fokon való rendőri bíráskodás;
o) a csempészet megakadályozásában való közreműködés és az erre hivatott közegek támogatása."

A Magyar Királyi Határrendőrség tevékenységét nagyban segítette a Pavlik Ferenc és Laky Imre szerzőpáros által készített *Határrendészet kézikönyve* című könyv (Budapest, 1907).

A könyv az alábbi témákra tért ki részletesen:
I. csoport: A határrendőrségről
II. csoport: A kivándorlásról
III. csoport: Az útlevélügy
IV. csoport: Külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról
V. csoport: Határrendőrséget érintő egyéb tények és rendeletek.[4]

A szervezet tagjai tevékenységük során kikérdezték a határon átkelő utasokat, és megbíztak egyes személyeket, hogy a határ túloldalán a lakosság hangulatát, a közlekedési és hírközlő hálózatot, valamint az ott található katonai, határőrizeti erőket kipuhatolják. Ennek során sor került a határ mentén szolgálatot teljesítő szerb vagy román hivatalnokok, vasutasok, katonák stb. lepénzelésére és beszervezésére.[5]

A szervezet a hírszerző és az operatív munkából is kivette a részét. A határrendőrkapitányságokat és -kirendeltségeket ellátták az elhárítás által felfedett külföldi hírszerző ügynökök listájával. Útlevél-ellenőrzések alkalmával a listán szereplő személyeket vagy letartóztatták, vagy a határrendőrség nyomozói megkezdték a figyelésüket, amit később a budapesti rendőrségnek vagy más illetékes szervnek adtak át. Azonban nemcsak előre meghatározott személyek felbukkanása esetén

[4] Sallai János: A határrendészet első kézikönyve. In: *A modernkori magyar határőrizet száztíz éve.* (Szerk. Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán) Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 2013, 64. o.

[5] Parádi József: *Rendvédelem a határokon a XIX–XX. században.* III. kötet. Rendőrség a határőrizetben. Budapest, Tipico Design Kft., 2003, 37. o.

folytattak figyelést, hanem kiterjesztették tevékenységüket mindenkire, akit gyanúsnak találtak, letartóztatásához viszont nem rendelkeztek megfelelő alappal.[6]

Az ellenséges hírszerzők kiszűrése mellett segítséget nyújtottak a közös hadsereg felderítőosztályainak az ügynökök felkutatásához, beszervezéséhez is. Például a területileg illetékes hadtesttörzs felderítőosztályának tisztjét értesítették azon személyekről, akik a határon rendszeresen átjártak, és véleményük szerint alkalmasak voltak információ szállítására a felderítőosztály és a szomszédos országba telepített rezidentúra között. A felderítő munka eredményes segítéséért a Császári és Királyi Hadsereg hadtesttörzsei mellett működő felderítőosztályok vezetői több ízben tettek javaslatot határrendőr-kapitányságok és kirendeltségek vezetőinek legmagasabb szintű elismerésére.[7]

A tiszti állománnyal szemben komoly követelményeket támasztottak. Ide tartoztak az intézkedő személyzet tagjai, a végrehajtó állományból az oktató- és a detektív felügyelők, továbbá a végrehajtó személyzethez átminősített felügyelők, a határrendőr kapitányok és a határrendőr tanácsosok. A tisztek számára előírás volt a Ludovika Akadémia vagy a Jogi Akadémia által kiadott diploma; többségüknek jogi képesítése volt. A felügyelőktől a főgimnázium vagy főreáliskola, illetve az ezekkel egyenrangú kereskedelmi vagy katonai iskolai végzettséget követelték meg, a felügyelők zöme pedig gimnáziumot végzett.[8]

A trianoni békediktátumot követően a vámőrség, majd a Magyar Királyi Államrendőrség hajtotta végre a határvédelemmel kapcsolatos felderítési feladatokat.

A határszéli rendőrség a Magyar Királyi Rendőrség részeként a második világháború időszakában a honvédelmi törvény 14. § (5) bekezdése értelmében tevékenységét a hadi események miatt kénytelen volt megszüntetni és fegyveres személyzetével a Magyar Királyi Honvédséghez csatlakozni.[9] Fennmaradó részüket pedig a rendőrség soraiba irányították 1944 júniusáig, amikor a rendőrséget is „katonailag szervezett testületté" alakították át és a csendőrséggel egységes vezetés alá helyezték.[10] Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a harctevékenységeknek az ország területén való kiteljesedésével a közigazgatás szervezeti rendszere – közte az államhatárhoz, a határforgalom ellenőrzéséhez kapcsolódók is – erkölcsi, személyi és infrastrukturális tekintetben ellehetetlenültek, majd felbomlottak.[11]

6 76.338/1909. BM rendelet a határrendőrségi nyomozások tárgyában.

7 Parádi József: *A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai.* Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) XI. évf. (2005) 14. szám, 91–94. o.

8 Virányi Gergely: Határőrizeti/határrendészeti tisztképzés 1903–1967. In: *A modernkori magyar határőrizet i. m.* 227. o.

9 1939/II. törvénycikk a honvédelemről.

10 2.300/1944. ME rendelet a Magyar Királyi Rendőrség átszervezése tárgyában.

11 Nagy György: A magyar határforgalom ellenőrzésének sajátosságai 1945–2005. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) XVII. évf. (2009) 20. szám, 60. o.

A határőr felderítőtevékenység 1945 és 1989 között

A szovjet csapatok 1944. szeptember 23-án lépték át a trianoni Magyarország határát. Az általuk elfoglalt Szegeden december 2-án a moszkvai emigrációból hazaérkezett kommunisták, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt megalakították a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot, és december 20-ig megválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjait.

1944. december 21-én a debreceni református kollégium oratóriumában az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztotta az Ideiglenes Kormányt, amelynek vezetője Dálnoki Miklós Béla vezérezredes lett, aki ezt a posztot az 1945. november 15-i választásokig töltötte be. Az új kormány december 28-án hadat üzent Németországnak, majd 1945. január 20-án Moszkvában fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval.

Ebben a helyzetben szükségessé vált egy új határőrizeti szervezet kialakítása. Ebben az időben két szervezet, a Honvéd Határőrség és a Határrendőrség látta el ezeket a feladatokat, ezek átszervezése 1945 első napjaiban kezdődött meg. A határőrség létrehozására a Honvédelmi Minisztérium (HM) 1945. február 23-án kiadott 20.183 számú rendeletével került sor. A HM szervezési osztálya a határőrség megszervezéséről szóló rendeletet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) szovjet részlegével konzultálva készítette elő. A SZEB 1945. május 14-én jóváhagyta a határőrség addigi tevékenységét, és a határőrség számára 5000 fős létszámot engedélyezett. Az újonnan létrehozott szervezet 27 határportyázó századból és 150 határportyázó őrsből állt. A SZEB adminisztratív osztályának vezetője, Alekszandr Mihajlovics Beljanov vezérőrnagy figyelemmel kísérte a szervezet tevékenységét. 1946 márciusában Szebenyi Endre belügyminisztériumi (BM) államtitkárral folytatott tárgyalása során az alábbi sürgős intézkedések meghozatalát javasolta:

1. A határrendőrség létszámának sürgős feltöltése.
2. Annak a lehetőségnek a kizárása, hogy Magyarországra jogsértők, csempészek és más bűnözők hatoljanak be.
3. A határellenőrzési pontoknál a külföldi szerelvényeken közlekedő utasok alapos átvizsgálása. Azokat a személyeket, akik nem rendelkeztek ki- vagy beutazási engedéllyel, le kellett szállítani a vonatról, vizsgálatot kellett indítani, és el kellett járni velük szemben.
4. Minden héten egy lista összeállítása a SZEB Adminisztratív Osztálya (Beljanov) számára a feltartóztatott személyekről, amelyen a következő adatokat kellett feltüntetni: név, életkor, nem, nemzetiség, állampolgárság, lakhely, a feltartóztatás helye és oka, akkori tartózkodási helye.
5. A határon erős ügynöki csapatok létrehozása.

6. Minden olyan személy megfigyelés alá vonása, aki csempészéssel vagy egyéb bűncselekménnyel volt gyanúsítható.
7. Jegyzék összeállítása a Belügyminisztérium azon munkatársairól, akik a határrendőrség munkájának ellenőrzésére a helyszínre utaznak.
8. A vasúti pénztárak figyelmeztetése, hogy ne adjanak ki jegyeket külföldre olyan személyeknek, akiknek nincs kiutazási engedélyük.
9. Általános intézkedési terv összeállítása a határon lévő helyzet javítására.[12]

Amint az a fenti felsorolásból jól látható számos, a felderítéssel kapcsolatos feladat is megjelent a sürgős intézkedések között, mint például az ügynöki csoport létrehozása, a határon átkelő személyek figyelemmel kísérése, valamint bizonyos személyek megfigyelés alá vonása.

1946 tavaszán újabb átszervezésre került sor, és a határportyázó századokat kivonták a Magyar Honvédség kerületi parancsnokságainak alárendeltségéből, és az újonnan létrehozott Határőr Parancsnokság alá rendelték. Parancsnokká Pálffy Györgyöt, törzsparancsnoknak Németh Dezsőt nevezték ki. A vonatkozó BM rendelet a határrendőr-kapitányság feladatkörébe utalta a határon átkelők figyelemmel kísérését, továbbá a szomszédos államok lakói részéről személyek és tárgyak ellen irányuló erőszakos támadások megakadályozását.

A kapitányságok feladata volt az országhatár jelölésére szolgáló határjelek, jelzők, földmérési jelek megrongálásának, megsemmisítésének vagy megváltoztatásának megakadályozása, a kitiltott, rendőri kifogás alá eső vagy magukat igazolni nem tudó gyanús egyének országba történő belépésének megakadályozása, a körözött vagy bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyek elfogása, a külföldről érkezett toloncok átvétele és továbbítása. A határszéli vasútállomásokon, a határátlépő-állomásokon és átkelőhelyeken e szervek közbiztonsági teendőket is ellátták, valamint bűnügyi nyomozó rendőrhatósági jogkört is gyakoroltak.[13]

1948. szeptember 1-i hatállyal alakult meg az Államvédelmi Hatóság (ÁVH), amely a 288.009/1948. számú BM-rendelet értelmében, kiszélesített hatáskörrel a BM közvetlen alárendeltségébe került. A hazai titkos információgyűjtő szervezetek létrehozását és működését szovjet tanácsadók „segítették" egészen a rendszerváltoztatásig.

Az önálló Államvédelmi Hatóságot az 1949. december 28-án kiadott, 4353/1949. MT-rendelettel hozták létre, a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelve. Az 1950-től működő, új szervezetbe (ÁVH) olvadt be a Honvédelmi

[12] Baráth Baráth Magdolna: *Adalékok a magyar határvédelem/határőrség második világháború utáni újjászervezéséhez.* Betekintő 2013/4. szám. http://www.betekinto.hu/2013_4_barath (A letöltés ideje: 2016. január 31.)
[13] *Uo.*

Minisztérium Katona Politikai Osztálya és a Honvéd Határőrség.[14] Az ÁVH-n belül a határőrség feladata a határőrizet és a határforgalom-ellenőrzés és a határrend ellenőrzése volt. Parancsnokává Kajli József államvédelmi (áv.) ezredes rövid ideig tartó megbízását követően Piros László államvédelmi vezérőrnagyot nevezték ki.

A határrendészeti kapitányságok elnevezés a határőrség szervezetébe való olvasztással Határforgalom Ellenőrző Pontra változott.

Az ÁVH létrehozásával a határellenőrzés rendészeti jellege megszűnt.[15] A déli és a nyugati határszakaszon ekkor kezdődött meg a totális határőrizeti rendszer kiépítése, amihez a szovjet tanácsadók is megjelentek.

1950-ben a déli, majd 1952-ben a nyugati határszakaszon is 15 kilométeres határövezetet, ezen belül 500 és 50 méteres határsávot hoztak létre, amelyekbe csak rendőrségi, illetve határőrségi engedéllyel lehetett belépni. Ezen belül az 50 méteres határsávba csak a határőrök léphettek be. A nyugati határszakaszon a határvonal mellett négyzethálós rendszerű, szögesdrótból készült műszaki zárat is építettek. Délen és nyugaton gyalogsági aknamezőt telepítettek az államhatár mentén 318 kilométer hosszúságban. Az aknamezőt a déli és nyugati határszakaszon 1956-ban felszedték, de nyugaton 1957-ben újra lerakták.

FELDERÍTŐMUNKA AZ ÁVH IV. FŐOSZTÁLY (HATÁRŐRSÉG ÉS BELSŐ KARHATALOM FŐPARANCSNOKSÁGA) IRÁNYÍTÁSA IDEJÉN

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Államvédelmi Bizottsága 1949. szeptember 29-én hozott határozatot a határőrség ÁVH-nak való átadásáról.[16] Az ÁVH alárendeltségébe tartozott 1950. február 1. után a határőrség és a határrendészet mellett a politikai rendészet, a katonai kémelhárítás, a belső karhatalom, a folyam- és légi rendészet, a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság és az Útlevélosztály is.

A felderítési (elhárítási) feladatok végrehajtására a Határőr Parancsnokságon megalakult az 1/b Osztály, amely a szakmai irányítás és vezetés szempontjából közvetlenül a HM Katonapolitikai Osztály alárendeltségébe tartozott. Az osztály elhárító (defenzív) és bűnügyi alosztályokra tagolódott. A határvadász-zászlóaljak

[14] A Minisztertanács 4.353/194. számú rendelete.
[15] Nagy György: A Magyar Királyi Határrendőrség felállításának okai, máig ható jelentősége. In: *A modernkori magyar határrendészet i. m.* 40. o.
[16] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár M-KS 276. 84. cs. 20. ő. e. Az MDP KV Államvédelmi Bizottsága 1949. szeptember 29-i ülésének jegyzőkönyve. Közli Orgoványi István: A nyugati határzár és annak felszámolása 1956-ban. In: *ÁVH – politika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956.* (Szerk. Okváth Imre) Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL), 2007, 104. o.

parancsnokságán egy elhárító- („D") tiszt és egy tiszthelyettes végezte az elhárítási feladatokat. A határvadászszázadoknál is teljesített szolgálatot egy elhárítótiszt-helyettes.

Hasonló volt a határőrség nyomozószolgálatának felépítése is. A zászlóalj-parancsnokságokon volt egy nyomozótiszt, két nyomozótiszt-helyettes és egy nyomozótisztes. A századoknál és az őrsökön pedig egy nyomozótiszt-helyettesi státusz volt rendszeresítve. A nyomozó alosztályt nem sokkal később Felderítő Osztállyá szervezték át. A felderítő, korabeli kifejezéssel az „operatív" állomány elméleti felkészítése érdekében az 1/b Osztály 1946 és 1948 között határvadász-nyomozói tanfolyamokat szervezett.

A IV/4. Felderítő Osztály közvetlenül a határőrség parancsnokának volt alárendelve. Megalakuláskor a létszáma 17 fő volt. A felderítőosztály első vezetőjének Bolgár Pál államvédelmi őrnagyot nevezték ki. Az osztály feladata az „ellenségre" vonatkozó információk megszerzése volt.[17]

Az 1950-es átszervezés során a határőrségnél kilenc határőrkerületet alakítottak, mindegyikben egy felderítőalosztály működött. A határőrzászlóaljak állományában pedig 31 felderítőcsoportot szerveztek. A kerületi felderítőalosztályokat a központi felderítő osztály irányította. A kerületi felderítőalosztályok pedig az alárendeltségükben működő zászlóalj felderítőcsoportokat irányították és ellenőrizték. A határőrkerületeknél a felderítőalosztályok a kerületi parancsnokoknak, míg a zászlóaljaknál rendszeresített felderítőcsoportok a zászlóaljak parancsnokainak voltak alárendelve.

A Felderítő Osztály három alosztállyal és egy nyilvántartócsoporttal rendelkezett. Az 1. alosztály a hírszerzéssel foglalkozott, a 2. alosztály az elhárítást végezte, a 3. alosztály pedig Budapesten dolgozott elhárítási vonalon. A felderítőosztály 1. alosztályára hárult a határon túli felderítőmunka. A tényleges felderítő- (operatív) tevékenységet 1950 júniusában kezdte meg az 1. alosztály jugoszláv és osztrák viszonylatban, a határ 15 kilométeres övezetében.

A határőrség felderítőszerveinek az volt tehát az alapvető feladata, hogy megbízható adatokat szerezzenek be időben a készülő határsértésekről. A korabeli felfogás szerint a déli és nyugati határszakaszon telepített ügynökök a határőrzés, határvédelem előőrseit képezték. A „baráti" csehszlovák, szovjet és román határon viszont nem végzett a határőrség határon túli felderítést. 1950 novemberében 116 operatív beosztott dolgozott a határőrség felderítőszerveinél, ebből 40 tiszt és 76 tiszthelyettes. Ők 693 hálózati tagot, ebből 344 kényszerítéssel beszervezett úgynevezett B-egyént, és 349 „hazafias alapon" beszervezett úgynevezett informátort dolgoztattak. A déli és a nyugati területeken elhelyezett zászlóaljaknál dolgozott összesen 88 felderítő, közülük 27 volt tiszti és 61 tiszthelyettesi rangban. Ők összesen 566 hálózati tagot tartottak, közülük 268 volt a B-egyén és 298 fő az informátor. A határőrfelderítők szakértelme továbbra is hiányos volt, ezért az ellenségesnek ítélt csoportokba nehezen tudtak beépülni, azok felderítése sok esetben külső figyeléssel vagy informátorok felhasználásával zajlott. Az informátori hálózat az ország területén minőségi szempontból sem felelt meg az elvárásoknak, kevés volt az erdész, a halász, a vasúti alkalmazott, az útőr, vagyis az olyan személy, aki alapos helyismerettel rendelkezett a saját területén. Az országból kiszökött személyek hozzátartozóinak hálózati ellenőrzése is hiányos volt.[18]

[17] Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953).* Betekintő 2009/2. szám, 9. o. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (A letöltés ideje: 2017. március 26.)

Az ÁVH Határőrséget és a Belső Karhatalmat 1952-ig egy közös parancsnokság irányította, gyakorlatilag azonban a két szervezet határozottan elkülönült egymástól. A határőrfelderítő-tisztek és tiszthelyettesek képzésére az ÁVH hírszerző- és elhárítószerveivel azonos intézményben került sor, és munkájuk során a továbbiakban is szorosan együttműködtek.

Szovjet javaslatra a Minisztertanács 1953. július 17-i ülésén döntött az ÁVH mint önálló szerv megszüntetéséről és a BM-mel történő összevonásáról. Ekkor a határőrség is a BM-hez került.

1953 végén a BM Kollégiuma értékelte a BM Határőrség működését, és ezen belül már szó volt a határőrség felderítőszerveinek tevékenységéről. „A Határőrség felderítő szervei szerzik be az ügynöki és informátori hálózatokon keresztül az adatokat úgy a kifelé, mint a befelé irányuló határsértésekről, azok kísérleteiről."[19]

1954–1955 során a belügyminiszter parancsa alapján a felderítést tovább kellett erősíteni és fokozni a határövezetben, elsősorban a fő (nyugati és déli) irányokban. Minőségi ügynöki hálózat építésére kellett törekedni, a határon túli felderítőmunka javítása mellett. Végre kellett hajtani a határon túli ügynökök helyes, céltudatos kiválasztását és telepítését. Fontos feladat volt a határsávban élő ellenséges ügynökök és a készülő határsértések felderítése. A határőrkerületek és a zászlóaljak felderítőszerveit igyekeztek megerősíteni képzett felderítőtisztekkel.

Ausztria 1955-ben függetlenné vált: a szovjet és amerikai csapatok kivonultak az országból. Ezért nagy létszámú határőrerőket csoportosítottak át délről a nyugati határszakaszra, és döntés született a határőrerő-felderítés megerősítéséről is.

[18] Orgoványi István: *Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között.* I. rész. Betekintő 2015/1. szám. http://www.betekinto.hu/2015_2_orgovanyi (A letöltés ideje: 2017. március 26.)

[19] Jelentés a BM Határőrség helyzetéről. In: *Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* I. kötet. Budapest, Történeti Hivatal, 2001, 323. o.

1955 júliusában átalakították a határőrség felderítőszerveit, a felderítőosztályt pedig Felderítő Főosztállyá szervezték át. A határőrkerületek és az önálló zászlóaljak parancsnokai háromhavonta beszámoltak a kerület felderítőmunkájáról – a Felderítő Főosztály vezetőjének jelenlétében – a Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokának. Számukra a Felderítő Főosztály gyakorlati operatív továbbképzést is szervezett.

A Felderítő Főosztály feladata volt továbbá, hogy operatív intézkedéseket dolgozzon ki a felderítőtisztek számára. A szakmai munka fejlesztése érdekében a határőrség felderítő szerveinek el kellett sajátítani a hálózati szabályzatot, vagyis *Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei* című belügyminiszteri parancsot. Ez a szabályzat az ügynököket már a feladataiknak megfelelően különböztette meg: volt belső ügynök, utazó ügynök, beszervező ügynök, kutató vagy felismerő ügynök, összekötő ügynök, informátor, rezidens. A minőségi munka biztosítása és a biztonságos kapcsolattartás érdekében az államvédelmi szervek szükséges mennyiségű, a nyílt és nem nyílt állomány zavartalan tevékenységét biztosító konspirált és találkozási lakást is szerveztek, amelyek megfeleltek az ügynöki munka követelményeinek.[20]

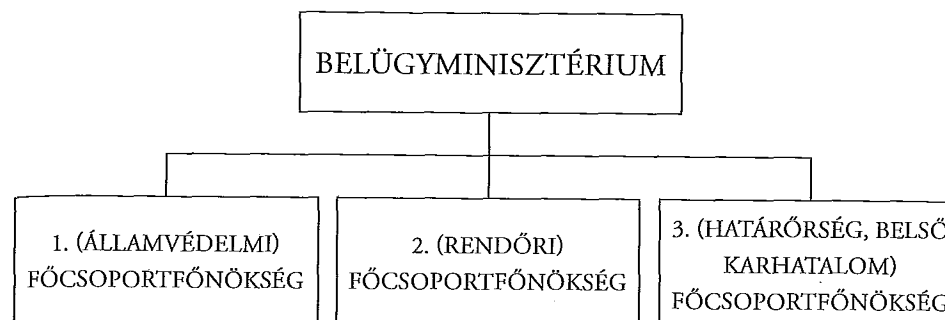
A BM Kollégiuma 1955. október 7-én külön napirendként foglalkozott a BM Határőrség felderítőszerveinek tevékenységével. A felderítőszervek hálózati, operatív munkáját értékelve az alábbi megállapításokat tartalmazta a kollégium számára készített jelentés:

- „Külső vonalon: A határon túli felderítés terén foglalkoztatott ügynökök létszáma 1955. szeptember 1-i állapotának megfelelően 45 fő. Ebből: telepített 14, utazó 28, összekötő 3 fő.
- Belső vonalon: A belső felderítés terén foglalkoztatott hálózat létszáma 1955. szeptember 1-i állapotnak megfelelően 3491 fő. Ebből ügynök: 407, informátor: 2612, rezidens: 370 fő. Rezidentúra: 232/509 fővel. T-lakás [titkos lakás] 102."[21]

A határra telepített műszaki zár nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Csak nagyon kis mértékben javította a határőrizet eredményességét, miközben technikailag és erkölcsileg elhasználódott, ráadásul a határőrökre is egyre nagyobb veszélyt jelentett. Végül is politikai döntés született a műszaki zár felszámolásáról.

[20] ORGOVÁNYI *i. m.*

[21] Jelentés a BM Határőrség felderítő szerveinek munkájáról. In: *Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* II. kötet. ÁBTL, 2005, 858–859. o.

A Belügyminisztérium felépítése 1955 decemberében

A határőrséget és annak felderítőállományát 1956 őszén teljesen felkészületlenül és felemás állapotban érték a belpolitikai események. Ez azután hatott a szervezet és a személyi állomány szabadságharchoz való viszonyára. Voltak olyanok, akik korábbi politikai elkötelezettségük alapján szembehelyezkedtek a felkeléssel, és kibontakozásának megakadályozásában, leverésében tevőlegesen is részt vállaltak. Mások önként vagy a körülmények hatására elhagyták a szervezetet, közülük néhányan – kihasználva a határ nyitottságát és ellenőrizetlenségét – külföldre távoztak. De olyanok is akadtak, akik kapcsolatot kerestek és találtak a felkelőkkel, és egyénileg vagy az általuk vezetett szervezet élén a szabadságharc oldalára álltak.

A szabadságharc bukása után megalakult a Münnich Ferenc vezette Fegyveres Erők Minisztériuma, és a többi fegyveres és rendvédelmi szervvel együtt a 15 000 főre növelt létszámú határőrség is ennek irányítása alá került. Ez a helyzet 1957-ben változott meg, amikor a határőrség visszakerült a belügyi szervezetbe. 1958. december 31-én a határőrség szervezetébe 11 határőrkerület, 3 zászlóalj, 189 őrs, 25 forgalom-ellenőrző pont (FEP), a Tiszti Továbbképző Iskola, a Kutyakiképző Iskola és a Lovas Iskola tartozott.[22]

A BM a határőrség legfontosabb feladatául a határőrizet helyreállítását és a határhelyzet stabilizálását határozta meg. Ehhez tartozott az aknamező ismételt telepítése a nyugati határszakaszon 7 méter szélességben. Ez a nyomsávval és kapcsolódó drótkerítésekkel együtt egy 20-25 méter széles műszaki zárat jelentett, közel a határvonalhoz.

A felderítésbe ettől az időtől kezdve széles körben bevonták a helyi lakosságot is. Az 1958-ban kiadott *Határőrizeti Szabályzatban* már szerepelt, hogy az őrsparancsnok a határ menti együttműködő lakosságot már nyíltan igénybe vehette. Ettől kezdve egészen az 1980-as évek végéig egyre jobban kiszélesedett

[22] GÁSPÁR László: *A második világháború utáni magyar határőrizet változásai.* Rendvédelem-történeti füzetek, XXII. évf. (2012) 25. szám, 44–45. o.

a határtérségben élő lakosság határőrizeti részfeladatokba történő bevonása, amely az önkéntesség és kölcsönösség talaján állt.

A felderítés hatékonyságának növelése állandó feladat volt. Ezért sor került a felderítőszervezetek megerősítésére is. 1964-ben rendszeresítették a segédoperatív tiszthelyettesi beosztásokat. Ezek a tiszthelyettesek polgári ruhában már nagy mélységben ellenőrizték a határtérségbe irányuló tömegközlekedést is.

Az 1968-as csehszlovákiai megszállás előkészítésében és végrehajtásában, az MN 8. gépesített lövészhadosztály határátlépésének biztosításában komoly szerepe volt a Balassagyarmati és Miskolci Határőrkerület felderítőszolgálatának. Az itt szolgáló határőrtisztek és a felderítőállomány részt vett a határterület és a csapatmozgások álcázásában, figyelésében (tiszti figyelőcsoportok) és felderítésében.[23]

Már 1968. július 28-án elkészültek azok a parancsok, amelyek a határőrkerületek számára konkrétan megszabták a csehszlovák eseményekkel kapcsolatos feladatokat az elkövetkezendő időszakra. A magyar csapatok bevetésére a balassagyarmati kerületparancsnokság működési területén került sor. A szovjet csapatok a Duna-hidakon keltek át a magyar–csehszlovák határon. A határőrség felderítő- és biztosítási tevékenysége a balassagyarmati kerületparancsnokság működési területére koncentrált.[24]

1969. augusztus 6-án jelent meg a 014/1969. számú belügyminiszteri parancs végrehajtási utasítása, amely részletesen szabályozta a BM Határőrség felderítőszerveinek feladatait:

„A BM Határőrség felderítőszerveinek munkáját úgy kell szervezni, hogy a biztonságos határőrizetet, az állambiztonsági, valamint az összbelügyi feladatok végrehajtását biztosítsa."[25]

Az utasítás 18 pontban foglalta össze és részletesen meghatározta a határőrség felderítőtevékenységét.

1970-ben a Határőrség országos parancsnoka jóváhagyta a BM Határőrség Felderítő Osztály Ügyrendjét, amelyben megszabták az osztálynak és vezetőinek felelősségét, feladatait, hatáskörét. Részletesen szabályozták az alosztályok, az operatív nyilvántartó és a titkos (T.) ügykezelő feladatait.

„A Felderítő Osztály felelős:

a) a határőr felderítőmunka megszervezéséért, szakirányításáért, eredményes végzéséért és ellenőrzéséért;
b) a felderítőmunkában részt vevő erők és eszközök célszerű alkalmazásáért;

[23] Forró János: *A Kádár-rendszer rendvédelmi szervezetei, a BM Karhatalom és a Készenléti Rendőri Ezred.* Rendvédelem-történeti Füzetek XX. évf. (2011) 23. szám, 40. o.
[24] Sallai János: *A BM és a határőrség feladatai Csehszlovákia 1968-as megszállásában.* Magyar Rendészet, 2014, 162–163.
[25] ÁBTL 4. 2. 10-21/14/A/1969/9.

c) a kiadott parancsok, utasítások betartásáért és végrehajtásuk biztosításáért;
d) az állambiztonsági munka operatív elveinek és konspirációs szabályainak betartásáért;
e) a felderítőtiszti és segédoperatív tiszthelyettesi állomány szakkiképzéséért;
f) az összbelügyi, állambiztonsági feladatok végrehajtásáért a rájuk eső mértékben;
g) az államhatár őrizetében részt vevő belügyi és egyéb szervekkel való együttműködés fenntartásáért."[26]

A következő nagyobb változás a szervezet életében 1974-ben következett be. Ennek az évnek a végén megjelent a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendelete, valamint az 1974. évi 40. számú minisztertanácsi rendelet, majd a végrehajtására vonatkozó 1/1975. BM-rendelet. Így a második világháború után először került sor egységes jogi szabályozásra a belügyi szervezetek alaptevékenységére vonatkozóan. E szabályozás eredményeként meghatározták a határőrség helyét, szerepét és feladatait. A törvényi szabályozást követte a határőrizeti szabályzatok kiadása.

A nemzetközi politikai folyamatok enyhülésével az 1970-es évek második felétől évről évre újabb határátkelőhelyek nyíltak. Ez a tény azután magával hozta a határforgalom ellenőrzésében és a felderítésben részt vevő állomány létszámának növekedését – a határőrzést ellátók rovására. A technikai fejlesztés is elsősorban ezekre a szakterületekre irányult.

Az 1980-as években és főleg annak második felében gyökeres fordulat következett be a határsértők nemzetiségi összetételében. Továbbra is meghatározó maradt a kifelé irányultság, azonban addig jellemzően a magyar állampolgárok közül került ki a tiltott határátlépést elkövetni szándékozók túlnyomó többsége. Ebben az évtizedben azonban több hullámban, más és más nemzetiségű határsértők tömegei indultak el és vállalkoztak a magyar–osztrák határszakasz illegális átlépésére. Először a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) állampolgárai vélték úgy, hogy itt juthatnak legkönnyebben Nyugatra. Azután a lengyel állampolgárok próbálkoztak legnagyobb számban, míg az évtized végén jellemzően már a román diktatúra elől menekülők voltak többségben. Ezek a személyek általában legálisan utaztak be az országba, de úti okmányaik nyugati továbbutazásra már nem jogosították fel őket, ezért választották az illegális utat. Közben a magyar állampolgárok aránya határozottan csökkent, és a világútlevél 1988. évi érvénybelépésével gyakorlatilag meg is szűnt.

A Varsói Szerződéssel és a szocialista értékekkel, érdekekkel való végleges szakítást jelentette azután a soproni határátkelőhely megnyitása az NDK nálunk

[26] BM Határőrség Felderítő Osztály Ügyrendje, 10-229/1070. 1–2. o.

várakozó, de hazatérni már nem akaró tömegei előtt 1989. szeptember 11-én.[27] Történelmi jelentőségű változások következtek be tehát a szervezet történetében: megszüntették a nyomsávokat és felszámolták az elektromos jelzőrendszert.

A határőrség felderítőtevékenységének változásai a rendszerváltástól napjainkig

Az előző fejezetben bemutatott változások természetesen hatással voltak a határőrség irányítására, vezetésére és szervezetére egyaránt. A rendvédelmi szervek demokratizálása együtt járt az európai normáknak megfelelő stratégiai elképzelések és jogszabályok megalkotásával.

Döntés született arról is, hogy a sorállományú határőröket fokozatosan hivatásos állománnyal váltják fel, és a szervezetet rendvédelmi szervvé alakítják át. Megkezdődött tehát a határőrség feladatrendszerének és szervezetének gyökeres módosítása: a határőrkerületeket igazgatóságokká szervezték át, a szerződéses és hivatásos határőrtiszt-helyettesek felkészítésére határőr-szakközépiskolákat alapítottak.[28]

A nemzetközi együttműködés fejlesztése érdekében 1993-tól minden évben Nemzetközi Határrendészeti Konferenciát rendeztek.

Az 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről és az idegenrendészeti törvény (1993) hatálybalépésével a határőrség rendészeti feladatköre bővült, a rendészeti feladatokkal kapcsolatos jogalkalmazó tevékenységének eszköztárát pedig már törvényi keretek között szabályozták. Az 1994. évi XXXIV. törvény IV–IX. fejezeteiben foglaltak voltak az irányadóak a határőrségre is, kivéve a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtést.[29]

Mivel a határőrerő-felderítés területén már az 1960-as évek közepétől alapvetően csak hivatásos állományúak (felderítőtiszti és segédoperatív tiszthelyettesi) dolgoztak, a rendszerváltással együtt járó változásoknak csak egy része érintette a felderítőállományt.

A határőrség bűnügyi (felderítő-) állománya már létrehozása időszakában is jól működő – határon átnyúló – nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett. A határőrerő-felderítésnek kiemelkedő szerepe volt Jugoszlávia szétesése és a délszláv háborúk időszakában a határ mentén és a közeli mélységben történő felderítés, hírszerzés megszervezésében. Több esetben stratégiai jelentőségű információk

[27] GÁSPÁR *i. m.* 47–48. o.
[28] Az utolsó sorállományú határőrök 1998-ban szereltek le.
[29] Rtv. IV. fejezet: A rendőrség működésének általános elvei és szabályai; V. fejezet: A rendőri intézkedések; VI. fejezet: A kényszerítő eszközök; VII. fejezet: A titkos információgyűjtés; VIII. fejezet: A rendőrség adatkezelése; IX. fejezet: Jogorvoslat.

átadásával segítették az ország vezetését a helyes döntések meghozatalában. Részt vettek a határon átnyúló szervezett bűnözés elleni küzdelemben, a fegyver-, robbanóanyag- és embercsempészet megakadályozásában. Természetesen az eredményes munka egyik alapfeltétele a kor színvonalán álló korszerű technikai és informatikai eszközökkel történő ellátás volt. Megtörtént a vezetékes és rádióhíradás megújítása, illetve az informatikai fejlesztés. Kiépítették a közúti és a légi átkelőhelyeken az automatizált határforgalom-ellenőrzési rendszer elemeit.

Az 1997. évi XXXII., a határőrizetről és a határőrségről szóló törvény nyomozati jogkörrel ruházta fel a szervezetet az embercsempészés, az úti okmány tekintetében elkövetett közokirat-hamisítás, a határjelrongálás, a fegyveres tiltott határátlépés, valamint a jogellenes belföldi tartózkodás bűncselekményei esetén. A törvény alapján a határőrség egyrészt a fegyveres erők részét képezte, másrészt rendvédelmi szerv volt. Természetesen a határőrerő-felderítés is a fent említett bűncselekményekkel kapcsolatos információgyűjtő, felderítőmunkára koncentrált. Országos szinten a bűnügyi és felderítőtevékenységet a Határőrség Országos Parancsnokságának állományában lévő Bűnügyi és Felderítő Főosztály (BFFO) irányította és ellenőrizte. A tíz határőr-igazgatóságon pedig összesen 28 bűnügyi felderítő szolgálat kezdte meg működését.[30] A törvény VI. fejezete szabályozta a határőrség titkos információgyűjtő tevékenységét.

A TITKOS INFORMÁCIÓGYŰJTÉS

„59. § (1) A Határőrség e törvény 22. §-ának (2) bekezdésében meghatározott feladatainak végrehajtása érdekében – az Rtv. VII. fejezet 63. §, 64. § [a 64. § (1) bekezdés c) pontjának utolsó fordulata és a (3) bekezdése kivételével], 66–68. §-aiban meghatározott rendelkezések szerint – titkos információgyűjtést folytathat.

(2) A Határőrség az (1) bekezdésben írt információgyűjtést csak akkor alkalmazhatja, ha e törvényben meghatározott feladatainak ellátásához szükséges adatok más módon nem szerezhetők be."[31]

A határőrség felderítő (nyomozó) szervei tehát az alábbi bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtési eszközöket és módszereket alkalmazhatták:

- bizalmi személyt vagy informátort vehettek igénybe,
- határőri jelleg leplezésével információt gyűjthettek,
- fedőokiratot használhattak fel vagy állíthattak ki,
- csapdát alkalmazhattak.

[30] Interjú Szőke István határőr ezredessel. 2015. november 27.
[31] 1997. évi XXXII. törvény a határőrizetről és a Határőrségről. VI. fejezet 59. §.

Lehetőségük volt ezenkívül természetes személyekkel, jogi személyekkel és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel titkos együttműködési megállapodások megkötésére, illetve az együttműködők díjazására.[32]

A határőrség 1998-ban kezdte meg a Schengeni Egyezmény által előírt határőrizeti feltételek teljesítésére való felkészülést, amelyet két ütemben teljesített. Először a szárazföldi és a vízi határokon (2007), majd a repülőterek határállomásain (2008) biztosították a technikai és személyi feltételeket. A felkészülés magába foglalta a teljes személyi állomány felkészítését, a technikai (informatikai) fejlesztések végrehajtását és a jogszabályok harmonizációját. Kiemelt figyelmet kapott a felderítőállomány felkészítése és a felderítőeszközök fejlesztése.

A szervezett bűnözés elleni hatékonyabb fellépés érdekében született meg az 1999. évi – a szervezett bűnözés elleni – LXXV. törvény, amely felhatalmazta a határőrség bűnügyi szerveit a bírói engedélyhez kötött titkosszolgálati eszközök alkalmazására a szervezett bűnözői csoportok elleni küzdelem során. A határőrerő-felderítés széles körűen alkalmazta ezeket a lehetőségeket, azonban a titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés során keletkezett információk bizonyítékként történő felhasználása kezdetben sokszor nehézséget okozott. A felderítő- és nyomozati munkát a Robotzsaru–2000 és a Neozsaru számítógépes rendszerek támogatták.

2001-ben jelent meg a 40/2001. (XII. 23.) BM-rendelet a Határőrség Szolgálati Szabályzatáról (HŐR SZSZ). Az SZSZ II. fejezete már szolgálati ágként nevesíti a határőrerő-felderítést.

„*b)* bűnügyi felderítő szolgálati ág, amely biztosítja a büntetőeljárásról szóló törvény szerint a Határőrség hatáskörébe tartozó bűncselekmények elkövetésének megelőzését, felderítését, megakadályozását, illetőleg megszakítását és a nyomozások lefolytatását."

A Felderítő Osztály szervezte, irányította szakmailag és ellenőrizte a határőrség által végzett titkos információgyűjtő és adatszerző munkát.

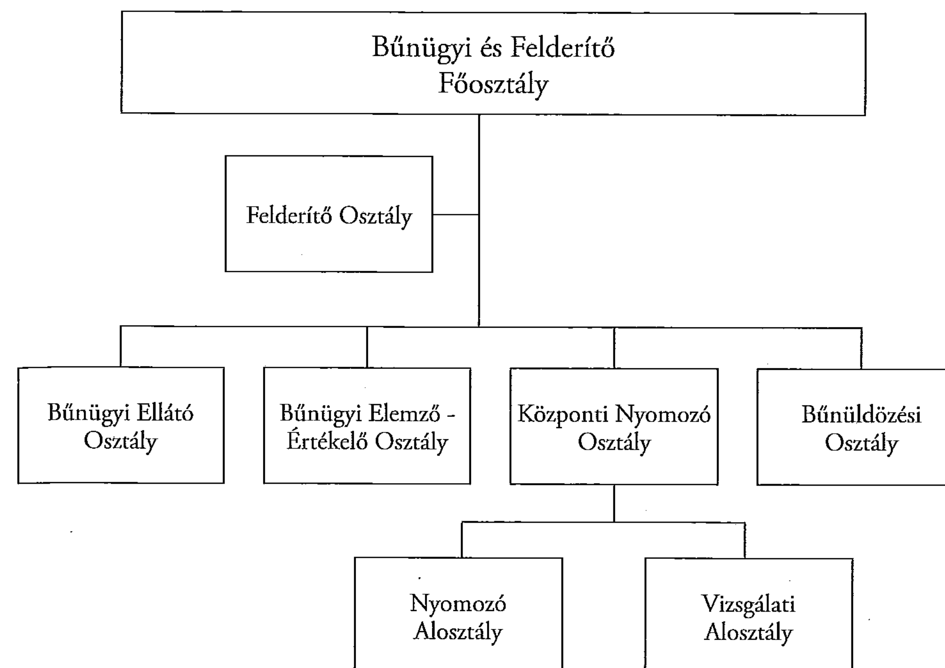
A Bűnügyi Ellátó Osztály szervezte és irányította a határőrség által foglalkoztatott fedett nyomozók tevékenységét, a titkos információgyűjtés pénzügyi, anyagi és technikai biztosítását.

A határőrség EU-csatlakozásához és a Schengeni Egyezmény feltételeinek teljesítéséhez szükséges előírt felkészülésnek részét képezte az integrált határbiztonsági rendszer (IBM) kialakítása. Az IBM a határellenőrzési politika minden egyes területét felölelő rendszer egységes elnevezése. A rendszer négy egymásra épülő, egymást szorosan kiegészítő szűrő kombinációja, amely lehetővé teszi, hogy minden tagállam azonos elvek alapján értékelje saját határellenőrzési politikáját.

[32] SZŐKE István: *A határőrség bűnüldözési feladatai.* Belügyi Szemle 1998. Különszám, 60 o.

A négy alapszűrő:

- a harmadik (származási és tranzit-) országokban végzett tevékenység;
- a két- és többoldalú nemzetközi együttműködés;
- a külső határokon foganatosított intézkedések (a határellenőrzés);
- a belső területeken végzett tevékenységek.[33]

A Határőrség Országos Parancsnokság Rendészeti Főigazgatóság Bűnügyi és Felderítő Főosztályának szervezeti felépítése, 2003

A határőrség nyomozóhatóságainak hatásköréről és illetékességéről az 1/2004. (I. 9.) BM–IM együttes rendelet intézkedett.

2004. május 1-gyel hazánk az Európai Unió tagja lett, és már nemcsak Magyarország érdekeit, hanem valamennyi EU-s tagországét érvényesítenie kellett a bűnüldözés, felderítés során. Az uniós tagsággal együtt járó jogszabályi változásokból adódóan a határok átjárhatóbbá váltak, aminek eredményeként újszerű bűnelkövetési formákkal találkozott a határőrerő-felderítés. Az eredményes fellépéshez feltétlenül szükség volt a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségek

[33] KOVÁCS Gábor: A határvadászszázadok egységes rendészeti alkalmazásának lehetőségei az integrált rendvédelemben. In: *Tanulmányok a „Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem" című tudományos konferenciáról.* (Szerk. HAUTZINGER Zoltán) Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2007, 113–128. o. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 7.)

hatékonyabb kihasználására: sor került nemzetközi fedett műveletek végrehajtására. Ezenkívül részt kellett venni az EU-n kívüli szomszédos országok képzésében, felzárkóztatásában, ami teljesen új feladatot jelentett. A határőrség minden olyan hazai és nemzetközi szervezet munkájában részt vett, amely segítette az eredményesebb bűnfelderítési, bűnüldözési tevékenységét. (Budapest Csoport, CEPOL, DCAF, EUROPOL, FRONTEX, ICMPD, INTERPOL, IOM, NEBEK, Stabilitás Paktum, SECI, SIS, SZBKK, SZIRÉN, UNHCR stb.) Így például a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Határőr Tanszékének oktatói a spanyol féllel együtt – junior partnerként – részesei voltak *„A török határőrség képzési rendszerének korszerűsítése"* tárgyú projekt megvalósításának.[34] Dr. Gubicza József alezredes pedig szakértőként vett részt *„Az ukrán határőrség képzési rendszerének korszerűsítése"* projektben.[35]

A 2004-ben elfogadott honvédelmi törvénycsomag gyökeresen megváltoztatta a határőrség alkotmányos jogállását. A fegyveres erők mint kifejezés kikerült az Alkotmány VIII. fejezetéből, a határőrség pedig 2005. január 1-től kizárólag az alkotmányos rendvédelem részévé vált. A szervezet alapvető feladataként az Alkotmány az államhatár őrzését és rendjének fenntartását szabta meg.

2006-ban kormányzati döntés született arról, hogy 2008. január 1-től a határőrséget önálló szervként megszűntetik, mivel a schengeni teljes jogú tagság elnyerésével a határok funkciói megváltoznak, és ennek megfelelően az államhatárhoz kapcsolódó feladatok is lényegesen átalakulnak, ami új vezetési és szervezeti formát követelt meg. Az addig kialakított informatikai rendszerek és adatbázisok (a Schengeni Információs Rendszer második generációja – SIS II, a Vízuminformációs Rendszer – VIS, az Automatikus Ujjnyomat-azonosító Rendszer – AFIS, valamint az ujj- és tenyérlenyomatokat tároló egység – EURODAC, az EU Határregisztrációs Rendszere – EES) kezelését a rendőrség vette át.

Az Alkotmány módosításáról szóló 2007. évi LXXXVIII. törvény ezért 2007. december 31-gyel megszüntette a határőrséget, és 2008. január 1-től kezdve a határrendészeti szolgálati ággal kiegészült integrált rendőri szervezet kezdte meg működését.[36]

[34] Kovács Gábor: A törökországi határrendészeti rendszer fejlesztésének főbb elemei az „Action Plan on Integrated Border Managament" EU Twinning projekt tükrében. In: *Tanulmányok a „Rendészeti kutatások – a rendvédelem fejlesztése" című tudományos konferenciáról.* (Szerk. Hautzinger Zoltán, Gaál Gyula) Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2011, 341–349. o. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 12.)

[35] Kovács Gábor: Az alap- és felsőfokú határőr tisztképzés sajátosságai a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Határőr Tanszékén 2002 és 2008 között. In: *A modernkori magyar határrendészet száztíz éve.* (Szerk. Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán) Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, 2013, 246. o.

[36] Tóthné Demus Mária: A Határőrség alkotmányos jogállása és feladatrendszere a rendszerváltozást követően. In: *A modernkori magyar határőrizet száztíz éve.* (Szerk. Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán)

A határőr-felderítő (nyomozó) szervek tízéves (1997–2007) mérlegét megvonva az alábbi megállapításokat tehetjük:

- a nyomozó szervek több mint 50 000 ismertté vált bűncselekményben jártak el,
- a nyomozás eredményességének átlaga 90%-os volt,
- az ismeretlen tettesek felderítési mutatója 85%-os volt.

A tíz év során mintegy 6500 személyt érintően, csaknem 800 esetben végeztek titkos információ-ellenőrzést, és 1300 esetben titkos nyomozást.[37]

Ettől az időtől kezdődően az államhatár rendjének védelme a rendőrség alapvető feladata,[38] amelynek részleteit a rendőrségi törvény tartalmazza.

A rendőrségi törvény I. fejezet 1. § 10–13. pontjai határozzák meg a rendőrség határellenőrzéssel, határőrizettel és határvédelemmel kapcsolatos feladatait.[39]

Az integráció során az Országos Rendőr-főkapitányságon (ORFK) a Rendészeti Főigazgatóság alárendeltségében hozták létre a Határrendészeti Főosztályt. A főosztály egy része és a Budapest Határőr Igazgatóság bűnügyi osztályáról néhány fő a Nemzeti Nyomozó Iroda központi egységébe tagozódott be, és belőlük alakult meg a Szervezett Bűnözés Elleni Főosztály Kiemelt Migrációs Ügyek Osztálya. A Bűnügyi Ellátó Osztály szinte teljes állománnyal a Vám- és Pénzügyőrséghez került. Sajnálatos módon a határőrség bűnügyi felderítő szolgálatát szinte teljesen felszámolták, és az ott szolgálatot teljesítő állomány nem kapott helyet az integrált szervezetben. Ezért a több éven át kiépített és eredményesen működő határ menti ügynökhálózatok és információs csatornák is elvesztek.[40]

A több éve zajló és hazánkat is nagy kihívások elé állító népvándorlás kikényszerítette a határőrizet megerősítését. 2015 szeptemberében a Készenléti Rendőrség állományában, több ezer fős létszámmal létrehozták a Határrendészeti Igazgatóságokat. Ezenkívül a parlament felhatalmazta a rendőrséget (rendőrségi törvény I. fejezet 2. § 5. pont), hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködve az államhatár rendjét veszélyeztető cselekmények felderítése és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtása érdekében külföldön is folytathasson felderítést.

A rendőrségi törvény 63–64. § és 66–74. § alapján határrendészeti szolgálat is jogosult titkos információgyűjtésre. A határrendészeti adatkezelést pedig a 91/K–O §-ok tartalmazzák.

Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 2013, 69–70. o.

[37] Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: *A határőr nyomozás évtizedes múltja és jövője.* Rendészeti Szemle 2007/5. szám, 61–62. o.

[38] Magyarország Alaptörvénye 46. cikk (1) bekezdés: *„A rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme."*

[39] Rtv. 1. § (1) bekezdés 10–13. pont.

[40] Interjú Szőke István határőr ezredessel. 2015. november 27.

Az Európai Határőrizeti Rendszer (EUROSUR) részeként az Országos Rendőr-főkapitányságon egy Nemzeti Koordinációs Központ működik, amely napi 24 órában biztosítja a külső határok ellenőrzésével kapcsolatos koordinációs tevékenységet, és folyamatosan kapcsolatot tart az Európai Unió és a schengeni övezethez tartozó országok hasonló központjaival.[41]

Megállapítható tehát, hogy az ORFK és a BM vezetésének javaslatára megszülettek azok a jogszabályi és szervezeti változások, amelyek lehetővé teszik a tömeges illegális migrációval szembeni hatékony fellépést. A határrendészeti szervek számára rendelkezésre állnak a törvényi és személyi feltételek, amelyekkel a feladatuk ellátásához szükséges nyílt és titkos információgyűjtő tevékenységet sikeresen végre tudják hajtani.

A határőr-felderítők felkészítése, képzése

Az ÁVH létrejöttével (1950) egy időben kialakították a határőrség felderítőszerveit is. Az 1960-as évek átszervezései következtében kettős irányítás alakult ki, hiszen a határőr felderítők szolgálati elöljárója a határőrség parancsnoka volt, de a szakmai munka tekintetében az állambiztonsági szervekhez tartoztak. Az ide felvett állományt az államvédelmi és belügyi tanintézetekben készítették fel, például 1959 és 1967 között a BM Rendőrtiszti Akadémián.[42]

A szervezetszerű határőrképzés a szovjet típusú határőrizetre történő áttérést követően indult meg hazánkban. 1958-tól napjainkig számos, határőrtisztképzéssel foglalkozó szervezet működött:

- Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (1955–1996)
- Egyesített Tiszti Iskola (1957–1967)
- Határőr Tiszti Továbbképző és Hivatásos Tiszthelyettes-képző Iskola (1958–1959)
- BM Határőr és Karhatalom Tiszti Iskola (1959–1961)
- BM Határőr és Karhatalmi Tiszti és Tiszthelyettesi Továbbképző Tanfolyam (1961–1962)
- BM Akadémia Határőr és Karhatalmi Tagozata (1962–1971)
- Kossuth Lajos Katonai Főiskola (1967–1996)
- Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola (1967–2011)
- BM Tartalékos Tisztképző Iskola (1967–1989)
- BM Határőr Tisztképző Iskola (1971–1973)

[41] http://www.police.hu/a-rendorsegrol/testulet/rendeszeti-szakterulet/hatarrendeszet (A letöltés ideje: 2017. április 29.)

[42] Virányi Gergely: *Határőrizeti és határrendészeti tisztképzés 1903–2011.* Kézirat. Budapest, 2016, 350. o.

- BM Rendőrtiszti Főiskola (1971–2011)
- BM Határőr Tiszti Továbbképző és Tiszthelyettes-képző Iskola (1973–1976)
- Moszkvai Határőr Parancsnoki Főiskola (1973–1991)
- BM Továbbképző Tanfolyam Parancsnokság (1976–1988)
- Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (2000–2012)
- Nemzeti Közszolgálati Egyetem (2012–).

Eltérő formában és időtartamban, de valamennyi intézményben foglalkoztak határőrtisztek felkészítésével és ezen belül a határőrerő-felderítéssel is.

A határőrségnél szervezett felderítőképzésről alapvetően csak 1962-től beszélhetünk. Ekkor szerveztek meg egy három hónapos tanfolyamot a kiválasztott állomány részére. A felderítő tisztek képzése 1964-től a BM Rendőrtiszti Akadémián (RA) folyt. A hároméves levelező tagozaton évente három-öt fő, a kétéves nappali tagozaton pedig három-négy fő tanult. A felderítőtiszti igény kielégítésére tízhetes átképző tanfolyamokat szerveztek, elsősorban az Egyesített Tiszti Iskolán végzett határőrtisztek számára. A Rendőrtiszti Főiskola (RTF) megalakulását (1971) követően a RA-n végzett határőr felderítőtisztek is lehetőséget kaptak arra, hogy egy, két és fél éves, külön kialakított képzés keretében főiskolai diplomát szerezzenek. Az RTF-en 1974-től szervezték meg a leendő elhárító- és felderítőtisztek részére az úgynevezett átképző tanfolyamokat, hat és tíz hónap időtartamban. A korabeli sajátosságokból adódott, hogy a határőr felderítőtisztek a kémelhárító szakterület képzési programjában vettek részt.[43]

Az 1983/1984-es tanévben az állambiztonsági szakon két specializációt hoztak létre: elkülönült a kémelhárítás és a katonai elhárítás. A határőr felderítőtisztek mindkét területen tanulhattak.[44]

Az RTF-en 1992-ben megalakult a Határrendészeti Tanszék, amelynek keretében a „határőrerő-felderítési szakismeretek" tantárgy keretein belül ismerkedtek meg a felderítőszakma alapjaival a hallgatók. A tanszéken egy felderítőszakcsoport is működött. A képzésnek három formáját választhatták a hallgatók: nappali és levelező tagozat, valamint kétéves másoddiplomás levelező szak. A tantárgy az alábbi fő területeket foglalta magába:

- a határőrerő-felderítés alapjai;
- a nyílt információgyűjtés;
- a titkos információgyűjtés;

[43] Lovas Attila – Simon Ferenc: A Határőrerő-felderítési Szakismeretek oktatása a Rendőrtiszti Főiskola határrendészeti szakán, In: Határőrségi Tanulmányok 1996/1. Budapest, Határőrség Országos Parancsnokság Szervezési Főigazgatósága, 1996, 109–110. o.

[44] Virányi Gergely: *Határőrizeti és határrendészeti tisztképzés 1903–2011 i. m.* 309. o.

– a felderítési és bűnüldözési tevékenység szakirányítása, felügyelete, vezetése és végrehajtása.[45]

A ma már 25 éves múlttal rendelkező Határrendészeti Tanszék munkatársai kidolgozták a szükséges tematikát, megalkották a jegyzeteket és tankönyveket, illetve a határőrség felderítőszerveitől érkezett szakértők bevonásával folyamatosan a legkorszerűbb ismeretekkel látták, látják el a leendő felderítőtiszteket.

A határőr felderítőtisztek számára biztosított a lehetőség a hazai és külföldi nemzetközi képzéseken való részvételre is. Így például az ORFK Nemzetközi Oktatási Központjában, a Közép-európai Rendőr Akadémián, a Nemzetközi Rendészeti Akadémián, az Európai Rendőr Akadémián, továbbá az Európai Rendőrtiszti Főiskolák Szövetsége, az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség és a Genfi Központ a Fegyveres Erők Demokratizálásáért elnevezésű szervezetek speciális tanfolyamain.

Befejezés

A Magyar Köztársaság Határőrsége Európában 1946 és 2007 között szinte egyedülálló szervezet volt, mivel a határőrizetet és -ellenőrzést Európa legtöbb államában a rendőrség vagy a csendőrség látta el. Magyarországon azonban 2006-ig önálló közigazgatási szervként, az addig létező Belügyminisztérium alá tartozott, 2006-tól felszámolásáig pedig a rendőrséggel és a Büntetés-végrehajtási Szervezettel együtt az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumnak volt alárendelve.

A testület 2008. január 1-én beolvadt a Magyar Köztársaság Rendőrségébe, szervezeti önállósága megszűnt, ingatlanvagyonát, járműveit és egyéb eszközeit – mintegy 40 milliárd forint értékben – pedig a rendőrség részére adták át.

Titkos információgyűjtő tevékenységét a 2001. évi XXXIII. törvénnyel módosított, a határőrizetről és a határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvény 2. § szerint a határőrség határrendészeti feladatait a fenti törvény rendelkezései, valamint a rá vonatkozó más törvények és jogszabályok alapján hajtotta végre. Részletesen a törvény VI. fejezete szabályozta ezt a munkát. Sajnos, minden összevonásnak vannak nyertesei és vesztesei. A határőrségnél egy nagyon jól megszervezett, felszerelt és irányított felderítőrendszer működött, felhasználva a nyílt és titkos információgyűjtés valamennyi fajtáját, eszközét. Ezt a szervezetet teljesen megszüntették, bizonyos részeit megtartotta a rendőrség, egy része pedig átkerült a Vám- és Pénzügyőrséghez. Ennek negatív hatása napjainkban – amikor az illegális migrációval folytatunk szinte kilátástalannak tűnő küzdelmet – fokozottan érzékelhető.

[45] Lovas – Simon *i. m.* 118. o.

Hegedűs László

ELHÁRÍTÓ MUNKA A HATÁRŐRSÉGNÉL, 1945–1998

„A felfedezés lényege, látni azt, amit már mindenki látott, de olyat gondolni, amit senki más nem gondolt róla."
(Szent-Györgyi Albert)

Nemzeti határtörténeti múltunk 1945–1998 közötti korszakában a magyar állam határbiztonságának fenntartására hívatott határőrség szervezettörténete, valamint a testülethez, a parancsnoki tevékenység rejtetten működő, operatív támogatására rendelt határőrségi elhárító szervek felépítésének és tevékenységének eredményességi jellemzői leginkább a szervezetek együttműködése által létrejött kölcsönhatások egymásra épülő folyamataiban értékelhetők.

Az egymásra utalt szervezetek létrehozáskori rendeltetését, illetve helyük és szerepük alapját a határőrség katonai fegyveres szervezeti felépítése, továbbá annak centrális katonai rend szerint szabályozott működési jellege határozta meg. Ebből következett, hogy a határőrség 1990 és 2008. január 1. közötti időben végbement határrendészeti jellegű átalakulása az elhárítási szervezetnek, továbbá a tartalmi működésére vonatkozó mellérendelés eredeti alapjának fokozatos elmúlását is eredményezte. Ennek a folyamatnak fontos részét képezte a sorállomány alkalmazási létszámának az 1994 és 1998. március között bekövetkezett fokozatos csökkentése, majd végleges megszüntetése.

A határőrségi elhárítás működésének kezdettől fogva – különösen pedig annak államvédelmi korszakától – sajátossága volt az a törekvés, hogy az Államvédelmi Hatóság részét képező fegyveres testületnél kényszerűen meg kell jeleníteni azt a félelemkeltő és fenyegető „államvédelem az államvédelmi szerven belül" szerepet, amely a központi hatalom politikai gyakorlatával való szembenállásnak a szellemi gondolkodás és a cselekvői magatartás rejtőzködő területein való megnyilvánulásait a magánszférában is köteles volt felderíteni és ellenintézkedést kezdeményezni.

Feladata volt továbbá a személyi állomány alapvető emberi szabadságjogait korlátozni és a tilalmi szabályok érvényesítésében közreműködni. Esetenként nyilvánosan, általában lappangó ellenszenvet keltett a szervet a határőrállomány előtt megjelenítő elhárítók iránt azokban is, akik azt kényszerű kötelezettségből tudomásul vették és nyilvánosan nem ellenezték.

Főleg a parancsnoki állomány körében, de ugyanígy érzékelhetően a szélesebb nyilvánosság előtt is, ellenszenves volt a határőrségi elhárítás szervezetének és a tevékenysége irányításának a határőr parancsnokokat kikerülő alárendeltségi rendszere. Ezt a megoldást indokolatlan és felesleges hatásköri áttételnek tartották azért is, mert 1957-től véglegessé vált a határőrségnek a Belügyminisztérium önálló, katonai fegyveres testületi és a határbiztonsági-ellenőrző kettős rendeltetése.

A határőrség szervezetének katonai jellege fokozatosan csökkent, ugyanakkor pedig növekedett határrendészeti szerepe. 1969-től a forgalom-ellenőrző ponton (FEP) sorozott és polgári segéderővel emelt létszámmal, továbbá a biztonságtechnikai modernizáció vívmányaival kibővített állambiztonsági ellenőrzést végzett.

A határőrség országos és kerületi parancsnokainak irányításával, a kijelölt honi és határon túli térségben határőrerő-felderítés működött. A határőrparancsnok, a felsőszintű belügyi vezetés részeként folyamatos tájékozottsággal rendelkezett a biztonságpolitikai – köztük a központi katonai elhárító szerv jelentéseit is figyelembe vevő – helyzetről és annak perspektíváiról.

A határőrség és a határőrségi elhárítás létezése és mindenkori működése az állampolitikai érdekek biztosítására és azok védelmére rendeltségével eleve politika vezérelte katonai szervezet. Eredményességének, illetve az attól elmaradó színvonalbeli eltéréseinek egyaránt állampolitikai jelentőségük és következményeik vannak.

A határőrségi elhárítási tanulmány megírásához a szerző eddig feltáratlan ismeretforrásokat és szakmai dokumentációk irategyütteseit kutatta fel, amelyek feldolgozásával kísérletet tesz egy szervezettörténeti áttekintést nyújtani.

Az előtalált, nagy mennyiségű, szövevényes forrásanyagot a történeti korszakfordulók szerinti tagolás foglalja rendszerbe, a meghatározó események kronológiai szerkesztésével. Ugyanakkor például a belügyminisztériumi alárendeltség korszakát az előző történési szakaszokhoz viszonyítva sokkal hosszabb időtartama, továbbá a történeti események sokfélesége miatt, mozaikszerűen, különböző nézőpontokból látjuk.

Köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik segítő gondolataikkal, észrevételeikkel és ajánlásaikkal közreműködtek abban, hogy a korabeli határőrség fejlődési folyamatához kapcsolódó katonai elhárítás működési rendszerének jellegzetességei közismertté válhassanak. Ezáltal hozzájárulnak ahhoz, hogy a határbiztonság érdekeit szolgáló szervezetek működésének különböző megítélésű szakmatörténeti eseményei, továbbá azok hasznosítható tapasztalatai és tanulságai a jövő szakmai generációinak ismereteit mélyíthessék, miközben a múlt eseményei iránt érdeklődők tájékozottsága is bővülhet.

A kezdeti biztonságpolitikai döntések átmeneti fejleményei

A második világháború végén a hadműveletek dunántúli alakulásának átmeneti időszakában szerveződő katonai alakulatoknál már létesültek különböző, öntevékeny katonai kémelhárító szolgálatok, amelyeket még egyaránt jellemeztek a nemzeti hagyományok formai és a működés tartalmát megtartó törekvések.

A debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormányban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) támogatását élvezte a Magyar Kommunista Pártot (MKP) vezető Rákosi Mátyás. Az általa megbízott Pálffy György debreceni tevékenységének hatására már 1945 februárjának második felétől megjelentek és gyors ütemben erősödtek azok a tendenciák a szolgálatok hirtelen újjászervezését kezdeményező és végrehajtó személyek köreiben, amelyek a szervezeti kulcsbeosztásokat elfoglaló vezető pozícióknak a szovjet befolyásra is támaszkodó erőszakos megszerzésében nyilvánultak meg, és amelyek a kommunista párt domináns befolyásának erősítését szolgáló törekvések voltak.[1]

A szervezettörténeti folyamat szemléletesen kifejezi, hogy a tárgyalt történelmi korszakban a határőrség és a határőrségi elhárítás tevékenysége nemcsak az állami szuverenitás határbiztonsági szegmensének állampolitikai megjelenítője volt, hanem a kezdeti évtized közhatalmi ütközeteiben – alaprendeltetésétől eltérően – a pártpolitikai küzdelem eszközeként is aktív szerepet teljesített.

A Moszkvában 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezményben[2] Magyarország Ideiglenes Kormánya kötelezte magát a háborús bűntetteket elkövető személyek felkutatására, bűnös tevékenységüket bizonyító adatok gyűjtésére, továbbá ebben a tárgykörben az államközi együttműködés lehetőségeinek megteremtésére. A vállalt kötelezettség állampolgárságra való tekintet nélkül vonatkozott a magyar állam területén elfogott vagy a magyar államnak kiadott polgári és katonai (ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is) személyekre egyaránt.

[1] Dávid Ferenc: *A magyar katonai titkosszolgálatok megszervezése. A HM Katona Politikai Osztály szervezete, feladatai és működése. 1945–1947. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, „Európa és a magyarság a 18–20. században" Doktori Program, 2015, 35–45. o.*

[2] Fegyverszüneti Egyezmény részlete Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Brit Királyság és Észak-Írország, az Amerikai Egyesült Államok között, továbbá a Függelék: a szerződés 18. pontjához tartozó F) Függelék. Moszkva, 1945. január 20. *Dokumentumkötet.* (Szerk. Szőcs Ferenc) BM HŐR POLCSF, 1975, 249–250. o.

A kormány kötelezettségvállalásai kiterjedtek a katonai személyek elmarasztalás alóli mentesítésének igazolására vonatkozó jogosultságra és a törvényes eljárási kötelesség teljesítésére egyaránt. A vizsgálati és igazolási eljárás szabályainak érvényesítése céljából a honvédelmi minisztérium egységesen alkalmazandó irányelveket határozott meg az érintettek személyi ügyeinek intézésére. A katonai közigazgatás és a katonai elhárítás számára elsődleges feladatot jelentett ezenkívül a fegyverszüneti egyezményben meghatározott nyolc hadosztály felállítása, hogy azokat a háborús időszak elhúzódása esetén a németek elleni harcokba be lehessen vetni.

A kormányzat már az egyezmény aláírása előtt, 1945. január 15-én határozott az új hadsereg felállításáról, készülve a jelentkező tisztikar befogadására és az elsősorban az ország keleti területein, a szovjet táborokban fogva tartottak nagyszámú jelentkezésére.

Megkezdődött a háborús bűnösök felkutatása és a hazatérő honvédségi állomány szűrése, továbbá az 1. és a 6. hadrendi számú hadosztályok szervezése. A hazatérő hadifoglyok között a korábbi D-szolgálat („D" mint defenzív) szakmai állományából az elmarasztalás alól mentesülő személyeket is alkalmazták. A magyar háborús főbűnösök első listáját február végére állították össze.

„Az ideiglenes kormányzat Honvédelmi Minisztere 1945 március 12-én előterjesztésben kérte a SZEB Elnökének a jóváhagyását ahhoz, hogy a HM keretében a katonapolitikai defenzív és offenzív hírszerző osztályt felállíthassa, egyrészt a honvédség kereteiben a fasiszta és reakciós tevékenység elleni küzdelem és az ellenséges hírszerzés aktív megakadályozása és a hírszerzés offenzív végrehajtása céljaiból az ellenség által megszállt területeken a megfelelő szovjet szervekkel együttműködésben."[3]

Később a 'defenzív' elnevezést a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztály (HM KPO) központi szerveire vonatkoztatva nem használták. A hivatalosan megalakultnak tekintett KPO központi és alárendelt szervei a néhány hetes debreceni jelenlét idején nem jöttek létre, ezért érdemi hatást nem gyakoroltak a biztonságpolitikai folyamatokra.

A fővárosba áttelepült Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-én intézkedett a Magyar Királyi Csendőrség feloszlatásáról és a Magyar Államrendőrség megszervezéséről. A tradíciókhoz hasonló megoldással a Belügyminisztérium keretében a Magyar Államrendőrség budapesti és vidéki főkapitányságain foglalkoztak a közbiztonsággal, az állami politikai rendészettel és a rendőri büntetőbírósági eljárással, valamint a rendőrség hatáskörébe utalt egyéb, közigazgatási ügyekkel. A Budapesten alakult Politikai Rendészeti Osztályt (PRO) a teljesen képzetlen

[3] Dávid *i. m.* 19. o.

Péter Gábor, a vidéki főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát (PRO) a sokoldalúan képzett Tömpe András vezette.

A nemzeti kormányzat vállalt kötelezettségei és a biztonságpolitikai körülmények egyaránt indokolták a központi katonai nyomozó szervek felállítását is. Budapesten a kezdeti időkben öntevékeny szervezéssel alakultak a szovjet katonai biztonsági szolgálattal együttműködő nyomozó csoportok, amelyek tevékenysége a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi szerveinek a fővárosba való települése után megszűnt. A szakképzett és tapasztalt nyomozói állomány nagy részét azonban átvették a jogszerűen újjáalakuló szolgálatok.

A határvadászszázadok átmeneti évének jellemzői

„Az 1945 és 1947 közötti évek specifikuma, egyben »ellentmondásossága« az azt követő 1948. és az 1949. évek utáni időszakhoz képest, hogy az államvédelmi szervek tevékenysége a belpolitikai viszonyok általános alakulásához képest »előre-szaladóbbak«, a későbbi változásokat előre jelző tényezők voltak. A magyar HM KPO szervezete működésének és a személyi állományának a története a később, Magyarországon zajló politikai és társadalmi folyamatok korai megjelenése volt. Mialatt a nagy nyilvánosság előtt egy többpárti demokratizálási folyamat zajlott, a háttérben szovjet protektorátussá váló Magyarország állami berendezésének sztálini mintára történő átalakítását készítették elő."[4]

Az újabb szakmai kutatások megállapításaiból idézett politikatörténeti folyamat jellegzetes hatásai és azok sokoldalú, konkrét megnyilvánulásai a kezdetektől megmutatkoztak és minden tekintetben érvényesültek a korabeli határőrség és a határőrerő-elhárítás szervezettörténetében és működésük folyamataiban egyaránt.

A honvédelmi irányítás 1949 végéig tartó, kezdeti rendszerében a KPO vezetője a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartozott. Az 1946. március 14-ig tartó átmeneti folyamatok első évében Pálffy György vezérkari ezredes még a Honvéd Kerületi Parancsnokságok D-osztályain keresztül, később pedig a Honvéd Határőrség parancsnoki és a KPO vezetői, kettős vezetői hatáskörében irányította a határvadász-alakulatnál működő katonai elhárító és felderítő nyomozati tevékenységet.

A szovjet hatóságok és az MKP informális politikai támogatását, valamint a SZEB közvetlen hatalmi utasítási jogának ellentmondást kizáró érvényét is maga mögött tudva, magabiztosan kezdeményezhette a korabeli, új hatalmi centrum fokozatos megteremtését célzó intézkedéseket, és azok biztonságpolitikai területein a személyes, adott körben korlátlan vezető szerepének biztonságos megtartását.

[4] Dávid *i. m.* 7–8. o.

Az 1945. február 23-án kiadott miniszteri rendelet alapján kezdődött a Honvéd Kerületi Parancsnokságok hadkiegészítő parancsnokságainak alárendeltségében az „első, átmeneti időben" engedélyezett 5000 fős honvédségi állományból alakított határportyázó századok őrseinek – a hadműveleti területek felszabadulását folyamatosan követő – felállítása. A Honvéd Kerületi Parancsnokságok D-osztályai (Defenzív Osztály) által irányított századok D-tiszthelyettesi intézménye, valamint őrsnyomozói beosztásai együttesen képezték a korabeli határőrerő-elhárítás szervezetét.[5]

A meglévő feltételek között a határportyázó századokhoz viszonylag tapasztalt, vasútépítő és vasúti gyakorlattal rendelkező, valamint a hazatérőket gyűjtő és szűrő táborokban a katonai személyek ellenőrzési és igazolási eljárásaiban jártasságot szerzett, továbbá a nyomozó munkában már bizonyított D-tiszthelyetteseket irányítottak. Az őrsnyomozók többségét a sorállományból erre a feladatra alkalmasnak értékelt fiatalok köréből a munka folyamataiban készítették fel és képezték tovább. A hadműveletek utolsó hónapjaiban jelentős számban voltak közöttük a szovjetekhez átállt határvadász-alakulat állományát is befogadó, főleg az ország keleti területein a Szovjetunióból hazatérő hadifoglyok soraiból jelentkező, bizonyos mértékben szakképzett személyek.

A nyugati országrészben az 1945. április végén elvonuló frontcsapatok után a korábban tervezett, de még nem létező hét, komplex határportyázó századot, az őrsök állományával együtt, név szerint beosztották. A századokat a keleti térségben frissen alakult 5. hadrendi számú gyaloghadosztály alapvetően önkéntes hadifogoly-állományából szervezték, és ünnepélyesen szállították a megjelölt századok körleteibe.

Az alapos előkészítő munkára és az összehangolt végrehajtásra alkalmasnak értékelt állomány kiválasztásában és az alárendelt alegységekbe történő beosztásukban a megbízott D-osztály elhárító és nyomozói állománya kiemelt szerepet töltött be, ami a katonai elhárító tevékenység jelentőségét az érintettek szélés körében felmutatta, továbbá elősegítette annak népszerűsítését.

A katonai elhárító szolgálati munkát azonban leginkább hátrányosan befolyásolta a határportyázó századok és az őrsök szintjein a fiatal, általában képzetlen és a szakmai gyakorlati megoldásokban szinte teljesen járatlan nyomozói állomány alkalmazásának kényszerűsége. Ezt az állapotot már a kezdetektől és a legfelső vezetési szintektől kiindulva alapvetően meghatározta az az alacsony szakmai színvonalat eredményező és megtartó kiválasztási, megítélési kritérium, amely a szociális származás tényét a megbízhatóság abszolút alapjának tekintette, alábecsülve a feladathoz szükséges szakmai felkészültség és a műveltség, továbbá az intellek-

[5] Szőcs Ferenc: Az elhárító és felderítő szervek kialakulása a honvéd határőrségnél. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 63–66. és 69–74. o.

tuális képesség hiányosságainak jelentőségét, nem számolva vagy figyelmen kívül hagyva mindennek a szakmai folyamatokra ható, hátrányos következményeivel.

A KPO legfelső vezetői szintjétől kezdődően minden korabeli beosztás betöltéséhez a kommunista párt különböző vezetési szintű titkárai által – sok esetben négy-hat elemi iskolával, számos esetben iskolázatlan – „beküldöttet, irányítottat, ajánlottat" megbízhatóságuk miatt állományukba fogadtak, aminek évtizedes távlatban is viselték és gyakran a személyes kapcsolódások miatt eltűrték a teljesítményükre ható hátrányos következményeit. Az 1953 és 1956 közötti években a BM szervezetébe tagolt, korábbi államvédelmi – közöttük a katonai elhárítás – szerveinek állományából szolgálatban maradók többségének az iskolai végzettsége nyolc általános alatti volt, és a különböző vezetői szinteken is maradtak néhány elemit végzett vagy teljesen iskolázatlan, viszonylag magas rendfokozatot elérő személyek.[6]

Működésük kezdeti éveiben a határportyázó alegységek nyomozói állományát főleg a szóbeli eligazítások és rendszertelen alkalmi ismeretátadások útján törekedtek képezni a nyomozói tevékenység alapvető szabályainak alkalmazására. Mindennapi tevékenységükben elsősorban az egyéni elgondolásra és saját ötleteikre voltak utalva, amelyeket leginkább a korabeli primitív színvonalú megoldások jellemeztek. A kezdetben még alacsony színvonalon dolgozó fiatal nyomozók között is voltak azonban az átlagos szintet meghaladó, helyzetet gyorsabban felismerő, alkalmazkodóbb és a gyakorlatban jobb feladatmegoldó képességekkel rendelkezők, akik teljesítményükkel kiemelkedtek a társaik közül.

A központi KPO törzsszintjein és a honvédkerületeknél működő D-osztályokon többségükben szakképzett és tapasztaltabb tiszti állomány szolgált, akik a D-tiszthelyettesek és az őrsnyomozók tevékenységét szervezték, irányították és ellenőrizték.

A határőrerő-elhárítás és a határőrerő-felderítés feladatkörei még nem voltak szervezetileg különállók, feladataikban és működési hatásköreikben viszont léteztek meghatározó eltérések. Összehangoltan, azonos vezetéssel és irányítással, teljes együttműködésben végezték az adott területeken az egymáshoz kapcsolódó közös feladataikat. A D-osztályok és a parancsnokok által irányított század D-tiszthelyettesei, valamint az őrsnyomozók mindkét feladatkört ismerték, és az egymás hatáskörébe tartozó információt megfelelően továbbítva, szükség szerint együtt dolgoztak a közös érdekeltségű esetekben.

[6] Kimutatás: a BM személyi állomány iskolai végzettsége az 1956. január 1-i állapot szerint. Államvédelmi szervek: 1–6. elemivel – felsővezető 6 fő, középvezető 70 fő, beosztott tiszt 833 fő. Szakmai képzettség (3 hónap operatív tanfolyammal) – felsővezető 6 fő, középvezető 88 fő, beosztott operatív tisztek 969 fő. Államvédelmi főtisztek és tisztek összlétszáma: 4448 fő. *Belügyminisztérium Kollégiumának Ülései 1953–1956.* Állambiztonsági Történettár. 3. kötet. (Szerk. Kajári Erzsébet) Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ÁBTL), 2006, 816. o.

A hagyományok szerint azonos módon B-egyénnek nevezett, rejtetten működő információforrásaik elkülönített feladatköreik szerint eltérő tartalmú jelentéseiket jellegüknek megfelelően és a D-osztályok intézkedéseinek betartásával hasznosították. Összehangoltan ellenőrizték és valósították meg a közös érdekű eseteket. A D-osztály illetékeseinek utasításai szerint jártak el a razziák és egyéb akciók sikere érdekében.

A háborút követő években a század D-tiszthelyettesei, továbbá az őrsnyomozók legfőbb feladata volt a háborús és népellenes bűntettekkel gyanúsítható katonai, illetve állampolgárságra való tekintet nélkül a hazai területen tartózkodó polgári személyek, valamint a gazdasági károkozó és a közbiztonságot veszélyeztető elemek felderítése és ügyeikben a törvények és a kapott utasítások előírása szerinti eljárás folytatása vagy annak az illetékes hatóságnál történő kezdeményezése. A századok D-tiszthelyettesei gyakran végeztek a működési területeiktől távol eső nyomozati vagy operatív akciókon részfeladatokat, ami nehezítette területeiken lévő feladataik végzését, ugyanakkor gyakorlati ismereteik és hasznosítható tapasztalataik gazdagodtak ezáltal.

Korabeli tevékenységük és feladataik tartalmi körének felsorolása, továbbá a rendszertelen szóbeli, illetve havi írásbeli jelentéseik mérhetetlenül kiszélesedett tartalma mutatja, hogy az akkori helyzetben milyen központi elvárások voltak a határvadász-alakulat belső életének, nyomozói ismeretének és ellenőrzésének területén.

A folyamatosan végzendő elhárítási feladataikat[7] az alábbiak jelentették:

- a volt nyilasok és háborúsbűn-gyanús személyek felderítése a személyi állomány körében;
- a tisztek, tiszthelyettesek figyelemmel kísérése az állományban tartás vagy az abból való későbbi eltávolítás mérlegelése céljából;
- a személyi állomány rendkívül rossz ruházati, élelmezési és felszereltségi állapotából és a róluk való gondoskodás hiányosságaiból eredő hangulati megnyilvánulásoknak, illetve azoknak a szolgálatra és a személyi állomány magatartására gyakorolt hatásainak megfigyelése;
- az állomány között és a környezetükben élő lakosság köreiben a kommunista párt szerveződését és egyéb demokratikus szervezeti erősödést, továbbá a határőrizetet segítő lakossági mozgalom támogatását segítő nyomozói munka;
- a működési területükön élő lakosságnak a személyi állománnyal való kapcsolata jellegének ellenőrzése rejtett hírforrásokkal, a csempészgyanús elemekkel való bűnös viszony felderítése és azok ellenőrzése, valamint a nemkívánatos kapcsolat megszüntetése céljából;

7 Szőcs Ferenc: Az elhárító és felderítő szervek *i. m.* 69–74. o.

- a működési terület lakossága körében a határon túli kapcsolatok feltérképezése és azok rejtett hírforrásokkal történő ellenőrzése, alapos gyanú esetén felsőbb kezdeményezések;
- kapcsolatépítés és együttműködés szervezése a működési területen lévő közigazgatási, hatósági és gazdasági szervek, vendéglátó és kulturális intézmények vezetőivel, továbbá a határbiztonság szempontjából lényeges személyi körrel, közöttük rejtett hírforrások célszerű kapcsolati rendszerének kiépítése és azok konspirált vezetésének megszervezése.

A minden hónap 25. napjáig írásban felterjesztendő jelentések választ váró kérdései között az alábbiak más oldalról kiegészítve mutatják a katonai elhárítás feladataitól való további eltéréseket bizonyító vezetői követelményeket:

- az ellenőrzött határszakasz mérete alapján az egy határőrre jutó távolság hosszúsága;
- a beosztottak párttagság, szociális származás és állományviszony szerinti kimutatása, a párttagság szerinti változások, továbbá a megtörtént pártesemények, kiemelkedő mozgalmi esetek és rendezvények bemutatása;
- az alegységek működési területein a jelentősebb pártok által szervezett rendezvények, továbbá a helyi mozgalmi és társadalmi események, különösen az adott határvadász-alegységgel is kapcsolatosak bemutatása;
- beszámoló a határvadász-alegységnél megtartott szakmai értekezletekről, oktatásról, tanfolyamról és kiképzési eseményekről. (A határszolgálati képzésben nem részesült, volt honvédtiszteket két hónapos, a századoknál és zászlóaljaknál tartott helyi tanfolyamokon és egyéb oktatási-képzési összevonásokon, továbbá a szakmai ismereteket tartalmazó tanulmányok és szabályzatok megismertetésével igyekeztek felkészíteni.)

A jelentések tartalmi sokoldalúsága, különösen azok kiterjesztett témakörei is utalnak arra, hogy a KPO központjába érkező adatok egybevetésével ellenőrizték a Honvéd Kerületi Parancsnokságok katonai vonalán felterjesztettek alapján a HM által felmutatott adatok valódiságát, illetve önértékelésük realitását.

A határportyázó századok a kezdeti anyagi, felszereltségi és képzettségi állapotokhoz képest sok vonatkozásban hősiesen helytálltak. Minden törekvésük ellenére, alacsony létszámuk következtében, csak hézagosan, az ismert irányok és a csempészutak ellenőrzésével, illetve konkrét adatok alapján indított akciószerű zárással, továbbá megerősítő erőkkel végrehajtott kisebb méretű razziákkal tudtak érzékeny veszteségeket okozni a határsértőknek. Összességében azonban a határvadászszázadok, az 1945 nyarán felállított határrendészeti szervekkel együttműködve is alkalmatlannak bizonyultak a határbiztonság megteremtésére és fenntartására.

A SZEB részéről, különösen 1946 januárjától egyre több észrevétel érkezett, főleg a nyugati határszakaszon, az ellenőrzést kikerülve visszaáramlók, továbbá a ki- és bejáró csempészek, illetve egyéb veszélyes elemek szinte zavartalan határátlépései miatt. Emiatt a honvédelmi vezetésnél sürgették a határőrizet megerősítését szolgáló, hatékonyabb intézkedések megtételét.

(A SZEB részéről a határőrizet megerősítését sürgető érvek felerősödésének időpontjával összefügghetett az is, hogy nagyhatalmi egyetértés jött létre a párizsi békekonferencia 1946 májusában történő megnyitására. A párizsi szerződést 1947. február 10-én aláírták, azonban annak ratifikációs okmányait, amellyel a megállapodások hatályba léptek, Moszkvában csak 1947. szeptember 17-én helyezték letétbe. A párizsi szerződés okmányainak korábbi letétbe helyezése esetén nem lett volna idő arra, hogy a kommunista párt és Pálffy György kizárólagos hatalomszerzését szolgáló törekvések kivitelezését biztosító erőt képezzenek, illetve, hogy fejlesszék a fenyegető erőviszonyokat a politikai küzdelem taktikai lépéseihez igazodóan.

1946 elején viszont lényeges nemzetközi politikai érdekek fűződtek ahhoz, hogy a teljes szovjet befolyás és ellenőrzés alá kényszerült közép-európai országokban domináns SZEB a katonai hatalmat gyakorló szerepével biztonságos támogató hátteret képezzen a belpolitikai küzdelmekben. Az 1945. őszi választásokon vesztes kommunista párt politikai ellentámadási folyamatában felismerhető a SZEB meghatározó szerepe. Az összes belpolitikai konfliktus eredményét eldöntő események főszerepeit Pálffy György és szűk körű segítői vitték.)

A Honvéd Határőrség megalakulása (1946. március 14–25.)

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány és a SZEB között megállapodás született a határőrizet és a határőrzést ellátó szervezet kerületi parancsnokságok hatásköréből történő kiemelésére, valamint arra, hogy a honvéd hadosztályok létszámának 20 000 főre való csökkentésével egyidejűleg felállítják a 12 000 főre emelt létszámú, 15 határőrzászlóaljból álló határőrséget. A honvédelmi miniszternek, Tombor Jenőnek az átszervezés jóváhagyására előterjesztett tervei szerint az új határőrség a honvédség szervezetében alakult volna meg, továbbá a miniszter alárendeltségében, az általa kinevezett és a hatáskörében irányított parancsnoki vezetés rendszerében működött volna.

A SZEB azonban ezt a változatot hatalmi döntéssel elutasította. A miniszter kényszeredetten – alapvetően a kisgazdapárti kormányhatalmi reményeiben való csalódással – vette tudomásul a SZEB döntését, amely szerint „a határbiztonság megteremtésével járó feladatok jellegére tekintettel" a határőrséget a HM szervezetétől különálló parancsnoksággal kell megalakítani, amelynek, a KPO vezetői feladatkörének meghagyása mellett Pálffy György vezérkari ezredes legyen a parancsnoka.[8] A határőrség parancsnoki minőségében is közvetlenül a miniszter alárendeltségében maradt, ám a hatalmi erőfölény informális hátterében alakuló folyamatok közepette ez az alárendeltség önálló intézkedéseit nem korlátozta. A Nagy Imre belügyminiszterhez a KPO vezetői minőségében küldött 1946. március 14-én keltezett átiratának részlete szerint: „Miniszter Úr! A SZEB rendelkezésnek megfelelően a honvéd határőrsöket átszervezem, megerősítem, és közvetlenül a Katonai Politikai Osztályom útján magamnak rendelem alá."[9]

A kiváló szervezőképességű Pálffy György vezérkari ezredes 1946. március 14-én az esti időben magához rendelte Korondy Béla és Nyerges Pál őrnagyokat, valamint Kornis Pál századost, és tájékoztatást adott részükre a napi eseményekről, továbbá a SZEB döntései következtében kialakult új helyzetről. Utasítást adott részükre a Honvéd Határőrség szervezetének és az új alakulatoknak a létrehozására, továbbá a számukra meghatározott határszakasz őrizetének átvételére vonatkozó tervek azonnali kidolgozására. Az előzetes elgondolás szerint a határvadászszázadok átszervezésével és a honvédhadosztályokból válogatott állományból való feltöltéssel, 15 zászlóaljjal, továbbá önálló határőr-parancsnoksággal kell létrehozni a Honvéd Határőrség szervezetét. Az átszervezett alakulatoknak tíz napon belül át kellett venni a kijelölt határszakaszaik őrizetét.

A megbízott szervezői csoport késő éjszakáig dolgozva, majd a munkát kora reggel folytatva, a második napon, térképen is ábrázolva elkészítette az új szervezet létrehozásának komplex terveit, továbbá kidolgozta a végrehajtás gyakorlati kivitelezésének részleteit. Az elgondolást Pálffy György azonnal jóváhagyta, és intézkedett azok gyakorlati végrehajtásának a megkezdésére.

Az előzmények ismeretéből következik, hogy Pálffy György a példátlanul rövid idő alatt, nagy szakszerűséggel összehangolt – szinte előre szervezett akciónak tűnő – megoldásokra vonatkozó személyes döntésekre azért lehetett képes, mert azokat a SZEB és az MKP illetékes vezetőivel informálisan egyeztethette, továbbá azokhoz előzetes jóváhagyásukat megszerezhette.

A gyors szervezést és a szakszerűen összehangolt átalakítás lehetőségeit nagyban segítette, hogy a KPO szervei a megelőző egy év alatt részletes ismereteket szereztek a meglévő honvédhadosztályok alakulatainak a tiszti, tiszthelyettesi és legénységi állománycsoportjaiban, amelyek összesített adatai a kitűnő szervezői képességekkel rendelkező tiszti csoport számára készen álltak. A KPO állománya

[8] Kornis Pál: A határőrség újjászervezése. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 111–120. o.

[9] Nagy György: A Magyar Királyi Határrendőrség felállításának okai, máig ható jelenségei. IV. fejezet. In: *A modernkori magyar határrendészet száztíz éve.* Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, 2013, 29. o.

minden anyagi, felszerelési és szállítási terület katonai igazgatási szervénél képes volt átfogóan ellenőrizni és befolyásolni az átszervezéssel kapcsolatos intézkedések időben történő végrehajtását. Tulajdonképpen a KPO szerveinek aktív tevékenysége képezte az átszervezés központi irányításának és a gyakorlati kivitelezésének politikai biztosítékát.

A szervezés kezdetétől számított harmadik napon kinevezték a berendelt 14 felállítandó határőrzászlóalj parancsnokát, és meghatározták az alegységeik szervezésével kapcsolatos további feladataikat. Egyetértésükkel kiválasztották a zászlóaljak nevelő és D-tisztjeit, akik kijelölt állomáshelyeiken meg is kezdték a zászlóaljak helyi szervezésére kapott feladatok végrehajtását. Kijelölték a századok, őrsök nevelőit, D-tiszthelyetteseit és nyomozóit, továbbá az alegységeik tiszti és tiszthelyettesi állományát is.

Az átszervezés 1946. március 25-én befejeződött, a vasúti szállítással érkezett állománnyal feltöltött alegységek átvették az adott határszakasz őrizetét.

A tervezett 15., vasútbiztosító zászlóalj szervezetét – a kiemelten fontos szállítmányok kísérése és őrzése, továbbá a lopások és rongálások nyomozása, valamint a vasútforgalom rendjének biztosítása céljából – a már működő honvéd vasútbiztosító ezred bázisán, újszerűen kibővített karhatalmi feladatok ellátására a későbbiekben hozták létre.

Az átszervezési folyamat a Honvéd Határőrség Parancsnokság kialakításával fejeződött be. A KPO alapvető szervező és irányító szervként már működött. A továbbiakban a vezérkari főnök, az 1/a elhárító, 1/b felderítő, a nevelési és egyéb funkcionális osztályok kinevezett, új, vezető beosztású személyi köre, a 12 fős parancsnoksági vezetői kollektíva, továbbá a 20 fős irodai és személyi kisegítő és a nyomozói állomány képezte a határőrség kezdeti, országos irányító apparátusát.

A KPO állományából a szervezés folyamatában részvevők arra törekedtek, hogy a határőrség tagjai közé ne kerüljenek be megbízhatatlan elemek, az alegységeket a személyi állomány legjobbjaiból töltsék fel. A feladat szerint a határvadász-állományt át kellett venni, és a közöttük lévő egykori csendőröket és régi tiszthelyettesek közül az alkalmatlanokat csak a későbbi B-listák alapján vagy cserék útján lehetett honvédségi alakulathoz áthelyezni.

Ebben a szervezeti keretben a honvédségi seregtest státuszának megfelelő magasabbegységként létesült és működött az új határőrség, azzal a közvetlen elvárással, hogy a határőrizet megerősödött erőivel legyen alkalmasabb alapfeladatai teljesítésére.

A határbiztonsági célkitűzésekkel egyidejűleg a határőrség létrehozása alapvető változást eredményezett a fegyveres erőkön belüli erőviszonyokban. A kommunista párt társadalomátalakító céljait támogató új határőrség a korabeli Magyarország megbízható fegyveres alakulatát képezte, ami a KPO korábbi potenciális

lehetőségeit tovább erősítette. Pálffy György vezérőrnagy személyén keresztül a KPO mellett a határőrség is a kommunista párt közvetlen befolyása és vezetése alá került, amellyel az elkövetkező belpolitikai küzdelmek biztonságpolitikai bázisát hozták létre.

A korabeli értékelések szerint a korábbi, átmeneti évhez képest a határőrség átszervezését a hatékonyság erősödése és a szervezet általános fejlődésének időszaka követte. A portyázó szolgálatot ellátó járőrök terepellenőrzése, a lesállásokból való figyelés, a csempészutak ellenőrzés alatt tartása céljaiból történő járőrözés sűrűsödött. Javult az anyagi, élelmezési és felszerelési ellátás színvonala is.

A zászlóaljak D-tisztjei és a D-tiszthelyettesek nagyobb ismeretekkel, illetve közvetlenebb szakmai irányítással és ellenőrzéssel erőteljesebben tudtak hatni a századok D-tiszthelyetteseinek szakmai tevékenységére, amit azok hasznosítottak az őrsök nyomozói körében. Az átszervezéssel járó állományfeltöltés és a személyi cserék következtében, továbbá az alkalmassági szempontból történő kiválasztás révén szélesedett az elhárító tevékenység személyi bázisa. A zászlóaljaknál tartott oktatási napokon kicserélték a szakmai tapasztalatokat. Hasznosították az időközben jelentős számban megjelent, a korabeli szakmai ismereteket jó színvonalon tartalmazó segédletek anyagait.[10] 1946 májusától kezdve hathetes központi nyomozói tanfolyamon, továbbá a zászlóaljak szintjén is szervezetten oktatták a fiatal elhárító és nyomozó állományt.

Az 1946. május 19-én megjelent, a közigazgatásban foglalkoztatottak felülvizsgálatát célzó rendelet – korabeli nevén a B-listák – a rendvédelmi szervek hivatásos, ezen belül a határőrség tiszti és tiszthelyettesi állományára is hatályos volt. A felülvizsgálati elbírálás eredményeként eltávolítottak mellett jelentős számban előfordultak a saját kérelemre történő leszerelések, illetve a honvédhadosztályokhoz való kényszerű áthelyezések, amelyek főleg az őrsparancsnoki beosztásokban eredményeztek létszámhiányt. Az intézkedések következtében olyan személyeket is elvesztett a határőrség, akiknek szakmai tudására és helytállására – nemkívánatos szociális származásuk ellenére is – a testület sokáig számíthatott volna. Az akkori helyzetben szigorú követelményi előírások voltak a megbízhatóság megítélésének szempontjaira, amelyeket a katonai elhárító- és politikainevelő-állomány következetesen megtartott, és ezek alapján kezdeményezte az eltávolításokat. Ez

[10] Elischer Dezső: Hogyan dolgozott egy D-tiszthelyettes 1946–1947-ben? In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 217–223. o.
Bulbuk Emil: Határszolgálat. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 273–276. o.
Segédlet nyomozástanból határvadászok részére. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 277–280. o. (Az eredeti dokumentum: *Segédlet nyomozástanból a határvadászok részére.* Budapest, Szikra Lapkiadó Vállalat, 1948.) 115–117. o.
Kelemen Sándor: Az adatgyűjtésről. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 281–282. o.
Dr. Németh Béla szds. összefoglalója a KPO I/b. elhárítóosztály (1946. április – 1947. április hónap között) egyéves tevékenységéről, és a nyomozók szakmai felkészültségének alakulásáról. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 74–79. o.

a felfogás torzító hatást gyakorolt a fiatal katonai elhárítóállomány tudat- és érzelemvilágára: téveszmék hatására váltak részesévé az alaptalan döntések előkészítésének és az intézkedések kezdeményezésének.

A kialakult létszámhiány pótlására vonatkozott a HM 1946. november 20-án keltezett kiadványa a hiánypótlás előkészítéséről:

„A tapasztalatok szerint az 'A' osztályozású honvédtisztek közül átképzés nélkül nem célszerű a határőrséghez helyezni, mert még a legkiválóbb tisztek is, a szükséges ismeretek hiányában szabálytalanságokat követnek el, amelyek káros következményekhez vezetnek."

Elrendelték, hogy a honvédhadosztályok beosztás nélküli, 'A' osztályozású tiszti és tiszthelyettesi állományát századokba kell összevonni, ahol a „katonai szaktudásukat frissítő oktatást" kell a részükre szervezni. Egyidejűleg, az 1947. január 5-től kezdődő határőr-őrsparancsnoki tanfolyamokra kell vezényelni mindazokat, akik önként jelentkeznek, vagy akiket hivatalból számba vesznek a határőrtiszti és -tiszthelyettesi állomány pótlására. Ezzel kell elérni, hogy a „szaktudást és megfontoltságot követelő határőr szolgálatba korlátolt képességű, megbízhatatlan, a kellő szaktudást nélkülöző egyének ne kerülhessenek. A végleges beosztásuk az őrsparancsnoki tanfolyam sikeres elvégzésének a függvénye legyen."[11]

A határbiztonság megerősítését célzó átszervezés – a mai nevén – a „zöldhatár", azaz az államhatárnak az engedély nélküli átlépésének tilalma alá tartozó területeire is kiterjedt. Ez azt is jelentette, hogy a határbiztonság megtartásának felelősségét megosztották a párhuzamban működő, határforgalmat ellenőrző szervekkel, amelyeknek szervezettörténete szintén változatos fordulatok folyamatában alakult.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 4-i rendelete értelmében a hadműveletek alól felszabadult területeken a nemzeti bizottságok irányításával megkezdték a nemzeti hagyományokat megtartó közigazgatás újjászervezését. Erdei Ferenc belügyminiszter vezetésével régi rendőrtisztek, detektívek és tisztviselők már 1945 januárjában felesküdtek az alkotmányra, a nemzeti bizottságok választotta kormányra. A nemzetgyűlés által a nemzetgyűlés törekvéseivel ellentétes törvények hatályon kívül helyezésével lehetőség nyílt az elbocsátott közalkalmazottak visszavételére. A felállított ideiglenes szervek a közbiztonság fenntartása mellett a közélet újraindítására és a belső rend helyreállítására törekedtek.

Az első átmeneti évet a speciális határrendészeti feladatok ellátását végző, a feladatok jellege szerint változó szervezeti rendszerben hatásköri és egyéb ellentétek miatti súrlódások is terhelték.

[11] A Határőrség tiszt és tiszthelyettesi állományának pótlása. (B-listák és egyéb okból a határőrségtől eltávolított – főleg az őrsparancsnoki – tisztek és tiszthelyettesek pótlása.) HM Személyzeti Osztály kiadványa, 1946. november 20. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 276–277. o.

A rendőregyenruhát viselő határrendészet 1946. március 14-től a Magyar Államrendőrség Határrendészeti Hatósága elnevezésű szervezetté alakult. Létrejött továbbá a folyami és légi rendészeti határrendészeti szervezet. A távolsági forgalom zömét a szovjet katonai közlekedés képezte. Minden polgári átlépő köteles volt beszerezni a SZEB engedélyét is, vagyis a párizsi békeszerződés hatálybalépéséig a szovjet hatóságok is ellenőrizték a határforgalmat.

A határrendészeti szervek állományának kémelhárítási ellenőrzése a vidéki kapitányság politikai osztályának hatáskörébe tartozott, ennek következtében a KPO szerveinek nem volt lehetősége az utasellenőrzés és a vizsgálatukat végző személyzet kémelhárítási ellenőrzésére. A helyzet megváltoztatása érdekében a határőrség vezérkari főnöke 1946. szeptember 9-én értesítette a belügyminisztert, hogy „a közeljövőben a távolsági forgalom számára megnyitott utaknál a Kat. Pol. szempontok érvényesítése érdekében határszéli utasforgalmi szolgálat (HUESZ) bevezetését tervezi, amihez kéri a miniszteri állásfoglalást".[12]

A szolgálat általános feladata az átlépő személyek katonapolitikai szempontú ellenőrzése; az állomáson szolgálatban tartózkodó külföldi szervek és magyar személyek ellenőrzése kémelhárítási szempontból.

A HUESZ-szolgálatot az arra felkészült személy 24 órás váltással, a határrendészeti szolgálatot ellátók közvetlen környezetében tartózkodva, „feltűnésmentesen" végezte. A ki- és belépőket ellenőrző határrendész a vizsgálat befejezése után az átlépő útlevelét átadta a HUESZ-t ellátónak, aki az illetőt a nemkívánatos személyek jegyzékében is ellenőrizte. Amennyiben a szolgálat közlése szerint nem volt az átléptetés ellen kifogás, akkor az ellenőrzést végző szervezet parancsnoka az átlépést engedélyezte. Ha az átléptetés a HUESZ-szolgálatot ellátó közlése szerint kifogás alá esett, akkor a határrendészeti szerv megtagadta az átléptetést, és a parancsnok a kifogásolt utast a „HUESZ szolgálat rendelkezésére bocsátja" továbbá a feltartóztatott személyt előállította a legközelebbi határőrőrsre. A HUESZ-engedéllyel átlépőkről a szolgálati személy jegyzéket készített, amit felterjesztett a határőr-parancsnokságra. A HUESZ ellenőrzési rendszerének működését a korabeli rendőrújság helyszíni riportjában közzé tette.[13]

A KPO oldaláról kiinduló kezdeményezés a katonai elhárítási tevékenységnek a nem katonai jellegű határrendészeti területére való kiterjesztését jelentette. A határrendészeti szerveket az 1951. február és december közötti időben betagolták az egységes államvédelem határőrségi szervezetébe. Azonban az átmeneti időben is

[12] Határszéli utasellenőrző szolgálat bevezetése. (HUESZ) In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 327–328. o.

[13] „Közben felszáll a vonatra Horvát Tibor r. alhdgy, Gerőfi Károly r. ny. aldgy, Somoskői István r.ny. alhdgy. s megkezdődik az útlevélvizsgálat. Gerőfi és Somoskői bajtársak minden szakaszt végigjárnak. Gondosan átnézik mindenkinek az iratait, Horváth Tibor bajtárs viszont ellenőrzi a már megvizsgált útleveleket." (A leírásból kitűnik, hogy Horváth r. alhdgy. volt a HUESZ munkatársa.) Az útlevél – vizsgálat. *Magyar Rendőr* 1947. február 10-i szám. A vonatellenőrzésről tudósító riport részlete. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 331. o.

megoldotta a KPO központosító törekvésének érvényesülését. A határrendészeti szerv a határőrség szervezetében elvesztette a rendészeti igazgatás sajátosságait, katonai jellegű szervezetté vált. A HUESZ tevékenységének tartalmi hasonlóságára való tekintettel, lényegében a határőrségi elhárítás feladatkörének felelt meg. A KPO speciális feladatait ellátó állománya küldetését teljesítette, amely az elhárító szolgálati terület egyik érdekes szervezettörténeti színfoltja, a határőrizeti múlt maradandó öröksége.

A határőrség, továbbá a határbiztonsághoz kapcsolódó, korabeli rendvédelmi szervek széles körét próbára tette a „soproni zsákban" 1946. december 2. 22.00 óra és december 5. 24.00 óra közötti időben, öt napon át, komplex módon végrehajtott razziasorozata. Az előkészítés időszakában szerteágazó feladatcsoportokat kellett elvégezni. A több hónapos operatív felderítés adatgyűjtése és elemzése, továbbá végrehajtásának szervezése és ellenőrzése volt a tervezés alapja. Ezzel egy időben folyt a szükséges megerősítő és a kutatást végrehajtó állomány kijelölése, továbbá azoknak a célok felfedése nélküli felkészítése; a megerősítő, záró és kutató állomány célmegjelölés nélküli összevonása, továbbá a vasúti szállítás konspirált előszervezése. A különböző helyszínekre érkező állomány részére a pihenés és várakozás lehetőségének, az élelmezésnek, a vízhatlan védőruházat és egyéb felszerelésekkel való ellátás feltételeinek előkészítése, majd a tárolás megoldása. A razziasorozat eseményeinek egymást követő szakaszaiban tervezni kellett a taktikai kivitelezést és kidolgozni az együttműködés részleteit, és megtervezni az egymást követő eseményeinek sorrendjét. A résztervek alapján létre kellett hozni és felkészíteni a végrehajtás különböző szintű részvevőit, majd a helyszíneken irányító és vezető törzset.

A korabeli határőrség és a határőrségi elhárítás gyakorlatában példátlan feladat országos szervezését és a végrehajtást Németh Dezső vezérkari alezredes, a határőrség vezérkari főnöke vezette. Az egyes részakciók végrehajtó csoportjait a határőrség legképzettebb zászlóaljparancsnokai vezették. A rendőrség nyomozati tevékenységét a közismert, legendás Mág Bertalan irányította, és a gazdasági rendőrség képzett nyomozói csoportja is részt vett az akcióban. Az eredményt összefoglalva jelzi a másfél ezer előállított személy, közöttük 46 fő gazdasági bűnöző, 16 fő fegyverrejtegető; 150 fővel szemben szabadlábon indítottak rendőri eljárást; lefoglaltak nagy értékű csempészárut; begyűjtöttek nagy mennyiségű kincstári eredetű holmit és felszerelést.

Az alapvető célt, a csempésztevékenység leküzdését ugyan nem érhették el, ám azt jelentősen meggyengítették. Fegyveres csempészbandákat számoltak fel, számos tagjukat elfogták. Letartóztatták egy próbarendőr régóta körözött orvgyilkosát. Összességében a „soproni zsák" térségében erősödött a közbiztonság, nőtt a rendvédelmi szervek tekintélye. Az eredményekből és az értékelhető hibákból sokat tanultak, továbbá hasznos gyakorlati tapasztalatokat szereztek a feladatra összevont fiatal nyomozók és D-tiszthelyettesek. A soproni razzia története és annak megszívlelendő tanulságai felejthetetlenek, napjainkra legendává váltak.[14]

Az 1946. július 29-én kezdődő párizsi béketárgyalások eredményeként 1947. február 10-én aláírt békeszerződés 1947. szeptember 15-én lépett hatályba. Ez a szuverén állami lét visszanyerésének történelmi jelentőségű dokumentuma. A SZEB feloszlott, ezzel a korábbi ellenőrző és utasító jogköre alapján gyakorolt hatásával szembenálló erőknek a továbbiakban nem kellett számolniuk. A határbiztonság érdekében működő határőrség és a határőrerő-elhárítás szempontjából meghatározó volt az a körülmény, hogy létrejött és megerősödött a Honvéd Határőrség új szervezeti rendje, valamint jobbak lettek az eredményes működés feltételei.

Az Államvédelmi Hatóság szervezetébe tagolódás eseményei

A határbiztonság érdekében működő Honvéd Határőrség és határőrerő-elhárítás tevékenységének a honvédségi kötelékből az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) állományába való szervezését megalapozó – a korabeli nyilvánosság elől rejtve maradó – határozat a szervezeti működésre vonatkozóan, továbbá a korabeli testületi szerepük későbbi társadalmi megítélésében súlyosan elmarasztaló elemeket is magával hordozó változásokat eredményezett.

A Honvéd Határőrség 1946. tavaszi megalakulását követő évek belpolitikai küzdelmeiben a határőrség és a határőrerő-elhárítás egyaránt, önmagában létrejöttével, majd a fegyveres erőkön belül meghatározó erővé fejlesztésének félelmet keltő tényével a határbiztonság védelmi alaprendeltetését meghaladó, pártpolitikai indíttatású, közhatalmi célú politikai törekvéseket támogató eszköz szerepkörébe került, és mindez demonstratívan megjelent a közéletben.

A Honvéd Határőrség állományának kényszerű betagolása az ÁVH korábbi szervezeti rendszerébe viszont a Honvéd Határőrségre vetítette árnyékát: része lett a közvélemény számára már a BM keretében működő időszakában rettegetté váló, sokak által gyűlölt és egészében elmarasztalt testületnek. Viselnie kellett mindazon tragédiák erkölcsi súlyát is, amelyekről a korabeli Honvéd Határőrség és határőrerő-elhárítás állománya a történések korában nem tudhatott, és a testület tagjai nem is voltak részesei azok elkövetésének.

A szervezeti átalakítás alapvető célja az volt, hogy a Honvéd Határőrség szerveivel és annak újszerű működési és formai megjelenítésével növeljék az ÁVH korábbi időkben a közhatalmi fejleményekre gyakorolt hatását. A katonai jellegűvé

[14] Szőcs Ferenc: A soproni razzia. In: Szőcs: *Dokumentumkötet i. m.* 81–103. o.

átalakuló határrendészeti szervekkel is kiegészülő szervezet potenciális ereje tovább nőtt, egyre inkább a közhatalmat demonstráló, félelemkeltő szerepében jelent meg, a szellemi és a cselekvői élettérben minden ellenállás elfojtására képes, fenyegető erőként.

Az eltitkolt párttestületi határozatban kimondták az ÁVH közvetlen pártvezetését, továbbá a kivételezettség tételes felsorolásával, a jogellenes önkénnyel hivatalos érvénnyel alapozták meg az ÁVH államszervek feletti, „állam az államban" pártállami státusát, amivel kizárták a parlament, a kormány és bármely, törvényesen jogosított szerv betekintési és ellenőrzési jogának gyakorlását. A nyilvánosság előtt hirdetett „Párt ökle, kardja, a fegyveres erők elit alakulata, példaképe" szlogenszerű gesztusaival is erősítették az ÁVH állománya körében táplált felsőbbrendűség és kivételezettség érzését, ami közülük számosakat motivált öntelt, fölényes, törvényellenes megnyilvánulásokra, amely sok kárt okozott a korabeli határőrség társadalmi megítélésében és a lakossággal való kapcsolataiban.

Az ÁVH katonai rend szerint szervezett, a militáns jellegű alárendeltségi piramis érvényesítésével szabályozott erőit jelentősen növelő átszervezésére vonatkozó legfelsőbb elgondolásnak, a döntés politikai indoklásának, továbbá a valóságos történések közvetlen előzményeinek, valamint a megvalósítás folyamatának jelenkori megismerése döbbenetes kórképet tár elénk. Szinte hihetetlennek tűnhet az, ahogyan a történések idejében a nyilvánosság elől szigorúan rejtve, valóságos folyamatokban az egyesített ÁVH egyes, fedett rendeltetésű szerveinek tevékenysége a pártállami hatalomgyakorlási piramis csúcspontját uraló személy korlátlan akaratérvényesítését biztosította és fedezte. Minden ellenálló törekvést megfenyegetett és elnyomott, ugyanakkor a megtorlásokkal egyidejűleg a későbbi társadalmi tragédiát okozó és kiváltó tényező szerepét is betöltötte.

A legfelsőbb pártvezetés szűk körű párttestülete, a nyilvánosan nem deklarált Államvédelmi Bizottság 1949. július 18-án Rákosi Mátyás elnökletével tárgyalt. Értékelése szerint Rajk ügyének vizsgálata során bizonyossá vált, hogy a párt legfelső vezetésében, továbbá a Honvédelmi és a Belügyminisztériumban egyaránt vannak árulók és összeesküvők. Az egyetlen megbízható szervezetnek a BM keretében működő ÁVH állományát minősítették. A megállapítást arra alapozták, hogy egymáshoz viszonyították a BM államvédelmi és rendőrségi csoportjaiba tartozók megbízhatósági felmérésének alábbi adatait:

Az ÁVH személyi állományának 60,2%-a megbízható, csupán 8,8%-a megbízhatatlan, 31%-a pedig megnyerhető. A rendőrség egészénél az ingadozók és a megbízhatatlanok 69,3%-ot tesznek ki, miközben az összlétszám 92,5%-a tagja a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP).[15]

[15] Berki Mihály: Az ÁVH a csúcson. In: Berki Mihály: *Az Államvédelmi Hatóság.* Budapest, 1994, 123–126. o.

Az összehasonlítás adataiból levont következtetésük szerint az ÁVH-t személyi és szervezeti megerősítéssel önállóvá kell tenni, és ennek ellenőrzése alá kell helyezni a hadsereget, ahonnan a Honvéd Határőrséget és a KPO szerveit az ÁVH megerősítésére kell átszervezni.

Felvázolták az önálló ÁVH szervezeti rendjét és megjelölték a leendő szervek vezetőinek személyi körét. A kinevezésre jelöltek közül az MDP államvédelmi bizottságának 1949. július 18-i tanácskozásán az átszervezendő ÁVH kijelölt vezetői között már nem szerepelt annak a Pálffy György altábornagynak a neve, aki a honvédség pártellenőrzés alá helyezésében, továbbá a pártpolitikai ellenfeleivel való leszámolás folyamatában, valamint a párt kizárólagos hatalmának megszerzésében kulcsszerepet töltött be. (A jobb sorsra érdemes, a határőrség állományának emlékezetében megérdemelten tisztelettel őrzött életútja tragikusan, az 1949. október 24-i kivégzésével lezárult. A kivégzéséről készült filmet – ahol a bitófa alatt jellegzetes mosolyával utoljára volt látható – tiszti gyűlésen kötelező volt megtekinteni.)

A legfelsőbb pártdöntés főbb vonalai a következők voltak:
- Az újjászervezett ÁVH, mint a politikai bizottság közvetlenül irányított szerve, állami vonalon a Minisztertanácsnak legyen alárendelve, a belügyminiszter személyén keresztül.
- A szervezet ügyeit más állami szervektől függetlenül a párt intézi és közvetlenül ellenőrzi.
- A pártközpontban ÁVH-pártkollégiumot kell létrehozni.
- Legyen négy főosztály, 28 000 fővel: határőrség 15 000 fő, belső karhatalom 7000 fő, nyomozó 2500 fő; továbbá meghatározták a további létszámkereteket is.

A Magyar Közlöny 1949. december 28-án az állami szervek alábbi rendeleteit közölte:

A Minisztertanács rendelete: „A BM Államvédelmi Hatóságból és a Honvéd Határőrségből önálló szerv alakul. A szerv elnevezése: Államvédelmi Hatóság (ÁVH). Az ÁVH átveszi a Honvédelmi Minisztériumtól a katonai elhárítás feladatát."

A Minisztertanács az ÁVH felügyeletével Kádár Jánost bízza meg.

Látható a fentiekből, hogy az ország lakosságának sorsát hosszú időre meghatározó pártdöntések valóságos tartalmáról nem jelent meg nyilvános közlemény.

Az ÁVH szervezeti rendszerében fokozatosan megjelenő átalakulások a határbiztonság megerősítését eleinte a déli, majd a nyugati határszakaszon összpontosították. A megromlott politikai kapcsolatok miatt 1949-től a jugoszláv határszakaszra egyre nagyobb élő erőket csoportosítottak, valamint sokoldalú elhelyezési, műszaki és technikai eszközöket és berendezéseket létesítettek, amelyek

a határőrizet biztonságát szolgálták. Az új őrsépületek, a sötétben nagy fényerővel a határvonalat pásztázó reflektorokkal is ellátott magasfigyelők, a drótkerítések közé telepített aknákkal kiépített műszaki akadályok és az újszerű, a szovjet egyenruhához hasonlító, kiváló anyagból készült, zöld fegyvernemi jelzésű egyenruhát viselő, géppisztolyokkal felszerelt – a katonai alakzatban menetelés közben „A kanyargós Dráva mentén" kezdetű, új határőrindulót éneklő – államvédelmi határőrök járőrei együttesen jelenítették meg a déli szakasz első vonalának megerősített látványát.

Ezeket különböző oldalakról egészítették ki a 15 kilométeres határsávban való tartózkodás szabályai, továbbá a határőrizetre hátrányos kockázatot jelentő és nemkívánatos, kuláklistára felvett személyek kitelepítése, illetve a határsávban búvóhelynek vagy engedély nélküli tartózkodásra alkalmas, feleslegesnek minősülő kocsmák és egyéb helyiségek bezárása, valamint a műszaki akadályok és a határvonal láthatóságát akadályozó növényzet letarolása – megannyi, a határőrizethez hozzájáruló, kisegítő szegmens, amely a déli határszakasz őrizetének megerősítését szolgálta. Az új, államvédelmi rendszerben nagy erőkkel működött a határőr-felderítőszolgálat speciális tevékenysége, ami hazai területen a határsávban jelent meg.

Az újszerű szervezeti rendszerben 1956-ig a határőrkerületek parancsnokságai alárendeltségében a korábbról megmaradó zászlóaljak közbülső vezetési pontokká alakulva irányították a határőrőrsök tevékenységét.

Fontos azt is bemutatni, hogy 1950-től a határőrség országos parancsnokának, továbbá a déli és a nyugati viszonylatok kerületi parancsnokainak közvetlen közelében elhelyezett irodákban, állandó munkakapcsolati viszonyban dolgozó szovjet tanácsadók minden vonatkozásban a határőrparancsnoki vezetés rendszerébe beilleszkedve működtek. Feladatuk az aktuális szovjet biztonságpolitikai szempontoknak a határőrség szervezetében és működésében való érvényesülésének folyamatos segítése volt, továbbá a helyszíni felügyelet és a parancsnokkal közös ellenőrzés.[16]

Ebben a kapcsolati viszonyban nem a partnerség, hanem a szovjet nagyhatalmi érdekeknek a katonadiplomácia formális kereteiben való befolyásérvényesítő ereje dominált. A határőrparancsnokok tervezett intézkedéseiket, továbbá a közelebbi és a távlati vezetési elgondolásaikat „konzultatív" tárgyalásokon és előzetes véleménykérés formájában egyeztették – a mindennapi szóhasználatban „TADÓ elvtársnak", írott formájában pedig – a „TA" megjelöléssel illetett szovjet képviselővel.

Ez a rendszer 1956-ig minden államvédelmi és később a belügyminisztériumi rendben is működött. A BM Államvédelmi Kollégiuma 1953–1956 közötti ülé-

16 *„T. et.-nak átadva"* – Szőnyi Tamás: Interjú Baráth Magdolna történésszel (A szovjet tanácsadók Magyarországon). Magyar Narancs-hu./belpol. 1912/3. 01., 1–6. o.

sein az összekötő csoportot vezető tagja jelen volt, és az ülést levezető belügyminiszter melletti aktív szereplésével befolyást gyakorolt a határozatok tartalmára. A győri határőrkerület helyzetét tárgyaló ülésen például felszólalásában felrótta Csillag államvédelmi őrnagy kerületparancsnoknak, hogy a TADÓ-t nélkülözve, egyedül jár ellenőrzésre, és a leírt határozat egyik pontja utasította a parancsnokot arra, hogy a jövőben együtt ellenőrizzenek.

1957-től a rendszerváltásig a korábbi szovjet TADÓ-képviseleti rendszer a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottságának (KGB) a katonai elhárító csoportfőnökséghez delegált képviselője útján érvényesült. A szovjet tanácsadói rendszer hazai működése 1989-ben szűnt meg.

A határőrség szervezeti és munkaszervezési változatához igazodva létesültek a kerületi elhárító alosztályok, továbbá a zászlóaljak elhárító csoportjai. Feladatuk a határőrőrsök és a kerület területén alakuló forgalom-ellenőrző pontok (FEP) személyi állományának belső körében, továbbá az állományra a határon túlról várható, valamint a hazai környezetből jelentkező veszélyeztető kockázati hatások felderítésére, megelőzésére és megszakítására rendelt államvédelmi, majd belügyi katonai elhárító szolgálat teljesítése volt.

Kezdetben a déli kerületek zászlóaljelhárító csoportjaihoz egyre nagyobb számban érkeztek az államvédelmi nyomozókat az operatív tevékenység szakmai alapjaira képző iskoláról fiatal államvédelmi alhadnagyok, akiket a zászlóaljak tapasztaltabb D-tisztjei és tiszthelyettesei oktattak és vezettek be a mindennapi elhárítás gyakorlati tennivalóinak speciális rendszerébe.

Az elhárító tevékenységet is egyre inkább áthatották, az államvédelmi korszakban fokozódó erővel jellemezték a Honvéd Határőrség korában is erőteljesen ható, az osztályszemlélet teóriájából eredő, a megbízhatóságnak szociális származás alapján abszolutizált megítélésének tombolásából következő romboló hatások. 18-20 éves korban, a korabeli lelkesítő és cselekvő aktivitásra ösztönző társadalmi hatásoknak engedelmeskedve – gyakran a kommunista szellemiségű, helyi pártvezetők buzdító ajánlására – kerültek az államvédelmi operatív szervek állományába a fiatalok. Nagy lendülettel, a tanultakhoz és – a korábbiakban több oldalról jellemzett – elöljárói elvárásokhoz igazodva, az akkori legjobb tudásuk és a tapasztaltabb elődöktől örökölt szakmai instrukciók szerint törekedtek rájuk bízott feladataikat a lehető legmegfelelőbben ellátni.

Az államvédelmi korszaknak az a meggyőződése, hogy a szociális származás a politikai megbízhatóság legfőbb megítélési alapja, a legfelsőbb pártvezetéstől kiinduló követelmény volt, ami az elhárítási szakmában is megjelent, és a műveleti gyakorlatot eltorzította. A mindennapi életben a mások iránti bizalmatlanság és a gyanakvás légkörében a tömeghálózat létesítésére és működtetésére vonatkozó vezetői követelményben, valamint a beosztotti oldalon az elvárásoknak mindenáron való megfelelésre való kényszerű törekvésben mutatkozott meg.

Ez a gyakorlat adta az államvédelmi korszak hírhedt „totális elhárítás" határőrségi gyakorlatának is az egyik, hátrányos jellemzőjét.

Az államvédelmi korszakban a korábbi B-listák alapján, továbbá az állományba vétel előtti körültekintő elbírálás és ellenőrzés hatására a hivatásos, különösen pedig a tiszti állomány körében már szórványosan, egyedi esetként szolgálhatott az akkori politikai megbízhatósági elvárásnak nem megfelelő személy. Ugyanakkor, különösen a határrendészeti feladatokat ellátó forgalom-ellenőrző pontok hivatásos – később a sorállományból a hivatásosok pótlására nagy számban bevont – személyi állománya kémelhárítási jellegű kockázati felületet képező körülménynek volt kitéve: az átutazók részéről, az előny szerzésére irányuló törekvések miatt vagy az ellenséges célú, befolyásoló, esetleg megnyerő magatartás révén.

A határőrség sajátos, kémelhárítói szempontú figyelmét és felderítést igényelt a szomszédos országok partnerszerveivel való hivatalos kapcsolattartás, továbbá a határeseményeket kivizsgáló határőr vegyes bizottságok érintkezési felületein jelentkező kockázati tényezők kivédése. A folyamatosan érintett személyi kör tagjainak általános biztonságpolitikai, határőrizeti, nemzetközi jogi, valamint operatív szakmai felkészültsége, továbbá a saját területeiken szerzett felsőfokú tájékozottsága, valamint a gyakorlati folyamatokban való tapasztalata és jártassága nélkülözhetetlen volt. Ennek a kapcsolati felületnek korai változatai már a határvadászszázadok idején és a honvéd határőrségi korszakban is léteztek. Az államvédelmi időszak elején a déli határon szinte naponta fordultak elő provokációk és egyéb ütközések. A határőrségi elhárítás oldaláról ezen a kiemelt fontosságú vonalon való szakmai működés, különösen a korai időszakokban, a viszonylag szerényebb képzettségű, az adott szakterületeken járatlanabb őrsnyomozókat, D-tiszthelyetteseket, majd a modernebb korokban a szakmában kezdőként szolgáló állomány tagjait rendszerint próbára tette.

A határőrség tiszti állománya körében az elhárítás jelenléte és az elhárítók mindennapi magatartása érzelmi sérelmeket és személyes konfliktusokat okozott. Az elhárítók szemléletét és magatartását ugyanis az államvédelmi korszak szellemisége negatívan befolyásolta. Elsősorban a központból sugárzó hatásokra, önmaguk helyét és szerepét túlértékelve, magukat a határőröknél nagyobbnak, fontosabbnak érezték. Fölényes magatartásukkal, arrogáns fellépésükkel számos esetben az akkori jogszerűséget sértő magatartást engedtek meg maguknak. Az erőszakos emberi hajlamok mellett ezek a gondolkodási torzulások mélyen beépültek a korabeli szolgálatba lépő fiatal és még képzetlen állomány tudati és érzelmi világába. Másfelől pedig rontotta az elhárítók közösségi megbecsülését, elzárkózó hozzáállást vagy egyenesen elutasítást váltott ki abban a szolgálati körben, ahol a mindennapi, közös feladatokban egymásra utalt kooperációra lett volna szükség. Az emberi kapcsolatok megromlása pedig hatást gyakorolt az elhárítószolgálat elismertségére és a tevékenység szakmai támogatottságára egyaránt.

A határőrség területén az 1970-es évektől sokakat irritált a rendőri és a központi állományba sorolás különössége – pozitív változást jelentett a határőrségi elhárításhoz egyre nagyobb számban érkező, az elhárítószakmára átképezett, tapasztalt tiszti utánpótlás, akik már a katonai és határőrizeti képzésben sem maradtak el a határőrtisztektől. Felsőfokú végzettséggel és jelentős szakmai gyakorlat birtokában érkeztek, ami elősegítette, hogy minden vonatkozásban partnerként tekintették őket.

A határőrségi elhárítás gyakorlatában az 1970-es évek első felében 10-15 fős csoportokban érkezett a szakmába lépők zöme. Kéthetes programokban, az elhárítási terület egészének bemutató áttekintésével kezdték a beilleszkedést. Körbejárták a határőrkerületeket, ahol tájékoztatást kaptak az operatív helyzetről, a folyamatban lévő adatellenőrző és feldolgozó tevékenységről. Meghallgatták a kerületek parancsnoki vezetésének tájékoztatását a határőrizeti helyzet főbb sajátosságairól és az elhárítással való munkakapcsolatról. Megismerhették az adyligeti határőrezred és a budapesti FEP helyzetét, továbbá a központi lakcím- és gépjármű-nyilvántartást, az útlevél-ügyintézést, a külföldiek ellenőrzési rendjét, az operatív nyilvántartókat, a levéltári kutatóhelyek szerepét és az igénybevételi eljárás rendjét. A fiatal tisztek aztán az általános ismeretek birtokában jobban tudtak tájékozódni, és könnyebben ment számukra a beilleszkedés. A rendszerváltás után közülük számosan jelentős területeken, felelős vezetői beosztásokat láttak el, és a megtanult szakmai megoldásokat kitűnően alkalmazták a vezetői gyakorlatban.

Határőrségi sajátosság volt az is, hogy a határőrtisztek legalább alapszintű operatív képzésben részesültek, és különösen az őrsparancsnoki beosztásokban a határőrerő-felderítés környezetét érintő, szervezett operatív tevékenységet végeztek szolgálati hatáskörükben.

Az államvédelmi korszak kezdeteitől 1956-ig a határőrségi sorkatonai szolgálat három évre való változása általában kedvezően hatott az alegységek belső életének valamennyi, sorállományúakkal ellátható szolgálati területén.

A határőrizeti fő irányokban, eleinte főként délen és mérsékelten nyugaton, majd az osztrák államszerződés után kialakult gyakorlatban egy operatív tiszt négy, határvonalán működő alegységet volt köteles egyszerre „tartani", és azokon havi kétszer, két napig a helyszíneken, a személyi állomány körében dolgozni.

A déli határon 1951–1952-ben kialakult, állandó veszélyt hordozó, „sem béke, sem háború" fogalmával jellemezhető viszonyok – a sorkatonai szolgálat idejét becsülettel szolgálók tömege mellett – számos esetben előidéztek külföldre szökést, illetve a cselekmény valóságos súlyát eltúlzó korabeli jogszabályok szerint „hazaárulásnak minősülő bűncselekményt". A minősítés súlyosságát azzal indokolták, hogy a kiszökött katonák kihallgatásával az általuk ismert titkos katonai információkkal segítik az ellenséget. Ezért a határőrerő-elhárítás legfőbb feladatai között is elsőként a „hazaárulások megszüntetését" jelölték meg a központi parancs értékű államvédelmi kollégiumi határozaton alapuló utasításban.

A „hazaárulások" társadalmi veszélyességének totális eltúlzását bizonyítja az a jogászi megközelítés is, amelynek alapján az elkövetők közvetlen hozzátartozóinak vétkességét is megállapító és azt szankcionáló jogszabályt alkottak és alkalmaztak, például az alábbi esetben.

A déli határszakaszon 1952. október 15-én V. I. államvédelmi határőr „hazaárulást" követett el Jugoszláviába. A vizsgálat szerint nem akart szolgálni olyan rendszerben, ahol az ötéves tervet úgy építik, hogy bunkereket és más katonai védelmi állásokat építenek a határ mögötti területre. A határőr napszámos foglalkozású, iskolázatlan, szegény sorsú szüleit 1952. október 19-én letartóztatták, és első fokon az apát 33, az anyát öt év főbüntetésre, továbbá mindkettőjüket öt év közügyektől való eltiltásra és teljes vagyonelkobzás mellékbüntetésre ítélték.

Az 1950-ben kiadott törvényhelyi idézés melletti indoklás szerint a büntetéssel a törvényalkotó „a bűncselekmény nagyfokú veszélyességével szemben kívánja védelemben részesíteni a társadalmat, akkor, amikor a hazaárulást elkövető katona hozzátartozóit alanyi bűnösség hiányában is büntetni rendeli".

Másodfokon az 1953. április 16-án tárgyaló bíróság a büntetések mértékét jóváhagyta.[17]

Más volt a titoksérelmi értéke a honvédség területeiről kiszökött pilóták által, a légvédelem területeiről, illetve az államtitkot hordozó határőr-felderítő tiszt által kiszolgáltatott ismereteknek. A külföldre szökések megelőzésére fordított erőt és energiát, valamint a fegyelmi és a büntetőjogi alanyi felelősség megítélését a meggyökeresedett túlzások jellemezték.

Az elgondolás szerint a nagyobb számban felderített információk nagyobb valószínűséggel juttatják az elhárítás tudomására az elkövetés szándékára vagy előkészületére utaló jeleket, aminek ismeretében hatékonyabb megelőzési és akadályozási rendszer működtethető.

Más oldalról értékelve viszont a déli határszakaszon az elhárítók és a parancsnokok sokoldalú, illetve a későbbi időszakokban hasznosuló és fejleszthető tapasztalatokkal gazdagodtak. A mindennapi fegyveres szolgálat ellátása során az egymásrautaltság rendszeres érzékelése felelős gondolkodásra nevelt. Mindent meg kellett tenni egymás testi épségéért és mentális állapotának védelme érdekében, de a „haza határai a határok őrzői számára is szentek és sérthetetlenek".

Mindkét példa a nyugati határszakasz egymástól nagyon távoli őrseinek a kishatárátkelő helyeit a magasfigyelőkből biztosító őrségénél történt. Az egymás iránti bizalom alapján fegyvereiket a figyelőben és a földön cserélgették. Ezzel megspórolták a saját fegyverek létrán le- és felhordását. Mindaddig így tették, amíg egyikük úgy döntött, hogy valamely okból, még a bizalom megszegése árán

[17] Veszprémi Imre áv. hőr. 1952. október 15-én történt hazaárulása miatt a szüleinek elítéléséről. 1–4. o. Gépelt másolat. ÁBTL 3. 1. 9. V-10194.88.

is, társát és hazáját is elhagyja. Előtte, a saját biztonsága érdekében a figyelőben lévő társának fegyveréből az ütőszeget magával vitte. A földön maradó tűzkész fegyvert a határ vonalán letéve követték el a külföldre szökést.

Elhárítás a Belügyminisztérium szervezetében

1953. július 1-én a Nagy Imre által vezetett Minisztertanács határozott az ÁVH önálló szervezetének megszüntetéséről, és a Belügyminisztérium szervezeti rendszerében történő átalakulásáról. A minisztériumi szervezésben viszont a rendőri szervektől különálló államvédelmi főosztályok és a kapcsolódó szakszolgálati osztályok, továbbá a fővárosi és a megyei rendőr-főkapitányságok új elnevezéssel megyei főosztályok államvédelmi osztályai, valamint járási államvédelmi alosztályai maradtak. Ebből következően a rendfokozatok előtt is megmaradt az államvédelmi jelző. Ez mindenképpen az új szervezeti megoldás felemásságát jelezte.

Az átszervezést 1954. június 6-ig Gerő Ernő vezette belügyminiszteri minőségében, attól kezdve Piros Lászlót nevezték ki a tárca élére. Létrehozták a rendőrségitől különálló, tanácskozó és teljesítésre kötelező határozat elfogadására jogosult Államvédelmi Kollégiumot. A testület a belügyminiszter elnökletével, továbbá a KGB-főtanácsadó aktív részvételével az 1953 és 1956 közötti években folyamatosan értékelte és ellenőrizte az egyes – közöttük több esetben a katonai elhárító és határőr – főosztályok, továbbá alárendelt szerveik tevékenységét.

Az Államvédelmi Hatóság szervezeti önállósága megszüntetésének és a rendőrség szerveibe való integrálásának felemás módja eleinte zavart keltett az állomány körében, ami az egy évig elhúzódó átszervezés során, az új vezetők kinevezésével folyamatosan csillapodott. Majd újabb egy év múlva, amikor Nagy Imre kényszerű lemondása után, újra a „régi szelek fújtak", az átszervezés „jobboldali elhajlás" volt, amit operatív tevékenységben helyre kell állítani. Ezeknek az ellentétes folyamatoknak a dezorganizáló hatása a nagyszámú leszerelésekben, a fegyelmi állapot súlyos visszaesését mutató fenyítésekben és a katonai ügyészi eljárásra átadás soha nem látott arányú emelkedésében jelentkezett.

AZ ÁVH ÁTSZERVEZÉSÉNEK HATÁRŐRSÉGI VONATKOZÁSAI

A határőrség és az elhárítás állománya körében szervezeti változásra nem volt szükség, ugyanakkor újszerű volt a határőrségnek a belső karhatalommal közös parancsnokság irányítása alá történő összevonása. Szokatlanul hatott továbbá a honvédség egyik hadosztályparancsnokának államvédelmi ezredesként az összevont határőr és karhatalmi erők országos parancsnoki kinevezése. Ez a váltás a határőrség katonai jellegének totális mértékű erősítését eredményezte, amely

a hadseregben alkalmazott kiképzési rendszer katonai elemeinek erőltetett bevezetésével túlterhelte az állományt. A határőrizeti évet kiképzési évre nevezték át. Bevezették a tavaszi és őszi szemlék katonai rendszerét, továbbá a szemlére készülés folyamatát a határőrkerületi alegységeknél nagy intenzitással ellenőrizték. Ezt már a felső pártvezetés sem támogatta. A folyamat 1956. május végén „a korábbi, hibás párt-döntés alapján kinevezett országos parancsnok" leváltásával, és egy tapasztalt határőrparancsnok kinevezésére vonatkozó határozattal lezárult.[18]

1953-at követően a „szocialista tábor" és a jugoszláviai pártvezetés rendezte politikai viszonyát, így megszűntek a déli határok megerősítésének korábbi indokai. Fokozatosan felszámolták a déli határ megerősítésére kialakított műszaki berendezéseket, 1956. szeptember 15-re felszedték a nyugati és déli határokra telepített aknákat. Ausztria semlegességének nagyhatalmi garantálása következtében 1955. október 26-ig a szovjet csapatok elhagyták Ausztria területét, ezzel változott a térség határbiztonsági helyzete.

IRÁNYVÁLTÁS DÉLRŐL NYUGATRA

A határsértők számának növekedésével egy időben erősödött a külföldre szökés veszélye. A határőrség fő erőinek átcsoportosításához hasonlóan a déli kerületek határőr-elhárítóállományának többségét is a nyugati térség megerősítésére helyezték át.

Az egymással szemben álló nagyhatalmak erőegyensúlyának kialakulása következtében a katonai kiadások csökkentése folyamatában, 1954–1955-ben a határőrség létszámát 3542 fővel csökkentették. Az 1957 első hónapjaiban délen és nyugaton tömegessé váló határsértések mérséklése érdekében a fejlesztésben visszafogott honvédségtől érkezett megerősítő állomány a határőrséghez.

1950–1956 között a katonai elhárító főosztály alárendeltségébe tartozó határőrségi elhárítás tevékenységének osztályszintű irányítását nemcsak a belső karhatalom, hanem különböző, eltérő rendeltetésű belügyi – nem katonai – rendvédelmi szerveknél, a katonai elhárítási tevékenységét is egybefoglaló, vegyes osztály végezte. Ez a megoldás eleve magában hordozta a vezetés figyelmének megosztását és a szerepzavart.

18 A szerző köszöni Görög Imre nyugállományú határőr ezredesnek szíves vissza emlékezését, akit mint a politikai csoportfőnökség helyettesét meghívták a titkárság ülésére, ahol Gerő Ernő felszólalásában azt mondta: „Hiba volt Valencsák elvtárs határőrparancsnoki kinevezése." (A szerző 1954-ben OPK ügyeletes helyettes tiszt volt, amikor traktoron két személy kiszökött, és a 200 méterre lévő járőr nem lőtt, mert a túloldalra lövedék mehetett volna. Valencsák tábornok dühöngött, kiabált, hogy majd mindenkit megtanít lőni, és arra is, hogy mindig lőni kell! Gyurkó Lajos tábornokot, a félegyházai hadosztály volt parancsnokát 1957-ben még kinevezték a határőrség parancsnokának, azonban hasonló, a határőrséget erőszakosan katonai szervezetté alakító törekvései és elfogadhatatlan vezetési módszerei kritikájával a Politikai Bizottság 1960. augusztusban leváltatta, és azt követően a hadseregtől nem helyeztek át parancsnoknak. Az országos parancsnokok többsége sorkatonai szolgálati idején vállalta hivatását, majd végigjárta a határőrségi szolgálat emberpróbáló lépcsőfokait.)

A szerteágazó területetek elhárítási tevékenységét egyesítő vegyes osztályhoz a határőrség mellett kapcsolódott a belső karhatalom, a rendőrség, a légoltalom, a büntetés-végrehajtás őrszemélyzete, valamint a BM tűzrendészeti szerveinél a korabeli, totális követelményekhez igazodó elhárítási tevékenység vezetése és azok ellenőrzése.

AZ ELHÁRÍTÓ TEVÉKENYSÉG BELÜGYMINISZTÉRIUMI KOLLÉGIUMI ÉRTÉKELÉSE

A belügyi kollégium 1956. október 15-én – a belső karhatalmi és a határőrségi alosztályok helyzetének érintése nélkül – értékelte az osztályt általános tevékenységében, elsősorban a rendőrség tiszti állományának hangulatában az elhárítók módszereivel, magatartásával szemben felmerülő kritikákat, illetve a katonai elhárítási jelenlét szükségességét erősen vitató álláspontját. Ezen túlmenően a helyzet feloldását szolgáló intézkedések kerültek szóba. Az osztály munkájának általános jellemzői a határőrség és karhatalom tiszti állományát is érintették, de az elhárítás szükségességét ezen a kollégiumi ülésen csak a rendőrségnél vitatták. A határőr felderítőállomány körében azonban a tevékenység teljes megszüntetését, továbbá a határőr és karhatalmi tisztek körében az ellenséges vagy meghatározott magatartás, vagy cselekményre utaló egyedi jelzések, állományilletékes parancsnoki kontroll és egyetértés eseteire való korlátozását kezdeményezték.[19]

Az állásfoglalásban a határőrségi elhárítást is érintő javaslatokat támogatták, azonban előzetesen a Politikai Bizottságához való előterjesztésről határoztak, azzal az indoklással, hogy 1950-ben is a Politikai Bizottság határozta meg az osztály összetételét, illetve a katonai elhárítás hatáskörét.

Az osztályon végzett elhárító tevékenységet erőteljes kritikai szemlélettel minősítették. A katonai elhárítás a belügyi szerveknél végzett tevékenységének bizonyos eredményei mellett sok politikai és morális kárt idézett elő, különösen korábban. Az emberi viszonyokban szakadást idézett elő, rendkívül sok sérelmet okozott a hivatásos állománynak. Feladataik végzéshez szükséges képzettségben és műveltségben messze elmaradnak a tisztek mögött, amit fölényes, erőszakos magatartással hajlamosak helyettesíteni.

A kollégiumi határozat döntéseinek végrehajtására 1956. október 19-én kiadott miniszteri parancsban szerepel a rendőrségi elhárítás azonnali megszüntetése, a személyzeti dossziékban az általuk készített környezettanulmányok és egyéb jelentések azonnali felszámolása, a hálózati személyek haladéktalan kizárása, az

19 A belügyminisztérium kollégiumának 1956. október 15-i ülése a katonai elhárítás határőrségi és karhatalmi elhárítóosztályhoz tartozó rendőrségi elhárítás megszüntetéséről. Kollégiumi iratgyűjtemény. 3. kötet, 383–392. o.

Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) speciális fegyelmi csoport feladatkörének elkészítése és szervezetének létrehozása, valamint a parancsnak a rendőrség valamennyi beosztottjával kötelező közlése.

Az 1956. októberi fegyveres harcok ideje alatt – a karhatalmi feladatok céljából a fővárosba vezényelt alegységek sajnálatos sorsát, továbbá a mosonmagyaróvári tragédiát kivéve – lényeges, hogy a határőrség egészében helytállt, és a központi vezetés hiányában is, a lehetőségek szerint őrizték az államhatárt. Egyes nyugati őrsökről kisebb határőrcsoportok Ausztriába távoztak, azonban a kerületek, a zászlóaljak, továbbá a határ közelében lévő őrsök folytatták tovább feladataik végrehajtását.

Lényeges, hogy az események kritikus, próbára tevő időszakában sem történtek kirívó intézkedések, kiközösítő vagy támadó lépések a határőrelhárítókkal vagy családjaikkal szemben.

AZ ELHÁRÍTÓTEVÉKENYSÉG FEJLESZTÉSE NYUGATI VISZONYLATBAN

Az 1957. március 2-i kormányrendelet értelmében az akkori, hatékonynak számító műszaki akadályokkal és az aknazárak újratelepítésével is megerősített nyugati határszakasz biztonságos őrizete a határőrségi elhárítás fokozott erősítését is igényelte. A kerületek alosztályainak megerősítésére a hadsereg területeiről tapasztalt tisztek is érkeztek, akik viszonylag gyorsan beilleszkedtek a határőrségi elhárítás sajátos gyakorlatába és a határőrség tiszti állományának családias közösségeibe egyaránt.

A legfontosabb változások között lényeges volt a korábbi zászlóaljak vezetési szintjeinek megszűnése, így az elhárító alosztályok erőinek zömét is közvetlenül a határ vonalai közelében működő alegységekre fordíthatták. Kiemelt figyelmet fordítottak az országos szempontból is legfontosabbá váló nyugati határszakaszon működő FEP-ek elhárítási feladatainak ellátására.

Kialakult az egyes operatív tisztek sajátos módszere a határ közeli alegységeknek az egymástól is különböző, elhárítási szempontból fontos körülményeinek figyelembevételével való alakítására. A nyugati őrsökön vált gyakorlattá, hogy egy operatív tiszt négy alegységet átfogva, tartósan ugyanott dolgozott, ahonnan csak a legszükségesebb esetben kerülhetett más feladatkörbe. Ez a megoldás lehetővé tette, hogy a felelősségükre bízott alegységek belső életét, illetve az ott szolgáló sorállományt alaposan megismerjék.

Az 1970-es évek második felétől már a kipróbált és rendszerbe illesztett gyakorlat szerint, a nyugati őrsökre érkező, kiképzett határőrök megismeréséhez a parancsnoki vezetők és az elhárítótisztek rendelkezésére állt a bevonulásuk előtti lakó- és munkahelyi nyílt rendőri információgyűjtéssel készült alkalmasság elbírálásának rövid értékelése, a határőr szolgálati könyvébe saját kézzel írott életrajza, a kiképzésen a szakaszparancsnok által beírt eredmények, továbbá a személyi magatartás értékelése.

A három hónapos alapkiképzésen dolgozó operatív tiszt saját ismeretei alapján segítette a parancsnokot az adott őrsökre tervezett, 7–10 fős újonclista név szerinti összeállításában. A leszerelők pótlására felkészített operatív biztosítópozíció is érkezett.

A sorállomány utánpótlásának bevonulás előtti kiválasztásában a rendőri körzeti megbízottakkal (KMB) és azok közbiztonsági vezetőivel az ORFK oktatási-képzési munkatársával egyeztetett módszertani anyagban ismertették a határőrséghez bevonulásra alkalmas fiatalok kiválasztását, továbbá az abban közreműködő KMB-szolgálat feladatait a határőrségtől érkező ellenőrző tiszttel való együttműködésben.[20]

Elhárítási kezdeményezésre a határőrség országos parancsnoka és az országos rendőrfőkapitány együttes utasítással intézményesítették a bevonuló sorállomány kiválasztásában és az alkalmasság elbírálásában érintett rendőrségi és határőrségi szervek együttműködési rendjét.

A bevonuló sorállomány – látszólag eltúlzott – kiválasztási és előzetes alkalmassági ellenőrzési rendszere kialakítása, továbbá a kivitelezés gyakorlatában az együttműködésre vonatkozó felsőszintű felelős parancsnoki rendelkezés hiánypótló jelentőségű volt. Elhárítási kezdeményezésre – a nyugati határszakasz és FEP-szolgálat újszerű kockázatainak igényei mellett – figyelembe vették, hogy a sorállományt az 1970-es évektől a korábbiakhoz viszonyítva egyre sokoldalúbb – közöttük a határőrségi alapfeladatoktól gyakran eltérő – felelősségteljesebb területeken alkalmazták.

Az határőrség egyik sajátossága volt a különböző – híradó-, vegyi védelmi, műszaki ellátó és az eseti megerősítés készenléti tartalék – kis létszámú alegységeinek kerületek szerint tagolt jelenléte. A nyugati kerületeknél operatív védelmük szervezése a határ közeli elhelyezésű és működésű alegységekkel azonos fontosságú volt, mivel szakfeladataikat a határvonal közelében, néhány fős csoportokban kirendelve is végezték, továbbá a razziák vagy az alegységek ideiglenes megerősítése céljából kirendelhetők voltak.

Más oldalról a nyugati kerületparancsnokságokkal azonos objektumban elhelyezett, „közvetlen irányítású" alegységek sürgős esetekben az őrsökről biztonságosabb körülmények közé vezénylésre is kedvező feltételeket biztosítottak. Az illetékes parancsnokkal koordináltan, belügyminiszteri utasításban szabályozott

[20] A BM HOP [Határőrség Országos Parancsnokság] és a BM ORFK [Országos Rendőr-főkapitányság] vezető közbiztonsági és közlekedési helyettese 17/1984. számú együttes utasítása a BM határőrséghez bevonuló sorkötelesek ellenőrzésének és védelmének közös rendőri és határőrségi feladataira. Budapest, 1984. május 31. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár xix-B-14-1984-3/-542/1984.

esetekben a határ közeli alegységektől megelőző céllal, egyes személyekkel kapcsolatos információk megalapozottságának ellenőrzésére „csendes kivonásra" rendelhették őket. Az elhárítási kezdeményezésre kiadott utasítás kizárólag a nyugati viszonylatú alegységek parancsnokait kötelezte úgy, hogy az intézkedésből nem tűnhetett ki, hogy a vezénylés elhárítással egyeztetett céllal történt.

A határőrség sorállománya alkalmassági követelményeit nemcsak a nyugati viszonylatú szolgálat fokozott igényei, hanem az általános határőrségi feladatok folyamatos változásai és azoknak szélesedése együttesen indokolták. A folyamat kiemelt tényezői a következők voltak:

- a belső karhatalom megszűnése után a fokozott biztonsági védelmet igénylő, stratégiai fontosságú objektumok őrzését újszerűen átvevő őrségi feladatok;
- a belügyi érdekű objektumokat építő és karbantartó műszaki zászlóaljak létrehozása;
- a belügyi szervek által kezelt kormány- és pártüdülők kiszolgáló személyzetének pótlása;
- a BM Gépi Adatfeldolgozó Osztály (GAO) objektumaiba és a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) útlevélszerveihez vezényelt kisegítők;
- a budapesti Dózsa Sportegyesület fővárosi és a kiskunhalasi lovassportolóinak külföldre is utazó versenyzői;
- az országos parancsnokság, benne a határőrségi elhárítóosztály törzs objektumának őrzés-védelmére kirendelt őrszázad feladatai;
- a déli, keleti és északi viszonylatok egyes határszakaszain az egyfős járőrszolgálat újszerű rendszerének kialakítása.

A határőrség parancsnoki és elhárítási tevékenysége erőteljesen sorállomány-centrikus volt. Különösen a déli, még inkább a nyugati viszonylatokban kiemelt feladatként szorgalmazták a politikai nevelésre hivatott szervek tevékenységi formáihoz kapcsolódó „állambiztonsági nevelés" központi igényének határőrségi megvalósítását: a csoportos beszélgetést, az egyéni nevelő jellegű beszélgetést, az ideológiai diverzió elleni propaganda-előadásokat.

ELHÁRÍTÁS AZ SZ–100 ELEKTROMOS JELZŐRENDSZER (EJR) TELEPÍTÉSE IDEJÉN

A nyugati határbiztonság megerősítését szolgáló műszaki rendszer létesítését eldöntő 1957. március 12-i politikai bizottsági határozat teljesítési folyamata 1963-ban fejeződött be. Az építése kezdetén élesedő hidegháborús nemzetközi viszonyok közepette az 1956-ban felszedett aknazárhoz képest a modernebb és hatékonyabb műszaki komplexum elrettentő erőt is képviselt.

A nemzetközi viszonyok kezdeti enyhülési légkörében az osztrák felsőszintű vezető politikusok azonban már 1963-tól nehezményezték többoldalú kockázatát, és szorgalmazták eltávolítását.[21]

A határőrségi vezetés ismétlődő kezdeményezésére, megfelelő előkészítés után a Politikai Bizottság 1965. májusi határozata hozott döntést, majd 1965 októberében megindultak a telepítés mélységi terepvonalán, továbbá a határ vonala közelében a veszélyt hordozó akadályrendszer felszámolásához kapcsolódó, szerteágazó előkészületek és a szükséges feltételek megteremtésére.

A parancsnoki, vezetési oldalon kialakuló tervekhez igazodva a katonai elhárító csoportfőnök a határőrség központi elhárítóosztályának vezetőjét a telepítés várható időtartamára függetlenítette beosztása ellátása alól, és megbízta a munkálatok elhárítási biztosítására kirendelt elhárítóosztály megszervezésével és tevékenységük irányításával. Változó, általában 20 főnyi, honvédségi, belső karhatalmi és határőrségi területekről vezényelt operatív állományt biztosított a feladat végrehajtására. Feladata volt az érintett parancsnoki és szolgálati ágazati vezetőkkel egyeztetve a vezényelt elhárítók elhelyezési, ellátási és működési feltételeinek biztosítása. Intézkednie kellett a munkálatokat végző műszaki állomány kiválasztásáról és elhárítási szemléletű felkészítéséről, illetve ellenőrizni kellett a folyamatot. A vezényelt alakulatok elhárítási területein az operatív felderítés forrásaival kellett megszervezni és ellenőrizni a várható sajátos, határ közeli tartózkodással kapcsolatos tennivalókat.

A kirendelt osztályvezető, az érintett nyugati kerületek elhárító alosztály vezetőivel egyeztetve, koordinálta a bontási és építési szakaszok terveit, és utasította őket a kerületek személyi állományából a kapcsolódó szervekkel összefüggő elhárítási tennivalókra. Megszervezték a kerületi alosztályok és a kirendelt osztály állományának közös munkaértekezletét a közös feladatok megismerésére és a koordinált feladatok szervezett végzésére. A nyugati kerületi alosztályokon lévő védett híradóeszközöket kezelő, továbbá az adminisztratív feladatokat ellátó segédszemélyzet megismerte a kirendelt osztályvezető által folyamatosan igényelt tennivalók végrehajtását.

Az aknamentesítés és a telepítés adott időszakában érintett őrsök elhárításáért felelős elhárítók a munkavégzés napi időszakaiban a munkálatok környezetében, a kirendelt elhárítótiszt számára elérhető helyeken dolgoztak és az adott őrsön, valamint környezetében tájékozódtak a munkálatokkal kapcsolatos, az elhárítási szemszögből figyelmet érdemlő eseményekről.

Az EJR – humánus jellemzői mellett – újszerű feladatokat is hordozott a nyugati határszakaszon dolgozó, elhárítási tevékenységet végzők számára.

[21] Sallai János: *Az elektromos jelzőrendszer fénykora és alkonya. Egy idejét múlt korszak lenyomata A vasfüggöny története.* Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 2012, 49–100. o.

A határőrség állományával azonos módon megismerték a rendszer mechanikai és elektronikai működését és az ahhoz kapcsolódó határőr harcászati és akciószervezési taktikai variációit, a gyakorlat módszereit. Az őrsökön tartózkodva a leplezett munkavégzés konspiratív feltételei nézőpontjából számolni kellett a váratlan riasztással.

ESKÜSZEGŐ HATÁRŐR SZÁZADOS BUKÁSA

A határőrség hivatásos, elsősorban tiszti állományánál kezdetben a bélistázás tisztogató intézkedései miatt, majd az ÁVH keretében, valamint a szervezeti fejlődés utolsó évtizedeiben egyaránt maximális figyelem irányult a legmagasabb politikai igények megtartására az állománybavételeknél, a képzés és nevelés terén, valamint a fegyelmi állapot fenntartásánál. Ennek következtében köreikben csak nagyon szórványos és kirívó egyedi esetekben következtek be az elhárítás hatáskörébe is tartozó, súlyos esetek. Egyik rendkívüli esemény volt Zs. A. határőr felderítőtiszt külföldre szökése, amelynek az 1960-as évek végén történt elkövetése után szóbeli utasításban rendelték el, hogy az elhárítási tevékenységet a határőrerő-felderítés állománya körében is kötelező elvégezni.[22]

1969 júliusában pedig a határőrségi elhárítás központi osztályára ellenőrizetlen operatív információ érkezett arról, hogy a korábbi években a nyugati határszakaszon egy megnevezett határőr százados, feleségének aktív közreműködésével, anyagi érdekből, több személyt Ausztria területére szöktetett.

A haza határainak őrizetére esküt tevő és annak tisztességes teljesítését mindhalálig vállaló határőrtiszt legsúlyosabb szolgálati kötelességének és esküjének megszegésére vonatkozó állítás eleinte lehetetlennek tűnt. Az alapinformációban szereplő állítás igazságtartalmának megállapítására többoldalú, operatív felderítő és adatellenőrző jellegű intézkedésekkel, az akkori szakmai fogalmak szerint, előzetes operatív ellenőrzést végeztek.

Megállapították, hogy a nevezett határőrtiszt feleségével együtt a jelzett, múltbeli időszakban több, nyugati viszonylatú határőrőrsön is teljesített szolgálatot, ezért a kérdéses határszakaszokat, továbbá azoknak a korabeli őrizeti gyakorlatát, valamint annak az adott napi állapotát feltűnés nélkül, bármikor megismerhette. Személyes kérelmére helyezték a fővárosba, ahonnan jogszerűen, feltűnés nélkül utazhatott, ezért az alapinformációban megjelent cselekmények leplezett elkövetésére lehetőségei voltak.

[22] *Esküszegő határőr tiszt bukása.* Bizalmas nyomozás összefoglalása. Személyi dosszié ÁBTL 3. 1. 5. 0-13577/1. kötet.

A beszerzett operatív információk alapján bebizonyosodott a tiszt anyagi körülményeinek megváltozása, továbbá magánéleti hátterében megjelenő személyi kapcsolatok vonzása, amelyek a gyanúsítást megerősítették.

A bizalmas nyomozás széles körű, sokoldalú végzésére bevonták az érintett alosztályok csoportjait és az osztálytörzs operatív munkatársait. Az 1969. júliusban készült intézkedési terv szerint 1970 márciusáig a beszerzett adatok és operatív dokumentációk alapján bizonyíthatók voltak az alábbi tények:

A gyanúsított tiszt, felesége tudtával és aktív közreműködésével 1965-ben egy személyt, majd 1966-ban további két személyt juttatott át a határon Ausztriába, akiktől 90 000 forint készpénzt vett át, továbbá különféle használati tárgyaikat is nála hagyták. Egy további személlyel is megállapodtak abban, hogy meghatározott pénz átadása ellenében kiszökteti, azonban az összeg hiánya miatt az elkövetés elmaradt.

A beszerzett adatok elemzésével 1971 márciusában a bizalmas nyomozást lezárták, és az ügyet átadták a vizsgálati osztálynak. A vizsgálat során, továbbá a bírósági eljárás keretében keletkezett iratanyag, valamint a katonai bíróság jogerős ítéletének összefüggő áttekintése napjainkig elmaradt.

Az operatív nyomozás kezdete és az elkövetés utolsó eseménye között három év telt el. A célszemély többször kifejezte lebukástól való félelmét, mivel egyre többen akartak segítségével kiszökni, és azok megtagadása esetén tartott a feljelentéssel való zsarolástól.

A katonai elhárító-csoportfőnök az intézkedéseket a vizsgálati osztály katonai alosztályára bízta. Az előzetes ellenőrzés és a bizalmas nyomozás viszonylag rövid idő alatti, sikeres befejezése megmutatta, hogy az osztály állománya képes volt a múltban történt bűncselekmény elkövetőit azonosítani, a cselekményről és annak körülményeiről az eljárásjogi vizsgálat bizonyítási követelményeinek megfelelő szakszerűséggel beszámolni.

RENDSZERFELFOGÁS, SZERVEZETTSÉG, PARANCSNOKI EGYÜTTMŰKÖDÉS

A katonai elhárítási múlt gyakorlati tapasztalatainak rendszerkritikai szemléletű és fejlesztési célú elemzésének szükségességét, jelentőségét a korábbi vezetők nem szorgalmazták. Az osztályharc központi direktíváinak gyakorlati érvényesítése eleinte a háborús bűnösnek minősülő katonaszemélyek, majd a bélistás eltávolítások előkészítése, végül a régi tiszti és tiszthelyettesi állomány teljes eltávolításával a párthatalmi célok katonapolitikai biztosítását jelentette.

Ennek minden elhárítási területen megvalósított módszertana a tömeghálózat alacsony hatékonyságú alkalmazásával a totális biztonsági jelenlét illuzórikus állapotának fenntartási igényét kielégítette.

A határőrségi elhárítás államvédelmi vezetésű törzse, hasonlóan a határőrség és belső karhatalmi parancsnoksághoz, 1950–1956 között egyesítette a belső karhatalmi, rendőrségi, légoltalmi, belügyi tűzoltói és a büntetés-végrehajtás őrszemélyzete körében a katonai elhárító tevékenység általános elveinek megfelelő gyakorlat érvényesítését. A kaotikus – főleg a rendőrségnél gyűlöletessé váló – gyakorlat rendszeridegen zavarainak radikális feloldását célzó, 1956. október 15-i belügyi kollégiumi ülés határozatának ismertetését a nyolc nap múlva kezdődő történelmi változások lehetetlenné tették, továbbá a reformálni tervezett katonai elhárító szervezet irányításától le is váltak.

A határőrség területén 1957-től megyei jogú pártbizottság és végrehajtó bizottság, a kerületeknél és határőrezrednél járási jogú bizottságok működtek. A határőrségi elhárítás központi törzsében, továbbá az alosztályoknál létesült alapszervezetek az adott parancsnokságok pártszervezeti életébe kapcsolódtak. A szakmai kötelezettségek szempontjából kötelező volt ismerni és betartani, hogy a parancsnoki beosztási helyeken dolgozók valamilyen szintű pártszerv hatáskörébe tartoztak, a kinevezés, a beosztásba helyezés és onnan leváltás, valamint minden egyéb, a személyzeti, vagyis a „párthatásköri listán" szerepelt.

Elhárítási szempontból az alábbi tennivalók jelentek meg: amennyiben a hatáskörükbe tartozó információk velük kapcsolatban érkeztek, azok valódiságának ellenőrzése után a lista szerint illetékes párszerv vezetőjét vagy a felettes pártvezetőt kötelező volt tájékoztatni. Ha nem lehetett ellenőrizni és fontos volt, akkor tájékoztatás mellett kellett jelezni. A tájékoztatásnál a konspirációs szempontokat kellett előtérben tartani, kivéve a megyei jogú első titkár személyi felhatalmazását. Az első titkár rendelkezett teljes felügyeleti és ellenőrzési, továbbá korlátlan betekintési jogosultsággal, illetve operatív műveletek végrehajtásának engedélyezési és jóváhagyási jogkörével. Amennyiben elhárító tevékenységükre vagy magatartásukra panasz vagy bejelentés érkezett, azt jogosult volt vizsgálni, és parancsnoki intézkedést kezdeményezni.

A megyei jogú párt végrehajtó bizottsága a határőrségi elhárításnál dolgozó párttagok mozgalmi tevékenységére, továbbá a velük szemben támasztott erkölcsi politikai magatartásra vonatkozó igényeket határozott meg, amelyeknek érvényesülését rendszeresen megtárgyalta, és követendő instrukciókat határozott meg. A pártszervezeti tevékenység kereteiben az elhárítók magatartási hibáit bírálták, teljesítményük pozitívumait pedig elismerték.

A határőrségi elhárítás korábbi, jellemzően „körkörös" szervezetével, az általános katonai elhárítási követelmények teljesítési gyakorlatában a határvadászok korszakától kezdve kényszerültek igazodni a határ közeli településektől is sokszor távol eső széttagoltság viszonyaihoz. Ennek a körülménynek alapvető módszertani szegmensét a rejtett operatív források központilag vezérelt arányú kialakításának és azok eredményes vezetési és nevelési feltételeinek, módjainak a mindennapi, konspirált megoldása képezte. Jelentős volt továbbá a legkisebb alegység parancsnokaival a honvédségi időszak bélistás tisztogatása előtti kapcsolattartás, továbbá „a megbízhatóság" szerint differenciált tájékoztatás megoldása. Különös figyelmet igényelt a környezeti kapcsolatok elhárítási szemléletű alakítása és azok célszerű fejlesztése. Fontos volt a határőrség feladatrendszerének, továbbá a határbiztonság általános helyzetének és az elhárítási területen jelen lévő tennivalónak naprakész ismerete, és azok elhárítási vonatkozásainak beillesztése az elhárítási tevékenység folyamatába.

Minden határőrizeti irányban kiemelt figyelmet fordítottak a FEP-szolgálatot ellátó állomány állambiztonsági védelmére, a biztonsági ellenőrzés védett eszközei biztonságának megőrzésére. Az elhárítási területhez nem kötődő, kiemelt elhárítási vonal volt a határmegbízottak és az eseményeket kivizsgáló vegyes bizottságok kapcsolattartási felületeinek kémelhárítási szempontú, operatív ellenőrzésének az elhárítók különös szakmai és jogi felkészültségét igénylő megoldása.

Ezek képezték a határőrségi elhárítás – honvédségi területen nem létező – sajátságos, többletfeladatait. A hadsereg nagy létszámú egységeinek a laktanya komplexumaiban dolgozó kollégák számára mindezek ismeretlenek voltak, és nyugati határra helyezésük esetében nem kis feladat volt számukra az alkalmazkodás és a beilleszkedés.

A viszonylag fiatal, az általános iskolázottság és a szakmai képzettség, továbbá a kulturált, bizalomerősítő megjelenés, valamint az agitatív megnyerő tárgyalási készség vonatkozásaiban egyaránt hátrányban lévő elhárítók leleményességétől, illetve tanulási és „önnevelő" képességeitől nagymértékben függött az eredményesség színvonala. A határőr-elhárítónak állományon belül kizárólag a meggyőzés módszerével történő, önkéntes vállalásra való megnyeréssel volt lehetősége a rejtett kapcsolat építésére és megtartására. Amennyiben személyes előnyök vagy különböző kedvezmények ígértével is próbálkoztak, azok teljesülésének elmaradása miatt a vállalást az illető visszavonhatta vagy más módon kerülte ki a vállalt feladat teljesítését.

A néhány hetes vagy hónapos szakmai tanfolyamok alacsony színvonalú, csak a legfontosabb operatív tevékenység általános alapelvei és az adminisztratív, írásbeli tennivalók sablonos ismeretére korlátozódtak. Érdekes, hogy a belügyi államvédelmi kollégiumok napirendjén minden központi osztályszintű operatív szervnél – köztük a határőrség kerületeinél és a határőrerő-felderítésnél is – legalább egy alkalommal átfogóan ellenőriztek, és előterjesztés alapján, kritikusan elemeztek. Ennek folyamatából a határőrerő-elhárítási terület értékelése mindig kimaradt, ezért az évek során végzett tevékenység kritikai elemzéséből a gyakorlati fejlesztésben hasznosítható tanulságok levonása sem történt meg.

Az 1954-ben alakult Államvédelmi Kollégium határozata alapján kiadott miniszteri utasításra a miniszteri titkárságon központi, az államvédelmi szervek

főosztályain és önálló osztályain arányosan csökkenő létszámú módszertani irodákat különítettek ki állományaikból. Feladatuk volt, hogy saját szerveik működési szféráiban megszervezzék és a gyakorlatban műveljék mindazt, ami a korábbi években elsősorban a vezetési tevékenység felfogásából és annak mindennapi gyakorlatából hiányzott.

A határőrség vezetői állományának első generációjában a bélisták alapján eltávolított régi tisztek és nagyobb számban a honvéd tiszthelyettes őrsparancsnokok helyeire kinevezettek átvették és ottani helytállásuk alapján a tanulásban, valamint az egymást követő, egyre magasabb és felelősségteljesebb beosztások mindegyikében, embert próbáló és formáló harci körülmények közepette számosan emelkedtek a kerületek élére, majd a legfelsőbb parancsnoki vezetői szintekre.

A második káderhullám 1958–1959-ben, zömében tapasztalt sorkatonaként vállalta a határőr hivatást, és közülük a határőrség legfelső vezetéséig is feljutók, továbbá a határtudományok egyetemi kutatása és oktatása legfelsőbb szintjein tevékenykedők is sikeresek lettek.

A határőrségi elhárítás szervezettörténeti múltjában a gyakorlati tevékenység első vonalából az alosztályok felelős vezetői szintjeit elérők tekintélyes, megbecsült szakmai vezetőkké fejlődtek. Az osztálytörzs szakszolgálati munkatársainak többségét és a központi osztály vezetőit 1967-ig a határőrségi elhárítás gyakorlatát nem művelők köreiből nevezték ki, akiket néhány év után újabb területekre helyeztek. A viszonylag rövid időtartam miatt a többféle, eltérő elhárítási területek egyikét képező határőrségi elhárításra lehetetlen volt kiemelt figyelmet fordítani. Az 1965–1970 közötti években az SZ–100 elektromos jelzőrendszer építésének elhárítására való vezénylés terhelte a vezetést. Mindezen körülmények között az alosztályok, csoportok vezetői és a végrehajtó kollektívák, továbbá az önálló operatív főtiszteknek az egyéni képességei határozták meg az elhárító tevékenység helyi hatásfokát.

Az 1970-es évek első felében a határőrségi elhárítás szervezettörténetében kiemelkedő változások történtek. A kezdeti, határvadász és az államvédelmi korszakok különböző időpontjaiban kezdő, illetve más területekről áthelyezett állomány nyugállományba vonult. Helyüket és szerepüket a korábban bemutatott fogadási rendben átvették a főiskolai átképzésről érkezett, illetve a határőrség állományából áthelyezett fiatal operatív tisztek.

A határőrségtől az elhárításhoz áthelyezett tiszteknek több éves gyakorlatuk volt az alegységek, határőrőrsök irányításával kapcsolatban, ezt kiválóan hasznosították. Kiemelkedő fontossága volt a parancsnoki munkakapcsolatban annak, hogy egyenlő partnerként tudtak megnyilvánulni. Elsősorban a határőrségtől érkezők közül kerültek alosztály- és csoportvezetői feladatkörökbe.

Megváltozott a központi osztály vezetési funkciója és az osztálytörzs szakmai összetétele, illetve annak tevékenységi profilja egyaránt. A belső karhatalom elhárító alosztálya megszűnésével központi tevékenységének minden szegmensével a határőrségi elhárítás központi vezetési – jelesül az elemző, döntés-előkészítő és ellenőrző – feladatainak teljesítésére összpontosíthatott.

A katonai elhárító csoportfőnökség által ötévenként ismétlődő komplex ellenőrzés lehetővé tette az elhárítási tevékenység gyakorlatát átfogó, azt hosszabb távon feltáró és az eredményeket elemző vizsgálatot, továbbá az operatív állomány és az alárendelt vezetők szervezett bevonását ebbe a folyamatba. Az ellenőrzést 1976-ban és 1982-ben elvégezték, minden elhárítási területért felelős operatív tiszt elkészítette az adott terület operatív helyzetének összefoglalását, az alosztályvezetők pedig azokat kiegészíthették és kötelezően minősítették, majd jóváhagyták az összefoglalókat, amelyekről a keletkezett irategyütteseket az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) őrzi a jövő szakmai kutatói számára.

Ez az új megoldás arra késztette az operatív állományt, hogy az ellenőrzés országos tapasztalatainak és iránymutatásainak figyelembevételével végezze és fejlessze tovább tevékenységét. Már a szokatlannak tűnő kezdeti lépések is azt igényelték, hogy az operatív tisztek gondolkodjanak a fejlesztés lehetőségeiről, ami fordítottja volt a korábbi, felsőbb utasításra váró gyakorlatnak.

Legfontosabb volt az elhárítási tevékenységnek az eltérő operatív helyzetű nyugati, déli és keleti, északi határőrizeti viszonylatokban, továbbá a FEP-ek határőrállománya körében, valamint a nemzetközi kapcsolattartási felületek irányában végzendő elhárító munka egységes rendszerének iránymutató összefoglalása. Az osztályvezető és helyettese által végzett kiegészítő kutatás és kidolgozó munka eredményeként 1982 júliusában kiadták az előirányzott tanulmányt, amely *A BM határőrség központi szerveinél és csapatainál folyó elhárító munka elveinek és gyakorlatának rendszerezése és tovább-fejlesztése* címmel jelent meg, és fontos, fejlesztést szolgáló kezdeményezéseket, kidolgozott javaslatokat tartalmazott a belügyminiszteri és a határőr országos parancsnoki vezetés részére.[23]

A javaslatokat elfogadták, és a tanulmányban kidolgozott szerkezetben 1982. április 21-én megjelentek a belügyminiszter utasításában. Ezen túlmenően pedig felhatalmazás alapján meghatározták a kapcsolódó belügyminisztériumi államtitkári és belügyminiszter-helyettesi intézkedések együttes rendelkezéseiben a határőrség-parancsnokok és a határőrségi elhárítás vezetői közös feladatait és kölcsönös kötelezettségeit.[24]

23 Dohány Zoltán – Hegedűs László: *A BM határőrség központi szerveinél és csapatainál folyó elhárító munka elveinek és gyakorlatának rendszerezése és tovább-fejlesztése.* Gépelt eredeti példány. Állambiztonsági tanulmányok, 1982. ÁBTL [24] 4.1. A-34-39 Nytsz. 58/00887.

24 A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 13/1982. számú utasítása a BM határőrség parancsnokainak és a BM III/IV. csoportfőnökség határőrségi elhárító osztálya együttműködésére. ÁBTL 4. 2. II. sor 10-10 -21/13/1982.

A parancsnokok együttműködési feladatait és azok teljesítésének tételesen részletezett rendjét az államtitkár,[25] továbbá az elhárítási oldalon azonos kötelezettségek teljesítési rendjét az állambiztonsági miniszterhelyettes szabályozta.

Az államtitkár utasította a határőrség parancsnokát és az országos rendőrfőkapitányt arra, hogy együttesen szabályozzák a határőrséghez bevonulásra tervezett sorkötelesek bevonulását megelőző alkalmassági ellenőrzés eljárási rendjét, továbbá az ellenőrzést végző határőrtisztek és a rendőrségi körzeti megbízottak (KMB) közötti együttműködés szabályait. A határőrség országos parancsnokának és az országos rendőr-főkapitányságot vezető közbiztonsági és közlekedési miniszterhelyettesnek az 1984. május 21-én kiadott együttes intézkedése jelenítette meg azt a gyakorlatot, amely már működött, de amelynek még nem volt az együttműködésben érintett szervek vezetői által kiadott rendelkezési alapja.

Az állambiztonsági miniszter ezen a helyen utasította a központi, megyei és az alárendeltségükben működő állambiztonsági szervek vezetőit arra, hogy a határőrséggel és annak személyi állományával kapcsolatos, tudomásukra jutó, elhárítási szempontból figyelmet igénylő információkról kötelesek tájékoztatni a határőrségi elhárítóosztályt is. Ez a korábbi, elsősorban a személyes kapcsolatoktól függő viszony alkalmi jellegét változtatta szervezett rendszerré, amely kölcsönös cselekvési és együttes értékelési kötelezettségekre is kiterjedt.

Végeredményben ez a rendelkezés alapozta meg a határőrség kémelhárítási és a személyi állomány környezeti védelmi rendszerének újszerű fejlesztési lehetőségeit. Valójában ilyen rendelkezésre alapozott, szervezett együttműködésre a korábbi évtizedekben is szükség lett volna, aminek elmaradása alapvető vezetési hiányosság volt.[26]

A gyakorlati tapasztalatok vezetői elemzésében és szervezett, következetes végzésében indokolt kiemelni a felkészült operatív állomány részvételének jelentőségét. Ugyan az osztály működésének rendeltetése megszűnéséig viszonylag rövid időt ölelt fel (1982–1984), mégis a kifejtett erőfeszítéssel és szakmai hozzáértésükkel a határőrségi elhárítás tevékenységi szintjét felzárkóztatták addig, amíg létezett a határőrségi elhárítás.

25 A Magyar Népköztársaság belügyminisztériumi államtitkárnak 3/1982. számú intézkedése a BM határőrség parancsnokai és a BM. III/IV csoportfőnökség határőrségi elhárítóosztálya együttműködéséről szóló13/1982 számú BM utasítás végrehajtásáról. Budapest, 1982. április 21. ÁBTL 4. 2 II. sor. 10-26/3/1982.

26 A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 10/1982. számú intézkedése a BM határőrség parancsnokai és a BM III/IV. csoportfőnökség határőrségi elhárítóosztály az együttműködéséről szóló 13/1982. számú BM utasítás végrehajtásáról. Budapest, 1982. április 21. ÁBTL 4. 2. II. sor. 10-27/10/1982. A szerző kiegészítése: kémelhárítás szempontjából fontos volt, hogy a BM III. főcsoportfőnök az intézkedés részeként kötelezte a központi és a megyei állambiztonsági szerveket a határőrség személyi állományával, valamint az állandó állományúakkal közös háztartásban élő közvetlen hozzátartozókkal kapcsolatos minden állam- és közbiztonsági jellegű, valamint a velük szemben támasztott erkölcsi normák megsértésére vonatkozó információknak a határőrségi elhárításhoz való megküldésére. Korábban nem volt ilyen szabály.

Zárógondolatok

A határőrségi elhárításról szóló tanulmány törekedett felmutatni a kutatás témaköréhez kapcsolódó forrásanyagok dokumentumelemeit, továbbá az idevágó irodalmat, valamint a szerző e területen eltöltött négy évtizedes életútjának gyakorlati tapasztalatait és az így nyert elméleti összegzést és elemzést.

A témakör kutatásának kezdetleges szervezettörténeti felvázolását képezi a tanulmány. Számos témakör kínálja magát kutatásra, szakmai feldolgozásra, a tapasztalatok hasznosítására. A katonai elhárítás történetének monumentális terjedelmű és szerteágazó témakörein belül kutatható fel a határőrségi elhárítás valóságos, részletes története is az éves beszámolójelentések és a komplex ellenőrzések értékeléseinek tükrében. A Belügyminisztérium Államvédelmi Kollégium ülésein tárgyalt témákból a határőrerő-felderítés és a határőrkerületek helyzetét értékelő anyagokból a határőrségi elhárítást érintő vonatkozások is szakmai feldolgozásra várnak. A katonai elhárítás szempontjából is értékes tapasztalatokat tárhatnak fel a központi és megyei állambiztonsági szervek helyzetét és tanulságait felmutató dokumentumgyűjtemények. Különös tanulságul szolgálhat a jelen tanulmányban a korabeli határőrség és a határőrségi elhárítás párhuzamos történeteiben feltáruló, más rendvédelmi szervektől eltérő vonás, amely az „államvédelem az államvédelmi szolgálaton belül" állapotnak az emberi kapcsolatokra és a tevékenység jellemzőire, különösen pedig a vezetés sajátosságaira, alapvetően negatív hatásaira vonatkoztatható.

A tárgyalt múlt időszakából több vonatkozás is hihetetlennek, felfoghatatlannak tűnhet, pedig valójában tragikus tény volt. Tanúságtételei ezek annak a természetes emberi igénynek, hogy soha többé olyan világrendet és mindazt, ami abból a diktatórikus biztonságpolitikai gyakorlatban érvényesült.

Isaszegi János

A 21. SZÁZAD KONFLIKTUSAI, HÁBORÚI ÉS AZ ÉVSZÁZADOS RENDEZETLEN HATÁRKÉRDÉSEK – MÁSNAK IS VAN TRIANONJA!

Összegzés – az egyetemes és a magyar vonatkozású szakterületi kutatások teljességéről, a határvédelem és az országbiztonság aktuális értékeléséről

Aligha szükséges hosszabb bevezetőben részletezni, indokolni azon kijelentés aktualitását és súlyosságát, hogy a 21. század konfliktusai és háborúi többségének gyökerei egy sor évszázaddal ezelőtti, tudatos, a gyarmattartó nagyhatalmak „oszd meg és uralkodj!" elve alapján „rendezett" határkérdéshez nyúlnak vissza, és szedik ma is újabb és újabb áldozataikat – a szó fizikai értelmében csakúgy, mint a lelkekben.

Mi, magyarok, az első világháborúban az egyik legtöbbet veszítő nép, valószínűleg soha nem tudjuk megbocsátani a Nagy Háború befejezését két évvel követő trianoni dekrétumot, ami az ország területének megcsonkításáról, embertársaink erőszakos szétválasztásáról és az így kialakított határainkról határozott.

Ha ez tényleg így van, és ennek temérdek jelét látjuk mindennapjaink történéseiben, miért is gondolnánk azt, hogy csak nekünk lehet, nekünk van Trianonunk?

A történelem évszázadokon át, de különösen a 17. századtól, majd még inkább a 19. századi – különböző kontinensek országainak határait átrajzoló vagy éppenséggel addig nem is létező határokat megrajzoló – gyarmatosítás folyamatában a vezető birodalmak, nagyhatalmak kénye-kedve szerint szállította a korábbi regionális területfelosztások felülvizsgálatát, hatalmi szóval és erőszakkal a területrekvirálásokat, esetenként persze „az érintett nép nevében".

Önálló, több száz oldalas mű is könnyedén megalkotható a földrészek lakóinak évszázados „határ"-vitáiról, -háborúiról: területekért, az ottani vízért, földért, legelőért, erdőért, színesfémért, nyersanyagért vagy éppen egy jobban védhető természeti határvonal/határsáv (például hegylánc, folyó, tenger) kialakíthatóságáért.

Mielőtt az afrikai, közel-keleti, ázsiai és balkáni „trianonokról", a létrejött határok tarthatatlanságáról, nehezen védhetőségéről, valamint korunk biztonságpolitikai értékeléséről szólnék részletesebben, tekintsük át, milyen elemző tanulmányokkal ismerkedhettünk meg jelen kötet I. és II. részeiben a határok, a határvédelem, a határőrizet, a határbiztonság, valamint a határvadászok kérdésköreiben.

Az I. részben, amely a *Határvédelem és határőrizet a középkorban és a kora újkorban* címet viseli, egyaránt megismerkedhettünk az egyetemes történelem vonatkozásában az adott, releváns szakkérdések között:

- Forisek Péter és Gulyás Bence egy-egy tanulmányából a korai bizánci birodalom határvédelmi stratégiájával, alkalmazott határvédelmével;
- Katona Csete, Bradács Gábor, Györkös Attila és Pósán László egy-egy értekezéséből a középkori és kora újkori Európa határvédelmével, határvédő falaival, határvonalaival, emberi kéz, illetve természet alkotta határfalakkal;
- Hunyadi Zsolt és Schrek Katalin egy-egy írásából Ródosz szigetének, illetve az orosz birodalom déli határainak védelmével;

a magyar történelem vonatkozásában az adott, releváns szakkérdések között:

- Katona-Kiss Attila és Langó Péter egy-egy tanulmányából a besenyő és oguz határőrökkel, valamint a keleti gyepűkkel, illetve a magyar törzsszövetség határaival;
- Domokos György és Czigány István egy-egy írásából a törökellenes határvédelmi rendszerrel a 16. és a 18. század vége között;
- Veszprémy László és Pósán László egy-egy értekezéséből a német–magyar határral, illetve a Német Lovagrend szerepével Magyarország déli határának védelmében;
- B. Szabó János és Bárány Attila egy-egy írásából a déli végek, illetve az adriai partok védelmével;
- Sófalvi András és Lázár Balázs egy-egy tanulmányából a középkori és kora újkori erdélyi és a székelyföldi határvédelemmel, határőrrendszerrel;
- Sallai János írásából a határkitűzéssel és határvédelemmel, valamint a katonai határőrvidékekkel a karlócai békeszerződés után.

A kötet II. részében, amely a *Határőrizet, határrendészet (határvédelem, határvadászok) a 18. századtól napjainkig* címet viseli, megismerkedhettünk:

- Csikány Tamás és Hermann Róbert egy-egy tanulmányából a székely határőrezredekkel, illetve a katonai Határőrvidék történetével;
- Parádi József értekezéséből a kiegyezést követő (a második világháború kitöréséig terjedő) időszak határőrizetével;

- Illésfalvi Péter és Suba János egy-egy írásából a második világháború időszakának Magyar Királyi Honvédség határvadász-alakulataival, illetve határvédelmével (Árpád-vonal);
- Fórizs Sándor, Sallai János, Ritecz György és Kovács Gábor egy-egy tanulmányából a második világháborútól napjainkig tartó időszak magyar határőrizeti szervezeteivel, az alkalmazott határőrizeti rendszerrel, a schengeni csatlakozás kapcsán módosított alkalmazású határvadászszázadokkal;
- Boda József és Hegedűs László egy-egy összefoglalójából a határőrség felderítő, illetve elhárító tevékenységével;
- Dsupin Ottó és Kónya József elemzéséből a napjainkban zajló határvadász-toborzással és -képzéssel;
- Szép László ismertetőjéből a Magyar Honvédség részvételéről Magyarország határának védelmében és a határbiztosítási feladatokban, 2015-től napjainkig;
- Isaszegi János tanulmányából a 21. századi háborúk és konfliktusok kapcsolódásáról a 19–20. század erőszakos nagyhatalmi határátrendezési folyamatához, valamint napjaink egyik biztonságpolitikai alapkérdésével: hol kezdődik az országbiztonság/nemzetbiztonság?

Másoknak is van Trianonjuk – Ők milyen határokat védenek?

A 20–21. századok néhány válságkezelő, békefenntartó és békekikényszerítő missziójában szolgálva a magyar katonáknak, rendőröknek és határőröknek – a felkészítésükkor a *„Cultural Awareness"* (kulturális tudatosság) órák keretében, illetve hadszíntéri tevékenységük során – megadatott közelebbről és részletesebben megismerkedni az adott válság, konfliktus, háború régiójának határkérdéseivel is, azok sajátosságaival, így többek között:

A BALKÁNON

A Balkánt Európa puskaporos hordójának is szokás nevezni. Az ókori Rómától kezdődően a világháborúkon át a közelmúltban befejezett, az egykori Jugoszlávia területén lezajlott háborúkig folyamatosan zavargások, etnikai villongások, harcok dúltak, a nagyhatalmak ütközőzónája volt. A Balkán több ősi kultúra szülőhelye, államainak határai háborúk sorozatában változtak. Ezen háborúk közül a legutóbbiak az 1990-es évek délszláv háborúi voltak. Ezek következményei még napjainkban sem befejezettek: a Balkánon ma léteznek gyenge kohéziójú (Bosznia-Hercegovina) és újonnan születő (Koszovó) államok is.

Bosznia-Hercegovinában

A három etnikum (szerb, horvát, bosnyák) '90-es évek első felében vívott véres háborúját követő szerb és bosnyák–horvát föderációs területekkel, belső határokkal;

Koszovóban

Az úgynevezett Közigazgatási Határvonal (ABL – *Administrative Border Line*) határszakasz fogalmával, amely nagyrészt hegyes területen terül el;

Macedóniában, illetve Albániában

A kisebbségek kölcsönös el nem fogadásával is kapcsolatos, időről időre felmerülő területcsere-javaslat megvalósítását követő határmódosítással;

Szlovéniában, illetve Horvátországban

Szlovénia diplomáciai jegyzékben szólította fel Horvátországot a határvonal kijelöléséről szóló hágai határozat végrehajtására, 2017. július 4-én.[1]

KELET-EURÓPÁBAN

Ukrajnában

A Krím-félsziget 2014-ben történt orosz annektálása, majd az úgynevezett ukrajnai szakadár területek (Donyec, illetve Luhanszk megyék) ukrán–orosz határokat, szárazföldi és tengeri határvonalakat módosító eseményeivel.

1991-ben megalakult a független Ukrajna[2]

A 16. században a törökök elfoglalták Lengyelország déli vidékeit is, ahol megindult az önálló kozák (ukrán) állam szervezése. A 19. század során Ukrajna a cári Oroszország legiparosodottabb, legfejlettebb vidékévé vált. 1917 végén megalakult a független Ukrán Köztársaság, amelyet 1920-ra a Vörös Hadsereg elfoglalt, 1922-től Ukrajna a Szovjetunió egyik tagállama lett. Az első ötéves terv idejében, 1928 és 1933 között mintegy 6-7 millió ember halt meg az éhínség miatt abban az Ukrajnában, ahol a 19. században a világon a legtöbb gabonát termelték.[3]

1986. április 26-án hajnali 1 óra 23 perckor a Pripjaty folyó mellett fekvő Csernobilban bekövetkezett a történelem legnagyobb atomkatasztrófája.

1 Forrás: http://bit.ly/2uFjNs6//mti
2 A tanulmány szerzője 1971–1977 között a Szovjetunió ukrán tagköztársaságának fővárosában, Kijevben végezte egyetemi katonai tanulmányait a KVIRTU tanintézetben. A balkáni békefenntartás időszakában (1995–1998) és az iraki stabilizációs-háborús műveletek során (2003–2004) ukrán katonai egységekkel is szolgált együtt, személyes tapasztalatot szerezve az ukrán katonák kiképzettségéről, felszereléséről, alkalmazhatóságáról, vezetési és irányítási rendszerükről, nemzeti támogatási eljárásaikról.
3 Font Márta – Varga Beáta: *Ukrajna története.* Szeged, Bölcsész Konzorcium, 2006.

Ukrajna 1991. augusztus 24-én kiáltotta ki függetlenségét, amelyet az 1991. december 1-én megtartott választáson az ukránok többsége támogatott. Ugyanabban az évben kisebb konfliktus alakult ki Ukrajna és Oroszország között a Krím-félsziget hovatartozásával kapcsolatban. 1994-ben Bill Clinton amerikai és Leonyid Kravcsuk ukrán elnök egyezményt kötött Ukrajna nukleáris fegyvereinek leszereléséről. Ugyanabban az évben írták alá az Ukrajna területi épségét, szuverinitását garantáló Budapesti Deklarációt.[4] 2012–2013-ban fokozódott Ukrajnában a lakosság elégedetlensége, erősödött a feszültség a súlyosbodó gazdasági helyzet, a mélyülő társadalmi konfliktusok miatt, és a kétféle orientáltságú (keleti, illetve nyugati) elkötelezettség képviselői közötti kibékíthetetlenség okán.

2013 novemberében Ukrajna nagyon közel volt az EU-val való hivatalos kapcsolatának rendezéséhez. Az EU-társulási szerződés aláírásának elmaradása megdöbbentette az ukrán sok tízmilliós piacot már a markában érző Európai Uniót, de az ukrán társadalom egy részén és a csalódott oligarchák között pánik tört ki: mi lesz a várt nyugati kapcsolattal? Azonnali tiltakozáshullám indult be az EUROMAIDAN szervezet vezetésével. Az ukrajnai ellenfelek elérkezettnek látták az időt a társulási szerződést alá nem író Janukovics elnökkel és pártjával, valamint a támogatóival szembeni utcai demonstrációk elkezdésére, radikalizálódástól sem riadva vissza.

Ukrajnában 2014. február–március folyamán a sorsukkal elégedetlen tömegek (országhatáron kívülről és belülről is) támogatott forradalma zajlott. Ekkor már látni lehetett az addig is egymásnak feszülő oligarchák helyezkedését a hatalomért folyó harcban, a majdani vezető pozíciók reményében.

A Krím 1914. tavaszi, Ukrajnától való elcsatolásának, majd a krímiek népszavazását követően a Krím Orosz Föderáció részévé történő befogadásának hátterében az orosz Fekete-tengeri Flotta tartós mozgásszabadságának biztosítottsága állt.

Stratégiai szempontból vizsgálva az utóbbi évtized ukrajnai történéseit, különös tekintettel a 2013 végén, 2014 januárjában–februárjában az új ukrán vezető blokk részéről egyre markánsabban jelentkező ukrajnai elkötelezettséget az euroatlanti partnerség felé (EU-tagság és/vagy NATO-tagság, USA-együttműködés erősítése), érthető (bár nem elfogadható) Putyin orosz elnök aggodalma és az abból következő lépései.

Putyinnak ugyanis az utóbbi hónapokban egyre több oka volt félni attól, hogy az új ukrán kormány felmondja a Fekete-tengeri Flotta szevasztopoli bérleti szerződését. Ez a mély vizű, védett öbölben fekvő hadikikötő, amely télen sem fagy be, valamint az ott horgonyzó orosz flotta, amely az év minden napján bevethető és az orosz haditengerészet egyetlen olyan alakulata, amely képes erőt alkalmazni

4 *White Book 2007 – Defence Policy of Ukraine.* Ministry of Defence of Ukraine, Kiew, 2008.

a Földközi-tenger térségében, létfontosságú eleme az orosz elnök tágabb katonai geopolitikai ambícióinak. Ezért a flotta biztosításának vágya és a kikötő elvesztésétől való félelem vezethette Moszkvát a teljes Krím-félsziget bekebelezéséhez.

A Fekete-tengeri Flotta egyes hajói gyakran megfordulnak a Földközi-tengeren: részt vettek a 2008-as orosz–grúz háborúban, szállítottak utánpótlást Bassar al-Aszad szíriai elnök erőinek,[5] illetve csatlakoztak a Szomália partjainál folyó nemzetközi, kalózellenes műveletekhez[6] is.

Catherine Ashton, az EU kül- és biztonságpolitikai főképviselője 2014. március 27-én Brüsszelben, az Európai Védelmi Ügynökség éves konferenciáján így összegezte a történteket: az EU és az USA a transzatlanti partnerség két tényezőjeként viselkedve jelezte Oroszország felé, hogy nem ismerik el a Krím annektálását, és gazdasági, diplomáciai és politikai szankciókat foganatosítanak Oroszországgal szemben Ukrajna megszállása miatt. „Nincs annak helye Európában a 21. században, hogy erő és kényszer alkalmazásával megváltoztassák a határokat" – mondta a főképviselő. Kihangsúlyozta, hogy Európának hiteles védelmi képességekkel kell rendelkeznie.[7]

A 2017. júliusi hamburgi G20-rendezvény keretében az USA és Oroszország vezetői személyesen egyeztettek az ukrajnai helyzet megoldásáról. Rex Tillerson, az USA külügyminisztere bejelentette: az USA elvárja, hogy Oroszország hasson a délkelet-ukrajnai szakadárokra terrorista cselekményeik beszüntetése érdekében.

Ukrajna (általa elismert) mai határainak biztonsága nem választható el a globális határbiztonsági kérdésektől, a biztonságot veszélyeztető tényezők erősödésétől. Valamennyi állam nemzeti érdekeinek szem előtt tartásával igyekszik meghatározni határbiztonsága prioritásait, így tesz Ukrajna is, amelynek vezetése törekszik szuverén területi egységének visszaállítására, államhatárainak működtetésére, a béke helyreállítására. Ukrajna vezetése minden olyan feltételt biztosítani kíván nemzetbiztonsági és határőrizeti szervezetei számára, amelyek révén azok az ország érdekében alaprendeltetésüket el tudják látni.[8]

5 Az utánpótlás szállítási célpontjának kirakodó körzetét, kikötőjét a szíriai Tartuszban építették ki, amely Oroszország által bérelt hadikikötőként is szolgál (nem kevésbé érdektelen, hogy Tartuszba szállították 2011-ben a Bastion nevű, orosz gyártású partvédelmi rendszert is, amelyet orosz szakértők üzemeltek be szíriai katonatársaikkal együtt).

6 Az Európai Unió és a NATO is működtet kalózellenes műveletet Afrika szarva térségében, és sikeres együttműködés alakult ki – többek mellett Oroszország haditengerészeti erőivel – a nemzeti érdekek egybeesése (az olajat, élelmiszert, segélyeket szállító hajókonvojok megóvása) okán.

7 www.honvedelem.hu/cikk/44476_ki_mozgatja_a_szalakat_Ukrajnaban Kovács Dániel: Ki mozgatja a szálakat Ukrajnában? 2014. június 03. (A letöltés ideje: 2014. június 5.)

8 Olga Derkach: *Addressing Threats and Challenges of Border Security in Ukraine.* Border Security Report Volume 6, May/June 2017, 9. o. (A szerző Ukrajna Államhatár-őrizeti Szolgálata Nemzetközi Együttműködési és Eurointegrációs Igazgatóságának főtisztje, alezredes.)

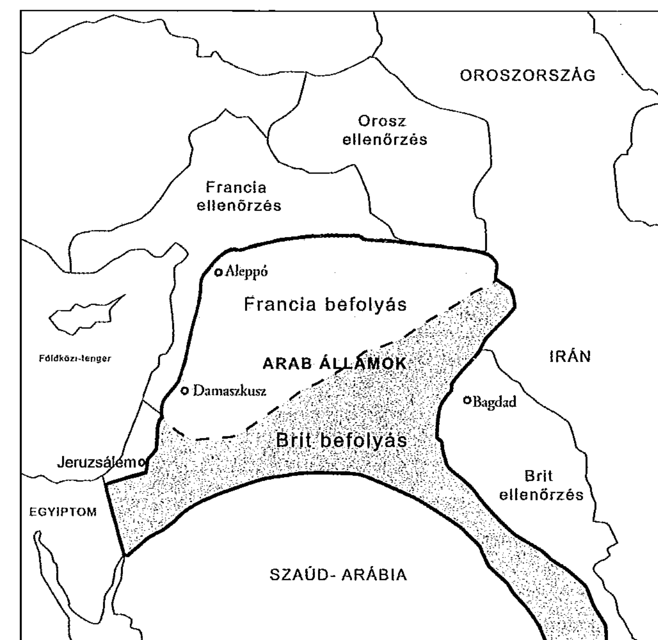
A KÖZEL-KELETEN

Irakban és Szíriában

A „Kalifa" Abu Bakr al-Bagdadi által 2014-ben kikiáltott Iszlám Állam Kalifátus senki által el nem ismert, azóta már sokkal kisebb területet érintő határaival.

A Közel-Kelet valamennyi országát érintően

Az arab világ, az egész arabság Trianonjának is nevezett, 1916-os brit–francia titkosított Sykes[9]–Picot[10] egyezmény[11] mai napig tartó súlyos következményeivel és vélhetően további konfrontációt eredményező döntéseivel a közel-keleti vagy arab-ázsiai térség területiségét, a határokat illetően; a szakértők többségének értékelése szerint ez az egyezmény az arabság legnagyobb kollektív sérelme, amelyet nem lehet egykönnyen orvosolni.

A Sykes–Picot-egyezmény szerint brit–francia érdekszférára felosztott közel-keleti terület, 1916

9 Sir Mark Sykes, közel-keleti ügyekben jártas brit katonadiplomata.

10 François Georges-Picot, korábbi bejrúti főkonzul.

11 Sykes–Picot-egyezmény: a megállapodás érdekszférákra osztotta fel a közjogilag akkor még létező, az antanttal háborúban álló Oszmán Birodalom arabok lakta területeit. Az egyezmény csak a történelmi Szíria országaival foglalkozott. Az arab, máig élő identitás egyik szintje a nagy kiterjedésű Szíriával kapcsolatos önazonosság – amibe beletartozik a mai, szétesőben lévő Szíria, illetve Irak, továbbá Jordánia, Libanon és Izrael/Palesztina is. A felosztási tervet az 1920-as évek elején kiosztott nemzetközi (népszövetségi) mandátumok emelték nemzetközi jogi szempontból hatályossá.

ÁZSIÁBAN

Afganisztánban,[12] illetve Pakisztánban

A pastunok Trianonjával, amelyet ismét csak a britek számlájára ír az afgán nép és a pastun etnikum, az úgynevezett Durand-vonallal[13] kialakított afganisztáni–pakisztáni[14] határvonallal;

A pastunok Durand-vonali megosztása, 1893

[12] A sokak által csak elmaradottnak, sajnálkozva emlegetett Afganisztán gyarmatosítása során a britek három elveszített háborút is indítottak, ám végül mégiscsak kiterjesztették hatalmukat az országra. A brit befolyás egészen a 20. század elejéig tartott, ám az angolok biztosították, hogy az afgán történelmen a mai napig rajta legyen a kezük nyoma.

[13] 1893-ban jelölték ki az Afganisztán és 'Pakisztán' határát elválasztó vonalat, amely a brit külügyminiszter (Henry Mortimer Durand, akkoriban Brit-India külügyminisztere) után a Durand nevet kapta. Az 1300 kilométer hosszúságú vonal afféle pastun Trianon, hiszen keresztülhúzták vele a pastun törzsek területét. A Kabul folyótól Kínáig húzódó hosszú szakaszt a folytonos vízválasztó hegygerinc jelölte ki. A Halibár-hágón húzódó határt végül 1921-ben határozták meg. Az afgán államban igen befolyásos pastunok egy része így átkerült Pakisztánba, amely abszolút negatív következményekkel jár mind a mai napig. A legtöbb térkép Pakisztán nemzetközi határaként tünteti fel a Durand-vonalat, Afganisztán azonban mindmáig nem ismeri el ennek jogosságát.

[14] Pakisztán területe a Durand-vonal megalkotásakor még nem viselhette mai nevét, hiszen csak 1947-ben alakították ki a jelenlegi, mozaikszó névjelentését, az adott területet korábban a Brit-India névvel illették.

Aktualitás: Pakisztán állami vezetése 2017. június 20-án bejelentette, hogy Afganisztán–Pakisztán határvonalára határkerítést építtet.

Kína területi és határvitái[15]

Kínának 14 országgal van szárazföldi határa (22 117 kilométer hosszan, míg partvonala 14 500 kilométer).

Kína és Oroszország határvitája, még a szovjet időkből

1969. március 15-én a kínai hadsereg egy ezrede előbb beszivárgással, majd harckocsik, tüzérség és aknavetők támogatásával megpróbálta hatalmába keríteni az Usszuri határfolyó Damanszkij-szigetét, amelyet a Szovjetunió még a második világháború alatt vett csendesen birtokba.

Koszigin, a Szovjetunió ismert külügyminisztere 1969. szeptember 11-én Pekingben Csou En-laj kínai külügyminiszterrel megállapodott a határtárgyalások felvételében, amelynek eredményeként a határincidens-sorozatnak vége szakadt. Mihail Gorbacsov hatalomra kerülését követően, 1991 és 2004 között a teljes kínai–orosz határszakaszról megállapodás született.

Hogyan működik a kínai–orosz világpolitikai tandem a 21. században egyes, az ENSZ-ben is tárgyalásba vett határviták esetében? „...Peking és Moszkva egy sor nemzetközi kérdésben együttesen lépett fel – az esetek többségében a »belügyekbe való be nem avatkozás« jegyében. Az kínai–orosz tandem sok vonatkozásban megváltoztatta az ENSZ Biztonsági Tanács működésének geometriáját is. Intézményesülése paradox módon leértékelte az egyoldalú, főleg az orosz vétók jelentőségét, és indirekt módon felértékelte a másik fél véleményét. Peking látványosan hallgatag maradt mind Dél-Oszétia és Abházia 2008-as orosz elismerésekor, mind pedig a Krím 2014-es annexiójakor, noha Moszkva mindkét esetben megpróbált valamilyen szintű támogatást kicsikarni a keleti szomszédtól. A Kínát érintő nagyobb szigetvitákkal kapcsolatban Oroszország hasonlóképp jellemzően nem nyilvánul meg, mert nem kívánja veszélyeztetni az orosz–vietnámi vagy az orosz–japán kapcsolatokat."[16]

Kína és Mongólia határvitája, 21. századi megegyezéssel

A két ország között a teljes határvonalat csak 2005-re véglegesítették, bár fegyveres határvitákra korábban sohasem, csak verbális üzengetésekre és követelésekre került sor.

[15] Zentai László: *Kína területi vitái – Lázár Kollokvium 2011. IV. 29.* http://lazarus.elte.hu/hun/lk/110429/2011-04-29-zl.pdf (A letöltés ideje: 2017. június 13.)

[16] Deák András – Szunomár Ágnes: *Az orosz–kínai reláció a 21. század elején – haszonelvű kapcsolat vagy világpolitikai tandem?* Nemzet és Biztonság 2015/1. szám, 3–22. o., itt 18. o.

Kína és India határvitája, komoly feszültségekkel

A két ország között két nagy terület hovatartozása okoz súlyos nemzetközi bonyodalmakat, amelyek rendezését nehezíti, sőt akadályozza az India és Pakisztán közötti megoldatlan, e tanulmány másik részében részletesen tárgyalt területi és határvita Kasmír állam hovatartozásáról. Az egyik határterület az indiai oldalról nézve Jammu és Kasmír állam, amelyeket (és egyidejűleg Arunachal Pradesh államot is, ahonnan Kína még azon évben visszavonult) az 1962-es háború során szállt meg Kína. A másik vitatott terület az India északkeleti részén fekvő, határ menti Arunachal Pradesh állam. A két nagy terület hovatartozásáról szóló vita a földrajzi távolság ellenére összekapcsolódott.

2017 legújabb fejleménye az indiai–kínai határkonfliktusban: az indiai állami vezetés döntése alapján az Indiai Hadsereg (IA – *Indian Army*) az év folyamán 12 darab Sudra Mk IV típusú harcászati könnyű helikoptert tervez átcsoportosítani a Kínával határos, vitatott határterülettel bíró északkelet-indiai Assam állambeli Likabali Katonai Bázisra (LMS – *Likabali Military Station*).[17]

Kína és Kazahsztán határvitája a vízért

A nagyvilág sokat hallott – főleg az utóbbi években, az Iszlám Állam dzsihadista szervezet elleni harcok kapcsán – a kurdokról, de hogy hozzájuk hasonlóan más népcsoportok is álmodoznak önálló és egységes országuk megteremtéséről, arról talán kevesebbet. Ilyen népcsoport az ujgur, amely évtizedek óta próbál elérni nagyobb vagy teljes önállóságot, álmodik Ujguria néven egy független ország elismeréséről, bár jelenleg az ujgurok Kínában (Xinjiang tartományban) és Kazahsztánban jelentős etnikai arányban, valamint Tádzsikisztánban és Kirgizisztánban élnek. Harcuk és önálló állam megteremtési törekvéseik folyamatosan feszegeti a kínai–kazah határ pontos vonalának kérdéses mivoltát, és „szeparatista" törekvésük a kínaiak szerint keveredik a terrorista megnyilvánulásokkal, ami önmagában nehezíti a kínai–kazah határviták lezárását is.

Kína és Kazahsztán korábbi határvonalvitáit sikerült rendezni kompromisszumos alapokon 1994-ben és 1998-ban, ugyanakkor (hasonlóan az északkelet-afrikai Nílus folyó vízhozama és felhasználási kérdései körül kialakult, esetenként harcias megnyilvánulásokhoz Egyiptom és hét további ország között) a jelenlegi határvonal-feszültséget elsősorban a Kínában eredő Ili és Irtis folyók vízmegosztása kelti. Kazahsztán mindeddig sikertelenül próbálkozott békés úton rendezni Kínával az adott folyók vízmegosztásának kérdését, a folyamatosan növekvő kínai vízkivitel pedig egyre súlyosabb gazdasági és egyben ökológiai kockázatot jelent Kazahsztán számára.

[17] Rahul Bedi: *India to deploy armed Rudra helicopters near disputed border with China.* Jane's Defence Weekly, 21 June 2017, Vol. 54, Issue 25, 18. o.

Kína tengeri határvitái

1994-ben lépett életbe az ENSZ tengerjogi egyezménye, az UNCLOS *(United Nations Convention on the Law of the Sea)*, amelyet a mai napig az ENSZ 161 tagországa ratifikált a 193 államból. Ez meghatározza a nemzetek jogait és kötelezettségeit a világtengerek használatával kapcsolatosan, úgy a tengeri erőforrások üzleti, mint környezeti felhasználása vonatkozásában.

Kína az UNCLOS-t is sajátosan, az erő pozíciójából rendezi, mind a mai napig. 1974-ben például fegyveres erőivel elfoglalta Dél-Vietnámtól a Paracel-szigeteket, ahol mára már repülőteret, kikötőt is építtetett, ráadásul az úgynevezett kizárólagos gazdasági övezet alkalmazott fogalmát erre a szigetcsoportra is kiterjesztve tekinti érvényesnek a maga számára. Kína törekvése, azaz az egyértelmű uralom a Dél-kínai-tenger felett, nyersanyag biztosítására és hatalmi pozíciói erősítésére irányul. Ez az ENSZ-ben is fokozott nyugtalanságot kelt, de tényleges ellenlépésre nem került sor, talán az ENSZ BT konkrét határozatának biztos kínai vétójával számolva. Nem volt véletlen, amikor az amúgy is konfliktusokkal terhelt térség (gondoljunk csak Észak-Korea ebben az évszázadban egyedüli nukleáris robbantási kísérleteire, valamint ballisztikusrakéta-indításaira a közvetlen közeli célpontok ellen) ezen kínai lépésekkel megsértett államainak kérésére 2017 tavaszán az USA haditengerészete aktív járőrözésbe kezdett a Paracel-szigetekhez tartozó nemzetközi vizeken.

Határviták a posztszovjet Közép-Ázsiában

Európának a Balkán, ennek a térségnek a Fergána-medence a „puskaporos hordója".

A posztszovjet Közép-Ázsia fogalmába öt állam tartozik: Kazahsztán (amelynek Kínával folyamatban lévő határvitáit ez a tanulmány már részletezte), Kirgizisztán, Üzbegisztán, Türkmenisztán és Tádzsikisztán. Hasonlóan Ukrajnához és Azerbajdzsánhoz, ez az öt ország is 1991-ben, a Szovjetunió felbomlását követően vált önállóvá.

Évszázadokon keresztül, a területek hivatalos felosztása és a határok kijelölése nélkül vándoroltak ennek a térségnek a lakói, azaz a pásztorkodó nagycsaládok. Az úgynevezett belső határoknak a Szovjetunió idejében még kevés jelentősége volt. A problémák viszont azonnal jelentkeztek a volt szovjet tagköztársaságok függetlenségének kikiáltásakor. A felek igyekezete ellenére még ma is sok eldöntetlen határkérdés van napirenden, amelynek következményei a rendszeresen sorra kerülő fegyveres incidensek a határsávok lakosai között, esetenként pedig a hivatalos határőrizeti szervek állományai között.

A Fergána-medencét Közép-Ázsia puskaporos hordójának is szokás nevezni arrafelé: a feszültségek robbanása a mezőgazdasági művelés számára rendkívül kedvező adottságokkal rendelkező térségben egyszerre három országra gyűrűzhet

tovább. A határok vonalvezetése hektikus, bizonyos szakaszai vitatottak, és bár például Üzbegisztán szögesdróttal védi határait, nem mentes a terület a komoly viszálytól sem. A medence országai a határátkelők gyakori lezárásával elvágják a térség közlekedési, kereskedelmi és infrastrukturális útvonalait, ellehetetlenítve az érintett országok fejlődését, sőt normális működését is.

A térség szovjet tagországainak belső határkijelölésekor Moszkva tudatosan arra törekedett, hogy ne legyen erős állama az iszlám fundamentalizmusra hajló és ezért jelentős kockázatot magában hordozó Tádzsikisztánnak, így viszont az országhatárok meghúzásának legnagyobb vesztese lett Tádzsikisztán, míg legnagyobb nyertese a közel 30 millió lakosú Üzbegisztán.

Közép-Ázsiát biztonságpolitikailag rendkívül érzékeny régióvá teszik a szűkös erőforrások (föld, víz, energia) fölötti államközi viták, valamint az erősödő és Afganisztán/Pakisztán közelségéből adódó al-Kaida, illetve Taliban radikális dzsihádista, terrorveszély. A tálibok által ellenőrzött észak-afganisztáni Kunduz tartományban,[18] az afgán–tádzsik határon élénk fegyver-, lőszer- és kábítószer-csempészés is folyik, továbbá terroristák beszivárgásáról rendszeresen adnak hírt a tádzsik hatóságok.[19]

Kasmír hovatartozása, a háborúzó India és Pakisztán határvitái

Kasmír – egyedül, vagy a BRIC[20]-ország Indiával, vagy inkább Pakisztánnal?

A kasmíri konfliktus az elmúlt hét évtized során mindig is vészterhes volt, esetenként véres háborúval borzolva a térség és (jelentős nukleáris fegyverzetet birtokló atomhatalmakról lévén szó) az egész világ nyugalmát. India és Pakisztán legelső háborújukat még 1947-ben vívták a kasmíri régióért.

Az indiai és pakisztáni hadsereget az 1971-es háború során létrejött, szögesdróttal és hadosztályokkal megerősített, úgynevezett „ellenőrzési vonalak" választják el egymástól. A hivatalos határvonalat mindkét kormány máshol húzza meg. Ezen ma is létező „ellenőrzési vonalak" mentén egy alkalommal éppen egy magyar tábornok, Bali József vezérőrnagy[21] vezette az ENSZ-mandátumú,

[18] Az ENSZ-mandátumú, NATO-vezetésű ISAF-erők (*International Security Assistance Forces* – Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erők) részeként magyar katonák is szolgáltak a német vezetésű Kunduz Tartományi Újjáépítési Csoportban, illetve a szomszédos, azaz a Baghlan tartománybeli Phol-e Khomriban volt a táborhelye 2006–2013 időszakában a magyar vezetésű tartományi újjáépítési szervezetnek.

[19] Bezdán Györgyi: *Etnikai ellentétek és határviták a posztszovjet Közép-Ázsiában.* http://docplayer.hu/20789248-Etnikai-ellentetek-es-hatarvitak-a-posztszovjet-kozep-azsiaban.html (A letöltés ideje: 2017. június 14.)

[20] BRIC: Brazília, Oroszország, India, Kína (újabban még Dél-Afrika is, és ekkortól BRICS-ként szerepelnek); az államok közösségének új, gyorsan fejlődő szereplői alkotják a csoportot; de területi és határvitái mindegyiknek vannak, még ha nem is egyforma mértékben. Lásd Bernáth Eszter: *A 21. század feltörekvő hatalmai: a BRIC-országok.* http://btk.ppke.hu/uploads/articles/6414/file/bernatheszter.pdf. (A letöltés ideje: 2017. június 14.)

[21] Bali József vezérőrnagy, a Honvéd Vezérkar Operatív Csoport vezetője volt az 1995–1998 közötti időszakban az ENSZ-mandátumú, NATO-vezetésű IFOR/SFOR (*Implementation Forces,* azaz Végrehajtó

ENSZ-vezetésű UNMOGIP (*United Nations Military Observation Group India–Pakistan,* az ENSZ India-pakisztáni Katonai Megfigyelői Csoportja) missziót az ENSZ BT vonatkozó határozatának betartásával kapcsolatosan. Missziót követő beszámolóiból a két ország közötti konfliktus súlyosságáról mindent elmond, hogy egyik ország sem ismer el pontos határokat.

A Kasmír régióért már három háborút vívott India és Pakisztán, és India mindhárom háborút megnyerte szunnita muszlim[22] szomszédjával szemben. Ennek is köszönhetően a térség nagyobb része Indiához tartozik, míg az eredeti kasmíri terület 37%-át Pakisztán uralja. A falvakkal teli, főleg mezőgazdaságból élő, a Himalája lábainál húzódó régiót 90%-ban szunnita muszlimok lakják.

A konfliktus legutóbb 2016 júliusában lángolt fel, amikor az indiai hadsereg meggyilkolta Burhán Vánit, a térség egyik legnépszerűbb – az USA, Európa és India által is terrorszervezetként jegyzett – militáns pártjának, a Hizbul Mudzsahedínnek (meghirdetett Dzsihádot követő szent harcosok pártja) vezetőjét.

A tét nemcsak Kasmír sorsa, hanem a mindkét oldalon erősödő szélsőséges nacionalista indulatok megfékezése is. Ázsiában éppen elég problémát okoz Afganisztán és a vele kapcsolatos regionális/globális bizonytalanság, vagy az észak-koreai, pattanásig, sőt már inkább robbanásig feszült helyzet. El kellene kerülni egy újabb, immáron negyedik, totálissá fajulható háborút az Oroszország támogatását bíró India és az új USA-, azaz a Trump-adminisztráció által favorizált Pakisztán között.[23]

DÉL-NYUGAT ÁZSIÁBAN

Oroszország déli „mozgó" határai

Grúzia és európai, valamint tengerentúli szövetségesei még ki sem tudták heverni a 2008. augusztusi grúz–orosz háború rémálmait, amikor 2015-ben Oroszország ismét előállt a térség belső rendjének, illetve határainak kiigazítási szándékával. Ráadásul azt sem feledhetjük, hogy ez az eseménysor alig egy évvel Krím orosz annektálása, a délkelet-ukrajnai háború kitörése után következett be.

Erők, valamint *Stabilization Forces,* azaz Stabilizációs Erők) balkáni békeműveleteikor; 1999–2001 között ENSZ-felkérés és -kiválasztás alapján szolgált az UNMOGIP misszióban, azt követően közel nyolc éven át a HM védelempolitikai szakállamtitkára, illetve helyettes államtitkára volt.

[22] Szunnita muszlimok: Mohamed próféta a 632-ben bekövetkezett halála előtt nem rendelkezett a hatalmi utódlás kérdésében; az addig egységesnek vélt muszlim közösség rövid időn belül két ágra szakadt, az elmúlt évszázadokban liberálisabb irányzatot valló síiták pártjára (*'síi Ali,* azaz Ali pártja; Ali Mohamed veje volt), illetve a mindvégig, de különösen a 18. századtól egyre radikálisabban a „tiszta iszlám" gondolatvilágához visszatérni akaró szunniták (azaz a követők) pártjára. Az utóbbiak egyik meghatározó egyénisége volt Wahab, tőle ered a wahabizmus irányzatmegnevezés, amely közvetve ugyan, de az Iszlám Állam dzsihádista terrorszervezet alapideológiája is.

[23] Jászberényi Sándor: *Kasmír robbanás előtt.* Hetek 2016. december 9. (XX/49.) http://www.hetek.hu/hatter/201612/kasmir_robbanas_elott

Orosz katonák, nyilván felsőbb parancsra, 2015 júliusában szögesdrótokkal és az államhatárt jelző új táblákkal 300–1000 méterrel „kijjebb" tolták a déloszét határt. Oroszország persze tagadta, hogy bármi hivatalos köze lenne a történtekhez, csak a határtáblák frissítését ismerte el, míg az EU és a grúz kormány elítélte az önkényes határmódosítást.

„Érdemes párhuzamba állítani a grúz példát az ukrán eseményekkel, hiszen a Krím-félsziget annektálása, de még inkább a kelet-ukrajnai szakadár népköztársaságok támogatása szinte ugyanannak a szituációnak kelti rémképét Grúziában."[24]

A Kaukázus/Transzkaukázus államainak határproblémái és annak következményei

Az érintett államok és tartományok sorába az alábbiak tartoznak: Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia, illetve Dagesztán, Csecsenföld, Ingusföld, Észak-Oszétia, Kabard-Balkárföld, Karacsáj-Cserkeszföld, Krasznodari-határterület, Sztavropoli-határterület, Adigeföld. A Transzkaukázus államai közötti közlekedést nagyban nehezíti, hogy az örmény–azeri határ a mai napig zárva van mindennemű forgalom elől. Az Azerbajdzsánhoz tartozó Nahicseván ellátása például ezért is okoz nagyobb gondot Azerbajdzsánnak, ugyanis csak kerülővel, Iránon keresztül tudják tartani a szárazföldi kapcsolatot. Grúzia és Örményország között a mai napig lezáratlan határvita van Dzavahéti tartomány miatt, még a szovjet időkben meghúzott, az etnikai tényezőt teljességgel figyelmen kívül hagyó határok okán.

A Kaukázus térségének területe tagolt, a mesterségesen meghúzott határok számos konfliktus és háború forrásai voltak az elmúlt évtizedekben is. A történelem során kialakult határok sok esetben nem esnek egybe a mesterségesen meghúzottakkal, ez utóbbiak erősen vitatottak.

A Kaukázus térsége egyaránt kulcsfontosságú szerepet játszik az USA, illetve Oroszország geostratégiai érdekeinek érvényesítésében.[25]

Georgiában, Abháziával

Még 1001-ben hozta létre az első grúz királyságot III. Bagrat király. Miután a területet a 16. században a törökök foglalták el, majd a grúz hercegségek felszabadították azt, az Orosz Birodalom a 19. század első felében annektálta a térséget. Az 1917. októberi orosz forradalom után 1918-tól jött létre a független Grúzia, amelynek része volt Abházia is. 1931-ben még Sztálin adott autonóm köztársasági státuszt Abháziának. Az 1960-as években a sok helyen üldözött örményeket Abháziába telepítették.

[24] Vendriczki Gábor: *Az önálló életre kelt orosz határ.* Kitekintő, 2015. november 25. http://kitekinto.hu/europa/2015/11/25/az_onallo_eletre_kelt_orosz_hatar

[25] Gerencsér Árpád: *A Kaukázus térség biztonságföldrajzi értékelése.* Doktori (PhD-) értekezés. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskola, 2016, 33–38. o.

A Szovjetunió szétesésével (lásd Jugoszlávia példáját párhuzamként) Grúzia 1991-ben kikiáltotta függetlenségét, az abházok és grúzok közötti etnikai feszültség fokozódott, majd 1992-ben a szakadár abház rezsim függetlenedett Grúziától. A kitört, mindössze egy hétig tartó abház háború a grúz erők győzelmével végződött, de egyúttal egységbe tömörítette az abházokat, Kaukázusi Hegyi Népek Konföderációja néven, amely egyértelműen a különböző észak-kaukázusi oroszbarát mozgalmak gyűjtőszervezete lett. Ekkortól tekinthetjük úgy, hogy a grúz–orosz határ frontvonallá változott.

Az ENSZ UNOMIG *(United Nations Observers Mission in Gruzia)* néven katonai megfigyelő missziót[26] szervezett a térségbe a béke fenntartása érdekében, amelyet 2008-tól az Európai Unió grúziai/georgiai békeművelete, az EU MM G *(European Union Monitoring Mission in Georgia)* megfigyelő missziója váltott fel.

Azt az egyszerű és logikus kérdést, hogy milyen módon lehet jelen a grúz–abház konfliktusban nyilvánvalóan érintett Oroszország a nemzetközi békefenntartók részeként Abháziában, és működtethet orosz bázist Szuhumiban, a mai napig nem sikerült érthetően megválaszoltatni.

Figyelembe véve az Oszétiával kapcsolatos orosz határkitolást, valamint a szakadár Abházia határvonalvitáját Grúziával (ma már hivatalos nevén Georgiával), nem egykönnyen képzelhető el az érintett etnikumok békés területi és határvita-rendezése a közeljövőben.

Hegyi-Karabahban az örmények és az azeriek háborújával

A hegyi-karabahi területi és határvita – párhuzamok a nyugat-balkáni (1991–1999), illetve a délkelet-ukrajnai (2014-től napjainkig) válságokkal, háborús eseményekkel

A hegyi-karabahi (gyakori használatban: nagorno-karabahi válság) fegyveres konfliktus Azerbajdzsán és az Örményország által támogatott örmény többség között 1988 februárjától 1994 májusáig tartott, majd 2014-től újabb események sodrásával napjainkig zajlik, a hegyi-karabahi enklávé birtoklásáért. Az Örményországgal való örmény egyesülés vágya az 1980-as években erősödött fel. A két népcsoport között azután kezdődtek meg az etnikai harcok, hogy a Hegyi-karabahi Autonóm Terület parlamentje megszavazta az Örményországgal való egyesülést 1988. február 20-án, majd ezzel a kéréssel a szovjet központi kormányzathoz fordultak. A Szovjetunió felbomlása miatt előálló körülmények segítették az

[26] Ebben a misszióban vesztette életét Török László ezredes (posztumusz dandártábornok) 2001. október 8-án, amikor az észak-abház Kodori-völgyben járőröző helikopterüket vállról indítható rakétákkal ismeretlenek lelőtték.

elszakadási mozgalmat. Miután Azerbajdzsán 1991. augusztus 30-án kikiáltotta függetlenségét (csak emlékeztetőül: Ukrajna ugyanabban a hónapban tette meg ezt a lépést), szeptember 2-án Hegyi-Karabah szintén így cselekedett. A konfliktus 1992-re háborúvá nőtte ki magát. Észre kell vennünk a párhuzamot – időben és az események jellegénél fogva – a Tito halálát követő Jugoszlávia felbomlása utáni balkáni konfliktusokkal és az évekig tartó véres háborúval, majd a mai napig fennálló nyugat-balkáni válsághelyzettel.

1992–1993-ban az örmény és karabahi csapatok Hegyi-Karabah területét, továbbá több más környező vidéket is ellenőrzésük alá vontak. Az 1988-ban indult, úgynevezett első hegyi-karabahi háború az 1994. május 16-án Moszkvában kötött fegyverszünettel zárult le, ám a két állam, Örményország és Azerbajdzsán azóta sem kötött békét egymással.

Függetlenül attól, hogy a hegyi-karabahi konfliktusban máig mintegy 32 000 ember halt meg, és a harcok, az etnikai tisztogatások miatt több mint 200 000 örmény és közel 800 000 azeri menekült el lakhelyéről, a nagyhatalmak és a regionális/globális nemzetközi válságkezelő szervezetek kevés érdeklődést mutatnak a tényleges, hatékony beavatkozás iránt. Indoklásul talán az feltételezhető, hogy az adott kistérségben semmiféle nagyhatalmi érdektényező nem található, ugyanakkor a 21. században a közeli régiókban lezajlott (például a 2008. augusztusi grúz–orosz [27]) háborúk nem sok jót eredményeztek a „távoli" nagyhatalmaknak.

A jelenleg zajló háborús események apropóján, az örmény önrendelkezési törekvések okozta válság elemzésekor muszáj észrevennünk a Krím 2014-ben történt annektálását követő helyi önrendelkezési törekvéssel és az Oroszország részéről megnyilvánuló befogadókészséggel, illetve a Koszovó függetlenségével/önállósodásával kapcsolatos folyamatokkal való hasonlóságokat. Csak az eredmény más és más, attól függően, hogy a globális nagyhatalmi érdekek érvényesítése mit kívánt.

AFRIKÁBAN

Az afrikai kontinensen a gyarmatosítással együtt járt a „határzónák" vagy „határövezetek" „határvonalakká" szűkítése; egyes posztkolonialista országok vezetői fenn kívánták tartani az európai gyarmatosítás korszakából örökölt, a függetlenség pillanatától kezdve a szuverenitást garantáló határokat, annak ellenére, hogy a gyarmatosító hatalmak határmegvonásai nem voltak figyelemmel az ott élő társadalmak hagyományokban gyökerező etnikai, identitáshoz kötődő, nyelvi, vallási és politikai viszonyaira.

[27] Grúzia és Oroszország között 2008 augusztusában tört ki a háború, amely mindössze három hétig tartott, és Oroszország győzelmével, valamint Abházia és Észak-Oszétia Grúziától történt de facto elcsatolásával végződött; annak ellenére, hogy Grúzia állami vezetésének kérésére ekkor már tartózkodtak USA-tanácsadók Grúziában, továbbá a háború okán az Amerikai Egyesült Államok katonai repülőgépei szállították haza Irakból a grúz nemzeti kontingenst.

A jelenlegi afrikai államterületek és államhatárok nagy részét lényegében az 1875–1914 között, az európai hatalmak kétoldalú megállapodásai alapján zajló – az adott területeken élő népek, népcsoportok közös együttélésére vonatkozó akarat kinyilvánításától teljes mértékben eltekintő – kijelölésének és körülhatárolásának folyamata alapozta meg. Az afrikai államhatárok többsége több mint egy évszázada – néhány kivételtől eltekintve – változatlan maradt.[28]

LATIN-AMERIKÁBAN

A 21. századi Latin-Amerika kül- és belpolitikai szempontból is számos konfliktussal terhelt.

A gyarmatok felszabadulása után az önálló államalakulatok határai sokáig változóban voltak, és még napjainkban is kísértenek a határviták. Az elmúlt időszakban ezek közé tartozott a Dél-Amerikától keletre fekvő, brit fennhatóságú Falkland-szigetek sorsa, amelyért háború is zajlott Argentína és Nagy-Britannia között.

A dél-amerikai kontinensen Bolívia mondható nagy területi vesztesnek: számos nyersanyagban gazdag térségét, sőt tengeri kijáratát is elragadták szomszédjai, akikkel így feszült a viszonya. Délen Chile és Argentína között vannak még viták egyes határszakaszok pontosítása körül.

Átalakuló biztonság

A második évezred utolsó évtizedeiben, a hidegháború megszűntével, majd pedig a 21. század első éveiben számos olyan új biztonsági kihívás, kockázat és fenyegetés jelent meg a világon, aminek kezelésére addig csak részben vagy egyáltalán nem voltak felkészülve az államok, a globális és regionális biztonsági szervezetek, valamint a nemzetközi közösségek. A béke, annak fenntartása, a békét fenyegető körülmények megelőzése és megszüntetése, az egyre több súlyos bizonyítékot már most is felmutató, a közeljövő életfeltételeit gyökeresen átalakító környezeti és éghajlatváltozás valós idejű kezelése valamennyi társadalmi berendezkedés érdeke volt, van és kell hogy legyen a jövőben is.

[28] Csizmadia Sándor: Az afrikai államhatároktól a „határtalan" Afrikáig. In: *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés.* (Szerk. Csizmadia Sándor, Tarrósy István) Pécs, Publikon Kiadó, 2009, 51–74. o.; Tarrósy István: Kelet-afrikai Föderáció: álom vagy valóság? In: *Harambee.* (Szerk. Sebestyén Éva, Szombathy Zoltán, Tarrósy István) Pécs, Publikon Kiadó, 2006, 384–393. o.

Sajnos, az emberi természet, továbbá az eltérő feltételrendszer hatásai már évszázadok óta „jó indokot" szolgáltattak arra, hogy az emberek, illetve országok egy-egy csoportja a békés egymás mellett élés helyett egymás megsemmisítésére, leigázására, valamint a másik területeinek, értékeinek elrablására törekedjen. Az emberiség úgy lépett be a 21. századba közel két évtizede, hogy számos tennivalóval szembesült: hogyan tegye biztonságosabbá a világot, miként őrizze meg a természeti környezet fenntarthatóságát, hogyan alakítsa igazságosabbá a világot a gazdag és a szegény országok népei számára, miként tudjon élni lehetőségeivel, hogyan segítse a fenntartható fejlődés folyamatát, mi módon óvja meg értékeit.

Melyek azok az értékek, amelyeket védeni és óvni szeretnénk a biztonsági környezet változásainak hatásai során? Vitathatatlanul első helyre sorolom az embert és az élővilágot. A kiemelten védendő értékkörbe tartoznak azonban a békeműveletek és válságkezelések által szükségszerűen megóvandó értékek, többek között: a jogállamiság; az ökológiai egyensúly a környezet; a természeti kincsek; a létrehozott áruk és vagyontárgyak; az ingó és ingatlan tulajdonok; a kritikus infrastruktúra; a demokrácia; az egyenlőség; a függetlenség; az önrendelkezés; a kisebbségi jogok; az emberi méltóság; a személyi, a szólás- és a vallásgyakorlási szabadság; a vállalkozási szabadság; a kulturális és az etnikai hagyományok; a fenntartható fejlődés; a közösségi vívmányok.

„A XXI. század beköszöntének kétségkívül legdrámaibb sokkja a nemzetközi terrorizmus addig soha nem látott erejű jelentkezése volt az, amit a világban borzongató tömörséggel 9/11-nek, vagyis szeptember 11-nek neveznek. [...] megjelent egy újabb nem-állami szereplő, a nemzetközi terrorizmus, amely lábbal tiporja mindazokat az értékeket, szabályokat, melyeket az emberiség, a maga sokszínűségében és különbözőségében, közös erőfeszítésekkel létrehozott. Ezt az újabb szereplőt nevezte Kofi Annan »uncivil societynak«. És ez a »civilizálatlan társadalom« itt van közöttünk, s kihasználva a vallási fanatizmust, a gazdasági és szociális nehézségeket és sérelmeket, az általa választott helyen és időben lecsap kifejezetten azzal a céllal, hogy minél több áldozatot szedjen. [...] senki és semmi nem érezheti magát teljes biztonságban ezen a földön, [...] Arra kell törekednünk, hogy széles körű nemzetközi erőfeszítésekkel [...] kezeljük azokat a társadalmi problémákat, amelyek termékeny talajt kínálnak a terrorizmus emberanyagának rendszeres feltöltéséhez. [...] állandó készenlétben is kell lennünk, hogy megfelelő – katonai, titkosszolgálati, jogi – eszközökkel lépjünk ott, ahol erre szükség van."[29]

[29] Erdős André: *A XXI. század kérdőjelei: békés világ vagy terrorizmus, erőszak és fegyverkezés?* 9–10. o. www.menszt.hu/index.php/content/download/762/.../ErdosENSZAKADEMIA.pdf (A letöltés ideje: 2017. június 13.)

2015 óta az európai válságkörkép (és félelemindex) döntően elsősorban a migráns/menekült-válsághelyzet megoldatlanságáról, tarthatatlanságáról és következményeiről szólt, legtöbbször mélyen eltakarva a valós kiváltó okokat és célkitűzéseket, úgy, mint szándékos válságokozás, üzleti alapú és irányított migránsmozgatás, erőszakos népvándorlással összekapcsolt tervszerű területfoglalás, az újragyarmatosítási törekvések, valamint kultúraváltás megvalósítása, a több ezer éves status quo megdöntésére irányuló folyamat. Folytatódnak a terrorcselekmények szerte a nagyvilágban, vallási, etnikai, törzsi és élettérháborúkkal, tömeges, ellenőrizetlen népvándorlással és kezeletlen terrormigrációval, továbbá környezeti katasztrófákkal sújtva.

A nagyvilág megismerhette és a saját bőrén érezhette a dzsihadisták kortárs ideológiájának és célkitűzéseinek alapjául szolgáló Zarkavi-tervet a hétfázisú iszlamizációról,[30] és elszörnyülködött. De amint ezt a 2015. évi párizsi januári, majd novemberi, valamint az elmúlt évek brüsszeli, berlini, londoni, nizzai terrorcselekményei is jelzik: mindeddig béna kacsa módjára elmulasztott tenni valamit. Milyen kilátásaink lehetnek az említett konfliktusok és válságok sikeres(ebb) kezelése terén a közeljövőben?

2016 márciusában az EU–Törökország csúcstalálkozó és a brüsszeli tárgyalásokat követő hármas terrorcselekmény-sorozat[31] kapcsán még a naivabbak számára is világossá kellett, hogy váljon: a válságövezeti konfliktusok és háborúk a Közel-Keleten sem a véletlen művei, és elsősorban nem is a helyi lakosság miatt vagy érdekében zajlanak, az Európát sújtó terrorizmussal szembeni tevékenységekkel kapcsolatos stratégiákat pedig sürgősen újra kell gondolni. A nagyhatalmi „játszótér" nem ismer határokat, ha a válságok és háborúk kiprovokálása nyomán hatalmi pozícióit erősítheti egy-egy régióban, és ha az „oszd meg és uralkodj" elvének alkalmazásával újabb erőforráshoz, hiteleitől függő államokhoz, illetve a globális és regionális piaci vetélytársak tartós vagy végleges lenyomásához juthat.

A gyenge vagy gyengének mutatkozó államok, régiók, szövetségek vissza nem fordítható vesztükbe rohannak, hacsak időben fel nem ismerik a megszüntetésükre törekvő stratégiát, folyamatot, és aktívan ki nem állnak jelenükért és jövőjükért.

Az elmúlt években a globális, illetve a regionális biztonságot leginkább foglalkoztató forró pontok és fenyegető események között az előzőekben már említett, szervezetten és félelmetesen indult, és a hideg tél és alkalmanként embertelen

[30] Forrás: www.atv.hu/kulfold/20150125-mi-all-az-al-kaida-mestertervében. (A letöltés ideje: 2015. január 26.) Egy jordániai újságíró, Fouad Husszeini számolt be róla a 2005-ben megjelent, *Al-Zarkavi: Az al-Kaida második generációja* című könyvében.

[31] 2016. március 22-én 08:00-kor a belga főváros Zaventem repülőterének beszállóterminálján, majd pár pillanat múlva a kijárat mellett, egy óra múlva pedig a főváros moanbeeki metróállomásánál a szerelvényen robbant nagy erejű pokolgép, eddig közel 40 ember halálát és több mint 350 sebesült szenvedését okozva.

időjárási körülmények ellenére – a prognózisokkal szemben továbbra is – változatlan létszámokkal zajlott az ellenőrizhetetlen tömeges menekült- és migránshullám.

Sajnálatos módon leszögezhető, hogy a 2015–2017 közötti időszak modernkori történelmünkben példa nélkülivé vált a háborús felek által Közel-Keletről és Ázsiából indukált és Európát elárasztó tömeges menekülthullámával, az Afrikából és Ázsiából szintén az öreg kontinensre zúduló gazdasági és környezeti migránsokkal, amely kihívásoknak sem maga Európa, sem az Európai Unió, sem tagországainak többsége, sem pedig a leginkább csak nevében létező nemzetközi határvédelmi rendszer nem tudott megfelelni, ezáltal nem voltak képesek a közösség biztonságát sem szavatolni.

2017 eddigi történései azt jelzik, hogy az Európát közelről és súlyosan érintő háborús gócokból, véres konfliktusokkal terhelt régiókból a közeljövőben nem várható egynek sem a tartós megnyugvása (nem elég valamely területet „felszabadítani", azt a továbbiakban működtetni is tudni kell, különben az ellenséges erők hamar át-/visszaveszik a térség ellenőrzését, mint ez sajnos történik jelenleg Afganisztánban is). Függetlenül a sokat emlegetett genfi, bécsi, washingtoni, brüsszeli és esetleg a rijadi vagy minszki megállapodások számától, a háborúkban és konfliktusokban érintett felek érdekei olyan messze esnek egymástól, amely kizárja a Közel-Keleten egy rövid távon nyélbe üthető és tartósan fennálló békés állapot létét, még ha a nagyhatalmak a (sokak által megkérdőjelezett) bosznia-hercegovinai föderációs modellt erőltetnék is Szíriára vagy netán Irakra. Fókuszban marad tehát a MENA-térség (*Middle-East and North-Africa,* Közel-Kelet és Észak-Afrika), hiszen onnan ered a globális erőszakos területfoglalás, egyes fogalmazásokban „térfoglalás"[32] döntő hányada.

A jelenkor súlyos konfliktusai között tudhatjuk:

- a Kelet-Ukrajnában a minszki folyamatok ellenére sem szűnő nyílt fegyveres harcot, háborút, a reguláris és irreguláris erők bevetésével;
- a Közép-Ázsiában egyre komolyabban jelentkező, néha értelmetlennek tűnő vitát arról, vajon tenger vagy tó a Kaszpi-víztömeg. Nem szójátékról van szó, ugyanis a nemzetközi jog eltérően szabályozza az érintett országok között az erőforrások (márpedig a „Kaszpi-tenger" hatalmas nyersanyaglelőhely, világviszonylatban egy sor tétel vonatkozásában az első tízben szerepel) kiaknázásának tulajdonjogát, attól függően, hogy tóról vagy tengerről van-e szó;
- a régió másik gondját, a folyók vize feletti ellenőrzés (egyes esetekben a folyók elterelése kérdésének) jogát néhány szomszédos ország között, például a volt szovjet „sztánországok" esetében, így Tádzsikisztán és Kirgizisztán között;[33]

[32] A 2016. március 15-i ünnepi beszédében ezt a kifejezést használta a jelenség minősítésére a magyar miniszterelnök: „ami térfoglalás nekik, az térvesztés nekünk". Forrás: Budapest, Metropol/MTI, 2016. március 16., 2. o.

[33] Thüringer Barbara: *Ahol tényleg érték a víz: lövöldözés egy folyó elterelése miatt.* MTI, 2014. július 10.

- az Afganisztánban is megjelent Iszlám Állam harcosain túl az egyre nagyobb területet ellenőrzése alá vonó Taliban igyekezetét a nemzetközi támogatás ellenére gyengének minősíthető, 2014 vége óta hatalmon lévő jelenlegi afgán vezetéssel szemben;
- a Pakisztánban dúló etnikai és vallási konfliktusokat, amelyekre szörnyű példaként állhat itt a 2016. március 27-én Lahorban, egy keresztény parkünnepen elkövetett nagy erejű pokolgépes öngyilkos merénylet, amely közel 60, az ünnepi megemlékezésen részt vevő ember (közöttük sok gyerek) azonnali halálával és további 250 személy súlyos sérüléseivel végződött.

Folytatódni látszanak a globális és a regionális nagyhatalmak közötti hidegháborús viszályok, valamint a proxy- (újabban kliens-) háborúk.[34]

MIGRÁNS-/MENEKÜLTVÁLSÁG, TERRORMIGRÁCIÓ, NÉPVÁNDORLÁS, SZERVEZETT TERÜLETFOGLALÁS

„Most már több éve úgynevezett vegyes migrációs áramlás éri el Európát, ez azt jelenti, hogy az útnak indulók egy része fegyveres konfliktussal sújtott válsággövezetből érkezik, tehát valóban nemzetközi védelemre szorulhat, míg más része azonban – és ők vannak többen – a szegénység miatt indul útnak, jobb életet keres magának és családjának, azaz a gazdasági migránsok kategóriájába tartozik." – nyilatkozta dr. Végh Zsuzsanna, a Bevándorlási és Állampolgári Hivatal főigazgatója a *Belügyi Szemlének* adott interjúban.[35]

Mára a világ népességének (2015 végén 7,14 milliárd fő) mintegy 3-4%-a, közel 250 millió ember él szülőhazáján kívül. Történelmileg alakult úgy, hogy míg a 19. századi Európából főleg az elbukott szabadságharcok következményeként (lásd magyarok menekülése 1849-től a Török Porta fennhatósága alá, illetve Olaszországba, valamint Amerikába), addig a 20. századi Európából a két világháború időszakában és a köztes évtizedekben vándoroltak vagy menekültek el sok millióan (közöttük megint magyarok is, több millióan), döntően Észak- és Dél-Amerikába, Ausztráliába és Dél-Afrikába.

Ugyanakkor nem kis mértékben a valamikori gyarmatosítási folyamat visszahatásaként, az úgynevezett posztkoloniális migráció eredményeképpen a 20. század utolsó harmadában bevándorlók tömegei érkeztek Franciaországba az

[34] Proxyháborúknak nevezik azokat a háborúkat, amikor nyilvánvaló, hogy nem a megnevezett szembenálló felek harcáról van szó, hanem a mögöttük nyíltan vagy burkoltan megbúvó két vagy több nagyhatalom helyett vívják ők a háborújukat. Ilyen proxyháború zajlott például Észak- és Dél-Vietnám között, miközben folyamatosak voltak az USA és a Szovjetunió részéről történt nyílt, élőerős és hadfelszerelési támogatások.

[35] *Abban nem hihetünk, hogy a migrációs nyomás enyhülni fog...* Interjú dr. Végh Zsuzsannával. Belügyi Szemle 2016/1., 9–15. o.

észak-afrikai térségből, az Egyesült Királyságba főképp Indiából és Pakisztánból, Portugáliába Angolából és Mozambikból, Spanyolországba Közép- és Dél-Amerikából, Belgiumba Marokkóból, Tunéziából és Algériából, míg Hollandiába a távol-keleti és indonéziai szigetvilágból.[36]

Az újraegyesülés miatt amúgy is nagy gazdasági és társadalmi kihívásokkal küszködő Németország pedig döntően két régióból, így a Közel-Keletről (főleg Törökországból, ahonnan leginkább gazdasági okok miatt 3-4 millió, hazáját családostól elhagyó török érkezett), illetve az 1990-es évek első felétől az ismét háborúzó Balkánról (kezdetben Bosznia-Hercegovinából, majd Montenegróból, Macedóniából, Albániából és végül az évtized végétől Koszovóból) fogadott be több millió háborús, majd gazdasági menekültet.

Amíg érthető a háborús területről történő menekülés ténye, indokoltsága és az erre való humánus reagálás, annyira nem egyeztethető össze ez a kérdés a menekültválság során tapasztalt „csak ez és ez az ország felel meg a menekült(ek) letelepedésére" viselkedéssel, amely elsősorban pontosan a gazdasági migránsok (azaz nem a háború vagy diktatúra elől menekülők) sajátja.

Az Európát a Közel-Keletről, Ázsiából vagy Afrikából ért 2015 és 2017 közötti migráns- és menekültválság során korábban soha nem tapasztalt fejleményekkel kellett szembesülniük a tranzitáló és a befogadó országoknak egyaránt:

- jelentős lemaradásban voltak/vannak az érintett hivatalok a menedékkérelmek feldolgozása terén (ezt a feltűnő lassúságot látjuk a görög hivatalok esetében is);
- a schengeni és a dublini rendszerek egyáltalán nem vagy csak nagyon gyenge színvonalon működnek (és az is visszás, hogy a „Schengenhez" még nem tartozó Macedónia jobban teljesít, mint egyes „schengeni" társai);
- a visszatoloncolás rendszere jogilag nem kellően rendezett, nem hatékony, és a kivitelezés pedig nem biztosítja az ismételt menedékkeresés kizárását, sem pedig a visszatoloncoltak saját országuk általi tényleges befogadását (például pakisztáni illetékesek többször hangoztatták, hogy az EU–török megállapodás ellenére Pakisztán nem fogad be visszatoloncoltakat).

A 21. század elmúlt éveinek történései kapcsán új fogalommal kellett szembesülnünk: ez az úgynevezett terrormigráció. Ellentmondásokkal, vitatható véleményekkel, kevés rögzíthető ténnyel együtt területfoglaló hadjáratnak is minősíthető folyamat, amely így közvetve rövid és hosszú távon (főleg az úgynevezett alvó sejtek, ügynökök révén) egyaránt társadalmak tönkretételére szolgáló hadműve-

36 Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között. (Szerk. Tarrósy István, Glied Viktor, Keserű Dávid) Pécs, Publikon Kiadó, 2011.

let, valamint államok szétzilálásának fegyvere. Európa és benne mi magyarok ezt bizony 2015 kora ősze óta saját bőrünkön tapasztaltuk meg.

„Az emberek életvitelszerű áttelepülése születési országukból egy másik országba. Az áttelepülők általában igyekeznek új hazájukban legalizálni helyzetüket, ezért munkavállalási engedélyt, majd állampolgárságot kívánnak szerezni" – írja a migrációról, az elvándorlásról az egyik világhálós lexikon.

„A migráció az emberi történelem folyamán mindenkor jelenlévő népmozgalom, amelynek során népességrészek földrajzi tekintetben elmozdulnak, átmenetileg vagy véglegesen települési területet változtatnak."[37] Maga a migráció tehát az emberiség létezése óta jelenlévő folyamat. „A nemzetközi migráció során nemcsak személyek, hanem szokások, hiedelmek, normarendszerek, ízlések és tárgyak, tehát komplex kultúrák is vándorolnak."[38]

A terrormigráció azonban új fejlemény. Egyik ismérve a tömegesség. Emlékezzünk a 2015. szeptemberi röszkei erőszakos események tömegjeleneteire, majd az ideiglenes biztonsági határzárkerítés mentén nyugat felé kerülő úton hömpölygő, ellenőrizetlen, azonosítatlan embertömegre. Sokaknak okozhatott maga a látvány – ha nem is félelmet, de – szorongást bizonyára. A gond akkor csúcsosodik, amikor akkora emberfolyam ömlik egy adott országba, hogy azt már az adott állam, sőt az érintett államok csoportja képtelen ellátni. A tömegesség szétzilálja az államigazgatás több évszázad alatt kialakult – egyébként elismerten reagálásra képtelen, akár elavultnak is minősíthető, de mégis csak létező – rendszerét. Követhetetlenné válik a törvényesség, összeomlik az egészségügyi, az ellátó, az oktatási, a szociális, végeredményképpen az állami és társadalmi működőképes rendszer.

„...korábban valódi menekültáradatról volt szó, mára viszont mindennapossá vált, hogy a menedékkérők között bűnözők, terroristák, idegen harcosok jutnak be Európába. [...] a migránshullámmal ma már egyre nagyobb számban érkeznek Európába külföldi harcosok és terroristák, akik a migránsválságot használják fel céljaikra, az Iszlám Állam nevű terrorszervezet beszivárog, és rákként terjed a menekülthullámban" – nyilatkozta 2016. március 1-én az amerikai szenátus fegyveres erőkkel foglalkozó bizottságában a NATO európai erőinek akkori főparancsnoka, Philip Breedlove tábornok.[39]

Arról a terrorszervezetről van szó, amely kapcsán egy nemrégiben megjelent biztonságpolitikai témakörű könyv előszavában dr. Simicskó István honvédelmi miniszter azt írta, hogy az Iszlám Állam újdonság az eddig létezett terrorszervezetek hosszú sorában: államként lép fel, lokális terjeszkedést folytat, de a világ

37 Póczik Szilveszter: Nemzetközi migráció – biztonságpolitikai, rendészeti aspektusok. In: *Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között.* Pécs, Publikon Kiadó, 2011, 35. o.

38 Szilasi Ildikó Hermina: Matonge, egy kongói „migráns-világ" Brüsszelben. In: *Új népvándorlás i. m.* 169. o.

39 Forrás: http.//www.honvedelem.hu/cikk/55915 (A letöltés ideje: 2016. március 3. 16:57)

jelentős részét – jelenleg elsősorban Európát – tekintve átfogó ambíciói vannak, Európa számára fenyegetést jelent, hiszen terrorsejtjei jelen vannak, és hatékonyan toboroznak új híveket a kontinensen.[40]

A menekültek és gazdasági migránsok tömegében sokszor a kíséret nélküli, szerencsétlen sorsú gyerekek, a kisgyerekes családanyák, valamint az idősek mellett fel kell(ett) ismernünk egy nagyon fontos ismérvet: a katonai jellegű szervezettséget, amely az irányított terrormigráció egyik fő jellemzője. A folyamat figyelőinek már 2015 őszétől feltűnt, hogy a migránsok többsége (mintegy 70%-a) katonakorú férfi, kisportolt alkattal és egységes, fegyelmezett magatartással. Jól el vannak látva okostelefonnal, útmutatókkal, pénzzel, és láthatóan szabályos rendben vonulnak. Önmagában ezzel a menettel megfélemlítik a helyi közösségeket, de nem is akarnak barátságosnak látszani. Akciókat indítanak, amelyekkel rendőrsorfalat igyekeznek áttörni. Itt feltűnnek és megfigyelhetők a „parancsnokok", akik hangosbeszélőn vezénylik a rohamot, fenyegetik a rendőröket, közvetve – a médián át – a társadalmat. Mindezt korábban előkészítették, ami azt is mutatja, hogy a terrormigráció több éves, akár évtizedes megalapozást igényel.

Ehhez a folyamathoz kapcsolódik szervesen a dzsihadizmus, a radikalizmus és a terrorizmus kifejezések összetartozható tartalma, jelen korunkban és a közeljövőben még inkább. „A három kifejezés, a dzsihadizmus, a radikalizmus és a terrorizmus napjaink félelmetes, tartalmilag kevésbé ismert, esetenként ellentmondásos, nem feltétlen összefüggő jelenségei, amelyek a helyi, a regionális és gyakran a globális biztonságot jelentős mértékben veszélyeztetik. Elsősorban a válságkörzetek sajátosságai, de hatásaik is messze túllépik az ország, vagy a régió határait, függetlenül azok gazdasági fejlettségétől, szociális körülményeitől, vagy az ott gyakorolt vallástól. [...] A dzsihadizmus vallási értelmezésben közel sem jelent fenyegetést, de ha a vallást félremagyarázzák, esetleg politikai célokra használják, akkor a jelenség más színezetet kap. A radikalizmus önmagában véve nem mindig veszélyes, sőt nem feltétlen következik belőle fenyegetés. Ezt azonban a terrorizmusról már nem lehet elmondani, hiszen a terrorizmus lényegében nem más, mint politikai célzatú, ártatlan emberek ellen elkövetett erőszak. Az a legrosszabb, ha a három jelenség együtt, egymást erősítve jelenik meg és terrorizmus formájában ölt testet."[41]

A Balkánon, a Közel-Keleten, Közép-Ázsiában és az afrikai országokban tomboló káosz, az etnikai és vallási villongások, a terrorszervezetek erősödése egyenes következményei lettek a globálisan irányított, akár anyagi, akár eszmei megfontolásból kezelt tömeges népvándorlásnak. Mára már széles körben ismert az al-Kaida második generációjához tartozó Abu Muszab az-Zarkávinak, az iraki al-Kaida egykori fejének hétlépcsős terve a nyugati világ meghódítására. A terv 1996-ban készült, 2005-ben látott napvilágot, és gyakorlatilag a 2020-as évekig meghatározza az iszlám erőszakos terjesztését, a keresztény világra is. A terv egyes részei, mint a nyugati hatalmak háborúba kényszerítése, polgárháború kirobbantása Szíriában, vagy Európa menekültekkel való elárasztása jól szervezett irányítással már megvalósulni látszik. A szokásos összeesküvés-elméleteket kedvelő világ kétkedve ugyan, de egyre többször tanulmányozza, elemzi és vitatja a hétlépcsős iszlamizációs terv valódiságát és valós tartalmát, azaz a megtörtént események belemagyarázását a forgatókönyvbe.

[40] Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0 Történet, ideológia, propaganda.* Budapest, Kossuth Kiadó, 2016.

[41] Kis-Benedek József: *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016.

A 2002-től elszaporodó terrortámadások (a madridi és a londoni merényletek, a Boston Maraton, a beszláni túszdráma vagy a párizsi támadások 2015 januárjában és novemberében) mellett napjainkra a balkáni (az úgynevezett balkáni illegális migrációs útvonal befagyasztása ellenére), illetve az olaszországi utat használó migránsok egyre növekvő hulláma jelenti a legnagyobb biztonsági kockázatot. Nem lehetnek illúzióink: a népvándorlás nem csak egy adott ország vagy régió biztonsági összeomlásának eredménye.

Ugyanakkor megjelent még egy súlyos probléma is, ami főleg a klímaváltozásnak köszönhető: az elsivatagosodás és a vízkészlet fogyása miatt a közeli jövőben Afrikából is óriási tömegek fognak megindulni – és mivel másfelé nem tudnak menni, Európa felé fogják venni az irányt. Fontos emlékeztetnünk magunkat arra a tényre, hogy az afrikai kontinens lakosságának száma 120 évvel ezelőtt még 100 milliós volt, mára viszont meghaladja az egymilliárd főt, és a szakelemzők vélekedése szerint már egy nemzedéki időn belül az 1,5 milliárd főt is el fogja érni, miközben az iható vízhez és az élelmiszerhez való hozzáférés nem javul a kontinensen, illetve a munkához jutás, valamint az élhető élet feltételei tovább romlanak. Sajnálatos, hogy a gazdag Nyugat (és Kelet) csak érdekei mentén szemléli az afrikai történéseket, és emiatt persze reagálásai egyes válsághelyzetekre rendkívül megkésettek.

A nemzetközi, a nemzeti és a regionális biztonsági szervezeteknek, testületeknek alapjaiban kellene átgondolni a konfliktusok és válságok kezelésének eddig megszokott gyakorlatát, megújítani a válságmegelőzés komplex rendszerét, így a nemzetközi felelősség és jog gyakorlatát is.

A 2016. március 22-i brüsszeli hármas robbantás kapcsán nemcsak az a kérdés vetődött fel, hogy a párizsi, 2015. novemberi gyilkos akciót követő titkosszolgálati-nemzetbiztonsági fogadkozások ellenére négy hónapon belül miként és kikkel (sok éve Belgiumban élő bevándorlókkal és nemrég migránsként Európába érkezettekkel) szervezhette meg ezen újabb akcióit az Iszlám Állam terrorszervezet (ISIS) egyik vagy másik sejtje a NATO Központtól mindössze öt kilométerre található Brüsszeli Nemzetközi Repülőtéren, majd az Európai Unió fő szervezeti

elemeinek otthont adó brüsszeli komplexumok mellett lévő metróállomásnál. Tisztázásra várt az is, miért éppen a gyakori kormányválságokkal szenvedő, multikulturális, de megosztott Belgiumban, az elvileg szigorúan védett, az EU és a NATO központi elemeinek is otthont adó belga fővárosban csapott le az iszlamista terrorkommandó.

Didier Leroy, a Royal Military Academy of Belgium (a belga Királyi Katonai Akadémia) vezető terrorizmuskutatója, a Brüsszeli Szabadegyetem adjunktusa hosszú elemzésben tért ki többek között annak megválaszolására, hogy miért éppen Belgium került az ISIS európai dzsihádjának fókuszába, és miért olyan nehéz a belga hivatalos szervek számára a probléma kezelése.

A szakértő szerint: „Az eljárási mód szintjén számos közös jellemzőt találunk a francia és a belga különítmények esetében: elkötelezett egyének viszonylag kis sejtjei ütnek rajta minél nagyobb számú »puha« (civil) célponton."[42]

A szakértő elemzésében azt is kijelentette, hogy a belga titkosszolgálati szervezetek nem rendelkeztek elegendő erőforrásokkal a Belgiumban élő közel 1000 „potenciális veszélyt" jelentő személy napi 24 órás folyamatos követésére. Ez egyébként hasonlóan történt Franciaországban is, mint ahogy magyar nemzetbiztonsági szakértők is hangoztatták: egyetlen célszemély folyamatos követése tucatnyi speciálisan felkészített és felszerelt szakember munkáját igényelné, amelyre ma Európában aligha van lehetőség.

A 2016. március 22-i brüsszeli terrorcselekményeket követően a belga belügyminiszter, Jan Jambon kijelentette, hogy Belgiumban van Európában a lakosság számához viszonyított legtöbb dzsihadista: 470 fő az úgynevezett belga „külföldi harcosok" száma (2016. januári adat), akik az ISIS-hez csatlakoztak kiképzésre és háborúban való részvételre, elsősorban Szíriában, másodsorban Irakban. Jelenleg közülük mintegy 190 fő harcol még Szíriában és Irakban, az ISIS által ellenőrzött területeken (amelynek mérete több mint 20%-kal csökkent az egy évvel ezelőttihez képest, az erősödő szíriai és iraki nemzeti erők támadásai, az oroszok és az USA vezette koalíció légicsapásai, a kurd peshmerga harcosok akciói, valamint az Irakban tevékenykedő anti-ISIS erők műveleteinek következtében), 130 fő pedig visszatért Belgiumba.[43]

Az elemzések megállapították azt is, hogy a párizsi és a brüsszeli terrortámadások szervezői és kivitelezői közül megismert Abdeslam, illetve Abaaoud testvérpárok belga-marokkói gyökerekkel rendelkeznek, és a 470 fős ISIS-önkéntes listán is 80%-os marokkói túlsúly van. A 11,2 milliós Belgium legnagyobb nemzetiségi

[42] *„At the level of the modus operandi, we find several common features shared by the French and Belgian commandos: relatively small cells of determined individuals hitting as many »soft« (civilian) targets as possible."* – Didier Leroy: *Why Belgium?* Forrás: http://www.nybooks.com/daily/2016/03/24/brussels-attacks-isis-why-belgium/?printp (A letöltés ideje: 2016. március 25.)

[43] *Uo.*

kisebbsége a marokkói, akik az 1960-as, 1970-es években kerültek gazdasági migránsként Belgiumba. Számuk ma eléri az 500 000-et, többségükben a szunnita Wahabita puritán tradíciók (szalafiták) követői. Függetlenül attól, hogy Abdeslamék és Abaaoudék a második, harmadik generációs bevándorlók közé tartoznak, rájuk is jellemző, hogy nem tudtak beilleszkedni a belga társadalomba, de már marokkóiaknak sem számítanak, így hát könnyen csábíthatók egy nagyobb közösséghez tartozásra, annak minden ígéretével együtt.

Érdekes az az összevetés is, amely a Belgiumban szintén jelentős kisebbséggel rendelkező törököket minősíti. Ők is az iszlám szunnita ágához tartoznak, de alig szerepelnek a veszélyes személyek listáján Belgiumban, közülük a belga szakszolgálatok információi szerint senki nem csatlakozott az ISIS-hez.

Szakértők ugyanakkor egy érdekes tényre hívják fel a figyelmet a szélsőséges iszlamizálódáshoz csatlakozott és ismert terrorcselekményeket elkövetők személyiségével kapcsolatban: egyre több jel utal arra, hogy mély családi, pszichológiai ráhatás építheti ki már fiatal korban a későbbi végzetes cselekedetekre való készséget. A szülők befolyásoló hatása mellett megjelenik még a testvérekre figyelés, a velük közös akcióban való részvétel, illetve a testvérpélda követése. A 2013. évi Boston Marton terrorakciója kapcsán a kaukázusi származású Carnajev testvérek, a 2015. januári párizsi, a Charlie Hebdo elleni támadásban a jemeni származású Kouachi fivérek, majd már a 2015. novemberi párizsi merényletnél az Abdeslam testvérek és végül a 2016. márciusi brüsszeli terrorakciókban az el-Bakraoui fivérek képviselték ezt a folyamatot.

A TÁVOL-KELET, KELET-ÁZSIA NÖVEKVŐ FESZÜLTSÉGPONTJAI: AZ ISZLÁM ÁLLAM MEGJELENÉSE, ILLETVE ÉSZAK-KOREA ELNÖKÉNEK ÚJABB HÁBORÚS RETORIKÁJA ÉS RAKÉTAFENYEGETÉSEI

A Távol-Kelet országai ezúttal is részesei a globális folyamatoknak: az Iszlám Állam a közelmúltban terrorcselekményekkel jelezte például Japán számára, hogy a japánok sem maradnak ki az iszlamista dzsihadizmus és terrorizmus eseményeiből. Sajnálatosan emlékezhetünk a 2015 januárjában Szíriában az Iszlám Állam gyilkológépei által lefejezett japánra, majd pár nappal később az ugyancsak lefejezett másik honfitársára, aki haditudósítóként ment tárgyalni az ISIS illetékeseivel barátja megmentése érdekében. Ez hadüzenet volt, emberiesség elleni cselekménysorozat. Ma már tudható viszont a japán állami információkból az is, hogy akadnak japán követői is az ISIS-nek, sőt harcolni vágyók is jelentkeztek a terrorszervezetnél. A szomorú tényekhez tartozik, hogy 2003 novemberében

az Irakban szolgáló japán katonák[44] közül kettővel is végeztek a vélhetően Abu Muszab az-Zarkavihoz, az iraki al-Kaida (AQiI – *Al-Qaeda in Iraq*) akkori vezetőjéhez tartozó terroristák.

Nem kevésbé nyugtalanító Észak-Korea 2016-ban aktív, de 2017-ben még sokkal erőteljesebb háborús készülődése és retorikája, a végrehajtott „műhold-felbocsátó" ballisztikus rakéta indítása, a Japán felé kilőtt és tengerbe csapódott rövid hatótávolságú rakéták esete. A 2017. július 4-én kínai platformról felbocsátott interkontinentális ballisztikus rakéta új szintre vitte a háborús fenyegetés közelségét és a lehetséges reakciók forgatókönyvét. Azon bejelentés mellett sem lehet kézlegyintéssel elmenni, amely szerint Észak-Korea „nemsokára" újabb kísérletet hajt végre atomtöltettel – ezt jelentette be 2017 tavaszán Kim Dzsong Un észak-koreai vezető, a KCNA, észak-koreai állami hírügynökség szerint. A bejelentést olyan fenyegető üzenetek követték, mint annak beismerése, hogy a nukleáris csapásmérő képesség megbízhatóságának további növelésére hamarosan kísérleti robbantást hajtanak végre atomtöltettel, valamint, hogy az észak-koreai hadsereg kész megelőző csapást mérni és felszabadítani Dél-Koreát.

Nem lehet véletlen, hogy válaszul az észak-koreai fenyegetésekre Dél-Korea és a Trump elnök által vezetett USA 2017-ben is megtartotta éves hadgyakorlatát, demonstratív és elrettentő céllal is, a Koreai-félsziget érzékeny pontján. Ugyanakkor egyre több elemző veti fel annak lehetőségét, hogy az észak-koreai vezető az ország belső súlyos problémáinak elkendőzése érdekében folytatja az előkészületeket, és esetleg még 2020 előtt el is indítja a Dél-Korea elleni támadást, tudva, hogy kicsi a valószínűsége az Észak-Korea ellen elindítható megelőző csapásnak a tömeges mértékű civil áldozatok és az emiatti nemzetközi felháborodás miatt.

ERŐSZAK, TERRORIZMUS A 21. SZÁZAD MÁSODIK ÉVTIZEDÉBEN: A VALÓDI VEZETŐ NÉLKÜLI, GYENGÉLKEDŐ AL-KAIDA, AZ ÁLLAMI BABÉROKRA (IS) TÖREKVŐ ISZLÁM ÁLLAM NEVŰ DZSIHADISTA SZERVEZET ÉS A „FRANCHISE-OLÓK"

2017-ben is folytatódni látszik az elmúlt évtizedek trendje: globális méreteket öltött a terrorcselekmények mennyisége és azok pusztításai. A korábbi évekhez hasonlóan a terrorista aktivitás jelentős hányada négy olyan országot érintett,

[44] A második világháborút követően először 2003-ban kapott a japán kormány felkérést – az USA-tól – arra, hogy japán katonai kontingens is részt vegyen a Szaddam Husszein iraki diktátor hatalmának megdöntését követő iraki stabilizációs műveletekben. A Kazushige Izumi tábornok vezette felmérőcsoport 2003 szeptemberében érkezett az USA vezetésű koalíciós erők bagdadi főparancsnokságára, ahol a szerző a koalíciós műveletek csoportfőnökeként fogadhatta a delegációt. Egy hónappal később megérkezett az a japán katonai kontingens, amelynek tagja volt az összekötő tisztekként szolgált, 2003 telén meggyilkolt két japán katona is.

amelyek az elmúlt évtized közzétett GTI[45]-listáin mindig az előkelőnek nem nevezhető első tízben voltak: Irak, Szíria, Afganisztán és Pakisztán. Vélhetően a 2018 és 2020 közötti időszak eseményeinek értékelésekor is ezen országokat a GTI-táblázat első tíz helyeinek valamelyikén találjuk majd.

A történelmében és kultúrájában oly gazdag Irak külön fejezetet nyithat az országban 2012 óta (az amerikai csapatok 2011. decemberi kivonulását követően) elkövetett terrorcselekmények és azok áldozatai számának vonatkozásában egyaránt: a szunnita–síita halálos gyűlölet nem csökkent az utóbbi időben, gyakran még egymás vallási ünnepeit és temetkezéseit sem kímélve pusztítják arabok az arabokat.[46] Ha pedig a pénzről, az olajról vagy a hatalomról van szó, egymásnak feszül az arab–kurd gyűlölethullám, sok ezer halottat követelve a kölcsönös robbantásos pusztítások során. Ebbe a gyilkoláskampányba, amelyet a – nemzetközi erők 2011. végi, Irakból történt távozása után saját hibájából magára maradt, tehetetlen – iraki kormány még követni sem képes, nem hogy akadályozni vagy mérsékelni, egyre erőteljesebben vett részt a nemzetközi szakértők által is 2013-ban erős visszatérőnek ítélt iraki al-Kaida, majd a belőle kinőtt ISIS, az Iszlám Államnak nevezett, a dzsihadizmus harmadik hullámához tartozó elvakult, könyörtelen, pusztító és romboló és emellett gyerekhadsereget is toborzó és fenntartó[47] terrorszervezet.

A terrorizmussal, az ellene vívandó háborúval, annak elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó szakemberek többsége egyetért abban, hogy a legsürgetőbb megoldandó feladatok között ott találjuk a terrorizmus finanszírozása elleni sikeresebb fellépést, valamint a terrorizmussal és a terrorszervezetekkel kapcsolatos hírszerzési, felderítési információknak a szövetségesek és/vagy a koalíciós partnerek közötti, mind teljesebb felhasználásának és megosztásának kérdéskörét.

Az Oszama bin Laden által létrehozott al-Kaida (a Bázis) terrorszervezet kapcsán tudható volt már több mint két évtizede, hogy az európai drogfelhasználók milliárdjait biztosító afganisztáni ópium-alapanyag ellenőrzése mögött jól megfontolt gazdasági érdek húzódik. Hasonló módon nem lehetett csodálkozni azon sem, hogy az Iszlám Állam nevű dzsihadista terrorszervezet a 2014. évi hivatalos megjelenése óta (gyakorlatilag pszeudo-államként) minden lehetséges eszközt felhasznál finanszírozásának biztosítása érdekében, a nehezen bizonyítható támogatási rendszeren túl. Így, többek között, az Iszlám Állam dzsihadista szervezet

[45] GTI – *Global Terrorism Index*, Globális Terrorizmus Mutató jelentés, amelyből az elmúlt 16 évben négy készült, a legutóbbit *GTI-2016* címen 2016 novemberében fejezték be szakavatott elemzők. A jelentés 2017-ben látott napvilágot. Jelen sorok szerzője 2017 áprilisában a Honvéd Kulturális Központ – Stefánia Palotában tartott elemző előadást az adott jelentés kapcsán.

[46] Isaszegi János: *Irak, 2014: ismét háborúba süllyedve.* Társadalom és honvédelem XVIII. évf. 2014/1–2. szám, 12–28. o.

[47] Dizseri Ágnes: *Gyermekkatonák az Iszlám Állam és az Úr Ellenállási Hadseregében.* Külügyi továbbképzési szakdolgozat. Károli Gáspár Református Egyetem, 2015.

(és 2015 óta az Iszlám Államnak behódoló vagy csak „franchise-oló"[48] terrorszervezetek úgyszintén) az ellenőrzése alá vont területeken az illegális jövedelemszerzés és pénzcsinálás több ismert módját alkalmazza:

- az adott térségben rendelkezésre álló nyersanyag (pl. olaj) illegális értékesítése,
- az ember-, emberiszerv-kereskedelem,
- adók kivetése,
- az embercsempész-hálózattal való együttműködésből befolyt pénzek elosztása,
- a műkincs- és kábítószer-kereskedelem felhasználása,
- túszejtést követő váltságdíj-követelés behajtása,
- a 21. század legújabb találmányának, a bitcoinnak, azaz a virtuális pénzeszköznek az alkalmazása.

Ezekből összesen 80-100 millió USD havi bevétele származik.

„Bízom abban, hogy a terrorizmus elleni küzdelem egyik legfontosabb területe, a terroristák számára elérhető pénzügyi források feltárása kapcsán a jelen lévő kutatók és szakemberek számára szolgálhattunk megfelelő mennyiségű és minőségű információval ahhoz, hogy a jelenlegi helyzet megismerésén túl, érzékelve a feltárt problémákat, további kutatások és párbeszéd indulhasson az érintettek között" – fogalmazott dr. Béres János vezérőrnagy, a Katonai Nemzeti Biztonsági Hivatal (KNBSZ) főigazgató-helyettese a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen 2016. március 17-én rendezett, *„A terrorizmus finanszírozása elleni fellépés lehetőségei"* című tudományos konferencián.[49]

A 2015 novemberében, a párizsi terrorcselekményeket követően létrehozott Európai Terror-ellenes Központ (ECTC – *European Counter-Terrorism Centre*) pedig az előzőekben tárgyalt finanszírozási kérdéskör mellett egy másik nagyon fontos témával, a hírszerzési és felderítési információk hatékonyabb felhasználásának érdekében végzi tevékenységét.

Összegző gondolat

Világunk egyik csúcshatalmának vezetője nyilatkozta nemrég, hogy a nemzet biztonsága a határok biztonságával kezdődik. A fentieket is figyelembe véve, ideje ezt a tételt komolyan végiggondolnia valamennyi felelős vezetőnek, és ennek mentén tervezni és megvalósítani az értékvédő teendőket!

[48] Franchise: egy adott szervezet, cég rendjét, működési jellemzőit teljességgel átvevő eljárás.
[49] Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/56186 *A terrorizmus elleni küzdelem legfontosabb színtere.* (A letöltés ideje: 2016. március 18. 10:38)

Béndek József

BEFEJEZÉS

A határőrizet, határvédelem története – a szakmai és szépirodalmi műveket tekintve – könyvtárnyi irodalommal rendelkezik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy mindent tudunk róla, hogy nincsenek fehér foltok. A magyar történelem vérzivataros évszázadai jelentős mértékben megnehezítik a tények feltárását, a körülmények megismerését. Nagyon sok esetben csak részdokumentumok vagy a megismert tényekből levont következtetések állnak rendelkezésre egyes helyzetek, események megítélésére. Időnként pedig csak az alkotó saját tapasztalatán alapuló véleményét tekinthetjük egy-egy történelmi helyzet megítélésének a forrásának. Más esetben pedig a rendelkezésre álló bőséges forrásanyagban meglévő ellentmondások, a források megbízhatósága vagy éppen megbízhatatlansága okoz bizonytalanságot a témát megismerni szándékozónak.

Egy ország léte elválaszthatatlan az elhelyezkedésére szolgáló, nemzetközi szerződésekben, egyezményekben meghatározott és garantált területtől. Az állam kialakulása magával hozta az adott terület őrzését, védelmét. A szuverenitás biztosításához minden korban szükség volt a határok megbízható őrizetére, sok esetben védelmére. A magyar történelemben tapasztalhattuk, hogy amikor gyenge volt a határvédelmi rendszer, akkor az ország szuverenitása vagy egyes területek felett az államhatalom jogérvényesítő képessége elveszett.

A honfoglalás, az államalapítás időszakától kezdve a középkoron át – kiemelve a török hódítás időszakát – napjainkig más és más kihívásoknak kellett megfelelni, ezért az ezekre adott válaszok is jelentős mértékben eltértek egymástól. Szent István, de különösen Szent László király érdeme, hogy a határ védelmét tudatosan, törvényben szabályozva, a kor színvonalának megfelelően megszervezte. (Ezért is lett Szent László király a határőrség védőszentje.)

A szilárd határőrizet és határvédelem hatékony megvalósításához rendelkezni kellett jól felkészített állománnyal, az egyes helyzetekre és azok változásaira gyorsan, rugalmasan és határozottan reagálni képes vezetéssel és szervezettel, valamint a kor technikai színvonalának megfelelő technikai eszközökkel és felszereléssel. A történelem során a határvédelem, a határőrizet, majd napjainkban a határrendészet szabályozási háttere, fogalma, tartalma, valamint a tevékenység ellátásának módja, intenzitása és többek között a végrehajtói struktúrák jelentős változásokon mentek keresztül. Egyes történelmi korokban csak a határvédelmi tevékenységre volt kizárólag szükség, míg más korokban ezzel párhuzamosan határőrizeti és határrendészeti tevékenységek is a napi élet szerves részét képezték.

Minden korszakra jellemző, hogy az ország biztonságát a határon kívülről fenyegető veszélyforrások mellett az aktuális belpolitikai viszonyok is jelentős mértékben befolyásolták a határvédelem, a határőrizet, illetve a határrendészet fontosságát, szervezetét, struktúráját és irányítási rendszerét tekintve. Sajnálatos módon egyes történelmi időszakokban politikai célok megvalósításának részeszközeként használták fel a határőrizetet ellátó szervezetet. Ezekben az időszakokban a határ biztonságára veszélyt – különös módon – nem külső tényezők, hanem a politikai helyzettel egyet nem értők és az ország saját kalandvágyó állampolgárai jelentették.

A határbiztonság kérdését folyamatosan befolyásolják a világban, ezen belül elsősorban az Európához közel lévő területeken jelentkező gazdasági, politikai, vallási viszonyok és a háborús helyzetek. Ezek a kiváltó okok a honfoglalás óta alapvetően nem változtak, csak a történelmi időszakoknak megfelelően tartalmukban és intenzitásukban módosultak. Az ország biztonságának garantálása érdekében a világban bekövetkezett vagy várhatóan bekövetkező bel- és külpolitikai, gazdasági és vallási alapú válságok, feszültségek folyamatos elemzést igényelnek. Az elmúlt évtizedekben a gazdasági problémák mellett számos olyan esemény – mint például az öbölháború, az NDK állampolgárok tömeges megjelenése határainkon, a romániai forradalmat megelőző és azt követő történések, az afganisztáni, iraki és jugoszláviai háború, valamint a jelenlegi migrációt kiváltó okok és előzmények – történt a világban és közvetlen környezetünkben, amelyek nagyon komoly migrációs folyamatokat indítottak el.

Ennek a mozgásnak intenzitását, a kiváltó okokat, a migránsok összetételét és módszereit, a nemzetközi összefüggéseket állandó figyelemmel kellett kísérni, és a kialakult helyzet azonnali megelőző vagy folyamatot kezelő intézkedések megtételét követelte meg az érintett ország politikai és szakmai vezetésétől, illetve egy-egy szövetségi rendszert alkotó tagállamoktól. A folyamatos elemzések nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a határbiztonság garantálásához megfelelő jogi, szervezeti, képzési, tevékenységi, logisztikai és együttműködési válaszokat lehetett adni.

A kétpólusú világrendszer megszűnése, a kelet-európai országokban bekövetkezett rendszerváltás hazánkban is új folyamatokat indított el a határőrizeti

feladatok ellátásában. Újra kellett gondolni a rendszert, meg kellett teremteni annak jogi hátterét, mivel a rendszerváltásig csak egy minisztertanácsi rendelet és egy belügyminiszteri utasítás határozta meg a határőrség feladatait. A szervezet vezetése jól látta, hogy az Európában kialakuló új politikai helyzetben a megváltozott követelményeknek csak akkor tudunk megfelelni, ha szilárd, az Országgyűlés által elfogadott törvényekben meghatározott feladatokkal, hatáskörökkel és illetékességi szabályokkal alátámasztott módon működik a határőrség. Ennek megfelelően tett javaslatokat a jogszabályi háttér megteremtésére. Ezzel szoros összefüggésben kezdeményezte, majd dolgozta ki és – költségvetési többlettámogatás nélkül – valósította meg a sorozott állomány kivonását, valamint a hivatásos rendszerű szervezetre történő átállás folyamatát. A jogszabályi háttér változásával párhuzamosan módosult a szervezet Alkotmányban rögzített jogállása is: fegyveres erőből először kettős jogállású rendészeti szerv lett, majd tisztán rendészeti szervvé alakult át. Ez a folyamat magával hozta a szervezet feladatrendszerének (bűnügyi, idegenrendészeti, közbiztonsági, közlekedésrendészeti, bevetési feladatok), struktúrájának, a szervezeti elemek megnevezésének (kerületparancsnokság helyett igazgatóság, őrs helyett kirendeltség), a feladat ellátásához szükséges technikai eszközöknek, a személyi állomány képzési rendszerének fokozatos változását is (rendészeti szakközépiskolák jöttek létre és a Rendőrtiszti Főiskolán új tanszék alakult). Ezek a nagymértékű változások esetenként komoly, a határ és az ország biztonságát veszélyeztető körülmények között valósultak meg. A Jugoszláviában hatalmon lévő szerb nacionalista vezetés által kirobbantott szlovén és a kegyetlen etnikai tisztogatással járó horvát boszniai háború, majd a koszovói területen kialakult szerb–albán háború jelentős tömegeket kényszerített lakóhelyük elhagyására, amelynek következtében új határvédelmi és menekülthelyzet alakult ki, amely új feladatok kezelését kívánta meg. Ezek végrehajtásának összetettsége új típusú együttműködési formákat és újabb rendszerek működtetését igényelte az érintett hatóságok és szervezetek (határőrség, honvédség, rendőrség, Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, titkosszolgálatok, karitatív és emberjogi szervezetek, államigazgatási szervek, önkormányzatok, közlekedési társaságok stb.) részéről. Ezeknek a feladatoknak a kezelését a határőrség először összevont sorállományú erőnek a határra történő vezénylésével, majd akciószázadok, később határvadászszázadok létrehozásával végezte. A tevékenység irányítására viszonylati parancsnokságot és zászlóalj-parancsnokságokat hozott létre 1995-ben és 1999-ben. Ezek az ideiglenesen megalakított irányító szervezetek – szorosan együttműködve az érintett fegyveres és polgári szervezetekkel – hatékonyan kezelték a helyzeteket és irányították a nekik alárendelt erőket.

Ezzel párhuzamosan, a szocialista világrendszer összeomlása és a világban jelentkező gazdasági, politikai, vallási és háborús helyzetek, azok dinamikus változása, az elkövetés szervezettsége és nemzetközivé válása, más bűncselekményekhez való

kapcsolódása indokolta, hogy az ellene való hatékony fellépés érdekében szorosabb hazai és nemzetközi együttműködési rendszer jöjjön létre. Ennek érdekében a határőrség kezdeményezésére létrejött a Nemzetközi Határrendészeti Konferencia, amely – Magyarország vezetésével – 55-58 ország részvételével, húsz éven keresztül biztosította az intézményesített rendszereken kívüli szakmai együttműködést a migrációt kibocsátó, a tranzit- és a célországok határellenőrzést végrehajtó szervezetei között. A konferencia napirendjén minden évben a szervezett migrációval, embercsempészettel, emberkereskedelemmel, a határokon megjelenő és a szervezett bűnözéshez kapcsolódó cselekmények elleni hatékony fellépéssel és együttműködéssel kapcsolatos témák szerepeltek, illetve a közös tennivalók meghatározása. A konferencia lehetőséget biztosított a nemzetközi tapasztalatok megismerésére, a két- és többoldalú együttműködés fejlesztésére, a személyes kapcsolatok kialakítására és elmélyítésére. A konferencia rendszerének kialakításával a határőrség vezető szerepet vállalt a határbiztonság nemzetközi erősítésében.

Hazánk Európai Unióhoz való csatlakozási szándékának politikai kinyilatkoztatása után, új feladatként jelentkezett a csatlakozási követelmények és a nemzetközi tapasztalatok megismerése, a határőrség helyzetének felmérése, a szükséges tennivalók megfogalmazása, illetve a csatlakozási ütemterv elkészítése.

A megbízható határőrizet, valamint a határrendészet hatékonysága növelésének egyik elengedhetetlen feltétele volt az új iránti fogékonyság, a kezdeményezőkészség megléte, a feladatrendszer bővítése, az ehhez szükséges jogszabályi háttér megteremtése, a végrehajtói állomány minőségi szakmai és idegen nyelvi felkészítése, az oktatás fejlesztése és az infrastruktúra átalakítása. A másik nagyon fontos tényező a nemzetközi tapasztalatok megismerése, azok hazai körülményekhez és igényekhez történő igazítása volt.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás óriási lehetőséget biztosított a határőrség fejlesztésére. A határbiztonsági helyzet várható alakulása, az új együttműködési rendszerek bevezetése, az európai uniós előírások átvétele és feldolgozása, a jogszabályi környezet megteremtése, a szervezeti, technikai és elhelyezési feltételek kidolgozása, a képzési rendszer átalakítása komoly kihívás elé állította az irányító minisztérium érintett területeit, valamint a határőrség vezetését és állományát. Az Európai Unió pályázatainak kezelésére külön szervezeti elem alakult. Kidolgoztuk és bevezettük az új minőségbiztosítási rendszert. A feladatok végrehajtásának helyzetét hetente áttekintettük olyan fórumon, ahol a szakmai, jogi, humán és gazdasági területek mellett a két működő szakszervezet vezetői is jelen voltak, annak érdekében, hogy az állomány első kézből kapjon tájékoztatást a helyzetről és a feladatokról.

A csatlakozásra történő felkészülés során megterveztük az új szervezeti struktúrát, azok elhelyezkedését, az erők és eszközök hatékonyabb kihasználása érdekében összevontuk a zöldhatár őrzésének és a határátkelőhelyek működtetésének

irányítását, bővítettük a bűnügyi terület hatáskörét, továbbá módosítottuk az illetékességi köröket. A hatékonyság javítása érdekében – ahol a feltételeket meg tudtuk teremteni – egy objektumban helyeztük el a határrendészeti, a határvadász, a bűnügyi és az idegenrendészeti feladatokat ellátó szervezeti elemeket, ezzel növelve az információk áramlásának gyorsaságát, javítva a napi operatív együttműködést.

A rendőrséggel, illetve a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal együttműködve módosítottuk a feladatokat, a hatásköröket és az illetékességi területeket. Pontosítottuk a Vám- és Pénzügyőrséggel, valamint a titkosszolgálatokkal való együttműködés teendőit. Új szakmai eljárásrendeket dolgoztunk ki és vezettünk be. Kialakult a képzés új rendszere, kiemelten kezelve az idegen nyelvi képzést. Az ukrán, román és szerb határszakaszon jelentős objektumberuházási programot hajtottunk végre, amelynek eredményeképpen – a schengeni csatlakozásig – valamennyi kirendeltségünk, határátkelőhelyünk és a határvadászszázadok elhelyezési objektuma átesett felújításon, vagy éppen újonnan épült meg.

A hatékony szakmai felkészülés érdekében növeltük az uniós tagországokkal való együttműködést, amelynek keretében – a vezetői, végrehajtási és oktatási terület bevonásával – növeltük a külföldi tanulmányutak számát. Ebben elsősorban Németország volt meghatározó partnerünk.

Kiemelt figyelmet fordítottunk a csatlakozásra váró országok – különösen Szlovénia, Szlovákia, Lengyelország és Csehország –, valamint Ausztria határőrizeti szerveivel való együttműködésre, a felkészülés összehangolására, a tapasztalatok megismerésére. A felkészülés során új alapokra helyeztük és szorosabbá tettük együttműködésünket a román, ukrán, horvát és szerb határőrizeti szervekkel.

A technikai fejlesztésben kiemelten kezeltük a mobilitás és a felderítőképesség növelését. Az állomány megjelenésének és egészségének védelme érdekében megoldást találtunk az eső elleni védelemre, valamint új téli és nyári ruházatot vezettünk be.

A felkészülés hatékonyságát bizonyítja, hogy – az ellenőrző bizottság véleménye alapján – a csatlakozott tíz ország közül a Magyar Határőrség felkészülése volt a leghatékonyabb. Erre alapozva folytattuk a teljes jogú schengeni tagságra való felkészülést. A követelmények megismerése és maradéktalan teljesítése érdekében igénybe vettük a Német Szövetségi Belügyminisztérium által Magyarországra küldött szakértő támogatását. A szakértő – megismerve a határőrség feladatait, annak valamennyi szervezetét, a határszakaszokat és azok sajátosságait, valamint a különböző szintű vezetői állományt – javaslatokat fogalmazott meg a feladatokat illetően. Segítségével – komoly szakmai vitákat követően – alakult ki a schengeni csatlakozásra való felkészülés feladatrendszere és üteme. A rendelkezésünkre álló forrásokat maximálisan kihasználtuk. Megvalósítottuk az épületek felújítását és a szolgálati feladatok ellátásához szükséges technikai

fejlesztéseket, közülük kiemelten a mobilitás növelésére és az éjszakai felderítésre szolgáló eszközök beszerzését. Technikai fejlesztéseinket kiegészítette a német kormány által támogatásként biztosított új járművek és felderítőeszközök rendszerbe állítása. A fejlesztések mellett kiemelt feladatot jelentett a schengeni követelményeknek megfelelő határőrizeti és mélységi ellenőrzés rendszerének kidolgozása és annak bevezetése az érintett hazai szervekkel egyeztetve. Új módszerként jelent meg az osztrák és szlovén viszonylatban a közös járőrszolgálat egymás területén. Ugyancsak új elem volt a napi szolgálatellátásban a közös kapcsolattartó szolgálati helyek működtetése, amely az uniós csatlakozást követően, a teljes jogú schengeni tagság elérésével vált igazán hatékonnyá. Természetesen a schengeni tagságra való felkészülés idején szorosabb együttműködést alakítottunk ki a hazai és az Európai Unió tagországainak határellenőrző szerveivel. A csatlakozó szlovén, szlovák, cseh és lengyel határőrizeti szervekkel összehangolt felkészülést terveztünk és valósítottunk meg.

A schengeni csatlakozásra való felkészüléssel párhuzamosan – a kormány döntésének megfelelően – valósult meg a rendőrség és a határőrség integrációja. A két szervezet vezetői által vezetett munkacsoport – szakmai viták során, teljes egyetértésben – kidolgozta azt a szakmai feladatrendszert és struktúrát, az állomány és az infrastruktúra elosztását, amely – meggyőződésünk szerint – biztosította a rendőrség határrendészeti feladatainak hatékony végrehajtását, amely miniszteri döntés után kezdődött meg. Ezt követően újabb miniszteri elhatározás született, amelynek értelmében a közösen kialakított terv helyett – a rendőrség és a határőrség számára teljesen érthetetlen módon – az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumban kidolgozott változatot kezdték el végrehajtani.

Az idők folyamán egyes események bekövetkezése, azok körülményei az emlékezet alapján módosulhatnak, elhalványodhatnak vagy felerősödhetnek. Amit átéltünk, ennyi év távlatából, nehéz objektíven megítélni. Érzelmeink akaratlanul is befolyásolnak bennünket. Egy azonban örök tény marad: az országoknak vannak határaik és azokat mindig őrizni és szükség esetén védeni kell. A hatékony határőrizeti, határvédelemi és határrendészeti feladatok ellátásához a legfontosabb az elkötelezett, profi módon felkészített és mindenkor elismert ember.

Az évszázadok alatt sok tízezren szolgálták a határok őrizetét és védelmét. Közülük sok ezer életét áldozta szolgálati feladatai során. Tisztelet ezeknek az ismert és ismeretlen hősöknek!

Visszagondolva személyes pályafutásomra, büszke vagyok arra, hogy a határőrségnél szolgálhattam!

Ahogy Vörösmarty Mihály a *Gondolatok a könyvtárban* című versében írta: „...ez jó mulatság, férfimunka volt".

Köszönet mindenkinek, aki ennek a könyvnek létrehozásában közreműködött!

Beregnyei József

FONTOSABB (HATÁRŐRIZETI) ALAPFOGALMAK

Tekintettel arra, hogy ez a kötet – amelynek ez a rész a mellékletét képezi – a határőrizet, határvédelem történetét dolgozza fel, az itt szereplő címszavak nagy része nem a napjaink szerinti értelmezéseket, meghatározásokat adja, hanem leginkább a 20. századi, valamint az azt megelőző időszakban használtakét.

Az alapfogalmak összegyűjtése – a tanulmányokhoz és azok jellegéhez kapcsolódó szempontokra tekintettel – az általam 2002-ben készített *Határőrizeti és kapcsolódó szakkifejezések értelmező gyűjteménye* című segédletből egyéni kiválasztással, kiemeléssel, újraértelmezéssel és korrekcióval történt. A terjedelmi korlát miatt néhol hiányosnak tűnhetnek a címszavak és meghatározásaik, ugyanakkor megjelenik néhány olyan alapfogalom is, amelyek régebben evidenciák voltak, napjainkban viszont esetleg feledésbe merültek.

A címszavak többségénél egyszerű, rövid meghatározások szerepelnek.

A szószedet használatával kapcsolatban az alábbiakra kell tekintettel lenni:

- Az egyes címszavak után, illetve a leírt magyarázat közben alkalmazott nyíl (→), majd az ezt követő *dőlt betűkkel* szedett kifejezés arra utal, hogy a címszó, megnevezés önálló meghatározásban is szerepel.
- A címszó ismétlését a szövegben a tilde (~) jel helyettesíti, amihez közvetlenül illeszkedik az adott toldalék.
- A többféle értelemben használatos fogalmakat általában csak a határőrizetben kialakult definícióknak megfelelően adja az írás. Ettől való eltérés néhány esetben előfordul, ha a címszót követően a szöveg elején „Á" betűjel szerepel, ami általános megközelítésre utal. Minden más esetben pedig csak a határőrizetben, a határőrizeti szervezeteknél alkalmazott megközelítést és kifejtést találhatunk.
- Egy-egy alapfogalom esetében egynél több értelmezés is szerepelhet, amelyre a zárójelben lévő szám (2) utal.

aknazár

A határvonallal párhuzamosan, a honi terület felé eső néhány méter széles olyan ellenőrzési övezet, műszaki zárrész, amelyen a fizikai korlátozás egyik formájaként botló rendszerű gyalogsági aknák voltak bizonyos rendben telepítve, az azon való áthaladás megakadályozása céljából. (1949: nyugati és déli határszakasz megerősítése.)

államhatár

Á: Az állam területének határa, amely az adott állam területét a szomszédos államokétól vagy a nyílt tengertől, illetve a világűrtől elválasztja (határ: terület széle, szegélye, választóvonala).

(1) Az állam területét (felségjogát) a szomszédos államokétól a légtérben, a föld (víz) felszínén és annak mélyén szűrő, elválasztó, illetve összekötő, képzeletbeli, folytatólagos, függőleges síkok összefüggő sorozata. Nemzetközi jogi fogalom.

(2) Valamely állam területének másik államéval vagy jogállamú területtel közös érintkezési felülete, amelyen belül az adott állam (közösség) felségjogait gyakorolja.

(3) Hazánk ~a a vonatkozó nemzetközi szerződésekben meghatározott azon képzeletbeli függőleges síkok összefüggő sorozata, amelyek meghatározzák, elválasztják, illetve egyben össze is kötik az ország területét a föld (víz) felszínén, a légtérben és a föld (víz) mélyén a szomszédos államok területétől, illetve területével.

A Föld belsejére és a légtérre való tekintettel az → *államhatár* elvileg a Föld centrumáig, illetve a Föld légkörének felső határáig – annak is a fizikailag igénybe vehető magasságáig – terjed. (Kapcsolódás: Kármán Tódor-vonal.) A légtérre és a föld belsejére is tekintettel állami határnak azt a képzeletbeli síkot kell tekinteni, amely a képzeletbeli vonalra felfelé és lefelé merőleges. Az ~ mélységi kiterjedésének vizsgálatánál, értelmezésénél gyakorlatilag a hozzáférhető mélységet kell venni. A légtér pedig addig a magasságig tekinthető az államterülethez tartozónak, amíg sűrűsége alkalmas a levegő felhajtó erejét felhasználó légi járművek (repülőgép, léggömb) fenntartására.

államhatár átlépése

→ *határátlépés*

államhatár őrzése

→ *határőrizet, határőrzés*

államhatár rendje

→ *határrend*

államhatár védelme

→ *határvédelem*

államterület

(1) Az a térség, amelyben az adott állam minden más állam kizárásával állami (területi) főhatalmat (szuverenitást) gyakorol.

(2) Valamely állam kizárólagos főhatalma (felségjoga) alá tartozó szárazföldi, vízi, légi és különleges terület.

(3) Az → *államhatárok* által körülhatárolt, földrajzilag is meghatározható háromdimenziós kiterjedésű térség és a légtér, amelyen, illetve amelyben adott állam minden más állam kizárásával gyakorolja az állami (területi) főhatalmat.

Az ~ az állam fontos alkotóeleme, mivel nélküle állam nem létezhet. Az államoknak szárazföldi, vízi, légi és különleges részei vannak.

Megjegyzés: bizonyos vonatkozásban az állam területéhez tartozónak tekintendők a területi felségjog alapján az adott állam felségjelével ellátott nyílt tengeren úszó hajók, illetve idegen légtérben repülő légi járművek is.

delimitáció

→ *határmegállapítás*

demarkáció

→ *határmegállapítás*

elektromos jelzőrendszer (EJR)

(1) A műszaki-technikai berendezések egyik fajtája volt 1989-ig, amelyet nyugati → *viszonylatban* az őrzött határszakaszok védelmére, az illegálisan áthaladni szándékozók mozgásának időben és térben történő jelzésére, továbbá előrehaladásuk nehezítése céljából működtettek.

(2) Az ~ élőlényekre veszélyt nem jelentő, gyenge erősségű villamos árammal telített, az aláásás ellen betonlábazattal megerősített, nyomsávval is rendelkező olyan jelzést és akadályt képező drótkerítés, amelyen a legális áthaladás csak az erre szolgáló járőr- vagy gazdasági kapukon volt lehetséges.

embercsempész

Az a személy, aki önállóan vagy bűnszervezet tagjaként bármely → *államhatárnak* a vonatkozó jogszabályi előírások megszegésével történő átlépéséhez – ellenszolgáltatásért vagy enélkül – aktív segítséget nyújt.

forgalom-ellenőrző pont (FEP)

A → *határőrség* → *határforgalom-ellenőrzést* ellátó – egy vagy több → *határátkelőhelyet* magába foglaló – alegység- (szervezeti elem) típusának megnevezése volt 1991-ig.

gyepű

(1) A gyepű kifejezés alatt olyan lakatlan, nehezen járható területsávot értünk, amely a szomszédos népeket, országokat egymástól elválasztotta.

(2) A magyar honfoglalás korában kialakult és a 10–11. században létezett, az ország szélein mesterségesen kialakított, az ország védelmét, a külső ellenség távoltartását és mozgásának akadályozását szolgáló – árkokból, földhányásokból, sziklákból, fatorlaszokból álló – lakatlan terület, kvázi → *határsáv,* amelynek őrzését és védelmét az ide telepített határvédő népek (könnyűlovasság, élén őrnaggyal) végezték.

E megnevezés a török *'jepi',* azaz kerítés, határvonal jelentésű szóból származik. A gyepű – amely jelentősen különbözött a birodalmak vonalszerű határaitól – fenntartása a király feladata volt, a gyepűt őrző → *határőrök* pedig leggyakrabban székelyek és magyarok voltak. A határon átvezető utakat „országkapuknak" nevezték, e kapukra és a gyepűre ma is számos település neve utal.

határátkelőhely

(1) A közútnak, a vasúti határállomásnak, kikötőnek és a repülőtérnek az a része (területe), ahol a → *határforgalomban részt vevő személyek, járművek és szállítmányok* → *államhatáron* való ellenőrzése, átléptetése történik.

(2) A közúti, vasúti határállomás, a nemzetközi forgalom számára megnyitott repülőtér és kikötő (kikötőhely) – ideiglenes határnyitás esetén egyéb helyszín – azon területe, ahol

a → *határforgalomban* a személyek, járművek, okmányok és szállítmányok ellenőrzése, továbbá azok határon való átléptetése történik.

határátlépés

(1) Az → *államhatáron* történő jogszerű vagy jogszerűtlen áthaladás, átjutás.

(2) Az → *államhatáron* történő jogszerű (előírásszerű) vagy jogszerűtlen (szabálytalan) áthaladás szárazföldön, vízen és levegőben egy adott ország területének elhagyása vagy az oda történő visszaérkezés. A jogszerű ~ a → *határforgalom*, a jogszerűtlen pedig a → *tiltott határátlépés* esetleg a → *határrendsértésnek* nem minősülő áttévedés.

Az → *államhatárt* csak – a nemzetközi szerződésekben valamint törvényekben meghatározott feltételekkel – az erre feljogosító érvényes úti okmánnyal a hatályos rendelkezés szerint szükséges ki-, beutazási engedély birtokában, általában a → *határforgalom* számára megnyitott közúti, vasúti, vízi vagy légi → *határátkelőhelyeken*, meghatározott rendben, az erre hivatott szervezet, feljogosított hatóság általi ellenőrzés mellett szabad átlépni.

Megjegyzés: kapcsolatban van az átléptetéssel, de nem ugyanaz!

határbiztonság

Olyan megelőző, visszatartó, szabályozó és ellenőrző jellegű, nemcsak az → *államhatárhoz* köthető koordinált, komplex tevékenységek, intézkedések és magatartások által létrejövő, létező állapot, helyzet, mely az érintett országra illetve a közösségre nézve potenciális veszélyt jelentő, vagy nemkívánatos személyek, tárgyak, technológiák be- (át-) jutási esélyének szintjét mutatja.

határbiztosítás

(1) A → *határőrzésre* hivatott és adott esetben más szervek általi olyan ideiglenes harc- és szolgálati tevékenység, amelyet saját erejével önállóan vagy más → *rendészeti szervekkel*, valamint a honvédség kijelölt csapataival együttműködve hajt végre az → *államhatár rendjének* fenntartása, fokozott ellenőrzése, a katonai jellegű határbiztosítás, → *határvédelem* előkészítése érdekében.

(2) Az agresszió bekövetkezésének veszélye esetén az → *államhatár* közvetlen védelmét ellátó → *határőrizetre* hivatott szervek és területvédelmi erők védelmi csoportosítása az agresszió elhárításának, a haderő mozgósításának, a lakosság és anyagi javak menekítésének biztosítása céljából.

Megjegyzés: nem azonos a rendészeti (rendvédelmi célú) ~al.

határellenőrzés, határfelügyelet

(1) A közösségi és azon kívüli, „Schengen-norma" szerinti → *határőrizeti*, → *határforgalom-ellenőrzési* és → *határrendészeti* – határrendfenntartási – jellegű tevékenységeket magába foglaló komplex folyamat.

(2) A régi értelemben használt → *határőrizet, határőrzés*, pontosabban a terepen megvalósuló határőrizeti szolgálat, a → *határforgalom-ellenőrzés* és a bűnügyi felderítőtevékenység összefoglaló megnevezése volt az integráció előtt.

határesemény

Az → *államhatáron* vagy annak közvetlen közelében a → *határterületen* vagy a → *határőrizetre* hivatott szerv illetékességi területén bekövetkezett, a szabályozottól eltérő, olyan normasértő cselekmények, események összefoglaló elnevezése, amelyek sértik vagy veszélyeztetik az adott ország jogos érdekeit, annak → *határrendjét*, esetleg az adott állam felségjogát.

A ~ek a legenyhébbnek tekinthető → *határrendsértéstől* a legsúlyosabb határprovokációig terjedhetnek.

határfigyelőztetés

→ *priorálás*

határforgalom

(1) A vonatkozó jogszabályokban előirt átlépési feltételeknek megfelelő személyek, járművek, szállítmányok ellenőrzött áthaladása a határvonal adott pontján (az állandó vagy ideiglenes → *határátkelőhelyen*). A ~ a nemzetközi idegenforgalomban, hivatalos utazásokban, kereskedelemben és szállításokban ölt testet.

(2) A kijelölt és megnyitott → *határátkelőhelyen* a jogszabályokban meghatározott átlépési feltételeknek megfelelő személy, jármű és szállítmány áthaladása, ellenőrzés mellett.

(3) A belső és nemzetközi jog által szabályozott olyan forgalom, amelynek lényege az utasok ki-, be- és átutazása, poggyászok és áruk szállítása, valamint járművek közlekedése ellenőrzés mellett a határon a távolsági, korlátozott vagy nemzetközi forgalom számára megnyitott → *határátkelőhelyen.*

Nem minősül ~-nak – bár engedélyezett → *határátlépés* – a területén le nem szálló légi jármű magyar légtérben történő áthaladása, illetve utasainak átmenete az → *államhatáron*, továbbá a nemzetközi egyezményekben meghatározott, → *államhatáron* átvezető utak belföldi forgalma, valamint az úgynevezett speciális áthaladás a határon.

határforgalom-ellenőrzés

(1) A korábbi → *határőrségnek* a vonatkozó törvény és más jogszabályok alapján a határforgalom számára megnyitott → *határátkelőhelyen* vagy az ellenőrzésre kijelölt más helyen folytatott szolgálati tevékenysége, amely személyek, járművek és szállítmányok ellenőrzésére, jogszerű átléptetésére, továbbá a határ jogellenes átlépése és a hatáskörébe tartozó más jogsértő cselekmények megakadályozására irányult.

(2) Az erre hivatott szervezetek szolgálati személyei által a határforgalom számára megnyitott → *határátkelőhelyen* vagy az ellenőrzésre kijelölt más helyen folytatott szolgálati tevékenysége, amely személyek, járművek és szállítmányok ellenőrzésére, jogszerű átléptetésére, továbbá az → *államhatár* jogellenes átlépésének megakadályozására és a hatáskörébe tartozó más jogsértő cselekmények megelőzésére, felderítésére és megszakítására irányul.

(3) A ~ a → *határátkelőhelyeken* végzett ellenőrzés, amelynek alapvető célja annak megállapítása, hogy az átlépésre jelentkező személyek, beleértve az azok birtokában lévő közlekedési eszközöket és tárgyakat, beléptethetőek-e Magyarország (a schengeni tagállamok) területére, illetve elhagyhatják-e azt.

A → *határőrzésre* hivatott szervek általi ~ további célja a → *tiltott határátlépéseknek*, a különféle anyagok tiltott átvitelének, a határátlépési tilalom alá eső személyek átjuttatásának megakadályozása, továbbá az úti okmány eredetiségének és érvényességének, az azt felmutató személy azonosságának, valamint az átléptetés egyéb feltételeinek ellenőrzése.

A ~ lehet: elsődleges vagy másodlagos, önálló vagy közös, fokozott vagy könnyített, továbbá egy- vagy kétoldalú.

határispánság

A 11. században létezett olyan területi egység, szervezet, amely a többiektől eltérően a határispán vezetése alatt elsősorban a → *határvédelem*, illetve a határon történő személy- és

áruforgalom, valamint a kereskedelem ellenőrzésére volt hivatott. (Elsősorban ott létesültek, ahol a → *gyepű* keskeny volt, azaz közvetlen volt az érintkezés a szomszéd népekkel. A 12–13. században beolvadtak a királyi vármegyékbe.)

határjel

A → *határvonal* menetét érzékeltető, határokmányokban rögzített helyeken – a → *határvonalon* vagy azzal párhuzamosan – elhelyezett, előírt formájú, anyagú és feliratú mesterséges tárgy.

A ~ek lehettek: egy- és kétoldalú, valamint hármas ~ek továbbá határtáblák, oszlopok és fémcsapok. Készülhettek kőből, betonból, fémből, esetleg fából (az utóbbi a határfa).

Egyoldalú ~: olyan ~ek, amelyek a két szomszédos állam között lévő folyó, patak, csatorna, út mentén, annak mindkét oldalán, illetve mindazokon a szakaszokon el van helyezve, ahol kétoldalú ~ nem alkalmazható. Páros vagy váltakozó határmegjelölési rendszerben alkalmazzák.

Kétoldalú ~: olyan ~ amely pontosan a → *határvonalon* egy sorban van elhelyezve, két oldalán mindkét érintett állam betűjelzése fel van tüntetve.

Hármas ~: három állam határának találkozási pontján (csomópontján) elhelyezett, mindhárom oldalon felirattal, számmal ellátott, sajátos (gúla) formájú jelzés.

határmegállapítás

(1) Két vagy több szomszédos állam közötti → *határvonal* megállapítására, kijelölésére irányuló nemzetközi jogi aktus.

(2) Az adott terület – béke- vagy egyéb szerződésekben történő – politikai hovatartozásának eldöntését és a → *határvonal* nemzetközi szerződésben való megállapítását jelenti. Első mozzanata a → *delimitáció:* a vonatkozó nemzetközi szerződésekben leírják az → *államhatár* menetét és a csatolt térképen berajzolják a → *határvonalat.*

A → *demarkáció* (határkitűzés, határjelölés) során az érdekelt államok – az e célra kinevezett – vegyes bizottságok közreműködésével földméréssel pontosan kitűzik a delimitált → *határvonalat,* és azt a terepen → *határjelekkel* megjelölik. Ez tulajdonképpen a határ térben való megjelenítése, amelynek eredménye a határ távolról is jól felismerhető láthatósága. A határmegállapítási eljáráshoz szorosan kapcsolódik a → *redemarkáció* (újrajelölés) művelete, amelyre akkor kerül sor, ha a → *határjelölés* ellenőrzése, felülvizsgálata alkalmával szükségessé válik új → *határjelzések* elhelyezése, illetve a korábbiak megváltoztatása, kicserélése.

határnyiladék

A → *határvonal,* a rajta elhelyezett → *határjelek* szárazföldön való láthatóvá tételét biztosító legfeljebb öt méter széles, látászavaró növényzettől megtisztított területsáv, amelynek pontos szélességét → *viszonylatonként* határszerződések határozzák meg. (Ha nemzetközi szerződés másképp nem rendelkezik, úgy rajta műtárgy nem létesíthető.)

határövezet

(1) Az → *államhatár* meghatározott szakaszához tartozott, jogszabályban rögzített, különleges igazgatású államterületrész volt, amelyet csak szükséges esetekben, az → *államhatár* fokozott védelme érdekében jelölhettek ki az erre illetékesek.

A ~ kijelölésére általában szükség- vagy rendkívüli állapot idején került sor.

(2) A nyugati és déli → *viszonylatban* 1951-ben a → *határőrizet* szigorítása érdekében alkalmazott, a → *határvonaltól* a honi terület felé eső olyan 15 kilométeres területsáv, amelyre különböző szigorítások vonatkoztak. Például: engedélyhez kötött belépés és ennek ellenőrzése, egy kilométeren belül a vadászat, 50 méteren belül pedig a tartózkodás tilalma.

Megjegyzés: sohasem volt nemzetközi jogi intézmény.

határőr

(1) A → *határőrségnél,* illetve ennek elődszervezeteinél – például a katonai határőrvidéken – önkéntes alapon szolgálatot teljesített (hivatásos és sorállományú) egyenruhás, felfegyverzett személyek összefoglaló megnevezése.

(2) A schengeni határellenőrzési kódex alapján az a tisztviselő, aki a nemzeti joggal összhangban a → *határátkelőhelyen,* az → *államhatáron* vagy az → *államhatár* közvetlen közelében teljesít szolgálatot, és aki a vonatkozó rendelettel és a nemzeti joggal összhangban határellenőrzési feladatokat végez.

határőr-csapaterő

A korábbi határőr-, határforgalmi kirendeltségek, → *határvadász-alegységek,* őrzésbiztonsági és kiszolgáló szervezetek, felderítő bűnügyi csoportok, közösségi szállások, akciószolgálatok, → *határőr-igazgatóságok* összefoglaló elnevezése volt.

határőrerő-felderítés

A → *határőrség* bűnügyi és felderítő szervezeti egységeinek a vonatkozó törvény adott bekezdésében megjelölt célok – az → *államhatár* rendje, a közrend és közbiztonság, a nemzetbiztonság védelméhez való hozzájárulás – érdekében folytatott titkos, leplezett és nyílt tevékenységének megnevezése volt, amely valamely, a múltban történt vagy az adott időben zajlott, illetve a jövőre tervezett, bűnügyi szempontból releváns tény, esemény vagy körülmény megismerésére, elemzésére, egyeztetésére irányult, az akkor érvényes jogszabályban és határőrségi belső szabályzókban meghatározott módon.

határőr-igazgatóság

A volt → *határőrség* területi szintű, részben önálló költségvetést és gazdálkodást folytató szerve, jogi személyisége, amely hazánk → *államhatárának* adott szakaszán, a belügyminiszter által meghatározott illetékességi területen határőrizeti, határforgalmi kirendeltségeivel és → *határvadászszázadaival* hajtotta végre az → *államhatár* őrizetét, a határforgalom ellenőrzését, a → *határrend* fenntartását, valamint a hatáskörébe utalt egyéb rendvédelmi és honvédelmi jellegű feladatokat. A ~ az irányítási, hatósági, bűnügyi és a biztosítói, őrzésbiztonsági, kiszolgálói funkcióknak megfelelően elkülönült szervezeti egységekre tagozódott. Ennek megfelelően magába foglalta az első, illetve a másodfokú hatósági jogkört gyakorló irányító-vezető funkciót ellátó igazgatósági vezetést, valamint a határ őrizetét, a határforgalom ellenőrzését és a → *határrend* fenntartását közvetlenül ellátó határőrizeti és határforgalmi kirendeltségeket, a → *határvadász*-alegységeket, a közösségi szállásokat, a felderítő-bűnügyi csoportokat, az akciószolgálatokat, továbbá a működés zavartalanságát szolgáló biztosító, őrzésbiztonsági, kiszolgáló szerveket és alegységeket.

határőrizet, határőrzés

(1) Tágabb értelemben a → *határőrségnek* a → *határterületen* (illetékességi területén) folytatott olyan szolgálati tevékenysége, amely az → *államhatár* rendjét sértő vagy veszélyeztető

cselekmények megelőzésére, felderítésére és megszakítására, lényegében hazánk → *államhatárának* sérthetetlenségére irányuló folyamatos, célirányos tevékenység.

(2) Szűkebb értelemben a → *határátkelőhelyek* közötti → *határszakaszok,* valamint a → *határátkelőhelyeknek* a hivatalos nyitvatartási időn túli őrizete a határforgalom-ellenőrzés megkerülésének megakadályozása érdekében.

(3) A korábbi → *határőrség* béketevékenységének – a határbiztosítási részéhez kapcsolódó – elmélete és gyakorlata, amely magába foglalta a határőralegységek (egységek), állam- és közbiztonság védelme érdekében végrehajtott valamennyi határőrizeti tevékenységének tervezését, szervezését, irányítását (vezetését), ellenőrzését és minden oldalú biztosítását.

(4) Az ország → *államhatára* sérthetetlenségének biztosítására hivatott olyan összetett, célirányos és szervezett tevékenység megnevezése, amely többféle cselekményt foglal magába az → *államhatár* jogellenes átlépésének megakadályozása, az → *államhatár* rendjét sértő vagy veszélyeztető cselekmény megelőzése, illetve megakadályozása céljából.

Megjegyzés: a → *határőrzés* eredménye maga a → *határőrizet,* amely egy már meglevő állapotot, helyzetet, eredményt jelent. A két megnevezés elkülönítésére célszerű a cselekmény, tevékenység (ige), illetve általános megnevezés (főnév) jelzőket is használni.

határőrizeti operatív és bűnügyi helyzet

Az adott határőrizetet ellátó szervezet, bizonyos → *viszonylat* tevékenységét befolyásoló, a bűnügyi és a határőrizeti helyzet elemeire, valamint a → *határrendre* vonatkozó adatok, mutatók összessége volt, amely a parancsnoki és a végrehajtói tevékenységet, valamint a vezetői döntést és a rendeltetésszerű működést befolyásoló tényezőket tartalmazta.

határőrizeti (határrendészeti) rendszer

(1) A szervezetszerű erők és eszközök elhelyezkedésének, valamint a rendelkezésre álló összes erők és eszközök alkalmazásának meghatározott rendje, az ország vagy a korábban funkcionáló → *határőr-igazgatóság(ok)* területén.

(2) Az → *államhatár* őrizetére tervezett, szervezett, illetve vezényelt szervek, alegységek, járőrök és a bevonható erők szolgálati tevékenységeinek rendezett összessége. Lehet beszélni országos és területi szintű ~ről.

Megjegyzés: kirendeltségek esetében járőrözési vagy szolgálati rendszerről beszéltek.

(3) Az → *államhatár* rendjét sértő vagy azt veszélyeztető cselekmények megelőzését, felderítését és megszakítását, az → *államhatár* átlépésének feltételeivel nem rendelkező személyek be-, át- és kiutazásának megakadályozását, a Magyarországon és a schengeni térségben jogellenesen tartózkodó személyek kiszűrését eredményező szabályok, valamint az ezzel kapcsolatos intézkedések szerevezett egysége.

határőrizeti tevékenység

(1) A korábbi → *határőrség* által alkalmazott szolgálati tevékenységek egyik fajtája, amely lehetett állandó vagy ideiglenes jellegű:

állandó: járőrözés;

ideiglenes: megerősített járőrözés, üldözés, zárás, kutatás és határőrizeti akció.

(2) Azon eljárások, szolgálati formák összessége, amelyekkel a → *határőrizetre* hivatott végrehajtó szervezetek, illetve elemeik a jogszabályokban előírt feladataikat teljesítik. Ezek ma:

állandó ~: járőrözés;

ideiglenes ~: üldözés, zárás, kutatás és rejtett figyelés.

határőrőrs

A volt határőrizeti kirendeltségnek megfelelő, ezek létezése előtt alkalmazott helyi szintű végrehajtó szervezet megnevezése. A ~ azonban a határőrizeti kirendeltségektől eltérően még alapvetően sorállománnyal hajtotta végre feladatát, meghatározott → *működési területén,* korlátozott rendészeti hatáskörrel és sajátos tevékenységekkel. A ~ tevékenykedhetett, valamint a → *határőrizet* első vagy második lépcsőjében, ez utóbbit → *mélységi (tartalék-) őrsnek* nevezték.

határőrség

(1) A magyarországi honfoglalástól, az államalapítástól kezdődően, valamilyen megnevezéssel, formában és módon létezett olyan szervezetek összefoglaló megnevezése, amelyeknek rendeltetése leginkább az ország határainak védelme volt.

(2) Korábban a fegyveres erők részét képező, kettős rendeltetésű, alapvetően az → *államhatár* őrizetére, a határforgalom ellenőrzésére és a → határrend fenntartására, kis részben pedig az → *államhatár* korlátozott mértékű katonai védelmére hivatott, sajátos jogállású, szervezetű és felkészültségű fegyveres szerv volt, amely 2005. január 1-től már alapvetően rendészeti jellegű feladatokat ellátó országos hatáskörű fegyveres → *rendvédelmi szervként* funkcionált.

határőrség akció(al)osztálya

A korábbi → *határőrség* központi tartalékát képező, nagy mobilitású háttérintézmény, amely leginkább → *határrendészeti* és más akciók végrehajtására, a belső rendelkezésekben előírtak betartásának ellenőrzésére, továbbá a korrupciós cselekmények megelőzése és felderítése érdekében, szükség szerinti készenlét ellátására, az → *államhatár* rendjét veszélyeztető vagy más bűncselekmények és szabálysértések megelőzésére, felfedésére és megszakítására, valamint az elkövetők elfogására, illetve a → *határőrizet-* és a → *határforgalom-ellenőrzés* hatékonyságának növelésére volt hivatott.

határrend

(1) Rendezett határ menti viszony, amelynek fenntartása – nemzetközi szerződés vagy jogszabály alapján – a szomszédos államokat egymással szemben megillető jogok és kötelezettségek kölcsönös tiszteletben tartásán alapszik.

(2) Az az állapot, amelyben két vagy több szomszédos állam közös határán és annak közelében a kölcsönösen elismert és elfogadott, két- vagy többoldalú szerződésekben rögzített, úgynevezett rendezett viszonyok uralkodnak.

(3) Mindazon kötelezettségek és jogok szoros egységben, kölcsönösen történő érvényesülése, amelyek a – vonatkozó egyezményekben meghatározott – határ menti jó viszonyok fenntartása érdekében a szomszédos államokat egymással szemben terhelik, illetve megilletik. Megvalósulása mindkét érintett állam önkorlátozása által történik, és magába foglalja az esetlegesen bekövetkező jogsértések megakadályozására, a már bekövetkezettek rendezésére irányuló összehangolt tevékenységet. A ~ szoros összefüggésben van az adott állam területi felségjogával. A ~ fenntartása a → *határőrizetre* hivatott szervezetek legfőbb feladata, amelyet folyamatosan valósítanak meg.

A határrend szabályozása az 1888-as román–magyar határszerződéshez kötődik.

A korábbi → *határőrség* a ~ fenntartását államigazgatási jogkörének gyakorlásával, a jogszabályokban és a nemzetközi szerződésekben meghatározottak betartásával és betartatásával,

a → *határőrizeti* és → *határforgalom-ellenőrző* szolgálati vagy egyéb speciális tevékenységi formákkal valósította meg.

határrendész

(1) A tágabb értelemben vett → *határőrök* rendészeti eljárásra feljogosított hivatásos állományú része.

(2) A hivatásos állományú → *határőrök* lehetséges megkülönböztető elnevezése volt az integráció előtt.

(3) A vonatkozó rendelkezés alapján elismert szakképesítés Magyarországon.

határrendészet

(1) A → *rendészet* kisebb szeletét adó, a → *határőrség* és a vonatkozó jogszabály alapján feljogosított más állami, illetve önkormányzati szervek célirányos résztevékenysége, amely a → *határrend* megteremtésére, fenntartására, az ezt sértő vagy veszélyeztető magatartások megelőzésére, felderítésére és megszakítására, a megzavart → *határrend* helyreállítására, illetve szükség esetén védelmére irányul. A ~ leginkább a → *határőrizet-* és → *határforgalom-ellenőrzést,* a → *határrend* fenntartását, a mélységi ellenőrzést, az idegenrendészeti feladatok teljesítését, a szakmai irányítást és felügyeletet, a szakhatósági jogkört, valamint a kompenzációs intézkedéseket foglalja magába.

(2) A → *rendészet* része, a jogszabályokban és nemzetközi szerződésekben meghatározott jogi norma-, feladat- és eljárási rendszer, amelyet a rendőrség, továbbá a jogszabály alapján feljogosított más, állami, illetve önkormányzati szervek végeznek. A határrendészet által Magyarország → *államhatárának rendjét* sértő vagy veszélyeztető cselekmények megelőzésére, felderítésére és megszakítására, a → *tiltott határátlépések* és az → *államhatár átlépésének* feltételeivel nem rendelkező személyek beutazásának és kiutazásának megakadályozására irányuló tevékenységek szervezete.

határrendészeti kirendeltség (HRK)

A megyei rendőr-főkapitányság közvetlen alárendeltségében működő, önálló feladatkörrel rendelkező helyi szintű végrehajtó szerv, amely illetékességi területén végzi az → *államhatár őrizetével,* a határforgalom-ellenőrzéssel és az → *államhatár rendjének* fenntartásával kapcsolatos feladatait, különféle eljárások, szolgálati fellépések és intézkedések keretében.

határrendsértés

(1) Az → *államhatáron* vagy annak közvetlen közelében bekövetkező, kifejlődő és azon átható, többnyire a kialakult rendet sértő veszélyek, zavaró események, cselekmények összefoglaló megnevezése.

(2) A → *határrendre* vonatkozó két- vagy többoldalú szerződésekben rögzített előírások valamilyen módon történő megszegése, illetve érvényesülésének időszakos akadályoztatása.

(3) Két szomszédos állam közös határán az egyiknek a területéről kiinduló minden olyan cselekmény vagy más esemény, amely sérti, károsítja a másik államot, illetve a területén tartózkodó személyeket, valamint mindezek jogos érdekeit.

Megjegyzés: a ~ek jellegét, fajtáját, minősítését, kivizsgálásának rendjét a vonatkozó kétoldalú nemzetközi szerződések előírásai, ezek hiányában a viszonosság elve határozza meg.

határsáv

Az → *államhatár* honi oldalán húzódó, az ország belseje felé terjedő, meghatározott, általában 500–2000 méter mélységű (illetve az → *elektromos jelzőrendszer* és a → *határvonal* között) megjelölt terület, ahol különleges igazgatási szabályok érvényesültek. A ~ba való ki- és beutazást, illetve az ott-tartózkodást és tevékenységeket (termelés, építkezés, halászat, vadászat stb.) korlátozták vagy engedélyhez kötötték. Magyarországon a nemzetközi helyzet kiéleződése miatt a nyugati és a déli határon a ~ot → *nyomsávval,* szögesdróttal, műszaki akadályokkal, valamint jelzőkerítéssel (aknamezővel) látták el.

határsértés

A → *tiltott határátlépés* megnevezés zsargonja.

határsértő

(1) Az a személy, aki → *tiltott határátlépést* követett el vagy kísérelt meg, és ezért ellene az illetékes hatóság eljárást kezdeményezett vagy folyamatba helyezett.

(2) Személy, aki → *tiltott határátlépést* követett el vagy azt megkísérelte.

határszakasz

A → *határvonalnak* valamilyen szempontból – → *viszonylat,* berendezkedés, ország megnevezése alapján – meghatározott része.

határterület

(1) A → *határvonaltól* számított területsáv, amelyet a kormány rendeletében meghatározott települések közigazgatási területe alkotott, továbbá a nemzetközi forgalom számára megnyitott repülőtér, vasútállomás és kikötő (kikötőhely) külön-külön meghatározott területe, továbbá a nemzetközi forgalomban közlekedő, menet közbeni határforgalom-ellenőrzésre kijelölt jármű.

(2) A korabeli, vonatkozó kormányrendeletben meghatározott települések és a hozzájuk tartozó közigazgatási területek összessége (1770 település, körülbelül 20 137 km²).

(3) A → *határvonallal* általában párhuzamosan, a honi oldalon húzódó, a vonatkozó jogszabályokban meghatározott szélességű területsáv, továbbá az a terület, ahol a → *határőrség* és beosztottai, szolgálati személyei eljárásra jogosultak voltak, ahol előírt feladataikat a vonatkozó jogszabályi előírásoknak megfelelően ellátták.

Megjegyzés: az ideiglenes → *határátkelőhely* működésének nyitvatartása időtartamában ~nek számított.

határvadász

(1) A határőrizeti feladatokat is ellátó magyar honvédség a többitől kissé eltérően szervezett, kiképzett, a magyar állam határainak őrizetére és védelmére specializálódott csapatnem állományába tartozó hivatásos vagy sorállományú katona megnevezése volt közvetlenül a második világháború előtt és után.

Megjegyzés: a ~ok 1938 és 1945 között a magyar királyi Honvédség, 1946 és 1949 között pedig már a magyar néphadsereg szervezetébe tartoztak.

(2) A → *határvadászszázadok* tényleges állományába tartozó hivatásos és szerződéses állományú → *határőrök* összefoglaló megnevezése volt az integráció előtt.

határvadász- (bevetési) század

(1) A határőrizeti feladatokat is ellátó magyar honvédségben a többitől kissé eltérően szervezett, kiképzett, a magyar állam határainak őrzésére és védelmére specializálódott alegységek összefoglaló megnevezése volt még az 1938 és 1945, valamint az 1946 és 1949 közötti időkben.

(2) Az önálló → *határőrségnél* szolgálatot teljesítő hivatásos (szerződéses) állományból állandó vagy ideiglenes jelleggel szervezett az → *államhatár* azonnali lezárására alkalmas, sajátos jogállású határvédelmi alakulat volt, amelyet határőrizeti és szükséghelyzet idején alkalmaztak, a tervezett és váratlan határrendészeti, közrendvédelmi és közbiztonsági feladatok megoldására.

Megjegyzés: a sorállomány kivonása előtt ők is szolgáltak ilyen alegységben. Kezdetben megnevezése akciószázad volt.

határvármegye

A magyar közigazgatás alapvető területi egységeinek, a vármegyéknek az egyik speciális, rendvédelmi típusú formája volt 1000 és 1949 között, amely az országból kivezető utak mentén részben lakott, részben lakatlan területen működött, élükön a határispánnal.

határvédelem

Alapvetően a magyar honvédség csapatainak a → *határőrség,* a rendőrség, valamint a katasztrófavédelmi szervezet kijelölt erőinek és eszközeinek bevonásával végrehajtott védelmi harctevékenységének megnevezése volt, amely egységes elgondolás és irányítás alapján az agresszor támadásának megállítására, megsemmisítésére, majd az eredeti helyzet visszaállítására irányult.

határvonal

(1) Az → *államhatár* és a föld (víz) felszínének metszési vonala, amelyet a vonatkozó nemzetközi szerződések alapján kitűzött → *határjelek* jelölnek.

(2) A ~ a földön, vízen megállapított (kitűzött) egyenes, tört vagy görbe vonal, minthogy geometriai értelemben a vonalnak csak hosszúsági kiterjedése van, szélességi és mélységi nincs.

(3) Az → *államhatár* és a föld- (víz-) felszín metszésvonala, amely az adott állam szárazföldi (vízi) területe vízszintes kiterjedését határozza meg. A folyóvízi szakaszon a határvonal – nemzetközi megállapodás szerint – lehet a folyó sodorvonala vagy a meder középvonala.

illegális migráns

(1) A legális migráns megnevezés ellentettje, amikor a → *migráns* jogszabályba ütköző módon helyezi át tartózkodási helyét (lakhelyét) az egyik országból a másikba, ami a → *határvonal* tiltott módon való átlépésével jár együtt.

Megjegyzés: az illegális bevándorló/migráns fogalmát sem ismeri a magyar jogrend.

(2) Aki jogszabályokba ütköző módon kívánja nem ideiglenes tartózkodási helyét (lakhelyét) egyik országból a másikba áthelyezni, és nem minősül menekültnek vagy → *menedékesnek.*

Megjegyzés: az „illegális" jelzővel szemben megfogalmazott kritika lényege, hogy egy emberi lény semmilyen körülmények között nem lehet „törvényen kívüli", hiszen az úgynevezett illegális migránsokat is megilletik bizonyos jogok, például a sürgősségi egészségügyi ellátáshoz való hozzájutás. Emellett az illegális jelzőből általában arra következtethetünk, hogy a migráns bűncselekményt követett el, de a legtöbb esetben mindössze adminisztratív szabályok és eljárások megsértéséről van szó. Így tehát lehetnek akár „szabályszerű migránsok".

„irreguláris" bevándorló

Az → *illegális migráns* újabb szinonimája, amikor a származási, a transzfer- és a fogadó ország vonatkozó, érvényben lévő szabályozási normáitól eltér egy adott személy vándorlása, mozgása a határokon.

jelzőkészülék

A terepen elhelyezett olyan egyszerű, 300–500 méteres szakaszt átfogó, botlódrótos technikai eszköz volt, amely a rajta történő áthaladást fény- és hangjelzéssel hozta a → *határőrség* által alkalmazott helyszíni járőr tudomására. (H–63 jelzőkészülék, 1963)

kiegyenlítő intézkedések

(1) A → *schengeni belső határ* átjárhatóságából eredő biztonsági vákuum kiegyenlítésére, kompenzálására hivatott szűrők, akadályok és fellépések szervezett összessége.

(2) A külső határok őrizete érdekében a szomszédos együttműködő szervekkel közösen megvalósuló gyors, rövid, összehangolt ellenőrzések végrehajtása a → *határvonal* közelében, valamint az ország mélységében, amelyeknek fő célja a határon, illetve az országon átmenő forgalom ellenőrzése, ezáltal a bűnözés visszaszorítása, továbbá minél jobban megfelelni a közösségi elvárásoknak. Ide tartoznak:

- a harmonizált idegenrendészeti szabályok, eljárások (belépés, tartózkodás feltételei és szabályai, menedék iránti, menekültkérelem-elbírálás előírásai);
- a bűnügyi jogsegélyintézmények;
- a rendőri és határőrizeti együttműködés kérdései;
- az összehangolt információs rendszerek, adatbázisok és a → *migránsok* integrációja.

kishatárforgalom

(1) Olyan sajátos → *határforgalom,* amelyen belül a szomszédos országgal kötött nemzetközi szerződésekben rögzített – általában 15 kilométeren belül lévő – határ menti települések állandó lakói a → *határátlépés* általános szabályai szerint az általánostól eltérő úti okmányokkal is kölcsönösen átléphetik az → *államhatárt* és meghatározott ideig a másik ország bizonyos szélességű részén tartózkodhatnak.

(2) A határ menti lakosok által egy külső, szárazföldi határ rendszeres átlépése kishatárforgalmi engedéllyel a → *határterületen* való szociális, kulturális vagy megalapozott gazdasági, illetve családi indokú tartózkodás céljából, ami nem haladhatja meg a három hónapot. A kishatárforgalom kialakulása az 1888-as román–magyar határszerződéshez kötődik, de kiteljesedése a trianoni határkijelölés utáni időszakra tehető. Magyarország és Ukrajna között létezik kétoldalú kishatárforgalmi megállapodás.

külföldi

(1) A természetes személyek esetében az, aki nem a magyar állam polgára vagy hontalan személy.

(2) A magyar állampolgárok kivételével, a schengeni egyezmény értelmében, az európai közösség tagállamai, valamint az Európai Gazdasági Térség (EGT) megállapodásában részes állam állampolgárain kívüli összes többi személy (köztük a hontalan is).

(3) Az olyan személy, aki adott időpontban nem a saját hazájában tartózkodik és állampolgársága eltér az adott ország állampolgáraitól.

Megjegyzés: mindaddig ~nek kell tekinteni adott természetes személyt, amíg magyar állampolgárságát nem igazolja, illetve személyazonosságát nem a magyar állam okmányával igazolja.

megosztott szolgálat

(1) A → *határőr* járőrszolgálati idejének két részletben történt teljesítése az évszakra és időjárási viszonyokra való tekintettel.

(2) Rendkívüli időjárási viszonyok között a napi szolgálatteljesítési idő osztottan történő megállapításának, illetve teljesítésének lehetősége, amelynek során az állomány szolgálatban lévő tagja legfeljebb két órán keresztül van kitéve a rendkívüli időjárási hatásoknak.

menedékes (oltalmazott)

Az a → *külföldi,* aki nem felel meg a menekülti elismerés feltételeinek, de fennáll annak a veszélye, hogy származási országába történő visszatérés esetén súlyos sérelem érné, és nem tudja vagy – a veszélytől való félelmében – nem kívánja származási országa védelmét igénybe venni.

menekült

(1) Olyan, származási országán kívül tartózkodó ember, aki megalapozottan fél attól, hogy országában üldözés érné faja, vallása, nemzetisége, politikai véleménye vagy egy meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása miatt, illetve ezek miatt üldözték, és saját országa védelmét nem tudja vagy nem meri igénybe venni. Üldözésről akkor beszélünk, ha valamilyen nagyon súlyos jogsértésről (kínzás, rabszolgaság, fizikai vagy nemi erőszak) vagy több jogsértés egymásra épüléséről (diszkrimináció az élet több területén) van szó.

(2) Az a személy, aki faji vagy vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott csoporthoz való tartozása, vagy politikai meggyőződése miatt megalapozottan fél az üldöztetéstől, állampolgársága szerinti országán kívül tartózkodik, és nem tudja vagy az üldöztetéstől való félelmében nem kívánja országának védelmét igénybe venni, vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve, korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül létezve, ilyen események következtében nem tud vagy az üldöztetéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.

mélységi őrs

→ *határőrőrs*

migráció

→ *népességmozgás*

migráns

(1) Azon személyek, akik a → *migráció* alanyai.

(2) Olyan gyűjtőfogalom, amely magába foglal minden olyan embert, aki áttelepszik más országba (nemzetközi migráns) vagy országának más részébe (belső migráns) rövidebb vagy hosszabb időre, bármilyen okból.

működési terület

A föld felszínének a → *határvonallal,* a csatlakozási és mélységi vonalakkal behatárolt része volt korábban, ahol az adott szintű végrehajtó határőrszervezet (őrs, kerület) tevékenységét leginkább kifejtette.

műszaki határzár

Magyarországon az 1950-es években politikai okokból a déli és a nyugati határon (→ *határsáv* adott részén), a személy- és járműforgalom teljes ellenőrzésére, a → *tiltott határátlépések* megelőzésére, a menekülők feltartóztatására, a határsértők mozgásának akadályozására hivatott korabeli, zárt övezetet eredményező összetett műszaki-technikai berendezés, amely többféle akadályelemet (drótháló, kerítés, → *nyomsáv* és aknamező) is tartalmazhatott.

A ~ lebontására a magyar–osztrák határon 1956. szeptember 23-án került sor, de azt a forradalom leverése után más módon visszaállították.

népességmozgás

Olyan cselekvés, amely a biztonság, illetve más jellegű szükségletek – gazdasági, társadalmi, politikai vagy természeti okok – kielégítése érdekében történő egyéni vagy csoportos (tömeges) helyváltoztatást, lakóhely-változtatást jelent. A ~ földrészek, országok vagy országon belüli tájegységek között zajlik le, és a népesség ideiglenes vagy tartós letelepedését jelenti. (Állam- vagy közigazgatási határ átlépésével jár együtt.) Irányultsága szerint lehet ki- (emigráció) és bevándorlás (→ *migráció*). Nem jelent migrációt a családlátogatás, a gyógykezelés, a turizmus és a nagy utazások.

Irányultságán túl sokféle szempont szerint lehet csoportosítani: az → *államhatár* átlépésével valósul-e meg; egyéni vagy többes (csoportos, tömeges); önkéntes vándorlás vagy menekülés; időszakos vagy tartós; gazdasági, politikai, ökológiai vagy kulturális okból történik; legális vagy illegális; reguláris vagy irreguláris; dokumentált vagy dokumentálatlan.

nyomsáv

A → *határvonal* az → *elektromos jelzőrendszer,* valamint védett objektumok (terepszakaszok) mentén kijelölt, korábban alkalmazott, természetes, esetleg mesterségesen létrehozott, puha, boronált talajfelület, amelynek rendeltetése a rajta áthaladókról lenyomatok képzése, részben ezek megőrzése.

~ot általában kezelt talajon vagy télen, havon (hónyomsáv) hozhattak létre, jelölhettek ki és alkalmaztak leginkább még az 1990-es évek előtt. (A talajon hátramaradó lenyomatból a hozzáértő sok információt képes beszerezni a nyomképzőről. A nyugati → *viszonylatban* a ki- és bevonuló járőröknek a → *határőrőrsön* belül lévő gyakorló nyomsávon kellett képességeiket ezen a téren fejleszteniük.)

priorálás

(1) Az a jogszabályban előírt céltudatos tevékenység, amelynek során az erre illetékesek személyre, járműre vagy szállítmányra vonatkozó ellenőrzést végeznek a figyelőztetési és tiltó névjegyzékben, továbbá bármely más, erre jogosító adattárban.

(2) A határforgalomban részt vevő egyes személyek, járművek, úti okmányok vagy más tárgyak felfedésére irányuló hatósági intézkedések bizonyos köre, illetve ezek végrehajtását eredményező rejtett eljárás.

(3) A → *határőrizetre* hivatott szervezet tagjai által, a határforgalom ellenőrzését szolgáló nyilvántartási rendszerben jelzések elhelyezése, továbbá ennek alapján olyan – bírói engedélyhez nem kötött – rejtett tevékenység végzése, amely a bűnüldöző hatóságok és nemzetbiztonsági szolgálatok által meghatározott személyek, járművek, úti okmányok vagy egyéb más tárgyak megfigyelésére, jelzésére és felfedésére irányul.

redemarkáció

→ *határmegállapítás*

rendőrség

Az a sajátos jogállású és szervezetű állami, fegyveres → *rendvédelmi szerv,* amelyet az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott, a belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó, valamint a terrorizmust elhárító szervek alkotnak.

rendészet

(1) Az államnak az a működési módja, amellyel az emberektől elvárt jogkövető magatartást érvényesíti az általános nyugalom, biztonság és rend megteremtése és fenntartása érdekében. A rendészet nem pozitív, hanem védő, elhárító tevékenység.

(2) A közigazgatási (államigazgatási és önkormányzati) szervek azon rendeltetésszerű tevékenységeinek, megnyilvánulásainak összessége, amely a veszély megelőzését és felszámolását, a következmények helyreállítását, valamint a közrend és közbiztonság fenntartását hivatott biztosítani leginkább közigazgatási eszközökkel.

(3) Leginkább őrködés a közrend és közbiztonság felett, a jogellenes magatartások megelőzése, elhárítása, valamint a megsértett közrend, közbiztonság helyreállítása főleg közjogi eszközökkel, ha viszont indokolt, akkor a legitim erőszak alkalmazásával.

rendészeti szervek

Az állami-társadalmi rend megvédésére, védelmére, a jogszabályi előírások betartatására és a megsértett jogrend helyreállítására létrehozott államigazgatási szervek, intézmények, illetve hivatalok (→ *rendőrség,* katasztrófavédelmi, illetve büntetés-végrehajtási szervezet, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, BM Határőrség [BMH], a Nemzeti Adó- és Vámhivatal [NAV] vám- és pénzügyőri része, valamint egyéb más közigazgatási ágazatok rendészeti feladatokat ellátó szervei, hatóságai) összefoglaló megnevezése.

rendvédelem

(1) A → *rendvédelmi szerveknek* az ország belső rendje, gazdasági, állambiztonsági jellegű titkainak, érdekeinek leginkább belső – kis részben külső – személyekkel, szervekkel szembeni védelmének fenntartását célzó tevékenységeinek összessége.

(2) A rendészet egyik, a közjoghoz kapcsolódó ága, amelynek keretében az állam (főleg annak államigazgatási szervei) szervezetten fellépnek a közrendre, részben a közbiztonságra vonatkozó, már bekövetkezett veszélyes cselekményeknek a végső esetben a legsúlyosabb kényszerítő eszközzel (lőfegyverrel is) történő megtörése és a rend megvédése érdekében.

A → *rendvédelmi szervek* rendészeti igazgatási jellegű teendőket nem végeznek. Ezért fordul elő az, hogy az idetartozó szervezetek többségét mindkét csoportosításban el lehet helyezni.

rendvédelmi szervek

A közigazgatás államigazgatási részéhez, a belső védelmi ágazathoz – de eltérő tárcákhoz – tartozó, az alkotmányos belső rendet és biztonságot szolgáló tevékenységet rendeltetésszerűen végző szervek (→ *rendőrség,* katasztrófavédelmi, illetve büntetés-végrehajtási szervezet, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, az Országgyűlési Őrség, valamint a NAV vám- és pénzügyőri része) összefoglaló megnevezése.

riadócsoport

A → *határőrségnél* rendszeresített azonnali készenlétű, kis létszámú, mozgékony, különlegesen felszerelt és felkészített ideiglenes harcrendi elem volt, amelyet általában rövid időn belül végrehajtott riadó után különféle, elsősorban → *határőrizettel* kapcsolatos váratlan helyzetből adódó teendők végzésére alkalmazhattak.

Megjegyzés: adott esetben üldözőcsoportként is működhetett.

schengeni belső határ

(1) Az ebben érintett szerződő felek közös szárazföldi határai, repülőterei, továbbá ezek kikötői, amelyek rendszeres forgalmat bonyolítanak le egymás között anélkül, hogy ezen útjuk során érintenének bármilyen más, a szerződő felek területén kívüli közbeeső kikötőt.

(2) A schengeni államok közös, szárazföldi határai, beleértve az álló- vagy folyóvizeken áthaladó határokat, a schengeni államok belső légi járatok indítására és fogadására szolgáló repülőterei, valamint a tagállamok tengeri, folyami és tavi kikötői, amelyek rendszeres kompjárat céljára szolgálnak. (Magyarország teljes jogú schengeni taggá válásával a magyar állampolgárok határellenőrzés nélkül, bármikor és bárhol – tehát nem csak a korábbi, kijelölt → *határátkelőhelyeken* – átléphetik a belső határokat a magyar–osztrák, a magyar–szlovák és a magyar–szlovén → *határszakaszon.*)

Schengeni Információs Rendszer (SIS)

A külső határokon egységes határellenőrzést, továbbá a schengeni térségen belül az egyes tagországok → *rendvédelmi szerveinek* úgynevezett mélységi ellenőrzéseit segítő – a schengeni tagállamok adatszolgáltatásából létrejött és az egymás közötti adatcserét szolgáló – rendszer, ami elsősorban személyekre és tárgyakra vonatkozó körözési, illetve személyekre vonatkozó beutazási és tartózkodási tilalmi információkat tartalmaz. A ~ (illetve a rendszer második generációja, a SIS II) a schengeni együttműködés központi eleme.

Ez az információs rendszer lehetővé teszi, hogy a schengeni térség külső határain és a schengeni térségen belül végzendő ellenőrzésekért felelős nemzeti határellenőrző, vám- és rendőri hatóságok a körözött vagy eltűnt személyekre, illetve tárgyakra, például lopott gépjárművekre vagy iratokra vonatkozóan figyelmeztető jelzéseket osszanak meg egymással. A SIS II tehát fontos szerepet tölt be a megszűnt belső határellenőrzések kontextusában, emellett megkönnyíti a személyek szabad mozgását a schengeni térségben. A SIS II a személyek azonosításához szükséges adatokat (ideértve a képeket és az ujjlenyomatokat), valamint a figyelmeztető jelzéssel kapcsolatos információkat (többek között a végrehajtandó intézkedést) tárolja.

schengeni külső határ

(1) Az ebben érintett szerződő felek mindazon szárazföldi és vízi határai, valamint repülőterei, amelyek nem minősülnek belső határnak, ezáltal valamely részén nem Schengen-tagállammal közös határszakasszal rendelkezik.

(2) A schengeni államok szárazföldi határai, beleértve az álló- vagy folyóvizeken áthaladó határokat, tengeri határokat és repülőtereket, folyami, tengeri és tavi kikötőket, amennyiben ezek nem belső határok. A külső határok az Európai Unió területét közjogi értelemben is körbevevő (állam)határt jelentik.

Ha kívülről utazunk be a schengeni övezet területére (illetve a schengeni övezetet akarjuk kifelé elhagyni), akkor a → *határátlépésre* továbbra is csak a kijelölt → *határátkelőhelyeken* és a szokásos → *határellenőrzést* követően kerülhet sor. Magyarország → *határszakaszai* közül a schengeni szerződés hatálybalépését követően „külső" határnak minősül, és ezért változatlan marad a → *határellenőrzés* rendje a magyar–ukrán, a magyar–román, a magyar–szerb és a magyar–horvát szakaszon.

szolgálati mód

(1) A → *határőrizeti* (szolgálati) tevékenységek végrehajtási fázisainak mennyiségi és minőségi alapon történő elkülönítése.

(2) Azoknak az eljárásoknak az összessége, ahogyan, amely módon az erre rendelt erők szolgálati-működési rendjüket realizálják.

(3) Egy bizonyos keret, rend, amelyen belül különféle tevékenységeknek az abban érintettek mennyiségi és minőségi alapon történő elkülönülése történik.

tartalékőrs

→ *határőrőrs*

tiltott határátlépés

(1) Nem megengedett → *határátlépés.*

(2) Magyar vagy nem magyar állampolgár által elkövetett, illetve megkísérelt jogellenes cselekmény, amelynek során az elkövető, akár ki- vagy befelé engedély nélkül, a hatóság félrevezetésével szerzett úti okmány felhasználásával, illetve egyéb más, meg nem engedett módon lépi át, kívánja átlépni az → *államhatárt,* továbbá aki a külföldre utazás és külföldön tartózkodás szabályainak kijátszásával tartósan külföldön marad.

Valamelyik szomszédos államból egy harmadik országba hazánk területén keresztül vasúton, közúton, vízi vagy légi úton történő illegális közlekedés, forgalom.

útlevél

A személyazonosságot, állampolgárságot tanúsító olyan közokirat, biztonsági okmány, amely érvényessége – más feltételek megléte – esetén feljogosítja tulajdonosát az → *államhatár* átlépésére, a külföldön tartózkodásra és ott-tartózkodása ideje alatt a személyazonosság igazolására is.

útlevél-ellenőrzés

A külföldre utazásra, ott-tartózkodásra jogosító, a személyazonosság megállapítására alkalmas → *útlevél* eredetiségének, érvényességének és felmutatójával való azonosságának szolgálati személy általi megállapítása a → *határátkelőhelyen* vagy törvényileg meghatározott egyéb más helyen.

útlevélkezelés

Az adott → *határátkelőhely* útlevélkezelője által az átléptető bélyegzője lenyomatának előírásszerű elhelyezése, illetve a szükséges bejegyzések megtétele az → *útlevélbe,* esetleg annak mellékletébe.

„vasfüggöny"

Á: Churchill 1946. március 5-én az USA-beli Fultonban tartott beszédében először használta ezt a fogalmat. A politikus a földrajzi határok mentén létrejött, a politikai irányzatok szerint kialakult hatalmi övezetek kialakulását a színházi vasfüggöny leeresztéséhez hasonlította.

A ~ átvitt értelemben az európai szovjet övezetet a kontinens többi részétől 1944–1945-ben elválasztó intézkedések (információk áramlásának megakadályozása, utazási korlátozás bevezetése, a személyes érintkezés minden formájának akadályozása) összességét jelentette, és Nyugaton, valamint Keleten az 1960-as évek elejéig tartó hidegháborús korszak ismert fogalma volt.

A sajtó és a köznyelv által definiált → *államhatárnak* az 1980-as évek végéig kiépített osztrák szakaszán alkalmazott drótkerítés, → *elektromos jelzőrendszer* vagy más, az → *államhatár* védelmét és őrizetét szolgáló műszaki berendezés összefoglaló megnevezése.

végvári rendszer

A török támadások kivédésére épített várak rendszere a 16–17. századi Magyarországon, amelynek fő feladata a → *határvédelem,* az ellenség utánpótlásának akadályozása, a szárazföldi és vízi utak, illetve átkelőhelyek biztosítása, a környékbeli lakosság életének és vagyonának védelme volt. Kiépítése a 14. században kezdődött, majd a 15. század végére a déli határvidéken kettős végvári erődrendszer jött létre. Az ország három részre szakadása után a hódoltsági terület → *határvonalán* fekvő várak (többek között Eger, Győr, Kanizsa, Várad) alkották a végvári rendszert. A végvárak a 17. század végén, a török kiűzésével hadászati jelentőségüket elvesztették.

világító jelzőrakéta

A → *határőrség* által az 1960-as években a célterület megvilágítására, jelzésre használt 30 milliméteres, vezetőszerkezet nélküli, kézből körülbelül 70-80°-os szögben történő kilövéssel indított, reaktív elven működő pirotechnikai jelzőlőszer.

Megjegyzés: volt olyan változata is, amikor a rakétát erre szolgáló pisztolyból lőtték ki.

viszonylat

Á: Valamilyen téren és szinten jelentkező, illetve meglévő kapcsolatok, viszonyulások összessége.

A → *határőrizeti/határrendészeti* kapcsolatok, viszonyok összességét valamilyen szempont alapján kifejező jelzős szerkezetű megnevezés.

Suba János

LIMES – META – CONFINIA – HATÁR

Az államhatár fogalmának kialakulása, változása és értelmezése

A történelem folyamán az államhatárok mindig és mindenütt a világon az elkülönülés, az elhatárolódás, a bezárkózás, esetleg a szembenállás, illetve az államközi közeledés és a szoros kooperáción alapuló együttműködés lehetőségeit hordozták magukban.

A politikai földrajzi megközelítések elsősorban az adott nemzeti érdekek és értékek leképeződései, így elsősorban az egyes államok hatalmi törekvéseit és érdekeit hordozzák magukon. Az államhatárok politikai földrajzi elmélete mindig az államelméletek függvényében alakult és fejlődött, szorosan összekapcsolódva a nemzetközi jog felfogásával.

A politikai földrajzon belül az államhatár elméletének fejlődése szakaszos volt. Ez elsősorban a koalíciós háborúkat lezáró nagy határváltozásokat rögzítő békeszerződések életbelépésével, illetve az állam, államok szervezetének struktúraváltozásaival magyarázható. A fenti tényezők segítették a politikai földrajz mint tudomány fejlődését, a kialakult politikai földrajzi helyzet tudományos elemzését, magyarázatát. Hiszen a földrajztudomány, ezen belül a politikai földrajz elméletileg támasztotta alá a már megfogalmazott államideát.

Az államhatárral kapcsolatos földrajzi kutatásokat vizsgálva megállapítható, hogy kezdetben a történeti, majd a természeti földrajzi elemek kaptak kiemelt hangsúlyt. A természetes határok elmélete, vagyis az államhatárok földrajzi alapjainak megfogalmazása, majd az erre ráépülő nemzetállam ideája az etnikai határelméleteket erősítette fel. Másik oldalon az állam gazdasági szerepének túlértékelése a gazdasági államhatárok elméletének kialakulásához vezetett.

Az államhatár fogalma történelmileg változó kategória: minden korban, korszakban mást és mást takart. Az államhatár megállapíthatósága letelepedett és

államisághoz kapcsolódó emberi közösségek létét is feltételezi. Hosszú utat tett meg, míg eljutott mai értelmezéséig.

Középkori forrásaink nagy része határjáró oklevél. Ezek ezrei tanúsítják az ország területén végrehajtott birtokbejárások és határmegállapítások tényét. Először még a határjárás a birtok, birtokrész, falu fekvésének *(situs)* meghatározására szorítkozott. Később bontakozott ki jogelkülönítő szerepe: szilárd pontokat jelöltek meg, és megnevezték a szomszédos területek birtokosait is. A birtok kiterjedését meghatározó természetes végső pontok (fák, források, dombok, hegycsúcsok, sziklák) mellett nagy szerepet kaptak a birtok határát definiáló mesterséges jelek (földhányások, faoszlopok, élő fába vésett jelek). Később megkettőzték ezeket, a régiek mellett újakat állítottak fel, illetve a szomszédos birtokos is megjelölte birtokának határait. Vagyis a birtokjogok elkülönítése a természetes határjelek megállapítása révén, ha pedig ez nem volt, akkor mesterséges határjelek felállításával történt meg. Tehát amikor valamely birtok határainak bejárásáról van szó az oklevelekben, az ebből a célból kiküldött személyek feladata a birtokjogok egymástól való elkülönítése volt.

Az oklevelek elemzéséből kitűnik, hogy a 'határ' szó egy ideális, azaz nem létező pontot, később vonalat jelentett. A latin *'meta'* és *'terminus'* szót felváltva használják a határpont és határvonal értelmezésében. Vagyis a határ jogelkülönítő jelentéssel rendelkezett: valamilyen jog érvényének, hatóerejének területi végpontjait jelölte ki. Tehát a határ és a jog feltételezték egymást.

A középkori magyar állam területe a királyi jog *(ius regnum)* érvényesülési területével volt azonos. Ezért a gyepűk, később a végvári vonalak nem határok voltak, hanem egyszerű védelmi vonalak, erődítési rendszerek. Ezek feladata a jogok őrzése és nem elkülönítése volt. Okleveles példáink is vannak: például 1256-ban IV. Béla Jordanus Comesnek, Arnoldus fiának egy királyi erdőt adományozott, amely „a szepesi kerületben a Poprád folyó mindkét partján, országunk gyepűi és Lengyelország határai között feküszik".

Ebből következően az országhatár nem más, mint a „ius regnum" érvényesülési területe, amely az évszázadok folyamán gyakorta változott, így az országhatár legtöbb esetben bizonytalan volt. A 11–13. századi törvényeink és okleveleink az országhatár fogalmának megjelölésére minden alkalommal a *'confinia'* szót használják. Az oklevelekből azonban kitűnik, hogy a 'confinia' szó nem pontosan megvont határokat jelentett, hanem határvidéket. Határ mente, végek jelentés is illik rá. Vagyis államhatárokról nem beszélhetünk – és ez a terminus technicus még sokáig használatban volt.

A 13. század második felétől egyre sűrűbben szerepelnek a *'meta'* és *'limes'* szavak is. A határ menti birtokadományozó oklevelek – amelyekben fokozatosan idegen kézre került a nyugati határvidék jelentékeny sávja – elemzése nyomán kiderül, hogy az adományozás jogi formulái nem tértek el a szokásostól. Vagyis a

jogi kifejezés nem tett különbséget a királyságbeli vagy az idegen személy részére tett adomány között. Minél tovább maradtak a határ menti birtokok az adományozottak jogutódai kezén, annál inkább fennállt a veszély, hogy elhomályosul e birtokok *„in Hungaria"* fekvésének gondolata. Abban az esetben, ha a birtokadomány a mentességek és kiváltságok egész sorozatával párosult, megesett, hogy az idegen országgal határos terület észrevétlenül levált a magyar birodalom testéről. Így a „ius regnum" érvényének határa az országon kívül álló személy vagy testület (egyház) részére történt birtokadomány folytán beljebb tolódott. Az országhatárt hol kijjebb, hol beljebb képzelték, aszerint, hogy a határ menti birtokra érvényes volt-e a királyi jog vagy sem.

Oklevelekből tudjuk, hogy a változás a 14. század elején következett be. Ettől kezdve a határmente egy földdarabjának egyszerű bérbeadásában már az ország területi integritásának veszélyeztetettségét látták: például Károly Róbert 1324-ben a nagymartoni comesnek adományozta a Lajta mellett elterülő Altramus nevű földet. Az oklevél szerint ez a német határvidéken, de még „magyar királyságunk" határain belül *(„intra metas regni nostri")* feküdt. Altramus korábbi birtokosai egy bizonyos Pohamariusnak és az ausztriai Wyhck polgárainak adták bérbe, és ezáltal áttörték az ország határait *(„ruptis metis")*. A birtok ekképpen idegen kézre jutott, amiben a király az ország határainak megsértése miatt hűtlenséget látott *(„non sine infidelitatis vicio ruptis metis regni nostri")*. A birtokot ezért akkori birtokosaitól visszavette és a nagymartoniaknak adta.

Így egy magánjogi aktus is az államhatár megbolygatását jelentette. Ez azt bizonyítja, hogy az államhatár fogalma ekkora már kialakult. Ezen a határon már volt néhány rögzített pont is: például I. Lajos 1347. június 30-i oklevelében megerősíti korábbi adományát, kiemelve: István vajda az osztrák végekre rendeltetve a királyság határán egy hegyet, amelyet a németek szállottak meg, visszafoglalt, és ott Szarvkő várát építette fel, ezzel a királyság igazi határát visszaszerezte.

A határvillongások okai addig mindkét országban a birtokosok sérelmei voltak. Az országok közötti békeszerződésekben a határ menti viták eldöntésére bírákat küldtek ki. Egy 1323. évi oklevél a magyar király és az osztrák hercegek közöti határviszály elsimításáról intézkedik: hogy a békét az addig gyakori határvillongások meg ne zavarják, a király bizottságot rendel ki a királyság határain *(„in metis regnorum nostrorum")* felmerülő vitás kérdések állandó elintézésére.

Később már az idegenek magyar birtokosságában nem látták a határok sérelmét. Hiszen az országok közötti szerződésekben és a békeszerződésekben is mindig szerepelt a határok kérdése. Valószínűsíthető, hogy az államhatár gondolatban élő fogalma a 13–14. század fordulóján alakult ki, ugyanis a magánbirtokhatár megvonásának előfeltétele az a gondolat volt, hogy az ország területe zárt jogi egységet alkot.

A 14. században már élt és működött az egyik államot a másiktól elválasztó államhatár fogalma, sőt az ennek kérdése folyamatosan szereplő, szabályozandó kérdéssé vált. Hiszen a határ feltételezi az adott területre fennálló jogot. Amikor kísérlet történik az államhatárok megvonására, a jogi alapot a Szent Korona mint a királyi hatalom jelképe biztosítja. Az ország területe a Szent Korona teste *(corpus)*. Abban az esetben, ha az ország határain egyes birtokokra a királyi jog érvénye elhomályosult, akkor is élt az a gondolat, hogy ezek a részek az ország jogi egészébe tartoznak, mivel az állam határa egybeesett a corpus tagjai birtokának határaival. Azok a törekvések, amelyek a jogi egész – a Szent Korona testének – megcsonkítására törekedtek, a rendek ellenállásába ütköztek, ugyanis a rendeknek az ország területére egyenlő joguk volt, ezért az ország területének épségben tartását követelték.

Ekkor kezdtek az államhatár egyes elemei (fix pontok) feltűnni. A 15–17. században a határvillongásokat egyszerű magánjogi aktusként kezelték. Kezdetben a törvénycikkek a magánbirtok és az államhatár megállapítását összemosták. A 18. században fogalmilag kialakultak, majd a század végén a valóságban is megszilárdultak a magyar állam határai. A határkiigazítás már nem egyszerűen magánjogi aktus volt, hiszen a magánbirtokhatár *(limes privatus)* megvonása semmiképpen sem befolyásolta az új államhatár vonalának megállapítását.

A magyar álláspontot először Eszterházy nádor 1630. évi levele fogalmazta meg. Ezt követően még száz év kellett, míg az osztrák rendek elfogadták ezt a magyar álláspontot, a magánbirtok és az államhatár szétválasztásának elvét: például az 1753. évi XXIII. törvénycikk alapján felállt Határmegállapító Bizottság úgy döntött, hogy az államhatárok *(publici limites)* megvonása az elsődleges feladat.

Az államhatár vonalként történő megjelenítése hosszú folyamat volt. Ilyet írásban először a 17–18. században rögzítettek, egyrészt a békeszerződések mellékleteként megírt határleírásokban, másrészt térképeken.

Az államhatárok megvonása egyben a terület szuverenitását is kijelölte, hiszen az államhatárok az államok kizárólagos hatalma (szuverenitása) alá eső területeket választanak el egymástól. Az államszuverenitás alapjában véve nincs befolyással a tulajdonviszonyokra, bár kétségtelen, hogy az államhatárok kérdésének megoldásával egy időben a határ menti ingatlanok tulajdonviszonyai is megoldódnak. Ha ez nem történne meg, akkor határincidensek keletkeznének. A határok pontos megvonása ezért mind az állam belső élete, mind pedig az államközi kapcsolatok szempontjából elengedhetetlen. A nemzetközi jognak nincsenek anyagi jogi szabályai arra vonatkozóan, hogy adott esetben két állam között a határ hol húzódjék.

Nem jogi, hanem politikai kérdés, hogy egy konkrét esetben hol vonják meg a határt. Az államhatár lényege, hogy nemzetközi jellegű – képzeletbeli – választóvonal, amely az államok területét egymástól, illetve az állami felségjog alatt

...o területektől elválasztja. A határ tehát mindig különböző nemzetközi ...elyzetű területeket hivatott egymástól elkülöníteni, illetve rendszerint a szá...földi terület kiterjedését állapítja meg. Az államhatár az állam területi felség...ogának gyakorlását limitálja. Ugyanakkor azt a területet is kijelölik, amelyen az államnak bizonyos nemzetközi jogi kötelezettségei vannak. Más megfogalmazás szerint: a nemzetközi határ egy állam jogrendszerének térbeli érvényességi körét jelölő szélső pontok összekötésével képzett vonal.

Az államhatárok rendszerint részben természetes, részben mesterséges határok. Ennek a megkülönböztetésnek azonban jogi szempontból nincs jelentősége. A természetes határ ezért nem jogi következmény, hanem csak egybeesés. A határ tehát mindkét esetben azonos fogalom: az érdekelt államok megegyezésével megállapított vonal, illetve az arra merőlegesen elhelyezkedő sík.

A természetes (orografikus) határ egybeesik egy földrajzi adottsággal: heggyel, folyóval vagy állóvízzel. Ezek esetében is szükségképpen létezik egy képzeletbeli vonal. A hegynél ez a vonal a hegygerinc, illetve a vízválasztó; a folyónál a meder középső vonala, illetve, ha a folyó hajózható, a hajózható mederrész középvonala, a sodorvonal.

Ezzel szemben mesterséges határ esetében a határvonal mindenféle természetes terepalakulattól függetlenül, kizárólag elméleti úton megállapított vonal. Geometrikusak, azaz olyanok, amelyek egyik ponttól a másikig húzódnak, tekintet nélkül a természetes felszíni alakulatokra és viszonyokra. Általában az ilyen határok tekintettel vannak a lakosság alapvető életérdekeire: például, hogy ne zárják el őt a vízforrásoktól, az egyes tulajdonost ne válasszák el a telkétől, ne zavarják meg a lejtős területeket, ne osszanak ketté helységeket, falvakat. A mesterséges határok több esetben csillagászatiak, vagyis követik a földrajzi hosszúsági vagy szélességi köröket.

A történelem folyamán a határok megállapításánál az államok különböző elvekre hivatkoztak: a természetes határok elvére, a történelmi határok elvére, a hatalmi egyensúly elvére, a nemzetiségi elvre és a népek önrendelkezésének elvére. Ezek azonban nem a nemzetközi jog elvei, hanem mindenkor az államok politikai célkitűzéseit kifejező politikai elvek voltak. Magának az államhatárnak a konkrét megállapítása ugyanakkor minden esetben nemzetközi jogi aktussal történik, mivel ez mindig legalább két államot érint, és így nem lehet egy állam egyoldalú ténye. A határ megállapítása ezért általában az érdekelt két állam között létrejött szerződésben történik: képviselőikből rendszerint határmegállapító bizottságot alakítanak, amelyben vitás esetekben idegen államok képviselői is részt vehetnek.

léte feltételezi és idézi elő azt a nemzetállami kötelezettséget, ame-
sősorban saját lakosainak, természetes és épített környezetének, ösz-
érdekeinek és értékeinek védelme céljából teljesít, azt az állami
védelemnek, határőrizetnek nevezünk."

Dr. Bakondi György
a miniszterelnök belbiztonsági főtanácsadója

tisztelt Olvasó a kezében tart, nem kevesebbre vállalkozott, mint
áltozásainak áttekintésére: nyitó témakörében feldolgozza az egye-
ghatározó eseményeit és történéseit, hogy azután példaértékű igé-
gazdagsággal mutassa be a magyar határőrizet századokon átívelő

Dr. Pintér Sándor
belügyminiszter

s kisebb jelentősége a határkérdéseknek, mint a történelem folyamán
alizáció a távoli problémákat is rövid időn belül saját határainkhoz
em szabad sutba dobnia az e területen felhalmozott tudást. A könyv
z esetleg most békés határainkat hogyan változtathatják meg távoli,
problémái [...], hogy a biztonságnak ez a szegmense (határbizton-
s."

Samu István
belügyminiszteri tanácsadó
korábban az országos rendőrfőkapitány rendészeti helyettese,
ség rendészeti főigazgatója, a határőrség parancsnokának helyettese

n világban a Magyar Honvédség, a katonák, valamint a belügyi szer-
határokat őrzők szerepe jobban felértékelődött, mint az utóbbi húsz
m szabad elfelejtenünk, hogy a magyar katonák és rendőrök nemcsak
ait védelmezik, hanem egész Európát, a keresztény kultúrkört, közös
yért annyi évszázadon át harcoltunk."

Dr. Simicskó István
honvédelmi miniszter

tet nagy történelmi időtávlatot ölel fel, napjaink aktuális határbiz-
összefoglalásával zárva. Tudományos alapossággal vizsgálja a határ-
kérdéseit, így az olvasó egy könyvet kézbe véve alkothat véleményt
int a határvédelem helyéről és szerepéről az egyén, a társadalom, il-
en, figyelembe véve távoli és közelebbi évszázadok, továbbá a mai kor

www.honvedelem.hu

9 789633 275603
7800 Ft

Őrzők, vigyázzatok a határra!

ZRÍNYI KIADÓ

Szerkesztette:
Pósán László – Veszprémy László
Boda József – Isaszegi János

Őrzők, vigyázzatok a határra!

Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig

BELÜGYMINISZTÉRIUM ZRÍNYI KIADÓ